Theo. Terry
Princeton
N. J.

Mr. B. [illegible]
[illegible]

NOVVM TESTAMENTVM

GRAECE

PERPETVA ANNOTATIONE

ILLVSTRATVM.

Johann Benjamin Koppe

EDITIONIS KOPPIANAE

VOL. X. PARTIC. I.

COMPLECTENS

APOCALYPSIN

CAP. I–XII.

CONTINVAVIT

IOANNES HENRICVS HEINRICHS.

GOTTINGAE

APVD HENRICVM DIETERICH.

MDCCCXVIII.

APOCALYPSIS

GRAECE.

PERPETVA ANNOTATIONE

ILLVSTRATA

A

IOANNE HENRICO HEINRICHS.

Johann Heinrich Heinrichs

PARTICVLA PRIOR

CAP. I – XII. CONTINENS.

GOTTINGAE

APVD HENRICVM DIETERICH.

MDCCCXVIII.

Explosa iam dudum sunt et ludibrio habentur absona illa opinionum commenta, in quibus ad Apocalypsin profundendis male sedulo olim se exercuerant interpretum ingenia, atque si vel nostra aetate passim videntur resurgere, opprimuntur tamen facillime et dissipantur, neque inveniunt cordatorum virorum permultos, quos delectet rerum prudentiae inanissimarum contemplatio. Sed nec de languore et segnitia illa, quae occupauerat quondam vel doctissimos librorum sacrorum interpretes, quum librum, de cuius vero sensu eruendo semel desperassent, omnem

miſſum facere ſatius ducerent, eſt quod noſtra aetate admodum conqueramur: imo rediit ſuus honos, ſua dignitas carmini, quod noſtra inprimis aetate admirabili ſua virtute legentium animos, vt par erat, ita in ſe conuertit, vt ſubinde plures inueniantur, qui legendo et pertractando libello, cui parem nullum habet vetus memoria, afficiantur iucundiſſime.

Quod ſi itaque, amantiſſimis bibliopolae litteris ad aliam KOPPIANAE Noui Teſtamenti editionis particulam commentario pertexendam idemtidem prouocatus, hunc tandem noſtrum librum illuſtrandum ſelegi: non iam verendum erat, ne parum ille legentium intereſſet, vel riſum lectoribus deberem ipſe, carmen explicaturus, cuius patroni male ſanis quondam et mente captis ſolebant accenſeri. Atqui, id quod iam in praefatione ad Volumen tertium huius operis obſeruandum erat, vix inueniebam, niſi in alienam poſſeſſionem vt meam vellem inuolare, particu-

lam

Iam Noui Teſtamenti aliam, ad quam elaborandam animum adpellerem: niſi enim euangeliſtarum enarrationem vellem ſuſcipere, a qua tamen, quia iſtam operam longe doctiores ſemet adhibituros dudum profeſſi ſunt, lubenter manum abſtineo, aut epiſtolas Paulli ad Corinthios, aut Ioannea epiſtolia, aut denique noſtram hanc Apocalypſin ſupereſſe animaduerti: Ioannis tamen epiſtolas merito deſideramus a doctiſſimo acutiſſimoque epiſtolarum catholicarum Iacobi et Petri interprete, Summe Venerabili Pottio, qui idem et in Paulli ad Corinthios litteras commentaturum ſe pollicitus eſt.

Quis tamen mirabitur aut ignauiae mihi vertet, dubium valde et trepidum ad nouam hanc Spartam obeundam me acceſſiſſe? Haud equidem ignorabam, quam difficilis eſſet et tortuoſa via incedenda, quae etiamſi ſuperata iam a perilluſtri Eichhornio aliisque coryphaeis et planior reddita ſit, ſatis tamen aſperitatis habet habebitque,

quae aut abſterrere ingredientem, aut ſemel ingreſſum in deuia ſeducere poterit facillime. Quis, quaeſo, profiteri audeat, remoturum ſe omnia inuolucra, quibus tecta et abdita oracula latent? quis recludere ſuſcipiat ſanctiſſima penetralia? quae quidem ita reſignare, vt cuilibet pateat acceſſus, et clariſſima luce terrigenis ſplendeant coeleſtia, nemini mortalium inde a primordiis rei chriſtianae vsque ad noſtram memoriam datum et conceſſum eſt.

Accedebant maximae occupationes et rerum agendarum copia et moles, quibus munus, quo fungor, ita me diſtinet, vt horas ſubſeciuas, quas vocant, tanto operi cum otio aliquo et quiete adhibendas, pauciſſimas inuenirem.

Nec minus timendum erat, ne mea haec qualiscunque opera, poſt Eichhornium carmini adhibita, quaſi Ilias poſt Homerum nonnullis videretur. Sed dabunt tamen, ſpero, eam mihi

veniam

veniam aequi et iuſti rerum arbitri, quod ipſum me ſub examen vocaſſe largientur res a prioribus interpretibus allatas, et meis ipſius, non alienis, oculis contemplatum eſſe res grauiſſimas, omnia denique induiſſe forma illa, quam deſiderabat inſtituti ratio et lex: atque in hac laude, ſi tamen nominanda ea eſt laus, lubentiſſime acquieſcam. Quae quum ita ſint, ſi plurima eorum, quae protuli, cum Eichhorniano commentario ſententiisque aliorum interpretum illuſtrium, quos conſului quidem, quorum tamen verba verbis fidus interpres non reddidi, mire congruunt, laetabor equidem, et conſenſum mearum opinionum cum eis, quae placent viris clariſſimis, laudi mihi et honori ducam, haudquaquam aegre laturus, ſi et haec explicatio ad Eichhornianam etc. interpretationum claſſem referetur.

Accidit autem, vt praeter alia ſubſidia, quae Apocalypſeos interpreti ſatis multa praeſto ſunt,

 et

et ſchedulas magni illius viri, cuius, iam ante triginta fere annos defuncti, nomen etiamnum gerit haec, quam continuamus, Noui Teſtamenti editio, ad manus haberemus, traditas olim a perilluſtri Spittlero, quum abhinc viginti ſex annis epiſtola ad Hebraeos commentario illuſtranda continuandi operis Koppiani periculum facere aggrederemur. Complectuntur ſchedulae iſtae notas et obſeruationes partim in epiſtolam ad Hebraeos, partim in Apocalypſin: quapropter easdem et olim adhibui et nunc in vſum conuerto: de caeteris Noui Teſtamenti libris parum eis aut nihil ineſt. Verum enimuero, de quibus iam in praefatione ad epiſtolam ad Hebraeos conquerebamur quondam, eadem et nunc haud absque dolore repetamus neceſſe eſt, nil contineri ſchedis iſtis, niſi primas lineas, leuiter nec ſatis accurate in chartam coniectas, et in his plura eiusmodi, quae, ſi ad noſtram vsque memoriam in viuis manere contigiſſet, haud dubie reuocaſſe credendus eſt vir beatus: quemadmodum et Herderianum opus, quod,

quod, quia prae aliis excellit, laudabimus saepissime, dum seriori aetate retractare illud auctori placuisset, de pluribus longe aliud iudicium protulisse equidem crediderim. Afferentur tamen breuissime KOPPIANAE sententiae, ni alium in vsum, attamen in honorem defuncti, quo duce et auspice nostra haec explicandi ratio et via Nouo Testamento quondam illata et munita est.

Iam quae sint eius explicationis leges et virtutes, quae sectanda sint interpreti perpetuo, quae fugienda, e prioribus voluminibus satis constat, quibus num et quatenus satisfecerim, iudicabunt alii. In eo quidem mihi non defui, vt pro virili parte finem, quo tetenderit poematis auctor, quam fieri poterat luculentissime ostenderem, viamque monstrarem, qua ingressus omnia ad consilium suum attemperauerit, modum ac rationem, qua aliud aptum ex alio et nexum inuenitur, ob oculos ponerem, assignaremque lectoribus certam quandam quasi sedem, quae videbatur aptissima,

vnde

vnde perluſtrare vno obtutu carmen omne, åtque illud, in quo rei cardo verſatur, intentis oculis ασκαρδαμυκτι intueri poſſent.

Si tamen eadem interpretatio perpetua et potiſſimam ſententiarum opinionumque varietatem enumerare poſtulat, minus accuratus forſitan nec numeris omnibus abſolutus nonnullis videbor. Sed longiorem eſſe vetuit immenſa variarum explicationum farrago, quas cunctas vel verbis tantummodo tetigiſſe infinitum, potiſſima vero delibaſſe dubium admodum et anceps opus habebitur; quia, prout hanc illamue interpretum claſſem ſequutus fueris, aliam explicandi rationem fateberis memoratu eſſe digniorem, aliam indigniorem. Itaque confido, fore, vt intelligentioribus haud diſpliceat iſta parſimonia, nec mihi crimini vertatur, quae dudum exoleuere, ea absque vlla mentione miſſa feciſſe, quum iis, quorum plenius haec et locupletius cognouiſſe intereſt, ſatis larga materies ſuppeditata ſit in theſauris

Poli, Wolfii, aliorum: quid autem iuuasset aduexisse veteris quasi ruderis fragmina, et confusae materiei congeriem, neque id in finem alium, quam vt remouendis iisdem et auehendis delectaremur?

Illud tamen monuisse liceat, antiquior illa, mystica et apocalyptica, quo nomine proprio vocatur, explicandi poematis nostri ratio si melioribus dudum et verioribus cessit locumque fecit, esse quidem, quod laetemur, neque vllo modo committendum, vt in antiquiora illa et obsoleta commenta relabamur; licet magnae, quas nostra aetas experta est, rerum conuersiones et vicissitudines eo seducere possint facillime et nonnullos vere seduxerint: verum et sedulo esse cauendum, ne contra leges aequi et iusti videamur peccasse, vbique deliria crepando, et inuidioso hominum fatuorum et male sanorum nomine insectando illos, quibus seriorum temporum et nostri adeo et futuri saeculi euenta in hac tabula depingi

depingi videntur. Siquidem protulerunt eiusmodi explicationes, quas inſaniam dicere amamus, homines magnam partem et doctrinae copia excellentes, et inſigniore pietatis cauſſaeque chriſtianae ſenſu et ſtudio flagrantes, Savonarola, Petersen, Bengel, Gerken, Opitz etc. quorum etiamſi in deuia et a vero tramite remotiſſima aberrauerit mens et intellectus, at laude omni dignus habebitur impetus animi et feruor, quo, quum coeleſtia et diuiniora ſpirarent ipſi, coeleſtia et diuina et aliis commendare impenſius annitebantur.

Placuit Apocalypſin noſtram *decimi*, i. e. poſtremi Koppianae editionis *Voluminis* titulo inſcribere, quam numerandi rationem ſi quis cum prioribus voluminibus contulerit, optime quadrare omnia et conuenire, vel nobis non monentibus, inueniet, vt qui, quae in praefationibus ad alia volumina allata ſunt, nolumus repetere. Ne tamen largiore rerum pertractatarum copia nimis abſimi-

abſimilis quoad formam et amplitudinem euaderet hic faſciculus, vt quondam Volumen tertium, Acta Apoſtolorum continens, ita et decimum hoc noſtrum in binas particulas dispeſcere ſatius habuimus, et accidit caſu, vt, quemadmodum in Actis Apoſtolorum, ita et hic, abſoluto capite duodecimo, pedem ſiſtere liceret: ſiquidem inde a capite decimo tertio alia, vt videtur, ſcena adornatur, alia rerum facies ſeſe offert, cladesque non tam Iudaeis quam gentibus idolorum cultui indulgentibus infligenda carmine praenunciatur.

Neutiquam ſibi arrogat haec opera noſtra, vt, quae commentariis in Apocalypſin conſcriptis ad illuſtrandum carmen attulerunt priores interpretes, ſuperflua eſſe contendat; imo praeclariſſimorum illorum duumuirorum, Herderi et Eichhornii aliorumque libris carere poſſe, illos, qui in librum inquirere voluerint accuratius, negamus et pernegamus: ſi tamen, quae hic proferuntur, aliqua attentione digna iudicauerint viri docti, et

quae

quae minus placent, corrigere, et veriora rectioraque ſubſtituere non dedignati fuerint, vehementer laetabimur. Datum Burgdorfiae prope Hannoueram d. III. Sept. MDCCCXVIII.

I. H. HEINRICHS
Dioeceſ. Burgdorf. Superintend.

PROLEGOMENA.

Extremum inter Noui Teſtamenti libros locum Apocalypſis occupat, mirum opus, et a caeteris, quae canoni adnumerata ſunt, ſiue argumentum ſpectaueris, ſiue externam formam, admodum diuerſum. Neque enim hic vt alibi expoſita inuenimus, quae ab auctore ſalutis noſtrae eiusue diſcipulis dicta vel facta ſunt, nec praecepta ad bene beateque viuendum ab iisdem tradita; ſed carmen perſonat, ſublime profecto et quod in ſacrorum librorum cenſum admittatur digniſſimum, vtpote ad priſcorum vatum exemplaria ſumma cum arte et feliciſſima imitatione efformatum, in quo, quae de inſtanti ſua παρουσιᾳ ſeu επιφανειᾳ vaticinatus fuerat Jeſus ipſe aut expoſuerant eius diſcipuli, ſub variis rerum ſimulacris ita legentium quaſi oculis obiiciuntur, vt redeuntem Meſſiam ipſum cernere tibi videaris, grauiſſimas poenas repoſcentem ab hoſtibus, et immenſa ſtrage profligantem, quidquid aduerſabatur nomini chriſtiano; id quod magno ſolatio et indubio documento eſſe poſſit ciuibus chriſtianis, iamiam adfore malorum finem, iam adfuturos τῃ αποκαραδοκιᾳ της κτισεως halcyonios dies: iamque poſt caeſos cruentiſſima clade et occidione occiſos chriſtiani nominis hoſtes conditum iri deſideratiſſimum illud et ardentiſſimis votis expetitum Meſſiae regnum, per annorum millia, quid quod per omnia ſaecula ſaeculorum ſtabiliendum.

Atque huius carminis (quod, vt et in his nouo canoni aliqua cum veteri, in quo praeter hiſtoricos et ethicos, quos vocant, libros oracula quoque leguntur, conſtaret ſimilitudo, agmen quaſi claudit) auctorem ferunt eundem Joannem, quem euangelii et trium epiſtolarum, quae ſub eius nomine feruntur, auctorem agnoſcimus. Qui quum per aliquot annos poſt magiſtri diſceſſum e terris ad promulgandum euangelium Hieroſolymis commoratus eſſet, poſtea, vti tradunt, ſiue in ampliorem muneris apoſtolici ſubeundi campum exſpatiari cupiens, ſiue Judaeorum, quibus moleſta erat noua doctrina, inuidiam fugiens, relicta vrbe variisque, vt credere par eſt, terris peragratis Epheſi conſedit, ibique, vt et in vicinis tractibus commendandae rei chriſtianae ad mortem vsque operam nauauit. Verum neque ibi meliora tempora Joannem excipiunt: imo ob chriſtianae rei amplificandae ſtudium in inſulam Patmon haud procul Epheſo diſtantem deportatur, in cuius deſertis reuolvens animo, quaecunque nouae reipublicae aut acciderant aut in poſterum euentura credenda erant, ſacro mentis furore abreptus ſpectacula videt, quae omnium, quae aut ſperanda erant aut metuenda, imagines tanquam ad viuum expreſſas ob oculos ponebant. Omnia autem haec, quae conſpexerat et ab interprete coeleſti illuſtrata acceperat, vel ſub idem tempus litteris conſignat, vel poſtea demum, quam liberatus exilio Epheſum redierat, in tabulas refert: librumque dilectiſſimis ſibi eccleſiis conſecrat, quae in Aſiae minoris vrbibus oppidisque congregatae acerbam, quae nomini chriſtiano contigerat, ſortem deplorabant, nouumque rerum ordinem melioremque et tranquilliorem vitam ardentiſſimis votis expetebant.

Ita quidem aiunt plerique. Sed multum abeſt, vt ab omnibus, qui ad enarrandum carmen noſtrum, recludendaque ſigilla, quibus munitum eſt, ſe accinxerunt,

runt, pro certis ea et indubiis habita ſint: imo nullam fere, quas modo attigimus, quaeſtionem inueneris, in qua ſoluenda non in varias ſibique prorſus adverſas partes ſeceſſerint interpretes. Nam ſi auctorem poematis quaeſiueris, a Joanne Jeſu Chriſti diſcipulo et ſatellite profectum illud eſſe multi negant: ſi de tempore, quo conditum ſit, in plures ſententias dirimuntur viri docti: ſi de loco, vnde ſit miſſum, de conſilio et fine, quem in fingendo tradendoque coetibus Aſiaticis carmine ſibi propoſuerit poeta, de oeconomia et ordine, ad quem ſingula momenta attemperauerit, plures omnino interpretum ſententias audimus ſibique prorſus diſſonantes: ſin de rebus ipſis futurisque euentis ſermo eſt, quae figuris et ſimulacris, quibus carmen diſtinctum eſt, indicata eſſe exiſtimaueris, dici vix poteſt in quot opinionum commenta delapſum ſit humanum ingenium, quam ſubtiliter leuiſſimos apices rimati ſint interpretes, quam vanas et ridiculas ſpecies effinxerint, quantoque ſtudio in libro deſudauerint, vt ad ſua quisque placita propugnanda depictas in tabula imagines vel ingenioſe deflecterent vel vi et quaſi obtorto collo raperent.

Quae quum perſequi omnia infinitum ſit, periculum tamen faciamus, potiſſima eorum, quae ad has et eiuscemodi quaeſtiones alias ſoluendas ſatis cumulate ab interpretibus enunciata ſunt, delibare; ſi forte datum ſit, et in hoc loco admodum praecipiti et lubrico firmiori tamen pede conſiſtere, atque tum potiora eorum, quae ad illuſtrandum carmen attulit virorum doctorum ingenium, vno quaſi obtutu perluſtrare, tum ea, quae iis addidiſſe forſan nonnullis videbitur opera noſtra, quae quam pauca et levia ſint, non ignoramus, et explicare et commendare.

Aufpicabimur autem a quaeftione illa fpinofiffima, num Joannes Zebedaei filius, Jacobi frater, quem e difcipulis ante alios in deliciis habuerat Jefus, carminis auctor dicendus fit nec ne. In qua explicanda quae in vtramque partem difputantur, ex argumentis et externis et internis, vt loquuntur, confideranda erunt. Frequentiffima eft haec femita et a multis iisque acutiffimis rerum arbitris iam dudum trita: nec poffumus, quin, quae faepenumero iam dicta et repetita funt, eadem repetamus et ipfi, tametfi diuitiis his aliunde congeftis ne teruncium quidem addidiffe videbimur: fed res ita poftulat et operis lex.

Vt itaque ab externis, quae Joannem auctorem poematis demonftrant, indiciis ordiamur, fatendum principio erit, quaecunque de Joannis apoftoli vita traduntur, optime huc quadrare. Non quidem opus hic erit, percurrere omnem hominis vitam, cui enarrandae in euangelii expofitione conuenientior locus erit [1]): fed, quae poft fummi magiftri fata ei contigerint aut contigiffe dicantur, vtique audienda hic videbuntur. Et primis quidem poft Jefum in coelos elatum annis Hierofolymae fe continuit Joannes, ideoque in Actis Apoftolorum et nomine fuo memoratur cap. 3, 1. 3. 4. 11; c. 4, 19, et fine dubio illis accenfendus erit, qui cap. 5 vocabulo οἱ ἀποστολοι comprehenduntur. Poftea eiusdem nomen occurrit c. 8, 14 fqq. et, qua tempeftate fecundum iter Hierofolymitanum fufceperat Paullus, Actor. 11, 27; Gal. 2, 1 fqq., in vrbe degiffe, et inter praecipuos rei chriftianae vindices numeratum fuiffe Joannem, colligimus ex Gal. 2, 9. Poftea vero, neque tum, quum notiffimum illud apoftolorum concilium in vrbe congregaretur, Act. 15, neque elapfo fere decennio et quod excur-

1) Vid. nouiffime de his exponens S. V. Kuinoel Comment. in libros N. T. hiftoricos Vol. 3, p. 1 - 11.

excurrit, quum quintum iter Hierofolymitanum fufcepiffet Paulus, anno aerae vulgaris 60, vel Joannis, vel Petri etc., etiamfi apoftolorum longe excellentium, vlla fit mentio: Jacobus tamen in vrbe etiamnum inuenitur, Actor. 21, 18. Enimuero fi Ephefi poftea commoratum fuiffe Joannem tradunt fcriptores ecclefiaftici, exiftimare licet, iam tum relictam ab eo fuiffe Hierofolymam, fidesque habenda erit NICEPHORO, qui veterum auctoritatem fecutus vsque ad mortem Mariae in vrbe fubftitiffe apoftolum affirmat [2]. Commoratum autem Ephefi et in vicinis tractibus fuiffe Joannem vnanimi confenfu tradunt fcriptores ecclefiaftici [3]; affirmante Polycarpo, Joannem a fe vifum et

2) Hiftor. Eccl. L. 2, c. 42, *ἱστορειται, ὡς ὁ θειοτατος οὑτος ευαγγελιστης μετα την εις ουρανους ανοδον Ιησου συνην τῃ μητρι του Θεου εν τῳ κατα το Σιων οικῳ αυτου, αχρι της προς τον Κυριον εκδημιας αυτης· επειτα δε εν Ασιᾳ γενομενον ευαγγελισασθαι τον Χριστον.* Neque tamen iam tum, quum Paullus Ephefi commomaretur Actor. c. 18. c. 19, ibi adfuiffe Joannes, faltem non multa incrementa rei chriftianae attuliffe videtur, quia nec Paulus, qui inter fortiffimos Chriftianismi vindices numerauerat et Joannem Gal. 2, 9, nec Lucas, Act. c. 18. 19. eiusdem ne mentionem quidem faciunt.

3) IRENAEUS (in Afia minore educatus) apud Eusebium Hiftor. eccles. Lib. 5, cap. 8: *Ιωαννης εν Εφεσῳ της Ασιας διατριβων.* CLEMENS ALEXANDRINUS apud eundem Eufebium Hift. eccl. 3, 23 de Joanne: *απο της Πατμου νησου μετηλθεν εις την Εφεσον.* ORIGENES apud eundem H. E. 3, 1: *Θωμας μεν, ὡς ἡ παραδοσις περιεχει, την Παρθιαν ειληχει· Ιωαννης δε την Ασιαν, προς οὑς και διατριψας εν Εφεσῳ τελευτᾳ.* POLYCRATES, Ephefi epifcopus, ibid. 3, 31 et 5, 24: *Ιωαννης εν Εφεσῳ κεκοιμηται.* Cf. Irenaeus advers. haeres 3, 1. 3. Conftanti huic *παραδοσει* haud temere fidem abrogandam effe plerisque placuit, quamquam damnanda vtique et ad fabulas referenda videbantur, quae addidit pofterius aeuum, Romam pro-

et cognitum fuisse Ephesi, eademque contendente Papia, assentientibusque Irenaeo, Clemente Alexandrino, Origene, aliis. Quod si ergo Joannis Apostoli nomen in fronte habet carmen, si dedicatur illis ecclesiis, ad quas lustrandas ex vrbe, praecipua sede, exiit is identidem reditque, si in Asia minori probe versatum fuisse auctorem plura indicia monstrant, non solum nil obloquitur, sed omnia conspirant amicissime. Nec fraudi erit, quod neque in euangelio neque in epistolis nomen suum professus est Joannes, cuius rei caussa hic non inuestiganda erit: at in carmine prophetico, quale est Apocalypsis, ad veterum exemplaria formato, seruandus erat et hic mos. Nolimus vero aspernari testimonium, quod ex nomine Joannis ter in fronte poematis enunciato affertur, si rerum temporumque et locorum opportunitatibus omnia congruentia videmus.

Praeter apostolum ipsum ex subsequentibus patribus apostolicis, quos vocant, complures excitantur qui Joanni poema vindicant. Siquidem POLYCARPUM Joannis discipulum, qui circa annum 90 ecclesiae Smyrnensis episcopus inclaruit, huius opinionis fuisse inde eliciunt, quod Irenaeus, Polycarpi eiusdem discipulus eadem asserit [4]).

Aiunt

profectum esse Joannem, ibique, imperante Domitiano, in vas feruentis olei immissum, et postquam ex eo, vt quondam Daniel a leonibus, saluus et incolumis redierat, in Patmum insulam esse deportatum. TERTULLIANUS in *praescriptione aduersus haereticos* c. 36: "Felix ecclesia, vbi Apostolus Joannes, posteaquam in oleum igneum immersus nihil passus est etc.." HIERONYMUS *aduers. Jouin.* 1, 14: "Refert autem Tertullianus, quod missus in feruentis olei dolium, purior et vegetior exierit, quam intrauerit."

4) Dispiciant alii, quo iure ex iis, quae a discipulo proficiscuntur, certa semper et indubia ratione ad

ea,

Aiunt porro Papiam, qui decennio ferme poſt eccleſiae Hierapolitanae in Phrygia epiſcopus praefuit, carmen noſtrum, vtpote a Joanne Apoſtolo profectum ſuſcepiſſe [5]). Hunc enim acerrimum Chiliasmi, ſeu doctrinae de Jeſu Chriſti regno in his terris per mille annos continuando, patronum fuiſſe et vindicem perhibent, adeoque exinde colligendum eſſe, cognitam ei et vt apoſtolicum opus probatam fuiſſe Apocalypſin noſtram, quae iſtam doctrinam capite viceſimo enunciat. Contra quod tamen alii aſſerunt, non ex Apocalypſi Papiae in mentem veniſſe chiliasmum, ſed ex aliorum ore et traditionibus, id quod diſerte indicatum ſit per Euſebium, in Papiae ſcriptis verſatiſſimum, qui nulla Apocalypſeos mentione iniecta, ex

ea, quae magiſter aſſeruerit, poſſit concludi. Vrgere tamen hoc argumentum videtur b. Knittelius, in libro doctiſſimo: *Beyträge zur Kritik über Joannis Offenbarung: ein Synodalſchreiben von F. A. Knittel.* Braunſchw. u. Hildesh. 1773, in 4. pag. 10 ſqq. Verum et illa, quae contra hanc argumentationem obiici poſſunt, videſis apud Perilluſtr. Eichhornium, *Einleitung ins N. T.* Band 2, 2te Hälfte p. 394 ſqq.

5) Demonſtratur hoc ex Andrea Caeſareae in Cappadocia epiſcopo, qui ſaec. 5to vel 6to commentarium in Apocalypſin graece conſcripſit; in cuius praefatione ſtatim ſub initium, poſt enumerata alia, quae Apocalypſi ſuffragantur, indicia et haec habentur: *Του Γρηγοριου και Κυριλλου, προσετι δε και των αρχαιοτερων, Παππιου, Ειρηναιου, Μεθοδιου και Ἱππολυτου ταυτη* (ſc. *αποκαλυψει*) *προσμαρτυρουντων το αξιοπιστον* etc. Conferantur ea, quae alius commentator, ſeculo decimo florens, Arethas, Andream et hic vt vbique ſecutus, ita habet: *Περι του θεοπνευστου της βιβλου Βασιλειος και Γρηγοριος και Κυριλλος και Παπιας, και Ειρηναιος, και Ἱππολυτος* etc. *εχεγγυοι πιστευσασθαι.*

εκ παραδοσεως αγραφου chiliasmum repetiiſſe Papiam refert [6]).

Tutiori

6) Multum de hoc argumento vltro citroque diſputari poteſt, et vere diſputatum eſt. Locus ipſe proſtat apud Euſebium H. E. 3, 39. *Και αλλα δε ὁ Παπιας, ὡς εκ παραδοσεως αγραφου εις αυτον ἡκοντα, παρατεϑειται, εν οἱς και χιλιαδα τινα φησιν ετων εσεσϑαι μετα την εκ νεκρων αναστασιν, σωματικως της του Χριστου βασιλειας επι ταυτης της γης ὑποστησομενης, ἁ και ἡγουμαι τας αποστολικας παρεκδεξαμενον διηγησεις ὑπολαβειν, τα εν ὑποδειγματι προς αυτων μυστικως ειρημενα μη συνεωρακοτα· σφοδρα γαρ τοι σμικρος ων τον νουν — φαινεται* (ſc. Παππιας). Nullum ergo de Apocalypſi verbum. Hinc concludunt plerique, Apocalypſin parum cognitam fuiſſe Papiae, neque audiendum eſſe Andream cum pediſſequis eius, vt qui inter patronos Apocalypſeos et Gregorium Nazianzenum referat, cuius tamen ſententia ambigua eſt. Cf. Eichhorn *Einl. ins N. T. B.* 2. *2te Hälfte p.* 392 - 394 et copioſius Michaelis *Einleit. ins N. T.* §. 276, p. 1579. Alii tamen auctoritati Papiae inhaerent, nec loco Euſebiano ab ea depelluntur. Hartwigius in libro diligenter et acute ſcripto: *Apologie der Apocalyſe Th.* 1. Papiam ait, in doctrinam de Chiliasmo inquirentem, nec ignoraſſe Apocalypſin, nec repudiaſſe, ſed illam, quia nonniſi leuiter rem perſtringeret, parumque ſatisfaceret ei, qui pleniſſime cuperet edoceri, valere iuſſam atque viuae voci, vberius quae circumſpiciebat tradenti poſthabitam eſſe. Nec minorem Papiae auctoritatem tribuere videtur S. V. Hug, *Einleit. ins N. T. Th.* 2, p. 405. Eiusdem ſententiae fuiſſe quondam videtur b. Koppius. Ait is in ſchedulis, "parum tribuendum eſſe teſtimonio Euſebii, vt qui partium ſtudio ductus neque Papiam neque Apocalypſin ipſam admodum amauerit. Sed et varias explicationes, pergit, admittere locum Euſebianum: imo et pro illorum ſententia allegari poſſe, qui Apocalypſin a Papia lectam fuiſſe opinantur: illam enim videri ſaltem de *σωματικῃ βασιλειᾳ* Chriſti loqui, eandemque ex Euſebii ſaltem mente et ipſam adnumerari

poſſe

Tutiori iam via incedimus, si missis, quae e primo saeculo repetuntur, testimoniis, eos audimus, qui secundo saeculo testes prodierunt. Atque hic primas prae omnibus aliis fert JUSTINUS, cognomine martyr, Neapoli Samariae oriundus, Platonis, aliorumque philosophorum sapientiae innutritus, postea in ciuitatem christianam adscriptus, atque circa annum 140 florens. Is in dialogo cum Tryphone, doctissimo Judaeo, Ephesi habito capite 81 ita habet: *παρ' ἡμιν ανηρ τις, ῳ ονομα Ιωαννης, εἱς των αποστολων του Χριστου ἐν αποκαλυψει γενομενῃ αυτῳ χιλια ετη ποιησειν εν Ἱερουσαλημ τους τῳ ἡμετερῳ Χριστῳ πιστευσαντας προεφητευσε, και μετα ταυτα την καθολικην και — αιωνιαν — ἁμα παντων αναστασιν γενησεσθαι και κρισιν.* Eadem de Justino nostro testatur Eusebius in Historia ecclesiastica Lib. 4. cap. 18. Est autem ex omnibus, quae pro Joanne apostolo carminis nostri auctore afferuntur, testimoniis hoc, quod ex Justino adducitur, longe grauissimum, eoque maiori reuerentia dignum, quod nullum aliud Noui Testamenti opus ab apostolorum aliquo profectum tam antiquo teste confirmatur. Commentarium tamen in Apocalypsin a Justino esse concinnatum, non temere probabitur 7).

Excipit IRENAEUS, oriundus Smyrna, Papiae, vt volunt, vel Polycarpi discipulus, postea ecclesiae Lugdunensi in Gallia praefectus, et circa annum 170 florens. Quos ille aduersus haereses libros graece conscripsit, eos superstites habemus ex versione latina, Augu-

posse *παραδοσεσιν αγραφοις*, quia ad *γραφας* pertinere Apocalypsin negauerat Eusebius." Copiosius haec attuli, vt exemplo indicetur, quot quamque varias expositiones admittant eiusmodi testimonia, et quam vaga sint et fluctuantia, quae de eis in utramque partem disputantur.

7) Vid. EICHHORN *Einl.* l. c. p. 397, nota.

Auguftini aeuo circa annum 400 confecta: fed fuperfunt et graeca nonnulla fragmenta, conferuante Eufebio, qui paffim ad Irenaei teftimonia prouocat. Atque ex his praecipue attentos fecit interpretes illud Irenaei fragmentum, quod ex eius opere aduerfus haerefes Lib. 5, cap. 30 graece expreffit Eufebius Hift. Eccleſ. Lib. 5, cap. 8, coll. Lib. 3, 18. Vexatiffimus in carmine noftro, vt fuo loco videbimus, et vere *περιβοητος* eft numerus ille 666, cap. 13, 18, quo acerrimum rei chriftianae hoftem indicatum effe creditum eft. Pro eo numero iam antiquitus alius fubftitutus erat, 616, vt adeo iam tum lectionis varietas exftitiffe appareat. De hac igitur locutus Irenaeus, et numerum 666 pro genuino habendum, alterum illum repudiandum effe probaturus, ita argumentatur: *Τουτων οὑτως εχομενων, και εν πασι δε τοις σπουδαιοις και αρχαιοις αντιγραφοις του αριθμου τουτου* (fcil. 666) *κειμενου, και μαρτυρουντων αυτων εκεινων, των κατ' οψιν τον Ιωαννην ἑωρακοτων* etc. Paullo poft idem Irenaeus nomen eius rerum chriftianarum hoftis, qui numero ifto indicatus fit, palam pronunciare dubitat, additque: *ἡμεις ουκ αποκινδυνευομεν περι του ονοματος του αντιχριστου αναφαινομενοι βεβαιωτικως· ει γαρ εδει αναφανδον τῳ νυν καιρῳ κηρυττεσθαι το ονομα αυτου, δι' εκεινου αν ερρεθη του την αποκαλυψιν ἑωρακοτος· ουδε γαρ προ πολλου ἑωραθη* (fcil. *αποκαλυψις*, quod fupplere probabiliffimum), *αλλα σχεδον επι της ἡμετερας γενεας, προς τῳ τελει της Δομετιανου αρχης.* Adfcripfi locum, quia et aliis ex rationibus, vt infra videbimus, varie follicitatus eft. Hic tamen illud teftimonium nobis fuppeditabit, Irenaeum crediditfe, a Joanne apoftolo compofitum effe noftrum carmen [8]): nemo

8) Idem Irenaei de Apocalypfi iudicium ex aliis eius locis apparet: e. gr. *adv. haeres.* Lib. 4, c. 20; lib. 5, c. 26 etc.

nemo certe ei innotuiſſe videtur, qui Apocalypſin omnem repudiaret: nam ſi innotuiſſet, vix omiſiſſe eiusdem mentionem exiſtimandus eſt, vbi eos affert refellitque, qui falſam lectionem exhibebant. Ita quidem argumentantur. — Sed de fide, Irenaeo habenda ambigue loquuntur viri docti: Juſtinum certe is non aequat. Nimis leuem et in credendo temerarium fuiſſe hominem animaduertere ſibi viſi ſunt nonnulli, et in ſecernendis veris et falſis eorum, quae tradita ſibi acceperat, parum ſtrenuum: ſiquidem eundem ne illis quidem hominibus fidem adhibere dubitaſſe, qui ex Joannis apoſtoli ore audiiſſe ſe teſtabantur, Jeſum ad quadrageſimum vsque vel quinquageſimum adeo aetatis annum in terris fuiſſe [9]. Obloquuntur tamen alii [10], Irenaeumque tuentur, haud quidem negantes, perperam intellexiſſe Irenaeum iſtorum virorum, qui Joannem cognouerant, mentem, ſed parum inde damni cauſſae ipſi accedere arbitrati: aliud enim eſſe, ex fontibus claris impura deriuare (vti Irenaeus deriuaſſe forſan videri poſſit): aliud impuros fontes ipſos claros et limpidos agnoſcere, id quod nemo crimini vertere poſſit homini; nihil enim eundem contendere, niſi hoc, ſe ex teſtimonio eorum, qui Joanni aequales vixerant, compertum habere, verum numerum eſſe 666, non 616: vnde citra dubium illud ſaltem ſequi, exſtitiſſe Irenaei aetate homines, qui Joannem apoſtolum vidiſſent et carminis noſtri auctorem agnouiſſent: plura autem hic non quaeri, nec quidquam attinere, vter numerus ab auctore

9) Iren. adu. haereſ. Lib. 2, cap. 22: *Παντες οἱ πρεσβυτεροι μαρτυρουσιν, οἱ κατα την Ασιαν Ιωαννῃ τῳ του Κυριου μαθητῃ συμβεβληκοτες, παραδεδωκεναι ταυτα Ιωαννην.* Cf. Hug l. c., qui de Irenaei auctoritate cum aliis ſatis ambigue loquitur p. 404. 405.

10) Veluti Knittel, in ſymbolis ſupra laudatis, p. 6, vbi ab iniuria hac vindicare Irenaeum conatur.

auctore Joanne vere expreſſus ſit. Nobis quidem omnia haec, quae pro vtraque parte afferuntur, nouo documento ſunt (cf. ſupra nota 6), parum tute ibi incedi, vbi omnia vaga ſunt et lubrica.

Succedit in catalogo ſcriptorum, qui pro Joanne loquuntur, Melito, qui ſub idem tempus epiſcopus Sardibus floruit. Cuius opera recenſens Euſebius Hiſt. Eccleſ. Lib. 4, cap. 26 inter alia habet et haec: Μελιτωνος εστι - - τα περι του διαβολου, και της αποκαλυψεως Ιωαννου. Et Hieronymus in hiſtor. literar. voce Melito habet: "ſcripſit librum de diabolo vnum, de apocalypſi Joannis vnum." Huius autem teſtimonio eo maior accedere vis videtur, quod in earum vrbium vna degebat auctor, quibus litterae apocalypticae ſunt dedicatae: vid. Apocal. c. 3, 1–6. [11]) Dolendum tamen, ex ſolo titulo libri περι της αποκαλυψεως parum tute ad ea concludi poſſe, quae de eadem iudicauerit auctor.

Porro Theophilus Antiochenus eodem tempore florens, vir omnibus philoſophorum placitis praeclare imbutus, teſte Euſebio Hiſt. Eccl. 4, 24. Apocalypſeos Joannis mentionem facit. Verba Euſebii ſunt: *του δε Θεοφιλου φερεται και αλλο συγγραμμα, εν ῳ εκ της Αποκαλυψεως Ιωαννου κεχρηται μαρτυριαις.*

Adde Apollonium, exeunte ſaeculo altero florentem, qui aut oriundus erat ex Aſia minori, aut ſaltem Epheſi et in tractibus adiacentibus bene cognitus. Is, teſtante eodem Euſebio, Hiſt. Eccl. 5, 18, in libello, quem aduerſus Montanum compoſuit, perinde ac Theophilus Antiochenus, argumenta nonnulla

11) Quantopere huic Melitonis teſtimonio fidat Hartwig, vid. in eius opere: *Apologie der Offenbarung*, Theil 4, p. 227. Alia omnia exiſtimat Perill. Eichhorn *Einleit.* l. c. p. 404.

nulla et ex Apocalypſi Joannis petiit [12]). Quot autem quantasque voces ei oblocuturas fuiſſe putabimus, ſi falſa et ſpuria pro Joanneis venditaſſet, quum commoraretur et loqueretur Epheſi, in qua vrbe praecipuam ſedem fixerat Joannes ipſe, cui primam epiſtolam, quaſi dedicatoriam, Apoc. 2, 1 – 7, inſcripſerat, quaeque apoſtoli oſſa tumulo ſecum condita ſeruabat?

Celebrius poſtea, exeunte ſaeculo eodem, nomen innotuit Clementis Alexandrini, qui in operibus ſuis, quae complura edidit, non ſemel de Apocalypſi, Joannis apoſtoli opere, tanquam de libro, de quo inter omnes conſtet, loquitur, nec ſine multa laude eandem appellat *φωνην αποστολικην*. Veluti in *Paedagog.* Lib. 2, cap. 10. et cap. 12; *Stromat.* Lib. 6, c. 13 et alibi. Diſerte ille ait: *ὡς φησιν εν τῃ αποκαλυψει Ιωαννης.*

Iam Clementis diſcipulus, Origenes, qui circa annum 230 inclaruit, ſcriptorum eccleſiaſticorum longe doctiſſimus, et iudicii non mediocriter ſubacti, quum Cerinthum carminis noſtri auctorem ſuſpicari vidiſſet plurimos, tenaciſſime magiſtri ſui veſtigiis inhaerens, Joanni apoſtolo illud vindicauit; atque in librorum canonicorum catalogo, teſte Euſebio Hiſt. Eccleſ. Lib. 6, cap. 25, *εγραψε δε*, ait, (ſc. *Ιωάννης*) *και την αποκαλυψιν.* Idem in commentario in euangelium Joannis: *φησιν ουν εν τῃ αποκαλυψει ὁ του Ζεβεδαιου Ιωαννης* etc. Adde ſimilia in Origenis ſcriptis paſſim occurrentia, et a Wetstenio p. 744 allata [13]). Haud

12) *Κεχρηται δε και μαρτυριαις απο της Ιωαννου αποκαλυψεως, και νεκρον δε δυναμει θειᾳ προς αυτου Ιωαννου εν τῃ Εφεσῳ εγηγερθει ἱστορει.*

13) Alia loca ex Origene in hanc ſententiam adducta cernere eſt apud Schmidium in libro: *Ob die Offenb. Joh. ein göttlich Buch ſey.* Lipſ. 1771.

Haud mediocre autem pondus Origenis teſtimonio iure meritoque aſſeritur, non ſolum ex hominis doctrina et eruditione, ſed etiam, id quod neutiquam ſpernendum viſum eſt, quod ſtrenuum chiliasmi adverſarium ſe geſſit Origenes, nihilo tamen ſecius apoſtolicam auctoritatem carminis agnoſcit, quod ex vulgari interpretatione chiliasmo patrocinari videtur: quodque, qui ſeueriorem ſe erga ſecundam et tertiam epiſtolam Joannis Ariſtarchum exhibuerat, idem Apocalypſi ius ſuum et ciuitatem canonicam, nulla diſſentientis opinionis ne mentione quidem facta, concedit [14]).

Eodem tempore Hippolytus, Irenaei, vt aiunt, diſcipulus, epiſcopus Adenae in Arabia, librum ſcripſerat *de conſummatione mundi, antichriſto et ſecundo domini aduentu.* Atque, vt erat poeſeos ſymbolicae ſummus admirator et patronus, et noſtrum carmen ſuſcepit lubentius et fouit. Habet ille in libro laudato §. 36. haec: Οὗτος Ἰωαννης, εν Πατμῳ τῃ νησῳ ων, ὁρα αποκαλυψιν etc. — Λεγει μοι, μακαριε Ιωαννη, αποστολε και μαθητα του Κυριου, τι ειδες; etc. — Eundem Hippolytum, addunt alii, apologiam Apocalypſeos contra Caium presbyterum Romanum promulgaſſe, quam, ſicuti Melitonis opus ſupra allatum, periiſſe omnino dolendum eſt.

Hactenus ex orientali eccleſia patronos Apocalypſeos exſcitauimus: ſed et ex Occidente prodeunt. Illos tamen priusquam adducimus, repetere libet, quod ſolet afferri ab interpretibus, ex Epheſo potiſſimum et tractibus vicinis, quin ex Joannis ipſius ſchola pro-

14) Plura de vi ac grauitate teſtimonii Origenis, et magiſtri Clementis legas apud Storrium in libro: *Neue Apologie der Offenbar. Joh.* §. 6, p. 51 ſqq. Eodem et illa faciunt, quae in ſchedis Koppianis annotata inueni.

prodiiſſe carminis noſtri patronos [15]). Sed inter Occidentales TERTULLIANUS, exeunte ſaeculo altero florens, diſerte Joanni vindicat carmen noſtrum, *aduerſus Marcionem* Lib. 4, c. 5. ita diſſerens: "habemus et Joannis alumnas eccleſias. Nam etſi Apocalypſin eius Marcion reſpuit, ordo tamen epiſcoporum ad originem recenſus, in Joannem ſtabit auctorem." Idem ſimilia *de praeſcript. aduerſ. haeret.* 37. 46. et ſaepiſſime alibi.

Nullum tamen grauius ex occidentali eccleſia et fortius teſtimonium exit, quam HIERONYMI. Tametſi enim in ſeriora tempora incidit eius aetas (exeunte ſaeculo quarto inclaruit): at antiquiſſimam tamen eccleſiam Apocalypſin ſuſcepiſſe et veneratam eſſe diſerte teſtatur *in epiſtola ad Dardanum* (Operum Tom. III. p. 46. Francof. et Lipſ. 1684): "Quod ſi eam (epiſtolam ad Hebraeos) Latinorum conſuetudo non recipit inter ſcripturas canonicas, nec Graecorum quidem eccleſiae Apocalypſin Joannis eadem libertate ſuſcipiunt (ſc. Hieronymiano aeuo). Et tamen nos vtraque ſuſcipimus, nequaquam huius temporis conſuetudinem, ſed veterum ſcriptorum auctoritatem ſequentes" vnde patet, eccleſiam orientalem illo tempore iam deſciuiſſe viſam eſſe Hieronymo a priſca et ſimplici fide: haudquaquam autem probari poſſe viro cordato illud nouandi ſtudium.

Superſedere poterimus, niſi numerari teſtimonia malueris, ab excitandis pluribus teſtibus, quorum, ſi velles, ſatis ampla familia ex vtroque orbe emer-

geret

15) Vid. e. gr. HERDERI Maranatha p. 287

Johannes, apoſtolus. Eius diſcipuli

Polycarpus, epiſc. Smyrnenſis — Papias, epiſc. Hieropolitanus

eius diſcipulus Irenaeus

Melito epiſc. Sardenſis. Juſtinus, longiſſime Epheſi commoratus.

geret [16]): ſed tempus eſt, transeundi ad alteram partem, et audiendi illos quoque teſtes, qui auctoritati apoſtolicae carminis noſtri obloquuntur.

Atque hic principio malum augurium exinde petunt aduerſarii, quod IGNATIUS, qui exeunte primo ſaeculo Antiochiae in Syria epiſcopus praefuit, et patribus apoſtolicis adnumeratur, ne verbo quidem meminerit Apocalypſeos in ſeptem epiſtolis illis ad Ephe-

16) Vid. WETSTENIUS p. 744. 745; EICHHORN *Einl.* l. c. p. 403 ſqq. Huc pertinet prae aliis epiſtola eccleſiae Viennenſis et Lugdunenſis anno 177 conſignata, qua, narrante Euſebio H. E. 5, 1, chriſtianis eccleſiis per Aſiam et Phrygiam diſperſis refertur, quot quantisque rebus aduerſis conflictandum ſibi fuerit in Gallia. Laudatur in ea conſtantia martyris cujusdam his verbis: *ην γαρ και εστι γνησιος Χριστου μαθητης, ακολουθων τῳ αρνιῳ, ὁπου αν ὑπαγῃ*, quae expreſſa ſunt ex Apocal. 14, 4. Multum momenti in hac epiſtola, quae et apud Wetſtenium caeteris teſtibus omnibus praemiſſa eſt, ſibi inuenire videtur KNITTEL l. c. p. 19–21, eiusque auctorem Irenaeum ipſum epiſcopum Lugdunenſem fuiſſe affirmat. Poſterius concedimus: prius non inuenimus. — Sed praeterea et Methodius, Baſilius, Amphilochius, Athanaſius, Theodoſius, Cyrillus Alexandrinus etc. et ex occidente Cyprianus, Lactantius, Hilarius, Auguſtinus, Victorinus etc. ſuffragantur, quorum tamen teſtimonia, quum ſeriori aeuo ſcripſerint, nec niſi antiquiorum preſſerint veſtigia, non ſpernenda quidem, ſed nec illuſtrandae rei ipſi idonea inuenientur. Non pigebit tamen adſcribere teſtimonium EPIPHANII, ex quo ſententiam Alogorum contra Apocalypſin mox expreſſam dabimus. Is autem a partibus auctoritatis apoſtolicae ſtare videtur, dicens *Haereſ.* 76, 26: *ὁτι παρα πλειστοις ἡ βιβλος πεπιστευμενη, και παρα τοις ευσεβεσι, δηλον.* (Cf. idem, *Haer.* 48). At Euſebius, ex quo aliorum ſententiae pro et contra fidem apoſtolicam carminis plerumque excitantur, non aeque facilem ſe praebet, vt infra videbimus.

Ephefios, Smyrnenfes, Philadelphenos etc. (cf. Apoc. c. 2 et 3), quae fub eius nomine circumferuntur. Enimuero, tametfi vel genuinae habendae funt illae Ignatii epiftolae, quod tamen a plerisque in dubium vocatur, ex filentio hoc eo minus fequitur, quod et alia N. Teft. fcripta ab eodem Ignatio omittuntur: fiquidem ifto tempore non aeque ac noftra aetate in promtu erat, aliorum fcripta cognofcere aut ad manum habere; et inter Antiochiam Ephefumque fatis magnum interuallum intercedebat.

Eiusdem momenti eft aliud argumentum inde ductum, quod in verfione Syra antiquiore, quae Pefchito vocatur, fecundo vt videtur feculo confecta, non expreffa eft Apocalypfis. Sed quis enumerare aufit omnes cauffas rationesque, cur vel Ignatius tacuerit [17]), vel Verfio Syra carmen hoc non addiderit, aut, fi primitus additum fuerit, cur pofterioribus faeculis fit fuppreffum [18])?

Sub-

17) Koppianae fchedae, vt oftendatur, ex filentio nil fequi, addunt, Paullum quoque Apoftolum in litteris illis circularibus, quae ad Ephefios infcriptae funt, ne verbo quidem Timothei mentionem facere, quum tamen idem et Paullo familiariffimus fuerit et in Ephefinis tractibus celebratiffimus. Cf. quae acute difputantur a Perill. Eichhornio l. c. p. 431 fqq. — Sunt et qui ex filentio epiftolarum Paullinarum, aut ex Gal. 1, 8.; Col. 2, 18. argumenta contra Apocalypfin fatis infulfe deducant.

18) In verfione Syra pofteriore, feu Philoxeniana adeft Apocalypfis, ficuti et Ephrem Syrus eidem fauet. Sed pofterior ecclefia Syra magis magisque indies repudiare eam coepit. Cf. de auctoritate, quam in Syra ecclefia tenuit Apocalypfis, Michaelis *Einleit.* p. 1605 fqq. et Ill. Eichhorn l. c. p. 433. Quam parum damni haec e verfione Syra priori abfentia auctoritati Apocalypfeos afferat, expofuit et Storr *neue Apologie* §. 12, p. 185.

Subnata tamen eſt ſaeculo ſecundo ſecta, Montaniſtis omnibusque qui Chiliasmum profitebantur adeoque et Apocalypſi admodum infeſta, ſectam *Alogorum* dico. Nolebant eius diſcipuli agnoſcere ſublimiorem illam του Λογου naturam, quam et in Apocalypſi perinde atque in euangelio Joannis laudibus elatam ſentirent: itaque variis modis ſententiam, a Joanne Apoſtolo prodiiſſe Apocalypſin, laceſſebant [19]), inde potiſſimum dubia mouentes, quod Thyatirae, vbi ex Alogorum ſchola plurimi degebant, nulla adeſſet chriſtiana eccleſia, ſicuti adeſſe legeretur Apoc. c. 2, 18. [20]).

Quam-

19) Rem refert Epiphanius (circa annum 380 florens) Haereſ. 51, c. 3. Επει ουν τον Λογον ου δεχονται τον παρα Ιωαννου κεκηρυγμενον, Αλογοι κληθησονται, και ουτε το του Ιωαννου ευαγγελιον δεχονται, ουτε την αυτου Αποκαλυψιν. — λεγουσι γαρ, μη ειναι αυτα Ιωαννου, αλλα Κηρινθου, και ουκ αξια αυτα φασιν ειναι εν τη εκκλησια. — Cf. Iſidor. Peluſiota, citante Joanne Damaſceno de haereſibus c. 41. — αλογοι αφ' ἡμων κληθεντες, οἱ το ευαγγελιον το κατα Ιωαννην αθετουντες, και την αποκαλυψιν αυτου, δια το τον ελθοντα εκ του πατρος θεον Λογον οντα μη δεχεσθαι.

20) Idem Epiphan. ibid. cap. 33. Τινες εξ αυτων παλιν αντιλαμβανονται τουτου του ρητου εν τη Αποκαλυψει τη αυτη, και φασκουσιν αντιλεγοντες, ὁτι ειπε παλιν (ſc. Joannes)· "γραψον τω αγγελω της εκκλησιας, της εν Θυατειροις," και ουκ ενι εκει εκκλησια Χριστιανων εν Θυατειρη· πως ουν εγραφε τη μη ουση;

Reſponderi tamen poteſt, ſicuti vere reſponſum eſt, hanc de eccleſia Thyatirena ſuſpicionem inde potuiſſe moueri, quod ſeriori iſto tempore minus celebris ea et frequens fuerit, vel, quum Joannis tempore ſatis floruiſſet, poſtea tamen diſiecta et diſſipata. Multa de hac eccleſia Alogi, quorum ſecta non admodum frequens fuit, prorſus ignoraſſe videntur. vid. Corrodi *Verſuch einer Beleucht. des Bibelkanons*, zweytes Bändch. Halle, 1792. p. 319. 320.

Quamobrem a *Cerintho* compoſitum eſſe hoc carmen eis placet [21]).

Sed

21) Atque in hac ſententia plures forte, veluti illos Alexandrinos, de quibus loquitur Euſ. H. E. 7, 23. (vid. infr. p. 22) conſentientes ſecum habuerunt. Acriter quidem eam impugnant plerique, dicentes, plura ineſſe Apocalypſi, placitis Cerinthi prorſus repugnantia; veluti diſcrimini illi, quod inter ſummum Deum et δημιουργον intercedere exiſtimabat Cerinthus, refragari ea, quae leguntur Apoc. 4, 11; 10, 6; 14, 7, aut eis, quae de Jeſu natura infra diuinam habenda idem ſtatuebat, illa, quae cap. 1, 5. 8. 11; 21, 6 ſqq.; 22, 13 ſqq. audimus: itaque haudquaquam a Cerintho proficiſci potuiſſe eiusmodi carmen. Cf. Eichhorn *Einleit.* l. c. p. 385 ſqq. Berthold *Einleit.* B. IV, p. 1783. Sed alii ea de cauſſa Cerintho adiudicaſſe hoc opus Alogos contendunt, quod Cerinthus Judaeochriſtianus exiſtimauerit, Diabolum cum malis angelis ante Chriſti tempora imperium orbis terrarum obtinuiſſe, ſed a Jeſu Chriſto ſede ſua motum fuiſſe, qui regnum terreſtre condere ſuſcepiſſet, in quo ex Judaeorum more feſta ſacrificia ſint celebranda etc.: atque his prorſus conſpirare ea, quae Apoc. c. 12. c. 20-22 adſunt. Vid. Corrodi *Verſuch einer Beleuchtung der Geſchichte des jüdiſchen und chriſtlichen Bibelkanons.* 2tes Bändchen, p. 318. 319. Nolimus tamen in his eſſe nimis praecipites: ſiquidem Cerinthi placita nondum ſatis comperta et explorata habemus, vt ab eodem proficiſci potuiſſe eiusmodi carmen, quale eſt Apocalypſis, vel affirmemus vel negemus: quid quod de dogmatibus etc. eius quae nobis innotuerunt, ſecum pugnant ipſa, et modo Judaeochriſtiani ſeueritatem, modo Philonianae allegoriae ſpeciem, modo Gnoſticorum phantaſmata apud eundem inuenire eſt. Hinc argumentatur S. V. Paulus, idemtidem commutaſſe eum opinionum ſuarum ſyſtema: ſed nos indidem ſuademur, in neutram partem abire, neque enunciare quid et pro vero et indubio venditare, quod certis et inconcuſſis argumentis ſtabiliri nequit. Vid. de hoc

 loco

Sed iisdem ferme telis ex Occidente librum noſtrum aggreſſus eſt Caius presbyter Romanus, qui apud Euſebium Hiſt. Eccleſ. Lib. 3. c. 28. ſic loquitur: αλλα και Κηρινθος, ὁ δι᾽ αποκαλυψεων 22), ὡς ὑπο αποστολου μεγαλου γεγραμμενων, τερατολογιας ἡμιν, ὡς δι᾽ αγγελου αυτῳ δεδειγμενας, ψευδομενος επεισαγει, λεγων· μετα την αναστασιν επιγειον ειναι το βασιλειον του Χριστου, και παλιν επιθυ-

loco omnino *Commentationes theologg. potiſſimam hiſtoriam Cerinthi, Judaeochriſtiani ac Judaeognoſtici, atque finem Joanneorum in N. T. libellorum illuſtrantes*, ſcripſ. H. E. G. Paulus. Jenae 1795. Cf. J. E. C. Schmidt *Biblioth. für Critik u. Exegeſe des N. T.* Band I, p. 320. 321 ſqq. — Copioſius de Alogorum ſententia edoceri qui ſatagit, adeat librum, ſeorſim in hanc rem doctiſſime et acutiſſime conſcriptum. M. Mich. Merkel *hiſtoriſch critiſche Aufklärung der Streitigkeiten der Aloger und andrer ältern Lehrer über die Apocalypſe, im 2ten Jahrhundert, als Beytrag zum zuverläſſigen Beweiſe, daſs die Apoc. ein untergeſchobenes Buch ſey.* Frankf. u. Leipz. 1782, et contra eum Storr *neue Apologie der Offenb. Joh.* §. 9, p. 90.

22) De noſtra Apocalypſi hunc locum intelligendum eſſe, licet forma pluralis legatur, euictum dedit Eichhorn l. c. p. 414, in nota. Alia tamen opinari videtur b. Koppius, qui in ſchedis adnotavit, Caium nouam quandam Apocalypſin, nulli auctoritati innixam repudiaſſe, non tamen noſtram veram et apoſtolicam. Omnino magnam vim eſſe Caii teſtimonio negat, quia homo ignotus is fuerit, et Romae remotius ab Aſia, in qua apparuerat Apocalypſis, domicilium habuerit. — Longius autem procedens ex hoc Caii teſtimonio contraria adeo argumenta, quae *pro* auctoritate apoſtolica libelli loquantnr, repetit S. V. Hug *Einleit.* p. 419-421. — Plura de Caii argumentis legeſis apud Hartwigium *Apolog. der Apocal.* Th. I, p. 33 ſqq. et Storrium *neue Apologie der Off. Joh.* §. 7. 8. p. 61 ſqq.

επιθυμιαις και ἡδοναις εν Ἱερουσαλημ την σαρκα πολιτευομενην δουλευειν· και εχθρος ὑπαρχων ταις γραφαις του Θεου αριθμον χιλιονταετιας εν γαμῳ ἑορτης, θελων πλαναν, λεγει γίνεσθαι. En ergo et Caium, aeque ſtrenuum Montaniſtarum et Chiliaſtarum aduerſarium, eodem cum Alogis tramite incedere, nec tam ex hiſtoricis, quam dogmaticis et polemicis rationibus libri noſtri auctoritatem laceſſere.

Grauior tamen et formidoloſior libello noſtro aduerſarius circa annum 250 ſubortus eſt in Aegypto, Dionysius Alexandrinus. Erat ibi Nepos quidam, praefecturae Arſinoiticae epiſcopus, patronus Chiliasmi et acerrimus vindex, omniaque reſpuens, quae ad allegorias eundem reuocare ſuadebant. Is Apocalypſi noſtrae, cuius auctoritatem citra dubium agnouerat, tanquam fundamento firmo ſatisque ſtabili innixus, ex hac tanquam arce propugnabat dogmata ſua. De eo ita loquitur Euſebius Hiſt. Eccleſ. Lib. 7, cap. 22: *δοξας γουν* (Nepos) *εκ της Αποκαλυψεως Ιωαννου την ιδιαν κρατυνειν ὑποληψιν, ελεγχον αλληγοριστων, λογον τινα περι τουτων συνταξας επεγραψε.* Sed contra hunc in arenam deſcendens Dionyſius, non mediocri ingenii acumine excellens, allegoricam Chiliasmi explicandi rationem vindicaturus, ante omnia in Apocalypſin ſibi inquirendum eſſe animaduertit: neque inquirentem ſollertius praeterire potuit, fuiſſe iam ante ſua tempora, qui libellum noſtrum Joanni apoſtolo abiudicantes ad Cerinthum auctorem reuocarent. Illud autem in controuerſia aduerſus Nepotem maxime ſibi profuturum ratus apud Euſebium Hiſt. Eccleſ. Lib. 7, c. 25. ita verba facit: *Τινες μεν ουν των προ ἡμων ἠθετησαν και ανεσκευασαν παντῃ το βιβλιον, αγνωστον τε και ασυλλογιστον αποφαινοντες, ψευδεσθαι τε την επιγραφην· Ιωαννου γαρ ουκ ειναι λεγουσιν, — Κηρινθου δε, του και την απ᾽ εκεινου κληθεισαν συστησαμενου*

νου αἱρεσιν, αξιοπιστον επιφημισαι θελησαντα τῳ ἑαυτου πλασματι ονομα. Τουτο γαρ ειναι της διδασκαλιας αυτου το δογμα, επιγειον εσεσθαι την του Χριστου βασιλειαν. — Εγω δε αθετησαι μεν ουκ αν τολμησαιμι το βιβλιον etc. — — Hoc autem Dionyſii Alexandrini teſtimonium eum maxime in finem vrgent aduerſarii, vt inde demonſtretur, multos iam inde a prioribus ſaeculis exſtitiſſe, auctoritatem apoſtolicam libelli noſtri detrectantes. Sed parum tuto ſic argumentantur: neque enim ex vocibus: προ ἡμων ad antiquiora tempora argumenta traducere licebit, neque ex voce τινες colligere, multos fuiſſe iſtiusmodi aduerſarios: imo niſi Alogos et Antimontaniſtas, de quibus Epiphanius refert (vid. ſupr. not. 21) indicatos credas, Alexandrinos nonnullos huius ſententiae patronos hic inuenies, omniaque argumenta contra Apocalypſin hactenus prolata ex vno fere eodemque fonte deriuata eſſe cenſebis. Sed haud negamus, locum hunc admodum vexatum eſſe, eique, qui omnia, quae in vtramque partem ſunt allata, declarere luculentius ſuumque iudicium velit interponere, in infinitum paene eſſe progrediendum, et per omnia dumeta controuerſiarum chiliaſticarum transeundum, de quibus hiſtoria eccleſiaſtica plura refert [23]).

Audiuimus teſtes ex Oriente, Occidente et Aegypto, in vnam paene eandemque ſententiam contra Apocalypſin inſurgentes [24]), omnesque fere, quos

23) Vberiorem rerum iſtarum expoſitionem qui legere ſatagit, adeat Hartwigium l. c. Th. 2, No. 2, p. 57 ſqq.; Corrodi *Verſuch einer Beleucht. des jüd. und chriſtl. Can.*, zweytes Bändch. p. 322-328; Hug *Einleit.* p. 408 ſqq. Eichhorn *Einleit.* p. 415, vbi et verſutiam Dionyſii, qui neutri parti moleſtum ſe gerere ſtudebat, bene indicatam inuenies.

24) Seriora teſtimonia contra Apocalypſin afferre nil attinet, qualia permulta acceſſura eſſe exſpectari pote-

quos hactenus in vtramque partem produximus, excitauit et loqui fecit EUSEBIUS: iuuabit ergo profecto audire, quid de libello noſtro iudicauerit ipſe. Verum enimuero omnia fluctuare hic videbuntur [25]), quapropter noſtro aeuo eo minus fraudi ducendum erit interpretibus cautis et circumſpectis. ſi rem dubiam et ſuſpenſam relinquunt, quando iam ineunte ſaeculo quarto, quo floruit Euſebius, iudicium certum interponere dubium et anceps habebatur. Habet autem Euſebius Hiſt. Eccleſ. Lib. 3, cap. 23. 24. 25, vbi librorum, qui in Noui Teſtamenti canonem recepti erant, recenſum exhibet, haec ferme: — — *επι τοις ὁμολογουμενοις τακτεον, ειγε φανειη, την Αποκαλυψιν Ιωαννου. — — της δ' Αποκαλυψεως εφ' ἑκατερον ετι νυν παρα τοις πολλοις περιελκεται ἡ δοξα. — — ετι τε, ὡς εφην, ἡ Ιωαννου Αποκαλυψις, ει φανειη, ἡν τινες, ὡς εφην, αθετουσιν, ἑτεροι δε εγκρινουσι τοις ὁμολογουμενοις* (bipartito enim diuiſerat Euſebius libros Noui Teſtamenti, in *ὁμολογουμενους* et *αντιλεγομενους*). Idem, Hiſt. eccleſ. Lib. 3, cap. 39. admodum ambigue de libelli auctore loquitur, videturque illorum partibus accedere, qui cum Dionyſio Alexandrino [26]), cuius teſtimonium

poterat, quando ſemel e canone expunxerat librum eccleſia Orientalis. Eminet inter eos Cyrillus Hieroſolymitanus, Catech. 15, no. 16. *Βασιλευσε δε ὁ Αντιχριστος 3½ ετη μονα. Ουκ εξ αποκρυφων λεγομεν, αλλ' εκ του Δανιηλ.* — At Nicephori, Zonarae (qui eodem honore libellum proſequitur, quo libros apocryphos, Judith, Tobiam etc.) aliorumque iuniorum teſtimonia qui legere ſatagit, adeat Wetſtenium p. 744. 745.

25) Vid. Perill. EICHHORN l. c. p. 421 ſqq.

26) Vid. Euſeb. Hiſt. Eccl. Lib. 7, c. 25 — — *καλεισθαι μεν ουν αυτον Ιωαννην, και ειναι την γραφην Ιωαννου ταυτην, ουκ αντερω· ἁγιου μεν γαρ ειναι τινος και*

monium ſupra produximus, alium quendam Joannem, Epheſinae eccleſiae presbyterum, carminis auctorem fuiſſe malunt: ſiquidem exſtare et Epheſi duo ſepulchra, quorum vtrumque Joannis eſſe dicatur.

Hactenus teſtimonia veterum in vtramque partem prolata. Quae exinde circa hiſtoriam canonis Apocalypſeos ſequuntur, vt quam fieri poteſt breuiſſime potiora complectamur [27]), haec ferme ſunt: Primo quidem poſt Chriſtum natum ſaeculo nulla fere carminis noſtri mentio iniicitur, altiſſimumque adeſt ſilentium. Aſt inſequentibus binis ſaeculis aderant quidem, qui carmen vindicarent Joanni apoſtolo, ſed ſubnaſcebantur mox, tam ex Oriente, quam Occidente plurimi aduerſarii, qui ad alium auctorem reuocarent; vtraque tamen pars dogmaticis magis et polemicis argumentis, quam hiſtoricis ſententiam ſuam ſuperſtruxiſſe videtur. Accidit tamen, vt ſaeculo tertio poſt Euſebii tempora magis magisque indies apud Graecos peſſumiret libelli auctoritas apoſtolica. Et Euſebius quidem, qui omnes libros, quos non *αποκρυφους* habebat, in *ὁμολογουμενους* et *αντιλεγομενους* diſpeſcit, dubium ſe gerit et ancipitem, vtris accenſeat Apocalypſin. At Cyrillus Hieſolymitanus cum Gregorio Nyſſeno ſatis aperte ad *αποκρυφα* eandem refert. Alii, qui canonicorum librorum recenſum dant, Apocalypſin omittunt, vt Gregorius Nazian-

και θεοπνευστου συναινω. Ου μην ραδιως αν συνθοιμην, τουτον ειναι τον Αποστολον, τον υἱον Ζεβεδαιου, τον αδελφου Ιακωβου. — — — Ὁτι μεν ουν Ιωαννης εστιν ὁ ταυτα γραφων, αυτῳ λεγοντι πιστευτεον· ποιος δε οὑτος, αδηλον. — — — αλλον δε τινα οιμαι των εν Ασιᾳ γενομενων. επει και δυο φασιν εν Εφεσῳ γενεσθαι μνηματα, και ἑκατερον Ιωαννου λεγεσθαι.

27) Plura legeſis in Corrodi *Beleuchtung der Geſchichte des jüd. und chriſtl. Bibelkanons*, zweytes Bändch. p. 301 - 352.

Nazianzenus, Amphilochius, Concilium Laodicenum in canone 60 etc. [28]) Hinc et Chryfoftomus nullas in Apocalypfin habitas homilias edidit, tametfi fatis largam et benignam verba facra faciendi materiem, maxime pro iftorum temporum genio, praebebant [29]). Sed neque in Syra ecclefia, quae Syriam, Mefopotamiam, omnemque illam plagam occupabat, plus auctoritatis habuit Apocalypfis. Aft eo maior illa fuit in Occidente, vbi doctiffimus ille Hieronymus (nam nec de indoctis patribus latinis, nec de Lactantio, aliisque Chiliasmi patronis loquimur) diferte ait, inter libros ecceſiafticos [30]) habendum effe librum. Concilium tertium Carthaginenfe habitum anno 396 primum inter canonicos libros Apocalypfin retulit [31]). Tandem et ab ecclefia Orientali vi impetratum eft canone 17mo concilii anno 653 Toleti habiti, vt in canonem admitteretur liber nofter [32]). Atque ex hoc tempore obti-

28) Non tamen ignoramus, eius vim, quum fpurius fit, minimam effe, rectius nullam.

29) Sufpicatur quidem Wetftenius, in homilia 1. in Matthaeum ad Apocal. 20, 18–21 a Chryfoftomo alludi: fed eiusmodi argumenta quam fint lubrica, nemo non videt.

30) Id quod idem valet ac canonicos; vid. S. V. Hug *Einleit.* p. 421–423. Affert idem plures ex ecclefia Latina patronos, Rufinum, Victorinum, Hilarium, Gennadium, Orofium etc.

31) "Apocalypfin, librum, quem multorum conciliorum auctoritas — decreta Johannis euangeliftae effe perfcribunt et inter diuinos libros recipiendum, aliqui contemnunt in ecclefia Dei praedicandum. Si quis eum deinceps aut non receperit, aut a Pafcha ad Pentecoften miffarum tempore in ecclefia non praedicauerit, excommunicationis fententiam habebit."

32) Rationem et cauffam fi quaeras, cur iftiusmodi liber receptus fit, varia afferre licebit, vel quod Joannis euangeliftae et Apoftoli nomen hoc honore dignum

obtinuit feruauitque vsque ad noſtra tempora aucto-ritatem canonicam, et licet permultos quouis aeuo expertus eſſet aduerſarios, nunquam tamen tam humilis iacuit et depreſſus, vt aequipararetur libris aliis, ſimili argumento conſcriptis, ſed nunquam ciuitate canonica donatis, quo pertinent e. gr. liber quartus Esrae, Hermae paſtor, maxime lib. I., Apocalypſis Petri (Euſeb. Hiſt. Eccleſ. Lib. 6. c. 14; 3, 25, alibi), de qua Fabricius in codice apocrypho N. T. p. 940 legatur, Apocalypſis Joanni apoſtolo adſcripta [33]), et eius generis ſcripta alia, vt taceamus apocalypſes Adami, Abrahami, Moſis, Eliae, de quibus legatur Fabricius in codice pſeudepigrapho Veteris Teſtamenti.

Abſtinemus a depromendis ex hiſtoria teſtimoniis pluribus, ne in ea, quae integro volumini ſcribendo ſatis largam materiem ſuppeditant, longius exſpatiando limites noſtros excedere videamur. His autem et huiuscemodi argumentis aliis freti Joanni apoſtolo aſſeruerunt carmen noſtrum:

1) quoniam teſtium excitatorum longe plurimi, antiquiſſimi, ſanctiſſimi et paene ad Joannis ipſius aeuum accedentes, id quod nulli alii N. T. libro euenit [34]), pro ea ſententia loqui videntur;

2)

dignum credebant, vel quod carmen eo animaduertebant tendere, vt rem chriſtianam omni re aduerſa ſuperiorem fore illuſtraretur, vel quod et hanc inter Vetus et Novum Teſt. ſimilitudinem intercedere volebant, vt vtraque librorum ſylloge contineret libros hiſtoricos, ethicos propheticosque.

33) Vid. Perill. Eichhorn *Einleit.* l. c. p. 494 ſqq.

34) Antiquiſſimum aliorum librorum N. T. patronum excitare ſolent Irenaeum, at hic audimus Iuſtinum, triginta annis priorem. — Hinc Newtonus affirmavit, nullum N. T. librum tam firmis fundamentis inniti, quàm Apocalypſin.

2) quoniam non ex vna tantummodo terra, aut vna aliqua ſchola exeunt, qui carmen apoſtolicum eſſe opus teſtantur, ſed ex Oriente, Occidente, Africa, Aegypto, Arabia etc. confluunt [35]);

3) quoniam ea ipſa de cauſſa in omnibus terrarum tractibus innotuerat libellus, multoque celerius, quam alia antilegomena, et, ſi ab euangeliis receſſeris, celerrime quoquo verſus penetrauerat [36]);

4) quoniam, quibus ſecus videbatur, non tam hiſtoricis, quam dogmaticis et polemicis argumentis pugnant, Joannique eam ob cauſſam libellum abiudicant, quia indignum apoſtolo opinantur, de regno millenario in his terris condendo ea protuliſſe, quae rationi refragari videntur. Hinc relictam ab eis eſſe ſententiam orthodoxam illam et vetuſtate teſtium ſancitam, et immaturo nouaturiendi ſtudio aliam viam tentatam;

5) quoniam Origenes [37]) ipſe, licet Chiliaſmi adverſarius, mauult tamen vera profiteri, quam proſcri-

35) Ex Oriente Juſtinus ille dux omnium veteranorum et anteſignanus, poſtea Melito, Theophilus, Apollonius etc., ex Occidente Irenaeus Lugdunenſis, Hieronymus doctiſſimus veri inueſtigator etc., ex Africa Tertullianus, ex Aegypto Clemens Alex, Origenes, Cyrillus Alex., Iſidorus Peluſiota, Didymus Alex. Athanaſius, Macarius etc., ex Arabia Hippolytus etc. Magnum autem et validum praeſidium inde aiunt peti, quod primi et potiſſimi teſtes et patroni ex eis regionibus prodeunt, in quibus elaboratum, aut quibus miſſum et dedicatum eſt carmen, quae terrae quaſi claſſicae habendae ſunt.

36) Hanc quidem prae caeteris antilegomenis palmam tribuendam eſſe Apocalypſi negari omnino nequit. Cf. Corrodi *Beleucht.* etc. 2tes Bändchen p. 316.

37) Addunt Origeni Hieronymum doctrina omnes alios excedentem, et hos tanquam στυλους cum Juſtino venerantur.

fcribendo Joannis apoftoli nomine argumenta profligare, quae pro eodem ex carmine depromebant eiusdem patroni;

6) quoniam per omnes rerum viciffitudines ftetit tamen et hodienum ftat auctoritas libelli canonica.

Quae quidem argumenta per fe fpectata fatis momenti et ponderis habere videbuntur aequis rerum arbitris, dummodo ne libellus ipfe obloquatur. Is ergo ante omnia erit inueftigandus, et quae in eo occurrunt veftigia, caute et circumfpecte legenda. Nec ceffauit hic aut ignauam fe geffit interpretum follertia: imo tot tantasque ratiocinationes in vtramque partem protraxit, vt et his argumentis internis (ita enim appellantur, quae iam proferre incipimus) parum aut nihil addere liceat, quod nouum fit aut inauditum antea.

Protinus parum aut nihil in Apocalypfi inuenire fibi videntur, qui Joanni eam vindicant, quod eiusdem opinionibus, decretis, aut fcribendi cogitandi ratiocinandique modis repugnet: imo amiciffime coniurare omnia, imaginemque eiusdem Joannis, qui et euangelium et tres epiftolas exarauerat, quafi ad viuum expreffam hic reddi. Quam enim et in euangelio et in epiftolis palmariam fententiam propugnat Joannes, Jefum dictis factisque verum fe hominibus Meffiam probaffe, eandem inculcat, vti aiunt, et Apocalypfis, eo tendens, id agens, vt demonftret, qualem fe, dum in viuis effet, praeftitiffet Jefus, talem et in reditu fuo appariturum, verum Meffiam, omnium hoftium debellatorem, fuorumque feruatorem et regem celfiffimum. Infignitur autem magifter nofter honorificentiffimo nomine Λογου του Θεου in Apocalypfi pariter (c. 19, 13.) atque in euangelio Joannis c. : cumulantur in carmine noftro idemtidem, quae ad extollendam fublimiorem Jefu naturam et diui-

diuinam maiestatem faciunt, pari modo atque in euangelio et epistolis Joannis id agitur, vt vere pro Messia, de quo diuina praedicari possint, habendum Jesum esse demonstretur: assidet Apoc. 5, 6. Jesus in throno Dei vt summi regis, sicuti in euangelio filius in gremio patris (c. 1, 18): obiicit quidem carmen nostrum c. 4. oculis culmen, in quo solium sibi regiamque sedem fixerat summum numen, sed naturam eiusdem comprehendi posse mente humana negat c. 19, 12; quemadmodum similia confitetur euangelium c. 1, 18; 14, 8. 9. et prima epistola c. 4, 12. 20. Imaginem, quae sub figura agni Jesum delineat, et in Apocalypsi cap. 5, et in euangelio c. 1, 19. reperies.

Haec et eiusmodi alia complura iuxta se posuerunt interpretes [38]), quibus addo: acerrime in idolorum

38) Veluti Apoc. 1, 5; 5, 9; 7, 14; 12, 11 coll. c. Jo. 1, 29. 30; Apoc. 1, 7, coll. Jo. 19, 37; Apoc. 2, 9; 12, 3, 9. coll. Jo. 8, 44. In sensu vocis σημαίνειν consentiunt Apoc. 1, 1. cum euang. Jo. 12, 33; 18, 32; 21, 19. Pari modo conferas Apoc. 1, 9. cum 1. Jo. 5, 8 - 12; Ap. 12. cum 1. Jo. 5, 18; Ap. 13, 8. cum Jo. 17, 5; Ap. 1, 2. cum 1. Jo. 1, 1; Ap. 1, 5. cum 1. Jo. 1, 5. forsan et Ap. 19, 10. cum 1. Jo. 5, 6; Apoc. 10, 3. cum Jo. 7, 37; Ap. 2, 17. cum Jo. 6, 31. 49. 58. Apoc. 21, 6 et 22, 17. cum Jo. 7, 37; Ap. 3, 8. 10. cum Jo. 8, 51 etc. Vid. WETSTEN. p. 747; EICHHORN *Einleit.* p. 376 sqq. vbi p. 381 id maxime vrgetur, quod haec similitudo maxime in epistolis apocalypticis, cap. 2 et 3, i. e. in ea libri parte eluceat, quae, vt caetera Joannis scripta, didactici magis quam poetici sunt generis. Sed et plures intt. eiusmodi locos iuxta se collocauerunt, haud iniuria monentes, non tam ex singulis vocibus phrasibusque, quam ex omni carminis natura et indole ad vnum eundemque auctorem concludi. Ornatissime haec protulit HERDERUS in *Maranatha* p. 327 sqq. "Dieselbe starke und zarte Seele, der lieb-

lorum cultum identidem inuehitur Apocalypfis, nec puras hominum chriftianorum animas eo vult pollui: atque eundem deteftatur Joannes vel maxime in breui illo, fed ενεργικοτατω effato, quo confignat primam epiftolam 1. Jo. 5, 21. Vehementiffime infurgit contra falfos doctores veteratoresque Apoc. 2, 2; 13, 13 fqq.; 19, 20: nec lenius 1. Jo. c. 4. 1; 2. Jo. v. 7-11. Antichriftum non quidem expreffo nomine indicare videtur, fed tamen viuis coloribus depingere Apocalypfis: at eundem taxat Joannes 1. Jo. 2, 18. Nofter libellus chriftianos ciues fublimi nomine βασιλεις και ἱερεις falutat, e. gr. c. 1, 6: at fimilia exprimuntur 1. Jo. 2, 20. Adfpernantur homines meliorem doctrinam probatam euidentiffimis fignis, et fenfibus fuis voluptatibusque indulgere pergunt Jo. 1, 10. 11; 3, 19; 1. Jo. 2, 15 fqq. coll. Apoc. 16, 9. 11. vbi flagitia committere non ceffant homines, quamuis acerrimis a Deo poenis afflicti. Sunt et peccata, quae mortem efficiunt, pro quibus preces adhibere, anceps eft et vix fuadendum 1. Jo. 5, 16-18, quae amiciffime confpirant cum eis, quae hoftibus dira imprecatur, et rata fore gaudet Apocalypfis c. 19, 17 fqq. Jo. 17, 22. participes gloriae fuae coeleftis Jefus reddit ciues fuos: neque alia funt, quae leguntur Ap. 20, 4, vbi et ipfi thronis infident. In euangelio fubinde tefta-
tur

liebliche Deutungsgeift, die Gabe fein zu verftecken und vorzubereiten, nur durch Winke anzudeuten und Licht und Schatten in grofse Maffen zu theilen: am meiften der Reichthum, und doch die Sparfamkeit in Bildern, das Wiederkommen derfelben Machtfprüche und Lieblingszüge, die Art, dafs alles an wenigen einfachen Fäden hängt, auf wenige Hauptformen zurückkömmt, die er mit zarten Nahmen benennt und mit Feuer in die Seele fchreibt, diefs und viel anderes, das eher empfunden als gefagt werden kann, ift die Seele Johannis in feinen dreierley Schriften."

tur Jesus, a summo patre accepisse se ea, quae proferret, veluti Jo. 7, 16. 17: at vero et Apocalypsin hanc eidem Jesu dederat Deus Ap. 1, 1. — Quod autem ad loquendi genus attinet, eis, quae ab aliis observata sunt, adiiciendum esse et illud existimo, quod in euangelio periphrasis illa, ὁ μαθητης, ὃν ηγαπα Ιησους subinde repetitur, c. 19, 26; 20, 2; 21, 7: at in Apocalypsi alia periphrasis siue obseruatio de bestia, cuius vulnus sanatum fuerit, c. 13, 3. bis repetitur c. 13, 12. 14: nec non angelus ille altero pede in terrà, altero in mari constitutus c. 10, 2. bis hac periphrasi indicatur, v. 5 et 8 etc. Ex his ergo et eiuscemodi exemplis aliis probari poterit, permulta in carmine nostro bene comparari cum sententiis, effatis, et loquendi modis, qui in Joannis apostoli operibus occurrunt [39]).

Aliud argumentum, quod pro Joanne loqui possit, inde repetitur, quod is cum fratre Jacobo nomine Βοανεργες, i. e. filius tonitru, a Jesu compellatus sit Marc. 3, 17, vnde tam singularis eius vis in dicendo et potentia significatur, quam indoles et ingenium praeceps, vehemens et ad recipiendos afflatus diuinos pronum et procliue. Neque a vehementiori hoc animi impetu degenerem se exhibuisse aiunt Joannem, quando indignabundus, quod Jesum cum discipulis suscipere recusauerint Samaritani, magistrum admonet, ignem e coelo elicere, qui consumat homines ingratos, Luc. 9, 54 [40]); nec quum in prima epistola cap.

39) Vid. Specimen hermeneutico theologicum de Apocalypsi, ab indole, doctrina et scribendi genere Joannis apostoli non abhorrente: scripsit Curtius Utrecht. 1795. Cf. Eichhornii *Biblioth.* B 9, p. 545 sq.

40) Protulit hocce argumentum S. Ven. Stoltz in nott. ad vers. N. T. german. vbi ex Apocalypsi optime cognosci arbitratur vir acutissimus filium illum Boanerges, qui vehementiorem ignem animo inclu-

cap. 5, 16. dissuadet precibus apud Deum intercedere pro eo, qui mortale peccatum commisit. Quibus addi posse et illud existimo, quod primis post discessum magistri temporibus, Actor. c. 3, 1 sqq., semper fere Joannes cum Petro, cuius vehementia neminem fugit, iunctus videtur, quandoquidem eadem indoles iunxerat animos, et quasi par fratrum effecerat, quod alacriori impetu ad profligandos rei christianae adversarios incederet, et laetiora ei afferret incrementa. Atque eiusmodi ingenium apprime aptum fuisse et idoneum ad suscipiendas imagines illustres, coelitus demissas et in coelum quasi abripientes mentem, quales sese offerunt in carmine nostro, quis est, qui negare ausit? aut quisnam iniquus erit eiusmodi ingenio, aut contra mansuetiores, quos Jesus commendauerat, mores peccasse discipulum clamabit, si diras imprecatur hostibus, eosque ad internecionem occisos esse exsultat Apoc. c. 19?

Quibus omnibus aliisque id genus permultis, quae pro Joanne faciunt, non possumus, quin assentiamur, negantes iidem, inuentum quidquam esse in carmine nostro, quod Joanne aut alio apostolo Jesu Christi minus dignum dicendum sit, aequumue aut par esse, ad apocrypha reiicere carmen nostrum, et in

clusum foueret, quem facillima explosione erumpere potuisse in eiusmodi Apocalypsin, qualis est nostra. — Prorsus alia tamen et ab his diuersa sibi inuenire visi sunt alii, qui lene, mansuetum, et tranquillum dicendi genus, ad magistri summi normam compositum Joanni vindicant. Ita ad suam quisque sententiam defendendam eadem re abutitur. Quam vaga et fluxa haec omnia! Cf. locum ex Herdero nota anteced. citatum. Vid. de his specimen hermeneut. theolog. de doctrina et dictione Joannis Apostoli ad Jesu magistri doctrinam dictionemque exacte composita. Utrecht. 1797 et Eichh. Bibl. B. 8, p. 49 sqq.

in honore aeque tenui habere, atque apocalypſes alias, e. gr. illam Joanni adſcriptam, de qua ſupra locuti ſumus: illam enim et omnia eiusmodi figmenta alia multum antecedit et longo poſt ſe interuallo relinquit egregia, quae hic mentem afficit, poeſis [41]).

Nec multum ab hac ſententia mouebunt aequum cautumque et circumſpectum rerum harum arbitrum pleraque eorum quae contra afferuntur: ſunt enim plurima (argumenta interna contra authentiam Apocalypſeos loquimur) eius generis, vt facili opera videantur conuelli poſſe, ſicuti iam oppugnata et profligata ſunt a pluribus carminis patronis [42]); ſed afferendis tamen eis et quam fieri poteſt breuiſſime delibandis, ne haec particula operi noſtro deſit, vix ſuper-

41) Cf. omnino Hartwig *Apolog. der Apocal.* Th. 4, p. 3 ſqq.: *Apoſtoliſche Aechtheit der Apocalypſe aus innern Merkmahlen.*

42) Copioſius haec et vberius expoſita legas apud Perilluſtr. Eichhornium, tam in *Einleit.* l. c. p. 435 - 494, quam in eiusdem *Bibliotheca* Band 3, Stück 4. *Ueber die innern Gründe gegen die Aechtheit der Apocalypſe*, p. 571 - 645, in quibus ad certas claſſes reuocata aduerſariorum argumenta eodem ferme ordine redarguit, quo eadem protulerat Oeder in: *freye Unterſuchung über die ſogenannte Offenb. Joh. mit Anmerk. von Semler.* Halle 1769. Oederum ſagaciſſimi ingenii virum inſtar omnium aduerſariorum habendum eſſe cum Eichhornio Bibl. p. 573 dixeris: aſt varia eiusmodi dubia mouerat iam Dionyſius ille Alexandrinus, quem teſtem aduerſus Apocalypſin ſupra produximus: veluti hoc apud Euſeb. H. E. 7, 25. *ὁ μεν ευαγγελιστης ουδαμου το ονομα αυτου παρεγγραφει, ουδε κηρυσσει ἑαυτον, ουτε δια το ευαγγελιον, ουτε δια της επιστολης — — ὁ δε την Αποκαλυψιν γραψας, ευθυς τε ἑαυτον εν αρχῃ προστασσει — — ειτα και επιστολην γραφει. Ιωαννης ταις ἑπτα εκκλησιαις ταις εν τῃ Ασιᾳ* etc.

ſuperſedere poterimus. Sunt autem praecipua, quae opponuntur, haec ferme:

1) Mirantur nonnulli, qui fieri potuerit, vt, qui neque in euangelio neque in epiſtolis nomen ſuum in fronte indicauerat, Joannes, idem in hoc carmine bis ter illud repetat c. 1, 1. 4. 9. Cui argumento tamen ita poterit occurri, ibi Joannem hiſtoriographum eſſe, qui ad aliorum trium euangeliſtarum imitationem, quorum nemo nomen in fronte libri praemittit, compoſuerit narrationem (nam et in epiſtolis nomen interdum deeſt, vt in illa ad Hebraeos): hic autem poetam, ad exemplaria vatum Hebraeorum formatum, quos vbique, dum oracula canere incipiunt, nomen ſuum profiteri conſtat. Appellat autem ſemetipſum non apoſtolum aut presbyterum, ſed modeſtius δοῦλον Jeſu, perinde ac Judas in fronte epiſtolii, Jacobus etc.

2) Offenduntur alii, quod neque in Apocalypſi aliorum librorum a ſe editorum, nec in illis Apocalypſeos mentionem faciat Joannes. Quaſi vero id neceſſario deſideretur in auctore, qui plura compoſuit; aut Paullus in nulla epiſtola neglexerit ad alias prouocare alio a ſe miſſas.

3) Dubitant alii haeſitantque obſcuritatem libri multis inuolucris obtecti intuentes: nec reputant, quam temerarium ſit, idcirco repudiare librum aut pro ſpurio habere. Atqui profecto nec Pindarus, nec Lycophron, nec Perſius, omnibus ſigillis quaſi recluſis, adeuntur a nobis intelligunturue.

4) Attulimus ſupra exemplorum farraginem, quae, quum in Apocalypſi pariter ac caeteris ſcriptis Joanneis occurrant, intercedere inter omnes illos libellos aliquam ſimilitudinem vix diffiteri patiuntur. Verum miſſis eis et neglectis conqueruntur plerique, prorſus alium genium ſpirare carmen

noſtrum,

noſtrum, prorſus alias res enunciare, prorſus alia lingua loqui [43]). Sed qui tandem fieri potuit aliter? num vaticinia et oracula eodem ſermone pedeſtri incedunt, quo rerum geſtarum enarratio, aut familiare in epiſtolis colloquium? num Virgilius eundem ſe exhibet in Aeneide et Georgicis? aut Horatius eundem in epiſtolis et odis, quae interdum ad dithyramborum ſublimitatem extolluntur? Proinde absque negotio licebit Apocalypſeos patronis redarguere illos, qui hanc diſſimilitudinem vbique crepant, quam conſpicuam vtique eſſe, nec negant ipſi nec negare poſſunt, ſed et ex diuerſo tempore, aetate conſilio etc. auctoris illuſtrabunt. Namque ſi eis, qui omnia ad Joannem apoſtolum referunt, haud iniuria proxime fidem eſſe videtur, primam ab eo compoſitam eſſe Apocalypſin, dein poſt aliquot temporis interuallum et euangelium litteris mandatum, et tandem extrema ſenectute et epiſtolarum illam triadem [44]): explicabunt inde colorem, qui euangelio inhaeret proprius et ſuus, tribus euangeliis aliis multum abſimilis et celſius quid et ſublimius oculis obiiciens, aut myſticis paſſim tegumentis effata ſua inuoluens. Suſpicabuntur enim, multa eorum, quae in Apocalypſi viſa a ſe praedicauerat, menti etiamnum in-

43) Nec hoc ſefellit Dionyſium Alexandrinum, qui apud Euſeb. l. c. H. E. 7, 25. poſtquam harmoniam Joannearum epiſtolarum cum eiusdem euangelio expoſuerat, addit: *αλλοιοτατη δε και ξενη παρα ταυτα ἡ Αποκαλυψις, μητε εφαπτομενη μητε γειτνιωσα τουτων μηδενι σχεδον, ὡς ειπειν, μηδε συλλαβην προς αυτα κοινην εχουσα.*

44) Ea ſane eſt intt. potiſſimorum ſententia, quae tamen rectius in prolegomenis ad euangelium Joannis enucleatur: vid. Perill. Eichhorn *Einl.* B. 2., erſte Hälfte, p. 254 ſq. Cf. Herder *Maranatha* p. 321.

inhaesisse, eademque inuito auctore ad ea, quae sermone plano et depresso enarranda erant, traducta particulis quibusdam eiusdem coloris poetici euangelium quoque imbuisse, vt et ibi cothurnis ingrederetur, vbi soccis ambulandum erat, atque in ipsis adeo epistolis vestigia sublatae quondam et ad coelestes sedes abreptae mentis relinqueret.

5) Sunt praeterea et variae ratiocinationes aliae, quibus magna ambitione contra Joannem certant, modo errores dogmaticos odorantes, modo effata in vno eodemque libro sibi repugnantia, modo falsa et inania inuenisse se rati, monstrosissimas figuras, hyperbolas omnem fidem excedentes, commenta Rabbinica, et id genus alia, quae cuncta apostolo indigna esse clamitant. Sed ea omnia facili negotio dissipauerunt, qui pro Joanne stant[45]), nec difficulter dissipabit pro se quisque, qui sensu poetico et poetici operis interpretandi facultate non destitutus est: quapropter eis non immoramur.

Sed vnum superest, quod aduersariorum bilem mirum quantum mouit, sermonem dico multis barbarismis, soloecismis et abnormibus loquendi formulis horridum et squallentem. Quot quaeso anacolutha, asyntheta, enallagae? quam aliena haec et abhorrentia a dictione Joannis, si non ad elegantiam Atticam expolita, at pura tamen et tersa? Recte vero ista omnia: sed ne vel hoc quidem argumento solo multum contra Joannem efficitur. Adsunt persimilia et in euangelio Joannis c. 1, 14. *δοξαν πληρης*; 2. Jo. v. 1, *τεκνοι, ους*; et in Luca, c. 22, 20. *εν τῳ αἱματι*

45) Vid. Eichhorn in *Einleit.* et *Biblioth.* l. c. Adscripsisse iuuat, ex Oedero (nam is praesertim haec argumenta cumulauit amplificauitque) depromta esse et ea, quae schedae Koppianae contra authentiam Apocalypseos prolata referunt et facile labore refellunt.

αἵματι μου, το — εκχυνομενον etc. Nec mirum, eiusmodi vitia reperiri apud ſcriptores, quorum mens cogitabat Syrochaldaice, calamus autem graece exarabat. Nolimus vero hanc aberrationem inuidioſo ſoloecismorum nomine infectari [46]), quod omnem librum immerito labecula adſpergit, cuius omnino nec ingenium et indoles nec lingua et dictio habenda profecto erit tam vilis et abiecta, vt aliis libris N. T. poſthabeatur. Equidem, vti in omni libro permulta praeclara, ſublimia, diuina, quae animum mira quadam arte afficiunt et percellunt, ita et linguam dictionemque talem inuenio, vt nullo libro N. T. inferior videatur, imo multis diſtinguatur luminibus, quae alibi fruſtra quaeſieris [47]). Quae autem tantum taedii et nauſeae creant, nil aliud, niſi negligentiam produnt, quae etiamſi alias parum grata ſit et accepta, attamen condonabitur vati oracula proferenti, et, dum profundit ore ea, quibus in coelum elata mens redundat, artificia ſermonis et grammaticorum praeceptorum moleſtos limites adſpernanti [48]). Ita quidem vide-

46) Atque ſi verum fateri libet, vocem *ſoloecismus* vix vſurpare licet de ſermonis vitiis a Helleniſta commiſſis, cuius paene omnis dictio ciuibus Atticis, qui primi effinxerant verbum σολοικιζειν, videbitur ſoloeciſmis conflata eſſe.

47) Quem, vt hoc exemplo vtar, non arripit et percellit metaphora illa c. 17, 6, γυνη μεθυουσα εκ του αἵματος, cui ſimilem apud alios ſcriptores fruſtra circumſpexi?

48) Sed quia eiusmodi negligentia ſemper ingrata eſt, nolim ſuſtragari eis, quae ex Galeno de different. pulſ. 2. excitat Wetſten. in Var. lect. ad c. 1, 6. Ταυτα λεγω, μηδενι πωποτε ειπων, μηθ᾽ ὁτι βαρβαριζεις, — μηθ᾽ ὁτι σολοικιζεις, — — αλλ᾽ επιτρεπω πασιν, ὡς βουλονται φθεγγεσθαι· καν κυβερνητης ειπη — φερε τον πους, ουδεν μου διαφερει — συνιεναι μονον βουλομενος του λεγομενου. Sane nimis facilem in his

videtur: et haec reputantibus parum opus erit confugere ad hypothefes iftiusmodi, quales in fchedulis Koppianis inuenio: in Apocalypfi furore mentis abreptum Joannem ipfum loquutum effe, fcripfiffe ipfum: at euangelium et epiftolas, cum mentis compos redditus atque ad maiorem aetatem prouectus fuiffet, in calamum dictata fuiffe aliis, et ab eis elaboratius perfcripta. Caeterum nec his telis contra Apocalypfin pugnare ceffauit Dionyfius ille Alexandrinus, imo apud Eufeb. 7, 25. ait: *διαλεκτον μεντοι και γλωσσαν ουκ ακριβως ἑλληνιζουσαν αυτου βλεπω, αλλα ιδιωμασι μεν βαρβαρικοις χρωμενον, και που και σολοικιζοντα.* Sed haec hactenus [49]).

Enim-

his fe praeftitit ille vir. Ex infcitia praeceptorum grammatices prodiiffe haec vitia, vix a me impetrare poffum vt credam: obloquitur enim doctrina alia in carmine vbique confpicua. Accidit forfan, vt carmen, difpofitum quidem apte et multa cum arte, feftinanti tamen calamo in chartam coniiceret, diligentiori mox cura rectractandum et elaborandum, fed ob impedimenta nefcio quae non elaboratum. Quae fi vero videntur fimilia, credi poteft, multa alia, quae paffim obfcuriora funt, mutata et clarius expreffa fuiffe, fi vltimam manum addere datum fuiffet.

49) Catalogum iftorum locorum, in quibus contra regulas grammaticas peccatur, vide apud Eichhorn l. c. p. 378. Sed cuilibet ea occurrent etiam non quaefita. Perfacile autem foret, fere in fingulis exemplis demonftrare ea, quae modo vniuerfim protulimus. — Fieri etiam potuit, vt data opera ita loqueretur poeta, et cum affectatione quadam male imitaretur veteres vates, in quorum fcriptis anacolutha fermonis fubinde occurrere nemo ignorat. — Malo tamen, vt dictum eft, ex animo fenfuum prophetico-poeticorum pleno ea repetere. Herder *Maranatha* p. 321. "Es ift junger Moft in alten Schläuchen: die Sprache ift hier und da zerriffen, aber

der

Enimuero iure hic meritoque exclamatur: quanta argumentorum hinc inde illatorum congeries! quam lubrica omnia, et, prout huc illuc flectuntur, in vtramque partem vergentia! quid tandem hinc videbitur consequi? eritne habendus Joannes apostolus carminis auctor, nec ne?

Non diffitendum, per 1700 fere annos de hac quaestione frustra iam esse disceptatum: nec quidquam satis certa fide inde constare, nisi illud, quod antiquissimis quidem temporibus Joanni apostolo adiudicatum sit carmen, sed exeunte iam saeculo secundo vetus illa sententia oppugnari coepta sit [50]. Sed et in his lubentissime acquiesceres, et dummodo ne in carminis ipsius natura et indole vestigia occurrerent, quae alio ducere viderentur, testimonia priorum, qui ab aeuo auctoris proxime vixere, antehabenda, atque carmen Joannis apostoli opus dicendum esse, haud iniuria contenderes. Legimus autem et conquisiuimus in libro ea vestigia, fatendumque erat, multa inesse, quae Joannem apostolum monstrarent, et quae aliud

der starke königliche Wein der Poesie brauset. Alle Poesie der Prophezeiung ist dieser Unregelmäsigkeit voll."

50) Admonuit iam Storrius anno 1783 in praefatione ad librum: *Neue Apologie der Off. Joh.*, quaecunque ex testimoniis veterum pro authentia Apocalypseos aut contra eandem erui possunt, omnia ita esse exercita virorum criticorum ingeniis et studiis, ita exhausta, vt fere nil supersit, quod spicilegii instar colligere liceat aliis. Videsis infra, vbi libros, qui de hac re conscripti exstant, enumerabimus. Verum, tametsi et post Storrium doctissimam suam operam eidem quaestioni attulerunt multi alii, vix tamen vlterius progressi sumus, nec nisi illud proferre licet, quod fidem proxime accedere videtur, haudquaquam autem, quod verum sit et omni dubitatione maius.

aliud quid indicare videbantur, haud multo negotio praeterire aut ad eundem Joannem dirigere licebat.

Verum enimuero vnum fupereft momentum, quod data opera nondum attigimus, quodque auctorem carminis circumfpicientes nos huc illuc iactauit, et transuerfos egit: non quidem nouum illud, imo iam a plerisque interpretibus indicatum [51]), verum et, vt nobis quidem videtur, tam graue, tam forte, vt omnia, quae hactenus hinc inde prolata funt, quafi conterere et profligare videatur. Siquidem, id quod infra monftrabitur luculentius, omne noftrum carmen ita comparatum eft, vt vix ab alio auctore prouenire potuerit, nifi ab eo, qui res a maioribus geftas, veterum monumenta, inprimis prophetarum oracula, non primis labris guftauerat, fed penitus imbiberat atque exhauferat, Noui Teftamenti libros, ni omnes, at multos tamen perfpectos habuerat (cf. S. V. Berthold *Einleit.* §. 451, quamquam non eadem inde argumenta elicere aufim), rerumque et extra Judaeorum rempublicam ab aliis gentibus, Romanis inprimis, geftarum, morum ibi obtinentium etc. permulta tenebat comperta, artemque callebat, magnam illam fimulacrorum, quae lectoribus intuentibus obiicit, copiam tanta cum arte ad iuftum quendam et certum ordinem difponendi et ad vnum finem dirigendi, vt in hac quidem arte ex omnibus facri codicis fcriptoribus pares noftro poetae inueniam paucos, fuperiorem neminem. Quibuscum fi contuleris ea, quae ab aliis apoftolis, nulla doctiore difciplina imbutis prodierunt, Petro, Jacobo, Juda, longis ea interuallis a noftro carmine diftant, cuius artem ne in doctiffimi quidem Gamalielis difcipuli litteris inveneris. Atque quam artem et doctrinae copiam in caete-

51) Vid. e. gr. Eichhorn *Einleit.* Band 2, 2te Hälfte p. 383 fqq.

caeteris magiſtri noſtri ſatellitibus fruſtra quaerimus, eadem caeteros omnes antecellere Joannem putabimus? an forſan ex euangelio, quod maius quid et altius ſpirat, quam tria caetera, clariora eiusdem doctrinae lumina eliciemus [52])? Minime vero: imo piſcatorem fuiſſe Joannem conſtat, ideoque, ſicuti haud iniuria a legisperitis Judaeorum nominatur, ιδιωτην και αγραμματον, Actor. 4, 13.

Fruſtra obloquaris, ex diuitiori piſcatorum familia et affluentiori [53]) oriundum forte fuiſſe Joannem, quemadmodum etiamnum opificum inferiorum nonnulli maiori rei familiaris copia gaudent et ad bonas litteras ediſcendas filios educant (neque enim tum relicta patria Jeſum ſectatum fuiſſe Joannem credere licebit): fruſtra obiicias, inſcitiam illiterati exprobratam illi quidem eſſe a proceribus Judaeorum, ſed

52) Sumimus id in omni hac commentatione, et certum et exploratum agnoſcimus, licet multis etiamnum dubiis vexatum eſſe haud ignoremus, et quartum euangelium et epiſtolarum triadem illam a Joanne apoſtolo profectam fuiſſe. At vero illud euangelium licet ab aliis tribus cum primis diuerſum, doctrina tamen et arte haudquaquam conſpicuum eſt, forſan polemicis quibusdam epiſodiis, qualia per aduerſariorum obiecta argumenta vltro ſe obiiciebant. Epiſtolas autem illas tantum abeſt vt doctrina et arte inſignes dicere poſſis, vt potius hominem in eis loqui audire videaris, ſenio confectum, atque ex decrepitorum more eadem identidem repetentem.

53) Zebedaeum Joannis patrem lautioris conditionis fuiſſe, probare ſibi videntur nonnulli, quod habuerit mercenarios, qui eum in piſcatura adiuuarent, Marc. 1, 20, quod Salome, eius vxor victum Jeſu ſuppeditauerit, Matth. 27, 55 ſqq.; Marc. 15, 41; Luc. 8, 3; quod Joanni matrem ſuam commendauerit Jo. 19, 16; quod Joannes ipſe notus fuerit pontifici Caiaphae Jo. 18, 15 etc.

ſed immerito (neque enim quidquam inuenio, in quo Jeſus ei palmam tribuat, quem verbo ſaltem ad doctrinam diſcipuli alluſiſſe equidem crediderim): fruſtra denique reſpondeas, afflatu illo diuino correptum quidem fuiſſe Joannem ipſum, ſed ea, quae profuderat, a doctioribus aliis calamo excepta et elaboratius compoſita fuiſſe atque ornatius (refragatur enim et mens furore ſacro percita, et omnis diuinationis natura et indoles). Quamquam licebit arbitrari, Joannem, qui circiter decimum octauum aetatis annum agens absque litteris vitam degerat, poſtea tamen, in Apoſtolorum collegio eminentiori loco collocatum eisdem incubuiſſe, memorem effati illius, Jo. 5, 39, et exempli magiſtri ſui Luc. 6, 12. 54) (cf. 1. Theſſ. 5, 17). Iam ſi credere fas eſt, quod traditum antiquitus et acceptum habemus, ad munus ſummi epiſcopi eccleſiarum, circa Epheſum Aſiae proconſularis metropolim congregatarum, Joannem apoſtolum eniſum fuiſſe, opinari licet, eundem in tanto honorum faſtigio collocatum, pluribusque procerum Epheſinorum domibus familiaritate deuinctum, ad ſtudia et litteras incubuiſſe diligentius: mentemque diuiniore ſpiritu afflatam et perfuſam, vt quondam in feſtis pentecoſtalibus, ita et in κυριακῃ illa ἡμερᾳ in Patmi inſulae deſertis, facillime eum compellere potuiſſe, vt his tanquam γλωσσαις καιναις loqueretur.

Quae ſi veri aliquam ſimilitudinem habere alicui videntur, nil moramur: habebitur Joannes apoſtolus carminis auctor, et quae ſupra pro eodem allata ſunt argumenta, obtinebunt vim ſuam et pondus, et adverſa

54) Conſtat, vocabula προσευχεσθαι, προσευχη etc. non ſolum de adoratione et precibus, quibus ſummum numen colimus, intelligenda eſſe, ſed et de quavis meditatione circa res ſacras, ideoque et de cultura litterarum ſacrarum, Veteris Teſtamenti in noui foederis tempora vaticiniis rite adhibendis etc.

versa et contraria, vt supra ostendimus, dilabentur: nec quidquam temere, quod ad sanam carminis interpretationem pertinet, aut ex coniecturis nostris qualibuscunque adiicietur, frangitur aut impeditur, si apostolum carmen nostrum composuisse dixeris. Eandem tamen veniam, quam lubenter damus, petimusque vicissim; vt qui vel iis ratiocinationibus, quas posteriore loco deduximus, aegerrime persuadeamur, neque moueamur inde a suspicione nostra, ab alio quodam, doctiore, et in litteris, poetis veteribus, historia, ritibus etc. multo peritiore, quam de Joanne credere fas est, carmen fuisse consignatum [55]).

Nec secus accidit, quam par est, vt animus, semel ad suspicionem pronus et procliuis, alia quoque inueniat, quae alant eandem foueantque; ne forte credas indignum esse et vix tolerabile, argumentum tot tantisque praesidiis munitum vna re labefactari et conuelli. Iam vero eorum, quae supra contra authentiam libelli ex eius ingenio et indole depromta sunt indicia, non quidem omnia (nugantur enim, qui errores dogmaticos, enormia figurarum monstra, hyperbolas abnormes etc. clamitant) at nonnulla tamen, vt vaga et lubrica, si sola spectantur, ita satis firma apparebunt, si iunguntur aliis. Atque hic maximum pondus inerit eis, quae contra attulit acumen Dionysii Alexan-

55) Errant procul dubio, qui munus episcopi in primis Christianismi incunabulis aeque splendidum et largissimorum redituum ferax habent, ac nostris temporibus passim inuenitur. — Itaque hoc vnum est, quod ab opinione, cui subscripseram et ipse, me deiecit. Nec potuit praeterire res sagacissimum Eichhornii ingenium, qui l. c. p. 385, quum de hac re loquutus esset, ita perorat, verbis perbreuibus quidem, sed multum complectentibus: "die schriftstellerischen Eigenschaften des Johannes müssen also unerklärt bleiben, was ja so oft der Fall bey einigen Schriften des Alterthums ist."

Alexandrini, ex cuius ſententia omnino mirari ſubit, apoſtolo in nullis operibus, quae ſerius edidit, ne in epiſtolis quidem, quas ſcriptas volunt in ſenectute extrema, in qua mens prona eſt recolendi memoria et aliis narrandi, quae iuniori aetati acciderunt, vllum verbum de diuiniore hoc afflatu, (vt Paullo apoſtolo 2. Cor. 12.) excidiſſe [56]). Magis tamen miror, qui in eisdem epiſtolis 1. Jo. 3, 2. ſcribere potuerit Joannes ſenex: ουπω εφανερωϑη, τι εσομεϑα, quum tamen ei, ſi cui alii, id apparuerit et monſtratum ſit vel luculentiſſime: cf. Apocal. 20. 21. 22. Porro Jo. 1, 18; 1. Jo. 4, 12. a nemine vnquam mortalium conſpectum eſſe Deum teſtatur Joannes: at in Apocalypſi c. 4, 2. 3. conſpicit poeta τον καϑημενον επι τον ϑρόνου, eiusque faciem delineat. Adde his, Joannem in euangelio, ſaltem ſi cum Luca et inprimis Matthaeo conferatur, Veteris Teſtamenti effata parcius, in epiſtolis autem nusquam allegare, quum tamen omnes epiſtolae et Paulli et aliorum apoſtolorum citationibus V. T. ſcateant, aut ſaltem eo alludant [57]): in euangelio homines chriſtianos compellari τεκνα Θεου (Jo. 1, 12.), at hic βασιλεις, ἱερεις Ap. 1, 6. Neque illud obſervare praetermittas, in omnibus euangeliis aliis ineſſe expo-

56) Dionyſius Alex. apud Euſ. H. E. 7, 25: αλλ' ουδε μνημην τινα — η επιστολη της Ἀποκαλυψεως εχει — —, Παυλου δια των επιστολων ὑποφηναντος τι και περι των αποκαλυψεων αυτου, ἁς ουκ ενεγραψε καϑ' αὑτας.

57) Vid. Perill. Eichhorn *Biblioth.* B. 2, St. 6, p. 952 ſq. Laudat quidem Joannis euangelium et ipſum V. T. prophetas, ſed propheticam eorum ſignificationem minus curat. Matth. 21, 4 legimus τουτο δε ὁλον (expeditio J. Hieroſ.) γεγονεν, ἱνα πληρωϑη: at Jo, 12, 14. ſatis habet dixiſſe: καϑως εστι γεγραμμενον. Vid. Eichhorn *Bibl.* B. 10, St. 2, p. 191: "Johannes, der überhaupt am wenigſten von Weiſſagungen hält, beruft ſich darauf nicht als auf eine Weiſſagung, ſondern bloſs vergleichend."

expoſitionem J. C. de $\pi\alpha\varrho o\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha$ ſua, at in Joanne eandem fruſtra quaeri. Talemne ſe gerere Joannem putemus, qui in Apocalypſi et vberrimo fonte Veteris Teſtamenti redundauerat, et $\pi\alpha\varrho o\upsilon\sigma\acute{\iota}\alpha\nu$ Jeſu graphice depinxerat [58])?

At non internis ſolum argumentis, verum et externis contra Joannem apoſtolum maius iam pondus accreſcet: iunctumque aliis argumentis valebit quid, quod ſolum parum valuiſſet, ſilentium patrum apoſtolicorum, Polycarpi, Ignatii etc.: dubia autem, quae intulit Dionyſius Alexandr., non tam commouebunt nos, vt inuidioſo haeretici nomine perſequamur auctorem, ſed potius eiusdem ingenium criticum et acutum admiremur.

Sed adſunt tamen argumenta interna externaque pro Joanne manifeſto pugnantia? Sunt vtique, ſed vbi alia adſunt, quae contra loquuntur, et illa in dubium vocare licebit. Quae quidem de Joannis natura vehementiore aſſerit Stolzius, eo ducunt, vt, quem exprimere ſcriptis ſuis manſuetudinem mitiſſimi magiſtri animaduerterunt plerique, eundem praecipiti impetu inuehi teſtentur alii. At quae de ſcribendi genere in Apocalypſi obuio aliisque rebus eo pertinentibus prolata adduximus ex Herdero, ornatius potius, quam acutius putabimus dicta eſſe. Iam illa exempla, quae de dictionis et ſententiarum ſimilitudine

58) Enimuero ob id ipſum eadem in euangelio praetermiſit, quia iam in Apocalypſi ea expoſuerat, dicent patroni Jo. apoſtoli. — Dicant: nobis id non perſuadebunt. — Quod ſi c. 11, 4 ſqq. pontificem Ananum indicatum eſſe dixeris, Joannem auctorem vix agnoſces. Neque enim illius hominis laudes ceciniſſe credo Joannem, a quo frater Jacobus erat interemtus, cf. comment. ad l. c. Sed illa parum vrgemus, ne petitionem principii commiſiſſe videamur.

dine attulimus fupra, aut cafu, vt facillime fit, fibi confpirare arbitraberis, aut ab auctore, qui vel Joannis apoftoli fcripta legerit amaueritque, vel eiusdem nomen in fronte carminis mentitus fit, data opera ita expreffa fuiffe contendes. Verum nec opus quidem eft eo confugere. Profecto enim non eft tam clara illa et vbique elucens fimilitudo: imo arte conquifita, vi adducta, vt fobrio rei iudici parum probari poffit. Quis enim ferat omnia ea, quae ad cumulanda huiusmodi exempla et exaggeranda vndique attulerunt? quis confentiat cum eis, qui fignificationes phrafium *τηϱειν τας εντολας*, *λουειν απο ἁμαϱτιων*, *σημαινειν τι* etc. proprias Joanni et priuas effe contendunt? Nonne, fi luberet, eandem fimilitudinem Apocalypfeos cum Matthaeo (Matth. 19, 28. coll. Apoc. 20, 4; c. 24, 46. coll. Ap. 16, 15; c. 24, 30. coll. Apoc. 1, 7: aut Marco (Marc. 13, 27. coll. Apoc. 7, 1.): aut Luca (Luc. 21, 24, coll. Apoc. 11, 2.; Luc. 23, 30. coll. Apoc. 6, 16): aut Paullo (Apoc. 13 fqq. coll. 2. Theff. 2.; Apoc. 3, 18; 16, 15. coll. 2. Cor. 5, 3.): aut Petro (Apoc. 1, 6. coll. 1. Petr. 2, 9.); oculis obiicere perfacile foret? Sed animaduertas, quaefo, et diffimilitudinem et a Joannis narrandi genere difcrepantiam. Non dico foloecismos, quos vocant: neque fermonem poeticum alium effe, alium hiftoricum, ignoro. Sed alia obuia erunt eius euangelium legentibus, nec longe quaerenda; veluti Joannem, quoties rem geftam tradit, vt crebriores repetitiones *του*: *και* declinet, quafi elegantius dicendi genus aucupantem particulam *ουν* (interdum quidem, fed neutiquam vbique ab aliena manu additam) identidem inferere, veluti Jo. 4, 5. et fexcenties alias: at in Apocalypfi, in qua et ipfa paffim res continua narratur, veluti c. 10. perraro eandem voculam inveniri, imo Hebraicam illam particulam ו, *και*, vbique locorum innecti; tametfi pluribus locis maxime in

promtu

promtu fuerat adhibere dilectam Joanni particulam *ουν*, e. gr. c. 8, 1, vbi finito epifodio narrationis feries repetitur. — Addamus, in euangelio Ἱεροσολυμα legi, in Apocalypfi Ἱερουσαλημ, id quod obferuauit iam Wetftenius ad c. 3, 12 etc. [59]).

Externa autem argumenta et teftimonia veterum pro Apocalypfi quod attinet, fi rem ad viuum refecare velis, hiftorici ea funt generis, nec quidquam aliud probant, nifi ab eis qui ita loquuntur apoftolo adiudicatum fuiffe carmen, parum autem ex eius ingenio vere prodiiffe. Cui fi oppofueris, iftiusmodi ratiocinatio fi obtineret, nullum pro alio N. T. libro tefti-

59) Praeterquam quod vox *μαρτυρειν*, *profiteri* rel. Chr. in Joanne et Apocal. frequentiffime occurrit, fed et alibi (Actor. 22, 18; 1. Tim. 6, 13), maxime arripere et ad inueniendas fimilitudines pronos reddere videtur locus Apoc. c. 1, 7. coll. Jo. 19, 37. Hic videtur alludere ad Zachar. 12, 10: non tamen ex verfione *των ο* verba exprimit, fed voce *εξεκεντησαν* vtitur: atque eadem voce et Apoc. 1, 7. ad eundem locum refpicitur. Ita aiunt. Incertum tamen, num et Ap. 1, 7. ad Zachariam alludat; vocem autem *εκκεντειν*, quae et in LXX occurrit Num. 22, 29; Jud. 9, 54; Jef. 14, 19; Thren. 4, 9, adhibuit carminis auctor, quia eft fortior et linguae poeticae convenientior, quam profaicum illud *ενυξε* Jo. 19, 34. Cf. Eichhorn *Einleit.* l. c. p. 377; *Biblioth.* B. 2, p. 1006. — Patet autem ex iis, quae de fcribendi genere, quo vfus eft et Joannes et nofter auctor, pasfim attulimus, quam varie de loco hoc difputari et difceptari queat, cuius quidem expofitio plenior integro libro fcribendo fatis largum materiem fuppeditabit. Auguramur autem, optima et luculentiffima lecturos nos effe, quando continuauerit confummaueritque praeftantiffimum fuum opus C. G. Gersdorf, *Beyträge zur Sprachcharacteriftik der Schriftfteller des N. T.* Erfter Theil. Leipz. 1816. Cf. (J. D.) Schulzius *der fchriftftellerifche Character und Werth des Johannes*, Leipz. 1803.

teſtimonium e veterum patrum ſcriptis prolatum quidquam valere: reſpondemus, neutiquam hic parem atque eandem rationem eſſe, quia hic concurrebant quaeſtiones dogmaticae, in quarum vel fauorem agnoſcere librum vel odium repudiare eundem animus ferebat. Quicunque enim chiliasmum ad terreſtre a redituro Jeſu Chriſto conſtituendum regnum reuocant, idque et in noſtro carmine cap. 20. proclamatum volunt, non temere fortius praeſidium opinionibus ſuis afferre poterant et validius, quam ſi nemine prohibente ex apoſtoli θεοπνευστου ore eiusmodi ſententias prodiiſſe demonſtrare licebat [60]). Tales autem vere ſe geſſerunt ii patres, quorum teſtimoniis, quia ſunt antiquiſſima, confidimus, Juſtinus, Irenaeus, quorum tamen hic plura, vt ſupra vidimus, exempla temeritatis in credendo exhibuit, ille autem, licet Joannis apoſtoli aeuo proxime accedens, ab eo tamen circiter 70 annorum interuallo abfuit [61]): neuter autem explorare rem accuratius dignatus eſt, ſed audito tantummodo Joannis nomine, parum curans, multos eiusdem nominis fuiſſe, ad apoſtolum mentem et animum conuertit. At Originem (nam Melitonis, et aliorum teſtimonia, e librorum qui deperditi ſunt ipſi titulis allata, quam parum valeant in aprico eſt), tametſi chiliasmi fuit aduerſarius, agnouiſſe tamen carmen noſtrum opponunt. Agnouit vero, ſed dummodo ea, quae

60) Pariter et ex altera parte, quicunque iſtiusmodi opiniones chiliaſticas ad fabulas nugasque referunt, ſed tamen in Apocalypſi easdem ſibi videntur invenire, vel idcirco repudiant librum, quia apoſtolo indignas eas habent. Proinde et teſtimonia Alogorum, Caii etc. contra Apocalypſin perparui pretii a nobis habentur.

61) Nolimus vero opponere, hodienum iſtiusmodi errorem de auctore libri ante 70 annos emiſſi non obtinere: quis enim rem librariam noſtri aeui cum illa aetate conferre auſit?

quae cap. 20. depinguntur, allegorice, vt par eſt, dicta eſſe exiſtimauit, cauſſam habuit nullam, cur carmen repudiaret: vt taceam, alios quoque libros apocryphos ad ſtudia ſua adhibuiſſe Origenem, quod nonnulli contendunt. Atque haec et talia reputantibus neque illud magni ponderis videbitur, quod, quae in carmine noſtro de Patmo, Epheſo, Aſia minori legimus, conſpirant cum eis, quae de Joanne apoſtolo traduntur (quis enim negare auſit, ex eis ipſis, quae in Apocalypſi occurrunt, originem ſuam traxiſſe multa, quae de Joanne in Aſia commorato circumferebantur?): neque illud, quod ex omni terrarum parte teſtes prodeunt Joanni apoſtolo patrocinantes (nam et conſentaneum erat, quum vbique terrarum chiliasmus haberet ſuos vindices; et tam eisdem quam aliis de cauſſis vndique locorum, ex Oriente, Occidente, Aegypto, exiiſſe vidimus et aduerſarios carminis auctoritatem oppugnantes, idque non ſolum ex argumentis polemicis et antichiliaſticis, ſed acutis ſane reique grauitate dignis). Denique quod et ab eccleſia orientali extorſit magis ſynodus Toletana quam impetrauit, vt in librorum canonicorum cenſum veniret et Apocalypſis, quodque poſtea, appropinquantibus indies magis medii aeui temporibus obſcuris ac litterarum luce caſſis, pacata quaſi eccleſia vniuerſa, de Apocalypſeos authentia quoque ſiluerint diſceptationes: nemini argumentum vllum, quod quidem ſtare valeat, ſuppeditare poſſe equidem crediderim [62].

Quae

62) Semlerus opinatur, antiquiſſimis in Oriente temporibus non tam ab eccleſia chriſtiana vniuerſa ſeu catholica ſuſceptum eſſe librum, quam a parua quadam et fanatica ſecta; neque enim aliter argumentis, quae Euſebii tempore obiiciebantur, a ſententia ſua ita motam fuiſſe eccleſiam, vt librum, e canone pro-

Quae quum ita ſint, ingenue fateor, cuncta ea, quae a viris doctiſſimis ſagaciſſimisque inde a Juſtino vsque ad noſtram aetatem pro Joanne apoſtolo diſputata ſunt, haudquaquam mouere me a ſententia, quae a Joanne apoſtolo poema emiſſum eſſe, niſi prorſus negat, at tamen in dubio linquit: qualis ſententiae ambiguitas ſi a nonnullis, qui nil inexplicatum relinqui flagitant, crimini vertitur interpreti, ſubire illud crimen non recuſabo, acquieſcens in eo, quae Euſebianis temporibus incerta iam videbantur et ambigua, multo magis ita videri temporibus noſtris.

Sed quisnam tandem carminis auctor habendus erit? Interpretes certant et adhuc ſub iudice lis eſt. Qui Cerinthum autumant, quo pertinent Caius, Alogi, Dionyſius Alexandr., Theodoretus etc. (ſupr. p. 22 et 19, not. 21), minus probabuntur nobis, non quod ſyſtemati Cerinthi refragatur Apocalypſis: ſed quia cauſſa ei nulla aderat, cur ſupprimeret nomen ſuum, quod ſatis inſigne erat, et ſubſtitueret aliud. Anonymum quendam ſuſpicantur alii, quem, non quidem vt fraude circumueniret lectorem, ſed vt indulgeret poeticae licentiae, finxiſſe volunt Joannis apoſtoli nomen eiusque perſonam ſuſtinuiſſe [63]), quia is, vtpote Jeſu ante alios in deliciis habitus, prae aliis dignus habebatur, cui monſtrarentur ſimulacra futuros euentus portendentia. Haud repugnamus nos quidem, ſed a ſeptem illis eccleſiis, quibus dedicatur poeſis, haud aequo animo ſuſceptum fuiſſe eiusmodi commentum

proſcriberet. Eandem in ſententiam hanc opinionum diuerſitatem parum fauere auctoritati carminis apoſtolicae affert MICHAELIS *Einleit.* §. 277. p. 1598.

63) Neque praeter morem illud. Ita legimus, Cicerone auctore, Catonem de ſenectute, ſomnium Scipionis etc.: ita incertis auctoribus ſapientiam Salomonis: ita, Coelio quodam auctore, Apicium de re coquinaria etc.

mentum arbitramur. Credimus ergo, poetae noſtro vere fuiſſe nomen Joannis, ſiue fuerit Joannes ille presbyter, cuius mentionem ex Papiae ore facit Euſebius H. E. 3, 25. 39, eiusque tumulum Epheſi oſtendi ait [64]: ſiue Joannes theologus (vti ſuſpicatur BALLENSTEDT in *Philo und Johannes*, Gött. 1812), ſiue alius quis, nomine appellatus, quod permulti habuerunt omni tempore, vt Dionyſius apud Euſ. H. 7, 25. acutiſſime diſputat [65]. Quisquis tamen fuerit, in honore quodam et auctoritate fuiſſe eundem inter ciues chriſtianos per Aſiam diſperſos, atque in prima rei chriſtianae tempora incidiſſe eius aetatem e carmine ipſo colligitur. — Sed antequam de tempore, quo emiſſum ſit carmen loquimur, omnemque noſtram de eo ſententiam luculentius explicamus, haud abs re erit cognouiſſe praecipuos auctores, qui in authentiam libelli inquiſiuerunt accuratius, ſeque eiusdem aut patronos profeſſi ſunt aut aduerſarios: atque hic, ne repetamus antiquiora, ſerioris potiſſimum aeui conamina potiora pauciſſimis indicanda erunt.

Multa iam dudum praeclara theologorum nomina, veluti LARDNERUS (*Credibility of Goſpel hiſtory*), ERNESTI (*theol. Biblioth.*) etc. Joanni apoſtolo vindicauerant Apocalypſin, quum Semlerianis praeſertim tempo-

64) Papias refert, ait Euſebius, *δυο εν Εφεσω γενεσθαι μνηματα, και ἑκατερον Ιωαννου ετι νυν λεγεσθαι· — — εικος γαρ τον δευτερον, ει μη τις εθελοι τον πρωτον, την — — Αποκαλυψιν ἑωρακεναι.*

65) Vid. ſupra nota 26. Cf. idem Dionyſ. ibidem infra: *πολλους δε ὁμωνυμους Ιωαννη τῳ Αποστολῳ γεγονεναι νομιζω.* — — Quae tamen de Joanne Marco, Pauli et Barnabae in itineribus apoſtolicis ſocio et comite, Actor. 13, 5. 13; 15, 37. addit Dionyſius, a fide abhorrere videntur. — Cf. BERTHOLDI *Einleit.* B. IV, §. 448, p. 1791 ſqq.

temporibus ſigna contra eandem ferri inciperent. Certamen oriebatur de hac quaeſtione inter REUSSIUM, academiae Tubingenſis poſtea cancellarium et SEMLERUM, inter SCHMIDIUM et OEDERUM, nec non inter STORRIUM, HARTWIGIUM et MERKELIUM: atque ea certamina et STROTHII, KNITTELII aliorumque et ingenia et doctrinam prouocabant. Hinc autem ii potiſſimum libri publici iuris facti ſunt, qui ſequuntur:

JEREM FRID REUSS *diſſertatio theologica de auctore Apocalypſeos.* Tubingae 1767. 4. (Joanni eam vindicans), contra quem inſurgebat

J. SAL. SEMLER *Abhandlung von freyer Unterſuchung des Kanon*, Th. 1, *nebſt Antwort auf die Tübingiſche Vertheidigung der Apocal.* Halle 1771. 8. Sequebatur

J. F. REUSS *Vertheidigung der Off. Joh. gegen den berühmten Halliſchen Gottesgelehrten Herrn Dr. Semler.* Francf. 1772. 8., et aliquot annis poſt

J. S. SEMLERS *neue Unterſuchung über Apocalypſin, dem verdienten Hrn. Chorherrn Breitinger in Zürch gewidmet.* Halle 1776. 8.

Sed iam antea, Reuſſiana vt opinor diſſertatione inductus, prorſus Joanni apoſtolo libellum abiudicaverat OEDERUS: *Freye Unterſuchung über die ſogenannte Off. Joh. — mit Anmerkungen von Semler.* Halle 1769. Contra quod emittebatur liber Schmidii

CHRIST. FRID. SCHMID, *ob die Offenb. Joh. ein göttliches Buch iſt?* Leipz. 1771. Eum oppugnabat

A. F. STROTH *freymüthige Unterſuchung die Offenb. Joh. betreffend, mit Semlers Vorrede.* Halle 1771. 8., emittebaturque denuo in fauorem libri noſtri

C. F. SCHMIDII *hiſtoria antiqua et vindicatio canonis ſacri V. et N. T. libris duobus comprehenſa.* Lipſ. 1775.

Iam

Iam quum ſigna ſemel contra Apocalypſin in Germania [66]) mota eſſent, exorti ſunt et alii viri doctiſſimi, qui ſe eiusdem patronos profiterentur, e quibus eminent

KNITTELIUS (Franciſc. Anton.) *Beyträge zur Critik über Joh. Offenb.* Braunſchweig und Hildesh. 1773 in 4., et qui vberius redundat

Anonymus (HARTWIGIUS) *Apologie der Apocalypſe gegen falſches Lob und Tadel*, 4 Bände in 8. Chemniz 1781 - 1783, quem ab omni partium ſtudio alienum de re copioſiſſime et accuratiſſime expoſuiſſe, neque illi qui diſſentiunt diffitebuntur. Poſtquam duo huius operis volumina prodierant, oppugnari eius argumenta denuo coepta ſunt; ſiquidem

SEMLERUS in *theolog. Briefe*, zweyte Samlung, contra loquebatur: quo facto volumine tertio tueri ſententiam ſuam allaborabat Hartwigius.

Sed praeter Semlerum alium quoque aduerſarium Hartwigius expertus eſt, Merkelium, in

MICH.

66) Sed et extra Germaniam bellum contra Apocalypſin mouebatur, veluti, vt nonniſi horum mentionem faciamus, ab ABAUZITIO. Vid. *Oeuvres diverſes de Mr. Abauzit, contenant ſes eſcrits d'hiſtoire, de critique et de Theologie*, Tomi tres, in quorum primo p. 249 ſqq. edit. Londin. 1773, habetur et: *discours hiſtorique ſur l'Apocalypſe.* In hoc opusculo ſpuriam eſſe Apocalypſin ſuſpicatur Abauzitius. Contra eum tuebantur carmen noſtrum in Germania MICHAELIS, in Anglia LEONH. TWELSIUS, in *exam. crit. N. T.* P. 3. (vid. et WOLFII *cur. philoll. et critt.*) in Italia autem F. VINCENT. FASSINIUS, Prof. Piſanus, in libro: *diuinae libri Apocalypſeos auctoritatis vindiciae — aduerſus nuperas exceptiones Abauzitii.* Luccae 1778. Poſtea deſeruit ſententiam ſuam Abauzitius, vti conſtat ex alia eiusdem commentatione: *eſſay ſur l'apocalypſe de l'apotre St. Jean*, in *Oeuvres* etc. p. 329, quae et in editione eius operum Geneuenſi 1779, Tom. I. p. 299 legitur.

MICH MERKELS *historisch critische Aufklärung der Streitigkeiten der Aloger und andrer alten Lehrer über die Apocalypse; als Beytrag, daſs die Apocalypse ein unächt Buch sey.* Frankf. und Leipzig 1782. Contra eius tela propugnabat librum

D G. C STORRIUS *neue Apologie der Offenb. Johannis.* Tübingen 1783. Sed sequebatur biennio post

M MERKELS *umständlicher Beweis, daſs die Apocalypse ein untergeschobenes Buch sey.* Frankf. und Leipzig 1785, et mox

STORR *über den Zweck der evangelischen Geschichte und der Briefe Johannis.* Tübingen 1786.

Alium patronum doctissimum sagacissimumque nacta est Apocalypsis, auctorem anonymum (CORRODI) libri duobus voluminibus promulgati: *Versuch einer Beleuchtung der Geschichte des jüdischen und christlichen Bibelkanons* Halle 1792, zweytes Bändchen, Abschnitt 6, p. 301 sqq.

Aliquot annis postea prodiit contra libelli authentiam

Einleitung in die Geschichte des Kanons sämmtlicher Schriften des N. T. insonderheit der Offenb. Johannis; herausgegeben vom Verfasser des Hierocles. Halle 1794, quod tamen opusculum ingenia criticorum non admodum exercuisse videtur. Addatur CLUDIUS, *Uransichten des Christenthums.* Propugnat autem authentiam carminis

D J F KLEUKER *über den Ursprung und Zweck der Offenb. Johannis.* Hamburg 1800. (Vol. IV. eiusdem disquisitionis super authent. librorum N. T.).

Verum neque illi viri docti, qui aut introductiones in N. T. composuerunt, aut in Apocalypsin seorsim sunt commentati, iudicium de libri authentia suppri-mere

mere bene potuerunt: atque discimus inde, Michaelem quidem aduersari apostolicae libri auctoritati, tueri autem eandem Herderum, Hänlinium, Hugium, Eichhornium, Bertholdum, Langium etc. [67])

Haud minus agitata est quaestio de *tempore*, quo carmen emissum sit, de qua iam veterum testimonia diuersissima enunciant. E quibus EPIPHANIUS, circa annum 370 florens, *haeres.* 51, §. 12. exaratum libellum ait *μετα την Ιωαννου απο της Πατμου επανοδον, την επι Κλαυδιου γενομενην Καισαρος*, et infra, 33: *αυτου δε προφητευσαντος εν χρονοις Κλαυδιου Καισαρος, ὁτι εις την Πατμον νησον ὑπηρξε.* At versio Syra posterior e saeculo sexto habet: "Apocalypsis, quam Deus euangelistae Joanni dedit in insula Patmo, in quam relegatus fuerat a *Nerone*" (vid. HERDERI *Maranatha*, p. 183 et 274; qui huic auctoritati permultum tribuit), sicuti et TERTULLIANUS in *praescript. advers. gentes* c. 36. iunxerat mortem Paulli Petrique (temporibus *Neronianis*) et relegationem Joannis, atque exinde HIERONYMUS *advers. Jovinum* 1, 14. scripserat, retulisse Tertullianum, quod a *Nerone* missus in feruentis olei dolium purior et vegetior exierit Joannes. Sequitur hos et THEOPHYLACTUS in prooemio in euangelium Joannis. Qui tamen his testibus longe antiquior est, IRENAEUS, anno 170, in loco illo apud Eusebium, quem supra p. 10 transscripsimus, ad *Domitiani* tempora poema refert: *ουδε γαρ προ πολλου ἑωραθη*

67) Sufficiant haec, quibus addi possent permulta, veluti nonnisi deuterocanonicis libris adiudicatam esse Apocalypsin et a Luthero nostro. Plura de hac controuersia legesis apud WALCHIUM in *Neueste Religionsgeschichte*, Th. 7. p. 243. — Libros et eos, quos nominauimus, et alios inuenies in EICHHORNII *Bibliotheca* B. 3. p. 574.

ἑωραϑη [68]), αλλα σχεδον επι της ἡμετερας γενεας, προς τῳ τελει της Δομετιανου αρχης.

Haec

68) In verſione latina Irenaei hodiennm ſuperſtite adv. haereſ. Lib. 5. cap. 30. ita translatus eſt hic locus: "— — quoniam, ſi oporteret manifeſte praeſenti tempore praeconiari nomen eius (ſc. animalis), per ipſum vtique editum fuiſſet, qui et Apocalypſin viderat (του την αποκαλυψιν ἑωρακοτος): neque enim ante multum temporis *viſum eſt* (ἑωραϑη), ſed paene ſub noſtro ſaeculo, ad finem Domitiani imperii." Haec verſio attentos fecit intt., vocabulum textus graeci ἑωραϑη poſſe trahi vel ad Joannem ipſum (ſenſu hoc: paucis abhinc annis ille inter nos vixit), vel ad Apocalypſin (quod probabiliſſimum videtur, quia ἑωραϑη reſpondet praecedentibus: του την αποκαλ. ἑωρακοτος), vel ad animal Apoc. c. 13. indicatum, eiusue nomen, (quod crediďiſſe videtur Latinus Irenaei interpres, vertendo *viſum eſt*). Dici vix poteſt, quam prolixe et copioſe de hoc loco vltro citroque ſit diſputatum, prout ſub Domitiani tempore carmen prodiiſſe aut affirmandum aut negandum eſſe videbatur. Nobis quidem, ſicuti interpretibus longe plurimis, videtur ἑωραϑη trahendum eſſe ad Apocalypſin, neque audiendum eſſe interpretem latinum, cuius *viſum ſit* ad animal ſpectare videtur, niſi forte *oraculum* ſubintelligere malis. Quapropter ſi Irenaei auctoritatem tanti habemus, vt ex ea iudicium de tempore ſcripti carminis feramus, ſub Domitiano ſcriptum eſſe fateamur neceſſe eſt. Verum quam parum tribuendum ſit Irenaeo, ſupra p. 11 monitum. Eminet tamen inter eos, qui et Irenaeo multum confidit, et ἑωραϑη illud non ad Apocalypſin, ſed ad nomen animalis ſeu antichriſti refert, Knittelius in *Beyträge* etc. p. 27 ſq., 32 ſq. quem et in Koppianis ſchedulis, quae nobiscum faciunt, copioſius refutatum vidi. Sed ea transſcribere nil attinet, niſi forte id obſervatu dignum habebitur, ἑωραϑη αποκαλυψις a Koppio verti non: *apocalypſis apparuit Joanni*, ſed: *iſte liber, quem ſub titulo Apocalypſeos habemus, prodiit et legi coeptus eſt* etc.

Haec opinio vsque ad Eusebii saltem aetatem in Oriente obtinuit, vti ex eius Historia ecclesiastica, Lib. 3. c. 18. apparet, εν τουτῳ τῳ διωγμῳ (per Domitianum, vt c. 17. narrauerat, christianis illato) κατεχει λογος τον Αποστολον ἁμα και Ευαγγελιστην Ιωαννην, ετι τῳ βιῳ ενδιατριβοντα — Πατμον οικειν καταδικασθηναι την νησον, et cap. 20. fin.: τοτε δε (Domitiano, de quo omne caput loquitur, regnante) και τον Αποστολον Ιωαννην απο της κατα την νησον φυγης την επι της Εφεσου διατριβην απειληφεναι ὁ των παρ' ἡμιν αρχαιων παραδιδωσι λογος. Cf. Euseb. demonstr. euangel. 3, 5; Chronicon ad annum Domitiani XIV. Sed et in Occidentem transmigrauit eadem sententia, siquidem HIERONYMUS *de scriptoribus ecclesiasticis* (Operum Tom. IV. Pars 2. p. 105 et 169, edit. Francof. 1684) de Joanne ait diserte: "quartodecimo anno secundam post Neronem persecutionem mouente Domitiano, in Patmum insulam relegatus scripsit Apocalypsin." Denique *Trajani* vel *Adriani* adeo temporibus consignatum librum fuisse auctor est Dorotheus, quarto saeculo episcopus Tyri florens. — Hactenus testimonia veterum: sed apparet, quam dubia inde lux exeat, vt certiora aliunde omnino conquirenda esse videantur.

Atque hic attendendum erit, si Joannem apostolum carminis auctorem dixeris, ad ea, quae de eius vita et aetate cognita habemus et perspecta; ante omnia vero, siue agnoueris Joannem, siue minus, intuendum erit in carmen ipsum, et quae in eodem vel futura et euentura praedicantur, vel iam accidisse innuuntur, adaptanda erunt euentis illis, quae istis temporibus contigisse historia narrat: quamquam et hic, id quod probe tenendum, caute admodum et circumspecte versandum erit, quia plurima in carmine, quae rem aliquam gestam indicare crederes, forte nil continent, nisi amplificationem rei et ornamentum poeticum.

Quam-

Quamobrem ſi, vt auſpicemur ab eis, quae aetas Joannis apoſtoli cauere hic admonet, nonnulli imperante Claudio, Nerone aut Galba alii, alii Veſpaſiano, alii denique Domitiano vel Nerua adeo et Trajano etc. conſignatum poema volunt, apparet primo intuitu, in quosnam laqueos ſe induant poſteriorum ſententiarum patroni; ſiquidem imperantibus Domitiano, Nerua, Trajano, plus quam nonagenarius fuiſſe apoſtolus videtur: aut, ſi iuuenis admodum in Jeſu conſortium veniſſe exiſtimatur [69]), ad extremam tamen ſenectutem iam prouectus, in qua, quidquid ingenii florentibus annis redundauerat, ſiſtitur et exareſcit. Tutiſſime ergo procedent illi, ſi in Neroniana, ne dicam Claudiana, tempora carmen reuocant: quamquam et illos haud inique feras, qui ſub Veſpaſiano emiſſum opinantur: quia ingenium complurium hominum, quorum aetas ad quinquaginta iam aut ſexaginta annos prouecta eſt, ſatis vigens interdum cernitur et alacre.

Verum enimuero non aetas tantummodo Joannis apoſtoli conſideranda erit (parum eam curabunt, qui hunc auctorem agnoſcere adſpernantur), ſed circumſpicienda veſtigia carminis et ſingula momenta ipſa: et in primis quaerendum occurret, num ante an poſt euerſa Hieroſolyma vates oracula ſua cecinerit.

Atque hic *ante* excidium eadem edita fuiſſe, quae iam fuit Arethae, veteris commentatoris, opinio, inde euictum dari poſſe plerique arbitrantur, quia multa eorum, quae futura et euentura in carmine canuntur, triſtem illam et calamitoſam tempeſtatem videntur deſignare: non eſſe autem oracula, non vati-

69) Hieronymus *in Iovin.* Lib. I. c. 14. "vt autem ſciamus, Joannem tunc fuiſſe puerum, quum a Jeſu electus eſt, manifeſtiſſimo docent eccleſiaſticae hiſtoriae, quod vsque ad Trajani vixerit imperium."

vaticinia ea, quae res geſtas iam et praeteritas poſt euentum enunciant, ſaltem apoſtolo alioue ſcriptore graui et ſeuero prorſus indigna eiusmodi commenta [70]). Obloquuntur tamen alii, qui *poſt* triſtiſſimam illam ſtragem compoſitum carmen contendunt: occurrere quippe in eo plura momenta, quae ſingula quaedam et ſpecialiora ex hiſtoria belli Judaici euenta [71]) indicent: non autem eſſe eam oraculorum vaticiniorumque apud Hebraeos indolem, vt ad ſingula deſcendant, ſed in generalioribus tantummodo ea ſubſiſtere: proinde ex ſingulis iſtis indiciis probabiliſſima fide colli-

70) Iſtiusmodi impedimenta ex dogmatice inuecta interpres a partium ſtudio alienus omnino quidem non curabit: ſed in hac noſtra quaeſtione parum aut nihil periculi ea afferunt. Nil enim futurum praenunciat carmen, niſi vnum illud, rediturum eſſe Jeſum Meſſiam, ſuisque ciuibus victoriam comparaturum. Caetera fere omnia ad ornamenta poetica pertinent. Eodem ergo referetur et illud, quod interdum res geſtas iam vt futuras enunciare videtur, aut ſub variarum figurarum ſimulacris oculis ſuis obiectas fuiſſe profitetur, veluti c. 9 ſqq. Eiusmodi ars poetis ſatis frequenter adhibetur, vid. e. gr. Virgil. Aeneid. Lib. VI, 760 - 886. Quod ſi vero ea, quae ad artificia poetica referimus, ſub inuidioſo fraudis, doli etc. nomine inſectari malueris, videas, ne contra normas, ad quas exigenda eſt operis poetici interpretatio peccaſſe videaris. Ex his tamen apparebit vna, non opus eſſe ad declinandas has difficultates eo confugere, vt dicamus, data opera interiecta eſſe a poeta eiusmodi indicia, vt via monſtraretur interpreti, neque ignoraret ille, de quanam re ſermo ſit etc. vid. e. gr. Eichhorn. *Comment.* Vol. II. p. 74.

71) Permultos intt., eosque ſummi nominis viros, eadem in carmine indicata aut praedicta fuiſſe, opinari et conſtat et ſuo loco luculentius demonſtrabitur. Atque et ſummus Herderus non dubitauit ſcribere, hiſtoriam belli Judaici a Joſepho ſcriptam optimi in Apocalypſin commentarii inſtar habendam eſſe.

colligendum eſſe, vere iam ea accidiſſe, et fuiſſe iam Hieroſolyma, fuiſſe Judaeorum regnum: poetamque omni carmine id voluiſſe praenunciare, quemadmodum Judaeorum res interierint, interituram eſſe et caeterarum gentium Chriſto aduerſantium vim et poteſtatem. Equidem illorum partibus accedere non dubito, qui *ante* excidium vrbis poetam ceciniſſe opinantur: non quod alias peritura ſit vaticiniorum vis et grauitas (perpauca enim in omni carmine omnino inuenire mihi videor vaticinia, dogmatico ſaltem ſenſu ſumta): ſed quia, dummodo ea, quae cap. 17. praedicuntur, non cum Herdero etc. de Hieroſolymorum, ſed cum Eichhornio etc. de Romae interitu intelligas (id quod infra diligentius excutietur), magnam quidem et variam calamitatem, quae Judaeam inuaſerat, quaſi in tabula depictam oſtendit poeta, illam tamen, quae finem regno omni attulit, nusquam depingit (nam ea, quae cap. 11. fin. leguntur, tali euentu non digne ſunt enunciata), atque omnino ſe exhibet virum Judaeochriſtianum, qui, perinde ac vates antiqui, in peccata quidem ac flagitia nationis inuehitur, Judaismo ipſi tamen fauet, omnemque bilem, pus atque venenum in paganos effundit [72]).

Atque

72) Sequor in his Augustium in praefat. ad *Scheiblers poet. Nachbildung der Apocal.*, Stolzium *in verſ. vernac. N.T.*, Langium, *die Schriften Johannis* etc. erſter Theil. Neuſtrelitz 1795; qui ſub Nerone; J. E. C. Schmidtium, *Handbuch der chriſtlichen Kirchengeſchichte.* Gieſſ. 1801, qui circa finem imperii Galbae emiſſum carmen vult, alioeque, quorum ſententia eodem ferme tendit. Sed iuuabit profecto audire, quinam ex illuſtribus viris, qui Apocalypſi operam ſuam nauarunt, huic illive opinioni de tempore ſcripti carminis accedant. Et Epiphanii quidem ſententiam, ſub *Claudio* emiſſum eſſe carmen, quantum ſcio, amplexi ſunt perpauci. Ea

tamen

Atque hic proxime fidem accedere nobis quidem videtur, qua tempeſtate motis per Italiam bellis ciuilibus,

famem illam Apoc. 6, 5. 6. ad Actor. 11, 26. reuocat, et perſecutiones Chriſtianorum ad edictum Claudii de exigendis ex Italia Judaeis, quibus a Romanis accenſebantur et Chriſtiani. Eandem hypotheſin ferendam quoque et Apoc. c. 17. conciliandam eſſe ait Herder, *Maranatha* p. 275 in nota. — Ad *Neronis* autem, immanis illius belluae Apoc. 13, tempora reſpiciunt permulti, Wetstenius, Michaelis, Herderus, anno 63 vel 64, qua tempeſtate 5 pontifices ſede ſua moti erant (Joſeph. Bell. Jud. IV, 3. coll. Apocal. 17, 9-11.), Hartwigius, Abauzitius (*Oeuvres de feu Mr. Abauzit.* Genev. 1770, Tom. I. p. 301-310), porro et Storrius, qui tamen priora Neronis tempora reſpicit, qua tempeſtate ſecundo anno Epheſi commorabatur (Actor. c. 19. c. 20. coll. Apoc. 2, 5.) Paullus, qui in prima epiſtola ad Corinthios ad Apocalypſin alluſerit, vt ergo Apocalypſis antiquior habenda ſit epiſtolis Petri, Jacobi etc. Vid. Storr *neue Apologie*, §. 13. p. 210 ſq.; 265 ſq.: quibus adde Kleukerum, Langium etc. — Galbae autem aetatem, et quidem finem eius imperii tempus ſcripti carminis fuiſſe ait Schmidt. — *Veſpaſiani* regnum praefert Eichhornius *Einleit.* Band 2. p. 120, maxime ex eis, quae Cap. 17. perhibentur, quem et nos ſequimur, aliter tamen, vt infra apparebit, Cap. 17. interpretantes. — Veterum autem illam et antiquitus traditam opinionem, quae ad *Domitiani* tempora reſpicit, ſectantur plerique, in quibus primo fuit et Eichhornius (*Comment. in Apoc.* Vol. I. Prolegom. p. xliv, anno 94 vel 96). Conſentit Hug, qui quae ex Apoc. 17. contra proferri poſſent, ad luſus poeticos refert, *Einleit.* §. 173. p. 437. Denique nec deſunt, qui in *Neruae* vel *Traiani* tempora libellum reuocant, confidentes loco illo Euſebii, ſupra p. 57 laudato, H. E. 3, 20 etc. quo dicitur, Joannem imperante Nerua (cf. Dio Caſſ. in Nerua Lib. 68. init.) exilio liberatum Epheſum rediiſſe; iidemque extremae ſenectutis vigorem Joanni

libus, Galbaque, Othone et Vitellio a populo Romano repudiatis et gente Flavia ad ſummum imperium euocata, Veſpaſianus a legionibus imperator ſalutatus intermiſerat paulliſper bellum Judaicum et Tito filio mandauerat vrbis expugnationem, carmen Apocalypſeos a poeta noſtro, ob fidem chriſtianam extorri et in inſula Patmo exſulante, prodiiſſe. Cui quidem opinioni optime concinere ſuo loco videbimus, quaecunque in carmine non ornatus ſolius cauſſa addita eſſe, ſed veram hiſtoriam indicare videntur (videntur, inquam: nam in vtroque rite diſtinguere et alterum ab altero ſeiungere, id ipſum eſt, quod ſummam interpreti difficultatem faceſſit): veluti ea, quae cap. 17. occurrunt, vt ſigillatim deinceps exponetur; porro cap. 9, et eiusmodi alia, et exilium auctoris in Patmo ipſum, quod ex Neronianis temporibus repetendum erit, ne forte obiicias, Veſpaſiani regnum iuſtum et manſuetum nullam cladem chriſtianis hominibus inflixiſſe. Nec multum ab his differunt ſchedulae Koppianae.

Peroratis tandem, quae de auctore carminis et tempore, quo cecinerit vates, a viris doctis diſceptata ſunt (de loco enim, vnde emiſſum ſit carmen, ſaltem non eadem ambitione agitata eſt quaeſtio: parumque intereſſe videbatur credere, ſtatim poſt exceptas mente imagines in ipſa inſula Patmo effudiſſe poetam vbertatem, qua redundabat; aut opinari, poſt reditum in continentem demum Epheſi elaboratius eadem in libellum noſtrum congeſſiſſe), ſed his tandem peroratis, iam quae de auctore et tempore, occaſione et con-

Joanni praedictum volunt a Jeſu Jo. 21, 22. 23. Caeterum apparet, huius opinionis patronos ab eis, qui Domitiani tempora prae ſe ferunt, et circa locum, vnde miſſum ſit carmen, diſcrepare.

consilio operis nec non de oeconomia et dispositione etc. suspicamur ipsi, exponere continua oratione lectorumque iudicio permittere aggredimur.

Quem tam impensis votis dudum desiderauerat Messiam Judaeorum gens, eum Jesu nato vere iam apparuisse sibi persuaserant omnes, qui nouum rerum coelestium ordinem, quem constituerat ille, agnoue-rant. Nec plura petiisse eos aut numen largiora flagitasse credimus, dummodo nullis periculis implicitam rempublicam suam laetissime illico efflorescere experti essent. At quot impedimenta! quot aduersarii! quot veteratorum artes! quot fraudes secus sentientium atque a natiua christianismi simplicitate aliena docentium! Quam pauca incrementa primo aeuo, quam parum respondentia votis! Mirabimurne, relictam a pluribus et desertam esse caussam, et labefactari magis magisque indies et conuelli coeptam esse certam illam persuasionem, Jesum, qui ex terris dudum excesserat, Messiae munera vere impleuisse? Ne tamen prorsus caderet illa et interiret, cauit certissima spes, quam conceperant animo et sedulo fouerant magistri, fore, vt rediret in terras Jesus, atque, sicuti quondam quoad rectiora et veriora docenda, ita mox et quoad res externas stabiliendas, vere Messiam se exhiberet? Aluerant autem hanc spem ac confirmauerant tum ea, quae omnino de his familiari cum discipulis consuetudine interdum vsurpauerat Jesus, veluti Jo. 14, 3. 18; 16, 22 etc., tum in primis quae de *παρουσια* sua copiosius exposuerat, Matth. 24, 25. et in locis parallelis, quae num de Hierosolymorum excidio an aliis euentibus intellexerit Jesus, hic quidem nostra nil refert. Sed ne eo quidem infringi spem eandem passi sunt, quod augebatur indies calamitas et miseria christianis hominibus subeunda: imo medebantur angori, cogitantes, quo grauiora ingruerent, eo propiora fore meliora tempora: siquidem

et ipſe magiſter profeſſus erat, multos, qui ſe docentem audiiſſent, imminente παρουσίᾳ ſua in viuis adhuc ſuperfuturos eſſe (Matth. 16, 28; 24, 34; Marc. 9, 1; Luc. 9, 27), et apoſtoli in eandam ſententiam erant locuti 1. Cor. 15, 51; Phil. 4, 5. 6; 1. Theſſ. 4, 15; Hebr. 1, 2. et ſaepe alibi, (qualia non ignota manere poterant, quia apoſtolorum ſcripta abunde legebantur, 2. Petr. 3, fin.) addiderantque, eſſe in fatis, vt ingraveſcerent prius, quantum nunquam antea, mala, ſcelera, errores peſtiferi, antequam aduenire poſſent tempora ſalutis, 1. Tim. 4, 1 ſqq. 2. Theſſ. 2. 73) Proinde neutiquam conturbandos eſſe iſtiusmodi malis piorum animos ſubinde acclamabant: imo ex eis ſolatium appropinquantis liberationis et petendum eſſe ſibi et aliis adhibendum 1. Theſſ. 4, 18. 74)

Atque hoc, quod loco poſtremo laudato iubet Paullus, ſibi quaſi dictum putans, ſolatium ciuibus chriſtianis adhibere allaborauit inter alios et magiſter quidam, nomine Joannes, qui in eccleſia quadam mino-

73) Cf. ſimilia Jeſ. 2, 12; 10, 3; 13, 16; 22, 5; Ezech. 30, 2; Joel 1, 2; Amos 5, 18; Zephan. 1, 14. 15; Mal. 3, 2-5. coll. Apoc. 6, 17.

74) Et quia ex ſuo adhuc aeuo ſuperfuturos multos in die παρουσίας ſuae profeſſus erat iam Jeſus, apoſtoli, quo longius a Chriſti diſceſſu remota ſua tempora videbant, eo propius ſibi perſuadebant inſtare iſtum diem, e. gr. 1. Cor. 1, 7. 8; 10, 11; Phil. 1, 6; 4, 5; 1. Theſſ. 4, 15; 2. Theſſ. 2; Tit. 2, 13; Hebr. 1, 1; 9, 26; 10, 25. 37; Jac. 5, 8; 1. Petri 1, 6. 7. 13; 4, 7. 13; 2. Petr. 3. — Quid mirum, poetam noſtrum, qui ſerius, quam apoſtoli, ſcripſerat, *celerrime* et *inopinato* aduenturum Jeſum ominatur, ἐν τάχει, c. 1, 1; 16, 15 etc. Qua arte hanc de propinquo Meſſiae reditu opinionem conciliare et cum ſimili eſſato Lycurgi comparare annitatur Herder, vid. eius *Maranatha* p. 297. 298. et ingenioſius quam verius eum rem explicuiſſe fateberis.

minoris Afiae, forte in metropoli Ephefo ipfa, epifcopi, presbyteri, diaconi aut cuiuscunque tandem antiftitis alius munere fungebatur [75]), nec mediocri auctoritate apud chriftianos Ephefi et in adiacentibus tractubus degentes pollebat: homo e Judaeorum religionibus ad Chrifti caftra transgreffus, ideoque, vt fieri folebat, idolorum cultus, omniumque rerum paganarum tam infeftus aduerfarius, quam Judaismi amantiffimus; idemque multis litteris Judaicis imbutus, in lectione prophetarum verfatiffimus, nec alienae doctrinae expers, ingenio autem poetico pro fuae aetatis natio-nisue genio haud mediocriter excellens. Is ftudio fuo et ardore, quo commendauerat doctrinam a paga-norum religionibus abhorrentem vel maxime, tem-poribus Neronianis [76]) in odium incolarum incur-rerat,

75) Vel omnino cultor J. C. fuit, e Judaeis conuerfus: namque et illud fignificant voces δουλος, μαρτυρ, μαρτυρια I. X. etc. 2. Tim. 2, 24; Col. 4, 12; Actor. 22, 18; Apoc. 12, 11. Vid. Comment. ad Cap. 1, 2.

76) Noli obuertere, vt quosdam obuertere miror, cala-mitatem, quam ciuibus chriftianis intulerit Nero, non extra Romam migraffe. Neminem fugit, quanto odio vbique gentium infectati fint et Chriftianos Judaei et Judaeos (et cum eis et Chriftianos vt Ju-daicam fectam) Romani. Quot autem et quanta mala Ephefi maxime eosdem infeftauerint, apparet ex Act. 19; 1. Cor. 15, 32; Eph. 6, 11. 12. Non eft ergo, quod hanc ob cauffam Domitiani potiffima tempora fufpicentur plurimi, laudentque Dionem Caff. qui narrat Lib. 68, init. de Nerua, τους τε κρινομενους επ' ασεβεια αφηκε και τους φευγοντας κατηγαγε, — ουτε ασεβειας, ουτε Ιουδαικου βιου καταιτιασθαι τινας συνεχωρησε. Ne Vefpafiani quidem, Titi, Neruae aut Traiani clementiffimorum imperatorum tempora, fi de his folummodo quaereretur, refpueremus, fiqui-dem ne mitiffimi quidem imperatores Judaeos et cum eis Chriftianos, vt ασεβεις, et reipublicae faluti ad-verfantes fupplicio afficere religioni fibi ducebant,

rerat, iramque prouocauerat proconfulis Ephefini, hominis fuperbi, vt videtur, et crudelis qui, vt quondam in Cypro Sergius Paulus Bar Jefu artibus (Actor. 13, 6 fqq.), ita et ipfe veteratoris alicuius fraudibus circumuentus, inftigantibus Ephefi incolis, qui idolorum fuorum ftudio flagrabant ardentius, infeftioresque fe erga eos, qui ea deprecabantur exhibebant, in exilium condemnauerat Joannem atque in infulam Patmon deportauerat [77]).

Joan-

vt de Traiano fatis conftat, Plin. epift. Lib. 10. ep. 97: et multi proconfules, procuratores, praefecti, vel manfuetiffimis imperatoribus ipfis, in remotioribus prouinciis crudeliffimos fe gerebant; nec defuiffe, qui abfente Vefpafiano et ignaro infontes puniti fint, refert Sueton. Vefpaf. c. 15. Pariter et fub imperatoribus faeuioribus prouinciarum praefides nonnulli mitiores fe exhibebant, ideoque ab imperatoribus, quibus difplicebat ifta lenitas, puniebantur, vt Cerealis Civicus in ipfo proconfulatu Afiae, Sueton, Domitian. c. 10. Quod autem de hac Joannis deportatione nil alibi fcriptum legimus, nil officit: erat quippe minoris momenti res, — Ifto tamen tempore, quo arma contra Romanos mouere coeperat Judaea rebellis, acerbius vbique locorum habitos fuiffe Judaeos et per fe credi poteft, et hiftoria tefte confirmatur. Quam triftes clades Judaeis, *in quibus procul dubio permulti fuerunt, qui Chrifto iam nomina dederant*, (etiamfi de Chriftianis ecclefiis ibidem collectis nil diferte memoriae proditum legamus,) inflictae fuerint Caefareae, Scythopoli etc. teftis eft Jofephus de bello Judaico Lib. 2. c. 19 fqq. Profecto fatis miferiarum aderat, et larga occafio, confolandi et femetipfum exulem, et chriftianos fuos, contemtos, fugatos, trucidatos etc.

77) In Patmo, infula afperrima, Plin. Hift. Nat. 4, 12, (hodie Palmofa fiue Patino, 30000 paffuum in circuitu emenfa, chriftianisque graecis culta: vid. Büsching *Erdbefchr.* Th. 5. p. 120: monftratur etiamnum fpecus, ex quo carmen noftrum exiiffe dicunt,

Joannes autem patria extorris, vt quondam Ezechiel vates ad Chaborae fluenta, in locis defertis afper-

dicunt, monafteriumque graecum, nomine Apocalypfeos infignitum), vere adfuiffe poetam, ipfi credimus magis, Ap. c. 1. v. 9. quam fcriptoribus ecclefiafticis, quorum primus TERTULLIANUS *praefcr. adv. haer.* c. 36, dein ORIGENES *Comment. in Matth.* p. 417, et poftea EUSEBIUS H. E. 3, 18. 20. *Dem. euang.* 3, 5. nec non HIERONYMUS *adv. Iovin.* lib. 1. apoftolum ibi exulaffe ex traditione perhibent. Atque fi vera videntur, quae fupra de tempore confignati carminis fufpicati fumus et fcripfimus nota 72, vix opus erit confugere ad fententiam illorum, qui τα: δια τον λογον του Θεου c. 1, 9. non de poena exilii, fed de fine et confilio muneris, et in fporadibus infulis pariter atque in continenti obeundi, promulgandique et ibi euangelii intelligunt (quibus accedere videntur et fchedae Koppianae, quae et aliam explicationem commendant: εγενομην εν πνευματι εν Πατμω: "videbar mihi diuino impetu concitatus, in infulam Patmum abreptus et ob euangelii praeconium exilio quafi affectus effe"); multo minus affentire perill. EICHHORNIO, qui auctorem carminis in infula Patmo vere adfuiffe, in *Comment.* Vol. 1. p. 35 quidem concedit: at in *Ifagoge* in N. T. l. c. p. 122 et 367 aut dubitat aut negat, atque, quo tot momenta alia, quae ad hiftoricas res falfo retulerunt intt. reuocanda merito funt, eodem et hanc infulae commemorationem reiicit, ad fictiones, puta, coloresque poeticos. Sed parum id nobis probabit Vir Illuftris. Moris enim erat maiorum vatibus, ferioribus maxime, non tempus folum indicare, quo contemplati erant obiectas fibi imagines, fed et loca; atque et Ezechiel, quem cum primis fequi noftrum infra videbimus, ad fluminis Chaburae ripas accepiffe fe oracula fua teftatur. Atque fi p. 367 adiicit vir ill.: — "oder der Verf. hat durch die Mifchung hiftorifcher und unhiftorifcher Umftände ein Zwitterwerk von Dichtung geliefert, das keine Gefchmackscritik rechtfertigen kann," vere eiusmodi poefin hybridam in carmine noftro agnofcat et Eichhornius neceffe eft,

asperrimae insulae reuoluens animo tristissimam sui suorumque cladem, aut contemplatur vere diuiniore afflatu correptus imagines, aut afflatum se diuinitus esse fingit, quemadmodum agitati numine sacro fuerant non solum nationis vates prisci, Ezechiel, Daniel, Zacharias, sed et nobilissimum illud apostolorum par, Petrus, Act. 10. et Paulus, 2. Cor. 12, et conspecta a se esse profitetur simulacra et imagines, quae portenderent, non, vt Paullo, pro Judaismo sectandum esse Christianismum, aut Petro, ex gentibus quoque nouae reipublicae ciues adscribendos esse, sed maiora profecto et desideratiora: rata quippe fore et effecta, quae in votis erant ardentissimis, vt profligatis aduersariorum rebus, tranquilliora iam et faustiora aduenient tempora, quibus ab hostium inuidia tuta floreat christiana res, atque vt domina et regina leges aliis scribat. Quidnam fortius enim aut praesentius solamen adhibere potuit afflictorum animis, quam certissimum hoc pignus, ea, quae de futura sua παρουσίᾳ elocutus fuerat Jesus Christus, visa iam a se esse et percepta? aut quid magis perspicuo erat documento, quae de reditu Messiae dudum iam exspectabantur, iamiam instare? quid magis confirmasse animos credimus, ac muniisse ea, quae stabant, ne labarent conuellerenturue?

Dedicatur autem a poeta carmen illis potissimum christianis, qui cogniti sibi prae aliis et dilecti in Asia circa Ephesum ex Judaeis maxime congregati erant [78]).

Multa

quia c. 9. c. 17. permulta ex historia, vt par est, explicat et ipse. — Cf. omnino S. V. Berthold *Einleit.* Th. IV. p. 1876 et 1877.

78) Herderum, virum summum, qui nil nisi Hierosolymorum excidium carmine praenunciatum esse arbitratur, mirum habet, quod Asiaticis potissimum eccle-

Multa illi iam cum Joanne ipso mala ac grauia perpessi, asperiorem vt videtur sortem ominabantur; flagrante quippe bello Judaico acerbius in omne nomen Judaicum insurrecturos esse Romanos aliasque gentes, quemadmodum iam in Judaeos insontes Caesareenses, Scythopolitanos etc. saeuitum erat. — Quae autem hisce ecclesiis dedicauerat, ita eis videtur tradidisse, vt primo perferrentur Ephesum, atque inde circularium litterarum instar ad vicinas vrbes migrarent: namque si, vt sui tantummodo animi angori mederetur, eum profudisse illa, quibus plena erat mens, credere cum quibusdam velis, sibi potius videbitur consuluisse quam aliis, quorum tamen mentibus eadem medicina adhibenda erat; id quod mihi quidem minus probabile videtur [79].

Appa-

ecclesiis traditum fuerit poema, nec potius Palaestinensibus, vt illi potissimum cauere sibi et praevidere potuissent. Sed expeditur iis laqueis dicendo, neque opus fuisse repetere, quae eisdem iam praemonuerat Jesus ipse: nec conduxisse, angore et sollicitudine immatura ante tempus ipsum animos trepidos reddere. Vid. eius *Maranatha* p. 281. Aliam fugam tentat Harenberg, qui septem ecclesiis istis expressas existimat 7 synagogas Hierosolymae collectas, in quibus Judaeo-christiani ex 7 istis Asiae minoris vrbibus congregari solebant. Iis tamen, quibus nobiscum aliter videtur, non opus erit istis ratiocinationibus, quae omnino precariae videntur. — Septem ecclesiae tantummodo memorantur cap. 1. 2 et 3, sed, quia is numerus nonnisi poeticus est, omnes ecclesiae per Asiam dispersae cogitandae erunt, e. gr. et Colossensis, Hieropolitana Col. 4, 13.

79) Est ea opinio J. E. C. Schmidtii *Handbuch der Kirchengeschichte.* Th. 1. Giessen 1801, in quo libro omnino, quae p. 447 - 464 leguntur, optimis accensenda sunt, quae super Apocalypsi scripta habemus.

Minus

Apparebunt iam ex eis, quae adhuc propofuimus, quid de *confilio* quo fcripferit, et *fine* ad quem tetenderit auctor, nobis quidem ftatuendum videatur: de quo tamen dici vix poteft, in quot quamque diuerfas partes fecelferint interpretes. Atque hic nolimus quaerere haereticorum fectas ab auctore impugnatas profligatasque: nec Gnofticos, nec Cerinthianos, Montaniftas, Alogos, Nicolaitas, aut quoscunque tandem exfculpere allaborauit male fedula interpretum induftria. Maiora profecto erant, quo tendebant et dirigebantur omnia, atque, vt loqui folemus, vere practica. Quae nifi ita fe haberent, imo monftrofis tantummodo belluarum figuris perterrefaciendi fuiffent oculi, infulfe profecto, ne plura dicam, egiffet fcriptor, fi terque quaterque beatum praedicaffet eum, qui verba libelli cognofcere fecumque perpendere dignaretur (c. 1, 3; 22, 7. 18. 19.): extrema autem omnia effet minatus, fi forte de libro detrahere quid, aut falfa veris admifcere conarentur alii. Sed folamen adhibendum erat miferis: occurrendum praeftigiatorum fraudibus, qui adulterare doctrinae fimplicitatem, et quafi verficolorem reddere annitebantur [80]).

Atque

Minus tamen mihi probatur vir doctus, quod exiftimat, auctorem, quae in fui ipfius folatium in chartam effuderit, nec mififfe in Afiam nec omnino promulgaffe: imo poft mortem eiusdem repertum demum effe librum, obftupefactosque lectores in futuris temporibus quaefiuiffe ea, quae iam dudum acciderant praeterierantque.

80) Noftra quidem aetate vix animo concipere poffumus quam graues nouae doctrinae et infefti fuerint adulteratores illi falfique magiftri, et nimium interdum agere videntur N. T. auctores, fi eos vt exitiofiffimam peftem deteftantur, 1. Tim. 4, 1; 2. Theff. 2; 2. Petr. 2; 1. Jo. 4; c. 3, 18; 2. Jo. 7; Jud. v. 4. 11 fq. Sed cogitemus prima Chriftianismi incunabula. Ni

mirum

Atque haec et talia cogitanti animoque ſimul, quae de imminente παρουσίᾳ ſua pronunciauerat Jeſus, recolenti nil mirum profecto accidiſſet, ſi in inſulae deſertis correptus diuiniore afflatu iam praeuidiſſet optatam laborum metam. Quid enim magis aut lubentius verſamus animo, quam quae in votis ſunt ardentioribus? aut qua ſpe dulcius lactatur humanum genus, quam futura eſſe ea et vere euentura, quae optamus? At vero ſummum artificium in oeconomia carminis vbique conſpicuum, idque ad priſcorum poetarum exemplaria expreſſum, cauſſa eſt, cur aut omnino effictum a poeta mentis furorem iſtum, aut ſi vere eo abreptus fuerit, ſaltem non ſtatim poſt eundem litteris ita mandata eſſe oracula, vti nunc leguntur, fere ſuſpicor: in qua re multos habeo conſentientes, e. gr. S. V. BERTHOLDUM *Einleitung*, Th. IV. p. 1876 ſq.

Quae quum ita ſint, iuuabit profecto contemplari, qua arte ſingulas poematis partes ad hunc finem conſiliumque attemperauerit auctor. Atque ſi a fide non abhorrere videntur, quae auguramur, afflictos iam dudum et oppreſſos malis Judaeochriſtianos per Aſiam diſperſos grauiora iam ab ethnicis maxime timuiſſe, ſimilia illis, quae de Judaeis (citra dubium et Judaeochriſtianis) vbique locorum iugulatis narrat Joſephus: ad conſolandos erigendosque animos *haud incommoda via inceſſiſſe poetam dicemus, ſi rediturum iam Meſſiam tam a Judaeis Palaeſtinenſibus, qui rebellione aduerſus Romanos prouocauerant iram et odium gentium, poenas exacturum praedicat, quam a paga-

mirum ergo, et Jeſum Chriſtum de παρουσίᾳ ſua loquentem ſuaſiſſe, vt ab illis caueatur, Matth. 24, 5. 11. 24; Marc. 13, 6, 22; Luc. 21, 8, et poetam noſtrum, qui, quae Jeſus de παρυοσίᾳ protulerat, vidiſſe ſe et expertum eſſe fingit, inter alia et ψευδοπροφητην a ſe conſpectum affirmat, Ap. 13, 11; 19, 20.

paganis, qui iam dudum idolorum βδελυγμασιν inuiſi piae genti et deteſtabiles, maledicere adeo Chriſto, imaginibusque imperatorum et proconſulum ſupplicare cogebant (Plin. Lib. 10. epiſt. 97; Sueton. Domit. c. 13.) aut exilium minabantur et aqua ignique interdicebant (Apoc. 13, 17.): iam autem, exardeſcente bello Judaico, vbique locorum miſeros Chriſtianos cum Judaeis trucidabant: eundemque Meſſiam, exacta omni vindicta, conditurum tandem aliquando et ſtabiliturum eſſe την βασιλειαν των ουρανων, ad quam inaugurandam rediturum ſe praedixerat. Nec miramur, auctorem Judaismi amantiſſimum, qualem ſe in omni carmine exhibet, nihilo tamen ſecius ita inducere in ſcenam redeuntem Meſſiam, vt a Judaeis quoque poenas repoſcat: namque ſi iſtas diras nonniſi deteriori nationis parti, qui ſeduxerant et transuerſos egerant meliores, imprecatur [81]), ſi tamen vehementius, ſi ſuperis placet, pus atque venenum in gentes Judaismo aduerſantes effundit: ſi ex hac publica ſtrage emerſuram auream illam aetatem auguratur: non ſolum nil agit, quod a va-

81) Inuehitur poeta in Judaeos c. 9; c. 11, 2. 8. 19, taxatque eos vt idolorum βδελυγμασι contaminatos c. 9, 20: verum eosdem nec Judaeorum nomine dignos eſſe profitetur c. 2, 9. apparetque quantopere crucietur, quod nonniſi Judaeis profligatis triumphare poſſit res chriſtiana Ap. 10, 9. Parem ſe geſſit Joſephus, qui in Bello Jud. acerrimum quidem nationis ſuae patronum et vindicem ſe exhibet, verum et infenſiſſimum Zelotarum omniumque, qui malis gentem obmerſerant, hoſtem: veluti apoſtrophe illa Bell. Jud. 5, 9. 4. Si tamen comparamus loca, in quibus in Judaeos aut gentiles inuehitur noſter, apparebit primo intuitu, quanto infenſiorem ſe gerat et acerbiorem, quantaque deteſtatione proloquatur voces ειδωλα, ειδωλοθυτα, μολυνειν, μιαινειν, βλασφημειν etc. Prorſus diſſimilis eſt noſter Pauli Apoſtoli, qui in Judaeos vbique locorum inſurgit.

a vatibus maiorum, vel a Judaeochriſtiano Judaismo adhuc fauente alienum dicendum ſit, ſed et ſeruat oculisque lectorum ſpectandam et hic reddit notam illam, omnibus fere veterum vatum carminibus indelebili charactere impreſſam, qua poſt triſtiſſimas clades indicatas laetior ſubito exſurgit rerum futurarum facies, et, quod ſperatur felicius aeuum, praemii inſtar habendum eſt ob aerumnas laborum feliciter exhauſtas [82]).

Sed videamus age, quo clarius haec illuceſcant, oeconomiam carminis, miremurque artem et ordinem, quo diſpoſita ſunt omnia et attemperata: nolimus autem obliuiſci, eadem hic vt vere geſta deſcribi, quae de παρουσια ſua, de ſignis coeleſtibus et portentis, quae praeceſſura ſint, de calamitate omnem fidem excedente, de βδελυγμασιν ερημωσεως, de fraudibus falſorum prophetarum, de conſeruatione fidelium etc. praedixerat Jeſus, et quae de tubarum clangore, claſſicum canentium etc. addiderat Paulus [83]).

Poſt-

82) Veteris Teſtamenti tempora grauia fuerunt ob idololatriam Judaeorum et Aſſyriorum caeterorumque hoſtium ſuperbiam: his ergo ſuccenſent vates, melioraque et exoptant et augurantur. At N. T. temporibus graſſabantur et falſorum magiſtrorum artes et illecebrae, et odia Judaeorum, Romanorumque.

83) Apocalypſis, ſi definire eam aut deſcribere velis breuiſſime, nil aliud videbitur, quam commentum poeticum, quo depingitur praeuiſa iam animo παρουσια J. C. cum omnibus, quae eidem adhaerere credebantur, et quidem carmine, quo data opera copioſius et et elaboratius exponuntur, quae breuius indicauerat Jeſus. Legeſis Commentationem Göttingenſem victricem a. 1800, *de reditu Meſſiae ad iudicium gentium*, auctore J. C. Koken; porro: *de παρουσια Chriſti, quid ſtatuerit Paulus*, auctore Süskind. Tubing. 1795 etc.

Poſtquam nomine ſuo, loco et tempore inſcripſerat poeta carmen, v. 1 – 10, prorſus e priſcorum vatum more (a quo tamen eatenus diſcedit, quod, quia eccleſiis Aſiaticis dedicatur poeſis, ad morem epiſtolographorum ſalutem a Deo Jeſuque Chriſto impertit, v. 4 – 8), primus ante omnia v. 10 ſqq. apparet rediturus Meſſias ipſe, quo plena erat mens, quemque viuum etiamnum atque in coelis conſulentem ciuibus ſuis, prae omnibus conſpicere geſtiebat, vt perſuaderet ſibi, neutiquam vanam eſſe et irritam ſpem, rediturum eundem, regnumque ſuum inauguraturum. Qui cum plura eccleſiis Aſiaticis ſcribenda mandaſſet, cap. 2 et 3, diſparet, iamque mutatur ſcena et in coelum ipſum transfertur. Inſtruitur theatrum coeleſte, quo abreptus Joannes contuetur ſenatum coelicolarum, praeſidentemque illi Jouam, miniſtris regiis vndique ſtipatum c. 4. Cuius a dextra liber eſt, pluribus ſigillis munitus, quibus ſoluendis nemo e coelitum conſeſſu parem ſe profitetur, donec agnus ſubito apparet, qui reſignare volumen ſuſcipit c. 5. Recluſis autem ſigillis mira quaedam et magnum quid et inſolitum ſignificantia emblemata conſpiciuntur, *victoria* quidem principio, vt in fauſtiſſimum euentum ceſſura tandem omnia portendatur c. 6, 12, verum, vt et calamitas, quae ante victoriam expugnandam ſubeunda erat, indicetur, multa atrocia, *bellum*, v. 3. 4, *fames*, v. 5. 6, *peſtis*, v. 7. 8, lachrymae clamoresque inſontium, vindictam contra percuſſores a Deo repoſcentium, v. 9 - 11, portenta denique et ſigna coeleſtia, futuram cladem praeſagientia, qualia praedixerat Jeſus, Matth. 24, 29; Luc. 21, 25. Quibus emblematibus quum clades omnibus rei chriſtianae aduerſariis, ſiue e Judaeis illi eſſent, ſiue e gentibus, infligenda deſignata eſſet, antequam recluſo ſigillo ſeptimo vere ingruit ipſa, conſultum fuiſſe antea et proſpectum ciuibus chriſtianis poeta ait, ne forte

forte insontes cum sontibus perirent, c. 7. Nullo pacto negligere debebat poeta hanc mentionem, dum metui illi et tormento, cui succumbebant, vt supra vidimus, christianos in Asia ciues eripere vellet. His autem bene et ritè praeparatis, resignato c. 8. sigillo septimo, procella ingruit: tubarum clangor (1. Thess. 4, 16; 2. Thess. 1, 8 sqq.; 1. Cor. 15, 51.) annunciat aduentum Messiae cum angelis suis (Matth. 25, 31.) ad poenas reposcendas, c. 8. Et quum primo a Judaeis exigendae illae essent, quibus semper amicum se exhibet poeta, non sine multa cunctatione ea, quae Judaeis euentura praedixerat Jesus, euenisse fingit. Siletur: obstupescunt coelites: intercedunt denuo preces pro sanctioribus: et nunc tandem detonat tempestas. Classico prima, secunda, tertia, quarta tuba dato (nam septem tubas audisse se fingit poeta), omnimoda mala in coelum, terram, mare, flumina etc. incumbunt, iamque iisdem plagis vexatur Judaea, quales Aegyptum quondam vastauerant, c. 8, 7-13; quinta tuba insolitum genus locustarum, scorpionumque homines ad mortem vsque enecantium ex abysso prouocatur c. 9, 1-12: sexta euocat immensam hostium cateruam, in Judaeam prorumpentem et horridis monstris inuectam illam quidem, v. 13 fin. Sed antequam septima tuba extremam Dei vindictam excitat, intercedit angelus, qui vltima malorum, omniumque rerum ruinam non longe absuturam clamat, sed laetiorem tamen rerum faciem insequuturam, c. 10: Iamque, quum excidium vrbis sibi dilectissimae quod et a Jesu praenunciatum fuerat, vix effugi posse auguraretur poeta, eo tamen solatur animum, istiusmodi malis ferendis vix parem, vt peccatis et malefactis prouocatam esse iram diuinam testetur, quorum insigne exemplum affert c. 11, 3-14, vtque ex ista ruina, vel inuito Satana, meliora tempora verioremque numinis cultum prodituturum esse sibimet per-

perſuadeat, quo refero cap. 11, 15 — cap. 12, fin. Ferre ergo aequo animo ſecum ſtatuerat poeta, quaecunque mala iam perpeſſa erat Judaea, Deoque permittere, quae adhuc imminebant.

Verum quoniam non Judaei ſolum ſed et pagani infenſos ſe exhibuerant Chriſtianismo, illi, quod rebellione prouocauerant iram gentium, vt cum Judaeis trucidarent et Judaeochriſtianos, hi, quod vere manum intulerant Chriſti aſſeclis ipſi, terramque et urbem ſanctam inuadere auſi erant, atrociſſimam haud dubie redituro Meſſiae poenam rependere debere gentiles [84]) poeta auguratur, eoque iuſtiorem, quod maledicere Chriſto, imaginibus hominum ſupplicare, aut, ſi recuſaſſes, aqua et igni interdicere coeperant illi. Hanc autem vindictam, quo fortius deterreat, imaginibus demonſtrat miris atque monſtroſis, animumque intuentium arripientibus et percellentibus vel maxime. Nec inique eum egiſſe, aut a natura humana alienum ſe exhibuiſſe dicemus, ſi ab eis, quae mala, iniqua, indigna perpeſſus erat ipſe, quaſi egreſſus, ſuas miſerias, ſua mala, ſuam ſpem, ſua auguria ad chriſtianos homines omnes transtulit, et, quorum auſpicio exilio affectus fuerat ipſe, eos ante omnia infectatus eſt. Atque hic, ante alios moleſtus et inuiſus erat, opinor, Aſiae proconſul *) Epheſi commoratus, qui, vt quondam in Cypro Sergius Paullus (Actor. 13), veteratoris alicuius fraudibus circumuentus, Joannem in exilium egerat, vt in commentario pluribus demonſtrabitur.

Sed

84) Caue hic admiſceas ea, quae de multiplici J. C. aduentu conſtituit antiquior dogmatice. Largior, in illa aduentum ad puniendos Hieroſolymitanos quidem receptum fuiſſe, ſed non ad puniendas gentes. Sed quaero, nonne eodem iure et hoc ex Matth. 25, 32. a poeta deriuari potuerit?

*) De eo loquitur et HERDER *Maranatha* p. 274.

Sed quia gentiles eodem honore haudquaquam digni iudicabantur, ſcena e coelo in terram transfertur, et quidem ad mare, quia Epheſum habitantibus Roma, ethnicarum gentium caput et domina, trans mare ſita erat. Ibi igitur ſtanti vati et verſus Occidentem Romam proſpicienti bellua e mari, tanquam a Satana ipſo excitata, emergit, proconſulem deſignans, immanis et monſtroſa, et figurae, qua c. 12 adumbratus erat Satanas ipſe, haud multum abſimilis, omnia ἀσεβείας et βλασφημίας, et in homines chriſtianos odii ſigna prae ſe ferens, atque amiciſſimo conſortio iungitur belluae alteri terreſtri (veteratori cuidam Judaeo, Epheſi habitanti), vltimasque et extremas res chriſtianis ciuibus minatur cap. 13. Sed iſtiusmodi machinas parum curant coelites, qui rerum chriſtianarum patrocinium ſuſceperunt cap. 14, 1-5: admonent tamen terna acclamatione hoſtes, vt ab inſectandis chriſtianis deſiſtant, et ad meliorem frugem redeant, ni in exitium praecipites velint ruere (fere vt ſupra c. 10). Perhibentur haec c. 14, 6-fin. Quibus admonitionibus quum parum obtemperetur, accingunt ſe coelites ad repoſcendam vindictam, atque de victoria fauſtiſſimoque exitu certiſſimi iam ante inflictas hoſtibus clades triumphant cap. 15. Iamque tempus adeſt, vt infligatur plaga ipſa, quae infertur miniſterio ſeptem angelorum, ſeptem phialas veneno repletas in hoſtium turbam effundentium, quo facto collabitur Roma, paganismi caput et praecipua ſedes, et regnum vniuerſum corruit, atque Jeſu Chriſto ſuccumbit c. 16. Quibus adumbratis per epiſodium explicationis ergo additur, omnibus eis, quae cap. 16 depicta fuerant, indicari Romae et paganismi interitum, cap. 17. Sequitur carmen epinicium, quo deuictis hoſtibus inſultant victores, ab angelo e coelis in terras egreſſo decantatum cap. 18; idemque et in coeleſti conſeſſu reſonat

cap.

cap. 19, 1-10. Sed et triumphus de hostibus occidione occisis agendus erat: en ergo pompam triumphalem, necemque omnium hostium, qui in eadem ducebantur, cap. 19, 11-fin. — Iam debellatis hostibus ad inaugurandum regnum accingitur Messias, et infestissimum omnium bonorum aduersarium, Satanam, ne turbare possit noui regni ciues, coercet primo vinculis, si forte ad meliorem frugem velit redire; at postquam carcere emissus denuo aduersus Christi regnum insurrexerat, ad internecionem caeditur eiusque memoria deletur, omnibusque iam hostibus debellatis (1. Cor. 15, 26.) laetissime tandem efflorescit, quod in his terris frustra hucusque desideraverant homines christiani, Messiae regnum, ad finem mundi vsque perduraturum, cap. 20. Ad quod regnum adumbrandum colores mutuatur poeta ab illa vrbe, qua maius quid et augustius animo concipere vix potuit Judaeus, quam vrbem, quae tum, quum haec caneret poeta, si nondum deleta, at excidio iam proxima fuit, laetius resurrecturam et, quia βασιλεια των ουρανων inauguranda erat, tanquam de coelo in terras descensuram poeta ominatur. Haec imago continuatur per caput 21 vsque ad c. 22, 5: eaque descripta epilogus subsequitur, salusque ecclesiis Asiaticis dicitur.

Haud vulgari arte autem iuncta esse omnia et disposita, iam ex his primis lineis apparet, apparebuntque eiusdem ingenii et artis indicia multo plura mox et illustriora, vbi carmen intuebimur ipsum [85]).

Sed

85) Veluti illud, quod quatuor priora sigilla, tubas, phialas strictim memorat, insequentibus autem tribus longius immoratur: quod antequam septimum sigillum recluditur, aut tuba septima clangitur, apparatus quidam instruitur maior, qui res grauissimas indicat, et maxime extimescendas, si forte declinari possint

Sed quem fugere poteſt, quanto ſtudio exprimere poetas nationis ſuae, in primis illos, qui e ſeriore aetate exilii Babylonici prodierant, et imitari auctor noſter annitatur. Permulta quidem depromta videbis e Jeſaia et Jeremia etc., qui et ipſi non ſolum contra peiorem ſuae gentis partem, ſed et contra paganos inſurgunt, ruinam vrbis Babylonis praeſagientes etc. nonnulla et ex poetis aetate prioribus, veluti e Joele (Apoc. c. 9). Neminem tamen ſollertius a poeta noſtro expreſſum dixeris, quam Ezechielem, Danielem et Zachariam. Ezechiel quidem, poſt clades et inſolentibus Israelitis, et gentibus idolorum cultum ſectantibus inflictas — c. 35, meliora tempora auguratur c. 36. 37: et licet ea perturbare conentur gentes remotae et barbarae, Gog et Magog, c. 38, nil tamen agunt et incaſſum laborant c. 39: inſtaurantur res, quae iacuerant, et nouo templo, et tamquam nouis Hieroſolymis noua charta magna deſcribitur c. 40 ſq.? Nonne haec omnia in Apocalypſi recurrunt? et, quod theatrum ſedis regiae ſummae maieſtatis inſtruitur apud Ezechielem c. 1, quae animantes ibi thronum ſuſtinent, nonne redduntur nobis in Apocalypſi c. 4? — At inter Danielis vaticinia et Apocalypſin noſtram tanta intercedit ſimilitudo, vt ea vel leuiter intuentibus in oculos protinus incurrat. Ezechieli quidem Joua ipſe praeſto eſt, monſtrans figuras omnes imaginesque, earumque vim et ſenſum exponens: at Daniel perinde ac Joannes angelum comitem habet, qui

poſſint etc. Morus in libro: *myſterium pietatis*, citante et probante Wetſtenio: "Nullus vnquam erat liber, qui maiori cum artificio ſcriptus eſt, quam Apocalypſis, tanquam ſi vnumquodque verbum penſitatum ante fuit in bilance, quam in charta conſcriptum." De Nouo Teſtamento ſolo ſi loquaris, ferri poteſt id iudicium quodammvdo. Sed videndum, ne quid nimis.

qui easdem partes ſuſtinet. Eadem fere figurarum monſtra, eadem emblemata, easdem explicationes, quae plane contra noſtram aeſtheticen picturae quaſi adſcribunt, quid ea ſignificetur, easdem temporum dimenſiones, quas exhibet noſtrum carmen, et in Daniele exhibitas reperies: et omnino tot momenta in vtroque libro occurrunt, vt Danielem maxime poetae noſtro obuerſatum eſſe, negari prorſus nequeat [86]. Sed Zachariam poetam, qui angelorum miniſteria, qui explicationes figurarum cum eis, quae in noſtro carmine ſimilia occurrunt, comparauerit, contuleritue Zach. 4. cum Ap. 1 et 11; c. 5. cum Ap. 10; c. 8 et 9 cum Ap. 20-22 etc. et hunc, inquam, Zachariam imita-

86) Neque id praeteriit interpretes, quorum iam dudum plures in hanc ſimilitudinem attentos lectores fecerunt, licet prorſus aliter effata intelligerent, et veluti ad regnum Romanum, Ottomannicum etc. reuocarent. Vid. e. gr. Winkleri *philologemata Lactantiana ſacra*, P. 2. p. 197, vbi plures ſcriptores, qui de hac ſimilitudine vtriusque poetae ſcripſerunt, allegatos inuenies. De re ipſa ſi certior fieri volueris, conferas Dan. 7, 3 ſqq. cum Apoc. 13; Dan. 7, 8. cum Ap. 13, 3-5; v. 10. c. Ap. 20, 12; 5, 11; v. 13. cum Apoc. 1, 7. 13; v. 14. cum Apoc. 19, 11; 20, 11; v. 21. cum Apoc. 11, 7; v. 19-25. c. Ap. 17; v. 25. c. Ap. 13, 6; v. 27. c. Ap. 11, 15; v. 28. c. Ap. 5, 4; 10, 9; Dan. 8, 3. c. Ap. 3, 11; v. 10. c. Ap. 10, 4; v. 19. c. Ap. 17, 1; v. 26. c. Ap. 10, 4; Dan. 10, 5. 6. c. Ap. 1, 13-15; 10, 3; Dan. 12, 5. c. Ap. 10, 5; v. 7. c. Ap. 10, 5. 6; v. 12. c. Ap. 20, 6; Dan. 12, 1. 2. c. Ap. 20, 12. 13. etc. — Obſeruabit facile, qui in naturam poeſeos ſymbolicae ſequioribus vatibus vſurpatae inquirit accuratius, quam magis ſenſim a priſca ſimplicitate ea receſſerit. Ezechieli quum Ioua ipſe adſit interpres, Danieli autem et Zachariae angelorum miniſterium, Joanni noſtro praeſto eſt vel angelus, qui viſa et oſtenta explicet, vel vox coeleſtis, a membro aliquo ſeniori patrum coeleſtium profecta, vel Meſſias ipſe etc.

imitatione expreſſum eſſe a noſtro nemo facile diffitebitur. Tam fidam autem et frequentem veterum imitationem in nullo alio N. T. libro reperies, ac, ne forte dicas, vnum hunc N. T. librum ad propheticum genus pertinere, ne in hiſtoricis quidem N. T. libris Veteris Teſtamenti monumenta hiſtorica ſiue a Joanne euangeliſta, ſiue ab alio tam ſolerter expreſſa et reddita fuiſſe invenies. Sed neque illos libros, quos noſter N. T. canon] complectitur, ignoraſſe videtur poeta. Nota ei fuere, quae de futura παρουσίᾳ nunciauerat Jeſus: quae de Antichriſto indignabundi protulerant Paulus 2. Theſſ., Petrus epiſt. 2, Judas: nouerat et figuras dicendique formulas, ibi paſſim obuias, Ap. 6, 16. coll. Luc. 23, 30; Ap. 11, 2. coll. Luc. 21, 14; Ap. 1, 6. coll. 1. Petr. 2, 9: atqui, quo tempore noſter ſcripſerat, cognita iam ſatisque vulgata erant apoſtolorum ſcripta (2. Petr. 3, 15. 16). At quae de infeſta ſcorpionum natura c. 9, de gemmarum ſplendore c. 1. c. 4. c. 21. de ritibus Romanis c. 13, 18; de imperatoribus populi Romani c. 17; de opulentia vrbis Romae c. 18; de ritibus triumphalibus c. 19 etc. (cf. Herder. *Maran.* p. 329, vbi ea exponit, quae in carmine ex re Romana ſunt expreſſa), occurrunt, neque iſtiusmodi res auctorem, qui tamen Jobeados ſcriptorem aequaſſe non dicetur, latuiſſe teſtantur. Quae cuncta reputans, vix poſſum, quin ſuſpicer, poetam, ſi formam intuearis, qua offert conſolationes, id quoque egiſſe, vt ingenium ſuum et doctrinam legendis veterum ſcriptis haud mediocriter ſubactam lectoribus approbaret. Sed ſummum finem, quo tetenderit auctor, ſupra teſtati ſumus, isque in legendo carmine ſemper oculis obuerſetur: non vaticinia rerumque futurarum praedictio, non recluſa temporum inſequentium penetralia (iſtiusmodi artibus nonniſi tanquam mediis et via vtitur, qua ad metam perueniat): ſed ſolatia, certiſſima-

tiſſimaque perſuaſio, iam iam adfuturum Meſſiam, et cum eo malorum omnium finem: proinde obfirmandum eſſe animum, nullisque miſeriis infringendum.

Sed ab his, quae de conſilio et fine diſſeruimus, longiſſime diſceſſerunt interpretes, qui in tempora longinquiora proſpicientes, omnes euentus memoratu digniores, qui inde a diſceſſu Jeſu Chriſti vsque ad eiusdem reditum ad extremum iudicium vel ſecundi rei chriſtianae vel aduerſi exſpectandi ſint, donec tandem victrix ſurrectura ſit religio chriſtiana et gentium quaſi domina, in hoc libro tanquam in tabula depictos eſſe argutantur. Atque hic campum patere latiſſimum, in quem pro lubitu, qui res geſtas aut gerendas huc reuocare ſatagit, exſpatiari poterit, nemo non videt. Inuiſum apocalypticorum [87]) nomen adhaeſit eiusmodi interpretibus, id eſt, neque enim aliud exprimi volunt, hominum male ſanorum: quo tamen nomine licet permultos iure deſignatos eſſe concedamus, immerito taxantur viri doctrina et ingenii acumine haud minus conſpicui, quam pietate et in religionem chriſtianam eiusque auctorem amore et ſtudio.

E recentioribus autem interpretibus eis, quae de conſilio carminis ſcripſi, aſſentientes habeo praeclariſſimos duumuiros, quos vbique fere duces me elegiſſe haud diffiteor, Herderum et Eichhornium, verum et diſſentientes. Et cum Herdero quidem eatenus conſentio, quod proxime imminentem Jeſu Chriſti reditum (en tibi titulum Herderiani libelli מרן אתא *dominus noſter venit*, 1. Cor. 16, 22.) cardinem eſſe, in quo omne carmen verſatur, ponimus vterque: diſſentio tamen ab eo, quod praeter Judaeam, eiusque caput Hieroſolymam, nullam terram is indicatam vult

cu

87) Exegetarum fanaticorum nomine iidem ſalutantur apud Knittelium, p. 44.

cui immineat exitium [88]), ego autem et ethnicorum poenas a Jefu exigendas inuenire mihi videor. At Eichhornii fententiam, quae ab Herderi opinione fecedit longiffime, fequor, fi vsque ad c. 12. Judaeorum ftragem, et inde a cap. 13 vindictam a gentibus repofcendam ex poetae ore audio: relinquo tamen, quando collapfis iam et euerfis cum vrbe rebus Judaicis confignatum carmen effe arbitratur vir praeclarus, a qua opinione diuerfa fupra protuli. Sed et aliis ex partibus difcrepant fententiae: fiquidem Vir fummus nec Hierofolymorum nec Romae expugnationem caput rei effe vult, (irritum alias fuiffet vaticinium): fed Hierofolyma effe poetae emblema et typum Judaismi, Romam autem paganismi, vnde emergat fumma, qua comprehendantur cuncta, Chriftianismum puta, fuperato Judaismo et gentilismo, victoriam fempiternam reportaturum effe, id quod ratum et effectum et effe et etiamnum reddi, nemo diffitebitur. Quam quidem fententiam iam a HERRNSCHNEIDERO paucis delineatam, atque, fi vera vaticinia in carmine quaeras, prae omnibus aliis apprime commendabilem, fequuti funt plerique, qui poft Eichhornium fcripferunt, quorum nomina infra appellabimus. Sed nequeo mihi perfuadere, poetam noftrum tam abftractas, quas vocant, ideas animo concepiffe [89]): imo eam praefero opinionem, veram ruinam vrbis Romae eum auguratum effe, pariter ac prophetae prifci excidium Babylonis, Tyri, ruinam et clades Aegypti, Edomitarum

88) Eiusdem fententiae fuo tempore fuiffe b. KOPPIUM eius fchedae teftantur, quae veftigiis Herderianis crebro infiftunt.

89) Quapropter nec b. KOPPIO fuffragari poffum, qui confilium Joannis apoftoli fuiffe autumat, oftendendi, atrociffimos rerum euentus, moderante diu. prouidentia, viam ad maiorem felicitatem fternere.

rum etc. ipſas intelligunt, dum ea futura canunt. Quod ſi tamen et ex noſtra opinione poſt clades paganis inflictas tuti ab eorum inſidiis degunt chriſtiani ciues, ſi et Judaei afficiuntur ob malefacta poenis grauiſſimis, et in meliorem purioremque doctrinam vitamque Jeſu Chriſti praeceptis conſentaneam adducuntur, facile liquet, eodem tandem redire rerum ſummam, eam puta, redeuntem in terras Meſſiam, profligatis hoſtibus et Judaeis et paganis, imperium habiturum eſſe, ſuisque non quietem ſolum, quam deſiderabant, ſed et dominium allaturum, ſeu, quod aliis verbis idem exprimit, *Chriſtianismum Judaismo et gentilismo ſuperiorem fore.*

Id tamen curatius disquirendum videbitur, num ex Herderiana ſententia nonniſi Judaeorum exitium, an ex Eichhorniana et gentilium clades carmine enunciata ſit; quae quidem quaeſtio diu, fateor, ambiguum me et ancipitem habuit. Sed ratio et cauſſa, cur Eichhornianam praetulerim Herderianae (liceat enim vtramque ſententiam, quam et plures alii amplexi ſunt, clariſſimis patronorum nominibus inſignire), infra ante cap. 13. luculentius exponetur.

Illata eſt noſtris temporibus quaeſtio, poema noſtrum, vt et de *natura* eius *ingenioque* et *indole* nonnulla praemoneamus, num ad dramaticum genus referendum ſit, nec ne. Primus, quantum equidem ſcio, in hanc opinionem incidit HARTWIGIUS, qui in libro ſupra paſſim laudato [90]) inter multa praeclara, quae de carmine noſtro diſſeruntur, effigiem aliquam dramaticam delineat, in quinque actus diſpoſitam; et, quantum fieri licuit, ad tragoedias recen-

tioris

90) *Apologie der Offenbar. Joh.* Th. 3. p. 281 ſqq.

tioris aeui cuncta male ſedulo reuocare ſtudet, quales tamen conatus nemini facile approbabuntur. Sed praeter eum et noſtra potiſſimum aetate Perilluſtris EICHHORN eandem ſententiam amplexus eſt diligentiſſimeque fouit, prorſus aliam tamen viam ingreſſus, nec noſtra tempora priſcis miſcens: ſed diuidens tamen carmen in Prologum, Actum primum, quo Hieroſolyma, ſecundum, quo Roma collabitur, et tertium, quo noua Hieroſolyma, Chriſtianismi regia ſedes, de coelo deſcendit [91]). Sed plures, qui poſt Eichhornium carmini noſtro nauarunt operam, in eandem ſententiam deſcendere aſpernati ſunt [92]), quorum tamen nonnulli male rem gerere videntur, ſi omnem vel leuiſſimam rei dramaticae vmbram a carmine abeſſe longiſſime teſtantur. Propugnare contra ea, quae obiiciebantur, et tueri ſententiam ſuam vir illuſtris anniſus eſt et alibi [93]), et maxime in *Iſagoge in Nouum Teſtamentum* Vol. III. p. 334 ſqq. Quae tamen ad commendandam hanc opinionem et contra ſecus ſentientes defendendam propoſuit vir praeclarus, ipſa legenda erunt: neque iniucunde afficientur lectores reputandis eis, quae de dramatis ſymbolici natura et indole illuſtrat Eichhornianum ingenium. Quod

91) Innititur vir ſummus, *Commentar. in Apocal.* proleg. init. tanquam fundamento opinioni illi Judaicae, quidquid in terris ſit peragendum, in coelitum conſeſſu antea decerni, rebusque ſimiliter in coelo geſtis tanquam typis praefigurari. *Maimonides More Nevoch.* 2, 16: "non facit Deus quidquam, donec illud intuitus fuerit in familia ſuperiori;" *Schir Haſchirim:* fol. 93. "non facit Deus quidquam, niſi antea de eo conſultarint cum familia ſuperiori."

92) Veluti LANGIUS: *die Schriften Johannis.* Th. I. p. 31 ſqq.; HASSE *Bibliſch-oriental. Aufſätze.* Königsb. 1793 no. 6. BERTHOLD *hiſtoriſch kritiſche Einleit. ins A. u. N. T.* Theil IV, p. 1778, §. 445.

93) E. gr, *Biblioth.* B. 5, p. 1049.

Quod ſi drama vocare velis figuram rei, quae δρᾶται, geritur, aut geſta aut gerenda eſt, rectiſſime et noſtro carmini illum titulum praefiges: nam παρουσια, επιφανεια, reditus Chriſti, res erat, quae peragenda a tempore futuro exſpectabatur, a poeta autem vt vere geſta iam conſpecta erat: et quia e coelo egredi rediturus Meſſias credebatur, et, quaecunque eius reditum praeparabant, in coelo quaſi deliberanda et efficienda erant, drama coeleſte vocare licebit. Vereor tamen, vt magni momenti ſit quaeſtio omnis, nec potius ad logomachias tandem redire videatur: proinde nos quidem eo faciliores erimus in verbis, dummodo in re conueniamus. Sed vti hactenus concedimus viro ſummo, ad dramata pertinere poſſe carmen noſtrum, dabit tamen is nobis viciſſim hanc veniam, vt a Graecorum Romanorumque dramatibus recedere illud exiſtimemus longiſſime. Porro ſi ſententiae illi et inde praeſidium petitur, quod ab Herodibus, qui tot profana βδελυγματα in terram vrbemque ſanctam intulerant, et theatra paſſim fuerint ſtructa, ludi ſcenici editi (Eichhorn *de re ſcenica Judaeorum* in Comment. ſoc. reg. ſcient. Gött. recent. Vol. II.), nos quidem ea nil mouent: namque etſi largiamur rem ipſam, iidem tamen negamus, auctorem noſtrum, quisquis tandem is fuerit, omnia, quaecunque idola profanosque ritus in mentem reuocabant, deteſtantem vel maxime, a ſe impetrare potuiſſe, vt in re, quae videbatur grauiſſima, et in miſerorum ſolatium peragenda, ad ludibria inuiſorum ſibi gentilium confugeret, aut quae a Jove caeterisque diis deabusque in Olympo geſta fingunt tragoediae Graecorum Romanorumque, eadem transferret ad Jovam, Meſſiam, eiusque miniſtros, angelos. Sed mittamus haec. Quin acquieſcimus in eo, carmen pertinere ad genus ſymbolicum, quod familiare erat nationi Judaeorum, quodque expreſſerunt poſteriore aeuo vates plerique,

Ezechiel,

Ezechiel, Daniel, Zacharias etc. [94]) in quo, quaecunque oculis obiiciuntur viſiones, emblemata reddunt, hanc illamue rem indicantia et tanquam depingentia in tabulis [95]), affiſtente vbique et obſcura illuſtrante aut Jova ipſo, vt apud Ezechielem, aut, quod poſtea conuenientius poetis videbatur, angelo, omnium interprete. Haudquaquam tamen negamus, a priſcis poetis, quos nominauimus, eatenus recedere noſtrum, quod illis non niſi ſingulae viſiones apparent, quarum altera ad alteram minus pertinet, ſed quae ſeorſim ſpectari et ſuo quaeuis ſenſu explicari poſſunt hic autem coaleſcunt omnia, et princeps illa, quam percipere oculis geſtiebat poeta, viſio, παρουσια et επιφανεια Jeſu Chriſti, variis emblematibus iunctis ſibi et arctiſſime nexis oculis obiicitur, idque certis quibusdum momentis temporumque interuallis interiectis. Atque noſtro illud poetae deberi dixeris: huc, haudquaquam inuita Minerva, delatum eſſe ingenium ipſius: hunc eſſe carmini colorem natiuum, proprium et ſuum, quo ab omnibus aliis eiusmodi documentis e tempore priſco ad noſtram aetatem perlatis differt [96]).

Aſt

94) Attamen iam in Jeſaia, Jeremia, Amozo prima rei quaſi ſemina ſparguntur. Inſequenti tempori placuiſſe cum primis hoc ſtudium, vel allegoriae Philonianae teſtabuntur. De viſionibus omnino vid. Eichhorn *Einleit. ins Alte Teſt.*, §. 603, Th. 3, p. 354, edit. 1803.

95) Hinc nonnulli inter Apocalypſin et Cebetis tabulas ſimilitudinem intercedere contenderunt; ſed et ipſi nimium ſibi interdum indulgent. Huc pertinet Hassius *bibl. oriental. Aufſätze.*

96) Prorſus idem genius ne in illis quidem libris ſpirat, qui ſimili colore ſunt imbuti, quo retulerunt librum quartum Eſrae, ſeu Apocalypſin Eſrae (vid. Fabric. Cod. pſeudepigraphus Veteris Teſt. Vol. 2, p. 173-307); Hermae paſtorem, qui in collectione

Aſt ſi in carmen inſpexeris ipſum, oblatasque imagines reuocaueris ad ea, quae ſenſum pulchri, magni, celſi etc. mouent: quam iucunde, dum recta via progredi pergas, affectum te iri putabis? Noli metuere, vanas tibi hic ſpecies, velut aegri ſomnia fingi: et quae turbidam phantaſiam interpretum priſcorum praeteruehebantur ſpectra, eadem hodienum reformidare aut perhorreſcere. Imo poema inuenies (non ego is ſum, qui, quem mihi explicandum auctorem ſumſerim, eundem alios antecellere omnes praedicem) ſed poema inuenies, in quo dubitabis, num clariora doctrinae Judaicae lumina potius mireris, an artem inſignem in digerendis rebus multifariis, nodisque nectendis, ſed et, quia tali vindice digni videbantur, angelorum interuentu ſoluendis: num altiores niſus, quibus in coelum vsque mens abripitur, an imagines rebus coeleſtibus digniſſimas, et ſermonem magna omnia et celſiora ſpirantem: num argumenti grauitatem ipſam, an artem, qua ad perſentiſcendam illam alliciat poeta. Sin argumentum ſpectaueris, quid dignius et hodienum, vbi per multa iam ſaecula Chriſtus regnat, nec vllus iam hoſtis audet amiſſa repetere, quid dignius, inquam, videri poterit homini chriſtiano, quod carmine celebretur, quam chriſtianismi de profligatis hoſtibus triumphus? ſi carminis ingenium, ſi ſingularum partium colores, ſi ſententiarum grauitatem et pondus: quam apta omnia, quam fortia et animum ſacro quodam gaudio pertentantia! Quantopere inſurgit poema, vbi in coeleſtes ſedes penetrat, lectorem quaſi abripiens ſecum in coelitum ſanctiſſimum ſenatum! Profecto, ſi in quo alio ſacro car-

ctione patrum apoſtolicorum ſecundo loco poſitus eſt, cuiusque liber primus, cui titulus eſt *viſiones*, inprimis viſione tertia et quarta, plura continet, quae habent aliquam cum Apocalypſi noſtra ſimilitudinem.

carmine, ita vel maxime in hoc acclamat nobis $\pi\nu\varepsilon\upsilon\mu\alpha$: Surſum corda! [97]) Sed ne ſingulas quidem ſingularum rerum imagines contemnas, nubes coeleſtes, tenerum byſſum, caſtam ſponſam, manna coeleſte, veſtes albas, gemmas ſplendore fulgentes, arborem vitalem etc. Ipſe ſermo obtrectatorum calumniis tam miſere proſciſſus, ſi ab illis receſſeris, quae nil niſi negligentiae vitia videri ſupra diximus, neſcio, quo habendus ſit aliis libris N. T. inferior.

Sed adſunt etiam, haudquaquam negamus, quae nobis quidem minus arrident. Quis tamen crimini verterit poetae, quod nec Athenis exierit, nec Roma, nec ex hodiernae Europae terra aliqua? ſed Judaeus fuerit, neque is ex aurea illa aetate, qua Davidis, Jeſaiae etc. carmina ſplendent, ſed ex ſeriori illa, in qua poſt longa annorum interualla conſpicuae etiamnum fuere colorum reliquiae, quibus nationem imbuerat exilium Babylonicum. Hinc angelis ſcatent omnia, nec vllum ferme in omni dramate miniſterium, nec vlla perſona, quam non ſuſtineat angelus: hinc et aſtris ſignisque coeleſtibus ſuus honos, ſuumque momentum, quibus ea efficiuntur, quae poeta alius, chaldaicis notionibus non innutritus, aliunde profecto deriuaſſet [98]): hinc, quae de ſummi numinis ſplendore et maieſtate praedicantur, ad Cabbaliſtarum Sephi-

97) Ornatius adumbrata haec legas apud Herderum *Maranatha* p. 322, cuius ingenium omnia illuſtratiora reddit.

98) Aliis ex cauſſis apud alios poetas prodiiſſet aquarum amaror, aut locuſtarum caterua, ſed noſter eadem ex aſtrorum interuentu deducit, c. 8, 10. 11; 9, 1. Quid autem peioris ominis fuiſſe credimus aſtrologo chaldaico, quam tenebris et ſanguine inuolui coeleſtia lumina, aut adeo (infandum!) e coelo in terras delabi!

Sephiroth exacta videbis [99]): hinc rationes cabbalifticae et figurae c. 13, 18: hinc denique omnia, quae noftrae aetati parum adblandiuntur. Quis hodienum ferret creberrimam earundem rerum formularumque repetitionem cap. 19, 10. coll. 22, 8. 9; c. 22, 6. coll. 1, 1; 22, 7. coll. 1, 3; c. 13, 8. coll. 17, 8; c. 2, 27. coll. 12, 5. et 19, 5; c. 22, 3-5. collatis, quae praeceſſerant, etc.? quis figurarum troporumque inconftantiam? ſiquidem modo ſub regis aut pontificis, c. 1, modo ſub angeli c. 10, modo ſub infantis recens nati c. 12, modo ſub imperatoris c. 19, modo ſub agni etc. figura delineatur rediturus Meſſias, c. 5, quae figura per totum carmen ita obtinet, vt nonnunquam binae eiusdem Meſſiae imagines ſimul appareant, e. gr. c. 10. c. 12. c. 19. quisue noſtra aetate aut ſtellas velit geſtare manibus c. 1, 19, aut veſtes ſanguine dealbare c. 7, 14, aut atrium eiicere, c. 11, 2, aut agni nuptias celebrare c. 19, 9, aut intueri vrbem byſſo indutam c. 18, 6, imperatorem vuas calcantem c. 19, 15, angelumue in ſole conſtitutum c. 19, 17? quem non offendunt enormes illae hyperbolae, omnem fidem longe excedentes c. 14, 20; c. 21, 16. 21 etc.? Sed haud temere magis quidquam impedit legentes, offenditque, quam explicationes imaginum, et pedeſtris ſermo cothurnatum ex improuiſo ſubſequutus, in quibus, quaſi pictorem cernimus, veritum, ne, quae expreſſerat pictura, parum intelligantur, ideoque, quid ea indicetur, quaſi ſubſcribentem [100]). Sed nolimus offendi.

99) Vid. inter alia RHENFERD. de ſtylo Ap. cabbaliſtico; EICHHORN. *Iſag.* p. 347; et *Biblioth.* Band 3, St. 2, p. 191 ſqq. HERDER *Maranatha* p. 334: "Das Ganze des Buchs iſt in den Glanz der Sephiroth gekleidet."

100) Facillime induci poteſt interpres noſtri aeui, vt eiusmodi additamenta ſpuria declaret et e textu proſcribenda eſſe dicat. Sed ab eo, tametſi, vbi non-

offendi. Eſt ille eiusmodi carminum genius, vti ex Daniele, Zacharia, vbi eaedem figurae, eadem ſcholia, eadem interpretamenta, abunde conſtat. Quid quod, quae ad rem, quae ſignificatur imagine, indicandam ab interprete adduntur, neutiquam clara ſunt, omnesue tenebras diſſipant, ſed et ipſa permultis inuolucris implicita [101]): ita ferebat aetas: is erat oraculorum genius.

Afflixerunt oculos et belluarum monſtra abnormia, vt turbidiſſimae phantaſiae progenies: ſed non afflixiſſent tantopere, opinor, niſi imaginibus ligno aut aeri inciſis, quibus ornabantur olim biblia, monſtroſiora adhuc reddita fuiſſent et terribiliora. Ac magnopere profecto contra rectum verum et pulchrum peccaſſe videtur, qui primus eiusmodi ornamenta appinxit. Nec reputauit ille, quod poetae licet imagine adumbrare poetica, idem haudquaquam licere pictori in tabula delineatum reddere, niſi velis et ex Homericis imaginibus, quas tamen nec carpere ſolemus, nec monſtra dicere, in tabula pingere Martem Gradiuum expanſis pedibus maria vno greſſu transeuntem, aut omne Deorum Dearumque concilium ex catena pendens Iouemque e coelo detrahere allaborans. Sin tamen et huc referre velis Horatianum illud: "pictoribus atque poetis quidlibet audendi ſemper

nonniſi ſingula verba interponuntur, vti cap. 4, 5; 5. 6. 8; 19, 8. ambigue diſputari poteſt, attamen, vbi vlterius continuatur interpretatio, vti c. 17, cauendum eſt vel maxime. Peccaſſe hic mihi videtur Hagen in verſ. Apocal.

101) Quae cap. 17. inferitur figurarum explicatio, obſcura et ipſa eſt et multum impedita. Sed ita eſt et apud prophetas veteres (quis doctior redit ab interprete angelo Zach. 4? cui, quaeſo olei filii notiores erunt, quam oleae?): eſt et in ſermonibus Jeſu ipſius, Matth. 13, 11 ſqq.

ſemper fuit aequa poteſtas:" quin ingenuos nos exhibemus, nec plura de noſtro appingimus. Quis condonabit pictoribus figuram agni ſigna triumphalia geſtantis? aut quis permiſit iisdem, figuram redeuntis Meſſiae, e cuius ore c. 1. (cf. c. 19.) enſis prodire dicitur, ita delineare, vt gladius, cuius mucro ex ore tanquam lingua apparens verborum vim et pondus exprimit (Hebr. 4, 12.), capulam verſus terram demittat, quae exſors eſt ſecandi, mucrone autem os tangat, quo nihil dici poteſt abſurdius? quis poteſtatem fecit, angelum illum cap. 10, tam vi et fortitudine, quam claritate lucis, ita praeſtringentem oculos, vt nubi inuoluendus eſſet, in monſtrum transformare? Sed ſufficiant haec ad carmen noſtrum dignitati ſuae et honori reſtituendum: nos vero nec iam audiamus obtrectatorum calumnias, nec, vbi plura nitent in carmine, paucis eis, quae ex aeui ingenio vix abeſſe poterant, maculis offendamur.

Praemiſſis eis, quae hactenus expoſuimus, diſſipabuntur impedimenta plurima, et lectio carminis facilior multo habebitur et iucundior. In qua quo tutiori ſemita incedas, paucas has *regulas explicandique leges* habeto:

1) Primum omnium carmen te legere ſcito; proinde, quaecunque ab interpretatione carminis aliena habentur, abſint quam longiſſime.

2) Memento autem, te legere carmen, ad prophetarum Hebraicorum, in primis poſteriorum ex aeuo Babylonico egreſſorum, exemplaria imitatione expreſſum, a Judaeochriſtiano perdocto et cultura Syrochaldaica imbuto, cui Palaeſtina, Hieroſolyma etc. praecipue cordi erant, et Rabbinorum traditiones opinioneſque cum Cabbaliſtarum argutiis ſumma ſapientia, ſicuti ſpecioſa monſtrorum pictura e Per-

e Perside et Chaldaea petita pulchritudo videbantur. Quapropter temporum, locorum, personarumque opportunitates semper oculis obuersantor.

3) Fontes, e quibus deriuasse poetam ea quae canit dixeris, noli alibi vsquam quaerere, quam in effatis Jesu de futura sua παρουσιᾳ, Matth. 24 etc. nec non in eis, quae de επιφανειᾳ Jesu Christi pronunciauerant apostoli: quamquam interdum et ad res suo tempore gestas alludit suoque carmini aptat eadem et innectit [102]). Proinde omnia, quae aliunde,

102) Haud negandum id ipsum maximam interpreti difficultatem facessere, vt quid aut ad res vere gestas respiciat, aut ornatibus poeticis annumerandum sit, rite secernat. Eo autem referri credito longe plurima, ne dicam omnia, quamquam historica forma induantur. Male videtur Herderus Josephi libros de bell. Jud. tanquam optimum commentarium Apocalypseos lectoribus commendasse. Insunt tamen et historica nonnulla: insunt forte vmbrae quaedam leuiorum momentorum, quae non quidem publicas res, sed auctoris privatas etc. attingebant. Consentiunt sane intt., istiusmodi momenta εφημερα, quia non sunt omnibus nota, nec esse possunt, plurimum impedimentorum in enarrandis poetis veluti Aristophane, Horatio, Juvenali, Persio etc. obiicere, quae nisi ope Scholiastarum, quorum mentibus complura adhuc inhaerebant, remota fuissent, obscuriora longe forent. Sed istiusmodi Scholiastes non contigit Apocalypsi. Recte obseruatum est, et in N. T. permulta, quae veluti Paullus in 1 Cor. e. gr. c. 13 tradit, multo clariorem lucem nactura esse, si, quae ipsi Corinthi e. gr. ab Apollô contigerant, aeque perspecta haberemus, ac habebant Corinthii, quibus scribit. Adhibeamus autem hanc obseruationem ad ea, quae de c. 13, 18 suspicamur, vt suo loco indicabimus; atque non repudianda saltem capitisue damnanda videbuntur. Ad res maioris momenti autem (ad quas allusisse poetam, quas tamen ipsas obliuioni traditas fuisse dicere

aliunde, veluti ex Josephi Bello Jud. ad manus habere suadent alii, missa facere, ea autem ante oculos habere memento, quae praesagiunt Jesus et Apostoli, veluti: bella, famem, pestem, terrae motum nonnisi indicia futurae calamitatis fore: Matth. 24, 6-8; Marc. 13, 7. 8. 9; Luc. 21, 9-11. coll. Apoc. 6, 1-8: eadem porro indicatum iri signis coelestibus, Matth. 24, 29; Marc. 13, 24. 25; Luc. 21, 25. coll. Ap. 6, 12-14: omni exemplo alio maiorem fore calamitatem, Matth. 24, 21; Marc. 13, 19; Luc. 21, 23. coll. Ap. 16, 18: seruandos tamen esse dilectos Dei, Matth. 24, 22. vndique terrarum (εκ των τεσσαρων ανεμων) colligendos v. 31. (cf. Marc. 13, 27.) coll. Apoc. c. 7: eos autem euentus, nondum exstincta ista γενεα, ad quam loquebatur Jesus, adfuturos, Matth. 24, 34; 16, 28; Marc. 9, 1; 9, 27. (cf. permulta effata in Apostolorum scriptis eodem tendentia) coll. Ap. 1, 1. εν ταχει; 3, 11: ex improuiso superuenturum Messiam Matth. 24, 36 sqq. maxime v. 50. coll. Apoc. 16, 15. (cf. effata Apostolorum passim), finem autem omnium tunc denique adfuturum, quum euangelium omnibus gentibus sit praedicatum, Matth. 24, 14. coll. Apoc. c. 20. 21. 22.

4) Carmen esse propheticum quidem credito, sed in quo nullum alium in finem futura recluduntur, quam ad opem et solatium afferendum, et ex omnibus, quae futura esse malisque et miseriis medicinam

cere possis) ea spectant, quae scribit Knittelius p. 50: Entdeckt der späte Enkel Münzen, Marmor, Pergament etc. so die verlorne Geschichte, die der Gegenstand der Prophezeyung ist, wiederum zurück in die Welt rufen, so kann er nach 15 dunkeln Jahrhunderten wieder so erleuchtet werden, als es seine Vorfahren in den ersten waren, da der Sinn der Weissagung der Welt vor Augen stand."

nam adhibere poterant, nil nisi vnum illud: Jesum Messiam confestim esse rediturum. *Plura vaticinia et dogmata, praeter hoc vnum, carmini nostro prorsus nulla insunt.* Atque id ipsum, si a paucissimis locis recesseris c. 11. c. 20, 1, non futuris verborum temporibus modisque indicatur, sed, quia vatis menti praesentius obuersabatur, vt res iam gesta et praeterita describitur, vt adeo, si satius videtur, omne carmen non tam vaticinium dicere possis, quam narrationem et expositionem impletorum iam (visione, puta, i. e. mox implendorum) vaticiniorum J. C.

5) Et quia prophetia, vti et parabola, in generalioribus subsistit, nec nisi summam rei indicat, neutiquam ad singulas minutissimasque rerum particulas descendens: nostro autem in carmine praeter illud vnum vaticinium superest nullum: noli plura quaerere et circumspicere; multo minus de rerum euentibus, quatenus comprobauerint praenunciata an irrita reddiderint, sollicitus esse: quo grauiores scopulos vix habet rerum propheticarum grammaticus interpres [103]). *Enimuero ratum et effectum est*

103) Nam periculum est, ne explicationem aliquam rectam et per se satis commendabilem missam faciamus, quia euentus parum respondit. Ex nostra explicatione de excidio et interitu vrbis Romae loquitur c. 17–19 poeta: eam tamen non vt euenturam praenunciat, sed mente praeuidet et praesagit: neque tamen diruta est vrbs. Cf. S. V. PAULUS *Commentar. in Ies.* introduct. ad cap. 13. "Nach der Geschichte wurde Babel damahls nicht eigentlich verwüstet, und einen entfernten Erfolg allmähliger Zerstörung hatte der Prophet nicht vor Augen." Sed ne illud quidem crimini ducendum esset poetae, si post excidium Hierosolymorum eum cecinisse, et cap. 11, fin. interitum vrbis praedicasse cum Eichhornio credas, aut fraudis reus agendus ipse,

eſt oraculum noſtrum: regnum obtinet Jeſus Chriſtus: iacent aduerſarii: plura non quaerimus.

Placet hic primas hiſtoriae explicationis Apocalypſeos lineas, quam fieri poteſt breuiſſime, ſubiungere.

Illis quidem coetibus, quibus dicatum fuit carmen, clara omnia et perſpicua fuiſſe reor, et ne ea quidem fugiſſe, quae ad acuenda ingenia ſubobſcure indicat carmen, c. 13, 18; 17, 9. Ac primo aeuo omnino, quo menti nondum exciderant res, ad quas paſſim alluſiſſe poetam dixeris, in illis regionibus, apud illos homines, qui Rabbinicas, Cabbaliſticasque artes callebant, haud facile apparet, quid obſcurum manere potuerit aut ambiguum. Fuiſſe illos crediderim perſuaſos quidem, multa eorum, quae canuntur, praeteriiſſe iam; aſt de euentu eorum, quae futura videri poterant, ſi reditum Meſſiae excipias, parum curioſos. At circa medium ſaeculum ſecundum dubitatur iam et ambigitur de explicatione locorum ſingulorum, id quod de bellua iſta c. 13. ex loco Irenaei

ipſe, qui praeterita pro futuris venditauerit. Omnia ea ad colores poeticos referenda erunt; quales carminibus ſuis induxerunt et Graeci et Romani, velvti Virgil. Aeneid. Lib. 6, v. 756 ſqq. Videatur tamen Eichhornius Commentar. Vol. 2, p. 57. 66. 67 et maxime p. 75. cf. quae ſcripſimus ſupra, nota 70. Quae cuncta proferre ingenue ne tunc quidem recuſarem, ſi Joannem apoſtolum auctorem carminis poſſem agnoſcere, ſiquidem acquieſcerem in eo, illud, quo ſumma rei redit, quodque grauiſſimum prae omnibus chriſtiano homini videbitur et laetiſſimum, euentu ſuo haudquaquam caruiſſe. — Neque illa, quae de celeri et proximo rerum, vt videtur, praedictarum euentu habentur paſſim, velut c. 1, 1 εν ταχει, ex noſtra explicatione difficultatis aliquid afferunt.

Irenaei ſupr. p. 10 laudato conſtat. Poſtea vero quam controuerſiae dogmaticae Cerinthianorum, Montaniſtarum, Alogorum, Allegoriſtarum etc. ſuccreſcebant, nil mirum, plures ſubinde et maiores in libro difficultates ſubortas eſſe: magis tamen de auctore quam de argumento certabatur. Sed quum magis magisque indies praeterirent antiquiora ſubnaſcerenturque noua, facile credimus, creuiſſe iam eorum locorum numerum, qui luce egere videbantur, interpretesque in eis explicandis vires ſuas eſſe expertos? Nullum tamen Chryſoſtomum nacta eſt Apocalypſis: nullum Theodoretum aut Theophylactum, ſed pro eis Andream quinto, et Aretham decimo ſaeculo, quorum hic illius veſtigia premere ſolet tanquam pediſſequus, ſed et amplificare commentario ſuo, quae ab Andrea acceperat, et rhetorum floribus exornare allaborat [104]). Amplectuntur autem hi duumuiri interpretationem tam allegoricam quam chiliaſticam. At myſticum explicandi genus ſi lubet legere, adeas commentarios Primaſii, Victorini etc. Succreſcebant ſenſim interpretes, qui de praedictarum in libello rerum euentis quaererent, eaque aut contigiſſe iam aut in poſterum exſpectanda eſſe contenderent. Atque hic dici vix poteſt, quam in diuerſa ſit abitum, quam abſonae opiniones, quam otioſae quaeſtiones et vmbratiles, quam aniles fabulae productae, in primis, quum de Antichriſto quaererent interpretes, quem vnum prae aliis Chriſtianismo grauem fore rati (immemores eorum, quae 1. Jo. 2, 18. inculcauerat Joannes, *πολλους ειναι αντιχριστους*), atque in Apocalypſi, vt et in 2. Theſſ. 2, indicatum eſſe eundem perſuaſi, in diuer-

104) Vterque epiſcopatu Caeſareae in Cappadocia functus eſt. *Ανδρειου αρχιεπισκοπου Καισαρειας Καππαδοκ. ἑρμηνεια εις την αποκαλυψιν του ἁγιου Αποστολου και ευαγγελιστου Ιωαννου του Θεολογου.* Baſil. 1596, fol.

diuerſiſſimarum opinionum ludibria et commenta aberrarunt, Neronem, Titum, Domitianum, Arium, Mahometum, Loiolam, pontificem Romanum, Lutherum, Caluinum, et quis enumerare valeat, quot alios hoc nomine ſalutantes. Profecto de Apocalypſi valent illa:

Hic liber eſt, in quo ſua quaerit dogmata quisque;
Inuenit et pariter dogmata quisque ſua.

Sed mittamus antiqua et obſcura, aut dudum exploſa. At renaſcentibus litteris praeclaram illuſtrando libello operam adhibere coeperunt permulti, e quibus GROTIUS, WETSTENIUS aliique, etiamſi eorum ſententiis haudquaquam ſuffragari poſſis, omni tamen laude digni habebuntur, quod ex immenſa doctrinae copia permulta attulerunt, quae ad lucem obſcurioribus affundendam commoda eſſe opinabantur ipſi. Neque dedignemur agnoſcere indefeſſum ſtudium BENGELII, pii hominis et ſumme venerandi, atque de re et critica et exegetica N. T., vt conſtat, optime meriti, qui, quum praecipuos religionis chriſtianae caſus vel ſecundos vel aduerſos inde a diſceſſu J. C. e terris vsque ad ſaeculorum finem enumeratos hic et praenunciatos inueniret, in recludendis ſigillis, computandis temporibus [105]), caeterisque, quae ad commendandam ſententiam facerent, mirum quantum deſudauit.

Sed melioribus mox verioribusque locum fecit interpretatio Bengeliana, eminuitque et in hoc libro illuſtrando ingenium HERDERIANUM, omnia, quae oracula noſtra canunt, ad aduentum J. C. ad puniendos Hieroſolymitanos, ſiue ad excidium vrbis reuocans.

105) Idem tentauerat iam magnus ille NEWTON, qui Apocalypſi, quam appendicem Danielis haberi potuiſſe arbitrabatur, ad rationes chronologicas vti coepit.

sans. Et Herderum sequebantur omnes qui rectiora minus rectis anteferrent, in quibus fuit et b. KOPPIUS, donec commentarius EICHHORNIANUS in lucem prodiit, qui, quod iam antea suspicati fuerant et significauerant nonnulli, e. gr. HERRNSCHNEIDER, JOHANNSEN, luculentius et elaboratius exposuit, illud puta agere carmen nostrum, vt praesagiat, rem christianam profligato Judaismo et gentilismo, victricem fore et reginam. Quae post Eichhornium scripta in Apocalypsin prodierunt, eadem ferme, si a paucissimis recedas, exprimunt, nec diffitendum est, Eichhornianam explicationem hodienum primas obtinere: quamquam nec nostra aetate desunt interpretes, illis accensendi, quos nomine apocalypticorum, seu exegetarum fanaticorum salutari p. 82 diximus, aut diuiniori adeo spiritu afflatos fuisse et semetipsos rati; vnde et nostra adeo tempora cum eis viris, qui in rebus gerendis nouissime excelluere, expressa inuenire sibi in Apocalypsi videntur.

Sed consignabimus hunc locum recensendis libris nonnullis, qui ex immensa copia, quae ad Apocalypsin profusa est, potissimi videntur cognituque dignissimi: apparebitque iam ex nonnullorum titulis, ad quodnam interpretum genus auctores reuocandi sint.

Jesus in der Kirchen bis ans Ende der Welt, gezeigt aus dem Büchlein der Offenb. Johannis vom 10. *bis* 22. *Kapitel, durch* JOACHIM OPORIN. Hannov. und Leipzig 1753. — Idem anno 1752 scripserat dissertationem, cui titulus: *Isagoge in βιβλαρίδιον Apoc.* c. 10. — c. 22.

Erklärte Offenbarung Johannis oder vielmehr Jesu Christi, — vor Augen gelegt von J. A. BENGEL. Stuttgard 1758.

JOH. CHRIST. HARENBERG *Erklärung der Off. Johannis.* Braunſchw. 1759. in 4. non tam commentarium exhibet ad ſingulorum capitum ordinem, quam ſyllogen commentationum huc ſpectantium.

Das Buch von der Zukunft des Herrn, des Neuen Teſtaments Siegel, ΜΑΡΑΝ ΑΘΑ, auctore HERDERO Riga 1779, quem librum crebro laudauimus. In quo quum et poeticum ſuum ingenium Apocalypſi adhibeat Herderus, iam hic adiungamus mentionem aliorum, qui poeſi vernacula librum reddere conati ſunt. Pertinet huc

LAVATER: *Jeſus Meſſias, hexametriſche Überſetzung der Apocalypſe, in 22 Geſängen:* ornatus eſt libellus figuris aeri inciſis.

J C. SCHREIBER *prophetiſch poetiſche Gemälde der Zukunft: eine Nachbildung der Offenb Joh in vier Geſängen. Nebſt einer Vorrede von* AUGUSTI. Zeitz und Naumburg 1802.

MYNTER (Havnienſis): *die Offenbarung Johannis, metriſch überſetzt.* Kopenhagen 1806.

STOLZ *metriſche Überſetzung der Offenb. Joh.* in eiusdem vernacula verſione N. T.

Sed et poſt Herderum non defuere, qui antiquiora et vt ita loquar apocalyptica mallent. Prodiit, Bengelianas potius partes ſecutus liber

Apocalypſis Jeſu Chriſti auctoris et Joannis ſcriptoris etc. a MICH. FRID. SEMLER. Conrect. Neoſtad ad Orl. 1785.

Prüfung der gegenwärtigen Zeit nach der Offenb. Johannis, von M. F. ROOS, qui et alia ſcripta apocalyptica promulgauit. Tübing. 1786.

At prorſus alia in ſcenam induxerunt HERRNSCHNEIDER in commentatione: *Apocalypſeos illuſtrandae tentamen.* Argent. 1788. in 4. merito laudata ab Eichhornio *Bibl.* B. 1. p. 129.

Das

Das Schickſalsbuch der Offenb. Joh. in Hassii commentationibus bibl. oriental. p, 50 ſqq. (Hass. *bibl. orientaliſche Aufſätze.* Königsberg 1793.)

Johannsen, *die Offenb. Johannis oder der Sieg des Chriſtenthums über Judenthum und Heydenthum.* Flensburg 1788, et prae aliis omnibus

J. G. Eichhorn *Commentarius in Apocalypſin Joannis.* Vol. 2. Gotting. 1791, qui omni noſtra laude multo maior habendus erit. Rectiſſime hunc tanquam ducem et anteſignanum ſequuti ſunt omnes fere, qui poſt eum ſcripſerunt, et nos quoque, vt haud inuiti profitemur, quamuis paſſim ab eo diſſentientes, in plerisque tamen ſequimur. Scripſerunt autem in hunc librum deinceps

Langius. *Die Schriften Johannis des vertrauten Schülers Jeſu.* Erſter Theil. Neuſtrelitz 1795.

M. Fr. W. Hagen, *Sieg des Chriſtenthums über Juden- und Heidenthum, oder Offenb. Joh. neu überſetzt und in Anmerkungen und Exkurſen erläutert.* Erlangen 1796, et nuperrime

F. H. Lindemann, *Joh. Offenbarung überſetzt und mit einem Commentar verſehen nach dem Lateiniſchen des Herrn Hofr. Eichhorn, auch mit einer Vorrede deſſelben begleitet.* Hannover 1816.

Sed ne ſic quidem omnes reliquerunt Bengelianas partes, ſiquidem et Semlerus opusculum ſuum vernacula lingua reddidit, et apparuere

Jungs *Siegesgeſchichte der chriſtlichen Religion in einer gemeinnützigen Erklärung der Offenbarung Johannis.* Nürnberg 1799.

Welche Zeit iſt es im Reich Gottes? 1799 aus der Offenbarung Johannis beantwortet von H. A. Typke, Superintendent zu Dobrilugk. Görliz 1799, et nouiſſime

Beweis

Beweis des göttlichen Urſprungs der Offenbarung Johannis durch Erklärungen derſelben von Kap. 13 bis Kap. 20, darin die Begebenheiten der Weltgeſchichte von 1789 bis zu Ende des Krieges, dadurch alle Religionen untergraben werden ſollten, — erfüllt dargeſtellt werden, von W. F. GERKEN, Paſt. pr. zu Stade. Altona 1814.

Kurze Überſicht der Offenbarung Johannis, merkwürdig für die Zeit und zur Freude des Glaubens für Chriſten und Israeliten, von C. G. OPITZ. Leipzig 1816. Ex vngue leonem. De Iudaeorum noſtri aeui conuerſione librum vaticinari autumat [106. 107]).

Editio

106) S. V. VOGELII *Commentationes de Apoc. Joannis.* Part. I - IV. Erlang. 1811 - 13. magnam illam et curatiore examine vtique digniſſimam quaeſtionem intulerunt, Apocalypſin diſpeſcendam eſſe in tres particulas, non vno eodemque auctore et tempore ſcriptas: 1) Cap. 1 — cap. 3. 2) C. 4 — c. 11. 3) C. 12 — c. 22, quas ab alio collectas, et praefixo prooemio c. 1, v. 1 — 8, ea forma, qua nunc carmen legitur, indutas vult vir doctiſſimus. De qua tamen quaeſtione tum demum recte diſputari poterit, quum ad finem omnia perduxerit auctor.

107) Multa alia his addi poterunt. Sed ſubſiſtamus in potioribus, nec externa omnia quaeramus; e quibus in Anglia excelluerunt Jos. MEDE (Clavis Apocalyptica), MOSES LOWMAN.: in Suecia nouiſſime D. HALLENBERG Hiſtoriſka Anmärkningar öfwer Uppenbarelſe Boken, Stockholm 1800, part. 3 in 8; OEDMANN Forſök öfver Johannis Uppenbarelſe Upſal. 1803. — Commentationum autem in ſingulos carminis locos ſeorſim conſcriptarum immenſa eſt, vt facile creditur, multitudo. Potiores ſuo quamuis loco indicatas inuenies, ſi quaeris, apud Polum ſynopſ. crit., Wolfium, cur. philologg. et paſſim et in noſtro commentario. Excellunt ex eis STORRII diſſertationes exegeticae in Apocalypſeos quaedam loca.

Editio Koppiana, quam continuamus, nunquam, quod ſcio, *criticam*, quae proprie ita appelletur, ſemet profeſſa eſt, aut noua incrementa eis afferre ſuſcepit, quibus Bengelius, Wetſtenius, Griesbach, Matthaei, Alter, Birch etc. de Nouo Teſtamento praeclare, vt ſcimus, promeruerunt. Quoniam tamen potiſſima, quae de varietate lectionis ſcitu digna videbantur, delibata ſuperioribus voluminis recordamur, ne in hac quidem operis parte eadem omnino abeſſe poterunt. Sed ſiniſtro profecto fato accidit, ne forte nulla ex parte difficilior redderetur Apocalypſeos interpretatio, quam caeterorum N. T. libellorum omnium, vt textus carminis noſtri, ſi quis alius, mendoſus inueniatur, et prae aliis libris lectionum ambiguitate varius et anceps [108]). Neque vero ſerius forte, et caſu aut negligentia illud accidit, ſed in ipſis fere primordiis vitia nonnulla ſaltem inuecta, atque vt videtur de induſtria illata ſunt: ſiquidem ex memorabili illo loco Irenaei ſupra p. 10 laudato apparet, iam tum pro numero 666 Apoc. 13, 18. in quibusdam numerum 616 redditum fuiſſe: quia alium quendam hominem, ſibi prae aliis infenſum, a Joanne taxari volebat neſcio quis: et mirandum ſane eſt, eiusmodi deprauationes, ira aut ſtudio inuectas, complures non occurrere. Sed longe plurima vitia negligentiae debentur: ſiquidem liber, de cuius auctore et dignitate canonica dubitabatur, quique nec publica in eccleſiis reci-

loca. Tubing. 1795. 1796. Commentationes de Ap. Joan. auctore S. V. Vogel p. 1, 1811, p. 2, 1812 programmata ſunt Erlangenſia, vid. not. 106. Sed ſubſiſtamus, ne in infinitum videamur progredi.

108) "Vnius dicti 1. Jo. 5, 7. 8. et vnius libri Apocalypſeos criſin maioris eſſe momenti, audeo affirmare, quam totam reliquam criſin N. T." Bengelius *in apparatu critico* p. 776. Indidem auſpicatur celeb. Matthaei *in dedicatione libri, Ioannis Apocalypsis* etc. Rigae 1785.

recitatione, nec homiliis ex aureo Chryfoftomi ore fluentibus erat celebratus, minus dignus videbatur, cuius multa apographa fierent, aut, quae defcribebantur, maiori exprimerentur cura et follertia [109]). Quid mirum, Apocalypfeos codices effe et perpaucos, et interpolationibus etc., quae textum ambiguum reddunt et fufpectum, refertos? Atque et primus ille commentator Andreas textui nocuit magis commentario fuo, quam profuit. Accidit enim, vt circa idem tempus vulgaretur Andreae textus cum commentario, quo anathemate confixerat Synodus Toletana eas ecclefias, qui publicam Apocalypfeos lectionem in templis adfpernarentur: quo factum eft, vt, quia pluribus iam opus erat exemplaribus, eorum permulta defcriberentur ex Andreae textu. Is autem plurima, quae obfcura in textu, afpera, graecisque auribus parum grata videbantur, mitigare, et ad purioris Graeciae grammaticen exigere in animum fibi induxerat, quo factum eft, vt librarii, qui ex eo tanquam archetypo defcribebant apographa, varia eorum, quae ad illuftrandas amplificandasque fententias nonnullas in commentario inuenerant, textui infererent ipfi: proinde maior indies varietas, tam in codicibus Apocalypfeos ex Andrea defcriptis fubnata eft, quam in codicibus et verfionibus Andreae ipfius: prout audaciorem inuenerant librarium aut modeftiorem [110]). —

Sed

109) "Notabilis ille inter orientis et occidentis ecclefiam diffenfus, quum plures chrift. coetus hunc non Joanni Apoftolo, fed presbytero — tribuerent: quin etiam quod in iis ecclefiis, vbi nulla de libri auctore exftiterat dubitatio, praelectionibus publicis nunquam adhibitum inuenimus: haec et plura in cauffa fuere, cur librarii Apocalypfin rarius exfcripferint." Birch *Var. Lect. ad text. Apoc. Prolegom.* p. 1.

110) Andream et Aretham fumma cum follertia contulit excuffitque Cel. Matthaei, cuius praefatio in

librum

Sed neque ex versionibus multum praesidii ad tuendam et stabiliendam hanc illamue lectionem petere licebit, quum aut iuniores sint aetate, aut ex aliis interpolationibus effictae: nam versio prior Syra plane non habet Apocalypsin, Vulgata autem, quae, si pura mansisset et integra, quam plurimum adiumenti potuisset afferre, et ipsa interpolationibus misere turbata et foedata est. — Denique nec citata patrum, quo alibi confugimus, succurrunt: praeter Origenem silent vere omnes, ni ad auctoritatem seriorum latinorum, quae tamen fere nulla est, prouocare velis.

In tanta autem subsidiorum criticorum penuria vix fieri potest, quin textus, innumera fere varietate instabilis et fluctuans, serius restituatur genuino suo et natiuo colori, quam caeterorum N. T. librorum omnium. Cogitemus vero, Erasmum, qui cum Complutensibus primam post renatas litteras instaurandae crisi N. T. manum attulerat, praeter Vulgatam non nisi vno codice vsum fuisse, Reuchlinii seu Capnionis puta, qui a Wetstenio et Griesbachio numero 1 insignitur: Stephanum non nisi duobus, num. 2 et 3, iisque ex parte mutilis et laceris, vnde textus Stephanianus haud multum a textu Erasmi et Complutensium differt. Quid mirum, lectionem receptam, quae ex his fontibus deriuatur, lubricam esse parumque certam [111])? At Bengelius pluribus iam subsidiis instructus (loquitur in apparatu critico de septem codd. primae et decem secundae classis) meliorem iam purgatioremque textum exhibere poterat; quem et Koppiana editio

librum supra laudatum omnino digna est, quae inspiciatur ab eis, qui plura de his cognoscere satagunt.

111) "Lectio recepta continet non tam meliorem codicum recensionem, quam mistam e Vulgata et Scholiis Andreae farraginem." Matthaei in praefat. ad libr. laud. p. 2.

editio exhibet, quemadmodum ex prioribus voluminibus conſtat. Apparebit autem creberrime, quot in locis a lectione recepta ſecedat Bengeliana recenſio. Qui ſequebatur WETSTENIUS, praeter codicem Alexandrinum, A (qui tamen, vti, ſi plures codices cum eo conſentiunt, ſummae, ita, vbi ſolus loquitur, nullius fere auctoritatis eſt), codicem Sancti Baſilii, B, ex ſaeculo ſeptimo prodeuntem et a Wetſtenio primo collatum (Wetſt. p. 894 ſq.), et codicem Ephrem, C, in quo tamen permulti ſunt hiatus, et alios 28 codices adhibuit, iuniores vncialibusque litteris non exaratos. Praeter hanc ſupellectilem GRIESBACHIO ad manus erant quatuor codices alii, ſignati ab eo numeris 29, 30, 31, 32, e quibus num. 30 Guelpherbytanus eſt, cuius lectiones excerpſit et KNITTELIUS in libro ſuo paſſim ſupra laudato. His addidit MATTHAEI 5 codices Mosquenſes, ALTERUS 4 Vindobonenſes, BIRCHIUS 10 Vaticanos, Florentinos etc. vt adeo 51 codicibus omnis efficiatur ſupellex.

Quorum librorum manuſcriptorum quum permulti, vt credi poteſt, ſibi conſpirent, iam Bengelius duplicem claſſem ſeu familiam conſtituit, Aſiaticam et Africanam: noluit tamen Griesbachius, quae de triplici ſtirpe Orientali Occidentali et Conſtantinopolitana protulerat, ad Apocalypſin transferre, quia rarius exſcripta exemplaria non temere potuerint claſſes quasdam et familias conſtituere; ſed duplicem tamen teſtium claſſem, quorum conſenſum plerumque omnia dubia tollere opinatur, inuenire ſibi viſus eſt, ad alteram referens codices B, 6. 8. 9. 14. 16. 29. 30. 32, ad alteram codd. 7, 12, 36, 38, conſonantibus ſaepiſſime et A et C. Hi ergo codices reſpiciendi erunt, quotiescunque et in Apocalypſi de vtraque familia loquuntur notae criticae [112]). Matthaei tamen,

112) Vid. GRIESBACHII praefatio ad editionem alteram Noui Teſtamenti Vol. II, pag. IX.

tamen, qui ſententiam Griesbachianam de variis familiis ſemper auerſatus eſt et ludibrio habuit, cauillando loquitur de recenſione Cappadoca, quo nomine iocabundus compellat codices ex Andrea, epiſcopo Caeſarienſi in Cappadocia, deprauatos.

Accidit haud ſecus quam par erat ex eis quas expoſuimus cauſſis, vt in Apocalypſi in primis multiplicaretur lectionum variantium numerus, qui criticam quamlibet editionem leuiter inſpicienti protinus in oculos incurrit. Sed magna tamen earum pars minimi aut nullius eſt momenti, nec quidquam ad ſenſum ſcriptoris in rebus grauioribus immutandum confert: pleraque enim huc ferme redeunt:

vel ſynonyma permutantur, vt βλεποντες pro ὁρωντες c. 18, 18; λεγοντας c. 2, 2. pro lect. recepta φασκοντας, οιδεν c. 2, 17. pro lectione recepta εγνω; aut particulae idem fere ſignificantes, vt απο et ὑπο c. 9, 18. εις et επι c. 16, 2. etc.

vel verba ſimplicia et compoſita eodem ſenſu permiſcentur, vt πεπτωκας c. 1, 4 pro l. rec. εκπεπτωκας; εζησαν c. 20, 5 pro ανεζησαν; συμμαρτυρουμαι 22, 18. pro μαρτυρω. Cf. c. 3, 5; 19, 2. etc.

vel commiſcentur tempora, vt αγαπωντι c. 1, 5. pro recept. αγαπησαντι; ελαλει ſeu λαλει 1, 12. pro rec. ελαλησε. Cf. 2, 14. 22; 6, 10; 17, 13; 18, 8; 19, 21; 22, 5. etc.

vel contracta forma ponitur pro pleniori, vt βαθεα, βαθη c. 2, 24. etc.

vel verba media et actiua ſenſu fere eodem vſurpantur, vt c. 2, 2; 18, 9. etc.

vel variatur conſtructio ſeu forma ſenſu eodem, vt ισχυρα φωνη c. 18, 2. pro εν ισχυι, φωνη μεγαλη; επι τον θρονον c. 4, 2. pro rec. επι του θρονου; μετα τουτο 7, 1. pro μ. ταυτα; της εν Εφεσω εκκλησιας

c. 2,

c. 2, 1. pro της Εφεσινης ε.; αλλα πλουσιος c. 2, 9. pro πλουσιος δε; ἡμερας 2, 10. pro ἡμερων; επι της γης c. 5, 13. pro επι τη γη; μηδεν φοβου pro μη φοβου, c. 2, 10. etc.

vel ordo vocabulorum ſine vlla ſenſus mutatione inuertitur, quod creberrimo occurrit, vt θανατου και ᾁδου c. 1, 18. pro rec. ᾁδου και θανατου, et ſexcenties alibi; vid. Var. lect. ad 1, 18.

vel lectione breuiori verboſioriue exprimitur eadem ſententia, vti ηγαπησα σε c. 3, 9. pro lect. rec. εγω ηγαπ. σε; δεξιαν c. 1, 17. pro rec. δεξιαν χειρα; articulus exprimitur vel omittitur, ὁ ουρανος c. 6, 14. pro ουρανος; cf. 8, 11; ου μη c. 9, 6. pro ουχ'; εικοσι τεσσαρ. c. 4, 4. pro rec. εικ. και τεσσ.; Λεγει' ὅτι καθημαι c. 18, 7. pro λεγει' καθημαι: ſaepius numerus ἑπτα, aut vocabulum αγγελος c. 16. inſeritur: aut εστι vel adeſt vel deeſt, vt c. 1, 4: aut εκ c. 1, 5; 2, 19: aut aliae voces e. gr. 2, 17; 5, 4; 9, 4; et eiusmodi alia, vt c. 7, 14; 14, 9. Nonnunquam et alia additamenta ad ornandam rem et amplificandam inſerta videbis, veluti c. 1, 5. et paſſim alibi;

vel cum datiuo aut accuſatiuo aliisue caſibus promiſcue conſtruitur idem verbum, vt διδασκειν, c. 2, 14; καθησθαι, c. 4, 2; 6, 2; 8, 3. προσκυνειν c. 13, 4. 8. 15; αινειν c. 19, 5. Ita et ουδενος, ουδεν c. 3, 17 etc.;

vel forma verborum, ſubſtantiuorum, declinationum, ſcribendique modus variat, quo pertinent κλειν c. 3, 7; 20, 1. pro κλειδα; ζηλευε c. 3, 19. pro ζηλωσον; σαρδιος c. 4, 3. pro rec. σαρδινος; εσφαγισμενον c. 5, 6. pro εσφαγμενον; πετομενον c. 14, 6. pro πετωμενον; κατηγωρ c. 12, 10. pro κατηγορος; ὑελος c. 21, 18. pro ὑαλος; ρυπαρευθητω c. 22, 11. pro ρυπωσατο; εκυκλευσαν c. 20, 8. pro εκυκλωσαν, et eiusmodi alia: quo et referri poteſt varia et inconſtans, quae et in aliis auctoribus inuenitur, nominum propriorum ſcribendi ratio, e. gr. cap. 16, 16.

vel

vel nil nisi scripturae vitium exhibet lectionis varietas, vt κεκριμμενου pro κεκρυμμενου, ψημον pro ψηφον c. 2, 17; εραυνων pro ερευνων, 2, 23; αρκου pro αρκτου c. 13, 2 etc. nisi vitia grammatica ea habere potius videtur, commissa ab auctore, qui prima rudimenta graece scribendi fecerat;

vel denique ibi profecto male sedulam se praestitit emendatrix manus, vbi Hebraismi, anacolutha aut soloecismi, vti vocantur, molesti videbantur auribus graecis, vt cap. 1, 5; 2, 20; 3, 12; 8, 9; 9, 14; 14, 12; 18, 11; 20, 2; 21, 10. 12; 17, 4. etc.

Haud difficilis autem inuentu erit omnium eiusmodi varietatum fons et origo. Quas enim non ab Andreae etc. commentario, aut importuno amplificandi, ornandi comtiusque et vt ita loquar graecius loquendi studio deriuare poteris, negligentiae librariorum et incuriae debebuntur, qui haudquaquam curiosos, vt decet etiamnum quemlibet, qui archetypum apographo describere suscipit, in singulis verborum apicibus fida imitatione reddendis se exhibuerunt et religiosos: sed dum sensum absque mutatione reddidissent, officio suo perfuncti esse sibi videbantur. Nos vero, quemadmodum in variantibus lectionibus, quae maioris sunt momenti, eundem ordinem, qui in prioribus voluminibus obtinuit, seruabimus, ita leuiora illa, quorum exempla modo attulimus, aut silentio praetermittemus omnino, aut, ne nullis tamen exemplis ostendatur, quibus signis a lectione recepta vel a recensione Griesbachiana, quae nunc iure meritoque perfectissima habetur, secedat noster id est Bengelianus textus, paucissimis tantummodo verbis, nullo nostro iudicio interposito, ostendere illud allaborabimus.

CON-

CONSPECTVS QVAESTIONVM IN PROLEGOMENIS PERTRACTATARVM.

3) quo

APOCA-

APOCALYPSIS.

PARS PRIOR

CAP. I — XII.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ἣν ἔδωκεν Cap.
αὐτῷ I. 1

VARIAE LECTIONES.

Expreſſimus inſcriptionem lectionis receptae, et in textu priores 3 voculas litteris maiuſculis ſignamus, vt et illae pro inſcriptione poſſint habere, in vtroque Bengelium ſequuti. Griesbachius praetulit inſcriptionem breuiorem ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ. Nam in hac vna voce ſibi conſtant, in reliquis omnibus mirifice variant MSS. Vel enim abeſt τ. θεολογου, vel additur ἁγιου, ευαγγελιστου, vel του ἁγιου, ενδοξοτατου αποστ. και ευαγγελιστου, παρθενου ηγαπημενου επιστηθιου in cod. Guelpherbyt. Knittelii. In alio additur ἣν εν Πατμῳ νησῳ εθεασατο. In alio prorſus aliter: Ἰησου Χριστου αποκαλυψις δοθεισα τῳ θεο.

Ex more conſueto veterum prophetarum titulus praefigitur, quo et nomen ſuum profiteri ſolent, et tempus, locum, occaſionem etc. accepti oraculi. Pertinet ille vsque ad v. 10, in quo poeta 1) oraculorum argumentum potiſſimum indicat, 2) ſuum ipſius nomen refert, v. 1. 2. 3) de vi ac grauitate acceptorum oraculorum admonet v. 3. 4) ſalute impertit coetus chriſtianos in Aſia minore collectos, quibus oracula carmine expoſita dedicat v. 4–8. 5) locum denique et tempus oraculorum ſignificat, v. 9. 10. — Quia tamen antiquorum poetarum oracula certis quibusdam hominibus non dedicata fuere ab eis, qui illa colligebant, quoad no. 4 diſſimilem vatibus priſcis ſe gerit noſter, nec non quoad admonitionem no. 3.

v. 1. Tria priora inſcriptionem denuo exprimunt, ab auctore ipſo profectam,

αὐτῷ ὁ Θεὸς, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ, ἃ δεῖ γε-

θεολογῳ Ιωαννῃ. Quorum additamentorum origo facile inuenietur. Antiquior tamen videtur infcriptio fimplex Απ. Ιωαννου, qua librum citant complures auctores ecclefiaftici (Proleg. p. 9 fqq.). Ιωαννου additum videtur, vt difcerneretur libellus ab apocalypfibus Petri, Paulli etc. Additamentum του Θεολογου non indicat illum vocabuli fenfum, quem nunc habet, fed exprimit 1) vel eum, qui τον Λογον non cum Gnofticis ad aeonas retulit, fed Deum ipfum eum effe profeffus eft: 2) vel, vt Langius explicat, qui de diuina natura Jefu Chrifti expofuit. Circa finem faec. 4 doctrina de Deo et diu. J. C. natura κατ' εξοχην vocabatur theologia, et, qui a partibus concilii Niceni contra fecus fentientes difputabant, Theologi. 3) vel fenfus eft: eius Johannis, cuius euangelium vocibus θεος et λογος aufpicatur. Ita opinatur Hagen, Judaeis in vfu fuiffe afferens, libros a vocibus, quibus infiunt, indicare. 4) poteft et fignificare προφητην, cui iungitur θεολογος apud Lucianum in Alexandr. feu pfeudomant. 19 et 22. Mihi tamen priora vero videntur fimiliora.

perinde ac in proverb. Sal. Ecclefiaft. Cantic. prophetis, Matthaeo, Marco etc. factum legimus. Αποκαλυψις. Αποκαλυπτειν, proprie *rem opertam remoto velamine detegere*, tropice eft id. qu. φανερωσαι: *rem obfcuram exponere* Matth. 10, 26. Cf. infr. ad c. 5, 1. Non vfurpatur apud fcriptores graecos alios (Hieronym. ad Gal. 1, 12): nam illi per διακαλυπτεσθαι vel εκκαλυπτ. exprimere rem folent. Apud LXX tamen occurrit. Maxime ad arcana religionis aut ad temporis futuri euentus adhibetur: 1 Cor. 2, 10; Rom. 8, 18; 1 Petr. 1, 5; 5, 1 etc. inuoluitque fimul notionem diuinioris fpiritus, quo corripitur is, cui futura tempora recluduntur. Sed et transfertur ad futurum reditum Meffiae gentibus appariturі et quafi reuelandi Luc. 17, 30. Hinc αποκαλυψις eft 1) vel expofitio rerum arcanarum religionis, 2) vel euentuum futurorum manifeftatio, vel 3) aduentus redituri Meffiae ipfe, qui alias παρουσια feu επιφανεια J. C. dicitur. Ita occurrit 1 Cor. 1, 7; 2 Theff. 1, 7; 1 Petr. 1, 7. 13.

Ἦν

γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν ἀποστεί-
λας

Ἣν εδωκε. Διδοναι inter alia 1) *tradere, docere.* Jo. 17,7. 8; Act. 7, 38. 2) *iniungere, mandare*, Jo. 5, 36; 7, 22; 17, 4. 3) *permittere, concedere*, Matth. 13, 11; 28, 18; Actor. 2, 27; Apoc. 6, 4; 7, 2; 9, 5; 13, 5. 7. 14. 15; 16, 8; 19, 8. Δειξαι vox prophetis propria de *monſtrandis per emblemata et oſtenta rebus futuris* Apoc. 4, 1; 17, 1; 22, 6. Δουλοι 1) diſcipuli et miniſtri J. C., apoſtoli. 2) omnes eiusdem cultores ſectatoresque Eph. 6, 6; Apoc. 2, 20. Σημαινειν. *Subobſcure et ambigue indicare*, quid per monſtrata (δεδειγμενα) oſtenta intelligendum ſit. (Explicationem emblematum et ipſam ambiguitate non carere vid. proleg. p. 91. Ita vox vſurpatur apud bene Graecos, Euripidem, Demoſth. Plutarch. etc. et Jo. 12, 33; 18, 32; 21, 19; Actor. 11, 28. H. l. tamen, vt ſaepe alias, ſynonym. eſt τω: δειξαι. — Vulgo ita conſtruitur. Απ. I. Χρ., ἣν εδωκεν (tradidit, docuit, ſenſu 1mo) α. ὁ Θ. (διδοναι αποκαλυψιν ſynon. τω: αποκαλυπτειν), (εις το) δειξαι etc. "Haec ſunt ea, quae Deus reuelauit Jeſu C. vt ille cultoribus ſuis viciſſim eadem monſtraret, ea puta, quae ex decretis div. citiſſime ſunt euentura." Traditae autem a Deo Jeſu erant res euenturae, vel tum iam, quum inter viuos adhuc eſſet (ita opinatur Hagen), vel poſt eius in coelum adſcenſionem demum: ita plerique, et Eichhornius quoque, apud quem amplificatam legeſis ſententiam hanc, iunctamque ſequentibus και εσημανεν δι' αγγελου: quia non decebat Chriſtum de coelo deſcendere ipſum, ſed interprete angelo opus erat. Praeſtat poſterius, et quae Actor. 1, 7 nondum ſcire fas erat, at nunc indicantur patefacienda eſſe. — Sed alium verborum ordinem et ſenſum admittamus, hunc dico: Αποκαλ. I. X. (ſenſ. tertio: επιφανεια), ἣν δειξαι τοις δουλοις αυτου εδωκεν (ſenſu 3tio *permittere*, vt alibi in Apocal.) αυτῳ ὁ Θεος. Iam per appoſitionem ſequuntur ἃ δει γενεσθαι εν ταχει, ſenſu hoc: et τῳ δειξαι την αποκαλυψιν αὐτου δειξαι και εκεινα, ἃ δει γ. ε. τ. Eiusmodi appoſitiones neque in aliis ſcriptoribus, nedum in noſtro, quoad verborum ſtructuram faepe aſperiore et impeditiore, offendent. Erit itaque ſenſus hic: "Haec eſt expoſitio παρουσιας I. Χρ. quam

λας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ,

quam visionibus et ostentis iam nunc, priusquam adest, monstrare cultoribus suis, impensissimo desiderio eandem exspectantibus, Jesu iniunxit seu permisit Deus, vt inde concluderent, non longe eandem absuturam esse." Monitum est in prol. p. 95 sq. carmen nostrum non tam vaticinia continere, quam emblemata eorum, quae futura esse auguratus erat Jesus, Matth. 24, quasi iam comprobata fuerint euentu: sed eum in finem futuras res vti praeteritas et gestas Joanni apparuisse, vt inde colligeretur, iam iam implenda esse omnia. Duplicia autem de futuris his rebus praedicantur: 1) δεῖ γενέσθαι, quia non casu accident aut fortuna, sed ex decretis diu. Luc. 24, 26; Actor. 4, 12. 2) et quidem ἐν τάχει. Qui nonnisi implenda vaticinia in carmine nostro quaerunt, idque summum carminis momentum et finem habent, in hoc ipso offendunt vel maxime, quia *subito* post Joannis tempora ea, quae canuntur, non sunt impleta. Expediuntur autem iidem dicendo 1) vel initium comprobandorum euentu vaticiniorum indicari, eumque excidio vrbis confestim apparuisse; de fine neminem debere sollicitum esse, qui temporibus remotissimis demum subsequi possit. 2) vel: ἐν τάχει (ταχύ, c. 2, 16; cf. c. 22, 6) idem esse ac *certissime*. Ita apud prophetas maturitatem rerum exspectandarum exprimere earundem certitudinem. Jes. 26, 20; 54, 8; Mal. 3, 1. 2; Hagg. 2, 6; Jes. 10, 22. 23. vid. Eichhorn, Hagen, quibus adde Deut. 32, 35; Jes. 5, 26; Zephan. 1, 14. Quibus tamen non tam euentus futuros alios, quam παρουσίαν J. C. cecinisse noster videtur, ii haudquaquam offendentur hoc additamento, sed eadem inuenient et hic, quae in tot locis N. T. aliis et a Jesu, et post eum ab apostolis maxime sunt prolata, fore vt iam iam immineant dies speratissimi. Vid. proleg. not. 74. Latius autem pateret quaestio, si rogare velles, qui tandem tam propinquum augurari potuerint apostoli Jesu aduentum? num quod, quae de excidio vrbis praedixerat Jesus, ad alias spes reuocauerint, an aliis ex caussis? Sed istam quaestionem, singulari libello materiem benignam suppeditantem, hic non posse euolui, in aprico est. Teneamus

Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ 2
καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 2. ὅσα εἶδε. Ita, pro lectione recepta ὅσα τε εἶδε, habent ABC, pluresque iuniores vtriusque claſſis apud Wetſt. et Griesb. omnes apud Matthaeium, 1 ap. Alterum, 6 apud Birchium, Verſſ. Vulg. Syr. Arab. Erpenii, Copt. Aeth. Armen. probantibus Millio prolegom. §. 720. et omnibus fere rei criticae peritis. Inſerta videtur particula τε vel ad molliendam appoſitionis duritiem, qualia

neamus modo, et in noſtro carmine, vti in omnibus aliis N.T. libris, elucere certiſſimam perſuaſionem, citiſſime euenturam παρουσίαν domini. — Sequentia vel ita iungas: και αποστειλας (θεος vel Ιησους) (ſcil. την αποκαλυψιν, vt שלח דבר *oraculum coelitus demittere* Jeſ. 9, 7. coll. Pſ. 104, 30. Eichh.) εσημανεν δια τ. α. vel: και αποστειλας (τον αγγελον αυτου) εσημανεν δια τουτου etc. quae verborum reſolutio durior quidem videbitur, et quaſi vi extorta: ſed einsmodi plura in libro ſubinde occurrentia videbimus. Rem ipſam autem ita adumbratam a poeta tibi fingito: Offert quidem vati tam ſui ipſius redeuntis imaginem Meſſias, quam omnium, quae in reditu iſto euentura ſint: quin alloquitur interdum vatem: verum eo vsque non deſcendit, vt quae per imagines monſtrauerat, interpretetur ipſe (nam c. 1, 20. non niſi in limine verſatur poeta: in ipſum rerum ſpectandarum theatrum inde a c. 4. demum aſcendit): id enim munus angelo iniungit, aut alii naturae coeleſti, quemadmodum eiusmodi quaſi Mentor et Danieli quondam, Zachariae etc. adhaeſerat.

Ex hoc verſiculo ad Joannem apoſtolum auctorem concluditur, quia is in euangelio Jeſum omnia a Deo accepiſſe, ſicuti hic Apocalypſin, profeſſus erat, idemque et vocabulis διδοναι *tradere, docere*, σημαινειν *ſubobſcure indicare* vtitur. Verum αποκαλυψεις a Deo accepiſſe ſe fatentur vates omnes: vox σημαινειν eo ſenſu occurrit et alibi, et διδοναι eo ſenſu, quem nos praetulimus, in carmine noſtro praecipue. Parum igitur praeſidii hinc petendum erit.

v. 2. Vocabulum μαρτυρειν cum cognatis ſuis de *oraculis*

καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε. Μακά-

qualia exempla in Apocalypſi ſexcenties occurrunt, vel, vt Joannes Apoſtolus omnia ſcripta ſua hic recenſere videri poſſet, ſiquidem λόγος θεοῦ et μαρτυρία I. X. ad euangelium et epiſtolas Joanneas, et ὅσα εἶδε ad Apocalypſin referenda cenſebant. — Poſt εἶδε adduntur: καὶ ἅτινά εἰσι, καὶ ἃ χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, quod quomodo ex v. 19 iam hic inſertum ſit a librariis, ſcholia Andreae pertractantibus, docet Matthaei ad h. l.

lis quoque, quae diuinitus accepta promulgantur a prophetis, vſurpari nonnunquam in N. T. videtur, veluti Act. 10. 43; Rom. 3, 21, et ſynonymum fere habendum eſſe τῷ δεῖξαι, cap. 22, 6. Iam oracula illa ex amplificatione h. l. vocantur: 1) λόγος Θεοῦ, quatenus a *Deo* proueniunt, quemadmodum ſimiliter et alibi audire videntur, Luc. 3, 4; Jo. 2, 22; Act. 15, 15; Matth. 24, 35; 2 Paralip. 9, 29. 2) μαρτυρία Ἰησ. Χριστ., quatenus a *Ieſu Chr.*, μαρτυρι πιστῳ (infra v. 5; c. 3, 14) patefacta erant vati, eorumque argumentum ad Jeſum ipſum ſpectabat. 3) ὅσα εἶδε (vt ὅσα et ad λογον et ad μαρτυριαν referatur), quoniam argumentum oraculorum, reditum Meſſiae, viderat et *conſpexerat*, emblematum figuris ob oculos poſitum, et quidem miris et inſolitis, vt ὅσα dicendum fuerit pro ἅ. Quare, hac ſignificatione admiſſa, ſenſus verſiculi erit: *qui oracula, coelitus ſibi per Chriſtum tradita, et imaginum inſolitarum figuris adumbrata carmine hoc celebrauit.* — Sed et vulgaris explicatio admittenda erit, ex qua vocabulis μαρτυρειν etc. ſenſus *docendi*, *inſtituendi* adhaeret, in ſcriptis Joanneis, quod negari nequit, potiſſimum obuius, ſenſusque erit: ὅς εμαρτ. — I. Χρ. *qui doctrinam de vno Deo, et de Ieſu Meſſia, quum Apoſtoli munere fungatur, aliis tradit* (aoriſtum ſeu indefinitum tempus, tradere *ſolet*, ea tradenda occupatur: ita loquuntur Graeci), *prout ipſe vidit, praeſensque eis, quae Ieſu Chriſto acciderunt, adfuit* (ὅσα pro καθ' ὅσα) 1. Jo. 1, 1 - 3. — Ferenda tandem erit et tertia ſignificatio, qua μαρτυρειν etc. nonniſi eſt *publice et libere profiteri*, Jo. 4, 44; 1. Tim. 6, 13 etc. cf. prolegom. not. 59 et 75; iamque carminis auctor hoc verſiculo non tam doctorem, quam cultorem et ſecta-

Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς 3
λόγους

ſectatorem religionis chriſtianae ſemet profeſſus eſt. Senſus verſiculi: "qui profitetur cultum veri Jouae (Judaeus eſt, non paganus), et quidem ſecundum inſtitutionem J. C. (eſt Judaeochriſtianus), idque ὅσα εἶδε, pro καθ' ὅσα, ſecundum ea, quae viſa ſibi obtigerunt, i. e. qui oblatis ſibi his oſtentis coeleſtibus magis confirmatum in fide Deo et J. Chriſto adhibita ſemet expertus eſt." (Verterim ergo τα· ὅσα εἶδε: *pro magna grauitate eorum, quae conſpexerat*, quemadmodum fere dicitur: *quae eſt tua grauitas, qua es grauitate*). Harum autem trium explicationum primam doctiorum iudicio permitto, ſecundam non recuſo, ne omnia, quae pro Joanne Apoſtolo loqui videri poſſint, remoniſſe importunius videar (verum et ex ſecunda ſignificatione ad magiſtrum alium quendam, cui nomen Joannis fuerat, poterit concludi), tertiam denique eodem probabilitatis gradu habendam eſſe credo, quia ſenſum inuoluit: qui ob nomen Jeſu Chriſti tot malis affligitur (infr. v. 9). — Perſaepe autem in libello noſtro iunguntur λογος Θεου et μαρτ. Χριστου, vt indicentur 1) cultores Jouae (Judaei), ex oppoſito paganorum, quos exoſus erat noſter vel maxime; 2) et quidem cultores Jouae ſeu Judaei ex ſchola Chriſtianorum (Judaeochriſtiani) ex oppoſito eorum, qui auitas caerimonias propugnaverant acrius. Inuenias haec praeter h. l. et infra v. 9; c. 6, 9; c. 11, 15; c. 12, 10, 17. Eadem de cauſſa et apoſtoli et noſter v. 4. 5. ſalutem impertiunt et a Deo, Joua, et a Jeſu, eius filio et interprete. — Luculentius explicandi videbantur hi verſiculi, quia ad ea, quae de auctore et conſilio carminis vltro citroque diſceptantur, non ſine momento ſunt. Caeterum ea, quae vtroque verſiculo continentur, ita ferme exprimi vernacula lingua equidem crediderim: "Geſang von der Erſcheinung des wiederkehrenden Meſſias, welche Gott ihm überlaſſen hat ſchon jetzt in poetiſchen Bildern ſeine Bekenner erblicken zu laſſen, und ihnen dadurch zu zeigen, was bald eintreffen muſs: und er hats gezeigt und gedeutet durch ſeinen Engel ſeinem Bekenner Johannes, welcher iſt ein Verehrer des wahren Gottes,
nach

λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα· ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς.

4 Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ·

nach der Lehre J. C. (Lehrer des Chriſtenthums), Kraft der von ihm geſehenen groſſen Erſcheinungen: (welcher dieſs göttliche Orakel, das Or. von J. C. ſo wie er es in groſsen Bildern ſahe, hiemit hat bekannt machen wollen)."

v. 3. Inter αναγινωσκων et ακουοντες diſtingui poteſt, quatenus non aeque multa, ac noſtris temporibus fieri poteſt, eiusdem libri apographa deſcribebantur, ſed ex vno exemplari recitabat vnus anagnoſtes, audiebant caeteri. Ita et Koppianae ſchedulae diſtinguunt. Sed et promiſcue vſurpari poterit ſingularis pro plurali, redibitque res eodem, quod nunc ſub voce *lectores* complectimur. Τηρουντες h. l. *attendentes*, *cogitantes*, *ſecumque reputantes* (neque enim in libro occurrit multum, quod obſeruari et praeſtari poſſit, quod vulgo dicitur τηρειν τας εντολας, τον λογον etc. vti v. c. c. 12, 17.) *beherzigen:* ita συντηρειν apud Lucam 2, 19; Cf. ad 2. Tim. 4, 7. "Beatos illos, qui haec, quae cano, reputant ſecum et perpendunt, adeoque nullis miſeriarum moleſtiis mergi ſe aut a Chriſtianiſmo auelli patiuntur! imminent enim liberationis tempora, ὁ καιρος εγγυς." En tibi eadem, quae apud Paullum inuenis Phil. 4, 5. 6; Rom. 13, 11.

Caeterum priores hos 3 verſiculos ab alio praemiſſos fuiſſe, forſitan ab eo, cui iniunctum erat, recitare eccleſiis et commendare carmen, ſuſpicantur ſchedae Koppianae.

v. 4. Salus a Deo patre et filio chriſtianis coetibus dicta, ad imitationem epiſtolarum apoſtolicarum, a quibus tamen mirum quantum recedit oratio, iam hic ſublimius quid et propheticum ſpirans. Ταις ἑπτα εκκλησ. *illis*, quae nomine afferuntur infra v. 11, quas in Aſia non quidem omnes, ſed tamen celebriores fuiſſe, credere licet. Septenarium numerum exprimit, quia is Iudaeis ſacer erat, ad indicandas eccleſias omnes: Andreas: δια του ἑβδοματικου αριθμου το μυστικον ἁπανταχου εκκλησιων σημαινων. Cf. Excurſ. 2. Απο ὁ ων etc. Mens erat exprimere a *Jehovah:*

Ἀσίᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος· καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ἃ

VARIAE LECTIONES.

v. 4. Ἀπο ὁ ων. Textus receptus ad mitigandam dictionis asperitatem inserto του habet: απο του ὁ ων Sed abest illud του ex AC, pluribusque ap. Wetst. et Griesbach, 1 ap. Matth. 1 ap. Alt. 2 ap. Birch. ap. Andream et Aretham: probantibus omittentibusque e textu omnibus fere rei criticae peritis. Legitur et απο Θεου ὁ ων, in 3 ap Matth. 5 ap. Birch.

hovah: Id agens periphrastice illud nomen ita proponit, vt quae ex litteris יהוה circa triplex existentiae divinae tempus, praesens, praeteritum et futurum eli cuerant Cabbalistarum argutiae, exponat. *Targum Jonathan* in Deut. 32, 39. "Ego ille, qui est, et qui fuit, et qui erit." *Maimonides*, *More Nevochim*: "Scito, nomen Dei esse essusum super το: ipse fuit et est et erit." Cf. Wetst. Schöttg. etc. Notandum vero: ὁ ην et ipsum participialiter esse intelligendum; neque aliter fere exprimi poterat res, siquidem verbo ειμι nullum adest participium temporis praeteriti. Porro obseruatum est ab intt., nomen sanctissimum, ad ipsam vim et perpetuitatem, in quam nulla cadit vicissitudo, indicandam, ne declinatione grammatica quidem flexum esse a poeta. Vereor tamen, vt id in mente habuerit auctor, quem omnino praeceptorum grammaticorum negligentiorem fuisse quaeuis fere pagella docet. Adulteram sane manum attulerunt librarii, effingendo απο του, (ὁς εστι) ὁ ων etc. vid. Varr. lect. Και απο των ἑπτα πνευματων. Indicantur virtutes seu praedicata summi numinis, quae, sicuti essentia diu. et natura omnis voce singulari πνευμα, ita, si sigillatim spectantur, pluraliter πνευματα vocantur (vtrumque in Apoc. obuium est). Eiusmodi virtutes naturae diu. septem exsculpserat omnia ad numerum septenarium reuocans Judaeorum ingenium, loco Jes. 11, 2. innixum. Cf. Tob. 12, 15. Et quia πνευματα, virtutes ipsae, oculis nequeunt cerni, imaginibus et illae depinguntur, 7 lampadum, c. 4, 5. oculorum, c. 5, 6; Zachar. 3, 9, cornuum, c. 5, 6: et h. l. vt videtur, imagine septem ministrorum, qui inter omnes, qui-

5 ἅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ· καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος τῶν

VARIAE LECTIONES.

v. 5. ὁ μαρτυς ὁ πιστος. Legitur, vt molliatur anacoluthon, ὅς μαρτυς εστιν ὁ πιστος, aut ſimiliter in 2 ap. Alter., ex interpretatione Arethae, ex quo, recte obſeruante Matthaeio, et hic et ſaepe alibi interpolata eſt verſio vulgata, quae habet, *qui eſt.* Eiusmodi lectionum varietas, ad declinandam orationis aſperitatem efficta, idemtidem recurrit, vti c. 2, 20; 3, 12; 4, 4; 7, 9; 8, 9; 9, 14; 14, 7. 9. 12. 14; 17, 4. 8; 18, 4. 11. 12; 19, 6; 20, 2; 21, 10. 12 etc., quae hic ſemel indicaſſe ſufficiat.

Ibid.

quibus ſtipatus eſt ſummae maieſtatis thronus, miniſtros, ſunt eminentiſſimi, adeoque prae caeteris, qui αγγελων nomine veniunt, πνευματα audiunt. Vid. *Targ. Jonath.* in Geneſ. 11, 7; *Pirke Elieſ.* 4. et plura Rabb. loca ap. Wetſt. et Schöttg.

v. 5. Quum non Dei patris ſolum, ſed et filii nomine ſalutem impertiant epiſtolae apoſtolicae (Cf. ſupra ad v. 2), et hic ſequitur noſter eundem morem, verum oratione haudquaquam pedeſtri et epiſtolari. Μαρτυς, 1) *doctor* 2) *cultor, ſectator* 3) *vates* vid. ad v. 2. Cf. infra 3, 14; Jeſ. 55, 4. Vnumquodque bonum ſenſum profert. Jeſusque vocari poterit vel optimus magiſter et diuinae voluntatis interpres, vel optimus veri Jovae cultor (πιστος vtrumque, ſicut Hebr. 3, 2), vel vates, cuius oracula euentu certiſſimo prorſus nequeunt deſtitui. Nos poſteriorem praeferimus: "ſalutem dico a Jeſu Chriſto, quem redeuntem vidi, qui imagine ſui oculis meis oblata profeſſus eſt, mox euentura eſſe, quae auguramur, quique ea, quae profitetur vaticinaturue, rata, et effecta reddit, ſiquidem eſt μαρτυς πιστος (oppoſ. ψευδοπροφηταις). Πρωτοτοκ. (i. e. πρωτος) των νεκρων, ſeu, vt text. rec. habet, εκ των νεκρ. 1. Cor. 15, 20; Col. 1, 18. Non otioſum videtur additamentum ornatusue ſolius et amplificationis cauſſa adiectum, ſed id exprimi credo: non abs re eſſe, humanis oculis apparere poſſe figuram redeuntis Meſſiae, quoniam eum primum e mor-

τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς· τῷ ἀγαπῶντι ἡμᾶς καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρ-

Ibid. Αγαπωντι. Ita pro recepto αγαπησαντι exhibent AC, alii 12 ap. Wetſt. et Griesb. 5 ap. Mt. 2 ap. Alt. 6 ap. Birch. prob. Millio p. 1484, et omnibus fere criticis. Aoriſt. 1. effictus videtur eſſe, vt reſponderet ſqq. λουσαντι.

Ibid. Pro λουσαντι legitur et λυσαντι in AC, 4 aliis ap. Wetſt. et Gr. 1 ap. Alt. Verſ. Syr. prob. Mill. 1007. Andreas vtramque lectionem habuiſſe aut verborum ſimilitudine luſiſſe videtur. Eius ſcholion habet: τῳ των δεσμων του θανατου λυσαντι ἡμας, και των της ἁμαρτιας κηλιδων λουσαντι etc. vnde Arethas: διссογραφειται τουτο προς διαφορον εννοιαν. Exempli cauſſa, quae quantaque ex Andreae commentario in textum irrepſerint, notamus, et h. l. in codd. nonnullis et Arab. polygl. inueniri: λυσαντι, και απο των της ἁμαρτιας κηλιδων λουσαντι τῃ εκχυσει του ζωοποιου αἱματος και ὑδατος, και ποιησαντι ἡμας βασιλειον ἱερατευμα etc.

mortuis terra reddiderit et quaſi denuo genuerit (Pſ. 2, 7; Act. 13, 33). *Αρχων των βασιλ. της γης*, Pſ. 89, 29; 110, 1, eum in finem additum videtur, vt ſolatium ſibi adhiberent afflicti chriſtianorum coetus, illos quoque *βασιλεις της γης*, a quibus opprimebantur, ab eodem Meſſia poſſe coerceri, donec omnes imperio ſuo ſuccumberent, 1. Cor. 15, 25. — Nolimus tamen offendi conſtructione ad grammatices normas parum reuocata, ex quibus ponendum erat *του μαρτυρος, πιστου, πρωτοτοκου, αρχοντος*: nec ſoloeciſmi criminis inſimulare poetam. Eiusmodi negligentia, caeteroquin parum grata, hic tamen ferri poterit, quando ad altiora enitens vatis ingenium, adſpernatur grammatices vinculis coerceri et impediri: nec multum abſimilia ſunt, quae in Vet. T. prophetis legimus, vbi perſona, quae loquitur, ſubinde mutatur etc. Proinde nec dedignor et ſequentia eadem conſtructione iungere, vt dicta ſint pro: *του αγαπωντος ἡμας, λουσαντος, και ποιησαντος*, et miris quaſi ſaltibus praepoſitio *απο* a genetiuo tranſeat ad nominatiuum, datiuum et verbum finitum; quamquam alii datiuos *τῳ αγαπωντι, λουσαντι*, incluſis vocibus

και

6 ἁμαρτιῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν
ἡμᾶς βασιλείαν, ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ,

αὐτῷ

VARIAE LECTIONES.

v. 6. Βασιλειαν, ἱερεις. Ita pro vulgari βασιλεις και ἱερεις AC, 15 alii ap. Wetſt. et Gr., 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 8 ap. Birch. Edit. Complut. et, quae eam perpetuo ſequuntur, Plantina, Genev. Porro Vulg. Syr. Copt. Aeth. Ar. Origenes, Lactant. Tertull. Victorin. Primaſ. Andr. Areth. probantibus fere omnibus, quia duriorem appoſitionem manſuetiorem reddere conata eſt lectio recepta. Andreas explicauit per βασιλειον ἱερατευμα, quod in textum irrepſit et ipſum, ſicuti et ex eodem fonte τα: και εποιησε mutata ſunt in και ποιησαντι.

Ibid.

και εποιησεν — πατρι αὐτου v. 6, ad αυτῳ ἡ δοξα trahendos eſſe malint. Αγαπωντι. Inſiſtendum eſt formulae temporis praeſentis, (Cf. Var. lect.): ait enim poeta: "non tum ſolum, quum in terra eſſet, ad mortem vsque ſuos *amauit*, Jo. 13, 1; ſed etiamnum poſt abitum in coelum eosdem *amat* Jeſus: proinde tranquilli ſimus et certo perſuaſi, erepturum eum eſſe et nos tormentis noſtris." Λουσαντι. Peccatorum veniam nobis impetrans J. C. tropice in N. T. dicitur καθαριζειν ἡμας απο των ἁμαρτιων, quaſi labe aliqua, Hebr. 9, 14; 1. Jo. 1, 7. h. l. fortius λουσαι, metaphora haud abſimili illis, quae in aliam ſententiam e ſcriptoribus Graecis Romaniſque ad h. l. laudantur a Wetſtenio.

v. 6. Regio honore aut ſacerdotali nihil ſublimius in terris beatiusue nouerant Iudaei, vnde ſumma felicitate perfruentes homines chriſtiani crebro dicuntur βασιλευειν Rom. 5, 17, aut συμβασιλευειν Χριστῳ, 2. Tim. 2, 12: et ipſi audiunt βασιλεις Apoc. 5, 10; 22, 5, ſeu, vt h. l. abſtractum pro concreto βασιλεια, i. e. congregatio hominum, qui tanquam βασιλεις, ſumma laetantur beatitate. Non abhorret a vero, voce βασιλεων v. 5. inductum poetam ad hanc imaginem eſſe delatum, quaſi dicturus erat: "nos, chriſtiani, reges ſumus, potentiores illis, qui τῃ γῃ dominantur." Verum iidem chriſtiani etiam ἱερεις audiunt, et quidem, quod arctiſſime iungendum, ἱερεις τῳ Θεῳ.

αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. †
ἀμήν. Ἰδοὺ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ 7
† τῶν αἰώνων ὄψε-

Ibid. post αιωνας Bengeliana recensio omittit των αιωνων, quod abest quidem ex A, 9., Copt. Slavon. Andr., prob. Millio 999: in lectione recepta autem exprimitur: nec satis idonea argumenta haec visa sunt Griesbachio, cur e textu proscribatur. Assentiunt Wetstenius, Matthaei, Birchius, cuius libri omnes vocem habent.

Θεῳ. Olim, ait poeta, non nisi per sacerdotes nobis precibusque nostris aditus ad Deum patebat; iam quum is cuilibet nostrum sit patefactus, Rom. 5, 2; Eph. 2, 18; 3, 2., nosmetipsos honorifico sacerdotum nomine salutare possumus. Vtrumque iam de christianis praedicatur, sicuti olim de Iudaeis. *Targum.* ad Exod. 19, 6: "Et vos eritis nomini meo reges et sacerdotes et populus sanctus." Cf. c. 5, 10. et alibi in carmine nostro passim. Videtur autem poeta a Petro mutuatus esse metaphoram, 1. Petri 2, 5. 9. qui et ipse summum christiani nominis honorem et ornamentum indicaturus, phrasi vsus est, ex Mose Exod. 19, 6. desumta, qui dignitatem populi Israelitici pari modo expresserat. Caeterum duriore appositione βασιλειαν, ιερεις nolimus offendi, quum eiusmodi plura in libro occurrant: nec semper ea a nobis moneri opus erit. Nec mirum sane, in doxologiam excurrere nostrum, quando et in epistolis adeo, pedestri sermone conscriptis, id sibi indulgent apostoli, quotiescunque diuinorum beneficiorum recordatione exsultant. Κρατος id. qu. δοξα, עֹז, αινος, Ps. 8, 3, vnde non adstipulor Hagenio, qui non tam doxologiam hic inuenit, quam vota, vt Deus concedere velit fortitudinem suis, reique christianae splendorem et victoriam.

v. 7. Nequit sibi temperare vates, quin iam hic in ipsa salutatione in medias res abripiat lectores: tam plenum se diuiniori spiritu et exsultantem sentit: tam dulci gaudio, quae faustissima quaevis praesagiat, praecordia pertentantur. Itaque vix dum adhibita erat Jesu doxologia (nisi potius ad patrem referre eam malueris): ecce adest Jesus ipse, quem adventantem adspectat v. 7. et alloquentem audit poeta v. 8. Simi-

ὄψεται αὐτὸν πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες αὐτὸν
ἐξεκέντησαν, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι
8 αἱ φυλαὶ τῆς γῆς· ναὶ ἀμήν· ἐγώ εἰμι

τὶ

Similes exclamationes ex improuiſo interueniunt cap. 16, 15; 22, 7, alibi. Μετα των νεφελ. pro εν νεφελαις ex Hebraiſmo Dan. 7, 13; Και οψονται etc. Expreſſa videntur ex Jeſ. 40, 5. Omnes eum redeuntem adſpicient et cultores et aduerſarii. Εξεκεντησαν. Εκκεντειν *pungere*, *transfigere*. Reſpicitur ad Jo. 19, 35-37. et Zach. 12, 10. Κοψονται επ' αυτον. Κοπτεσθαι *plangere*, κοπτ. τινα *flere*, *lugere aliquem:* ſed h. l. vbi non Jeſum lugent (qui ſublimiore in reditu ſuo gloria ornatus nil habebat, quod defleri poſſit), ſed ſe ipſos, dicuntur κοψεσθαι επ' αυτον, ex Hebraismo עליו, *propter illum*, ſcil. quia ab eo poenis afficiuntur, ſeu *contra illum*, quia is, quem deprimere conati erant, celſiſſima maieſtate ſplendet; vt infra c. 18, 20. gaudetur *contra* oppreſſos hoſtes, *ihnen zum Trotz.* Neque ergo ex Luc. 19, 41, neque ex Jeſ. 32, 12. explicanda videtur phraſis: ſed potius ex Apoc. 18, 20. Φυλαι. Diſtributionis terrae in 12 tribus memoria tanto in honore erat Iudaeis, vt et longis poſt ſaeculis, quum prorſus alia prouinciarum nomina obtinuiſſent, eam recolerent, earumque exprimerent nomina Jac. 1, 1. Apoc. c. 7 etc. Sed et ad terras extra Palaeſtinam cultas idem nomen transferunt, vt h. l., Matth. 24, 30. et alibi. Et poſteriorem hunc locum, in quo de παρουσια ſua eadem vaticinatur Jeſus, indubie ante oculos habuiſſe videbitur poeta: forſan et locum Jo. 19, 35-37, quia locum Zach. 12, 10. ad transfoſſionem lateris J. C. adhibens, perinde ac Joannes euangeliſta, non vtitur voce κατωρχησαντο, quae eſt in verſione LXXvirali, ſed voce εξεκεντησαν, qua alibi verbum דקר exprimunt LXX, Jud. 9, 54; Thren. 4, 9. Quam parum tute autem hinc concludatur, Joannem euangeliſtam et noſtri fuiſſe carminis auctorem, facile patet: ſiquidem eadem fide et ad Matthaeum, cuius ipſiſſima verba exprimit noſter, concludi poſſet.

v. 8. Aſpectu redeuntis Meſſiae perculſus peſſima quaeuis auguratus erat rei chriſtia-

τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν
καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.
Ἐγὼ

VARIAE LECTIONES.

v. 8. Το αλφα και το Ω. Semel hic moneatur, pro αλφα poni et ſolam litterae figuram A: ſicuti et infra paſſim numeri in aliis plenius exprimuntur, in aliis nonniſi litteris numeralibus indicantur. Cf. ad 13, 18. In verſ. Syra eſt *Olaph* et *Tau* et in Arab. polygl. *Eliph* et *Je*. — Quae poſt ω inferit lectio recepta αρχη και τελος, ea in plerisque deſunt ex vtraque familia ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 6 ap. Birch. nec non in edit. Complutenſi, et quae eam ſequuntur, Plantin. Genev. probantibus Millio, prol. 1109. Wetſt. Griesb. Math.

Ibid. Λεγει Κυριος ὁ Θεος. Ita pro recepto ὁ Κυριος habent plerique ap. Griesb. et Wetſt. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 8 ap. Birch. Vulg. Syr. Copt. Ar. Armen. Andr. Areth. Origenes etc. Non reſpuendum erit additamentum ὁ Θεος; etiamſi ad Chriſtum referre haec velis, qui et ipſe in omni carmine diuinis praedicatis inſignitur.

chriſtianae aduerſariis. Nec fallunt omina. Audit enim vocem, ab eodem Meſſia, quem oculis viderat, profectam, quae quidquid modo imprecatus erat hoſtibus, ratum et effectum fore confirmat. Ναι. αμην. "Rectiſſima ſunt et veriſſima, quae effatus es: nil niſi poena et luctus manebit aduerſarios meos: Neque incaſſum haec proloquor: valeo enim euentu comprobare et perficere, quaecunque futura eſſe affirmo: quia ſum omnipotens ab aeterno." Το A και το Ω, i. e. πρωτος και εσχατος, infr. v. 17; c. 22, 13; Jeſ. 44, 16. Mos initium rei et finem litteris alphabeticis indicandi apud Iudaeos obtinuit. *Jalkut Rubeni*, fol. 17, 4: "Adamus totam legem transgreſſus eſt ab א vsque ad ת." Plura vid. ap. Schöttg. Quin plura adeo rimando perſcrutata eſt doctrina Iudaeorum ſubtilior: namque diuinum nomen אמת (*veritas*) litterarum prima, media et vltima effici argutabantur. vid. Buxtorf. lex. chaldaic. 116. Sed et apud exteros ſcriptores *alpha* pro *primo* dici (veluti Martial epigr. 5, 27.) exemplis congeſtis probauit Wetſten. — Notandum autem, diuina attributa, aeternitatem, ſummam

9 Ἐγὼ Ἰωάννης, ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ Ἰησοῦ Χρι-

VARIAE LECTIONES.

v. 9. ὁ ἀδελφος. Ita pro lect. rec. ὁ και αδελφος in AC, pluribusque aliis ap. Wetft. Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 7 ap. Birch. Vulg. Syr. Copt. Ar. Aeth. Arm. Andr. Areth. probb. Mill. 684. Wetft. Griesb. etc. Videtur και additum ab eis, qui Joanni apoſtolo carmen vindicaturi, cauere ſimul annitebantur, ne *ſola* voce αδελφος auctoritati apoſtolicae quid detraheretur.

Ibid. pro Ιησου Χριστου legitur et εν Χριστω. ſ. εν Ιησου, ſ. εν Χ. Ι. in ABC, pluribusque aliis ap. Wetft. Gr. et Birch. omnibusque ap. Matth. Editt. Complut. etc. Verſſ. Syr. Arr. Arm. Vulg. patribusque latinis nonnullis. Verba και υπομονη omitti videntur ab Aretha. Omnino magna in v. hoc adeſt lectionis inconſtantia.

Additamentum τῃ καλουμενῃ deeſt in editt. Eraſm. 1. 2. 3. et Aldina, prob. Bengelio.

In fine verſ. poſt Ιησου addit Χριστου lect. recepta.

mam potentiam, iuſtitiam, veritatem etc. in carmine noſtro promiſcue adhiberi et ad numen ipſum et ad Meſſiam, vti h. l. et infr. v. 17. 18; 4, 8-11 coll. 5, 12-14; 10, 6; 14, 7; 15, 3; 16, 5. 7; 19, 2 etc.

v. 9. Abſoluerat poeta his quae explicauimus ea, quae in vaticiniorum exordiis ſolebant exponi. Supererat modo, vt de loco v. 9. et tempore v. 10. accepti oraculi moneret: id iam aggreditur. Συγκοινωνος etc. Conciliare ſibi ſtudet legentium animae memoranda ſimilitudine earum rerum, quas cum eis et expertus et experturus erat ipſe. Βασιλεια, futura felicitas, cuius cum redeunte Meſſia participes fient eius cultores. Apoc. 20. cf. ſupra ad v. 6. Prout vocem vel θλιψει vel poſteriori υπομονῃ iunxeris, duplex exibit Hendiadyn, vel θλιψις και βασιλεια, *calamitas propter regnum coeleſte ſubeunda*, vel βασιλεια και υπομονῃ, *regnum et gloria in praemium conſtantiae in nos transferenda.* Ιησου Χριστου, Genetiuus ſimilitudinis, vt grammatici vocant, Gal. 6, 14. 17. non ad υπομονην ſolum, ſed et ad θλιψ. et βασιλ. referendus. Senſus: "ego ac vos in conſortio ſumus

Χριστοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ,
διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ·
ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ 10
ἤκουσα

mus cum J. C. quoad aerumnas, quibus affligimur, ſed et quoad regni coeleſtis gloriam, quo, dummodo patientiam adhibeamus conſtantiamque, quemadmodum ille adhibuit, tanquam praemio olim remunerabimur," Rom. 8, 17. Πατμω. Ignobiliſſima inſula, Sporadibus in mari Aegaeo olim adnumerata; Plin. H. N. 4, 12; Strab. 10, p. 747, aſpera ſimul omniumque, quae commodam vitam reddunt, expers, adeoque, vt Gyaros, Amorgos etc. recipiendis exſulibus apta. Obſcuritatem inſulae additamento τῃ καλουμενῃ indicaſſe videtur ipſe. Cf. prol. not. 77. Λογος — μαρτ. Ιησου, *promulgatio euangelii: δια* autem *cauſſam* indicat, auctorem noſtrum idcirco deportationis poena affectum fuiſſe, quia euangelium J. C. commendauerat. Ita et infra vſurpatur c. 6, 9. Ea poena inſequebatur illos, qui circa ſacra nouas res moliebantur: vide loca ex Iureconſultis Romanis huc allata ab Eichhornio. Sunt tamen, qui aliter explicent, vt δια τον λογον *finem* et *conſilium* indicet, cur in Patmo adfuerit Joannes, ſcil. vt et in inſulis, ſicuti in continenti, promulgaret euangelium, ſenſu hoc: "accidit, vt, dum ad doctrinam J. C. commendandam terras inſulasque obirem, in inſula Patmo forte verſarer, ibique εν πνευματι γενομενος conſpicerem v. 10 etc. Ita Hartwig. *Apol. d. Apocalypſe*, P. 2. p. 55, et ſchedulae Koppianae. Nec deſunt, qui vertant: "in ſolitudinem inſulae ſeceſſi ad oracula diuina (λογον θεου) de J. C. (μαρτ. I. X.) accipienda." Ferri tamen poterit et hic ſenſus; *quia eram Iudaeochriſtianus, adeoque paganis inuiſus*. Vid. ſupra ad v. 2. p. 121. Nam quod alii vertunt: "Sacro furore correptus videbar mihi verſari in inſ. P.," admitti nequit, quia τα: εγενομην εν πνευμ. non h. l. ſed v. 10. demum poſita ſunt. Cf. ſtatim ad v. 10.

v. 10. Εν πνευματι. Diuino ſpiritui acceptum ferebant vates feruorem animi et impetum, quo concitati oracula canebant, et ecſtaſin, quae e corpore eos rebusque circumſtantibus quaſi deie-

 ctos

ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος λεγού-

ctos in ſublimiora rapiebat. Eodem ergo ſenſu uſurpantur πνευμα et εκστασις, vid. ad. Act. 10, 10. Poteſt autem dici πνευμα ſeu εκστασις γενεται (πιπτει) εις εμε, Jeſ. 61, 1; Ezech. 1, 3; Act. 10, 10, vel ipſe ego γινομαι εν πνευματι vel εκστασει. Ita h. l. et Actor. 22, 17: quaſi perfuſus ſum ſpiritu, totusque ei immerſus, oppoſ. τῳ: εν σωματι 2. Cor. 12, 2. (Similia Marc. 5, 2.) Κυριακη ἡμερα. Eſt κυριακον omne, quidquid ad J. C. Κυριον pertinet, vt κυριακον δειπνον, 1. Cor. 11, 20. et h. l. κυριακη ἡμ. Erit autem is vel dies redeuntis paſchatis: vel primus ille hebdomadis dies, qui, quod reſurrectione J. C. inſignitus erat, ſacer habebatur hominibus chriſtianis inde a primordiis, conuentibusque frequentabatur. Atqui illo die Meſſiam, qui et reſurrectione ſua eodem ad viuos redierat, tum quoque rediturum eſſe, quando regnum ſuum inſtaurandum erat, conſtans fuit opinio, vid. Eichh. Commentar. ad h. l. p. 32. 33. Vix ergo conuenientiorem diem excogitare poterat ingenium poetae, qui redeuntis Meſſiae imaginem deſcribere ſuſceperat. In feſtis paſchalibus enim ſacra ad mediam vsque noctem protrahebantur, Actor. 20, 7. (Plin. lib. 10, epiſt. 97): quo pronior ad recipienda oracula reddebatur auctoris mens, ſpretis rebus terreſtribus nonniſi coeleſtia meditans. Ex hac explicatione a plerisque agnita h. l. tempus, vti v. 9. locus, traditi ſibi oraculi indicatur. — Sunt tamen qui aliter explicent. Siquidem nullius diei feſti, nec paſchalis nec dominici omnino, ratione habita per κυριακην ἡμεραν non niſi diem, quo ad poenas ab hoſtibus exigendas rediturum ſperabunt Meſſiam, ſignificatum credunt, quali ſenſu et in V. et in N. T. ſaepenumero dictum ſit ἡμερα Κυριου; Jeſ. 13, 6; Joel 1, 15; 2, 1. 11; Amos 5, 18; Zephan. 1. 14; Mal. 3, 2; Ezech. 13, 5 etc.; 1. Cor. 1, 8; 5, 5; 2. Cor. 1, 14 etc. Iam ita iungunt verba: εγενομην εν ἡμερᾳ κυριακῃ. "Viuebam die dominica, feſtaque eius et ſacra celebrabam, at non vere, ſed εν πνευματι tantummodo, i. e. quum eſſem in Patmo inſula, videbar ibi mihi celebrare ritus paſchales, et diem contemplari talem, qualis mox imminebit is, quo iam redibit Meſſias." *Mich dünkte, ich*

λεγούσης· ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον 11
ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν,
καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις,
καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 11. Poſt λεγουσης inſerit lectio recepta: Εγω ειμι το Α και το Ω, ὁ πρωτος και ὁ εσχατος και, quae tamen abſunt in ABC pluribusque vtriusque familiae apud Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 6 ap. Birch. Syr. Copt. Aeth. Arm. Vulg. Andr. Areth. Ex c. 22. Andreae commentario praeeunte, huc inuecta videntur.

Ἑπτα ante εκκλησιαις omittit text. vulgaris. Sed adeſt fere in iisdem libris, e quibus priora abſunt. Iidem fere teſtes omittunt τα: ταις εν Ασια, quae lectio recepta poſt εκκλησιαις inſerit.

ich ſahe dort im Geiſte des Herrn Tag etc. Sed huic explicationi obſtare videtur phraſis γινεσθαι εν ἡμερα, quam nusquam eo ſenſu legere me memini, vt ſit *diem agere, einen Tag erleben.* Eam tamen ſententiam amplecti videtur et Augusti in praefat. ad *Schreiberi verſ. poet. Apocal.*

Hinc iam imagines viſu ſibi oblatas referre incipit poeta: neque alia eſt, quae prima occurrit, quam figura vehementiſſimo deſiderio exſpectati Meſſiae ipſius. Ne tamen nimia luce, qua ſplendet coeleſtis natura, ſubito praeſtringatur oculorum acies, primo auditu eiusdem praeſentiam percipit, v. 10. 11, deinde et viſu v. 12 ſq. Sed et ea, quae aures percellebant, ſatis grauia erant et vehementia (cf. infr. v. 15): audire enim videtur tubae clangorem, quo aduentum redituri Meſſiae annunciandum eſſe recordabatur Matth. 24, 31.

v. 11. Quae hic enumerantur Aſiae minoris vrbes, eo ſunt ordine enunciatae, quo ex inſula Patmo proficiſcentibus breuiſſima via adiri poſſunt, id quod locis e ſcriptoribus profanis probatum h. l. dedit Wetſtenius. Ταις ἑπτα autem indicat *illis ſeptem*, quae ſeptenarium numerum colligere annitentibus ſeptem potiores eccleſiae videbuntur, cf. ad v. 4. Diſſimilem ſe hic a vatibus priſcis noſter gerit: at quia carmini adiungere conſtituerat et epiſtolas, bene agit,

12 Καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν, ἥτις
ἐλάλει μετ' ἐμοῦ· καὶ ἐπεστρέψας εἶδον ἑπτὰ
13 λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν = ἑπτὰ:
λυχνιῶν

VARIAE LECTIONES.

v. 13. Vocem ἑπτὰ retinuit e lectione recepta textus Bengelianus; fed damnandam eam atque e textu profcribendam cenfet Griesbachius cum Wetftenio. Omnes tamen apud Matth. et apud Birch. praeter 2, exprimunt vocem.

agit. dum profitetur, et ea, quae in eis perfcribenda erant, iniuncta fibi effe coelitus. Voces ὁ βλέπεις nonnifi ad primam hanc imaginem c. 1. vati oblatam referendas effe exiftimat Koppius. Sed nullam video caufam fatis idoneam, quidni ad omne carmen fint referendae. Potiffima enim rerum fimulacra inde a cap. 4. apparent: et hactenus non nifi in limine quafi fubfiftimus, in quo tamen et ipfo apparet Meffias, vatem ad ea, quae iam apparitura fint, attentum faciens. Exftat in hunc locum programma: *Chriftus ὁ πρωτος και ὁ εσχατος* (cf. Var. lect.) — *Apoc.* 1, 13 - 18. *Sectio prior, in quo virtutes illius loci aefthetica excutiuntur:* auctore Hassio. Regiomont. 1790.

v. 12. Conuerfus iam vates delatum fe videt in locum fanctiffimum, apparetque figura redeuntis Meffiae, augufta et ita ornata, vt decebat naturam coeleftem. Haud iniucunde fane afficimur variis his rerum fimulacris, quamquam ornatus poetae Graeci aut Romani fruftra quaeritur. Sed poetae Judaico nulla imago celfior videbatur fublimiorue, quam quae e templo Hierofolymitano, facra fupellectile, ornatuque vel regio vel pontificali poffet deduci; atque exinde et illas, quibus iam oblectabimur, figuras deduxiffe noftrum, nemo negauerit: dummodo videat, ne ad fingula defcendendo nimis argute quaerat, quaenam res fingulis fimulachri partibus indicata fit et expreffa: id quod ab ingenio poetae, fanaque figurarum poeticarum interpretatione abhorret vel maxime. Abreptus ergo phantafia poeta confiftit in templo, ibique videt ἑπτα λυχνιας et quidem χρυσᾶς, id quod ad fummum fplendorem indicandum et hic et alibi in libro

addi-

λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη,
καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν.
Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ ὡς 14
ἔριον

additur. Exod. 25, 31. 37; Num. 8, 2. Imitatus hic eſt poeta noſter in deſcribendo loco Zachariam, qui cap. 4. easdem fere imagines exprimit: in figura tamen hominis ipſius reddenda alium ſequitur.

v. 13. Danielem puta, c. 10, 5. 6. 16 ſq. ita tamen, vt ad ornandam effigiem plura addat, quae tam ſplendoris, vis et roboris aliarumque virtutum, vt decebat Meſſiam, ſymbola et emblemata vbique locorum habentur, quam ad illuſtriores iſtarum regionum perſonas, reges, pontifices etc. adhibebantur, vid. e. gr. Ioſ. Ant. 3, 7, 4; 21, 1. quibus maius quid et auguſtius animo concipere non valuit Iudaeorum mens. Ὁμοιον υἱῳ ανθρωπου, i. e. *homini*, Dan. 10, 6; 7, 13. et apud Ezechielem ſexcenties. Non autem exprimitur ὁ υἱος ανθρωπου, ſeu υἱος του ανθρωπου Jo. 5, 7, Meſſias, illum enim ipſum contemplatur: adeoque ineptum fuiſſet dixiſſe, Meſſiam apparuiſſe ſimilem Meſſiae: ſed apparuit natura neſcio quae, ſimilis homini. — Iam ornamenta figurae huius humanae contemplaturi neutiquam peccaſſe videbimur, ſi eorum permulta e regum ſacerdotumque ornatibus deſumta eſſe affirmamus. Ποδηρη *ad pedes vsque demiſſum*, ſuppleatur χιτωνα vel potius στολην, vel ex vſitato Graecismo: "ipſe homo ποδηρης indutus erat, i. e. *vsque ad pedes veſtimento opertus*," et quidem fluxo et laxiore, quod trahi poterat longius, ſeu ſyrmate, qualia geſtare honoris eminentiorisque dignitatis ſignum habebatur. Eiusmodi veſtes cingebantur conſtringebanturque baltheo: adeſt ergo et hic ζωνη, ſed qualis decebat figuram auguſtiſſimam, χρυση. Conſpiciebatur autem cingulum προς τοις μαστ. Proprie μαζος mamma virilis et μαστος muliebris: ſed vſurpantur promiſcue, h. l. id. qu. c. 15, 6. περι τα στηθη.

v. 14. Sed et corpus ipſum a capite ad calcem ita ſplendidum cernebatur et illuſtre, vt diuiniorem naturam, qualis Meſſiae conueniebat, haud difficulter agnoſceres. Cf. Ezech. 8, 2; Dan. 7, 9; 10, 6. quae expreſſiſſe videtur noſter. Imagines a poeta ſelectae

ἔριον λευκὸν, ὡς χιών· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς
15 φλὸξ πυρός· καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκο-
λιβάνῳ, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι· καὶ ἡ φωνὴ
αὐτοῦ

VARIAE LECTIONES.

v. 15. Πεπυρωμενοι. Pro eo habent πεπυρωμενῳ, quod ad χαλκολιβανῳ referendum eſt, Syrr. Arabb. Aeth. Vulg. Irenaeus, Cyprian. Primaſ. manifeſto ex correctione, quoniam inſolentius dictum videbatur, ignem, quo aes quidem coquitur et ignitur, et pedes candefeciſſe. Sed non reputabant correctores, voculam ὡς ad mitigandam rem eſſe additam. Cf. Diſſertat. exeget. ad Apocal. quaedam loca, praeſide Storrio defenſa Tubing. 1795. Bengelius, qui vulgatam lectionem ſeruat, in Gnomone tamen alteram πεπυρωμενῳ probat. Cf. c. 2, 18.

ctae et alibi ſatis frequentatae ſunt (vid. Wetſten.) nec niſi ſplendorem indicant, quo coruſcabat figura omnis: proinde nec de canitie, ſenectutis debilitatisue ſigno, nec de pontificum cidari lanea alba etc. cogitandum erit.

v. 15. Χαλκολιβανος. Vox noua, efficta, vti videtur, a poeta ipſo, vt maius quid et pedeſtri ſermone ſublimius ſonaret, quam χαλκος; id enim exprimit. Petiit autem hanc terminationem vel ab Hebraeo לבן *albus, candens*, vel a κλιβανος *fornax*, vnde et χαλκοκλιβανῳ legere ſuadet Salmaſius, vel a λειβεσθαι *fluere*, ſicuti fluit ſtillatque aes liquefactum, vel a monte Libano, vel ab alia re neſcio qua, quae forte menti obuerſabatur. Perperam igitur nouum metalli genus hic indicatum eſſe ſuſpicantur alii. Suidas χαλκολιβανον. ειδος ηλεκτρου, τιμιωτερον χρυσου. Cf. Bochart. Hieroz. P. 2, p. 871 et 883 ſq. Utut ſit, conſtat, duo momenta exprimere voluiſſe poetam, firmitatem pedum graduumque, quibus, vt Meſſiam decebat, ingrediebatur, et ſplendorem, qui in coeleſti natura fulgebat. Cf. infra c. 10, 1; Dan. 10, 6. At vero non oculis humanis ſolum grauia ſunt numina, quotiescunque apparent mortali generi, ſed et auribus, quas nimio fragore obtundunt vocis, quae refert vel tubae clangorem, ſupra v. 10, vel ferarum mugitum c. 10, 3, vel ſtrepitum concionis

αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν· καὶ ἔχων ἐν 16
τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτά· καὶ ἐκ τοῦ
στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευο-
μένη· καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ
δυνάμει αὐτοῦ.

Καὶ

cionis Dan. 10, 6, vel ſonitum commotarum undarum, vt h. l. Qui tamen ὕδασι πολλοῖς indicatam eſſe arbitrantur populorum multitudinem, vti infra c. 17, 15, quia ad omnes terras propagandum ſit verbum et doctrina Meſſiae, nimium profecto argutantur.

v. 16. Ἀστέρας ἑπτα, vel *ſeptem annulos*, vel *vnum annulum ſeptem gemmis, aſtrorum inſtar micantibus diſtinctum.* Ῥομφαια, quod paſſim in Apoc., vti et Luc. 2, 35. et apud LXX, occurrit, eſt oblongum genus gladii, ad armamenta Thraciae pertinens. Heſych. Θρακιον αμυντηριον, μαχαιρα, ξιφος η ακοντιον. Eiusmodi gladius, et quidem anceps, διστομος, veluti lingua ex ore promiſſus, vim orationis et grauitatem indicat, et h. l. et infra c. 19, 15, ad morem Hebraeorum. *Pirke R. Elieſer* in Jalkut Rubeni part. 1, fol. 52, 1. "incepit illi maledicere gladio, qui in ipſius ore eſt." Cf. Jeſ. 11, 4; Hebr. 4, 12. — Caue autem ad noſtrum recti et pulchri iudicium exigas imaginem, quae, etiamſi Hebraico poetae apta videbatur et ſatis iucunda, at nobis neutiquam poterit approbari. Sed ea, quae per ſe nobis diſplicent, deformiora redduntur picturis illis, quae Meſſiam h. l. delineant, elata dextra, ſeptem ſtellis circa digitorum apices diſperſis, enſemque ex ore ita prominentem, vt capula, quae exſors ipſa ſecandi eſt, terram contingat, quum nulla alia poetae fuerit mens, quam delineare linguam, quae tanquam enſis ancipitis mucro ex ore promineret, cf. prol. p. 92. Ἡλιος. Solita omnibus fere poetis imago, ad ſummum ſplendorem ſpeciei auguſtae indicandum Matth. 17, 2. Eſt autem ſol in ſumma δυναμει, quum e medio coelo fulget. Jud. 5, 31, ad quem locum *Midraſch* in Jalkut Simeon. 1, fol. 55, 41. de Moſe et Aarone loquitur: "ſplendor facierum erat tanquam ſplendor ſolis."

17.

17 Καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν, ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας
αὐτοῦ ὡς νεκρός· καὶ ἔθηκε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ἐπ'
ἐμὲ λέγων· μὴ φοβοῦ, ἐγώ εἰμι, ὁ πρῶτος καὶ ὁ
18 ἔσχατος, καὶ ὁ ζῶν καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ
ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· καὶ ἔχω
τὰς

VARIAE LECTIONES.

v. 18. Poſt αιωνων lectio recepta addit Αμην, quod tamen deeſt in AC, 1 ap. Alt. 1 ap. Birch. Copt. Aeth. Arm. Arab. polygl. Vulgat. Iren. Orig. Cyprian. Andr., probantibus, quia ex conſueta

17. Accidit vati, quod accidere ſolet mortalibus, quotiescunque numina conſpiciunt. Cf. Dan. 8, 18; 10, 8. 9. quae vtique imitatione expreſſiſſe noſter videtur (cf. Actor. 9, 4.): ſed perinde ac Daniel confirmatur ſibique redditur ſuauiſſimo alloquio. Εγω ειμι noli iungere cum inſequentibus: nam qui conſpecto numine coeleſti tanquam moribundi in terram procubuerunt, profecto parum ex animi deliquio emergent, vbi eum, cuius numine viſo omnibus artubus contremiſcunt, affirmantem audiunt, numen adeſſe, coeleſtibus virtutibus inſigne, et mortalibus adſpectu graue. Sed poſt ειμι interpungas, exibitque ſenſus idem, qui eſt Matth. 14, 27; Jo, 6, 20. vbi iisdem vocibus μη φοβ. nectuntur haec. Senſ. "Ego ſum veſter ille Meſſias, tam impenſis precibus veſtris expetitus." Iam cumulantur diuina, quae vbique Meſſiae carmen attribuit, praedicata. Addita ea h. l. ſuſpicatur Eichhornius, vt metus Joanni eximeretur, omnisque dubitatio, quia forma prorſus alia apparuit, quam ea, qua indutus Joannem in deliciis habuerat Jeſus. Sed praeſtat, opinari, eum in finem eſſe haec adiecta, vt fidem facerent Joanni, ſpem, quam fouebant homines chriſtiani, fore vt redeunte Meſſia omnibus eriperentur tormentis, haudquaquam vanam eſſe et irritam: ſiquidem ipſe inſtructus ſit virtutibus ſatis amplis, vt eis ſuccurrere poſſit velitque. Πρωτος και εσχατος, id. qu. Α και Ω ſupra v. 8, qui omni tempore ſuis praeſto eſt, Matth. 28, 20; Jeſ. 48, 12. ad ſequentia autem ζων, νεκρος

τὰς κλεῖς τοῦ Θανάτου καὶ τοῦ Ἅιδου. Γράψον 19
οὖν ἃ εἶδες, καὶ ἅ εἰσι, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι
μετὰ

sueta doxologiarum formula irrepsisse videtur, Millio, proleg. 685, Wolfio, Griesbachio. Erasmus Schmidius suspicatur, legendum esse ὁ Αμην: q. d. ego, qui ειμι ὁ Αμην, qui sum αληθινος, vt c. 3. 14.

Ibidem. Του θανατου και του ᾁδου. Inuerse leguntur in textu vulgari: cuiusmodi inuersiones, quod h. l. semel monuisse sufficiat, identidem recurrunt, vt c. 2, 3. 19. 21; 3, 16; 4, 5; 5, 6; 6, 3. 8. 12. 13. 15; 9, 6; 11, 6. 7; 12, 3. 10. 15; 13, 1. 12; 14, 9. 11; 16, 2. 18; 17, 2. 4. 13. 17; 18, 4; 19, 8; 20, 9; 21, 2; 22, 13 etc.

κρος haec respicere non crediderim: neque cum Wetstenio ad humiliorem celsioremque Jesu naturam haec retulerim.

v. 18. Ζων—αιωνων. Haec ex vita sua terrestri, morte, resuscitatione et aeterna gloria Messias in mentem vati reuocat. Τας κλεις του θανατου και ᾁδου. Claues sunt potentiae symbola et emblemata, vnde Judaei loquuntur de clauibus ciborum, pluuiae, sepulchrorum, resurrectionis, palatiorum, sterilitatis mulierum etc. vid. loca e Rabbin. ab Eichhornio huc allata. Cf. cap. 3, 7; 9, 1; 20, 1; Jes. 22, 22. Proinde qui claues mortis et Orci manibus gerit, potestate se gaudere indicat, et praecipitandi in Orcum, et ex Orco in vitam reuocandi, quos velit. Eiusmodi claues veterum mythologia et Plutoni attribuebat: at vero ex Judaeorum opinionibus eaedem Satanae competebant: sed eo debellato eripuit easdem sibique vindicauit Messias. Omnia haec ad solatia miseris christianis, qui in tanta temporum difficultate quotidie mortem timebant, addita videntur, q. d. "me inuito nemo vos trucidabit, et quoscunque voluero in vitam reuocare valeo."

v. 19. Apparuerat Messiae species; et desiderii impetum sedauerat. Quid maiori esse poterat solatio et Joanni, et qui eum sequebantur, coetibus Asiaticis? quidue firmiorem reddere et certiorem spem, fore, vt, cuius figuram iam oculis obambulantem viderat, ex impro-

20 μετὰ ταῦτα, τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οὓς εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσι, καὶ αἱ λυχνίαι αἱ ἑπτὰ, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσί.

Τῷ

improuiſo adueniret ipſe, et cum eo meta laborum omnium. Sed monendi antea erant afflicti chriſtiani, ne nimiam in aduentu eius fiduciam collocarent: quia grauis ille et pernicioſus futurus ſit omnibus, et illis quoque ipſis, qui Chriſti nomen profeſſi, animo tamen et vita parum dignos ſe honore conſortii cum Chriſto comprobaſſent. Itaque litteris conſignare, quae apparebant, vates iubetur, et ſingulis eccleſiis ea tradere, quae opus erant. Ἃ εἶδες ſpectant ad imaginem Meſſiae hucusque deſcriptam. Ἅ εἰσι (noli percelli inuſitatiore ſermone, pro quo Graecis dicendum erat: ἅ ἐστι) quid *ſignificent* ea, quae vidiſti (id iam explicare aggreditur v. 20): καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι ſpectant ad aduentum Meſſiae ipſum, oblata oculis poetae forma praefiguratum, nec non ad omnes illas rerum viciſſitudines, quas in iſto aduentu euenturas carmen inde a cap. 6. canit, quae nondum quidem viderat vates, quae tamen mox ob oculos ponenda erant.

v. 20. explicat τα: ἅ εἰσι. Admodum frequentata fuit apud veteres, et apud ſequiores Iudaeos quoque, ratio ac methodus docendi per ſymbola et emblemata, vt ex Ezechiele, Daniele, Zacharia, Cebetis tabula etc. patet. Plutarch. de garrulit. ait: οἱ δε συμβολικως ανευ φωνης ἁ δει φραζοντες, ουκ επαινουνται διαφεροντως; Sed et ſenſus eiusmodi emblematum et ſignificatus adiungitur, vt in Cebete, Daniele, Zacharia, parabolis J.C. Errant igitur, qui parum decere pictorem rati, ſubſcribere picturae, quid indicatum velit, iſtiusmodi loca ſerius appicta opinantur, vid. prol. p. 90. Μυστηριον *res occulta quaeuis, arcana, nonniſi initiatis*, μεμυημενοις, *cognoſcenda*, haudquaquam autem vulgo profano: ergo et *ſenſus, ſignificatus occultus*, qui ſub aliqua re latet. Ita h. l. et infra c. 17, 7, et apud Juſtin. mart. in dial. c. Tryphone: το μυστηριον

του

Τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας γράψον· Cap. II. 1
τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ
δεξιᾷ

VARIAE LECTIONES.

v. 1. Εν Εφεσῳ. Lectio recepta Εφεσινης. Similis varietas v. 8. 18; cap. 3. 14.

του προβατου, ὁ το πασχα θυειν εντεταλται ὁ θεος, τυπος ην του Χριστου. Eſt autem h. l. caſu accuſatiuo poſitum. *Αγγελοι.* Ita apud Hebraeos vocabantur ſummi ſacerdotes, quaſi internuntii inter Deum et homines (perinde apud Aegyptios), vnde cum tot aliis tranſiit ad Chriſtianos. "In Synagoga Hebraeorum olim fuit, hodieque eſt miniſter, qui dicitur שליח צִיבּוּר, *nuntius ſive legatus eccleſiae*, cui delegatum eſt munus praelegendi, orandi et docendi. Vitringa de Synag. Vet. lib. 3, p. 2." Schöttg. hor. hebr. et talmud, ad h. l. p. 1089–1094. Eundem ſenſum voci *αγγελοι* nonnulli et 1. Tim. 3, 16. ineſſe male exiſtimant. Doctores autem et antiſtites illuſtriore et ſatis iucunda imagine aſtrorum apud Iudaeos expreſſos eſſe, iam ex Daniele c. 12, 3. liquet. — Haud abſimili imagine ſub candelabrorum effigie repraeſentari poterant eccleſiae ipſae; quia chriſtianorum illi coetus virtute et exemplis quaſi lumine praeire debebant caeteris Aſiae incolis. Phil. 2, 15. Sed in his, quae explicat interpres ipſe, ſubſiſtendum, neque plura, quid cidari, ſtola, balteo etc. indicetur, ſubtilius quaerenda.

Cap. II. Quae adhuc vniverſe iniunxerat Meſſias, v. 11. 19. 20, iam ita mandat, vt ad ſingulas illas eccleſias ſeptem ſeorſim reſpiciatur: quibus quidem interponendis de ſublimiore carminis noſtri natura detractum aliquid eſſe negari nequit. Sed vix aliter potuit auctor, vt qui non vatem ſolum ſed et epiſtolographum ſe exhibet, vti et ex fronte et calce libelli liquet. Nolimus ergo indignari, ſeptem his epiſtolis apocalypticis (ita enim vocantur) interpellari nos, nec ſtatim ad ſplendidum illud theatrum accedere poſſe, quod c. 4. inſtruitur. Neque enim vel his iniucunde afficimur, ſiquidem non tam epiſtolas legimus, quam oracula, haudquaquam pedeſtri oratione expoſita: et res ipſa commendabit amorem tenerri-

δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν

nerrimum Messiae erga suos, qui in omnibus his alloquiis id agit, vt admoneat coetus Asiaticos, ita viuere, vt spes, quam de propinquo suo reditu conceperant animo, ne fallat, eaque in grauius malum vertant, quae malorum finem fore et solamen sperabant. Venturum se utique: sed et in poenam et vindictam venturum: nec Iudaeorum solum gentiliumque, sed et christianorum, qui spreuissent salubria bene sapienterque viuendi consilia. Recitata igitur hic invenies tum quae laudi singulis coetibus, tum quae crimini vertebantur: atque ex eis, quae his septem ecclesiis dicuntur, et aliae ecclesiae e. gr. Colossensis, Hierapolitana etc. ea poterant deducere et sua facere, quae ipsis conueniebant. Sequuntur autem eodem ordine, quo supra c. 1, 11, vbi vide: atque si ἀγγελοις, episcopis ecclesiarum, inscribuntur, ecclesiis ipsis traditae et dicatae sunt, sicuti exercitus alicuius duci acceptum fertur, quodcunque milites bene maleue gerunt: in quo argumento probando multus est Eichhornius in Commentar. p. 58-64. — Sunt qui suspicentur, *post* elaboratum carmen has epistolas concinnatas fuisse a poeta et h. l. insertas, vel omnibus apographis omnes, vel singulis singulas tantummodo, prout huic illiue ecclesiae mittebantur exempla. — Plura praemonere hic nil attinet: exponentur ea in Excursu 1.

---

a) *Oraculum ad Ephesios c.* 2, 1-7. Ephesus, Asiae proconsularis metropolis, nemini facile ignota: atque et de ecclesia christiana ibidem collecta plura comperta sunt ex Act. 19 et 20. et epistola prima ad Timotheum, ad quam vid. prolegomena nostra. Vexatam eam falsorum magistrorum artibus fuisse, et ex illis locis et ex nostro hoc colligimus: sed nil egerunt ii, neque a fide et perseuerantia dimouerant christianos homines. Id laudi vertitur coetui: crimini autem, quod amoris et mansuetudinis christianae fuerit negligentior.

v. 1. Τῳ αγγελῳ εκκλησιας, i. e. *eccesiae ipsi.* Perinde et Ezechieli iniungitur a Ioua, singulos populos alloqui. E. gr. Ezech. 25, 3; 27, 3; 28, 2; 29, 2; 31, 2; 32, 2 etc. Quod si antistitem,

λυχνιῶν τῶν χρυσῶν· οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ 2
τὸν κόπον καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ ὅτι οὐ δύνῃ
βαστάσαι κακοὺς, καὶ ἐπείρασας τοὺς λέγοντας
ἑαυτοὺς ἀποστόλους εἶναι καὶ οὐκ εἰσὶ, καὶ εὗρες
αὐτοὺς

VARIAE LECTIONES.

v. 2. λεγοντας. Ita pro φασκοντας, quae eſt lectio communis, exhibent ABC pluresque ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 7 ap. Birch. Verſſ. Syr. Arabb. Aeth. Arm. Vulg. Andr. Areth. Lectio φασκοντας inuoluit ſenſum iactationis, gloriationisque, quum noſtra ſit ſimplicior, adeoque ex praecepto Griesbachiano (praefat. Vol. I, p. LXII) praeferenda. Praefertur itaque a Wetſt. Griesb. Beng. aliisque rei criticae peritis. Sed apud plures teſtes deeſt vox εἶναι. — Pro επειρασας lect. commun. in forma media habet επειρασω.

tem, qui vtrum tum Timotheus fuerit an alius parum conſtat, h. l. non επισκοπον, πρεσβυτερον etc. ſed αγγελον ſalutatum audimus, recordemur, et in his epiſtolis ſublimius quid ſpirare orationem, quod ad caeterum librum accommodatum ſit, in quo omnia angelis ſunt referta. Ταδε λεγει (ad modum prophet. Hebr. כה אמר יהוה) ſc. ὁ Χριστος, ſed pro proſaico hoc et hic et vbique alibi periphraſtice, ex imagine cap. 1, 13. adumbrata, exprimitur Meſſias. Κρατων plura exprimit quam εχων 1, 16. ſcil. *cuſtodientem, conſeruantem:* "qui antiſtites eccleſiarum in manu ſua cuſtodit et ſollicite obſeruat:" haud abſimili imagine, ac Exod. 13, 9; Deut. 6, 8; 11, 18; Jeſ. 49, 16. Περιπατων c. 1, 13: *qui inter candelabra obambulat*, i. e. qui eccleſiis ſuis ſemper eſt praeſto: imagine alia, ſed eundem ſenſum exhibente. Exod. 34, 9; 2. Cor. 6, 16. Conuenit autem haec periphraſis eccleſiae Epheſinae conditioni, innuitque Meſſiam vbique locorum praeſentem inter ſuos (Matth. 28, 20.) eorumque vitam et mores obſeruantem.

v. 2. Vox εργα videri poſſet *moleſtiam* indicare ſyn. κοπος, vt Hebr. 4, 10. Sed ob 2, 19; 3, 1. 8. 15, vbi non iungitur vocabulis moleſtiam ſignificantibus, exprimit potius *mores*, *facta omnemque vitae rationem*, chri-

3 αὐτοὺς ψευδεῖς, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ ἐβάστασας διὰ τὸ ὄνομά μου καὶ οὐ κεκοπίακας. Ἀλλ'

VARIAE LECTIONES.

v. 3. Textus communis habet: και εβαστασας και ὑπομονην εχεις (inuerſo ordine, vide ſupra ad 1, 18) και δια το ονομα μου κεκοπιακας και ου κεκμηκας. Exemplo hoc ſit, plura interpretationis cauſſa addita eſſe, veluti h. l. κεκμηκας a ſciolo aliquo, qui *ſuccumbendi* notionem in verbo καμνειν quidem latere ſciebat, ſed noluit eandem et in verbo κοπιαζειν quaerere. Breuior tamen et inſolentior lectio praeferatur, comprobata per AC pluresque alios ex vtraque familia ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 4 ap. Alt. 6 ap. Birch.

chriſtiano homine vel dignam, vel indignam h. l. prius. Miror in Koppianis ſchedulis τα εργα referri ad multitudinem negotiorum, quibus occupatus et diſtrictus erat epiſcopus: quam opinionem indubie poſtea miſſam fecit vir acutiſſimus. Κοπος, *ſtudium* et *ardor*, quo ad aliquam rem incumbimus, h. l. ad profligandos pſeudoprophetas. Eodem ſpectat et ὑπομονη, quod per hendiad. expreſſum cogitari poteſt, q. d. κοπος ὑπομονης fere vt 1 Theſſ. 1, 3; Hebr. 6, 10. Κακους *genuinae doctrinae adulteratores*. Phil. 3, 2: cf. mox v. 6. Hos tanquam ζυγον, βαρος βασταςαι (Act. 15, 10. cf. Arrian. Epictet. Lib. I. c. 3: ουδεις, σου την οφρυν, ſuperbiam, βαστασει,) ου δυνη (ion inuſitatius pro δυνασαι). Πειραζειν forma actiua (non media, vid. Var. lect.) inter alia eſt: *explorare, ſub examen vocare.* Fruſtra quaeritur, ex quanam haereſi prodierint falſi illi magiſtri: forſan e Joannis baptiſtae diſcipulis: Act. 18, 25 ſq. 19, 2. 24. 25. aut εκ των περι Ὑμεναιον και Φιλητον 2. Tim. 2, 17, aut ex eis, qui vanis et inutilibus diſceptationibus, quas in epiſt. ad Tim. exagitat P., oblectabantur omnino. Libros nonnullos de his impoſtoribus conſcriptos, qui tamen in hiſtoria eccleſiaſtica curatius examinandi videntur, h. l. affert Eichhornius.

v. 3. *Sed iſtorum artibus omnibus parum a fide genuinae meae doctrinae adhibita et perſeuerantia moveris.* Nota duplicem antanaclaſin: nequis βασταςαι et tamen εβαστασας: adhibes quidem κοπον, ſed tamen non

κοπιας

Ἀλλ᾽ ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν 4
πρώτην ἀφῆκας. Μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτω- 5
κας,

κοπιᾳς i. e. *defatigaris*, infolentiori fenfu, quum alias κοπιᾳν fit *laborem impendere*, et καμνειν *fuccumbere labori et defatigari* (cf. Var, lect.), pro quo tamen et κοπιᾳν ponitur interdum, Matth. 11, 28; 1. Cor. 4, 12; Jo. 4, 6. et apud LXX. paffim 2. Sam. 17, 2; Jef. 40, 28; Jerem. 17, 16.

v. 4. Αγαπη πρωτη interpretatur Eichhornius de lenitate et manfuetudine, qua falforum doctorum machinationes primo quidem tulerit, fed poftea nimis acerbam fe in eis damnandis et a confortio J. C. excludendis gefferit ecclefia. Non placet; quia erga fecus docentes nec lenitas et manfuetudo commendatur, nec feueritas coercetur vsquam in N. T., imo in eos inuehuntur N. T. fcriptores vel maxime, tam nofter, c. 13. c. 19, quam alii, et Paulus ipfe, qui et fi αγαπην 1. Cor. 13. commendauerat vel maxime, quoad fecus docentes tamen ab ea aberraffe videbitur, Phil. 3, 2; 1. et 2. Tim.; 2. Theff. 1, 6. etc. Adde quod ipfe Meffias odio fe habere eiusmodi veteratores profitetur infra v. 6. laudatque Ephefinos, quod eosdem oderint et ipfi. Nec magis placent, quae Koppianae fchedulae de nimia fuperbia epifcopi Ephefini fufpicantur, qua elatus curam gerere ecclefiarum, iisque αγαπην adhibere neglexerit. Intelligatur vero h. l. de omni re, qua amor proximi et caritas inter homines chriftianos fefe exferit, veluti de erogandis inter pauperiores beneficiis et id genus aliis, vt infra v. 19, vbi cum διακονια iungitur; eritque illud πρωτη ad tempus, feu tale quid, quod praeftiterant Ephefini antea, referendum, vt ex fequentibus patet: forfan et ad dignitatem huius praecepti 1. Cor. 13, 13.

v. 5. Ποθεν πεπτωκας, *quam grauem omnique ciui chriftiano commendabilem virtutem iam neglexeris*. Ita latin. *cadere* adhibetur a Cicerone, ad Attic. 4, 6. Ouid. Metam. 2, 329; "magnis tamen excidit aufis." Senec. Troad. 266. Lectio εκπεπτωκας ex correctione originem duxiffe videtur. Πρωτα εργα pro εργα πρωτης αγαπης. Ob voc. εργα *liberalitatem erga egenos* etc. in animo habuiffe Joannem crediderim. Κινησω. Imagine vtitur fimili illi, quae per πιπτειν exprimebatur,

κας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον·
εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι τάχει, καὶ κινήσω τὴν
λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετα-
6 νοήσῃς. Ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα
τῶν

VARIAE LECTIONES.

v. 5. Ταχει abeſt ex AC, Copt. Aeth. Vulg. patribusque nonnullis latinis. Legitur et εν ταχει, et Eraſmus, Steph. Millius, Bengel. ediderunt ταχει. Lect. rec. eſt ταχυ.

tur, *candelabrum tuum aliorſum transferam*, i. e. "non te, ſed pro te aliam vrbem eccleſiae meae nomine dignam praedicabo." Erat autem vel ſummum ſcelus, vel extremae neceſſitatis opus, vaſa ſacra loco ſuo mouere. Herodian. 6, c. 1, 6. Senſ. "Veniam equidem citiſſime, prout venturum me ſperatis, at vero non in ſolatium miſeriarum, nec ad participes vos regni reddendos: imo potius ea, quae nunc vobis honori ſunt, vobis auferam." Koppianae ſchedulae, quae cuncta nonniſi epiſcopis dicta volunt, ſenſum ineſſe credunt: "primariam epiſcopatus ſedem Epheſo aliorſum transferam." Nemini facile id probabitur. Sed errant et illi, qui huic noſtrae imagini inhaerendo vim diuini verbi cum candelabro conferunt, quod tamen hic non diu. verbum, ſed chriſtianorum hominum congregationem exprimit.

v. 6. Αλλα. *Quamquam. Wiewohl, indeſſen.* Τουτο εχεις. Varie admodum a Graecis vſurpatur verbum εχω. Lucian. dialog. mort. Nireus et Therſites: ἐν μεν ηδη τουτ' εχω: hoc vnum iam *intelligo, aſſequor*, ſo viel habe ich ſchon los, ſchon weg. Hoc loco τουτο εχεις erit: hoc habes tibi proprium et quaſi tuum, quod alii non habent: ſo viel haſt du vor andern voraus: Poteſt tamen dictum quoque eſſe pro κατεχεις: *denjenigen Ruhm indeſſen behältſt du, wie geſagt.* Νικολαϊτων. Poeta, qui per omne carmen figurate loquitur, eatenus quoque in his epiſtolis ſibi conſtat, quod vitia nonnulla illorum hominum nomine notat, qui eiusmodi vitiis infames fuerant. Tali modo c. 2, 20. 23. vitam diſſolutam libidine et idolorum cultu deteſtandam Jeſabeliticae vitae (1 Reg. 21) nomine perſtringit, eos autem qui falſa
et

τῶν νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ. Ὁ ἔχων οὖς 7
ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις·
"τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς
ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ μου."

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Εν τῳ παραδεισῳ. Lect. recept. habet εν μεσῳ του παραδεισου. Noſtrae fauent, vtpote inſolentiori, ABC pluresque vtr. fam. ap. W. et Gr. 1 ap. Alt. 6 ap. Birch. 4 ap. Mt. Origen.

Ibid. το: μου poſt Θεου e textu vulg. abeſt: ſed adeſt in eisdem fere teſtibus. Expunctum eſt ab eis, qui diu. J. C. naturam eo additamento labefieri credebant. Sed neminem offendat, ait Arethas, quod Jeſus h. l. Deum nominat *meum Deum*, qua re diuinae Chriſti naturae nil detrahit eius defenſor Joannes, ſiquidem Joannes Jeſum eadem dicentem inducit quoque Joh. 20, 17. — Eadem fere obſeruatio valet infra de Cap. 3, 2.

et a chriſtianismo aliena docendo ſeducere animos et in transuerſum agere annitebantur, confert cum Bileamo c. 2, 14, cf. Numer. c. 22 ſq. Erunt ergo Bileamitae nil aliud niſi *ſeductores*, *falſi magiſtri*, omnimoda fraude circumuenientes. Hoc autem loco maiorem artem ſectatur poeta: ſiquidem etymologiam nominis בִלְעָם (a בלע, ܒܠܥ, بلغ, *vicit*, ενικησε, et עָם *populus*, λαος) graece reddit, (vti et c. 9, 11; 12, 9; 20, 2 etc.) effingitque nomen quaſi proprium, ſatis frequens, Νικολαος, quod nil indicat aliud, niſi fraudulentum magiſtrum, qui artibus ſuis circumuenire et ad falſam doctrinam ſeducere ſatagit, votique compos redditus quaſi νικᾳ τον λαον ſimplicium chriſtianorum. Ita rem ſe habere, viderunt iam permulti intt., in quibus eſt et Wetſtenius. Hinc iudicare licet, quidnam exiſtimandum ſit de ſecta Nicolaitarum, quam hinc, praeeunte Irenaeo, adu. haer. 2, 27, (cf. Euſeb. H. E. 3, 29; Actor. 6, 5.) exſculpſit haereſiologia: de qua tamen quae ſuſpicati ſint et ſtatuerint viri docti, hiſtoriae eccleſiaſticae copioſius exponenda linquimus. Cf. Eichh. Comment. P. 1, p. 74–81, et Münscher *einige Vermu-*

 thun-

8 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψον·

thungen über die Nicolaiten Apoc. 2, 6. 15. in Gabler *Journal für theol. Litter.* 1803, St. 1. p. 17 ſqq. Fortaſſe tamen non multum erramus, ſi inter falſos magiſtros eminuiſſe Epheſi quendam ſuſpicamur, nomine Nicolaum, quem hac ipſa arte grauiſſime perſtrinxiſſe ſe laetatur poeta, quod eius nomen eundem ſenſum involuere demonſtrat, qui inerat nomini Bileami, quod ſummo odio auerſabantur pii Jovae cultores. Saltem nil inſoliti erat Judaeis, eiusmodi ſenſus ex nominibus exſculpere, ſicuti in V. T. ſubinde factum legimus.

v. 7. Ὁ εχων — εκκλησιαις. Epiphonemate hoc ad verba magiſtri ipſius Matth. 11, 15; 13, 9, 43. expreſſo conſignatur epiſtolarum apocalypticarum vnaquaeque, ad modum verſuum intercalarium, e. gr. Virg. Eclog. 8; Catull. carm. 62. 63 etc. in quo et ipſo elucet ſublimius quid et poeticum. Το πνευμα vel *ego ipſe*, το πνευμα εχων, quod et poſt meum diſceſſum contuli in diſcipulos meos, Jo. c. 14. 15. 16. vel: ſinguli eorum 7 ſpirituum, a quibus ſalutantur 7 eccleſiae Aſiae c. 1. v. 4, ſingulis eccleſiis acclamant; vt adeo vnum quaeuis eccleſia πνευμα habere dicatur proprium et quaſi ſuum. Inde a ὁ νικων afferuntur verba πνευματος. Subaudi: Dicit autem πνευμα haec: Ὁ νικων vel *purus*, *iuſtus* omnino, vid. Eichh. vel ſpeciatim, qui *conſtantem* ſe gerit in re chriſtiana et perſeuerantem, nec falſorum magiſtrorum artibus, vti apud Epheſios, nec miſeriarum moleſtiis, vt infra v. 11, a fide chriſtiana aberrat. Ξυλος ζωης. Praemia, quae victoribus pollicetur Meſſias, ſunt gaudia in futuro regno coeleſti, ad quod inauguran dum rediturus erat. Sed et illa, vti Meſſias ipſe, qui loquitur, periphraſtice vbique exponuntur ex imagine regni iſtius cap. 21. 22. delineata, h. l. ex c. 22, 2. 14. ad Geneſ. 3, 22. expreſſa. Imago ipſa Rabbinis frequentatiſſima. *Jalkut Rubeni* fol. 19, 2: "Deus — animam educit in paradiſum eique guſtandum praebet arborem vitae." Cf. Schöttg. ad h. l. copioſiſſime diſputantem.

---

b) *Oraculum ad Smyrnenſes*, v. 8 – 11. Smyrna, Joniae vel Aeoliae celebris vrbs, Strabonis aetate pulcerrima totius Aſiae, commerciis

γράψον· τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς
ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἔζησεν· οἶδά σου τὴν θλῖψιν 9
καὶ τὴν πτωχείαν (ἀλλὰ πλούσιος εἶ) καὶ τὴν
βλασφημίαν ἐκ τῶν λεγόντων Ἰουδαίους εἶναι
ἑαυτοὺς

VARIAE LECTIONES.

v. 9. Legitur vulgo Οἶδα σου τα εργα και την θλιψιν, quod eſt in plerisque codd. ſed inuectum videtur, ne huius eccleſiae ſolius εργα omiſſa eſſe viderentur. Abſunt autem τα εργα και ex AC, 1 ap. Mt. Copt. Aeth. Vulg. Andr. Non tamen auſus eſt Griesbachius, perinde ac Bengelius, e textu proſcribere voces.

merciis et nauigatione admodum florens, ſed et ob luxum morumque licentiam ſatis infamis. Quonam tempore, quoue auctore fundata ibi primitus ſit eccleſia chriſtiana, parum conſtat. Ex pauperiorum claſſe collecta ea videtur, ſiquidem ditiorum moribus parum fauebat Chriſtianismus. Scimus, ei praefuiſſe quondam Polycarpum, Euſeb. Hiſt. Eccleſ. 4, 15; Irenaeus adv. Haereſ. Lib. 3. c. 3: fortaſſe eo ipſo tempore, quo haec a poeta conſignabantur, fortaſſe et ſerius. Multis miſeriis afflicta videtur eccleſia a Judaeis, vnde ad conſtantiam excitatur; nil tamen crimini ei vertitur, quo contra chriſtianos mores peccauerit.

v. 8. Ὁ πρωτος — εζησεν. Periphraſis Meſſiae, ex cap. 1, 17. 18. huic potiſſimum loco apta, vbi id agebatur, vt ſolamen adhiberetur Smyrnenſibus, probis et caſtis, ſed Judaeorum maleuolentia et inuidia laceſſitis. Quod tamen de Aeſculapio apud Smyrnenſes in magna veneratione habito, qui et ipſe e mortuis ad vitam rediiſſe dicebatur, affert Wetſtenius, argutius dictum videtur, quam verius.

v. 9. Πτωχειαν de vera paupertate intellige cf. 1 Cor. 1, 26: πλουσιος autem de divitiis πνευματικοις et coeleſtibus, Matth. 6, 20. Pariter et 2 Cor. 6, 10. Βλασφημια *criminatio*, *obtrectatio*, ſyn. λοιδορια, Matth. 15, 9; Marc. 7, 22; Col. 3, 8. Ιουδαιους. Honorificum, ſicuti Iſraelitarum, Act. 2, 22 ſq., ita et Judaeorum nomen, inuolvens notionem populi, qui laudat Jovam ידה יהוה ex ידה et יה. Cf. Jeſ. 44, 2; Deut. 32, 15. et alia nomina, quibus gloria-

ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ Σα-
10 τανᾶ. Μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν· ἰδοὺ
μέλλει βαλεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν,
ἵνα πειρασθῆτε· καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμέρας δέκα.
Γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέ-
φανον

gloriabatur populus, e. gr., Jo. 8, 39. *Συναγωγη* pro *λαος*, vt קְהָלָא pro עַם Levit. 16, 17. Nec facile fortioribus dicteriis verberari et profligari poterat Judaeorum faſtus: cf. Jo. 8, 44; Matth. 3, 9.

v. 10. Εξ *ὑμων* מִכֶּם, ſc. *πολλους*. Ὁ *διαβολος*: pater, principium et fons omnium malorum, quae aduerſus pios chriſtianos excitantur. Pro Judaeis, *τεκνοις διαβολου* (Jo. 8, 44.), dictum eſſe illuceſcit. *Φυλακη*, pars pro toto, omnis generis miſerias exprimit, quibus a Judaeis cruciabatur eccleſia Smyrnenſis. *Ἱνα πειρασθητε*, *vt carcere, vinculis, mortisque periculo ad deſerenda I. C. caſtra moueamini.* Id enim diſcrimen vulgo indicatur in N. T. voce *πειραζειν* etc. Matth. 26, 41; 1. Tim. 6, 9. *Και ἑξετε* quidem *θλιψιν*, ſed nonniſi *ἡμερων δεκα*, i. e. *ad breue tempus.* Dan. 1, 14; Actor. 25, 6; Terent. Adelph. 5, 1, 36. Quotiescunque magnas clades indicunt vates, maturum quoque earundem exitum ominantur; Jeſ. 26, 20; 54, 8. etc. Grauioribus omnino prae aliis miſeriarum fluctibus merſos fuiſſe Smyrnenſes, hinc colligitur, ſuffragantibus eis, quae hiſtoria tradit: ſiquidem narrante Euſebio, H. E. 4, 15. Polycarpum epiſcopum, inſtigantibus Judaeis, vti ſolebant (Act. 13, 50; 14, 2; 17, 5 ſq.), viuum cremarunt Smyrnenſes. *Αχρι* (vel *μεχρι*) *θανατου*, non eo ſenſu, quo vulgo vſurpari ſolet, *vsque ad extremum halitum* ſed: *etiamſi vitae periculum ſubeundum ſit*, Phil. 2, 8; Hebr. 12, 4. *Στεφανον ζωης*, Jac. 1, 12; 1. Petr. 5, 4. *vitam aeternam*, quam, tanquam coronam et praemium ob bene exantlatos labores tibi porrigam iuſtiſſimus brabentes. Cf. ad 2. Tim. 4, 8. Symbolum hoc aeternae beatitatis, e ludis Graecorum petitum, Judaeis quoque vſurpatum fuiſſe, e Rabbin. locis ad h. l. demonſtrat Eichhorn. — Senſ. "Macte vero iſta conſtantia: ita pergite, Smyrnenſes, et gaudio vobis atque ſolatio erit reditus meus."

v. 11.

φανον τῆς ζωῆς. Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ 11
πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις· "ὁ νικῶν οὐ μὴ
ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου."
Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Περγάμῳ ἐκκλησίας 12
γράψον· τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν
δίστομον τὴν ὀξεῖαν· οἶδα, ποῦ κατοικεῖς, ὅπου 13
ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ, καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου,
καὶ

v. 11. Cf. ad v. 7. *Ου μη αδικηθη.* Alia praemiorum periphrafis ad Smyrnenfium calamitatem appofita, q. d. *αδικεισθε* quidem ad mortem vsque a Judaeorum inuidia, fed non *αδικηθησετε εκ του θαν. δευτερου*, de quo vide plura infra ad c. 20, 6. cuius loci fi iam hic rationem habere velis, fenfus exibit: "quicunque miferiarum mole non opprimitur, neque ad defectum follicitatur, et ipfe honore *αναστασεως πρωτης* habebitur dignus: neque aduerfus eum quidquam valebit *θανατος δευτερος.*"

---

c) *Oraculum ad Pergamenos*, v. 12 - 17. Pergamus, nobiliffima quondam regni Attalici fedes, celeberrima illa bibliotheca fatis illuftris. De ecclefia chriftianorum ibi collecta parum aut nihil conftat. Similia perpeffi videntur, ac Smyrnenfes: fed grauius et acerbius. Nam quum Ephefini falforum magiftrorum fraudibus, Smyrnenfes Judaeorum vi et criminationibus angerentur: ecce Pergamenos vtrumque malum inuafit. Et Judaeorum quidem inuidiam ferebant conftanter: at nimis facilem fraudibus doctrinam J. C. adulterantibus aurem praebuiffe videntur.

v. 12. *Ὁ εχων την ῥομφ.* periphrafis ex cap. 1, 16. huc apprime quadrans: fcilicet immedicabile vulnus, quod inflixerant *ψευδοπροφηται*, enfe erat recidendum.

v. 13. *Ὁπου κατοικει ὁ Σατανας.* Ante *ὁπου* fubaudi: *εκει, ibi dico, vbi* etc. Summo fplendore apud Pergamenos celebrabantur gentilium facra: et templorum magnificentia, pomparum multitudine, ludis, diebus feftis, conciliis, in quibus de rebus ad facra totius Afiae deliberabatur etc. eminebat vrbs; vnde

καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν
αἷς Ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστὸς, ὃς ἀπεκτάνθη
14 παρ' ὑμῖν, ὅπου ὁ Σατανᾶς κατοικεῖ. Ἀλλ'
ἔχω

VARIAE LECTIONES.

v. 13. Εν αἷς Αντιπας. Locus multa lectionis varietate insignis. Scribitur et Αντειπας, et pro eo, ex coniectura forsan sed antiquiore, αντειπας, *quibus contendisti cum martyre meo*, vt nominatiuus per anacoluthon pro datiuo positus habeatur.

vnde regia quasi sedes superstitionum ethnicarum, haud absurde dici poterat: sed, quoniam illas Judaeorum pietas auersabatur vel maxime, grauiore et acerbiore vocabulo salutatur *θρονος*, non *της ειδωλολατρειας*, sed *του Σατανα*, principis illius daemonum malorum, qui religiones gentilium imperio suo moderatur, vid. ad 1 Tim. 1, 20. Arethas ad h. l. *θρονον του Σατανα τον Περγαμον καλει, ὡς κατειδωλον ουσαν ὑπερ την Ασιαν πασαν.* Cf. Spanhem. de praestant. numismat. differt. 9. c. 4. Sunt tamen, qui vocibus his notatum esse velint inprimis cultum Aesculapii, patrii Pergamenorum numinis, Martial. Lib. 9. epigr. 17; Statius syluar. Lib. 3, 4, 23. Atqui ita delineabatur huius numinis effigies, vt baculum teneret, cui circumuolutus erat anguis: Pausanias in Corinthiacis c. 27. de Epidauro, vrbe Aesculapio sacra: *καθηται* (sc. Ασκληπιος) *επι θρονου, βακτηριαν κρατων, την τε ἑτεραν των χειρων ὑπερ κεφαλης εχει του δρακοντος.* Jam quia sub serpentis imagine apud Judaeos pingebatur Satanas (Apoc. 12): idcirco Pergamum, in cuius templis vbique conspicuus erat serpens, *θρονον Σατανα* nuncupatum volunt. Neque id a fide abhorret. Sed et quae supra vniuerse dicta sunt, eodem redibunt. *Κρατεις* etc. *firmum te et constantem in conseruanda fide christiana exhibes.* Ea *custodiendi* significatio verbo inest et c. 2, 25; 3, 11. Post *και* subaudi *ὁμως*, *nihilo tamen secius.* Verbo *κρατειν* ex aduerso opponitur *αρνεισθαι*, vti c. 3, 8; 2. Tim. 2, 12. Cf. ad 1. Tim. 5, 8. Ante: *εν ταις ἡμεραις* lectio recepta addit *και* vt sit sensus: *in ipsis adeo diebus illis etc.* *Αντιπας*, nomen martyris, de quo haud plura innotuerunt, quam de Zacharia, Barachiae filio

ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδαχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκεν τῷ Βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδω-

VARIAE LECTIONES.

v. 14. Pro βαλειν A habet βασιλει, vt ad Βαλακ referatur. Sed codex Alexandrinus *folus* paruae admodum aut nullius eſt auctoritatis. Ad declinandam phraſin inſolentiorem βαλειν σκανδαλον effictum videtur.

filio, Matth. 23, 35, niſi fabulas in menologiis veterum relatas amplecti malis. Sed crebrius erga Chriſti aſſeclas ad mortem vsque ſaeuiiſſe Pergamenos, teſtatur Euſeb. H. E. 4, 14. Senſ. "Haud me fugit, in quam difficili loco ſis conſtitutus, quantoque in diſcrimine relinquendae et prodendae fidei verſeris: atque ſi nihilominus conſtantem te et tenacem propoſiti exhibuiſti, ſumma vtique laude dignus mihi habeberis."

v. 14. Sed parum ſedulum te et cautum praebuiſti in eſſugiendo altero illo malo, quod eccleſias infeſtare ſolet; imo vero inſidiis fraudulentorum magiſtrorum circumveniri te paſſus es. Ολιγα per litotem dictum, ſenſu: *grauiter de te conqueror.* Εχεις pro ανεχεις, *ſuſtines, toleras, quid quod in ſinu quaſi foues.* Κρατουντας *obſequium praeſtantes*, imitantes, ita Marc. 7, 3; 2 Theſſ. 2, 15. Διδασκειν τινι Hebraism. Job. 21, 22; 2. Paral. 17, 9, vt adeo non ferenda ſit lectio recepta, quae accuſatiuum iungit. Σκανδαλον βαλειν ex Hebraismo. Vti dici poteſt ειναι εις σκανδαλον, ita et dicetur ποιειν, διδοναι, βαλλειν σκανδ. Similiter vſurpatur βαλλειν Matth. 25, 27; 10, 34, coll. Luc. 12, 51. Cf. Joſ. 23, 13; Judic. 8, 27; 1. Sam. 18, 21. Φαγειν ειδωλοθ. και πορνευσαι, intereſſe feſtis, epulisque ſacris gentilium, diſſolutiſſimisque, qui in eis obtinent, moribus ſe committere: cf. plura ad Actor. 15, 20. Eiusmodi autem vita licentior vocatur διδαχη Βαλααμ, (de quo vide Num. c. 22 ſqq. cf. ſupra ad v. 6.), quia is ex conſtanti Judaeorum traditione auctor fuit Balaco, Moabitarum regi, vt feſto Baal Peori epulisque ſacrificalibus intereſſe permitteret et Iſraelitis, Num. 25, 1 ſqq. Falſos magiſtros nomine Bileami Judaeis

15 εἰδωλόθυτα καὶ πορνεῦσαι· οὕτως ἔχεις καὶ σὺ
κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν νικολαϊτῶν, ~ ὃ μισῶ.
16 Μετανόησον οὖν· εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαί σοι ταχὺ, καὶ
πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός
~ ὁμοίως μου.

VARIAE LECTIONES.

v. 15. ὃ μισω eſt lectio communis, quam retinet recenſio Bengeliana. Sed pro eo ὁμοιως legitur in AC, et multis aliis vtriusque familiae ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 7 ap. Birch. Syr. Copt. Slav. Vulg. Areth. Editt. Complut. Plantin. Genev. probantibus Grotio, Bengelio in Gnomone, Wetſt. Griesb. Matth. etc. Millius tamen lectionem communem defendit. Caeterum illud ὁμοιως ab aliis ad praecedentia refertur, ab aliis ad ſequentia.

Judaeis inuiſiſſimi compellari, ſupra ad v. 6. eſt annotatum. Iam vero *vel* omnium omnino in doctrina chriſtiana errorum auctores, vt apud Epheſinos v. 6, Bileamitae vocari poterant, ſeu Nicolaitae, quocunque tandem errore lapſi eſſent, idque ſi placuerit, τα: ὁς εδιδασκε — — πορνευσαι non niſi exornandi amplificandique loci cauſſa videbuntur addita eſſe, *vel* illi potiſſimum errores deſignantur, quibus vitam diſſolutiorem, familiarioremque in epulis ſacrificalibus cum paganis conſuetudinem non dedecere hominem chriſtianum ſibi perſuadebant: quod ſi praetuleris, hac potiſſimum licentia peccaſſe videbitur eccleſia Pergamena, vt credere par eſt, vtpote inter medios feſtorum ſacrorum gentilium ſtrepitus vitam degens. Eiusmodi ſententiam non video, cur ad argutias reuocet Eichhornius p. 98. — Caeterum et ad 2. Petri 2, 15; Judae v. 11. reſpexiſſe noſter videtur.

v. 15. Repetuntur querelae a Meſſia, vt appareat, quantopere iſta vita offenſus ſit. Και συ, ſicuti Epheſini, ſupra v. 6. Νικολαϊτων, i. e. Βιλεαμιτων, ſeu Βαλααμ, vid. ad v. 6. Ὁ μισω, ibid. et var. lect. In his igitur prorſus diuerſos ſe ab Epheſinis exhibuerant Pergameni.

v. 16. Σοι. In tui poenam et interitum vertet aduentus meus, quem deſideras. Πολεμειν μετα τινος id. qu. κατα τινος,

μου. Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα 17
λέγει ταῖς ἐκκλησίαις· "τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ
τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ
ψῆφον

VARIAE LECTIONES.

v. 17. *Δωσω αυτῳ του Μαννα.* Plenior eſt lectio recepta *δ. α. φαγειν απο τ. Μ.* Sed praeferatur breuius et durius, fauentibus teſtibus plurimis, ABC cum aliis multis ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 1 ap. Alt. 5 ap. Birch. Copt. Aeth. Vulg. probb. Mill. proleg. § 508., Wetſt. Griesb. etc. — Paullo poſt pro *οιδε* textus communis habet *εγνω*. — Nam *κεκριμμενου* pro *κεκρυμμ.* vitio ſcripturae deberi videtur, vid. proleg. p. 109.

τινος, c. 12, 17. Quod ſi autem contra fraudulentos magiſtros pugnabat, aduerſarium ſe exhibuit et chriſtianis, quos alloquitur, iſtos doctores ſuſcipientibus. Vulgo et his minis ad hiſtoriam Bileami alludi creditur, in qua et ipſa enſibus pugnatur, Num. 22, 31; 25, 5; 31, 8: eiusque opinionis ipſum Herderum fuiſſe miramur: ſed rectius monent alii, Eichhorn., ſchedulae Koppianae etc. hiſtoriam Bileamiticam hinc iam relinqui a poeta. Neque ad Pergami ſitum, munitiſſimum quidem, ſed a Meſſia tamen facili opera expugnandum hic reſpici credas.

v. 17. Audiamus, qua periphraſi circumſcribatur hic ſententia ſimplex: "ciuem regni mei coeleſtis eum reddam." *Δωσω αυτῳ του Μαννα.* Coeleſtia gaudia ſub conuiuii imagine adumbrari nouimus, c. 3, 20; Matth. 8, 11 ſq.; Luc. 13, 28. 29; 14, 15; 22, 15-18 ſq. *Vajikra Rabba* ſect. 13, fol. 156, 4: "Deus praeparaturus eſt *αριστον* ſeruis ſuis iuſtis temporibus Meſſiae." *Schemoth rabba* ſect. 25; "Tempore futuro facturus eſt Deus Iſraeli panem, et illi accubabunt et comedent in horto Edenis." In eo conuiuio autem veſcentur dapibus, quae immortales decent, Manna Jo. 6, 31 ſq. (fere vt ambroſia cum nectare Olympii) Pſ. 105, 40; 78, 24. 25. *Tanchuma in Jalkut Sim.* fol. 73, 4. "Cuinam vero Manna iam praeparata eſt? Iuſtis in ſaeculo futuro. Quicunque credit, dignus eſt, qui illud comedat." Sed illud *Μαννα* h. l. dicitur *κεκρυμμενον*. Namque ſtatuerant Judaei, vrnam illam, quae continebat Manna in de-

ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ ὁ λαμβάνων."

Καὶ

deſerto collectum, cum arca foederis aliisque rebus ſacris vel tempore Joſiae regis, vel, qua tempeſtate imminebat vrbis per Nabuchodonoſorem expugnatio per Jeremiam prophetam fuiſſe abſconditam: ſed Meſſiae tempore futurum, vt reperiatur denuo hominibusque appareat. *Joma*, fol. 52, 2: traditio eſt, cum abſconderetur arca, abſcondita ſunt cum illa vaſculum mannae etc.;" *Tanchuma* p. 83, 2: "haec eſt vna ex tribus rebus, quas Elias Iſraelitis reſtituet: nempe vrnam Mannae etc." Plura loca videſis ap. Wetſt. et Schöttg. Apprime quadrat imago, quaſi dicatur: iſtud manna melior eis digniorque cibus erit, quam epulae ſacrificales. — Pergit in imagine poeta: *και δωσω α. ψηφον λευκην*. Nimirum, vt in triclinium illud ſuperorum ad comedendum manna coeleſte admitteretur chriſtianus ciuis, opus ei fuit teſſera, ſeu lapillo, cui inſcriptum erat eius aut nomen, aut mores, quod dignum ſe geſſerat ciuitate chriſtiana, fere noſtrum *Einlaſsbillet*. Iſta teſſera dicitur *λευκη*, quod eſt ſummi ſplendoris ſignum, teſte Heſychio *παροιμια εστι των ευδαιμονως ζωντων* (felicitatis ſymbolum) cf. c. 19, 14. et alibi. Et quod inſcriptum erat nomen, exprimebat fere *ὁ ἁγιος τῳ Θεῳ και τῳ αρνιῳ*, aut ſimile quid. *Καινον* erat id nomen, ſiquidem antea nonniſi Jouae ſacer erat pius homo (קדוש ליהוה), iam vero non Jouae ſolum, ſed et Meſſiae. Ὁ *ουδεις οιδε*, *cuius vim et momentum nemo mortalium capit, niſi qui illo nomine ornatus eſt et ipſe*. 1. Cor. 2, 9; Phil. 4, 7; infra Apoc. 19, 12. Ita commodiſſime explicabitur locus, quamquam Langius ad teſſeras in comitiis vſitatas, alii ad illas reſpiciunt, quae in iudiciis adhibebantur, cui inſcriptum erat *abſoluo, condemno* etc. alii ad teſſeras, quas Olympionicae accipere ſolebant: cf. Schol. ad Pindar. Olymp. 7, 159.

---

d) *Oraculum ad Thyatirenos*, v. 18 - 29. Hactenus celebriores vrbes: iam oppidum minus celebratum; Thyatira, Lydiae vel Myſiae vrbs, inter Pergamum et Sardes ſita. Plin. Hiſt. Nat. 5, 29. Stephanus, citante Wetſt. *Θυατειρα πολις Λυδιας, ἡ προτερα* Πελοπεια, *απο* Σελευκου,

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας 18
γράψον· τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς
ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες
αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ· οἶδά σου τὴν ἀγά- 19
πην, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν
ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου τὰ ἔσχατα πλείονα
τῶν πρώτων. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι ἀφεῖς 20
τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ ἡ λέγουσα ἑαυτὴν προφῆ-
τιν,

VARIAE LECTIONES.

v. 20. Αφεις. Ita pro lect. rec. εας in ABC pluribusque vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 7 ap. Birch. Edit. Complut. etc. Areth. Epiphan. Et in eis, quae ſequuntur, admodum varie legitur. Noſtram i. e. Bengelianam recenſionem ſequuntur et Wetſt. et Griesb. Vulgaris lectio mitigat anacoluthi aſperitatem, habens την λεγουσαν — — διδασκειν και πλανασθαι. — Poſt γυναικα addit recenſio Griesbachiana σου, probante Matthaeio, apud quem omnes id exprimunt.

λευκου, — ὁς ακουσας, ότι θυγατηρ αυτῳ γεγονε, την πολιν εκαλεσε θυγατειρα. Hodie a Turcis vocatur *Akhiſſar* i. e. caſtellum album. Cf. Actor. 16, 14. Tenuis admodum videtur fuiſſe coetus chriſtianorum ibi collectus, et poſtea forſan diſſipatus: certe quo tempore Alogorum ſecta florebat, nulla ibidem fuit eccleſia: cf. prolegom. p. 18. Virtus et bona opera chriſtiana laudi ducuntur eccleſiae: perſtringitur tamen nimia licentia et in moribus diſſolutis et effrenis ferendis facilitas.

v. 18. Periphraſis Meſſiae repetita ex cap. 1, 14. 15. nec niſi regiam potentiam, ſplendoremque auguſtiſſimum indicans, qualis decebat υἱον Θεὸυ, Meſſiam.

v. 19. Διακονια de *ſuſtentatione* pauperiorum, vt ſigno αγαπης et πιστεως chriſtianae, et h. l. et ſexcenties alias in N. T. intelligendum.

v. 20. Αλλ' εχω κατα σου. vid. ſupra v. 14, vnde et h. l. textus communis addit ολιγα, alii πολυ vel πολλα. Αφεις pro vſitatiori αφιης. Eſt enim pro αφιημι et αφεω, εεις, εῖς. Cf. Marc. 1, 34. Signi-

τιν, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους,
21 πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα. Καὶ ἔδωκα
αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ, καὶ οὐ θέλει μετα-
νοῆσαι

Significat inter alia *permittere*, *ſinere*, *impune ferre*, Matth. 23, 13. et ſexcenties alias in N. T. Jung. autem vel cum πορνευσαι, et reſolue ἡ λεγουσα in ἡ λεγει, vel abſolute dictum puta το αφεις, et infinitiuos πορνευσαι etc. ad πλανα etc. refer. Verborum ſtructuram in carmine noſtro adſperiorem eſſe, nolumus repetere. Ιεζαβηλ, mulier Sidonia, regis Achabi vxor, idololatria, ſcortatione aliisque facinoribus admodum perniciosa et abominanda pietati Judaeorum, 1 Reg. 21 ſq.: 2 Reg. 9. Hinc quaelibet mulier in honoris alicuius faſtigio poſita, ſed morum laſciuia infamis aliisque peſtifera ſatis conuenienti ſymbolo *altera Ieſabel* poterat compellari. Eiusmodi mulier nefarias artes ſub religionis ſpecie (ἡ λεγουσα προφητιν ἑαυτην ειναι) in vrbe exercuiſſe videtur, atque ſi genuina eſt vox σου poſt γυναικα, indicabit: *quam in eccleſia tua habes et foues, quae inter vos artes ſuas exercet.* Quaenam tamen ea fuerit, num Lydia illa πορφυροπωλις, Act. 16, 14, an vxor epiſcopi, quem ſolum hic compellari a Meſſia volunt nonnulli etc., e. gr. Koppianae ſchedulae, fruſtra et incaſſum diſceptatur. Nec deſunt, qui omnem eccleſiam, quae tanquam γυνη epiſcopi haberi poſſit, hic taxatam eſſe male exiſtimant. — Sed audiamus iam, ad quaenam flagitia compellat, ſcil. εις το πορνευσαι και ειδωλοθ. φαγειν. Quae quum eadem et in prioribus eccleſiis eſſent animaduerſa, apparet, illud malum potiſſimum inſediſſe eccleſias Aſiaticas, eiusque auctores v. 6. et 15. quidem, forte quia aliquis nomine Nicolaus praeiverat, Nicolaitas ſeu Bileamitas eſſe nuncupatos (vid. notata ibidem) hic autem, quia mulier laſciua facem praetulerat, Jezabelitas. En tibi non binarum ſectarum nomina hiſtorica, ſed bina emblemata vnius eiusdemque adulterationis et ψευδοπροφητειας, Thyatiris tamen eo grauioris, quod ſpeciem religionis praetexere haud erubeſcebant nefariis ſtupris. Eiusmodi autem mulieres peſtiferas crebro ſe praeſtitiſſe hominibus, hiſtoria docet, quae de Priſcilla, Maximilla,

νοῆσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς. Ἰδοὺ βάλλω 22
αὐτὴν εἰς κλίνην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς
εἰς θλίψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν
ἔργων αὐτῆς. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ 23
ἐν θανάτῳ· καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι,
ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας· καὶ
δώσω

VARIAE LECTIONES.

v. 22. Αυτης posterius. Ita pro lect. rec. αυτων BC aliique ap. Wetst. et Griesb. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 7 ap. Birch. Edit. Complut etc. Syr. Ar. Aeth. Vulg. Areth. Tertull. Durior lectio praeferatur.

milla, Quintilla, prophetissis Montanicae sectae femina sub Antonino Pio spargentibus loquitur; vid. Erasm. Schmid. ad h. l.

v. 21. 22. Βαλλω praesens tempus, ad indicandum, citissime euentura esse haec, pro futuro βαλῶ, quod in quibusdam legitur. Βαλλειν επι κλινην est phrasis Syriaca: morbum immittere. vid. Eichh. ad h. l. nec Hebraeis inusitata, 2. Sam. 13, 5, nec Graecis, quibus, qui morbo decumbit, κλινοπετης dicitur. Xenoph. Hellen. 5, 4, 58. Conuenientissima hac phrasi vtitur noster, quasi dicat: lectum tuum μοιχειας in lectum νοσουντων conuertam.

v. 23. *Isque morbus, in quem eos coniecturus sum, erit lethalis.* Τεκνα pro eis dicitur, qui viam aliquam sectantur, Matth. 11, 19; 2. Tim. 1, 2; 1. Joh. saepissime. Θανατῳ vel mortem omnino exprimit, vt sit pleonastice dictum, vel mortem ex morbo contagioso, pesti etc. insecutam: ita LXX. דֶּבֶר vertunt per θανατος, Ezech. 33, 27; 14, 19. Caeterum morbum hunc, indeque secuturam mortem pro poena quauis, quae extremam perniciem allatura sit, positam esse, vel vocabulo θλιψις indicatur, quod generalius quid exprimit: nec credo metaphoram lethalis morbi a poeta selectam fuisse, nisi nefarii scortationis thalami mentione facta ad lectum infirmorum delapsa fuisset cogitatio. Respexisse porro et in his continuandis videtur nonnullis poeta ad Jesabelis posteros, quos et ipsos morte, licet

24 δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. Ὑμῖν
δὲ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, ὅσοι οὐκ
ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν
τὰ βάθεα τοῦ Σατανᾶ, ὡς λέγουσιν· οὐ βαλῶ ἐφ'
ὑμᾶς

licet non contagione morbi, sed violenta periisse refertur 2. Reg. 1; c. 9, 24; 11, 6. Nolimus tamen subtilius in singulas imaginum partes penetrare, dicendo, vti Jesabel illa 2. Reg. 9, 32–37. ex fenestra sit proiecta, ita hanc Jesabelem proiectum iri in lectum infirmitatis etc. quod exsculpsisse miramur ipsum Herderi ingenium. Και γνωσονται etc. expressa sunt ex Ps. 7: 9. 10; 26, 2; Jerem. 11, 20; 17, 10. alibi, ex vsu loquendi hebraico. Cf. Act. 1, 24. Ea autem de caussa fortasse addita haec videntur, vt indicetur a Messia, se ipsum haudquaquam aeque facile, ac homines Thyatirenos, decipi posse ab eis, qui simularent religionis studium, et sectarentur flagitia.

v. 24. Διδαχη praeter doctrinam indicat quoque *vitam* et *mores*, doctrinae, quam imbibimus, principiisque, quae in nobis iacta sunt, consentaneos. Sic διδαχη των Φαρισαιων. Οἱτινες — ὡς λεγουσι. Idem exprimitur aliter: Sens. *seu, vt ipsorum illorum*, qui non sunt τεκνα αυτης, Jesabelis, sed ei adversantur, *vocabulis vtar*. Videntur ergo permulti Thyatirenorum tantopere exsecrati fuisse vitam istam dissolutam, ex consortio cum epulis gentilium exortam, vt eiusmodi principia vocarent βαθεα Σατανα. Credendi autem sunt id nomen eis indidisse, quia ipsi istiusmodi vitae sectatores arctiorem suam et mysticam cum religione rebusque eo pertinentibus consuetudinem βαθεα του Θεου (1. Cor. 2, 10. βαθος omne obscurum et immensum, quod vulgaris hominum intellectus assequi nequit) forsan nuncupauerant. De Gnosticis saltem tradit Irenaeus Lib. 2. c. 38. 39. mysteria sua vocata ab eis fuisse *profunda Dei*. Pari modo et qui Thyatiris turbauerant ecclesiam, mysteria sua sacrosque et arcanos conventus, in quibus tamen Bacchanalia viuebant, eodem nomine honorifico videntur salutasse. Quibus respondentes puri et simplices christiani: egregia vero βαθεα videntur exclamasse, imo βαθεα του Σατανα, Eph. 6, 11; 2. Cor. 2, 11; 11, 3. Apparet autem ex

ὑμᾶς ἄλλο βάρος· πλὴν ὃ ἔχετε κρατήσατε, 25
ἄχρις οὗ ἂν ἥξω. Καὶ ὁ νικῶν καὶ ὁ τηρῶν 26
ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν
ἐπὶ τῶν ἐθνῶν (καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ 27
σιδηρᾷ, ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρί-
βεται), ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός
μου· καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν. 28
Ὁ

ex his, vulnera illa, quibus laborabant ecclefiae Afiaticae, licet eodem errore et fraude inflicta, grauiffima tamen fuiffe et perniciofiffima in vrbe Thyatirenorum, et in myfteria arcanaque facra abiiffe, quibus praefidebat mulier. Βαρος explicat Eichhorn. cum aliis *praeceptum*, fenfu hoc: *alia officia vobis non iniungam*, fiquidem leges et praecepta fub imagine oneris vel iugi frequentiffime fiftebantur, Act. 15, 10. 28. Nefcio tamen, quomodo id contextui poffit aptari. Atqui et *culpa* et *poena ob culpam fubeunda* fub oneris imagine fiftuntur, Jef. 53, 3 fqq. Erit ergo βαρος *poena*, βαρος ὑμων *poena ob culpam veftram*, βαρος αλλο *poena ob culpam alterius*. Senf. "Alienae culpae (eorum, qui nefandis iftis myfteriis initiantur) reos vos non agam."

v. 25. 26. 27. Εργα μου ex oppof. των εργων της Ιεζαβελ v. 22. Ὁ νικων δωσω αυτῳ. Anacoluthon, qualia identidem recurrunt in libro noftro, atque vel nemine monente incurrunt in oculos. Cf. Glaff. Philol. facr. Lib. 3. tractat. 1. can. 28. p. 446. Praemia conftantiae, fedes in futuro Meffiae regno et confortium cum imperio eiusdem, Matth. 19, 28; 2. Tim. 2, 12. amplius iam et ornatius afferuntur, ficuti et infra c. 3, 21. fed aliis figuris. Ραβδῳ σιδηρᾳ ex Pf. 2, 9. ex verf. LXXvirali, quod tamen non tam *crudele* et *fuperbum* imperium declarare videtur, quam *validum firmumque*, et ad *certas regnandi leges haud facili opera labefactandas* reuocatum; fed et *aduerfus hoftes feuerum et implacabile*. Ὡς καγω, ficuti et mihi eiusmodi erga aduerfarios feueritatem exercere in futuro regno traditum et conceffum eft Pf. 110, 1; 1. Cor. 15, 25. Similia vid. Luc. 22, 29.

v. 28. Αστηρ πρωϊνος, *Lucifer* fummo nitore fulgens. Cum eo confertur fplendor et

29 Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Cap. III. 1 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ

et maiestas regnantis Messiae Apoc. 22, 16: sicuti omne magnum celsum et splendidum cum eo comparari solebat, e. gr. Ies. 14, 12. Iam δωσω αυτω τον αστερα, vel per anacoluthon dictum erit pro δωσω αυτον (i. e. θησω, ποιησω αυτον), vel astrum ipsum positum est pro splendore astri: *attribuam illi splendorem summum, quali fulget Lucifer.* Cf. Matth. 13, 43; Dan. 12, 3. vbi similes coelestis beatitatis figurae adhibitae sunt.

v. 29. In tribus epistolis, quae praecesserant, huic epiphonemati subiuncta vidimus πνευματος verba ipsa: at hic, et in tribus, quae sequuntur, nil additur: erunt ergo πνευματος exhortationes iam in eis, quae dixerat Messias ipse, quaerendae, eo fere sensu: "perseuerate, vt hucusque perseuerastis, in adhibenda fide et constantia: bonoque estote animo: vobis enim et vestro aliquando imperio parebunt, qui nunc opprimere vos allaborant."

---

e) *Oraculum ad Sardianos*, c. 3, 1-6. Sardes opulentissimum quondam Lydiae caput et regia Croesi sedes. De ecclesia Sardiana pauca comperta habemus. In nostro quidem hoc epistolio nec in calamitate subeunda ignauia, nec in ferendis falsae doctrinae magistris facilitas disertis verbis illi crimini impingitur, non tamen ab omni gentilium labe pura, et eadem forte contagione, qua Thyatireni, correpta videtur; certe strenuum virtutis christianae studium et alacritas deest: et torpor quidam et lethargia animum insedit: ex hac itaque ad alacritatem, maioremque in re christiana perfectionem et τελειοτητα hic suscitatur.

Cap. III. 1. Periphrasis Messiae ex cap. 1, 4 et 16. Omnes virtutes summi numinis, quae per 7 πνευματα indicantur, in Messia simul adsunt operanturque, ergo poterat is dici ὁ εχων τα 7 πν.: sed idem et εχει (κρατει, cap. 2, 1.) τους 7 αστερας i. e. bene cognitos et strenue obseruatos habet ecclesiarum praesules. Iam quia το πνευμα vitam indicat, quae non nomine

τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας· οἶδά σου τὰ
ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ.
Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ, ἃ ~ ἔμελ- 2
λεν ἀποθανεῖν· οὐ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πε-
πληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μου. Μνημόνευε 3
οὖν, πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει καὶ
~ ἔμελλον μετα-

VARIAE LECTIONES.

v. 2. εμελλεν. Triplex hic occurrit varietas. Recepta lectio μελλει, facillima et ob id fuſpecta. Bengeliana, quam nos exhibuimus, εμελλεν, quae eſt et apud Aretham et in quibusdam codd. Sed inſolentiſſima, et contra Graecae linguae leges pugnans (Cf. c. 1, 19. ἁ εισι) eſt εμελλον, quae eſt in AC, 8 aliis ap. Wetſt. et Gr. Vulg. Syr. probante et Bengelio in Gnomone. Praeterea etiam legitur ἁ εμελλες αποβαλλειν in B et 20 aliis ap. Wetſt. et Gr. et Alt. 4 ap. Mt. 6 ap. Birch. Arab. polygl. Complut etc. quam lectionem pari fere probabilitatis honore dignatur Griesbachius. Supereſt et lectio: ἁ (pro καθ' ἁ *ſecundum quae*, i.e. quibus amiſſis) εμελλες αποθανειν.

mine ſolum abſoluitur, ſed agit operaturque, accommodatiore hac periphraſi hic vtitur poeta, vbi in deſidiam Sardianorum et languorem animaduertendum erat. Νεκρος eſt, qui in virtute chriſtiana exhibenda tardum ſe et ſegnem praeſtat, 2. Cor. 1, 10; 4, 11. — Qui ſolis epiſcopis acclamata haec volunt, vocem ονομα, cui ſenſum ineſſe famae (*Ruf*) conſtat, de vero antiſtitis nomine explicant, idque fuiſſe Zoilum, Zoſimum etc. ſuſpicantur, vt vita, ζωη, quodammodo ſit expreſſa. Sed fugiamus nimias argutias.

v. 2. Continuatur imago: *Suſcitare et expergiſcere ex hac tanquam morte*, Matth. 24, 42; 25, 15. Πεπληρωμενα. Πληρωσαι inter alia eſt *ad ſummum perfectionis gradum euehere*, vnde πεπληρωμενος id. qu. alias τελειος, cui et iungitur Col. 4, 12.

v. 3. Ειληφας. Vt διδοναι eſt *tradere, docere*, ita λαμβανειν eſt *diſcere*, quo ſenſu a Paullo vſurpatur frequentiſſime, vti παραλαμβανειν 1.Cor. 11, 23; 15, 3; 1.Theſſ.

 2, 13;

μετανόησον. Ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ὡς
κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς, ποίαν ὥραν ἥξω ἐπὶ σέ.
4 Ἀλλ' ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα ἐν Σάρδεσιν, οἳ οὐκ
ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ περιπατήσουσι
5 μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι ἄξιοί εἰσιν. Ὁ νικῶν,
οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ οὐ μὴ
ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς
ζωῆς,

2, 13; (Num. 23, 20.); Πως vel aduerbialiter, vt indicet fortasse, *quibus signis, quoue apparatu a Deo ad christ. rel. sis conuersus*, vti Paullus Act. 9. (Koppianae schedulae suspicantur, episcopum eccl. Sard. forsitan fuisse Joannis Apostoli discipulum, et h. l. ab eodem admoneri, quam tenero et vere christiano amore ad J. C. castra sit perductus) vel adiectiue pro ποια: idque praestare videtur, siquidem aduerbia, substantiuis addita nonnunquam adiectiuorum significationem induunt, monente Glassio philol. sacra, Lib. III. Tract. 1. Can. 10. p. 408. Ὡς κλεπτης, Matth. 24, 43. 44; 25, 14; Luc. 12, 39. 40; 1. Thess. 5, 4; 1. Petr. 4, 15; 2. Petri 3, 10; Apoc. 16, 15. Sens. "Subitus et improuisus mei reditus non gaudio tibi erit, sed percellet te, sicuti subita παρουσια κλεπτου."

v. 4. Ονοματα. Ita pro *hominibus* dicitur et Apoc. 14, 4; Act. 1, 15. Εμολυναν. Omnia peccata, quae in paganis exsecrabantur Judaei, imagine impuritatis adumbrantur, vnde αλισγειν, μιαινειν, μολυνειν, vid. Act. c. 10. c. 15. 2. Cor. 7, 1 sq. Isto nomine ea exagitabantur apud Judaeos, quibus omnino vita casta et sobria vestibus puris et candidis, et culpa et delicta vestibus sordidis comparabantur. *Targum. Coheleth.* IX, 8: "Omni tempore vestes tuae albae sint ab immunditie peccati." Cf. Zach. 3, 3. 4. Και, supple ουτοι ολιγοι. Λευκοις, vel *puris* et *intaminatis*, vel, quod praeferendum, vt praemii loco addatur quid, *splendidis, pretiosis*, qualia erant vestimenta regiorum: Genes. 41, 42; Esth. 8, 15. Περιπατ. iunge non cum μετ' εμου, sed cum εν λευκοις, Arrian. Epictet. 3, 22, περιπατειν εν κοκκινοις.

v. 5. 6. Eadem repetuntur. Εν, Hebr. ב. Βιβλος της ζωης, album,

ζωῆς, καὶ ὁμολογήσω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ
πατρός μου καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.
Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς 6
ἐκκλησίαις.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλη- 7
σίας γράψον· Τάδε λέγει ὁ ἅγιος ὁ ἀληθινὸς, ὁ
ἔχων

album, in quo annotata ſunt ciuium regni coeleſtis nomina ad modum Hieroſolymitani illius libri, cui inſcripta erant ciuium capita. Periphraſis coeleſtium praemiorum, ducta ex cap. 20, 12. 15. vbi plura vide. Ου μη εξαλειψω, per litoten dictum: "ſedulo cauebo, ne eius nomen pereat, et quotiescunque liber recitatur, et illius nomen ὁμολογησω." Expreſſa haec ex Luc. 12, 8.

---

f) *Oraculum ad Philadelphenos*, cap. 3, 7–13. Philadelphia, vrbs Lydiae haud mediocris, ad radices Tmoli montis ſita, ab Attalo Philadelpho nomen nacta, hodieque vocata *Allah Scheher*. Et de hac eccleſia, ſicuti de caeteris, nil vlterius cognitum, niſi quod parua fuerit, et inſidiis Judaeorum periclitata, ſed tamen victrix, multorumque adeo aduerſariorum conciliatrix: nulla hic cenſura morum: imo laudes et praeconia. Inuſitatior in fronte occurrit Meſſiae periphraſis. Ὁ ἁγιος quidem, quod Deo proprie competit, et ad Meſſiam, vtpote legatum diuinum, eosque, qui verba eius audiunt, transfertur Jo. 17, 17–20, nec αληθινος inſolitum quid pronunciat de Meſſia, Apoc. 1, 5. 7; 3, 14. Sed quid ſibi velint τα: ὁ εχων την κλειδα του Δαυιδ, ita accipias: Fuit quondam Hiſkiae temporibus clauiger, ſeu palatio regio Hieroſolymitano praefectus quidam, nomine Eliakim, 2. Reg. 18, 18; 19, 2, qui Jeſ. 22, 20 ſqq. a Joua ipſo ad honorificentiſſimum illud munus conſtitutus eſſe dicitur, ſummisque ornatur encomiis. Is autem quum eſſet praefectus palatio, in quo regiam olim ſedem habuerat Davides, eiusque claues gereret, dicebatur apud Jeſ. l. c. v. 22. accepiſſe a Deo κλειδα οικου Δαυιδ, et cum claue et poteſtatem admittendi in regiam, ſeu excludenti inde, quoscunque vellet. Pari modo et Jeſus Meſſias,

ἔχων τὴν κλεῖν τοῦ Δαυίδ, ὁ ἀνοίγων καὶ οὐδεὶς
8 κλείει, καὶ κλείει καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει. Οἶδά σου
τὰ ἔργα· ἰδοὺ δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμέ-
νην,

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Δαυιδ. Pro eo ex cap. 1, 18. ᾅδου in 2 ap: Wetst. et Griesb. 1 ap. Alt. 1 ap. Birch Andreas: εν τισιν αντιγραφοις εστιν ᾅδου αντι του Δαυιδ. Verſ. Copt. exprimit ſenſum της αβυσσου ex cap. 20, 1. Vid. Wilkens Proleg. ad verſ. N. T. copticam. Trillerus, adnotante Bowyero, ſuſpicatur legendum eſſe Τωφεθ, vel Ταφεθ, quod Orcum indicet, atque ex ſoni ſimilitudine a librario mutatum ſit in Δαυιδ. Largiendum ſane, librarios ad iſtiusmodi mutationem inducendam proniores fuiſſe, quoniam in initio cuiusuis epiſtolii fere ex forma cap. 1. delineata deſcribitur Meſſias, atque hic percommode redeunt ea, quae c. 1, 18. leguntur, noſtra autem lectis prorſus inauditum quid exprimit. Sed ob id ipſum praeferenda erit. Rectiſſime obſeruat Matthaei; "κλεις Δαυιδ noua dicendi formula, quae turbauit ſcribas, vt vſitatius e locis ſimilibus arriperent. Accedit, quod ſcriptio ΔΑΔ facile per oſcitantiam librarii mutari potuerit in ΑΔΟΥ." — Ipſa vox κλειν inuſitatiore forma poſita eſt pro κλειδα, quod exhibet lect. recepta.

ſias, poteſtatem habens vel admittendi vel excludendi, quos regno coeleſti aut dignos habuiſſet aut indignos, haud incongrue dicitur habere et ſuis tradere κλειδα της βασιλειας των ουρανων, Matth. 16, 19. Nec quidquam hic exprimitur aliud quam hoc, *qui poteſtatem habet recipiendi in regnum ſuum quoscunque dignos iudicauerit.* Sin quaeris, quo pacto claves regni coeleſtis poeta clavibus palatii Davidici potuerit conferre, reſpondemus: quia menti obuerſabatur locus ille Jeſaiae, quem tantum non verbotenus expreſſit, quia porro Davides quondam in regno ſuo Dei quaſi vices geſſit, regnumque Davidicum tanquam typo praefigurauit futurum Meſſiae regnum, forte et quia iſto Jouae effato Jeſ. 22, 20 ſq. ad ſe trahendo Jeſus Meſſias celſiorem ſe et potentiorem Davide ipſo regem eſſe enunciare voluit, qualem ſe profitetur, locum Pſ. 110, 1. in ſe adhibendo Matth. 22, 43.

v. 8. 9.

νην, ἣν οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν· ὅτι μικρὰν
ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ
οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου. Ἰδοὺ δίδωμι ἐκ τῆς 9
συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ τῶν λεγόντων ἑαυτοὺς
Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ ψεύδονται·
ἰδοὺ ποιήσω αὐτοὺς ἵνα ἥξωσιν καὶ προσκυνήσωσιν
ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγά-
πησά

v. 8. 9. *Propter vitam tuam christiana disciplina dignam lubentiſſime te in regnum meum admitto.* Id effertur Hebraismo redundantiore. Εδωκα (διδοναι pro ποιειν, vt Actor. 2, 19.) θυραν (ſc. palatii regni coeleſtis) ανεωγμενην, i. e. *aperui illam*, idque pro futuro *aperiam*, ενωπιον σου לפניך, i. e. *te adueniente.* Μικραν, quia et numero parua fuit eccleſia, et auctoritate, ſi comparabatur cum Judaeis ibidem degentibus. Pergit Meſſias: *ſed, quoniam me tibi bene cupere intelligent aduerſarii, et ipſorum multi, tuo exemplo permoti, me amplectentur.* Διδωμι et h. l. pro ποιησω, quod ſtatim ſubſequitur, poſitum videtur. Ιουδ. συναγ. Σαταν. ſupra ad cap. 2. Προσκυνησωσιν ſc. me verum Meſſiam. Eadem voce olim exprimebatur acceſſio gentilium ad Judaica ſacra: hic Judaeorum ad chriſtiana. Ενωπιον των ποδων σου, hebraismus notiſſimus, id indicans, minorem aliquem et inferiorem eſſe alio, Actor. 22, 3. Potentiores autem Judaei, ad chriſtianam eccleſiam Philadelphenam accedentes, eatenus inferiores ſe paruis illis chriſtianis profitebantur, quod illis ducibus et auctoribus, meliora amplectebantur, eodem ferme modo, quo ſimilia pollicetur Iſraelitis Jeſaias, c. 60, 14; 49, 23. Και γνωσιν, pro και γαρ. rationem enim affert, cur verum Meſſiam amplexi ſint Judaei. — Hunc, quem ex interpretatione vulgariore deduximus, ſenſum ineſſe verſiculis vix dubitandum: ſed idem et alia via inde eruetur, ſi θυραν ανεωγμενην διδοναι eodem ſenſu accipias, quo occurrit Actor. 14, 27; 1. Cor. 16, 9; 2. Cor. 2, 12; Coloſſ. 4, 3, vt ſit: "inſigniorem tibi occaſionem obtuli, multos, nemine prohibente, ad mea ſigna transuocandi, en διδωμι σοι πολλους εκ των Ιουδαιων etc. Scilicet *datus* alicui

10 πησά σε. Ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομο-
νῆς μου, κἀγὼ σὲ τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πει-
ρασμοῦ τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκου-
μένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς
11 γῆς. Ἔρχομαι ταχύ· κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα
12 μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου. Ὁ νικῶν, ποιήσω
αὐτὸν

alicui fiue *conceffus* dici poterit, quicunque eius opera a malo aliquo liberatus aut infigniori beneficio affectus eft, Actor. 27, 24: et qui beneficio affecit alterum, dicetur κερδαινειν (quafi lucro *accipere* oppof. διδοναι) Matth. 18, 15; 1. Cor. 9, 19 fqq.; 1. Petr. 3, 1, feu alia eiusdem fenfus imagine γεννᾳν, Philem. v. 10; 1. Cor. 4, 15, ωδινειν; Gal. 4, 19.

v. 10. *Quia cuftodifti conferuaftique promiffam mihi fidem, et ego viciffim cuftodiam te et conferuabo.* Λογον ὑπομονης, *doctrinam meam, quae inter praecepta alia et* ὑπομονην *iniungit,* (ita enim genetiuus, qui admodum varie vfurpatur, erit refolvendus) et quidem ὑπομονην μου, i. e. *talem, qualem ipfe praefiiti,* fupr. 1, 9. Πειρασμος h. l. *calamitas*, vt Luc. 8, 13; Act. 20, 19; Jac. 1, 12, alibi, id. qu. θλιψις, infra c. 7, 14. Indicatur autem nec h. l. nec cap. 7, 14. certa quaedam perfecutio, fed omnis illa miferiarum moles, quae J. C. aduerfariis fuperuentura tempore reditus eiusdem omni hoc carmine praenunciatur, quae 1 Theff. 1, 10. vocatur ἡ οργη ερχομενη. Hinc explicabitur, τους κατοικουντας επι της γης, vt Eichhornius admonet, h. l. et alibi in carmine noftro, e. gr. c. 17, 8; 13, 8. 14 etc. *aduerfarios rei chriftianae* exprimere, ficuti et οικουμενην γην illa loca denotare, quae ab eis incoluntur, et παν εθνος, φυλην, γλωσσαν etc. c. 14, 6. eodem redire. Sed ex contextu, carminisque totius fine et confilio, non autem ex vocibus ipfis, iftum fenfum eliciendum effe apparet.

v. 11. Ante ερχομαι in lectione recepta praemittitur ιδου. Λαμβανειν h. l. et infra c. 6, 4. dictum eft pro αφαιρεισθαι. Στεφανον, fc. ζωης, ad 2, 10. Bene haec prioribus iunguntur, fenfu ferme hoc: "et hic πειρασμος non iam longe abfuturus eft, namque

αὐτὸν στῦλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ ἔξω
οὐ μὴ ἐξέλθῃ ἔτι, καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα
τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ
μου, τῆς καινῆς Ἱερουσαλὴμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου
τὸ καινόν. Ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα 13
λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 12. Η καταβαινουσα. Ad anacoluthon declinandum mutauit lectio recepta in ἡ καταβαινει. Cf. ad 1, 5.

que etc." Ταχυ ad 1, 1: itaque κρατει, *diligenter custodias moneo*, vti c. 2, 25.

v. 12. Homines certi et constantes, quibus confidi potest, vbique fere gentium columnis comparantur. Et quia iidem ad consilia graviora adhiberi solent a superioribus, omnes, qui ad aliquam rem efficiendam maiori momento pollent, eadem metaphora designantur, e. gr. Gal. 2, 9. Respicit, vt videtur, poeta ad eandem imaginem, quam ex Jes. 22, 20 sq. (Cf. 1. Reg. 7, 15. 21; 2. Par. 3, 15-17.) ad Messiam adhibuerat c. 1, 17. 18. vt sit sensus: non solum admittam illos in coelestis regni quasi domum et palatium, sed erunt illi in ea domo quasi columnae et fulcra, quibus domus innitatur. Qui tamen ad crebros terrae motus, quibus conquassari solebat Philadelphenorum vrbs, (Strabo Lib. XII. p. 868. — ουδε τους τειχους εχει πιστους; XIII. p. 931, ου διαλειπουσιν οἱ τειχοι διïσταμενοι etc.) hic respici autumant, nimium profecto argutantur. Ου μη εξελθῃ consequens pro antecedente, εκβληθησεται, quod Matth. 8, 12; 9, 33. a Syro vertitur per ܢܦܩ, *egredi*. Cf. infr. c. 21, 24-27; 22, 14. 15. Metaphora tamen, qua στυλος *egredi* dicitur, nostris auribus haud gratior erit simili illa, qua aula eiicienda esse profertur c. 11, 2. aut vrbs de coelo descendit, cf. c. 21, init. Sed nolimus nostra tempora admiscere. Επ' αυτον vel στυλον, quia scil. et apud Hebraeos pariter ac Graecos (Brüning. antt. graec. p. 135 et 311) inscriptionibus ornatae erant columnae, *vel ανθρωπον*,

14 Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ Ἀμὴν, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ.
15 Οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστός· ὄφελον

θρωπον, vt miſſa imagine de columnis repetita nota fronti inſcripta indicetur. Erat autem triplex inſcriptio aut fronti hominis imponenda, aut infra nomen hominis in columna collocanda (fere vt auctores in librorum a ſe editorum titulis honores ſuos indicant): Θεου, καινης Ιερουσ., et καινον ονομα i. e. ineffabile nomen Meſſiae c. 19, 12. fere ita: N. N., ſanctus Jouae, ciuis nouae Hieroſolymae, cultor Meſſiae.

---

g) *Oraculum ad Laodicenos*, c. 3, 14-22. Laodicea, metropolis Phrygiae Pacatianae, Coloſſis vicina. Eccleſiae ibi collectae mentio et fit Coloſſ. 2, 1; 4, 13 ſq. vbi vide. Non multum tamen ad eccleſiae ſtatum et conditionem pernoſcendam inde diſcimus, quae, praeeunte epiſtolio noſtro, anceps et incerta fuit, dubitantibus eius affeclis, num Meſſiam in temporum grauitate confiterentur nec ne, et huc illuc fluctuantibus. Caſtigantur itaque grauiſſime.

v. 14. ὁ Αμην. Noua poetae arte ſubſtantiue ponitur vox, quae alias adiectiue vel exclamatiue vſurpatur, explicaturque per adiectum graecum. Omnia autem haec praedicata, vtpote diuina, Meſſiae competunt, ſupr. ad v. 7, nec non, quod ſequitur αρχη της κτισ. i. e. *vel*, *qui primus e mortuis rediit*, vti c. 1, 5, *vel*, quod praeſtat, *qui inter omnia primus a Deo eſt creatus: Jalkut Rubeni* fol. 4, 1: "Ante creationem mundi creauit Deus formam angelorum ſanctorum etc." Senſ. *ego omni creatura prior et praeſtantior, et* θεῳ συνθρονος, Jo. 1, 1 ſqq. Hebr. 1. *vel* denique, ſi κτισις omnino dicitur pro καινη κτισις, quo nomine venit chriſtianismus, Gal. 6, 15; 2. Cor. 5, 17. cf. Eph. 2, 15; Col. 3, 10. (vt Iſraelitarum quondam populus ſimili, Deut. 32, 6; Jeſ. 43, 21; 44, 21.), ſenſus erit: *primus in nouo rerum creatarum ordine, eccleſiaeque meae caput*, fere id. qu. αρχων, Eph. 3, 10; Col. 1, 16. 18; aut αρχηγος, Hebr. 2, 10; 12, 2.

v. 15. *Neque frigidus neque feruidus, ſed tepidus*, metaphora haud obſcure indicans

ὄφελον ψυχρὸς ἦς ἢ ζεστός. Οὕτως, ὅτι χλια- 16
ρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστὸς, μέλλω σε
ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου, ὅτι λέγεις· πλού- 17
σιος εἰμὶ καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν
ἔχω· καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος καὶ
ὁ ἐλεεινὸς, καὶ πτωχὸς καὶ τυφλὸς καὶ γυμνός.
Συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πε- 18
πυρω-

dicans dubium hominem et fluctuantem, aut ignauum et inertem, fere noſtrum *characterlos*. Eiusmodi homines *intermedii* apud Judaeos dicebantur, בינוניים, vt exemplis ad h. l. monſtrat Schöttg. cf. Matth. 12, 30; Jac. 1, 8. Senec. tranqu. anim. c. 1; epiſt. 69. Similiter Solonis leges infamem dicebant illum, qui in ſeditione nulli ſe parti addiceret, et Epictet. Enchirid. c. 36: ἑνα σε δει ανθρωπον, η αγαθον η κακον ειναι. Οὕτως, οτι. *Itaque, quoniam*, vid. Glaſſ. phil. ſacr. Lib. III. Tract. 5. can, 29. p. 746. Εμεσαι, i. e. *nullo in conſortio tecum viuam*, metaphora conuenientiſſime continuata, quia aqua tepida ſtomachum mouet et vomitum ciet. Pharifaeismum his verbis in eccleſia illa taxatum eſſe, arbitratur Hagen, Koppianae autem ſchedulae et haec non niſi ad epiſcopum trahunt, qui nimiis opibus elatus male ſedulum ſe in re chriſtiana commendanda praeſtiterit.

v. 17. Contraria omnia de Laodicenorum eccleſia valebant, quam ſupra c. 2, 9. de Smyrnenſi. Strabo Lib. 12. p. 866. C: ἡ Λαοδικ. μικρα προτερον ουσα, αυξησιν ελαβε — — ἡ της χωρας αρετη και των πολιτων τινες ευτυχησαντες μεγαλην εποιησαν αυτην. Iidem tropi ergo et hic adhibentur, ſed contrarie. Cumulantur autem ſynonyma tam ad diuitias quam ad paupertatem indicandam, et gradationem in eis animaduertere ſibi viſi ſunt intt. Grotius: "Multum eſt, *diuitem* eſſe, plus, quum diues ſis, adhuc *locupletari*: maximum vero, *nullius rei egere*." In ſequentibus σῦ emphatice legatur et articulus ὁ ταλ. ὁ ελ. intendet notionis vim.

v. 18. Pergit allegoria, nullo ſenſu alio, quam ſicuti Matth. 6, 20. Αγορασαι *comparare tibi*, tropo ex Jeſ. 55, 1. 2. deſumto. Legantur autem τα: παρ'

πυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς· καὶ ἱμάτια
λευκὰ, ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη
τῆς γυμνότητός σου· καὶ κολλούριον, ἐγχρίσαι τοὺς
19 ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς. Ἐγὼ ὅσους ἐὰν
φιλῶ, ἐλέγχω καὶ παιδεύω· ζήλωσον οὖν καὶ με-
20 τανόησον. Ἰδοὺ ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν καὶ
κρούω·

VARIAE LECTIONES.

v. 19 Εγχρισαι. Recte ita Bengel. cum Griesbachio, probante Wetſtenio, pro textu communi εγχρισον, imperatiuo. Ita AC pluresque ap. Wetſt. et Griesb. 1 ap. Birch. Andreas. Eſt autem non imperatiuus verbi medii, ſed infinitiuus verbi actiui diciturque pro εις το εγχρισαι, ſeu ινα εγχριση, vti et legitur ap. Matthaeium. Ita ſaepius in libro noſtro ponuntur infinitiui, e. gr. c. 10, 9. Κολλουριον autem etc. inuſitatius ſcribitur pro κολλυριον, ſicuti et

v. 20. pro Ζηλωσον inſolentior forma ζηλευε legitur in AC aliisque ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Att. 3 ap. Birch. Cf. c. 20, 9. εκυκλευσαν.

παρ' εμου emphatice. Chriſtus enim veriſſimus eſt diuitiarum coeleſtium diſpenſator, largiturque χρυσιον, quod inter diuitias eminet, Pindar. Olymp. Od. 1, init. et quidem πεπυρωμενον, *igne coctum* Prov. 10, 21. quod vel ad miſerias, chriſt. rel. cauſſa ſubeundas ſpectat, quae purgant mentem, vel, quod ſatius eſt, nonniſi *pretioſiſſimum aurum* indicat. Largitur idem Meſſias ſuis et ἱματια (miſſa enim imagine priori aliam ſequitur ſenſu eodem) et quidem λευκα, v. ſupr. v. 4. Κολλουριον ſeu κουλυρ. etc. *vnguentum*, quod ſanandis oculis lippis illinendo adhibebatur, de quo videantur ſcriptores medici, Celſus, Hippocr. Dioſcorides, Plinius etc. Horat. Sermon. Lib. I.; epiſt. I, 1, 29: nec Judaeis incognitum, a quibus vocabatur קילורין. Haud ingrata imago: falſa omnia de conditione ſua et transverſa videbat eccleſ. Laodic. proinde oculis afferendum erat medicamentum.

v. 19. Ελεγχειν et παιδευειν ſynonym. *punire*, vt Hebr, 12, 5. vbi perinde ac h. l, expreſſa videtur ſententia Salomo-

κρούω· ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ
τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω
μετ᾽ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ᾽ ἐμοῦ. Ὁ νικῶν δώσω 21
αὐτῷ καθίσαι μετ᾽ ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς
κἀγὼ ἐνίκησα καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρός μου
ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ. Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί 22
τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Μετὰ

lomonis Prov. 3, 11. eum in finem, vt mitigetur temperetur que cenfurae, qua Laodicenos notauerat Meſſias, feueritas. Ζηλωσαι h. l. vt Gal. 4, 18. *ſtrenuum ſe et alacrem gerere:* prorfus contrarium languori illi et ignauiae, cuius nota adhaefit coetui: Και μετανοησον, per confequens, nam ita (fc. fi inertia exuta follertiorem te exhibueris) demum μετανοησεις. Vtque id ne negligant, tenerrimi amoris excitantur alloquio.

v. 20. Verba funt expedita. Refpicitur autem vel ad illam metaphoram, qua quicunque quaerunt quid et ambiunt, pulfare oftia et admiſſionem expetere dicuntur, vt Matth. 7, 7, quae Judaeis familiarior videtur fuiſſe, vid. Schöttg. ad h. l. vel, vt Eichh. putat, ad morem amantium, qui in finu dilectiſſimae fponfae requiefcere cupiunt, ficut in Horatio aliisque poetis occurrit faepiſſime. Neque indigna rei grauitate videbitur imago iſta, reputantibus, et alibi, et in hoc carmine paſſim ciuitatem Chriſto facram fub imagine fponfae Meſſiae nupturae repraefentari, quemadmodum de Jouae cum fancta Hebraeorum gente conſortio fimilia praedicabantur, veluti Ezech. 16. — Poſt admiſſionem autem fequetur conuiuium nuptiale, infr. c. 19, 9; Matth. 8, 11. alibi.

v. 21. Praemia victoriae hic pollicetur Meſſias, fimilia illis, quae c. 2, 26 fqq. propofuerat: fiquidem in regni fui confortium admittet illos et regnandi focios fibi adiunget. Phrafes eiusmodi occurrunt et 1. Reg. 22, 10; 1. Macc. 10, 63. Epictet. enchirid. c. 21. ait συναρχειν θεοις: cf. Bruning. Antiqu. Graec. p. 213. 240, Καγω ενικησα, Jo. 16, 33.

Cap.

Cap. IV. 1 Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ θύρα ἀνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη, ἣν ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ᾽ ἐμοῦ, λέγων· ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοὶ, ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα.

Καὶ

Cap. IV, 1. Hactenus mandata ecclefiis Afiaticis iniungenda. Nihil antiquius habuerat nofter, cui fuorum et laudes et vitia probe cognita fuerant et perfpecta, quam de his commonefacere ciues, ne falfa fpe lactarentur, reditum Meffiae, omnibus aduerfariis grauem et metuendum, gratum fibi fore, etiamfi in doctrina et vita digne gerenda negligentiores fuiffent. Nec fortiora facile praecepta fua augurabatur fore aut efficaciora, quam fi ex ipfius Meffiae ore accepiffe fe eadem affirmaffet. Sed his abfolutis, mutata fcena, prorfus alia rerum facies exfiftit: neque a primo tantummodo limine, vt antea, Meffiam falutat poeta, fed contemplatur defideratiffimum eius aduentum ipfum. Ad tanta autem euenta digniore carmine celebranda maiori profecto apparatu opus erat. Difparet igitur figura, quae inde a Cap. 1, 12. oculis obverfata fuerat, poftquam acclamauerat vatem, atque e templi porticibus furfum tulerat. Et vix aliter potuit poeta, fi fub figura prorfus alia, fcil. agni, Meffiam in coelo monftrare mens erat: incongruum enim fuiffet, fi Meffias fub fpecie hominis oftendiffet fe ipfum fub figura alia.

En igitur theatrum longe fplendidiffimum et in coelo ipfo inftructum, in quem non quidem intrat ipfum poeta, fed proxime tamen ab eo fubfiftit, vt, quaecunque ibi gerebantur, intueri oculis poffet et contemplari. Iam quaecunque hinc vsque ad Cap. 12 de rebus in terra euenturis legimus, in coelo decernuntur, peraguntur, aut inde exeunt. Nec mirum illud, quandoquidem et omnino omnia, quae in terris euentura funt, ex Judaeorum mente in coelo prius coram coelitum confeffu deliberabantur, oftendebanturque (vid. loca Rabb. apud Wetft. et Eichh. ad h. l. et prolegom. Eichh. p. V): et in primis Meffias, terrarum gentiumque dominus, ex nullo loco prodire potuit digniore, quam e coelo. Iisdem fere ex cauffis, et poetae veteres, quotiescunque in coeleftem Jouae regiam

Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι· καὶ ἰδοὺ θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος· 2

giam intuentur, Jes. c. 6. Ezech. c. 1. c. 10 sq., theatrum in coelum transponunt. Id autem quomodo a nostro adornatum sit, iam licebit contemplari, et delectabimur profecto imagine augustissima, dummodo nostram aetatem exuere, atque in ista tempora et loca nos quasi insinuare non grauemur.

Μετα ταυτα, *postquam ita allocutus me erat, et haec mihi mandata iniunxerat forma illa, quae Messiam repraesentabat.* Ειδον, *plura vidi, quae monstrabant rem ipsam, cuius quasi prologus erat scena, in qua hactenus versabar.* Θυρα ανεωγμ. Quotiescunque ecstasi corripiuntur diuino spiritu agitati homines, coelum, vt modo adnotauimus, locus est, quem conspiciunt, Actor. 10; et si altius insurgit phantasia, sublimius adeo quid coelo, 2 Cor. 12, 2. Atque cum coelum firmum quid videatur esse et solidum (רקיע), frangatur id et aperiatur necesse est, vt conspici possint, quae intus geruntur: inde ουρανος dicitur ανεωγμενος, Actor. 10, 11; 7, 56. Id iam ex phrasi, antea quoque c. 3, 8. vsurpata effertur per: θυρα ανεωγμενη εν τῳ ουρανῳ, quod et apud externos similiter effertur Ouid. Met. 1, 172; 2, 4, alibi. "Atria nobilium valuis celebrantur apertis."

v. 2. Ευθεως *eodem temporis momento, quo personuerat aures meas vox diuinae illius formae.* Εγενομην εν πν. vid. ad 1, 10. Hinc ergo infit monstrare se vati noua scena. Και ιδου θρονος etc. Sequitur descriptio aulae seu palatii diuini, quod erat in coelo, Ps. 29, 9. Jes. 66, 1. in quo ad regum Asiaticorum pompam et splendorem collustrando et veterum poetarum permulti elaborauerant, Jes. 6; Ezech. c. 1; c. 10; Dan. 7, 9; 1 Reg. 22, 19. et sequiores Judaei sollertiores se praestiterunt, cf. Schöttg. et memorabilem locum ex *Pirke Eliefer* c. 4. ab Eichhornio ad h. l. exscriptum. Επι τον θρονον καθημενος sc. τις, *nec thronus vacuus erat.* Volunt nonnulli, nomen illius numinis, quod occupauerat solium, idcirco non prolatum esse a poeta, quia et ineffabile sit, c. 19, 12. et diuulgare talia nefas habebatur: proinde aeque ambigue loquutum esse et Ezechielem, c. 1, 26. 28. Mihi tamen istud nonnisi ex negligentia scribendi videtur

3 μενος· καὶ ὁ καθήμενος ὅμοιος ὁράσει λίθῳ Ἰάσπιδι καὶ Σαρδίῳ· καί ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου ὁμοία

tur omiſſum, quae in omni hoc capite conſpicua eſt vel maxime.

v. 3. *Atque, qui ſolio inſidebat igne et luce vndequaque coruſcabat, eratque totus quaſi naturae igneae,* cf. regiam Solis Ouidiano carmine celebratam. Metam. Lib. 2, 1 ſqq. Hanc ſententiam expreſſurus poeta colores mutuatur a gemmis clariſſima luce fulgentibus, quales colores plures adhibet poeta et Cap. 21, vbi de gemmis plura afferentur, Ezechielem potiſſimum ſecutus, apud quem Ezech. 28, 13. gemmae ſplendorem et diuitias delineant: cf. Ezech. 1, 26. 27; 10, 1 ſq. H. l. occurrunt nonniſi tres. Ἴασπις, gemma, cuius varia genera apud veteres recenſebantur, e quibus excellebat genus rubrum ſeu purpureum, vid. Pſellus περι λιθων δυναμεων, et Braunius de veſtitu ſacerdot. Lib. 2. c. 19. p. 586. Sunt tamen, qui adamantem, omnium gemmarum praeſtantiſſimam, nomine ἰασπιδος ſignificatum hic credant, quia c. 21, vti et h. l. ordine primus ponitur, et quia LXX. adamantem יהלם per ιασπιδα vertunt Exod. 28, 8. Utut ſit, gemmarum ſplendidiſſima aliqua, quae fulgore ſuo aciem praeſtringit, indicatur. Σαρδιος ſeu σαρδινος, vti promiſcue legitur, ſcil. lapis, Hebr. אדם, colore purpureo ſeu rubro, cui tamen palloris quid erat admixtum, vt ad carnis humanae colorem accederet, quare et *carneolus* vocatur. Plin. Hiſt. N. 37, 7. extrem. Braun. de veſt. ſac. 2, 8. p. 501 ſqq. Κυκλοθεν, *in circuitu.* Apud LXX vſurpatur 1. Reg. 3, 1; 6, 5. 6; Jud. 2, 14 etc. alias eſt κυκλῳ, Marc. 3, 34. quod et promiſcue legitur. Ἶρις, arcus coeleſtis (Ezech. 1, 28.), et omne, quod eius formam et ſpeciem refert et ſplendet, vt adeo et haec nonniſi ad ornandam et amplificandam imaginem ſplendoris addita eſſe exiſtimanda ſint, licet nonnulli, e. gr. et ſchedulae Koppianae, diuinam numinis ſummi gratiam ad Gen. 9, 13. indicatam eſſe velint, et alii illam adeo iridem, quae in effigiebus ſanctorum caput circumdare repraeſentatur, ſatis inſulſe exiſtiment et hic eſſe depictam. Si ſpecialius quid expreſſum eſſe credere placet, ex adiecto ὁμοια σμαραγδινῳ, ſc. λιθῳ id ſignificatum eſſe credas, vt acies oculorum colore rubicundo

ὁμοία ὁράσει σμαραγδίνῳ. Καὶ κυκλόθεν τοῦ 4
θρόνου θρόνοι εἰκοσιτέσσαρες, καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους
εἰκοσιτέσσαρας πρεσβυτέρους καθημένους, περι-
βεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ ἐπὶ τὰς
κεφα-

cundo et albicante hebetata, restitueretur, si colore virescenti, qui oculis est gratissimus, mitigaretur et mulceretur pyropi rubor. Est enim smaragdus tanta viriditate, vt omnia iuxta se posita virescere faciat. Plin. H. N. 37, 5; Isidor. Orig. 17, 7, vbi smaragdus ad tertiam dignitatis gemmarum classem refertur. Sed praeterea et regia dignitas iride indicatur, vt constat ex Velleio Paterc. 2, 59; "cum intraret vrbem (Augustus), solis orbis super caput eius curuatus aequaliter, rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est." Proinde et regia dignitas summi numinis iride exprimitur. Ecce ergo iucundissime delineatam imaginem, et alibi in vtroque Testamento satis crebro obuiam, Deum habitare in luce inaccessa, nec facile posse hominum quemquam nisi cum magno vitae periculo conspicere eundem aut propius accedere. Exod. 19, 18-24; 20, 18; 28, 17; 33, 20; 39, 10; Deut. 4, 11. 12; 1. Tim. 6, 16; Hebr. 12, 18; Jo. 1, 18; 1. Jo. 4, 12. Atque in tanto splendore nolimus subtilioribus argutiis delectari, dicendo veluti, vti existimat Johannsen, Jaspidem et Sardium lapidem idcirco prae aliis a poeta esse selectos, quia ii inter lapides, quibus ornatum erat pontificis maximi pectus, et primo et vltimo loco erant collocati, ad aeternitatem Jouae indicandam etc.

v. 4. Sicuti dynastes, solio insidens, superioribus regni magistratibus, qui ipsi sunt a consiliis secretioribus, circumdatus est: ita et h. l. summum numen cingit senatus coelestis, Εἰκοσιτεσσαρ. πρεσβυτ. Senioris aetatis homines vbique in senatum adhibebantur, vt זקנים in Synedrio Hierosolymitano, patres apud Romanos, πρεσβύτεροι apud primos christianos etc. Cf. Schöttg, de Hierosol. coelest. in hor. Talmud. Tom. I. Cap. 3. p. 1222. Tanto autem honore nonnisi illi digni habiti fuisse videntur, qui de re christiana aut morte aut alia re optime promeruerant: hos ergo sub sena-

5 κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς. Καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταί· καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου †, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα

† αὐτοῦ

τοῦ

VARIAE LECTIONES.

v. 5. Seruat lectionem receptam textus Bengelianus. Sed poft θρονου addendum αυτου, vt eft in pluribus vtriusque familiae ap. Wetft. et Gr. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. et 4 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Verf. Syr. Arethas, probb. Wetft. Griesb. etc.

fenatorum coeleftium effigie adumbratos effe credamus, qua ipfa re eis, qui etiamnum pro re chriftiana pericula fubibant, animus addebatur. Cf. cap. 5, 5-9; 7, 13. 14; 20, 4; Luc. 20, 36. Numerum 12 ad tribus Ifraelit. felegiffe poetam liquet: cur tamen eum duplicauerit, ambigunt intt. dicuntque, vel quod totidem praefecti fuerint in vrbe (Ezech. 8, 16; 11, 1.), vel quod 24 ordines facerdotum et Levitarum a Davide conftituti legantur (1. Paral. 24, 25). Sed quidni haec et fimilia poetae arbitrio linquimus? Sin tamen ratio duplicati numeri vehementius flagitabitur, dicamus, ex altera parte confediffe duodecim ex Judaeis, ex altera ex gentilibus quondam ad facra J. C. transgreffos, aut, quod praeftare videtur, ex vnaquaque tribu duos, alterum a dextra, alterum a finiftra numinis parte. Λευκοις: vel ad innocentiam, qua occubuerunt, indicandam, vel, quod fatius videtur, nonnifi ad fplendorem exprimendum, vid. ad c. 3, 4. quia eodem tendunt et, qui fequuntur, στεφανοι χρυσοι. Herderus ad alba facerdotum veftimenta refpicit quibus indicatum vult, chriftianos effe ἁγιον Dei ἱερατευμα. — Adde text. receptum ad mitigandam anacoluthorum duritiem, ante εικοσι τεσσαρας inferere ειδον τους, et εσχον ante επι τας κεφαλας.

v. 5. Φωνη, *tonitru*, vt קוֹל, Pf. 29, 3. 4 fqq. Tonitrua, fulgura, et quae vna adeffe folent phaenomena, fedem numinis infigniunt auguftioremque reddunt, cuius thronus, licet clariffima luce fplendens, nubium tamen

τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου ὡς θάλασσα 6
ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ· καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου
καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 6. ὡς ante θάλασσα abeſt e textu communi, ſed inuenitur in A pluribusque vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 1 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Vulg. Syr. Ar. Copt. Areth. Tertull. Auguſtin. etc. Saepius ad ſimilitudinem indicandam vocula ὡς in carmine noſtro inſeritur.

men caligine interdum et ſpiſſis tenebris fulgure coruſcantibus etc. obuoluitur a poetis; vid. Ex. 19, 16; Pſ. 50, 3; 97, 1-6; Dan. 7, 10, et loca plura, in quibus כבוד יהוה carmine celebratur. Similia de Jouis throno ex ſcriptoribus exteris ad h. l. affert Wetſten. *Pirke Elieſer* 4: "ſcabellum pedum ipſius ſunt ſicut ignis et fulgur." — Hinc iam nequit ſibi temperare, quin, ad illuſtrandam coeleſtis regiae imaginem, et e templo Hieroſolymitano, quo celſius quid et ſplendidius mente concipere nequibant Judaei, nonnulla in coelum transferat; protinusque ibi fulgent ſeptem illa candelabra c. 1, 12, ſed non terreſtria aut corporea, neque enim iis indiget diuina natura omnia mente ſua complectens, verum πνευματικα, illa puta πνευματα 7, a quibus ſalutem dixeerat c. 1, 4; Zach. 4, 10; Sap. 1, 7.

v. 6. Ὑαλινος deriuat. a ὑαλος *vitrum*, *vitreus*, *vitro ſeu cryſtallo ſimilis*, *pellucidus*. Pauimentum depingit poeta (cf. Exod. 24, 10), cui impoſitus erat thronus. Id autem ſuperior ſeu interior pars erat coeli, firmamenti, רקיע, quae et Gen. 1, 7. dicitur mare ſupernum. At mare, ſicuti aqua omnino, ſaepiſſime vitro aut cryſtallo confertur, veluti Cap. 22, 1. de quo exemplorum farraginem congeſtam videſis apud Wetſt. quapropter et h. l. dicitur ὑαλινη. Alii vertunt: *colorem hyacinthinum referens*, *cuius ſpeciem habet mare*: *Ein cryſtallnes oder himmelblaues Meer*. Qui et hic ſymbola gratiae diu. quaerunt, ex oppoſ. ſeueritatis tonitruum etc. nimios ſe exhibent, perinde ac ii, qui mare aheneum, quod in templo Iſraelitarum erat conſpicuum, hic exprimi credunt. — Iam ornando ſolio diu. diutius immoratur poe-
 tae

καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα, γέμοντα ὀφθαλ-

tae ingenium, ad imitationem Ezechielis, qui Cap. 1. fimilia depingit. Ornamenta autem illa et noftro poetae, vti Ezechieli, mirabiles funt et fabulofae animantium figurae, fphinges, gryphi, quale ornamenti genus, ficuti et illud, quod ex floribus imaginariis ad parietes et fupellectilem adhibetur, in terris orientalibus vfitatum fuit et hodienum eft, et ad noftras terras vsque migrauit. Videantur rudera Perfepolitana apud *Chardin itinerar. in Perfiam* 1, 56; *Niebuhr Reifebefchr. nach Arabien*, T. II. tabula 20 etc. Quid quod et cherubes circum arcam foederis eodem pertinent, cf. *Eichh. Einleit. ins N. T.* B. 2. p. 359. Eiusmodi formas, praeeunte in re fimili Jefaia c. 6, 1 fq.; Ezech. 1. et 2. nofter diuino throno adiungit; longe tamen praeftantior videtur Ezechiele, qui nimis copiofus eft, eademque idemtidem repetit. Ζωα, noli vertere *bruta animalia, Thiere*, fed etymologiae vocis inhaerendo *animantia, naturae animantes, lebendige Wefen*; et quidem intelligentes, ficuti depinguntur infra v. 8; c. 6, 1. 3. 5. 7. et prae aliis naturis angelorum inftar eminentes, fignificantesque vim et celeritatem, qua operatur numen, in cuius regno immenfo nihil vacuum eft aut mortuum. Ea autem ζωα dicuntur γεμοντα οφθαλμων, ad curam vigilem, qua omnia circumfpicit numen, indicandam. Cf. Ouid. Met. 1, 624; Euftath. ad Odyff. δ. *Auoda Sacra* 1: "dicunt, angelum mortis effe plenum oculis." Eundem in finem et rotae, quibus infiftit thronus diu., oculis obfitae funt apud Ezech. 1, 5 fqq. Noftris autem animantibus oculos in partibus corporis et anterioribus et pofterioribus attribui neceffe erat, quia collocata erant ifta ζωα εν μεσῳ του θρονου και κυκλῳ τ. θρ., vti et ap. Ezechielem; quod ita explicandum videtur, ac fi pofterioribus tergi partibus ita impofitus fuerit thronus, vt vndequaque prominerent facies, fed nonnifi duae facies a vate confpicerentur. Non valebant itaque omnia circumfpicere, nifi vbique in corpore lumina adfuiffent. — Poffis tamen et fufpicari, εν μεσῳ του θρονου (quod quo minus ex Hebraismo pofitum dicamus pro mero εν θρονῳ, fequentia κυκλῳ του θρονου prohibent) per enallagen fatis frequentem

ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Καὶ τὸ 7
ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον
ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ
πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον
ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ. Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, 8
ἓν καθ᾽ ἓν αὐτῶν, ἔχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ, κυκλό-
θεν

tem poetis dictum esse ad exprimendam sententiam, *θρονον* fuisse in medio animantium: iamque nil exprimeretur aliud, quam: thronum circumdatum fuisse animantibus, non autem gestatum: idque eo fit probabilius, quod, si gestauerint solium, multi oculorum illorum, quibus obsita erant corpora, fuissent tecti.

v. 7. Non quidem eadem omnibus animantibus erat figura: at in omni tamen exprimebatur quid, quod in suo genere principatum tenet. Irenaeus aduers. haeres. lib. 3. c. 11. §. 8. Και γαρ και τα Χερουβιμ τετραπροσωπα, και τα προσωπα αυτων εικονες της πραγματειας του υἱου του Θεου. Το μεν γαρ πρωτον ζωον ὁμοιον λεοντι, το εμπρακτον αυτου και ἡγεμονικον και βασιλικον χαρακτηριζον. Το δε δευτερον ὁμοιον μοσχῳ, την ἱερουργικην και ἱερατικην ταξιν εμφαινον. Το δε τριτον εχον προσωπον ανθρωπου, την κατα την παρουσιαν αυτου φανεροτητα διαγραφον. Το δε τεταρτον, ὁμοιον αετῳ πετομενῳ, την του πνευματος επι την εκκλησιαν εφιπταμενην ουσιαν σαφηνιζον. *Midrasch Tehillim*, 103, 9: "quatuor sunt, qui principatum in hoc mundo tenent. Inter omnes *homo*, inter aues *aquila*, inter pecora *bos*, inter bestias *leo*." *Pesikta in Jalkut Rubeni*, fol. 131, 3: "Vexillum Judae leo, Rubenis homo, Ephraimi bos, Danis aquila." Ex his ergo rationibus has potissimum animantium figuras selegit, sequutus et in his Ezechielem c. 1, 10; 10, 14. Indidem et quatuor euangelistis vulgo appingi solent eaedem figurae. Μοσχος non *vitulum* designat, sed *genus bouinum omnino*, et quidem, qui in eodem fortissimus est, *taurum*.

v. 8. Πτερυγας, vel, vt thronum, si tergo impositum eum credimus, hinc inde mouerent, vel, vt circumvolare possent eundem, si id minus probabitur, vel, vt omnino indicaretur, omnia in rerum natura vitae esse plena,

θεν καὶ ἔσωθεν γέμουσιν ὀφθαλμῶν, καὶ ἀνάπαυ-
σιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς λέγοντες· ἅγιος,
ἅγιος, ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν
9 καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος. Καὶ ὅταν δώσουσι
τὰ

VARIAE LECTIONES.

v. 9. Pro δωσουσι habent δωσι (vel δωσει) plures ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. et 5 ap. Birch. Dubitant tamen critici e textu proſcribere lectionem difficiliorem. Eadem et v. 10. diuerſitas, vbi legitur quoque προσκυνουσι, βαλλουσι, praeferente Langio, ſed absque idonea teſtium auctoritate.

plena, quandoquidem alae, vt oculi, vitae et motus emblemata ſunt. Ἑξ; vt ap. Jeſ. 6, 2. 3. quum Ezechiel nonniſi 4 alas fingat. Sed arbitrio poetae ea relinquenda, nec de cauſſis quaerendum argutius. Γεμουσι vel γεμοντα, quod textus receptus habet, (cf. diſſertat. exegetica in Apoc. quaedam loca praeſide Storrio defenſa. Tubing. 1795. Sed et varie omnino legitur hic verſus, ſenſu tamen non diuerſo,) ad ζωα omnino referendum erit, vt nonniſi repetantur, quae dicta fuerant v. 6, non ad πτερυγας, quae ſane incongrua foret effigies, ſi et alis interpoſita oculorum lumina velles dicere: niſi cum Eichhornio lumina illa, et h. l. et ſupra v. 6. non ad ſcientiam eorum et vigilem curam, ſed omnino ad ſplendorem, quo luminum inſtar coruſcabant, poſita eſſe malimus, quod tamen non placet. Κυκλ. και εσωθ. Et hae voces non ad alas, ſed ad omne corpus erunt referendae, indicabitque vox εσωθεν eam partem, quae thronum, in centro quaſi collocatum, ſpectabat, vel ſi mauis, alvum, verſus terram ſpectantem. Αναπαυσιν ουκ εχουσιν. quia ſine intermiſſione thronum circumuolitant. Vel, ſi thronum geſtatum eſſe velis, pro ſimpliciore ου παυονται dicta exiſtimentur et ad λεγοντες trahantur: "probe conſcie, ſummae naturae thronum a ſe geſtari, in laudes eiusdem et praeconia effunduntur," vti Jeſ. 6, 3. Ὁ ην etc. ad c. 1, 4. — Nolimus autem offendi nec crebris anacoluthis, quae in hoc capite occurrunt, nec imaginibus, noſtrae aetati parum congruis, cui diſplicebit, ſum-

τὰ ζῶα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαριστίαν τῷ
καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου, τῷ ζῶντι εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων, πεσοῦνται οἱ εἰκοσιτέσ- 10
σαρες πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ
τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ βαλοῦσι τοὺς στεφάνους
αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου λέγοντες· ἄξιος εἶ, 11
Κύριε

ſummum numen celebrari a naturis intelligentibus quidem, ſed forma tauri, leonis etc. indutis.

v. 9. 10. Δωσουσι. Futurum hoc cum inſequentibus ex more Hebraeorum aoriſti vicem gerit, pro quo bene graeci ſcriptores ponunt aoriſt. 1, *quotiescunque numinis laudem celebrant, cadere ſolent et adorare* etc. En tribus ſynonymis cumulatius ornatas laudes, quas Deo canunt. Βαλουσι στεφανους, in ſignum reuerentiae, qua poteſtati illius ſubiectos ſe teſtabantur. Moris id fuit olim, fere vt nunc arma tradunt et gladios milites capti. *Midras in Jalkut Simoni* 1, fol. 55, 2: "cum Moſen et Aaronem coeleſti ſplendore viderent (reges Orientis etc.), tremor in eos incidit, et ſumſerunt coronas de capitibus ſuis, eosque adorarunt." Plutarch. in Lucull. cap. 32: Τιγρανης το διαδημα της κεφαλης αφελομενος εθηκε προ των ποδων, cf. c. 36; Tacit. Annal. 15, 2; Xiphilin. in Pompeio p. 6; Cic. orat. pro Sexto c. 27. Δοξαν — δυναμιν. Et hic ter cumulata ſynonyma adſunt, nam δυναμις, perinde ac κρατος, c. 1, 6, vbi vide, ex Hebr. עֹז, *laudem* indicat. Δια το θελημα, cf. Pſ. 148, 5. De plurali verbo cum neutro plur. παντα contra graec. lingu. normam vid. et c. 1, 19. — Egregie hic ex ſenatorum coeleſtium ore reſonat hymnus, quem praeiuerant naturae illae mirabiles.

Omni autem capite nil aliud agit poeta, quam vt theatrum, vnde rediturus in terras ſit Meſſias, quam celſiſſimum ſe et auguſtiſſimum conſpexiſſe teſtificetur. Quandoquidem enim coelitus in terras deſcenderat, et in coelos denuo elatus fuerat Meſſias, et hinc rediturus mox ad ſuos ſperabatur: hoc itaque theatrum inſtruendum ante omnia, haec ſcena

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δύναμιν· ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν.

Cap. V. 1 Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 11. ἦσαν. Ita pro vulgari lectione εἰσι habet AB, pluresque ap. Wetſt. et Gr. 3 ap. Mt. 1 ap. Alt. 4 ap. Birch. Verſſ. Copt. Arabb. Vulg. Areth. prob. omnibus fere criticis. Εἰσι *exiſtunt*, facilior lectio, quam ἦσαν, quod indicat *exſtiterunt tum, quum crearentur*, ſeu condita ſunt et manent.

ſcena adornanda erat. Atque in hoc allaborauerat poeta, quum de Meſſia ipſo eiusque reditu in hoc quidem capite ne verbo quidem mentio iniiciatur. Sed propius iam ad rem, quam carmine celebraturus eſt, ipſam accedit

Cap. V. Vix enim collegerat ſe poeta ex ſtupore et admiratione, quae atrium coeleſte ingreſſum occupaverat, ſibique redditus erat: en accuratius in ſummam diu. maieſtatis ſedem intuendo librum conſpicatur, pluribus i. e. ſeptem ſigillis munitum, in quo, quae de Meſſiae reditu pernoſcere geſtiebat, ſcripta contineri augurabatur. Neque hoc poetae commentum a Judaeorum cogitandi ratione abhorruit, quorum poetae et Jouae ſuo eiusmodi libros attribuebant, quales ſecum habent et conſulunt principes; veluti librum, cui inſerta erant ciuium nomina, *βιβλον της ζωης* (c. 3, 5; 20, 12; Exod. 32, 32 etc.): alium, cui decreta de vita ſingulorum hominum rebusque vel ſecundis vel aduerſis erant inſcripta, Pſ. 139, 16: alium denique, cui inerant, quae de omni genere humano fata conſtituerant, Deut. 32, 34 Atqui ex his diu. decretis illo quidem tempore longe grauiſſima videbantur ea quae de mittendo in terra Meſſia, de modo ac ratione qua per eundem beandum ſit humanum genus, de gentibus ad eandem felicitatem admittendis etc. opinione ſermone, diſputationibus etc vſurpabantur. Quidni ergo et, quae de *reditu* Meſſiae ad regnum inſtaurandum in fatis erant, libris conſignata etque apud Deum repoſita fuiſſ

ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά. Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 1. Pro ὄπισθεν, quae eſt lectio vulgaris, recepta et a Bengelio et a Griesbachio etc., etiam ἔξωθεν legitur in 17 codd. iunioribus ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Vulg. Arabb. Copt. Aeth. Arm. Andr. Areth. Oecumen., eundem probabilitatis gradum lectioni aſſignante Griesbachio. Poteſt contra vtramque lectionem diſputari, dicique, ὄπισθεν inuectum eſſe ex Cap. 4, 6, vt Bengelius, vel ex Ezech. 2, 10, vt Matthaei ſuſpicatur, ἔξωθεν autem eſſe inſertum, quia ὄπισθεν duriuſcule dictum videbatur, quod tamen eundem ſenſum parit, idemque fere exprimit, quod vulgo nominatur: *in dorſo*.

fuiſſe credimus? At vero arcana ſunt, altiusque recondita, vt diuina decreta omnia, ita et illa, quae ad Meſſiam ſpectant, nec niſi numini ipſi ſeu πνεύματι inveſtiganda, vid. e. gr. 1. Cor. 2, 7 ſqq. (qui locus eſt claſſicus); Eph. 3, 9; Col. 1, 26. Proinde et, quae de redeunte Meſſia ſperanda erant chriſtianorum coetui, ſanctiſſimis quaſi inuolucris latent, nec vlli rerum creatarum pateſiunt, ne Meſſiae ipſi quidem, nedum eius cultoribus, ſed ſoli Deo cognita ſunt, Matth. 24, 36; Actor. 1, 7. Quemadmodum igitur poetae in throno diuinae gloriae librum conſpicato in promtu fuit, ſuſpicari, hunc eſſe illum, in quo de deſideratiſſimo Meſſiae reditu expoſitum eſſet, ita haudquaquam mirum videtur, ita occluſum illum et ſigillis munitum (Deut. 32, 34; Jeſ. 29, 11.) conſpici, vt ipſi ſoli ad eundem aditus neutiquam pateret, niſi accederet natura diuina, quae recluderet ſigna, et interpretaretur, quae in eodem conſignata perhibebantur (i. e. ἀποκαλύπτειν, φανερῶσαι). Sed proh dolor! nemo coelicolarum reſignando libro parem ſe fatetur; nec ſolus libri adſpectus quidquam prodeſt: proinde obortis lachrymis dolorem teſtatur, ſpem fefelliſſe: at recreatur denuo, conſpicatus Meſſiam ipſum, qui reſignando libro manum adiiceret. Namque ſi liber, ad quem adhuc quidem nemini acceſſus patuit, reſignandus tamen

2 Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα ἐν φωι
μεγα

tamen argumentumque patefaciendum erat, nemini facile in omni rerum natura id largitus fuiſſe Deus putabitur, quam Meſſiae ipſi.

v. 1. Βιβλιον non ſolum *librum* indicat, ſed et *documentum* quoduis in tabulas relatum. Appian, Hiſpan. p. 466, βιβλια εσφραγισμενα (*verſiegelte Depeſchen*) πεǫιεπεμπε, και εκελευσε ἡμεǫα μια παντας αποδουναι. Cf. Schöttg. ad h. l. Επι την δεξιαν etc. prorſus vt in iudiciis ea documenta, de quibus deliberandum eſt, adſunt, ita hic apparent tabulae, quibus inerant ea, quae de reditu Chriſti coram ſenatu coeleſti promulganda erant. Εσωθεν, *ex latere recto*, quod εσωτεǫον redditur, ſi conuoluitur membrana: οπισθεν *ex latere aduerſo.* Litteris ita obſitus erat libellus, vt nil ſupereſſet ſpatii. Ita nonnunquam ſcribebatur apud veteres, vocabanturque eiusmodi ſcripta οπισθογǫαφα. Iuuenal. 1, 6. *liber ſcriptus a tergo*: cf. Plin. 3. epiſt. 5; Lucian. in Vitarum Auction. §. 9. Indicatur, et grauiſſimas eſſe res, quae in tabulas erant relatae, et ita luculenter deſcriptas, vt, quod adderes, nil ſupereſſet. Sunt quidem, qui poſt εσωθεν interpungant, et οπισθεν : κατεσφǫαγ. referant, ſe male: nam indubie Ezechi lem expreſſit noſter, qu c. 2, 10. fere eadem habe Σφǫαγισι επτα κατεσφǫαγ. i. *firmiſſime obſignatum.* Se numerum ſeptenarium ve botenus intelligendum eſſ infra ex cap. 6. patefiet. Ita que de forma libri erit d ſpiciendum, quam ſibi finxe rit ingenium poetae. Atqu hic, quidquid moneat Il Eichhornius, cuius mentem hic non plane aſſequor, ii accedo, quibus membran vna vtrinque litteris contect librum ipſum videtur eſſe ciſſe. Ea autem, circum voluta ligneolo, circumdaba tur ſeptem membranis ſei inuolucris aliis, quorun vnum ambiebat alterum vnumquodque autem et ſi gillo munitum erat et intrin ſecus non quidem litteri ſed figuris ſymbolicis in ſcriptum. Plura vid. ad c. 6. 1. Neqnibat quidem ex hac explicatione *videre* oculis poeta membranam ipſam vtrinque ſcriptam, ſed per prolepſin, vt ſaepiſſime alias, nedum in carmine, fieri ſolet, ait vidiſſe ſe librum ſcriptum, i. e. *librum, quem poſtea comperit ſcriptum eſſe.*

v. 2.

μεγάλῃ· τίς ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον καὶ λῦσαι
τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο ἐν 3
τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲ ὑποκάτω
τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό.
Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολὺ, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη, 4
ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον οὔτε βλέπειν αὐτό. Καὶ 5
εἷς

VARIAE LECTIONES.

v. 4. Πολυ. Exhibuit hanc lectionem Bengeliana recenſio, quae eſt in pluribus codd. Andr. Areth. etc. quum Griesb. retineat lect. receptam πολλα, noſtrae tamen eandem probabilitatem concedat.

v. 2. Αγγελον. Hic eſt primus angelus e multis, quos in ſcenam producit carmen noſtrum, eoque fungitur is munere, vt grauiſſimas res, ſed et praeter Deum nemini cognitas, ineſſe tabulis demonſtret. Μεγαλῃ φωνῃ. Naturae hominibus praeſtantiores, et maiore corporis vi pollere finguntur, vnde αγγ. ισχυρος, cf. c. 1, 15; 10, 1. et maiorem vocis ſonitum edere, ſupr. ad 1, 10. 15; c. 10, 3 etc. Λυσαι. Ita et Polyaen. ſtrategem. p. 453. Λυειν τα βιβλια.

v. 3. Ουτε επι της γης etc. ex vulgari loquendi modo, Exod. 20, 4; Phil. 2, 10: quae tamen noſtris auribus inconvenientius videbuntur dicta, quando nonniſi in coelo res peragitur. Βλεπειν αυτο. Atqui conſpiciebatur liber a coelicolis omnibus, Joanne etc.? Sed Eichhornius explicat βλεπειν εις αυτο, *argumentum pernoſcere*, id quod nemini contigit: Jeſ. 14, 27; Jerem. 23, 18. Poteſt tamen vox βλεπειν indicare *adſpicere*, *intueri*, הבּט, Matth. 5, 28; Actor. 3, 4. "Nemo auſus eſt oculis intueri librum, quem tam grauia orbique terrarum pertimeſcenda fata continere augurabantur omnes."

v. 4. Πολυ. Siue ita ſiue πολλα legas, idem eſt. Luc. 7, 47; Marc. 3, 12; 5, 10; Virg. Aen. 1, 469. "Multa gemens." Fleuit autem vates, quia iam fruſtra ingreſſus in curiam ſanctam videbatur, ſpesque, quam conſpecto libro conceperat animo, fefellerat; timendumque erat, ne infecta re redeundum eſſet

εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι· μὴ κλαῖε· ἰδο
ἐνίκησεν ὁ λέων, ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζ
Δαυὶδ, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον καὶ τὰς ἑπτὰ σφρα
6 γῖδας αὐτοῦ. Καὶ εἶδον ἐν μέσῳ τοῦ θρόνο
καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυ
τέρω

VARIAE LECTIONES.

v. 5. Pro ανοιξαι, quae eſt lectio recepta, legitur et ὁ ανοιγω eodem probabilitatis gradu apud Griesb. — Inter και et τας επ σφραγ. inſerit lectio rec. λυσαι, quod tamen in probatiſſimis dee

eſſet ſibi ad afflictos coetus chriſtianos, quibus coeleſte ſolatium afferre geſtiebat.

v. 5. Εἷς vel pro πρωτος Gen. 1, 5; Apoc. 6, 1; Matth. 28, 1; vel omnino *vnus* e ſancto coelitum conſeſſu, arcanorum diu. conſcius, qui animum reddit vati dicendo: *Meſſiae contigit, reſignare Dei conſilia et patefacere.* Is Meſſias vocatur Λεων εκ τ. φυλ. I. quia, vt leo inter animalia, ita Meſſias inter naturas intelligentes primas obtinet, atque ex tribu Judae, qui Gen. 49, 9. leoni confertur, (vnde et leonis ſignum vexillo tribus Jud. inerat) procreandus erat, nec e tribu Judae ſolum, ſed ſpeciatim e familia Dauidica, vnde et audit ἡ ριζα Δαυιδ, velut ſurculus ex acciſi ſtipitis Davidici radice denuo reſurgens, vti Jeſ. 11, 1-11; 53, 2; Apoc. 22, 16. Ita ferme Liu. 26, 41: "fauete n mini Scipionum, veluti a ciſis recreſcenti ſtipitibus Hic autem Meſſias ενικησ quod ex Hebr. זכה explicat ab Eichhorn.: *cauſſam in i dicio obtinuit;* adeoque pr omnibus aliis dignus hab tus eſt, qui reſignaret arc nas tabulas. Scilicet in h quidem terris viuens no dum compertum habeb Meſſias, quando rediturı eſſet in terras Matth. 24, 3 Actor. 1, 7: at in coelu ſublatus precibus et ſollic tationibus apud Deum eı cit et impetrauit, vt fi ante omnes patefieret, qu bus phaenomenis rerumq euentibus in terris ſit red turus ipſe.

v. 6. Id quidem iam co pererat vates ex ſenioribu Meſſiam recludendis arc nis Dei conſiliis parem eſſ Sed nondum conſpexerat ſancti

έρων ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα πτὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτά, οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ νεύματα τοῦ Θεοῦ τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν

VARIAE LECTIONES.

v. 6. Pro εσφαγμενον ex alia forma inuſitatiore legitur in dit. Complut. εσφαγισμενον, quod ſi ex antiquiore aliquo cod. in lam editionem admiſſum eſt, forte ex eodem codice mutabatur n εσφραγισμενον, quod eſt in tribus ap. Wetſt. et Gr. 1 ap. Birch. reth. — Cf. v. 12. et c. 6, 9, vbi eadem ferme incidunt.

anctiſſimo illo ſenatu Meſ-am, quem tamen, vtpote ei in gubernando terrarum rbe ſocium, in coelo prope eum adfore recte iudicat. taque dum quaerit eundem t inueſtigat: circumſpicien-is oculis en offert ſe agnus nam ſymbolice repraeſen-andus erat Meſſ. vt c. 4. umen), et quidem ἐσφαγ-ένος, ſub cuius effigie non oannes baptiſta ſolum Jeſum ommendat (is autem Jo. 1, 9. prorſus alia praedicat, ne orte ex hac ſimilitudine te-imonium pro Joanne apo-tolo carminis auctore petas), ed Jeſaias, cuius oracula . 53, 7. menti obuerſata vi-lentur. Dicitur autem ὡς σφαγμεν., vt ὡς, vel ad nodum Hebr. כ ſit *veritatis* ota, 2.Cor. 5, 20; Jo. 1, 14; Num. 11, 1; Hoſ. 4, 4, vel *omparationis*, ſenſu hoc: *on quidem mactatum, ſed ulneratum et quidem ita rauiter, vt pro mactato haberi potuiſſet.* Exprimere videtur voluiſſe, vt 1 Petr. 3, 18, fin., Jeſum Meſſiam, θανατωθεντα μεν σαρκι, ζωοποιηθεντα δε τω πνευματι, vnde non mortis ſolum emblemata adhibet, vulnera, ſed et re-cuperatae vitae et poteſtatis, κερατα, quae ſunt potentiae ſymbola, maieſtatisque et tutelae, in quam quis ſuſci-pit alium, Thren. 2, 3. 17; Pſ. 89, 25; 75, 11; Dan. 8, 20. 21; Zach. 1, 18–21. Ita duces exercituum vocaban-tur קציני מלחמה vid. Wetſt. ad c. 13, 1: et Jovi Ammoni cornua, vt maieſtatis et potentiae emblemata, attri-buuntur. Porro ὀφθαλμους, ſapientiae et intelligentiae indicia. Sed ad ſummam Meſſiae dignitatem mon-ſtrandam additur, hos oculos 7 nil aliud fuiſſe, quam πνευματα illa div. c. 1, 4, vbi vide, vt adeo, perinde ac numen ipſum, arcana rete-gere et in profundiſſimos rerum

7 τὴν γῆν. Καὶ ἦλθε καὶ εἴληφε τὸ βιβλίον ἐκ
τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου.
8 Καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα
καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσαν ἐνώπιον
τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάραν, καὶ φιάλας
χρυσᾶς, γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσ-
ευχαὶ

rerum futurarum receſſus penetrare poſſit mens Meſſiae. Talem ergo naturam, numini ipſi accedentem proxime, et in coelo locus decebat ab eo proximus. Conſpicitur autem a vate *εν μεσω* (non ex Hebraismo pro *εν*, ſed verbotenus intelligendum) *του θρονου* etc. i. e. *prope thronum in area illa, quae a ſenatoribus hemicyclio deſcribebatur.* Ita fere in *Pirke Elieſer* IV., "Schechina Dei in medio eſt, quum quatuor angelorum cateruae Dei thronum cingant, et ipſe Deus throno excelſo inſideat."

v. 7. Hic ergo Meſſias, poſt ſuperatas miſerias ad diuinam gloriam elatus, ad reſignandum librum ſe accingit, adeſtque iam exoptatiſſimum temporis momentum, quo, quae ſcire et ſuis patefacere geſtiebat vates, ipſi monſtranda erant. Sed antequam reſignantur tabulae, en noua machinatur poeta, atque

v. 8. omnem regiam coeleſtem laudibus Meſſiae implet, quae ab innumero angelorum agmine exceptae propagataeque per omnem rerum naturam reſonant. Tanto apparatu dignus erat et Meſſias ipſe, et illud temporis momentum, in quo quae inde ab aeterno latuerant, euulganda erant. Hi autem hymnis et praeconiis eis quibus c. 4. extollebatur numen ipſum reſpondentibus rata fiunt, quae Paullus de diu. J. C. honore cumulat Phil. 2, 9–11; Hebr. 1, 6 1. Cor. 15, 27. *Κιθαραν* legendum non *κιθαρας*. Et inſtrumenta muſica in templo Hieroſ. vſurpabantur. *Φιαλας* ſimiles illis, quae templo intulerat Salomon 2. Paral. 4, 1. Copioſiſſimus in illuſtranda voce eſt Wetſten. *Αἱ εισι αἱ προσευχ. τ. α.* quaſi dict. "Nec ſine ſenſu aut indicio erat iſte ſuffitus ſed emblema earum precum quas in terris pii Dei cultores numini adhibent." Sapiſſime

εὐχαὶ τῶν ἁγίων· καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν 9
λέγοντες· ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον καὶ ἀνοῖξαι
τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφάγης καὶ ἠγόρασας
ἡμᾶς ἐν τῷ αἵματί σου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ
γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους, καὶ ἐποίησας 10
αὐτοὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ
βασιλεύσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 10. Αὐτους. Ita pro lectione recepta ἡμας AB multique alii vtr. f. ap. W. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 7 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Syr. Ar. Copt. Aeth. Vulg. pluresque latini, et Andr. (ſed non Areth.) probb. Mill. 1111. Wetſt. Matth. etc. Lectio difficilior praeferatur.

piſſime autem thuri confe- runtur preces, Pſ. 141, 2; Mal. 1, 11; Act. 10, 4; infr. c. 8, 3. 4. Cf. Tac. Hiſt. 2, 14.

v. 9. Καινην. Carmina cantabant et hymnos Hebraei ad certas formulas, quarum quaeque ad certam aliquam rem ſpectabat. Quotiescunque ergo nouum quid acciderat, quod erat ſaluti genti, nouum carmen fingendum canendumque erat, Pſ. 33, 3; 40, 3; 46, 1; 149, 1; Jer. 42, 10 etc. *Bereſchith Rabba* 54, 6: "Cum rediret arca e Philiſtaeis, cecinerunt. R. Meir dixit: canticum maris. R. Jochana dixit cecinerunt Deo canticum *nouum*." Quapropter et hic, vbi de Meſſia terrarum orbi reddendo agebatur, et de puniendis eiusdem aduerſariis, noua cantica canerentur neceſſe erat, quia eiusmodi quid nondum acciderat; neque ergo ex antiquioribus hymnorum formulis vlla huic rei conueniens in promptu erat. Ηγορασας, ex notiſſima illa metaphora, qua redemiſſe nos dicitur J. C. 1. Cor. 6, 20; 7, 23; 2. Petr. 2, 1; Apoc. 14. 3. 4. "Dignos nos indicaſti, quos in regni tui ſocietatem admitteres, ſiue e Palaeſtina oriundos, ſiue aliunde, ſine gentium diſcrimine." Caue hinc curioſius quaeras, num ſenatus coeleſtis omnis ex eis collectus fuerit, qui ex gentibus quondam, dum viuerent, ad Chriſti caſtra acceſſerant, martyriumque ſubierant: neque

enim,

11 Καὶ εἶδον καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολ-
λῶν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων καὶ τῶ
πρεσβυτέρων, καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδε
12 μυριάδων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων, λέγοντε
φωνῇ μεγάλῃ· ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένο
λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν κα
ἰσχὺ

enim, ſi vel ſolos Judaeo-chriſtianos exiſtimas, multum errabis, quoniam vbique gentium, i. e. in omni Aſiae minoris regione, incolis ethnicis admixti erant et Judaei, in eisque et nonnulli, qui Chriſto nomina dederant. Cf. Act. 2, 5 ſqq.

v. 10. Cf. ſupra ad cap. 1, 6; 2, 26. 31. Etiamſi religionis cauſſa affligimur, trucidamur etc., ſuperiores tamen dignitate ſumus aduerſariis noſtris: cf. c. 20. *Αὐτους* legend. non *ἡμας*, neque enim de ſe ſolis loquuntur, ſed de chriſtianis omnibus: cf. var. lect.

v. 11. Fingit poeta ſenatorum ſemicirculum innumera angelorum cohorte in infinitum vsque circumdatum, quae eſt quaſi turba ψυχων in Νεκυιᾳ Homerica, quum ſeniores ipſi ex martyribus ſint collecti. Hi ſenatum, illi concionem populi repraeſentant. Caue tamen curioſius anquiras, qui fieri potuerit, vt iſto iam tempore tantum chriſtianorum hominu[m] agmen in coelos ſit rela[tum]: ſiquidem nil indica[tur], niſi regnum coeleſt[e] innumera incolarum mult[i]tudine frequens.

v. 12-14. *Tam bene d[e] orbe terrarum, omnibusqu[e] rebus creatis promeruit Me[ſ]ſias, vt dignus vtique ha[]bendus ſit illo imperio coe[]leſti, quod cum eo commu[]nicauit Deus.* Cumulatiu[e] autem hic exaggerata inue[]nies diuina praedicata, qua[e] absque dubio ſynonyma ha[]bebuntur; et v. 12 quide[m] ſeptem ſe excipiunt, v. 1[3] autem quatuor. Repeten[]dum id ex doctrina Cabba[]liſtarum, quae decem poti[ſ]ſimum virtutes Deo ineſſ[e] conſpicata eſt (ſeu decem Sephiroth, *attributa enume[]randa*, a ספר), et quiden[m] 7 inferiores, 3 vero ſuperio[]res, vnde accidit, vt qu[i] encomiis ornabant numen modo decem omnes pernu[]merarent, vti 1. Paral. 29, 11. 12, modo ſeptem, vt h. l. et c. 7, 12, modo tre[s]
v

ἰσχὺν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν. Καὶ 13
πᾶν κτίσμα, ὅ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς
γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης,
καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, πάντας ἤκουσα λέγοντας· τῷ
καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία
καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα 14
ἔλεγον· ἀμήν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεσαν καὶ
προσεκύνησαν.

Καὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον μίαν ἐκ τῶν Cap.
ἑπτὰ VI. 1

VARIAE LECTIONES.

v. 14. Post προσεκύνησαν text. commun. addit: ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, quae tamen absunt ex ABC etc. caeterisque fere iisdem testibus vt v. 10, cum Aretha. Ex homoioteleuto v. 13 inuecta aut e c. 4, 9. 10. repetita videntur in codd. lat., vnde Erasmus inuexit. — Paullo ante pro ελεγον legitur et λεγοντα.

vt supra c. 4, 5. 8. 11. modo quatuor, vti hic v. 13. Cf. Eichhorn in Excursu ad h. l. et in *Biblioth.* B. 3. St. 2. p. 191 sqq. Herder *Maranatha* p. 334, e quibus et nos in Excurs. II. pauca delibabimus. Μυριάδες μυριάδων etc. Ita fere numerum infinitum omnes linguae exprimere solent, vti Dan. 7, 10. vnde expressa haec videntur. Cf. Ps. 68, 17; Hebr. 12, 22 etc.

v. 13. 14. Ex coelo ad omnem rerum naturam propagatur hymnus, et vndique quasi resonat, Phil. 2, 9. 10; Hebr. 1, 6, donec coelestium illarum quatuor naturarum acclamatione Ἀμὴν quasi consignatur. Equidem non video, qui altius insurgere, aut sublimiorem se gerere potuerit poeta, qui in his delineandis et nostram adeo aetatem afficiet iucundissime.

Cap. VI. Iam finitis hymnis, silentioque reddito, en adest desideratissimum illud momentum, quo resignatur liber, cuius argumentum pernoscere et cum suis

ἑπτὰ σφραγίδων, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσα-ρων ζώων, λέγοντος ὡς φωνὴ βροντῆς, ἔρχου, ἴδ
Κα

VARIAE LECTIONES.

V. 1. Ἑπτὰ abest e textu communi, sed habetur in probatissimis, ideoque a rei criticae peritissimis recipitur. — Ερχου, ἰδ Lect. recept. et hic et v. 3. 5. 7. exhibet ερχου και βλεπε. Probatior tamen lectio, a criticis praelata ea est, ex qua v. 1. 3. 5. vel nil prorsus additur τῳ ερχου, vel ιδε.

suis communicare gestiebat vates. Septem recludenda erant sigilla, antequam ad librum ipsum ex vtroque latere inscriptum poterat perveniri. Verum et septem illa inuolucra, quibus circumvolutus erat liber, etiamsi litteris non essent inscripta, neutiquam tamen vacua inveniebantur et inania; sed expressa et figuris hieroglyphicis depicta exhibebant varia emblemata, quae argumentum libri ipsius portenderent. Sed quia nonnisi omina sunt eorum, quae e libro ipso patefacienda erant, male sedulos profecto se praestiterunt, qui et in hisce figuris ad certos rerum praeteritarum futurarumue euentus reuocandis desudarunt, nec multo prudentiores, quam si anquirere voluissent, quid futurum indicatum sit figuris in clypeo Achillis, Aeneae etc. apud Homerum, Virgiliumue fabrefactis. Fingas itaque tibi, septem involucrorum illorum singulorum partem interiorem exhibuisse figuras (nam sigilla ipsi easdem impressas fuisse audacius suspicareris), quarum singulae, prout recludebantur erant sigilla, comparuerunt indicantes, quam graues rerum vicissitudines in libro annunciatae essent ipso. Ne veremur, ne in blasphemiae crimen incurramus, dicendo similia haec esse figuris istis quas in fabula Macbethi incantationibus ex aheno producit Shakespearius. Quaenam autem emblemata conspecta sint, et in prolegomenis p. 74 indicatum est, et statim videbimus: id tamen praemonemus, quatuor priora inuolucra breuioribus symbolis fuisse ornata, at quintum et sextum longioribus, quoniam libro ipsi propiora, haud incommode copiosius indicabant futurarum rerum calamitatem. Septimum autem inuolucrum nihil quidem continuit, quod emblema

Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκὸς, καὶ ὁ καθήμενος 2
ἐπ' αὐτὸν ἔχων τόξον, καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος,
καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ.

Καὶ

blematis loco adpictum fuerit, ſed librum cingebat ipſum, ad quem ſymbola tetenderant omnia. Incurret in oculos, de quatuor ſigillis prioribus breuius eſſe expoſitum, quam de tribus poſterioribus, quemadmodum et infra c. 8, vbi tubis clangitur, prioribus quatuor tubis breuiſſime, at tribus poſterioribus diutius immoratur vates. Ad artificia poetica id referendum eſſe nemo negabit; cauſſaque, quae nobis videtur probabiliſſima, ſuo loco exponetur, et de perilluſtris Eichhornii ſententia, quam vberiori ad h. l. excurſu demonſtrauit, a nobis in excurſu II. diſputabitur.

v. 1. Μιαν, ἑνος, i. e. πρωτην, πρωτου, vid. ſupra ad c. 5, 5. Ἑνος εκ των τεσσαρων ζωων. Illae naturae hic et Meſſiae miniſtras ſe exhibent. Obſerua gradum dignitatum in aula coeleſti. 1) Deus ipſe, ad modum deſpotarum Aſiaticorum tranquille throno inſidens, nec quidquam omnino operatus, ne vel turbetur quies, vel peragatur quid, quod ſumma maieſtate ſit indignius. 2) Meſſias, proximus a rege ſummo, et quaſi ſecundas ferens (fere *Groſsvezier*). 3) Quatuor illae naturae ſublimiores, quae numini ſunt a ſecretiſſimis. 4) Πνευματα, c. 1, 4. et angeli, et in eis ipſis infiniti dignitatum gradus, ſeptem tamen prae omnibus eminentes. Et quia coeleſte et diuinum omne maius quid eſt rebus humanis, vox quoque, qua loquuntur coeleſtes, e. gr. angeli c. 5, 2, et h. l. quatuor illae animantes, humana longe eſt altior, conferturque tonitru, ad 1, 15; 4, 5. Ερχου, ιδε, ſolennis formula eorum, qui ad animum attendendum excitant, Ezech. 8, 9, et apud Talmudiſtas, vid. Eichhorn. ad h. l.

v. 2. Priora quatuor emblemata equis (potentiae celeritatisque ſymbolis) inſigniuntur colore vario, quam imaginem Zachariae debet noſter, vid. Zach. 1, 8 - 11. et c. 6, 1 - 6. Verſu 2 victoriam adumbratam conſpicimus; nec fauſtius facile, et quod laetiora Joanni portenderet, prodire poterat primum emblema. Eſt autem victoriae ſignum ἱππος λευκος:

neque

3 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν δευτέραν
4 ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου λέγοντος· ἔρχου. Κα
ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυῤῥὸς, καὶ τῷ καθημένο
ἐπ

neque enim ad variandum solum colorem se accingit poeta, sed singuli colori sensum quendam subesse vult, id quod absque argutiis licebit suspicari. Albi saltem equi victoriae semper effigiem repraesentabant, Serv. ad Aeneid. 3, 537; quare et in bello duces equis albis insidere amabant, id quod immensa exemplorum farragine ad h. l. testatur Wetst. et Castor quoque et Pollux epitheto λευκοπωλοι ornabantur. Cf. infra c. 19, 11-13. Επ' αυτον καθημενος durius-cule dictum pro επ' αυτω κ. quod et textus receptus exhibet. Porro στεφανος, notissimum victoriae signum, 2 Tim. 4, 8. Xenoph. Hellen. Lib. I. c. 2. στεφανος γεραιρει τους νικωντας. Exempla congessit plura Wetst. Νικων (pro νενικηκως). Και ινα νικ. *assuetus iam victoriis, et ad alias se accingens.* Τοξον: vnum telorum genus pro telis armisque omnino huic imperatori tribuit poeta, id quod eius arbitrio linquendum erat. Sed nolimus inde moveri, vt ad certum aliquem victorem, certamue rem gestam hic alludi credamus, neque ad Artabanum, v Wetstenius, neque ad Vespa sianum, vt Storrius putat neque ad Arabicam victo riam, vbi τοξοις res conficie batur (Joseph. Ant. 18, 5.) quod ipsi Herdero visum quondam est (*Maran.* p. 64 Siquidem nil aliud indica batur emblemate primo, ni hoc, victricem fore rem christianam, seu victorem abiturum illum Messiam quem ad reposcendas ab ad versariis poenas rediturum desiderabat vates. Atque i eandem rem concinunt quae subsequuntur tria sym bola, id tamen inferenti non nisi post multas varia que clades insecuturam ista victoriam (quorsum et ten dunt metaphorae, infra c. 1 10. adhibitae). Sed illud quod vniuerse dicitur *omni generis clades*, singulis spe ciebus miseriarum et exem plis indicatur, et quidem ii quibus publica calamitas strages exprimi apud Iudaeo solebat, *bello*, *fame* et *pe stilentia*, Jer. 14, 12; 21, 7 24, 10; 27, 8; 32, 36; 3 17; 38, 2; 42, 17; 44, 13 Ezech. 5, 12; 14, 12 et qualia cum similibus aliis i
redit

ἐπ᾽ αὐτὸν ἐδόθη αὐτῷ λαβεῖν τὴν εἰρήνην τῆς
γῆς, ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι, καὶ ἐδόθη αὐτῷ
μάχαιρα μεγάλη.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τρίτην, 5
ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου λέγοντος· ἔρχου. Καὶ
εἶδον καὶ ἰδοὺ ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ᾽
αὐτὸν

reditu quoque suo euentura et Messias ipse auguratus fuerat, Matth. 24, 6 - 8; Marc. 13, 7 - 9; Luc. 21, 9 - 11, et hic significat noster.

v. 3. 4. *Bellum.* Εξηλθε: *apparuit* equus, in interiore membranae parte depictus; fere, vt κληρος τινος εξερχεσθαι dicitur apud Homerum, quoties sorte iacta nomen illius, quem sors protulit, *apparet.* Πυρρος, *rufus* ad colorem sanguinis, qui in bellis effunditur, indicandum, vti et stella Martis subrubro colore in coelo fulget. *Rabbi Salomon* in Zachar. 1, 8: "Equus rufus indicat poenas per gladium et sanguinem." Absque argutiis dicta haec velim. Εδοθη scil. potestas, vt in carmine nostro frequentissime vsurpatur. Cf. ad c. 1, 1. Λαβειν pro αφαιρεισθαι, vt supra 3, 11; Matth. 25, 26, vnde της γης, ab ειρηνην pendens, sensum iam absoluit, nec erat, quod textus receptus faciliorem redderet lectionem exhibendo εκ της γης. Qui certa quaedam rerum euenta indicata hic volunt, respiciunt ad plures tumultus ante bellum in Judaea exortos (Jos. Ant. 18, 14; 20, 2. Bell. Jud. 2, c. 12. 13. 14 etc.), in quibus et id genus aliis diiudicandis etiamsi nobis secus videatur, faciliores tamen erimus interpretibus istis, eamque dabimus veniam, vt concedamus, facile potuisse fieri, vt poeta, qui imagines semel harum rerum adhibere vellet, ex rerum iam gestarum sibique cognitarum historia easdem exprimeret. Sed haudquaquam plura his, et ne haec quidem nisi aegre largimur.

v. 5. 6. *Fames.* Μελας. Macie confectum aptius posuisset, sed exprimendus erat color, adeoque nolimus quaerere subtilius, quo pacto fames *nigra* possit appellari, nisi omnium malorum signum colorem nigrum esse dicere malueris, cf. Suidas citatus h. l. a Wetstenio. Ζυγος, *libra*, *statera*, *trutina*, Aelian. Var. Hist. 10, 6. Appo-

6 αὐτὸν ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ
ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων λέ-
γουσαν· "χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες
κριθῆς δηναρίου," καὶ "τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον
μὴ ἀδικήσῃς."

Κα

Appofitiffima imago hominis contracta fronte annonam parciffime appendentis. Ἐν μετῳ των τεσσ. ζωων. Nefcit poeta, vndenam ifta vox, num ab vna quatuor illarum naturarum mirabilium, an ab angelorum aliquo, an a Meffia, feu numine adeo ipfo: primum tamen fidem proxime accedere videtur. Χοινιξ menfura frumenti, duos fextarios, totidemque libras capiens, quantum ad victum vnius diei fufficiebat, vnde Athenaeo Deipnof. Lib. 3. p. 90. E dicitur ἡμεροτροφις. Cf. Herodot. Lib. 7. c. 231. Aelian. V. Hift. 1, 26. a vorace muliere 4 χοινικας quotidie abfumtas fuiffe refert. Δηναριος. Tantum pro improbo vnius diei labore accipere folebant mercenarii, Matth. 20, 9 fqq. Magna ergo annonae caritas (quum in Sicilia integer modius, fedecim χοινικας complectens, pro denario veniret. Cic. Verr. 3, 81), vbi vix fuam, nedum familiae, vitam mercede fua fuftentare valuit mercenarius. Commune frumentum, quod κατ' εξοχην vocatur σιτος, erat *triticum*, nunc tamen et κριθη, viliffimum frumentum, *hordeum*, militibus pro tritico in poenam dari folitum, iubente temporum neceffitate ad victum adhibebatur, idque et ipfum magni venibat pretii. Acclamantur haec voce coelefti ei, qui bilancem manu tenet, vt fciat quantum appendere liceat aes foluentibus. Αδικειν et de *vaftandis* terris, frugibus etc adhibetur, id. qu. βλαπτειν λυμαινειν, Thucyd. 2, 71 etc cf. Apoc. 7, 2. 3; 9, 4. 10. 19 11, 5. Sed nefcio, quomodo id iniungi potuerit homini equo infidenti, quum non tam hominum vis, quam anni tempeftas αδικησαι τον σιτον penuriamque frumenti credi affe fingatur. Sufpicor itaque αδικησαι fumendum effe fenfu vulgari, *iniuriam afferre*, et ante ελαιον etc. fubintelligend. κατα, vt homini illi qui trifti et feuera fronte res ad victum pertinentes dispenfabat, acclamatum fit "quod attinet ad oleum vinumque, quorum vfus eft ad delicias, non αδικησης fc homi

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρ- 7
την, ἤκουσα τοῦ τετάρτου ζώου λέγοντος· ἔρχου.
Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρὸς, καὶ ὁ καθή- 8
μενος ἐπάνω, ὄνομα αὐτῷ ὁ Θάνατος, καὶ ὁ Ἅιδης
ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ
τὸ τέταρτον τῆς γῆς, ἀποκτεῖναι ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ἐν
λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς.

Καὶ

homines: nil detrahas eis, quae acceperant pro ſuis quisque nummis ſemper: at quod attinet ad σιτον, vitaeque neceſſitatem, parciſſimus ſis et cautiſſimus." Non enim placet, quod Stolzio videtur, interdictum eſſe hac acclamatione, ne quis hominum, inopia frumenti ad extrema redactus, vinetis olivetisque damnum inferat. Id enim hominibus omnibus, non equiti acclamandum fuiſſet. Sunt autem bina hic mandata, eidem acclamata homini, particula και distincta: et in vtraque breuitas imperatoria conſpicua. — Atque et hic, etiamſi hiſtoria varia enumeret, quae his indicari credere poſſis (Joſ. Ant. 20, 2. 3; Actor. 11, 28), eorum tamen, quae ſupra ad v. 4. diximus, memores ſimus.

v. 7. 8. *Peſtis.* Χλωρος, color *giluus, luteus, ſubpallidus*, Servius ad Georg. 3, 83. Ariſtot. in Rhetor. iungit χλωρον και ανκιμον. Eſt color cadauerum, qualis et occupat eos, qui terrore, metu etc. percelluntur, vnde in Homero ſexcenties legitur: εμε δε χλωρον δεος ειλε. Figura inſidentis non delineatur: ſed nomen exprimitur, Θανατος, i. e. *peſtis*, vt infra 18, 8. Ita vocem דֶּבֶר, *peſtem*, vertunt οἱ LXX. Exod. 5, 3; 9, 3; Deut. 28, 21. ſupr. ad 2, 23. Hunc Θανατον, tanquam regem Orci et dominum, ſequebatur Orcus ipſe, i. e. magna vmbrarum caterua, quae principi ſuo quaſi comites adhaerebant. Pſ. 18, 5. 6; 49, 15; Job. 38, 17. — Longius iam in exornando loco moratur, ſtatimque voci θανατος generalior mortis adhaeret notio, quae abſumit mortales gladio, fame, peſte, aut ope ferarum, quae in eiusmodi temporum anguſtiis multiplicari ſolent non ſine hominum pernicie. Το τεταρτον (μερος) i. e. *magnam partem*, vt c. 8, 7 etc. το

τριτον,

9 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα,
εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν
ἐσφαγ-

τριτον. Codex Alex. pro ὑπο των θηριων legit και το τεταρτ. των θηριων, vt et in feras faevitura clades annuncietur.

v. 9. Hactenus victricem quidem fore rem chriſtianam, ſed multa demum ſtrage victoriam redimendam eſſe, indicauerant emblemata. Quae iam ſequuntur quinto et ſexto inuolucro inſcriptae imagines, quo propiores ſunt libro ipſi, eo copioſiores fiunt, et a brevitate, qua priores expreſſae fuerant, recedunt. Nam quum ad priora quatuor contemplanda prouocatus eſſet a ſingulis illis quatuor ζωοις, plura autem iſtiusmodi ζωα non iam ſupereſſent, liberum erat poetae, relicta hac via, in tribus ſigillis, quae ſequebantur, explicandis aliam ſequi. Fert autem poetae voluntas, et de *tempore παρουσιας* J. C., quando iam diutius is retardatus eſſe videbatur, nec non de phaenomenis naturae eundem praeſagientibus quaedam exprimere, tum vt conſoletur chriſtianos, tum quia eiusmodi naturae phaenomena eo tempore vere in iſtis locis apparuerant. Hinc quintae huic membranae imago inſcripta erat, qua de tempore, quo ad has rerum conuerſiones efficiendas rediturus ſit Meſſias, monetur vates, tranquillo id et compoſito animo exſpectandum eſſe. ſextae denique v. 12 ſqq ſigna coeleſtia et portent[a] inſunt, quae praeceſſura e[t] proximum rerum grauiſſi[mo]marum aduentum indicatur[a] praedixerat Jeſus. Atqu[e] etiamſi loquentium hic voce[s] exprimantur, v. 10. 11. 16 cf. v. 6, nil tamen niſi de pictas imagines hic indica[ri] a poeta opinamur, quemad modum et, qui figuras i[n] clypeo Herculis, Achillis ex preſſas canunt, plura figur[is] indicata fuiſſe exponunt quam, ſi rem cum puluiſcul[o] velis excutere, figuris del[i]neari poterit. Eiusmo[di] enim licentia danda vtiqu[e] eſt poetis. Proinde imag[o] repraeſentat Θυσιαστηριον, a[l]tare, ad cuius pedes pr[o]ſtrata ſunt ſanctorum mart[y]rum corpora, qui victim[a]rum inſtar animam efflau[e]rant, 2Tim. 4, 6; Phil. 2, 1[7]. Malunt alii, repraeſenta[ri] hic martyres, in praemiu[m] martyrii ſub altari ſepulto[s]. *Aboth* 26. "Quicunque ſ[e]pelitur in terra Iſraelis, pe[r]inde eſt, ac ſi ſepeliretur ſu[b] altari: quicunque autem ſ[e]pelit[ur]

ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν
μαρτυρίαν, ἣν εἶχον, καὶ ἔκραξαν φωνῇ μεγάλῃ 10
λέγοντες· ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ
ἀληθινὸς οὐ κρίνεις, καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν
ἀπὸ

VARIAE LECTIONES.

v. 9. Poſt μαρτυριαν additur του αρνιου in B et 16 aliis ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 1 ap. Alt. 6 ap. Birch. Edit. Complut. etc. Syr. Ar. Andr. Areth. Sed explicationis cauſſa videtur additum eſſe. Vnus ap. Birch. pro μαρτύριαν legit εκκλησιαν.

pelitur ſub altari, perinde eſt, ac ſi ſepeliretur ſub throno gloriae S. D. Jer. 17, 12." Illud autem θυσιαστηριον, quod memoratur c. 8, 3; 9, 13 etc., ex alio figmento additur, et conſpicitur in coelo ipſo: hoc noſtrum autem nonniſi in charta eſt depictum: quare nolimus confundere vtrumque. Cf. Hartwig Apol. der Offenb. Joh. Th. 1. p. 243. Itaque nec, quae ex Rabb. h. l. affert Wetſt. etc., quadrare huc videntur. Ψυχας: neque hic argutius quaeras, quo pacto animas depictas in tabula videre potuerit vates. Fuerunt cadauera, aut, ſi mauis, eiusmodi figurae λεπται, quales animabus attribuunt poetae, e. gr. Homer. in Νεκυια Odyſſ. Δια τον λογον του Θεου. *quia contra gentilium ſuperſtitiones, Iudaei ontes, vnum Iouam venerabantur;* και δια την μαρτυρ. *et quia huius veri et ſummi numinis cultum ingenue erant profeſſi*, vel, ſiue addideris του αρνιου (vid. Var. lect.) ſiue ſubaudieris, *quia Iudaei erant illius ſcholae, quae Ieſum Chriſtum ſectabatur.* Cf. ad c. 1, 2. Non Zachariam ſolum, Barachiae filium, Matth. 23, 35: nec Stephanum, Act. 7, Jacobum, Act. 12, nec de quibus Joſeph. Ant. 20, 9, 1. narrat, ſed innumeram illam Iudaeorum et chriſtianorum gregem, qui exardeſcente belli flamma, Caeſareae, Scythopoli etc. miſere iugulati erant, poetae obuerſati eſſe videntur et cauſſa fuiſſe, cur hanc potiſſimum imaginem vidiſſe ſe fingeret. Cf. Jo. 16, 2; Matth. 24, 9. ad imitationem Zachar. 1, 12 ſqq. Cf. 1 Macc. 6, 22.

v. 10. Iam vindictam diu, implorant; quo commento noli putare contra ethicam chriſtia-

11 ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ ἐδόθ
αὐτοῖς ἑκάστῳ στολὴ λευκὴ, καὶ ἐῤῥέθη αὐτοῖς
ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον, ἕως πληρωθῶσι κα
οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, ο
μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί.

Κα

VARIAE LECTIONES.

v. 11. πληρωθωσι. Varie legitur. πληρωσωσι est in B multisque all. ap. W. et Gr. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 7 ap. Birch. Arab. Andr. probb. Griesb. Matth. Suppleatur ἑαυτους, vel αριθμον. — Vtrumque recedit a lectione recepta, quae in medio verbo habet πληρωσονται.

christianam a poeta peccatum fuisse, nec c. 19, 17 sqq. Μεγαλη, quia eorum magna erat multitudo, et quia scelus in eos commissum gravissimum erat et acerrimam diu. vindictam flagitabat: alioquin apud poetas graecos non μεγαλη, sed λεπτη et λιγυρα est animarum vox. Cf. Hebr. 12, 24. — Εκδικειν *vlcisci*, alias εκζητειν, דרש, Genes. 9, 5; Deut. 18, 19; 32, 43; Luc. 18, 3. Απο pro vulgatiori εκ, quod et legitur in nonnullis, probb. Wetst. et Griesb, Cf. infr. 18, 24.

v. 11. Λευκη (Lect. vulg. και εδοθησαν ἑκαστοις στολαι λευκαι) *splendida*, seu *pura*, vt extracti quasi viderentur ex cruore et sanie. In consolationis pignus haec traduntur, vti Zach. 3, 3. 4. cf. supra c. 3, 4. 5. 18. Sed vltio diu. ipsa moratur. Πληρωθωσι, siue passiue, siue actiue aut medie legas, semper exprimit verbum Hebr. כלה, quod finem et consummationem rei indicat. *Bava Bathra* fol. 121, 1: "completi sunt mortui" i. e. ad vnum omnes perierunt. Spectat autem hoc ad Iudaeorum opinionem, vindictam diuinam non statim post prima delicta insequi, sed morari, donec certa quaedam quasi mensura impleta sit. Matth. 23, 32. Ex his quidem parum solatii repetere poterant coetus christiani, quibus carmen dedicatur, verum neque id dissimulat vates, liberationem quidem proxime instare affirmans, sed idem addens, per magnam demum rerum asperitatem ad astra enitendum esse.

v. 12.

Καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, 12
καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο
μέλας, ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη † ἐγένετο
† ὅλη ὡς

VARIAE LECTIONES.

v. 12. Poſt σελήνη addendum eſt ὅλη, quod habetur in pluribus codd. vtr. fam. ABC, 13 aliis ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 4 ap. Birch. Verſ. Syr. Ar. Aeth. Copt. Arm. Vulg. Andr. Areth. et latinis quibusdam.

v. 12. Sextum ſigillum recludendum iam erat: neque id librum quidem ipſum continebat, ſed ei tamen erat proximum. Nullo ergo emblemate conuenientiore ornari potuit membrana, quando figuris ornanda erat et ipſa, quam quo indicarentur phaenomena illa, quae, vtpote proxime imminentium omina, praeceſſura cecinerat Jeſus, Matth. 24, 29; Marc. 13, 24. 25; Luc. 21, 25; cf. Jeſ. c. 24; c. 34; Ezech. 32, 7 - 9. Simul bene iunguntur haec eis, quae modo expreſſerat poeta: ſiquidem oſtenta haec indicio ſunt certiſſimo, ratas fore preces, quibus vindictam diuinam flagitauerant martyres. Sunt autem haec perſimilia iſtis, quae deſcribuntur c. 8, 7 - 12, ſed, ne eadem absque ratione repetita credas, ita diuerſa, vt hic quidem in tabula depicta oculis poetae obuerſentur omina: ibi autem in rerum natura ipſa eadem contigiſſe dicantur. Σεισμος. Ita praedixerat Jeſus, et quidem τας των ουρανων δυναμεις σαλευθησεσθαι: protinusque in ſignis coeleſtibus cernitur, quid effecerit iſte motus, cf. Jeſ. 24, 18. Μελας, ſcil. denſa caligine, quae haud abeſſe ſolet, eiusmodi phaenomenis euenientibus. Τριχινος σακκος. Sacco atrisque veſtimentis et caeterae gentes induebantur et Judaei, quoties luctum teſtaturi erant: pariter h. l. et Sol ipſe: τριχινος autem, *cilicinus*, ex hircorum pilis confectus, ſummam nigredinem indicat. Eurip. Phoeniſſ. v. 328. ηλλαξα ταυτα τριχινα ενδυματα, vbi Scholiaſtes: τα σκοτια, εκ παραλληλου, αντι του· τα μελανα. Eandem vocem adhibent LXX in Zach. 13, 4, quem expreſſiſſe videtur noſter. *Succa* fol. 29, 1: "Si facies ſolis eſt ſimilis ſanguini,

13 ὡς αἷμα, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσα
εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς
14 ὑπὸ ἀνέμου μεγάλου σειομένη. Καὶ ὁ οὐρανὸ
ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον ἑλισσόμενον, καὶ πᾶ
ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν
15 Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ μεγιστᾶνες, κα
ο

guini, venit gladius in mundum, fi facco, fagittae famis." Σεληνη — αιμα: atris nebulis obfita luna colorem fanguineum referebat, Joel 3, 4; 2, 10. 11; Curtius: Lib. 4, c. 10. — Eiusmodi autem figna mala et infaufta omnia portendere et apud Judaeos, et vbique gentium credebantur. Jef. 13, 10; Artemidor. Oneirocrit. Lib. 2, c. 36.

v. 13. Sed, quod peffimi omnium effet ominis, ipfa aftra e coelo deiiciebantur: tantus erat procellae impetus. Et haec ita fore auguratus erat Jefus Matth. 24, 29: ad Nahum. 3, 12. autem refpexiffe poetam vix arbitror. Ολυνθος, *immatura ficus.* Hefych. το μη πεπαμμενον συκον. Theophraft. hift. plantar. Lib. 3. c. 8. Συκη, και τα ερινα τα προαποπιπτοντα, και ει τινες αρα των συκων ολυνθοφορουσι. Facile exiftimabitur, quantus tremor homines, qui falutem rerum ab aftris pendere credebant, occupauerit, vbi eadem de coelo delabi vidiffent.

v. 14. *Quid multa? omne res creatae fugam molir videbantur:* Bipartito auten Judaeorum poetis diuideba tur rerum natura omnis, i coelum, puta, et terram Vtraque igitur pars difpa ruit: primo coelum. Id qui pannum refert, globo ter reftri fuperne quafi circum volutum, haud incongru dicitur abfciffum fuiffe hor rendis iftis motibus, et libr feu membranae inftar, qua ligneolum ambit, conuolutum euanuiffe, feu ex fpatio ampliffimo in anguftiffimum locum coarctatum effe Expreffa ex Jef. 34, 4. Similia et in libris Sibyllinis: — ὁποταν Θεος αιθερι ναιων Ουρανον ειλιξει, καθαπερ βιβλιοι ειλειται. Legitur autem ε ἑλισσομενος, fenfu eodem. Sed praeter coelum et terra fugam capeffit. Εκ των τοπων εκινηθ. Plin. Lib. 6. epift. 16 de terrae motu: *omnia quaf emota fedibus fuis.*

v. 15. At quorfum fugient homines, fi coelum cum terra difparet, refugiumque negat?

οἱ χιλίαρχοι καὶ οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ καὶ
πᾶς δοῦλος καὶ ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς
τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων,
καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις· πέσετε 16
ἐφ' ἡμᾶς καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ
καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς
τοῦ ἀρνίου· ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς 17
ὀργῆς αὐτοῦ, καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

Καὶ

gat? Quantam iſtos inuadere trepidationem putabimus? et quidem omnes homines, ſine ordinum diſcrimine? Poſterius effert per ſingula deſcendendo, ita tamen, vt ſuperioribus hominum ordinibus (varie illi leguntur, ſed ſenſu eodem), atque, vt videtur, Romanis maxime, vt qui Judaeo nomini prae omnibus eſſent inuiſi, interitum auguretur: neque enim *αρχιερεις*, *γραμματεις*, *τετραρχας*, affert, ſed *βασιλεις*, quibus gentilium pariter ac Judaeorum ſuperiores exprimit, *μεγιστανας* (גדלים, *magnates*, frequentiſſime apud LXX, in N. T. nonniſi h. l. et c. 8, 23. et Marc. 6, 21. occurrentes), *χιλιαρχους*, ordinem militarem apud Romanos, qui procuratoribus comites adhaerere ſolebant, Actor. 25, 23, et cum eis ob ſuperbiam violentiamque in primis erant inuiſi. Nulla autem ſalus miſeris, quapropter ipſa terra abſcondi et cum eadem diſparere deſiderabunt, exclamabuntque, vt ſolent, qui de ſalute prorſus deſperant, Jeſ. 2, 10. 21; 1 Sam. 13, 6; Jud. 6, 2.

v. 16. Tantus vero eos inceſſerat pauor, tantaque trepidatio, vt exire quaſi ex eorum ore viderentur verba illa, quae in hac temporum calamitate exclamaturos eſſe mortales olim auguratus fuerat Jeſus Luc. 23, 30. Et eiusmodi quidem trepidationem pictura, quam hic poeta contemplatur, exprimi vtique poſſe, nemo dubitabit.

v. 17. Tempus, quod ad vindictam ab aduerſariis exigendam conſtituit Joua, *ημερα Κυριου*, ſeu, vt h. l., *ημερα της οργης αυτου*, dicitur, vid. loca V. T. ad c. 1, 10. laudata: et quoniam ſumma ira me-

Cap. VII. 1 Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλου
ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, κρα
τοῦν

metuendus Joua incedit, nemo hominum eius adſpectum ferre, aut loco ſtare valebit: omnia in fugam praecipitantur, Nahum 1, 6; Mal. 3, 2. — Videntur haec, quae v. 17 leguntur, verba eſſe poetae ipſius, quibus iudicium ſuum interponit, dicendo: "neque aliter accidere potuit: trepidandum erat mortalibus, fuga capeſſenda, namque advenerat etc." — Caeterum quod de ſigillis quatuor prioribus monitum eſt, nonniſi imagines, futurarum rerum indices, eis contineri, ad nullam autem rem ſpecialiorem, quae futura credenda ſit, revocanda ea eſſe, idem et hic valebit: non tamen admodum diſſentientes nos habebunt, qui has potiſſimum imagines idcirco ſelectas a poeta volunt, quia ſimilia iam in Judaea accidiſſe aut credita fuiſſe fama compererat. Joſ. Bell. Jud. 6, 5, 3; 7, 31. Cf. de vexationibus procerum Joſ. Bell. Jud. 2, c. 14. 15 ſq.

Cap. VII. Recluſa erant, praeter vnum, ſigilla omnia: et ſatis iam ſuperque ex ſymbolis, quibus ornata erant inuolucra ſex, compererat vates, grauia et funeſta fore, quae in libro continerentur

ipſo, et quidem aduerſarii nominis chriſtiani omnibu ſiue Judaicam illi ſiue ethn cas religiones profiterentu (nam quae adhuc ſunt del neata, ad vtrumque genu ſpectant). Et gentilium qu dem interitum haud moleſt ferebat: ſed et Judaeos ſil dilectiſſimos iisdem miſeri rum fluctibus abſumtum ir dolebat vehementiſſime. A que, tametſi erroribus flag tiisque diu. vindictam ſoll citaſſe et hos haud diffiteb tur, nequit tamen ferre te rorem, qui occupabat cog tantem, omnem gentem Ju daicam, cuius terram tur iam ingreſſum erat hoſtil agmen, exitio conſumi poſſ En igitur poetam ſuae gent timentem vel maxime, atqu et hic, vbi inſtabat libr ipſus reſignatio, longiore moras nectentem, ſi fort tantam cladem canerent fata Meliori ſaltem gentis ſua parti veniam precatur: ne fruſtra numen implorat, ſe impetrat, vt ſalua illa e ſoſpes e publica ſtrage eua dat. Neque aliter fieri pote rat: ſiquidem Jeſus ipſe ce cinerat, clades, quibus fu neſtus aduerſariis futurus ſi reditus, τοῖς ἐκλεκτοῖς neuti quam peſtilentes fore, Matth

24

τοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς μήτε ἐπὶ τῆς θαλάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον. Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγε- 2
λον ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχοντα σφραγῖδα Θεοῦ ζῶντος, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς

24, 24. 31. Nullo autem pacto huius rei mentio negligenda erat: nam fine illa carmen, quod in folamen fuorum canere fufcepit, metu eos et terrore perculiffet. Itaque quum iam accinxiffent fe diu. miniftri ad infligendas poenas, et peragenda ea, quae ex libro iam iam foluendo iuffa exfpectabant, en alius intercedit diuinus minifter, vetans, vllam prius inferre manum, quam fegregati a fceleftis fuerint pii Jouae cultores. — Quibus imaginibus haec adumbret poeta, iam videamus.

v. 1. Et primo quidem, quoniam omnem rerum naturam conquaffatam pictura figilli fexti repraefentauerat, metaphorae huic inhaeret poeta, et a ventorum violentia repetit calamitatem generi humano inferendam. Ventis autem, vt Graeci Aeolum, ita Judaeorum daemonologia angelos praefecerat, et quidem quatuor, ad quatuor ventos cardinales: itaque et in quatuor plagis fedes eis affignabantur. Saepius ea indicantur a poetis vett. Jer. 49, 36; Dan. 7, 2; Zach. 6, 5; 2, 6 etc. *Rafchi* ad Job. 39, 6. De his ergo angelis h. l. cogitandum erat, non de quatuor archangelis Michaele, Raphaele, Gabriele, Uriele, nec de quatuor angelis mortiferis, Afafele, Samuele, Azaele, Mahafaele, vt quidam intt. h. l. inferunt. Hos angelos, ventorum praefides, quafi vtero claufos tenere ventos poeta fingit, iamque in eo effe, vt reclufis carceribus eos emittant. Sed cohibentur: intercedunt alia, et c. 8, 6. demum, reclufo figillo feptimo, quum omnibus rite prouifis tuba fignum datum effet, e carceribus emittuntur. Ἵνα μὴ πνέῃ etc. i. e. *ne impetus eorum perniciem afferat rebus creatis*, id quod per fingula defcendendo exprimit poeta, infr. c. 9, 14. Longe aliter fchedulae Koppianae: *ne vel leuiffima aura temperaret aeftum, quo angebantur mortales*, quod tamen nec contextui nec v. 2. aptum videtur.

v. 2.

τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδικῆσα
3 τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, λέγων· μὴ ἀδική
σατε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ δένδρα
ἄχρι σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἡμῶ
4 ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. Καὶ ἤκουσα τὸ
ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων, ἑκατὸν τεσσαράκοντι
τέσσαρες χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πάσης φυλῆ
5 υἱῶν Ἰσραήλ. Ἐκ φυλῆς Ἰούδα δώδεκα χιλιά
δες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ῥουβὴν δώδεκ
χιλιά

v. 2. 3. Sed intercessit angelus, meliores Jouae cultores a publica strage immunes seruandos esse clamitans. Vbique gentium erant dispersi ii (Jac. 1, 1.); ergo omnium quatuor plagarum praefecti adeundi erant, iisque intentissima voce, vtpote ventorum praefectis, acclamandum: *parcite*. Et ne hoc quidem munus alii bene poterat iniungi, quam ex angelorum cohorte alicui, in quibus in theatrum producendis hinc iam liberalissimum se exhibet poeta. Indubie in fingendis his illa ante oculos poeta habuit, quae J.C. praesagierat Matth. 24, 31; Marc. 13, 27, quaeque hic tantum non ad verbum expressa inuenis, quasi dicere voluisset: "tum vero rata et effecta cerneres ea, quae Christus praedixerat, fore, vt e quauis terrarum plaga meliores et εκλεκτ seruarentur." Progressus au tem erat, qui interueniebа angelus, ex Oriente, vnd omnia magna et mirabili producuntur cap. 13, 11 16, 12. manu sua sigillur tenens, cui impressa erat not eiusmodi fere, qualis occu rerat c. 2, 17; 3, 12; cf. 14, 1 *sanctus et consecratus Ioua et Messiae* etc. Ea nota fron tibus inusta arcebat perdito rem angelum, vt quondan in Aegypto inspersus posti bus sanguis, Exod. 12, 12, 13 Composuit se hic noster a Ezech. 9, 4. estque petit imago a consuetudine, pe cora, mancipia etc. in front nominibus herorum notandi Cf. Kopp. ad Gal. 6, 17 Αδικησετε, supra ad c. 6, 6 Δουλοι Θεου sunt *pii* Jova cultores, Judaei, siue Chri stum sectati sint, siue minus cf. c. 1, 2.

v. 4-8

χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Γὰδ δώδεκα
χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Ἀσὴρ δώ- 6
δεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Νεφθαλὶμ
δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς Μα-
νασσῆ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς 7
Συμεὼν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς
Λευὶ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυλῆς
Ἰσαχὰρ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ φυ- 8
λῆς Ζαβουλὼν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ
φυλῆς Ἰωσὴφ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι· ἐκ
φυλῆς Βενιαμὶν δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι.

Μετὰ

v. 4–8. Omiſit poeta interponere haec ferme: "quae quum verba prolocutus eſſet angelus, deſcendit cum aliis in terras, et *τοις εκλεκτοις* notam illam ſalutis impreſſit, reque peracta in coelum rediit," aut ſimile quid. Eiusmodi membra interiecta ſaepiſſime omittuntur in ſermone prophetico. Sed audiſſe ſe ait vates a redeunte angelo numerum eorum, qui ſignatis frontibus ab interitu erant vindicati: eumque ita exprimere ſtudet, vt per ſingulas populi quondam Iſraelitici tribus, quibus etiamnum delectabatur Judaica gens (Jac. 1, 1), ſigillatim decurrat. Parum iucunde, fatemur, afficit haec carminis pars, ſicuti et in Homero catalogus nauium minus delectat: proinde homoioteleuton illud *εσφραγισμενοι*, quod toties repetitum offendit aures, omittitur in oratione media, nec niſi primo et extremo loco exprimitur in codd. nonnullis. Ex qualibet autem tribu 12000, ideoque omnino 144000 nota illa ſignati fuiſſe finguntur, ſuntque illi numeri 12, ſeu $12^2 = 144$ ex Judaeorum more expreſſi, cf. Excurſ. 2: atque vel nihil omnino innuunt, ſed ſoli poetae arbitrio debentur, vel, ſi expreſſum eis aliquid eſſe malueris, exprimere videntur rationem, ſeu proportionem, in qua pii Jouae cultores ad omnem Judaeorum intra et extra Palaeſtinae fines degentium numerum verſentur; indicantes, vt videtur, pauci-

9 Μετὰ ταῦτα εἶδον καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς, ὃ
ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς ἐδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνου
καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν, ἑστῶτε
ἐνώπιο

paucitatem illorum, qui, quum omnes fere peſtilenti ſidere afflaſſet faeculi genius, εν μεσω γενεας σκολιας και διεστραμμενης praeſtiterant ſe αμεμπτους και ακεραιους και αμωμητους (Phil. 2, 15). Nulla in hoc recenſu mentio fit tribus Daniticae (in cuius locum ſucceſſit Manaſſes), quia iſta tribus in crimen idololatriae, quae noſtro poetae ante omnia erat inuiſa, incurrerat, de quo plura in Excurſu 3 dicentur.

Animaduertamus hic mirum poetae ſtudium; quippe qui, παρουσιαν Ιησου ad effigiem eorum, quae praeſagierat magiſter ipſe, Matth. 24 etc. carmine celebraturus, ſedulo cauet, ne quid, quod grauioris in iſta παρουσια momenti habendum videretur, omittatur aut intercidat. In grauiſſimis autem habenda erat et ſalus των εκλεκτων, Matth. 24, 22. 31, quam qua arte carmini ſuo, ad imitationem eorum, quae Moſis quondam tempore in Aegypto contigerant τοις εκλεκτοις Exod. 12, intexuerit, hinc poteſt cognoſci.

Peccare autem videmur, ſi imaginis, quae omnino et vniuerſe ſpectata apta pr fecto apparebit et ſatis con cinna, partes ſingulas ſolle tius inueſtigamus, diſceptan do, num paucitas an mu titudo expreſſa ſit numero aut quaerendo, num Judaed chriſtiani tantummodo ill qui liberati vrbis obſidion Pellam confugerant, Euſet H. E. Lib. 3, c. 5; Joſeph B. J. 2, 22. an omnes Judaei pii Jouae cultores, intelligan tur. Vtroſque permiſcere vi detur poeta: namque *pio* Judaeos J. Chriſtum in poſte rum tandem aliquando am plexuros eſſe et ipſos augu rabatur. Id tamen memento 144000 iſtos ex omni terra rum parte, vbi quidem de gebant Judaei (Matth. 24 31 etc. Jac. 1, 1), colligen dos eſſe, atque in vita ter reſtri adhuc conſeruandos Atque eodem numero in cluſos indubie voluit poet meliores et ex illis, qui in eccleſiis Aſiaticis ſibi dilectiſ ſimis degebant, vt et ho ſolatio mulceret triſtitia af fectos. Sed proh dolor!

v. 9. non omnibus *anteà* licuit eſſe tam felicibus: im permulti iam ceciderant, e nobile J. C. martyrium mort ſu

ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, περιβεβλημένους στολὰς λευκὰς, καὶ φοίνικὲς ἐν ταῖς χερσὶν

ſua erant profeſſi. Quorum animae, quum eos, qui in terris adhuc ſoſpites viuebant, tempeſtati imminenti ereptum iri cognouiſſent, ſibi iſta quidem non contigiſſe reputant: haud tamen inuident fratribus ſalutem; imo meliorem dudum ſortem ſe nactos eſſe profitentur, quum recepti ſint in ſedes coeleſtes. — Ita equidem explicauerim prioribusque iunxerim ea, quae ſequuntur, longius recedens a ſententia illuſtr. Eichhornii, qui capite ſeptimo omni tanquam epiſodio, ſeu, vti ex dramatico loquendi genere vocat, exodio, id contineri exiſtimat, ſeruandos eſſe meliores i. e. chriſtianos, e Judaeis v. 1-8, et e gentibus, v. 9-17 collectos: cui tamen hypotheſi multa, quae iam occurrere videbimus, minus congrua videntur, ne dicam, omnem carminis ex mente viri illuſtriſſimi diſpoſitionem, pace tanti viri dixerim, artem maiorem regularumque logicarum ſequaciorem exhibere, quam a vate, carmen propheticum exhibituro, exſpectari poterat.

Ὃν ἀριθμῆσαι. ex oppoſito definiti numeri 144000. Intelligit autem omnes, qui *inde ab omni tempore* ſiue e Judaeis, ſiue ex Chriſtianis, vel e Judaismo vel gentilismo conuerſis, mortem pro vero Jouae ad Moſis ſeu J. C. praecepta cultu oppetierant. Namque et priores illi haud incommode cultores του αρνιου, Meſſiae, dicuntur, v. 14. 17, quia, licet Jeſum Meſſiam oculis non viderant in terris, attamen futurum Meſſiam ſancte coluerant, eundemque nunc in coelo conſpiciebant. Cf. Jo. 8, 56. Horum autem, quam infinitus numerus! qui ab Antiocho Epiphane etc., qui Matth. 23, 35 ſqq., et inprimis qui noviſſime, exardeſcente bello Jud., vbique gentium erant trucidati, ergo et εκ παντος εθνους etc. cf. ſupra ad c. 5, 9.

Obſeruemus iam, quomodo gaudia ſua teſtificantes illos inducat poeta, ita dico, vt quaſi ſcenopegiae feſtum in coelo celebrare videantur, gratias Deo referentes, liberatos ſe, vt maiores quondam ex Aegypti ſeruitio, et ereptos eſſe perſecutorum ſuperbiae. Περιβεβλημενους, anacoluthon cum ἑστωτες, nam lectio περιβεβλημενοι emendationi originem debet. Στολας λευκας i. e. *ſplendidas*, ſupra c. 3, 4. 5. 18; 5, 11.

10 χερσὶν αὐτῶν, καὶ κράζουσι φωνῇ μεγάλ[η]
λέγοντες· ἡ σωτηρία τῷ Θεῷ ἡμῶν τῷ καθημέν[ῳ]
ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῷ ἀρνίῳ.
11 Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἑστήκεισαν κύκλ[ῳ]
τοῦ θρόνου καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν τεσ-
σάρων ζώων, καὶ ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπ[ὶ]
τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θε[ῷ]
λέγον[τες]

5, 11. Φοινικες. Palmae tempore festo tabernaculorum a Judaeis gestabantur, Leuit. 23, 40, cum laude et celebratione Jouae, Pſ. 118, 25; Joſeph. Ant. 3, 10, 4. Buxtorf. Synag. Jud. c. 21.

v. 10. Ἡ σωτηρια. Pertinet haec vox, vti et κρατος (ad 1, 6) ad eas, quibus celebrare ſolebant virtutes diuinas (vid. ſupra ad c. 5, 12), nil aliud, vt videtur, indicans, quam *laus Deo ſit.* Ita occurrit infra c. 19, 1. et in antiquo benedictionis in eccleſia catholica hymno, *ſalus, decus, virtus quoque ſit et benedictio.* Si tamen *liberationis conſeruationisque* notionem expreſſam eſſe credere malueris, ita explices: Σωζεσθαι et ſeruari omnino eſt, et ſeruari eo, quod vel peruerſitati ſaeculi (Act. 2, 40), vel miſeriis, quibus humana vita angitur, eripimur et in coeleſtes transferimur ſedes, 2 Tim. 4, 18. Hinc σωτηρια et liberationem indicat omnem, et illam quoque, quae morte piis De[i] cultoribus contingit, quatenus ab inuidia perſecutorum tuti aeterna per eam felicitate afficiuntur; quo alludit fortaſſe Paulus Phil. 1, 19. 28. Quod ſi placebit ſenſus h. l. erit: "ἡ σωτηρι[α] ſc. ἡμων, beneficium, quo[d] morte et accepta inde beatitate aeterna nobis contigit nemini acceptum ferimu[s] alii, quam Deo et Meſſiae Vterque enim ſaepiſſime i[n] N. T. vocatur σωτηρ. It[a] autem canere poterant et qu[i] longe ante Meſſiae tempor[a] ſubierant martyrium: cura[e] enim cordique Meſſiae fuerunt et illi, ſiquidem eius[-] dem aduentum impenſiſſim[o] deſiderio dudum exſpectauerant, Hebr. 11, 2. 39. — Caeterum in hac celebration[e] numinis reſpicitur forte a[d] Hoſianna illud et Hallelujah quod in tabernaculorum feſt[o] canebatur. Pſ. 118, 25.

v. 11

λέγοντες· Ἀμήν. ἡ εὐλογία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ 12
σοφία, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις
καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ Θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων· ἀμήν. Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν 13
πρεσβυτέρων, λέγων μοι· οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι
τὰς στολὰς τὰς λευκὰς τίνες εἰσὶ, καὶ πόθεν
ἦλθον; Καὶ εἴρηκα αὐτῷ· κύριέ μου, σὺ οἶδας· 14
καὶ εἶπέ μοι· οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς
θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς
αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου.

Διὰ

v. 11. 12. Adſtrepit coeleſtium cohors, vt c. 5, 11, et voce fauſtiſſima Amen hymnum conſignat. Perperam autem verſiculi diſtinguuntur, priusque illud Αμην ad v. 11 eſt referendum. — De cumulatis hic diuinarum virtutum laudibus vid. ad. 5, 12.

v. 13. 14. Talia videns vates obſtupeſcit, nec, quorſum ea tendant, intelligere valet: ſed accedit interpres, omnia declarans. Quod autem primo interrogatur vates, dein ignorantiam confeſſus, edocetur, deſumtum eſſe videtur e Zacharia, qui cap. 4. eadem fere via incedit. Απεκριθη, vt Hebr. ען, *allocutus me eſt*. Θλιψις μεγαλη. Noli de certa quadam perſecutione ſub Nerone, Domitiano etc. cogitare, ſed de cruciatibus omnibus, quibus inde a maiorum temporibus vexati erant pii Jouae cultores et in poſterum erant affligendi, fere id. qu. ὡρα πειρασμου c. 3, 10. Ex hac miſeriarum mole autem ερχεσθαι dicuntur, ſcil. in ſedes beatorum, fere vt 1 Cor. 15, 35. εκ των μνημειων ερχεσθαι dicuntur mortui. Sin voce ερχεσθαι indicatum velis, eos *recens* mortuos coelumque ingreſſos eſſe, intelligendi erunt ii, qui ſub initium belli Judaici vbique locorum trucidati erant: illa enim θλιψις, ſi fides habenda eſt Joſepho, profecto, ſi qua alia, iure meritoque vocanda erat ἡ θλιψις μεγαλη. Επλυναν. Sub intellige: "et iure meritoque huc transferuntur: nam puros ſe ab omni labe et intaminatos ſeruarunt;" metaphora, ſupra iam, c. 1, 5; 3, 5 etc. adhibita, nobis tamen

15 Διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ
λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ
αὐτοῦ· καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώσει
16 ἐπ' αὐτούς. Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν
οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα
17 ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου ποιμανε
αὐτοὺς, καὶ ὁδηγήσει αὐτοὺς ἐπὶ ζωῆς πηγὰ
ὑδάτων

VARIAE LECTIONES.

v. 17. ζωης pro recepto ζωσας habet A cum pluribus aliis e vtraque familia ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 5 ap. Birch Editt. Complut. etc. Syr. Ar. Aeth. Arm. Vulg. Areth. Cyp probb. Mill. 1111, Wetſt. Griesb. etc. — Vulgaris lectio e Andrea in textum videtur inuecta eſſe, et aſperior praeferenda eri

men ingratiore, vt qui ſanguine dealbatum quid adſpernabimur. Nullo ſenſu commodo legitur et επλατυναν. Intelligit, vt videtur, Judaeos et Judaeochriſtianos, qui nec vi nec illecebris ad gentilium αλισγηματα adduci ſe paſſi ſunt, e. gr. 2 Macc. 7. cf. Lactant. Mort. perſec. 10. 11.

v. 15. Εν τω ναω λατρ. tanquam ἱερεις, ad 1, 6. Maius quid et beatius cogitare nequibant Judaei religionibus auitis addicti, quam verſari in templo Hieroſolymitano. Quod ſi itaque in templo coeleſti id perpetuo concedebatur, quid felicitatem iſtam excedere diceres? Σκηνωσαι *habitare*, *commorari*, Jo. 1, 14; Apoc. 12, 12; 13, 6; 21, 3. adhibitum for taſſe, quia ſcenopegiae feſtu menti inhaerebat. Sed pr σκηνωσει μετ' αυτων c. 21, 3 fortius h. l. dicitur επ' αυτου vt vmbra ſimul exprimatu tentorii, quae ab ictibus ſ lis tuetur. "Deus et illos ſu vmbram tentorii ſui (ita co lum, Jouae domicilium, e lingua Orientalium, quibu vmbra in ſummis boni ponebatur, vocatur ſaepiſſ me) recipiet." Jeſ. 4, 6; 2 4. 5. Sunt et qui בוד יהוה *gloriam*, ſeu *nimbum*, q circum numinis caput r diare credebatur, ſignific tum velint, e. gr. Hagen et

v. 16. 17. Nouus ornat a poeta additus, petitusq ex eis, quae in terraru Orie

ὑδάτων, καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Cap VIII 1 Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην, ἐγένετο

Orientalium torridis plagis in maiori ponebantur felicitate; ex imitatione Jes. 55, 1; 49, 9. 10. et Ps. 23, 2. Ἀνὰ μέσον. ad c. 5, 6. Πηγὰι ὑδάτων ζωῆς, oppos. turbidae aquae cisternarum. Forte ad morem respicitur, ex quo vltimo scenopegiae die solennis fiebat aquae libatio. Ἐξαλείψει. Cf. infr. 21, 4. omnes miserias, quae luctum illis et lachrymas in vita terrestri largissimas excitauerunt, remouebit, cf. Jes. 25, 8.

Et ita quidem commodissime mihi procedere videtur interpretatio versuum 9 - 17. Nam si cum Eichhornio christianos gentiles hic indicatos credere velis, qui ex communi omnium mortalium clade sospites emersuri sint, id primo offendet, quod, si incolumes seruabantur, in terra tamen, i. e. in vita manebant, adeoque non bene iam tum ingressi sedes coelestes dici poterant. Tum miros habebit nos, poetam ad gentilium beatitatem adumbrandam imaginibus vsum esse, ex Hebraeorum cultu, scenopegia etc. ductis. Sed nec credo, poetam nostrum, qui aduersus paganos omnino inimicissimum se gerit in carmine omni, iam nunc eodem felicitatis gradu dignos indicasse gentiles, quo Judaeos. Quapropter aegre subscribere possumus sententiae Eichhornii, caeteroquin summi interpretis. Sed nec Langii sententia magis placet, qui infinito illo agmine v. 9. illos 144000 ipsos expressos esse suspicatur. Quin existimamus, omnes pios Judaeos et Judaeochristianos (vtrumque enim a poeta nostro confunditur), qui vsque ad sua tempora pro vero Jouae et Messiae cultu occubuerant, hic in sedibus coelestibus conspici, quibus subobscure indicabatur, fore, vt et in posterum, redeunte Messia, etiamsi plurimi Jouae cultores non tangerentur plaga, multi tamen miseriarum illarum fluctibus, qui omnem terrarum orbem inundaturi sint, obruerentur.

Cap. VIII. Sed his tanquam per episodium interiectis redit poeta, vnde egressus fuerat, et capite 8, quod arctissime iungendum erit capiti 6, recluditur signum inuolucri

2 ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον. Καὶ εἶδον

cri extremi, nulla quidem pictura emblematica ornati, ſed continentis librum ipſum vtrinque ſcriptum, cuius argumentum grauiſſimorum funeſtiſſimorumque euentuum ferax non ex recitatione cognoſcit vates, ſed ita, vt, quae in eodem euentura canebantur peracta ſtatim et effecta contempletur, reditumque Meſſiae ipſum oculis cernat. Ea perducta carmine ſunt vsque ad c. 22, 5. ſin malueris, ad c. 22, 17. Ferebat autem ſecum rediens Meſſias ex conſtanti temporum opinione 1) exitium aduerſariorum omnium, a cap. 8 — c. 19, et 2) noui regni auſpicia c. 20 - 22. Iam vero Jeſu Meſſiae aduerſarii, vel *Judaei* ſunt, de quibus poena afficiendis c. 8 — c. 12, vel *pagani*, de quibus c. 13 - 19. ſermo eſt. Et *Judaeos* quidem non omnes diuinae vindictae tradit, ſed nonniſi peiorem gentis partem (cf. proleg. p. 72), quae Jeſum Meſſiam obſtinatiſſime repudiauerat, et in eius cultores graſſata erat crudeliſſime. De Judaeis enim ſermonem hic eſſe, multa leguntur veſtigia, in primis c. 11, etiamſi, de induſtria ab auctore relicta ea eſſe, *et via interpretationis monſtretur*, Ill. Eichhornio largiri nequeam. Huic tamen Judaeorum genti ſibi dilectiſſimae imminens exitium carmine praenunciare coactus ſumma triſtitia movetur, cunctanter incedit, alias ex aliis moras nectit, atque, vt et eatenus referat veteres prophetas, ex hac quoque clade meliora tempora proditura auguratur, ſi commonefacti poenarum ſeveritate reſipuerint peiores et ad meliorem frugem, i. e. doctrinam chriſtianam, redierint. Prorſus alium ſe gerit, vbi contra paganos inſurgit, eorumque internecione exſultat, vti ſuo loco videbimus.

Atque hoc de ingruente Judaeis calamitate carmen ita ferme exornatur: 1) Conſpicit c. 8. v. 1. 2. angelos illos tubis inſtructos, de quibus cecinerat Jeſus Matth. 24, 31. (cf. 1 Theſſ. 4, 16; 1 Cor. 15, 52). 2) Antequam illi claſſicum canunt, alia mora intercedit; preces pro meliori Judaeorum et Judaeochriſtianorum parte interponuntur: quo facto omnia ad cladem infligendam properant v. 3-6. 3) Clades ipſa, cuius deſcriptio ita incedit: a) tubis quatuor clangitur, et vere in rerum natura accidunt ea, quae, vt futu-

εἶδον τοὺς ἑπτὰ ἀγγέλους, οἳ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ
ἑστήκασι, καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες.
Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τοῦ 3
θυσιαστηρίου, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν, καὶ ἐδόθη
αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευ-
χαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ
χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου. Καὶ ἀνέβη ὁ 4
καπνὸς

futurorum malorum omina, praecessura indicauerat pictura sigilli sexti, v. 7–12. b) indicatur, subsequuturam esse cladem ipsam, et quidem triplicem v. 13. c) clades illa triplex ipsa infligitur c. 9 — c. 11, et quidem α) prima c. 9, v. 1–13. β) altera, v. 13–21, et γ), noua denuo mora interiecta, c. 10, 1–11, 14, δ) tertia c. 11, 15–19, et tandem d) salus, et incrementum rei christianae inde sequitur c. 12. De quibus singulis suo loco plura monebimus, quae accommodata videntur.

v. 1. Σιγή. Tantus coelites, quum argumentum voluminis comperissent, occupauerat pauor, vt subito obmutescerent, et ad exsequenda diu iussa temporis exiguum spatium sibi exposcerent. Ἡμιώριον *minimum tempus* ap. Menandrum, teste Polluce 1, 71.

v. 2. caussam tanti stuporis declarat. Σάλπιγγες. Tubarum clangor indicium et adventantis regis Jes. 27, 13. Matth. 24, 31, et poenarum publice infligendarum, belli et vltionis exigendae: Num. 10, 2. 9; Jos. 6, 4; Jer. 4, 19; Joel 2, 1; 1 Thess. 4, 16. Quae de angelis tuba clangentibus omnino dixerat Jesus Matth. 24, 31, ea *septem* angelis speciatim attribuit noster, et quidem τοῖς ἑπτά, *illis* puta septem, qui ex omnibus eminent, et inter ministros summi numinis, vt quondam Artaxerxis, Esth. 1, 10; cf. Esr. 7, 14, primas tenebant. Cf. ad c. 6, 1. *Targum. Jonath.* ad Gen. 11, 7: "Dixit Deus septem angelis, qui stant coram illo: venite nunc etc." Iisdem 7 angelis c. 15, 1. aliud iungitur ministerium. His autem ἐδόθησαν tubae ab vno e sacro consessu, qui ex pauore animum collegerat.

v. 3. 4. Preces nouae pro salute meliorum intercedunt, ne forte frustra illi nota signati

καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.
5 Καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν

ſignati videantur, c. 7, 1 - 8. Eae preces tanquam ſuffitus per angelum ad thronum maieſtatis ſummae afferuntur, de qua metaphora Judaica plura diximus ad Actor. 10, 4. Cf. Eph. 5, 2. Θυσιαστηριον. Monitum eſt ad c. 4, 5, poetam, ad exornandum theatrum coeleſte, et ex Hieroſ. templo mutuatum eſſe inſtrumenta varia. Sed oblitus erat poeta iam tum, cap. 4, monere, et altare in coelo a ſe conſpectum eſſe: quod tamen ex artificio poetae in coelum translatum e templo eſſe et ipſum, ex noſtro loco (non autem ex c. 6, 9, vbi vide) diſcimus. Expreſſit autem haec ex mente Judaeorum. *Chagiga* fol. 12, 2: "coelum, — vbi — templum et *altare* exſtructum eſt, et vbi Michael princeps magnus ſtat et ſacrificium offert." Cf. Schöttg. de Hieroſ. coeleſti. Cap. 2. §. 7. in hor. hebr. p. 1215. Δωση *dare* pro *apponere* (iung. c. επι το θυσιας.) Hebr. נתן et שׂוּם promiſcue vſurpantur. Λιβανωτος, vt λιβανος, eſt *thus*, 1 Par. 9, 29. h. l. pro *thuribulo*, quod alias θυμιατηριον dicitur, Hebr. 9, 4. catachreſtice poſitum eſt. Ταις προσευχαις. Impedit datiuus, et varie explicatur: 1) pro εν ſeu συν προσευχαις, (cf. Lamb. Bos ellipſ. graec. p. 375, et Jenſii Lectiones Lucianeae p. 134; 283 ſq. Apoll. Rhod. Argon. I, 425. 823), vt αγιοι ipſi preces fundere, iisque angelus tanquam choragus cum ſuffitu adſtare dicatur. 2) θυμιαματα illa angelus dicitur dare precibus αγιων, i. e. bonum odorem eis conciliat, ſeu efficit, vt Deo gratae ſint et acceptae. 3) Legere ſuadent alii προσευχας, iamque expeditiſſima ſunt omnia: inter multum ſuffitum arae imponit angelus preces, easque tanquam ſacrificium Deo offert. Potuit autem vel ex προσευχαις, v. 4, iam antiquitus deprauata eſſe lectio; vel, ſi προσευχαις genuinum eſſe praetuleris, pro προσευχας dictum erit, pertinebitque ad ſermonis inconſtantiam et aſperitatem, quam in carmine noſtro damnarunt multi. Και ανεβη ὁ καπνος etc. Senſ. *Et gratae Deo fuerunt preces: iisque annuit ipſe.*

ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐγένοντο βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ σεισμός.

Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι, οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ 6
σάλπιγγας, ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς, ἵνα σαλπίσωσι.

Καὶ

ipſe. Contrarium habetur in *Targum.* in 2 Par. 33, 13. "Orante Manaſſe, omnes angeli, praefecti aditibus portae orationis in coelo, ſtatim abeuntes clauſerunt ei omnes aditus — et cancellos coeli, ne exaudiretur oratio eius."

v. 5. Sed idem angelus, qui tam benignum ſe praeſtiterat ἁγίοις, acrem quoque ſe et ſeuerum exhibet erga aduerſarios, κατοικοῦντας τὴν γῆν, thuribulo non thus, ſed ignem et carbones infundens, non, vt odor ſuauis in coelum, ſed ignis in terram deſcendat, non vt concili etur Deus, ſed ad acriorem vindictam excitetur. Βρονται — σεισμοι, in omen et ſignum malorum, quae iam eſſent ſubſecutura. Aliter ſchedae Koppianae: "in ſignum, exauditas Deo eſſe preces:" Jo. 12, 28. 29, cf. Jeſ. 6, 6; Ezech. 10, 4, et ſaepe apud profanos. Quod tamen contextui minus aptum videtur.

v. 6. Altiſſimum hucusque ſilentium: Quieuerat inde a c. 7, 1; c. 8, 1. ventorum tempeſtas, carcere quaſi incluſa: ſic voluerat numen: ſic iuſſerat eius interpres c. 7, 2. 3. Sed vix clangitur: en erumpunt, omnemque naturam ruina complent. Canunt autem angeli *ſeptem*, pariter ac ſupra ſeptem ſigilla recluſerat Meſſias. Atque, vt ibi per quatuor illas mirabiles naturas, priora quatuor emblemata breuius deſcribuntur, et quae ſequebantur vberius, ita et hoc loco: quae tubis quatuor prioribus prouocantur clades, exponuntur breuiſſime, longe vberius caetera, quia ſcil. ſicut ibi quatuor ζώων, ita h. l. quatuor angelorum ventis praefectorum (c. 7, 1.) rationem habendam eſſe credidit poeta. Iam quae ex prioribus quatuor tubis exeunt mala, eius ſunt generis, vt ex ventorum impetu et rabie contigiſſe exiſtimari queant, et exhibent futurae ſtragis peſſima omina, perſimilia illis, quae legebantur c. 6, 12, ita tamen diuerſa, vt ibi phaenomena naturae apparitura eſſe pictura demonſtretur, hic autem ea in rerum natura vere apparentia contueatur poeta, partim omina futurorum, partim mala ipſa quaſi praeuia. Adhibuit

7 Καὶ ὁ πρῶτος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ
πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν
γῆν· καὶ τὸ τρίτον τῆς γῆς κατεκάη, καὶ τὸ
τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς χόρτος
χλωρὸς

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Και το τριτον της γης κατεκαη. Non leguntur haec in textu communi, ſed adſunt in A pluribusque vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Syr. Ar. Aeth. Arm. Vulg. Andr. Areth. probb. Mill. proleg. §. 1358. Wetſt. Griesb. Matth. Ob homoioteleuton e textu vulgari videntur excidiſſe.

hibuit hic colores imagini ſuae poeta, petitos tam ex plagis, quae Aegyptum invaſerant, Exod. c. 7 ſqq.: cf. Pſ. 11, 7. quam forte et ex iis, quae vere acciderant ſuis temporibus. Sed ſedulo cauendum erit interpreti, ne ad ſingula deſcendat, et quid eis indicatum ſit, anquirat curioſius. Nil continetur v. 7-12, quam *omnis generis calamitas publica;* vid. Eichhorn.

v. 7. *Grando cum imbribus et fulminibus.* Expreſſa haec videntur ex Exodo c. 9, 22-25. cf. Pſ. 78, 47. 48. Εν αἱματι i. e. *cum pluuia rubicundo colore ſanguinem referente.* Eiusmodi phaenomena in rerum natura accidere notum eſt, ſed cauſſas phyſicas hic parum curabit interpres, quia poeta, ſiue ad has cauſſas reſpexit ſiue minus, nil ſibi vult, quam bellum, ſanguine et igne infeſtum portendere. Κατεκαη (Thom. Magiſt. κατεκαυθη Αττικον· κατεκαη Ἑλληνικον) pro κατεφθαρη omnino. Quod enim vaſtationis genus igni et fulguri ſoli competit, id hic meteoris omnibus attribuitur. Το τριτον quod aliquoties in carmine noſtro occurrit, v. 8. 11. 12; c. 9, 15. 18; c. 12, 4; Zach. 13, 8. *magnam partem* innuit: cf. Excurſ. 2. Locis, quos in hanc rem e Rabbinis appoſitiſſime hic affert Eichhorn., addo *Bereſchith* 68, 17: "manum, quae depulit tertium mundi, tu quaeris depellere?" Quicunque certos rerum euentus ſignificatos hic eſſe volunt, inuenient hic ſaeuitiam procuratoris Geſſii Flori, ſub quo bellum coeperat, conflagrationem aedium

χλωρὸς κατεκάη. Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος 8
ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον ἐβλήθη
εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆς
θαλάσσης αἷμα, καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν 9
κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχὰς,
καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρησαν. Καὶ 10
ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ὡς λαμπὰς, καὶ
ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς
πηγὰς τῶν ὑδάτων. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος 11
λέγεται ὁ Ἄψινθος, καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν
ὑδάτων εἰς ἄψινθον, καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων
ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν.

Καὶ

aedium pontificis maximi, regiae Agrippae, caedes, quibus Scythopoli, Caeſareae etc. Judaei miſere iugulabantur. Cf. Joſ. B. I. Lib. 2. cap. 13 — cap. 18; Lib. 7. c. 8.

v. 8. 9. *Aqua in ſanguinem mutata*, ex Exod. 7, 20. 21. Id effectum reddit poeta ope montis ardentis atque in mare praecipitati, cuius flamma rubere aquam et quaſi ſanguinem referre fecit: vnde effinxiſſe imaginem videtur poeta. Similia apud Jerem. 51, 25, nec abſimilia multum, quae de rupe, Phaeacenſium portui per Neptunum obiecta, commentus eſt Homerus Odyſſ. lib. 13. Plautus Mercat. Act. 3. Sc. 4. v. 32. "Montes tu quidem mali in me ardentes iam dudum iacis." — Caedes in ora maritima factas eſſe indicatas male credunt nonnulli. Joſ. B. I. Lib. 2. c. 18; 3, c. 15 – 17. Cf. Hammond. ad h. l.

v. 10. 11. *Aqua amara*, vid. Exod. 15, 23, vbi amaritudo aquarum Iſraelitis in deſerto admodum moleſta erat, et ad calamitatem publicam referebatur. Vtque amaritudinem illam, quae oculis nequit cerni, viſam a ſe et conſpectam memorare poſſet, nouum quid comminiſcitur poeta, et ſtellam e coelo delapſam ſe fingit vidiſſe. Quippe ſummum ad res hominum ſecundas adver-

12 Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη
τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης,
καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον
αὐτῶν, καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς,
καὶ

verſasue momentum ſtellis ineſſe credebatur: quanto magis earum vim putamus reformidatam fuiſſe, ſi infeſto impetu e coelo in terram delabebantur, cf. cap. 9, 1. Accedit quod et in aquas ſummum ſtellis momentum attribuebatur. *Moed Katon* fol. 25, 2: "Quum moreretur Jacob, viſae ſunt ſtellae in mari," i. e. in mare a coelo delapſae, quod peſſimi erat ominis. Καιομενος ὡς λαμπας: cometam ſignificare videtur poeta, reſpiciens forte ad eandem, quae bellum Judaicum praenuuciauerat. Certum autem genus cometarum lampadum nomine veniebat, Senec. Nat. Quaeſt. 1, c. 15: et epitheton καιομενος bene conuenit cometis. Sed quo maiorem ad exitium afferendum vim ſtellae illi ineſſe declararet poeta, nomen ei indit, quod et omen haberet. Ὁ Αψινθος, nomen proprium maſculinum, ab ἡ αψινθος, *abſinthio*, herba illa amariſſima et in Palaeſtina frequentiſſime obuia. Voluit autem non amaritudinem ſolum exprimere poeta, ſed amaritudinem venenatam et mortiferam, de qua loquitur Targ. Jonath. ad Deut. 29, 17, qualis fuit colocynthis 2 Reg. 4, 40. Obſeruandum, omnia, quae hactenus enumerabantur mala, lapſu eſſe prouocata, vnde probabile ſit, repetiiſſe poetam has clades ab impetu ventorum c. 7, 1, e carceribus iam emiſſorum. Similiter incedit carmen c. 9, 1; 18, 21, alibi. Cf. Jeſ. 14, 12; Dan. 8, 10. Caeterum ſunt qui Eleazarum pontificis max. filium, taxatum hic eſſe volint, de quo Joſeph. B. I. 2, 17.

v. 12. *Signa coeleſtia obſcurantur*, vel ad modum tenebrarum Aegyptiacarum, Exod. 10, 22, vel vt indicetur, omina illa, quae in tabula depicta conſpexerat poeta c. 6, 12 ſq. iam in rerum natura vere contigiſſe. Funeſtiſſimi autem exitii ſigna haec ſunt, Matth. 24, 29; Jeſ. 13, 10; 24, 23, ſicut ſplendor aſtrorum indicium ſummae felicitatis, Jeſ. 30, 26; Horat. 4. Od. 5. Το τριτον, *magna pars*. Ἱνα σκοτισθῃ. Ἱνα ecbaticως dictum. Legitur hic varie, ſed ſenſu eodem. Obſcuratio autem illa

καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως. Καὶ εἶδον καὶ ἤκουσα ἑνὸς 13
ἀετοῦ πετομένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ
μεγάλῃ: οὐαὶ, οὐαὶ, οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς
γῆς ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν
τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 13. Αετου. Ita pro lectione recepta αγγελου AB pluresque vtriusque familiae ap. Wetſt. Griesb. et Alter. 4 ap. Mt. 5 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Syr. Copt. Aeth. Arm. Vulg. Andr. Areth. et plures latini, prob. Mill. proleg. §. 1111, Grotio, Hammondo, Wetſt. Griesb. et omnibus fere rei criticae peritis: ſiquidem ab αετου ad αγγελου facilius transiit ſcribarum error, quam vice verſa. In ſchedulis Koppianis ſcriptum inueni, critica quidem argumenta propugnare vocem αετου, ſed ob additum ἑνος addubitandum tamen eſſe de vtraque lectione. Suſpicabatur itaque Koppius, legendum eſſe ἑνος ὡς αετου (vti et cod. 13, Seidelii apud Wetſt. et Griesb. habet, probante Bengelio, αγγελου, ὡς αετου). Iam, addit Koppius, τα: ὡς αετου arctiſſime iungenda eſſe τοις: πετομενου, vt nil indicetur niſi celeritas, qua contemplantis oculos praeteruolauerit phantaſma, ſenſu hoc: *vidi aliquem celeritate aquilae per aerem volantem.*

illa effecta narratur eo quod επληγη το τριτ. etc. quae phraſis et in ſcriptoribus Iudaicis occurrit. *Succa* fol. 29, 1: "quando ſol *percutitur*, ſignum malum eſt vniverſo mundo," et alibi ap. Rabb. vid. Wetſten. Lucan. 1, 539: "Luna ſubita *percuſſa* expalluit vmbra." Adhibita videtur haec vox, vt et hic ſignorum coeleſtium defectus ex ventorum impetu exſtitiſſe ſignificaretur. Cf. Amos 8, 9; Mich. 3, 6 etc.

v. 13. Quae adhuc commemorauerat poeta, publicae cladis ſigna vniuerſe intelligenda erant. Sed ſuperarat illa potiſſimum calamitas, quae *Iudaeam*, tot aduerſariis chriſtiani nominis inhabitatam infeſtaret. Et haec quidem non longe abfutura canitur hic per nuncium coelitus promulgantem diuinam vindictam.

Cap. IX. 1 Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ

dictam. *Αετου.* Inter ἑνος et αετου ſubintell. ὡς, cf. Var. Lect. Senſus: *angelus*, ὡς αετος. i. e. *celeritate aquilae* (Deuter. 28, 49; Habac. 1, 8.) *peruolans coelum.* Quod ſi aquilam vere apparuiſſe poetae malueris, malum omen et inde credes praenunciatum eſſe, vti ap. Artemidor. Oneirocrit. 2, 20. Nec deſunt qui aquilas legionum Romanorum ſubobſcure hic indicatas eſſe argutentur. Ἑνος autem ex Chaldaismo aut Syriasmo indefinite ſumendum, vt ap. LXX. 1 Reg. 20, 35; 22, 9, alibi, Μεσουρανημα, infra c. 14, 6; 19, 7, pro εν μεσῳ του ουρανου. Loca ſcriptorum, qui vocem adhibuerunt, vid. congeſta ap. Wetſten. Significatum eſſe volunt vel *meridianum*, quem vocant, in quo conſtituta aſtra μεσουρανει, μεσεμβριαζει (*culminiren*), oppoſ. τοις: ανατελλειν, δυνειν, vel punctum verticale (*Zenith*) vel neutrum horum, nec quidquam aliud, quam quod vulgo dicitur *per medium coelum.* Triplex illa exclamatio ουαι, licet ex numero poetico expreſſa (vti et τρις ἁγιος, μακαριος, *terque quaterque beatus*, cf. c. 4, 8; Num. 6, 24–26.), hoc tamen loco verbotenus eſt intelligenda, quod ex c. 9, 12; 11, 14. patet, ſenſusque eorum, quae profert malorum praeco, eſt hic ferme. "Ferri adhuc poterant, quae hactenus vidiſti, omina: ſed, quae iam ingruunt tria mala ipſa, funeſtiſſimum exitium afferent."

Cap. IX. Ac quoniam ter exclamatam vocem audiiſſe ſe fingit poeta, tripartito diuidit ea, quae ſubſequuntur. Sed aliam faciem prorſus ea exhibent. Nam copioſius ſunt et vberius expoſita, et quae antea aut negabamus aut dubitabamus, ea nunc affirmanda erunt, aut certe fidem proxime accedere credenda, alludere, puta, poetam ad certas quasdam, quas Judaea experta iam tum erat, viciſſitudines, atque ex artificio poetico eas, vt vno tenore procederet oratio, carmini intexere. Sumimus ergo, pleroſque intt. ſecuti, ea, quae c. 9. 10. 11. canuntur, indicare res iam geſtas: ſed iidem monemus, haudquaquam in ſingulis carminis coloribus diſtinguendis deſudare, et anquirere, quid vere geſtum quouis vocabulo expreſſum ſit. Nec fraudi

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου.
Καὶ

fraudi ducetur aut propheta ſancto indignum habebitur, res iam praeteritas pro futuris venditare. (Cf. Eichhorn. Commentar. Vol, 2. p. 74.) Nil futurum canit noſter, niſi reditum Meſſiae, et hunc ipſum ita, vt iam contigiſſe ille et a ſe conſpectus eſſe videatur. Quapropter, ſi ex imaginibus rerum a poeta adhibitis colligere poterant lectores, ſpectare multa ad res iam geſtas, licebat exiſtimare, incepiſſe iam reditum Meſſiae, eoque citius conſummatum iri omnia, finemque et metam laborum non procul abſuturam. Sunt autem tres partes et quaſi actus, qui ſequuntur, hi ferme:

1) Calamitas, qua proxime ante bellum Romanum Judaea vexabatur, opprimebaturque, c. 9, v. 1-12.
2) Exercitus Romanorum, Judaeam ingreſſus, c. 9, v. 13. — c. 11, 14.
3) Obſidio Hieroſolymae (num et expugnatio, infra monebimus), c. 11, 15 ſqq.

Atque harum partium quamlibet, ſaltem binas priores, verſu intercalari conſignat c. 9, 12; 11, 14, vt ſupra c. 2, 7. 11. 17. 29 etc.

Innumera erant mala, quibus iam ante bellum Romanum affligebatur Judaea: procuratorum ſuperbia, inteſtini tumultus, caedes vbique locorum etc. Sed grauiſſimum omnium, idque proxime ante bellum praecedens, atque arma Romana prouocans erat Zelotarum agmen cum Idumaeis, factione Joannis, Simonis, Eleazari etc. Namque dum aggredi rem cunctatur Veſpaſianus, ſeditioſum agmen praedonum, ſicariorum etc. duce Manaimo, et poſtea Simone Gorionis filio, ex caſtello Maſada, tanquam arce, egreſſum omnem Judaeam peruagatur, et cuncta caede, rapina, flamma, ſacrilegio etc. implet, nefandisque ſceleribus nomen intentioris patriae, libertatis, religionis ſtudii, ζήλου, praetexit, vnde Zelotarum nomen (Jacobiner). Quorum, ſicuti et militum ex Idumaea accitorum, ſceleribus incredibile dictu eſt, quam miſere Judaea afflicta et conquaſſata fuerit. Vid. Joſeph. B. Jud. Lib. 2. c. 17; 4, 7. 9; 5, 2, infr. ad v. 6. Sunt qui de Arabibus ſub Agrippa militantibus, aut de Ceſtii expeditione e Syria aduerſus Hieroſ. intelligere malint, quia ſignis militaribus ſcor-

2 Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβ
καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος, ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης
κα

VARIAE LECTIONES.

v. 2. Και ηνοιξε — αβυσσου abſunt e pluribus ap. Wetſt. et Gr 3 ap. Mt. 1 ap. Alt. 3 ap. Birch. Andr. Areth. Aeth. Copt. prob Mill. proleg. §. 1434.

Ibid. pro μεγαλης legunt καιομενης plures vtr. fam. ap. Wetſt et Gr. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 5 ap. Birch. Editt. Compl. etc. Syr Ar. Areth. prob. Mill. 1454. Voci καπνῳ ſaltem magis conuenire videtur καιομενης, quam μεγαλης.

pius inerat, balliſtasque ſcorpiones, ſagittarios etc. ſecum vehebat exercitus, Joſeph. 2, 19. Nimis ſubtiliter haec omnia. Sed audiamus iam, quam acriter in Zelotas invehatur poeta, c. 9, 1 – 12.

v. 1. Αβυσσος adiectiu. *fundo earens*, *unergründlich*, vt πελαγος αβυσσον Lucian. Ver. Hiſt. Lib. 2. p. 688; πηγαι αβυσσοι, Deut. 33, 13; Heſych. περας ουκ εχον; απειρον, ακαταληπτον. Occurrit h. l. et infra c. 11, 7; 17, 8; 20, 1. 3; Luc. 8, 31. vti et Gen. 1, 2, vbi exprimit Hebr. תהום. Subſtantiue ἡ αβυσσος, ſc. χωρα (perinde ac ἡ ορεινη, Luc. 1, 39, ερημος, ανυδρος, Pſ. 106, 14. πεδινη 1 Reg. 10, 27 etc.) ſignificat vaſtam voraginem ſubterraneam, tartarum, 2 Petr. 2, 4, in quem tanquam carcerem detruſum (ταρταρωθεν, ſeu, vt Apollodorus loqui amat καταταρταρωθεν) olim credebatur, quidquid erat malorum daemonum. 2 Petr. 2, 4; Jud. v. 6; cf. infra Apoc. 20, 1. *Midraſch Ruth in Sohar Gen.* fol. 45, col. 178: "poſtquam filii Dei filios genuerunt, — ligauit eos Deus — catenis ferreis, quae vsque ad medium *Abyſſae magnae* pertingunt." Dicendum autem erat, quia quaſi carcere eo cohibebantur daemones, δεσμωτηριον της αβυσσου. Sed et foueae voraginesque carceris loco adhibebantur, Zach. 9, 11; Geneſ. 40, 15; Exod. 12, 29: ergo et ad φρεαρ, puteum, ciſternam delabi potuit poetae ingenium et dicere φρεαρ (באר) της αβυσσου. *Jalkut Rubeni*, fol. 37, 2: "Qui circumciſus eſt, — eripitur ex *fonte* (מבאר) perditionis, qui eſt mundus." Et quia putei et ciſternae foribus, valuisque erant

καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ
τοῦ φρέατος. Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον 3
ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία,
ὡς

erant tectae, quae occludi poterant et recludi, congrua habebitur et illa metaphora, κλεις του φρεατος της αβυσσου. Iſtam clauem gerit Deus ipſe, qui malos daemonas in profundam iſtam voraginem praecipitauit, 2 Petr. 2, 4: ſed et tradit miniſtris ſuis, vt ex voluntate ſua ii recludant carcerem. Miniſtri autem illi ſunt angeli: ex illis ergo aliquis clauem a Deo traditam obtinet, Apoc. 20, 1. Iam ſi h. l. αστερα εκ του ουρανου πεπτωκοτα clauem illum gerere legimus, dupliciter locus intelligi poterit: 1) Angelus coelitus deſcendit in terram, clariſſima luce ſtellae inſtar fulgens, tantaque celeritate in terras deſcendens, ac ſi e coelo ſit delapſus (ita ferme c. 8, 13. αετου, pro αγγελου, ὡς αετου dictum erat); 2) vel verbotenus: ſtella praecipitabatur e coelo, lapſuque ſuo, quum in fores voraginis iſtius incideret, et pondere perfregit eas et quaſi claue aperuit. Prius placebit: poſterius monſtroſam imaginem exhibebit, noſtrae quidem aetati parum arridentem.

v. 2. 3. Iam aperta voragine mirabiles naturae exeunt. In fingendis naturis mirabilibus fertile eſt, vt et Ezechielis, Danielis etc. ita et noſtri poetae ingenium. Sed quae excogitauerat c. 4, beneuola erant ζωα, tanquam numina: iam ſequuntur et maleuolae naturae, vt et c. 12; c. 13; c. 17, et hae noſtrae e tartaro prouocatae. Producuntur autem locuſtae, quarum caterua campis immenſo numero (Jud. 6, 5; 7, 12; Jeſ. 33, 4; 46, 22. 23.) incumbens ſummis plagis, quibus affici terra poterat, adnumerabatur, vt ſatis conſtat, Exod. 10, 4. 14. 15, et graphice depicta eſt a Joele c. 2. Joſephus B. J. 4, 9, 7. Zelotarum agmen, duce Simone, omnia longe lateque ait vaſtaſſe, καθαπερ υπο των ακριδων κατοπιν ὑλην εστιν ιδειν εψιλωμενην πασαν. Haud incommode ergo et noſter Zelotas locuſtis comparat, qui et Artemidoro Oneirocr. 2, 22. mali ſunt ominis. Sed videamus, quae ornamenta imagini adhibeantur. Apertis foribus καπνος exit, et quidem ad exprimendam denſiſſimam cali-

4 ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς. Καὶ
ἐῤῥέθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς
γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρὸν, οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ
τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα
5 τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. Καὶ ἐδόθη
αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα
βασανισθῶσι μῆνας πέντε, καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν
ὡς

VARIAE LECTIONES.

v. 4. Post ανθρωπους recepta lectio addit μονους, quod tamen deest in A, pluribusque vtr. fam. ap. Wetst. et Gr. 4 ap. Mt. 4 ap. Birch. Editt. Erasmi, Aldi, Colinaei, Syr. Arr. Copt. Aeth. Andr. Areth. probb. Mill. 1255, Wetst. etc.

caliginem, ὡς καπν. καμινου μεγαλης, forsan eiusmodi, quibus in metallurgia ad excoquendum metallum vtimur (*Eisenhammer*). Tam spissae sunt tenebrae, vt sol obscuretur, exeuntque e caligine immensa locustarum agmina. In quibus fingendis poeta vel vere fumum vaporemque e hiatu terrae exhalatum fuisse dictum vult, vel innumeram et densissimam locustarum multitudinem exprimit, quae solis lucem ita obscurauerit, vt primo nubes nebulasque videre te credidisses, donec tandem locustae apparuerint, εξηλθον, Exod. 10, 15; Joel 2, 2. Plin. Hist. Nat. 11, 29; Shaw *Travels* etc. p. 187 sq.; Niebuhr *Beschreibung von Arabien* p. 168 sq.; Forskål *descriptio animalium orientalium*: "dum agmine facto alte volabant, aer e longinquo fumi speciem prae se ferebat;" cf. Franzii *animalium historia sacra*, Pars V. Cap. 4. Ὡς σκορπιοι. Mirabiles erant naturae, quoad formam quidem locustis simillimae, sed quoad effectum scorpionibus: homines enim infestabant aculeo, vt scorpiones (Plin. H. N. 11, 25; Manil. Astronom. Lib. 4, v. 217: Scorpius armata violenta cuspide cauda; cf. Aristot. Hist. Nat. 9, 29), non agros, vt locustae, id quod iam sequitur.

v. 4. 5. Οἰτινες ουκ εχουσι την σφραγιδα του Θεου, vid. cap. 7. Nolimus vero hic anquirere, num meliori magis

ὡς βασανισμὸς σκορπίου, ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον.
Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρω- 6
ποι τὸν θάνατον, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτόν· καὶ
ἐπιθυ-

magis an peiori gentis parti graues et pestilentes vere fuerint Zelotae. Poeta certe fingit posterius, atque, quia e fece et sentina plebis prodierant, peior nationis Jud. pars necem sibi ipsa et interitum affert. Μη αποκτεινωσιν. Apposite ad scorpiorum naturam dictum, quorum ictus (παιειν, seu πληττειν, apprime congrue dicitur), aculeo caudae huc illuc agitatae cuti illatus, tumidam eam reddit cum dolore graui quidem, sed, dum medicina citius adhibeatur, parum lethali. Vid. Dioscorides 185. ap. Eichhorn. Conueniens Zelotarum imago, qui non tam caedibus, quam rapinis, metu, terrore iniecto angebant cruciabantque miseram gentem. Μηνας πεντε. Et hoc ex scorpiorum natura expressum est, qui cum locustis aestiuis mensibus a Maio ad Septembrem inprimis graues esse solent, Bochart. Hierozoic. II, 4. 8. Caue igitur, studiosius quaeras, num per quinque menses an plures in Judaeam grassati sint Zelotae.

v. 6. En adumbratam incredibilem Zelotarum saevitiam, de qua loc. class. Joseph. B. J. Lib. V. Cap. 2. ὁ περιων (homines priori cladi erepti) τους προληφθεντας (mortuos) ὡς αναπαυσαμενους εμακαριζεν, οἱ τε εν τοις δεσμωτηριοις αικιζομενοι και τους αταφους απεφαινον ευδαιμονας. Κατεπατειτο μεν ουν πας αυτοις θεσμος ανθρωπων, εγελατο δε τα θεια, και τους των προφητων θεσμους ὡσπερ αγυρτικας λογοποιιας εχλευαζον etc. Tali vita mors vtique videbatur beatior. Similia eis, quae hoc versu habentur, profert Jesus Luc. 23, 29. 30; 21, 26, quibus adde loca e scriptor. graecc. et latt. ap. Wetst. congesta. — Mirum tamen videbitur, poetam, v. 1-5. et v. 7-12. forma praeterita loqui: hoc autem versiculo formam futuram ex improuiso intercedere. Atque etiamsi non infrequens sit poetis, qui vaticinia canunt, eiusmodi saltus committere; hic tamen poetam verba haec ex antiquo carmine nobis deperdito mutuatum esse crediderim, id quod probabile redditur parallelismo membrorum, qui in omni nostro carmine nusquam perinde

ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος
7 ἀπ' αὐτῶν. Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων
ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ
τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ~ ὅμοιοι χρυσῷ,
καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων,
8 καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, καὶ οἱ
~ χρυσοῖ ὀδόν-

VARIAE LECTIONES.

v. 7. ὅμοιοι χρυσῷ. Retinuit Bengel. lectionem receptam: at Griesbachius aliam lectionem χρυσοι ciuitate donauit, quae eſt in plurr. vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 1 ap. Alt. 6 ap. Birch.

inde conſpicuus eſt, ac hoc loco. Hoc ferme exprimere voluiſſe videtur poeta: "huc profecto quadrabat dictum illud: *ζητησουσιν οἱ ανθρ.— απ' αυτων.*"

v. 7. Quae iam ſequuntur, ad ornatum pertinent, et ſingulares deſcribuntur corporum figurae, ad Joel 2, 4 ſq. ex parte expreſſae. Autore Niebuhrio (deſcript. Arabiae p. 173) dicitur vulgo apud orientales, locuſtae caput equo, pectus leoni, pedes camelo, ventrem ſerpenti, caudam ſcorpio, cornua virgineae comae ſimilia eſſe. *Ὁμοιωματα ὁμοια* noſtris auribus parum placet. *Ἱπποις*, Joel 2, 4. vid. locum Niebuhrii modo laudatum. Agmen locuſtarum equitum turmam referre videtur. *Στεφανοι*, galeis caput armati erant, tanquam coronis, ſeu re quadam, quae galeas referret, et quidem aureas, i. e. ſplendidas. *Ανθρωπων*, militum puta, truculenta facie in bellum prodeuntium.

v. 8. *Τριχας γυναικων*: non *ανθρωπων*, militum, ſed longiorem comam denſioremque, qualem virgines ſolent alere; Hieron. ad Ezech. 44, 20: "comam demittere proprie luxurioſorum eſt etc." *Οδοντες λεοντων*, i. e. *fortiſſimi*, Sir. 21, 3; Joel 1, 6; Plin. H. N. Lib. 11. cap. 29. Noli quidquam hic quaerere, quam ornatum poeticum, indicantem *forte* et immenſum, qua omnia vaſtabant Zelotae, impetum (Pſ. 57, 4), et effeminatam luxuriem, qua profundebant rapinas. Joſ. B. J. 4, 9, 10: *γυναικιζομενοι δε τας οψεις εφονων ταις δεξιαις*·

ὀδόντες αὐτῶν ὡς λεόντων ἦσαν, καὶ εἶχον 9
θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς, καὶ ἡ φωνὴ τῶν
πτερύγων αὐτῶν ὡς φωνὴ ἁρμάτων, ἵππων πολλῶν
τρεχόντων εἰς πόλεμον· καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας 10
σκορπίοις, καὶ κέντρα ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· ἡ
ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας
πέντε.

δεξιαις· θρυπτομενοι δε τοις βαδισμασιν επιοντες εξαπινης εγενοντο πολεμισται.

v. 9. Pergit poeta in describendis locustis imitari Joelem c. 2, 5–8. Θωρακας: pectora indicare videtur, quae habebant ὡς (cf. ad c. 5, 6.) σιδηρᾶ, i. e. fortiora, quam vulgare locustarum genus. Φωνη πτερυγων: *stridor alarum* refert stridorem ἁρματων, quando equorum agmen impetu ruit (genetiu. consequ.: alii tamen ante ἱππων praemittunt και, sensu eodem). De re hac legatur Plin. H. N. Lib. 2. c. 29.

v. 10. Caudam quidem habent et locustae, serpentum caudae similem, Bochart., Hieroz. Tom. 2. p. 475: verum haec monstra habebant caudam scorpiorum, i. e. semper mobilem, et aculeo (κεντρῳ) ad infligendos ictus instructam. Plin. H.N. 11, 25. de scorpionibus: "Semper cauda in ictu est, nulloque momento meditari cessat, ne quando desit occasioni." Ἡ εξουσια αυτων sc. ην, του etc. id. qu. εδοθη αυτοις, supra v. 5. Ita εξουσια de virtute, quam animantibus ingenuit natura, vsurpatur et infra v. 19. Μηνας πεντε, vid. supr. v. 5. — Caeterum admodum varie legitur hic versus, sensu tamen semper eodem. — Hactenus de Zelotis ipsis, quos, 1) quia armati incedebant, locustis, quorum corpora militum armaturam referunt, sed et 2) scorpis, quia misere affligebant et enecabant, conferre placuit: neque id sine caussa: neutrum enim animalculum solum exprimebat Zelotarum formam et scelera: proinde, vti legitur apud Horatium Art. poet. init., nouum quid effingendum erat. Vt tamen infestissimum suum erga gentis perditores odium grauius adhuc, si fieri poterat, testificetur, ne forte obliuiscatur quis, ex tartaro, malorum daemonum et Satanae ipsius sede, prouocatos eos a se esse, repetit eadem

11 πέντε. = Καὶ: ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου, ὄνομα αὐτῷ ἑβραϊστὶ Ἀβαδδὼν, ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων. — Ἡ

VARIAE LECTIONES.

v. 11. Και εχουσι. Seruat Bengeliana recenſio lectionem receptam, quum illud και abſit ex A, aliisque multis vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 3 ap. Birch. Editt. Compl. etc. Verſſ. Ar. Copt. Aeth. Areth. prob. Mill. 1454. Legitur et εχουσαι, ſine και.

v. 11, et angelum, ſeu praefectum voraginis illius, ducem eorum exercitui et anteſignanum praeficit. Inhaeret autem locuſtarum imagini, quarum agmen volatu incedens ducem quendam et quaſi imperatorem ſequitur, exploratores circumquaque mittit etc. Vid. Shaw, *travels* etc. Sigebert *de locuſtis* etc. ap. Eichh. Vol. II. p. 28. Iam vero earum locuſtarum, de quibus hic agitur, dux et praefectus eſt angelus Tartari, nouus quaſi Pluto ipſe. Scilicet iſtorum temporum daemonologia, quae cuilibet fere rei grauioris momenti angelum praeponebat, non potuit non angelum i. e. regem et imperatorem praeficere illi quoque carceri, cui immorabantur daemones mali, cf. Dan. 10, 13 - 20. Neque tamen contentus his poeta vlterius procedit, et nomen indit angelo iſti, ſub cuius tutela erat Tartarus, idque peſſimi ominis, Αβαδδων (quod in codd., vt nomina propria omnino, admodum varie ſcribitur), *perditor*, ab אבד, *perdidit*. Id proprie erat loci ipſius nomen. *Emek Hammelech*, fol. 15, 3: "infimus gehennae locus eſt Abaddon, vnde nemo emergit." Cf. *Jalkut Rubeni*, fol. 35, 2. Iungitur cum ᾅδης et θανατος, Prou. 15, 11; Job. 28, 22. Cf. loca Rabbin. apud Schöttg. ad h. l. Idem nomen iam et graece exprimit ex more ſuo, e. gr. infra c. 12, 9. Απολλυων. Credi poteſt poeta indicaſſe ducem Zelotarum vel Menahemum, Judae filium, Joſeph. B. J. 2, 17, vel Simonem Gorionidem, ibid. Lib. 4. c. 9: nec infenſiore facile nomine eos obiurgare potuit. Sane absque argutiis ea ſuſpicari poteris: licebit tamen cum Eichhornio omnem hunc locum ad mera ornamenta poematis referre, quae

Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν· ἰδοὺ ἔρχονται ἔτι δύο 12
οὐαὶ μετὰ ταῦτα.

Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα 13
φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τοῦ θυ-
σιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,
λέγου-

quae adhibenda erant poetae, quia agmen duce carere non potuit. Nescio quid praeferendum sit.

v. 12. Quae cuncta simulacra malorum quum praeteruecta essent phantasiam poetae, et quasi abiissent, ἀπηλθον, audire sibi videtur eiusdem praeconis vocem, qui c. 8, 13. triplicem malorum cumulum annunciauerat. — Sunt ergo haec non poetae narrantis verba, sed exclamantis ἐκ μεσουρανηματος angeli. Ἡ ουαι substantiue, vt בייא apud Rabb. vid. Schöttg. Μια, i. e. πρωτη, ad c. 5, 5.

---

v. 13. Sequitur altera pars (cf. ad init. capitis), alludens ad agmen Romanum, Vespasiano duce Judaeam ingressum. Narrat historia, inter varias belli vicissitudines omnia castella, locosque munitos a Romanis esse expugnatos, satisque crudeliter in miseros incolas ferro et igne saeuitum esse, Hierosolyma ipsa salua etiamnum et intacta. Hanc igitur stragem, quam hostilis exercitus, sicuti compererat vates, intulerat genti contra dominationem superiorum insurrecturae, et ipsam in coelo variis rerum simulacris delineatam cernit poeta, et symbolice aeque ac priora exponit, non historice; quapropter neque hic in singulis imaginis partibus explicandis curiosius elaborandum erit. Sed videamus, quosnam colores formasque, mirabiliores adhuc, si superis placet, et monstrosiores huic imagini admisceat.

Iubetur coelesti voce angelus, qui tuba cecinerat, soluere malos daemonas, qui hostili exercitui praeessent. Vox illa exsistit, vti supra c. 6, 6. εν μεσῳ των τεσσαρων ζωων, ita h. l. εκ των τεσσαρων κερατων (Ios. B. J. 5, 5. 6.) του θυσιαστηριου, cogitandumque est, poetam voluisse exprimere, coelestium illarum naturarum aliquam, quibus altare proxime adstabat, vocem hanc acclamasse. Ex eodem altari et preces pro seruandis piis Jouae cultoribus

14 λέγουσαν τῷ ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὁ ἔχων τὴν σάλπιγγα·
λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ
15 τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ. Καὶ ἐλύ-
θησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς
τὴν

VARIAE LECTIONES.

v. 14 et 15. Pro αγγελους et αγγελοι Cod. 30. Guelpherbytanus legit ανεμους et ανεμοι, quod indubie ex capite 7, 1 a corrigentis manu inuectum eſt, probante tamen Knittelio.

toribus exierant c. 8, 3. 4; et hoc loco dirae in aduerſarios prodeunt.

v. 14. Mala, quae inferre hic iubetur, ſunt turmae hoſtiles: iis autem duces praeficiendi erant, et praeficiuntur quatuor, et quidem, vt inſolita omnia, rebusque humanis maiora et aſperiora viderentur, angeli quatuor mali; quid quod illi quatuor, qui in remotiſſimis Orientis plagis, ad Euphratem in deſerto ſedem habebant, ſed et ibi carcere cohibebantur, Zach. 5, 11; Tob. 8, 3. ne inuito numine nocere poſſent. Daemonibus autem in locis deſertis ſedes aſſignari ſolebant, c. 18, 2; Matth. 12, 43. *Maimonides More Neuochim* c. 30: "Scribunt Zabii, quod — deſolata et deſerta loca — daemones horrendi incolant." Iam vero remotiſſimae terrarum verſus Orientem plagae Judaeis erant τα κατ' Ευφρατην, has nequibant complecti cogitatione aliter, quam vaſtiſſimam ſolitudinem: quia inviſa erat iſta terra, in qua triſte quondam exilium perpeſſa erat gens. Ex Oriente porro exiſtebat,, quidquid magnum erat et momenti grauioris (Jeſ. 41, 2, forte et Luc. 1, 78.) ſecundi vel adverſi. Vix ergo aliunde provocari poterat grauiſſima calamitas, quam inde. Quod autem certos quosdam angelos prouocat, τους τεσσαρας αγγ., opinioni cuidam Judaicae obſecutus feciſſe videtur, de qua tamen certi quid nil proditum eſt memoriae, ſicuti et omne daemonologiae iſtorum temporum ſyſtema multa habuit, quae nos quidem ignoramus. Iſtos tamen quatuor angelos, qui c. 7, 1. nominantur, caue cum his confundas: ſunt illae naturae bonae, hae malignae, illisque locus prorſus diuerſus a noſtro aſſignatur.

τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτὸν, ἵνα
ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὁ 16
ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο μυ-
ριάδες μυριάδων ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.
Καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, καὶ 17
τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν· ἔχοντας θώρακας
πυρίνους, καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις, καὶ αἱ
κεφα-

tur. Iam erit ſenſus: *e carcere emittendos eſſe malos daemonas, vt praeſint hoſtibus, atque ad clades Iudaeis infligendas eos excitent.* Et in his erit ſubſiſtendum, neque ad hiſtoriam rerum vere geſtarum reuocandum hoc, ſiquidem ex Oriente non aduentauerat Romanorum exercitus. Sed admodum varie incedunt interpretes, creduntque, Euphratem pro Tiberi, angelos 4 pro angelis tutelaribus nationum adverſus Judaeos in aciem eductarum etc. poſitos eſſe, aut exprimere 4 duces Veſpaſiani, ducem Arabiae, Africae, Alexandriae, Palaeſtinae etc.

v. 15. Mandata perficiuntur: catenis ſoluuntur daemones: prodeunt monſtra horrenda, ingentia, et hoſtili agmine graſſantur. Εις την ωραν — — ενιαυτον, vel *in ipſo momento deſtinati temporis, nec ſerius nec citius* (cf. Diſſ. exeget. Storr. Tub. 1795), vel, quod praeſtat, *quouis tempore.* Similiter Homerus paſſim, Odyſſ. κ, 469; λ, 294. Το τριτον, ad c. 8, 7. Ἱνα αποκτειν. pendet vel ab ἡτοιμασμενοι, vel, quod ſatius videtur, ab ελυθησαν.

v. 16. Ἱππικου. Equitatum potiſſimum adhibuiſſe poeta videtur, quo terribiliora monſtra in ſcenam producere poſſet. Δυο μυρ. μυριαδ. Cf. ſupr. 5, 11. Tantam autem cateruam non numerando cognoſcere poterat ipſe, ſed reſciuit ex narratione coeleſtis alicuius naturae, vt ſupra c. 7, 4. Subintelligi apud ηκουσα poteſt γαρ vel και, quod et in quibusdam correctum legitur, ſed rectius omnia vno tenore leguntur, nulla interſtinctione inter μυριαδων et ηκουσα, vt in verſiculi conſtructione anacoluthon adſit.

v. 17. Terribilis iam ſequitur imago horrore percutiens omnes artus. Οὑτως, ſc,

κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ
τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς
18 καὶ θεῖον. Ἀπὸ τῶν τριῶν πληγῶν τούτων
ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ
πυρὸς καὶ τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ θείου, τοῦ ἐκπο-
19 ρευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν· ἡ γὰρ
ἐξουσία τῶν ἵππων ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἐστι καὶ
ἐν

VARIAE LECTIONES.

v. 18. Απο των τριων πληγων τουτων, pro lect. text. rec. ὑπο των τριων τουτων adeſt in probatiſſimis teſtibus.

v. 19. Ἡ γαρ εξουσια — — ουραις αυτων, pro lect. rec. αἱ γαρ εξουσιαι αυτων εν τῳ στοματι αυτων εισι iisdem fere teſtibus probatur, ABC, multisque aliis vtr. fam. ap. Wetſt. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Verſſ. Syr. Arr. Copt. Aeth. Vulg. Andr. Areth.

ſc. εχοντας, *tales*: alii pro τοτε dictum volunt. Ὑακινθινος, *colorem hyacinthi* (floris vel gemmae) *referens*, i. e. *nigricantem*, qualis eſt chalybis perpoliti. Saep. in LXX occurrit. *Ferri* et chalybis politi, ſolisque radios reuerberantis adſpectus terrorem incutit, et imaginem belli caedisque profert: proinde thoraces ferreos finxit, verum, vt augeretur pauor, aliud quid, quo bellum graue eſſe ſolet, addit, thoracesque fingit πυρινους, i. e. *vere igneos*, *ignitos* (non: micantes vt ignis) et θειωδεις, *ſulphureum odorem exhalantes* (alii explicant pallidos). Quam tremenda omina, ferro omnia et igne eſſe vaſtanda! Quis tamen non contremiſcat conſpectis monſtris ipſis, quibus inſidet iſte equitatus? Κεφαλαι maxime, quoad iubam et rictum, leones referebant. Πυρ εκπορ. εκ των στομ. non metaphorice dictum, vt ap. Virg. Georg. 3, 85 etc. ſed vere conſpexiſſe ſe fingit poeta ignem, fumumque ſulphureum e naribus monſtrorum exhalatum.

v. 18. Peſtiferum vaporem exhalaſſe hic finguntur monſtra equina, quo ad modum venti illius peſtilentiſſimi Samum necabant homines. Haud

ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι
ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλὰς, καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι.
Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, οἳ οὐκ ἀπεκτάνθησαν 20
ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὔτε μετενόησαν ἐκ τῶν
ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι
τὰ δαιμόνια, καὶ τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ
ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χαλκᾶ, καὶ τὰ λίθινα, καὶ τὰ
ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται οὔτε ἀκούειν, οὔτε
περι-

Haud abſimilia ſunt illa Ouidii Met. 7. v. 104. — "Vulcanum naribus efflant Aeripedes tauri, tactaeque vaporibus herbae Ardent etc."

v. 19. Rationem reddere videtur, cur magna hominum pars afflatu illo peſtilenti periiſſe credenda ſit. Dixerat, halitum illum ex ore exire. Atqui, addit, non *vnum* os iis fuit (praeſens pro praeterito, quo propiora oculis obuerſentur, vt v. 10. 11 etc.), ſed *bina* ora: namque et cauda in oris rictum exibat. Ἡ εξουσια, cf. ſupra ad v. 10. Voces εν τῳ στοματι αυτων arctiſſime iungas cum εξουσια αυτων, vt illi ſubſtantiuo quaſi adiectiui loco adhaereant, ac ſi dici poſſet: ἡ εξουσια αυτων στοματικη. "Quod ore ſuo efficiebant hi equi [ἡ εξουσια (τουτων) των ἱππων εν τῳ στοματι αυτων]: non ſolum ore efficiebatur illo, quod in capite erat, ſed etiam cauda (εστι και εν ταις ουραις αυτων), ſeu: non ſolum ore ſpirant ignem etc. ſed et cauda; cauda enim ſerpentem refert, qui et ipſe os habet ſeu rictum, ex quo πυρ etc. exit: *ihre Mäulerkraft zeigte ſich auch am Schweiſe: denn dieſer war ſchlangenartig, und ebenfalls mit einem Maule verſehen.*" Εν αυταις (non ουραις, ſed κεφαλαις i. e. στομασιν ουρων) αδικουσι, ſc. πυρ, καπνον et θειον πνειοντες. Orientales amaſſe ex variis animalium generibus componere nouam aliquam et fabuloſam figuram, liquet. Pauſan. 8, 523. Accedunt autem ea, quae hic habentur, ad formam bicipitis ſerpentis, ſeu amphisbaenae, de qua fabulati ſunt veteres. Plin. H. N. 8, 35: "amphisbaenae geminum caput, hoc eſt et a cauda, tanquam parum eſſet, vno ore fundi venenum." Lucan. Pharſal. Lib. 9. v. 179. Heſych. αμφισβαι-

περιπατεῖν.
21 Καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῆς πορνείας αὐτῶν, οὔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.

Καὶ

φισβαινα, — — ὥστε τινας αμφισβητειν, μη δυο κεφαλας εχειν. Quod ſi ſummam calamitatem h. l. indicatam eſſe credit Hagen, quam et *ingreſſus* Judaeam exercitus intulerit, et *excedens* relicturus ſit, nimium profecto argutari videtur.

v. 20. 21. Sed ne tanta quidem clades meliorem frugem in hominibus protulit: imo in peruerſitate morum perſeuerarunt obſtinatiſſime, Οἱ λοιποι etc. ii, quos non tetigerat plaga, quae nonniſi partem (το τριτον) hominum abſumſerat. Si ad hiſtoriam belli Jud. reſpicere velis, intelliges tum eos, qui in prouinciis ſoſpites euaſerant, tum Hieroſolymitanos, quorum vrbs nondum obſidione cingebatur. Iam cumulantur flagitia gentis, de quibus et alibi cum ea expoſtulare ſolent vates, Deut. 32, 17; Pſ. 115, 5-8; Mal. 3, 5; Pſ. 10, 8; 50, 18. Apoc. 18, 23; 21, 18; 22, 15, quae tamen nil indicant aliud, niſi *flagitia omnimoda, ſine reſpectu ad certa quaedam exempla, belli Romani tempeſtate a Judaeis commiſſa*: licet et eiusmodi permulta inuenies relata a Joſepho B. J. Lib. 4, 9, 10; Lib. 5, 9, 4; 6, 2, 1. alibi; Tacit. Hiſt. V, 12. Maximam tamen difficultatem faceſſit interpretibus mentio idololatriae, ſeu adoratio των δαιμονιων (eo enim nomine vili et contemto gentilium idola a ſequioribus Judaeis compellabantur, 1 Cor. 10, 19-21). Horum vanitatem exprimit noſter tantum non ad verbum ex Daniele 5, 23. Sed occurrit difficultas illa, quod in idololatriae crimen ante Babylonicum exilium quidem ſaepiſſime impegerat Hebraeorum gens, poſtea tamen idem deteſtata erat vel maxime. Quapropter aliter haec explicantur: veluti de pertinacia praefracti animi et obſtinatiſſimi, cum Eichhornio, quia eandem obſtinationem maiores in ειδωλολατρεια exhibuerant; vel de auaritia et amore ſcelerato habendi, qui Eph. 5, 5; Col. 3, 5. idololatriae nomine nuncupatur; vel per metonymiam de omnibus cuiuscunque generis flagitiis; vel de vero idolorum cultu, quo crimine ne tum quidem va-

cua

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαί- Cap. X. 1
νοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, περιβεβλημένον νεφέλην,
καὶ

cua erat gens, ſiquidem permulti, aut Romanorum gratiam aucupantes, aut leuitati morum, et peruerſo aeui genio indulgentes, ad deorum gentilium puluinaria ſupplicabant, ſigna militaria adorabant, aquilam Iouis capitolini in templi tecto collocabant, Joſ. B. J. 6, 2, 2; 7, 3, 3. Atque aut hoc poſterius praeferendum duco, aut nulla alia de cauſſa addita haec eſſe credo, quam quod poetae menti inhaerebat locus iſte Danielis, quem exprimere carmine ſuo cupiebat.

Cap. X. Iam quia ne hac quidem ſtrage commonefacta gens reſipuerat, conſultiſſimum erat, clangere protinus ſeptima tuba, et extremo hoc claſſico prouocare totius gentis exitium. Quam grauiter autem et moleſte affectum putemus propenſiorem erga gentem ſuam poetae animum, vbi extremam illi perniciem a ſe annunciandam videbat. Sed erat ita in fatis. Ne moras quidem nectere datur vt ſupra c. 7, proxime ante reſignationem ſigilli ſeptimi: adeſt enim coelitus praeco diu. non, vt quidam volunt, ad pacem denuo offerendam, de ea enim ne verbum quidem, ſed qui nullam interfuturam moram affirmet. Tergiuerſatur tamen poeta et inuitiſſimus ad rem accedit eo ipſo, quod hunc nuncium in ſcenam producit, ſummo coeleſtis maieſtatis ſplendore fulgentem illum quidem. Iſte autem legatus, cuius forma et greſſus v. 1 - 3 ornatiſſime delineatur, 1) edocet poetam, certum eſſe et irreuocabile fatum, idque ſine mora perficiendum, delendum eſſe Judaeorum regnum, v. 4 - 6. 2) Sed ex iſto excidio proditurum eſſe ait regnum Chriſti, et rata fore diu. decreta, omni humano intellectu maiora (Rom. 11, 33 ſqq.), de beandis per Chriſtum hominibus, v. 7. 3) Tradit librum, in quo ingruentes rerum viciſſitudines erant conſignatae, v. 8 - 10, addens: 4) ipſum poetam laetius mox ex hoc libro et liberius propagaturum eſſe doctrinam ſalutarem v. 11: 5) delineandam ergo eſſe noui templi figuram, numine digniorem, in ſymbolum doctrinae melioris c. 11, 1. 2: 6) id enim templum mox frequentatum iri cultoribus, rectius Deum adoraturis, quia homines tandem aliquando

καὶ ἡ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ τὸ πρόσω-
πον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς
2 στύλοι πυρός. ~ Καὶ εἶχεν: ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ
βιβλαρίδιον ἠνεῳγμένον, καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ
τὸν δεξιὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ εὐώνυμον ἐπὶ
~ καὶ ἔχων τῆς

VARIAE LECTIONES.

v. 2. Pro και ειχεν legatur και εχων, quod eſt in ABC, all. ap. W. et Gr. 3 ap. Mt. 2 ap. Alt. 3 ap. Birch (apud quem Vatican. 579 habet κατειχον) prob. Millio 1358.

quando ad meliorem frugem redituri ſint. Id ita effertur: "duo martyres pro verioribus mortem oppetent, ſed reſuſcitati atque in coelum elati luculentiſſimum documentum exhibebunt, veriora eſſe praeferenda," c. 11, 3 - 13. — Apparet autem ſub huius praeconis effigie aut ex miniſtris Meſſiae aliquis, qui ei erat a ſecretioribus, aut Meſſias ipſe (c. 11, 3), cuius imaginem, licet in coelo ſub agni figura depictam, non tamen dubitat variare poeta, quotiescunque e coelo egreſſum in terra ingredientem eundem inducit, vid. cap. 12 et 19, cf. Prolegom. p. 90. Hinc clariore luce prae caeteris angelis hic noſter fulget.

v. 1. Ισχυρον, ad ſummam Meſſ. potentiam indicandam. Καταβαιν. vid. ad c. 4, init. Νεφελην, qui eſt amictus naturarum coeleſtium, quum mortalibus ſpectandas ſe praebere nolunt. Quae ſunt in Virg. Aen. 1, 415. aut Iliad. γ, 38. prorſus aliorſum tendunt. Ιρις. Non pacis oblatae, ſed ſplendoris omnino ſymbolum eſt, et quidem gratius quid et ſuauius, quod temperaret nimium fulgorem, cf. ad 4. 3. Στυλοι πυρος. Pedes nulli rei conuenientius comparantur, quam στυλοις, ſuntque πυρος, ad ſplendorem indicandum: cf. c. 1, 15. 16. et omnino Ezech. 1, 26 - 28. Nil ergo exprimitur, niſi hoc: *totus a capite ad calcem ſplendore coruſcabat.*

v. 2. Βιβλαριδιον (cf. var. lect. ad v. 9), forma diminutiua. Indicatur vel idem illud βιβλιον, idem ille fati liber, qui c. 5, 1. a vate in coelo conſpectus erat, vel, quia vix credendum, ex tabu-

τῆς γῆς, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, ὥσπερ 3
λέων μυκᾶται. Καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ
βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς. Καὶ ὅτε ἐλάλησαν 4
αἱ ἑπτὰ βρονταὶ, ἔμελλον γράφειν· καὶ ἤκουσα
φωνὴν

tabulis publicis coeleſtibus autographum vllum in terras demiſſum iri, epitome eiusdem, vt ap. Ezech. 2, 9. κεφαλις βιβλ. Non tamen hoc βιβλαριδιον, ſed βιβλιον ipſum c. 5, 1. ſummam argumenti carminis noſtri efficit, licet intt. nonnulli, e. gr. Oporinus, ad hoc potiſſimum βιβλαριδιον animum aduerterint. Ανεωγμενον, quia iam detracta erant inuolucra, argumentumque omnibus terris erat patefaciendum. Θαλασσης — γης. Nil exprimitur, niſi ισχυς, v. 1, inceſſus firmus, et forma coloſſica et gigantea. Hom. Il. δ, 443; Virg. Aen. 4, 177; Jeſ. 66, 1; Sapient. 18, 16; Giddim fol. 68, 2: "Asmodaeus vinculis ſolutus, vnum pedem in terra, alterum in coelo poſuit." Admodum peccarunt pictores olim, qui biblia figuris aeneis exornarunt, eo quod, quae ſymbolice hic dicuntur, verbotenus intelligentes, veram nubem, veros στυλους imagine hic reddiderunt, angelumque lucis transformarunt in monſtrum.

v. 3. Tam fortem naturam et validam non decebat vox tenuis et exilis, ſed grauis et omnia penetrans: cf. ad 1, 10. Μυκαται. Proprie de tauris dicitur verbum. Phavorin. βρυχασθαι επι λεοντος; μυκασθαι επι βοος: ſed promiſcue vſurpantur, Theocrit. Idyll. 26, 20. Vox autem illa longe lateque perſonans recitauit argumentum libelli; atque inter legendum adſtrepit omnis natura grauiſſimo tonitru. Αἱ ἑπτα βρονται: numerum multiplicat ad fortitudinem ſtrepitus ſignificandam, et ex more ſuo ſeptenarium eligit: nec ſine ratione articulus αἱ praefigitur (qui male in quibusdam codd. deeſt), quia indicantur ſeptem tonitrua potiora, ſiquidem e miniſterio, apparatu etc. coeleſti ſeptem ex vnoquoque genere prae caeteris eminent, vt τα ἑπτα πνευματα, αἱ ἑπτα αγγελοι etc. Angelum ipſum fauſta chriſtianis, tonitrua autem diras aduerſariis annunciaſſe euicit Eichhornius, idque ex ſequentibus probabile redditur.

v. 4. Articulata, vt aiunt, voce loquuta tonitrua finguntur, et praenunciaſſe mala

φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν· σφράγισον ἃ
ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταὶ, καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς
5 Καὶ ὁ ἄγγελος, ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσῃς
καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν δεξιὰν
6 εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν
καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος
οὐκέτ

VARIAE LECTIONES.

v. 4. Μη ταυτα γραψ. Pro eo habent μετα ταυτα γρ. 3 ap. Wetst. et Gr. 1 ap. Matth. 1 ap. Birch. Editt. Complut. etc. quod tamen a nemine probatum inuenio.

mala omnia aduerfariis chriſtiani nominis et funeſtiſſimum exitium. Σφραγιζειν eſt *abſcondere*, *celare*, ne innoteſcat res, ſed quaſi ſigillo clauſa maneant, Dan. 8, 26; 9, 24; 12, 4; Apoc. 22, 10. *Haec memoria teneto, tibique ſeruato, aliis autem non promulgato.* Similia praecipiuntur in *Sohar Chadaſch* fol. 43, 1. vid. Schöttg. ad h. l. Iubetur hic poeta, diras imprecationes et extremam Judaeorum cladem non promulgare, cui mandato morem gerens infra c. 11, 15 ſqq., vbi tertium illud *vae* exponendum erat, non tam exitium gentis ſuae carmini intexit, quam iis immoratur, quae fauſta inde et ſalutaria rei chriſtianae emerſerint, ſicut infra ſuo loco pluribus exponemus. Atque hic miramur ſummo iure artificium poetae, qui, quae ob amorem erga gentem ſuam ne praeſagire quidem, nedum carmine promulgare auſus erat, idcirco reticenda fuiſſe fingit, quia a legato coeleſti de ſilentio ſeruando monitus erat.

v. 5. 6. Interpoſito iam iuramento absque mora vllum euentum habitura omnia affirmat legatus. Ηιρε την χειρ ad morem iurantium, Genes. 14, 22; Num. 14, 30; Deut. 32, 40; Dan. 12, 7, quem locum omnem hic expreſſiſſe credendus eſt noſter. *Targum. Hieroſ.* ad Num. 14, 30: "Eleuaui manum meam in iuramento." Εν, *apud*, ב

abel

οὐκέτι ἔσται, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς 7
τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, καὶ
ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, ὡς εὐηγγέλισε
τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις τοῖς προφήταις.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Τοις — δουλοις, προφηταις. Retinuit Bengel. faciliorem construct. textus recepti, quum Griesb. duriorem cum accusatiuo in textum admittat τους — δουλους, τους προφητας probb. Mill. 1308, Wetst. etc. quae est in probatissimis codd. Eiusmodi variationes et alibi occurrunt.

abest e multis codd., vt sit ὠμωσε τω ζωντι, sine sensu commodo, et contra Dan. 12, 7. Ὁς εκτισε etc. Haec ad sanctitatem iuramenti indicandam ornatius adduntur. Χρονος, *mora*, *procrastinatio*, vt χρονιζειν, *morari*, *tergiuersari* etc. Hesych. διατριβειν. Hebr. 10, 37; Habac. 2, 3.

v. 7. Εν ταις ἡμ. — σαλπιζειν ex nimia redundantia Hebraism. positum est pro εν τω σαλπιζειν τον ἑβδομον αγγελον. Tanta vbertate redundare solet oratio prophetica, quae et circa temporum formas excidit saepissime grammatices regulis, vt h. l., vbi pro ετελεσθη dicendum erat τελεσθησεται, quemadmodum et legitur τελεσθη. Μυστηριον του Θεου est vel *religio christiana*, crebro ita vocata, vid. ad Eph. 1, 9; 6, 19; Col. 1, 26. 27; 1 Tim. 3, 9: atqui christianismus euerso demum Judaismo nacturus esse τελειοτητα suam credi poterat; vel, quod denique eodem redit, decretum diuinum, Judaeorum gentem non iam, vt antea, inprimis caram numini fore et acceptam, sed christianos futuros eidem in deliciis: id autem vocabatur μυστηριον, vel quod pertinebat ad decreta diuina omnino, quae abdita sunt hominibus vulgaribus et inaccessa (cf. supra ad c. 5, init.), vel quod longe excedebat hocce numinis decretum omnia, quae Judaeorum mens et intellectus capere poterat (Actor. 10; Rom. 11, 33 sqq.). Sed quae vulgus hominum ignorat, ea dilectioribus sibi et familiarioribus prophetis nota tamen facit Joua, Amos 3, 7: quapropter et hic additur, haec quoque diuina decreta olim iam innotuisse vatibus pri-

 scis,

8 Καὶ ἡ φωνὴ, ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλι
λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ καὶ λέγουσα· ὕπαγε, λάβε τ
βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ ἀγγέλο
τοῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς
9 Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ
δοῦναί μοι τὸ βιβλιδάριον. Καὶ λέγει μοι· λάβε
καὶ κατάφαγε αὐτό· καὶ πικρανεῖ σου τὴν κοιλίαν
ἀλλ' ἐν τῷ στόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς μέλι.
10 Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ
ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό· καὶ ἦν ἐν τῷ
στόματί μου, ὡς μέλι γλυκύ, καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτὸ
ἐπι-

VARIAE LECTIONES.

v. 9. Δοῦναι. Ita legendum pro faciliori lectione recepti δος, aſſentientibus AC, mult. all. ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 2 ap. Birch. Syr. Vulg. Areth. prob. Mill. 1248. Wetſt. Gr. cf. ſupra 3, 18.

Ibid. vt et v. 8. varie ſcribitur βιβλιον, βιβλαριδιον, βιβλαριον, βιβλιδαριον.

ſcis, atque huc referenda eſſe eorum carmina, quotiescunque eiusmodi quid canant. Quaecunque ergo adfutura aliquando ſperabantur, licet ignotum eſſet, quando: ea, quia, dum verſabatur in terris Meſſias, nondum contigerant omnia et ad τελειοτητα perducta erant, nunc tamen, quum rediturus ſit Meſſias, certiſſime euentura eſſe angelus annunciat et conſummatum iri. Iam quia grata haec erant et laetiſſima, vocem ευαγγιλιζειν adhibet.

v. 8. Tantum compererat vates, cruentum quidem et funeſtiſſimum Judaeis imminere exitium, ſed fauſtiſſima omnia et laetiſſima inde profectura eſſe. Hinc iam iubetur, vti reticere triſtia (v. 4), ita promulgare laetiora. Ἡ φωνη, eadem, quae v. 4. Et hic quoque orationem ex Hebraeorum more redundantiſſimam inuenies.

v. 9. 10. Expreſſa haec ex Ezech. 3, 1 - 3. Καταφαγε. Doctrinam, praecepta, ſicut omne id, quo libenter occupamur, quo carere nequimus

ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου. Καὶ λέγει μοι· δεῖ 11
σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ
γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.

Καὶ

mus, cibo ſolebant conferre Judaei, Ezech. 2, 9. 10; 3, 1-3; Jo. 4, 34, vnde καταφαγειν βιβλιον ſignificat argumentum libri alicuius 1) *auide et cupide pernoſcere*, fere vt nos loquimur *verſchlingen*, 2) *penitius cognoſcere*, et tanquam cibum in ſuccum quaſi et ſanguinem conuertere, Artemidor. Oneirocr. Lib. 2. c. 50. Εσθιειν δε βιβλια παιδευταις και σοφισταις και τοις απο λογων η βιβλιων πορίζομενοις (ſich nährend) συμφερει etc. Πικρανει etc. *linguam quidem et palatum iucundiſſima afficiet dulcedine, ſed tormina mox patieris*, Ezech. 3, 3; Jer. 15, 16; Job. 20, 14. Neque obſcurum eſt, quo haec tendant. Quippe Joannes, qui ardentiſſimo pro re chriſtiana flagrabat ſtudio, dulciſſimum ſane illud et exoptatiſſimum comperibat, fore vt victrix illa exiſteret omniumque gentium domina: ſed idem, in gentem Judaicam mirum quantum propenſus, dolebat vehementiſſime, non poſſe Judaismum, quod in votis impenſioribus erat, iungi et coaleſcere cum Chriſtianismo, ſed illum euertendum eſſe funditus, vt huic regnum ſtabiliretur et dominium. Itaque res ipſa et producendus effectus dulciſſimus erat, ſed media et quaſi inſtrumenta triſtiſſima.

v. 11. Quid laetius poetae accidere potuit et exoptatius, qui ſupra quidem libri argumentum pernoſcere geſtiebat, atque, quum de eo deſperandum eſſe animaduerteret, in lachrymas effundebatur c. 5, 4, iam autem librum apertum manu tenebat ipſe? Hoc erat in votis: ſed angebatur etiamnum animus; itaque haec, vti videtur, loquitur angelus, vt animus addatur Joanni, ob inſtantem Judaicae gentis cladem triſtitia affecto, ſenſu hoc: *tam laetum iſtud oraculum, chriſtianam cauſſam victricem fore, promulgandum tibi erit vbique gentium*, ex oppoſito eorum, quae reticere iuſſus erat v. 4. Παλιν, ſcil. quando reuocatus ex exilio ad dilectiſſimos tibi coetus redieris. Erit munus tuum, προφητευειν, 1) *tradere* doctrinam chriſtianam omnino (vt Matth. 7, 22.) et quidem 2) in ea tradenda

illu-

Cap. XI. 1 Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ λέγων·
ἔγειραι καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τ
θυσιαστήριον, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ
2 καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω,
κα

VARIAE LECTIONES.

v. 1. λεγων. Asperrimum anacoluthon, quod ita attemperar conatur textus communis, vt ante λεγων inferantur: και ὁ αγγελο ειστηκει, quod tamen ex Zach. 2, 3; 3, 5. illatum videtur, defide raturque in A pluribusque aliis vtr. fam. ap. Wetst. et Gr. 2 ap Mt. 4 ap. Alt. omnibusque ap. Birch. praeter Vatic. 366, editi Erasmi, Colinaei, Verss. Copt. Arm. Aeth. Arr. Vulg. Andr Areth. — Hagen supplet: και εν τῳ βιβλαριδιῳ γεγραμμενον ην.

illustrem eiusdem victoriam *praesagire*, idque επι λαοις, per omnem Asiam et adiacentes tractus; quasi dicere velit: *nun hast du deinen Wunsch erreicht: nun hast du das Buch: nun belehre die Völker daraus, und sey unbekümmert: bald wird eine glücklichere Periode anheben.* Sunt, qui explicent, "vaticinandum tibi erit non solum de eis (επι, vt עַל, pro περι), quae Judaeos spectant, sed accedent plurima alia oracula promulganda a te, quae alias gentes spectant, vel ea attingunt, quae ab ethnicis imperatoribus etc. imminebunt rei christianae." Non placet, quia dicendum fuisset επι λαους etc. vti Ezech. 25, 2 etc. Alii alias explicationes satis precarias praeferunt.

Cap. XI continua seri pergit prioribusque iungitu quia idem angelus loquitu qui coelitus descenderat c. 10

v. 1. 2. Καλαμος, arund qua vtebantur veteres a *metiendum* et *scribendum* Ὁμοιος ραβδῳ innuere vid tur *magnitudinem* arundini quae *baculum* seu *scipione* referebat. Εδοθη μοι, sc. υπ του αγγελου, qui eiusmo instrumenta manu gerere i ducitur et Ezech. 40, 3 Zach. 2, init. Non qu dem e coelo perticam secu duxisse repraesentatur ang lus; sed finge tibi, prop adiacuisse eam ibi, vbi Joa nes in insula Patmo vers batur, dum haec videba monstratamque ab ange fuisse. Ante λεγων supple dum erit eiusmodi qui qua

καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι·
καὶ

quale inuenitur in textu recepto: vid. Var. Lect. Ναος indicat *ſanctum* in templo, quum ἱερον *templum omne*, atria, ſanctum et ſanctiſſimum complectatur. In hoc ſancto aderat θυσιαστηριον, i.e. *altare ſuffitus* (non illud, in quo holocauſta offerebantur, in veſtibulo exſtructum), in quo inter preces thura adolebantur, fere vt nunc in templis catholicis. Προσκυνουντας, qui ſtabant prope altare ſuffitus, et Jouae ſupplicabant. Μετρειν τους προσκυνουντας autem dictum eſt, pro μετρειν τοπον εκεινον, εν ᾧ εισιν οἱ προσκυνουντες, aream templi iuxta altare ſuffitus. — Αυλη εξωθεν, Ezech. 10, 5. *atrium, veſtibulum*, cum becis ſacellisque, quae ibidem erant exſtructa. Εκβαλε εξω explicatur per ſequentia μη μετρησης, vt haec του ἱερου pars quaſi *abeat et foras eiiciatur*. Εδοθη τοις εθνεσι, *conceſſa eſt iſta pars et quaſi aſſignata gentilibus, quam flagitiis ſuis profanent*. Ita fere παραδιδωναι vſurpatur Rom. 1, 28. Πατειν vſurpatur *de euerſionibus, quae bellis et tumultibus fiunt*, Luc. 21, 24; 1 Macc. 4, 60; nec non *de ſacrorum profanationibus*, 1 Macc. 3, 45; Dan. 8, 13; 9, 27. Praegnans autem phraſis, dicta pro: και πατησουσιν αυτην την αυλην, και την ἁγιαν πολιν. *Summa imis, ſacra profanis miſcebunt, ita tamen vt ſanctum maneat intactum;* hoc itaque a partibus profanatis ſeiungendum erit. Μηνας τεσσαρ. δυο. 42 menſes, ſeu 1260 dies, v. 3, indicant *tempus* 3½ *annorum*. — Sic expeditis verbis ſingulis, de rebus ipſis pauca annotanda erunt. Et primo quidem numerus 3½ mere ſymbolicus eſt et commentitius, atque e Daniele expreſſus, qui per 3½ annos graſſatum in Judaeos immani ſuperbia Antiochum Epiphanem refert, vt adeo pro *indefinito tempore cuiuslibet tandem calamitatis publicae*, quae voce πατειν indicatur, poſitum eſſe tempus definitum 3½ annorum credi poſſit. Cf. Eichhorn. ad h. l. et infra in Excurſ. 2. Nam qui belli Judaici tempus vere expreſſum hoc numero cum Wetſtenio etc. credunt, parum rectum ineunt calculum, ſiquidem illud ab autumno anni 66 vsque ad autumnum anni 70 protractum per quatuor annos continuabatur. — Quid tamen per το πατειν τα εθνη intelligendum ſit, ita habeto, vt non Romanos indi-

καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαράκον-

indicaſſe videatur poeta (illi enim tum quidem nondum ingreſſi erant templum, et poſtea non profanauerant, ſed funditus euerterant); ſed cohortem illam Zelotarum Idumaeorum, praedonum, latronumque (legeſis Joſ. B. J. 4, 3 ſq. 5, 1 ſq.), ad quos alluſerat c. 9, 1 ſqq. quos haud vehementioribus facile conuiciis poterat proſcindere, quam ſi eos inuiſo nomine τῶν ἐθνῶν, גּוֹיִם, ſalutaret, quia peius illi ac ſceleſtius in ſacra graſſati erant, quam gentes ipſae, ſupr. ad c. 9, 6. 20. (pari modo et infra v. 8 Hieroſolymam ob morum peruerſitatem Sodoma et Aegyptum appellat). — Denique quaeri poteſt, quodnam tandem templum metiri poeta iubeatur, quum verſetur in inſula Patmo: et quem in finem ea omnia mandata ei ſint. Atque hic ex mente Ill. Eichhornii vrbs Hieroſolyma cum templo in theatro coeleſti poetae oculis obuerſabatur: idque exprimebatur carmine, ne dubium maneret lectoribus, cuiusnam vrbis excidium praeſagiret vates. Traditur autem poetae pertica ſiue decempeda, quam ſanctuario ſoli admoueat, neutiquam tamen veſtibulo, vt indicetur, illud, quod in religione Moſaica primum erat et palmarium caput, cultum vnius Dei, manſurum eſſe in religione chriſtiana, at vero ſacrificia, caerimoniarumque ſtrepitum ceſſaturum, Matth. 5, 17. Cui tamen explicationi Viri Perilluſtris omni ex parte ſubſcribere nequeo. Neque enim perſuadere mihi poſſum, tam ſollicitum ſe et h. l. et alibi, vt exiſtimat Vir egregius, exhibuiſſe poetam in monſtranda lectoribus via, qua incedendo recte interpretari poſſint carmen: neque illuceſcit, quo pacto ipſi, mortali, licet ecſtaſi ad ſedes beatorum translato, datum fuerit et permiſſum, immiſcere ſe coeleſtibus, et arundine ſeu menſura terreſtri comprehendere coeleſtem templi effigiem, c. 8, 3; 11, 19. Cogitemus vero, e coelo in terram deſcendiſſe angelum iſtum c. 10, 1, adeoque Joannem in Patmo verſari, et, ſi vere apparuerit in coelo ſublimior aliqua Hieroſolymorum effigies, procul tamen et e longinquo a poeta eam conſpectam fuiſſe. Quapropter ſatius videtur ita ferme prioribus haec iungere: Laetius hinc iam Joanni et felicius futurum euan-

ῥάκοντα δύο. Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, 3 καὶ

euangelii praeconium augu- ratus fuerat angelus, c. 10, 11: proinde accingere ſe Joannes ad ſubeundum illud ſuadetur, et primo quidem figuram delineare templi noui, quod ad Moſaici quidem templi archetypum efformandum ſit, ita tamen, vt nonniſi ſanctum cum ſanctiſſimo, θυσιαστήριον cum area, in qua congregari poſſint, qui preces et thura adolere ſummo numini velint, retineatur, omittantur autem et quaſi eiiciantur ex figura iſta altaria, in quibus offerebantur ſacrificia, et omne atrium veſtibulumque, quod iam dudum pollutum ſit et profanatum. Audire ergo ſibi videtur poeta hanc ferme exhortationem: "Auf! entwirf den Riſs zum neuen Tempel Gottes, und zum Altare der Anbetung: aber den entweiheten Vorhof laſs daraus weg." Quam explicationem ſi praetuleris, κάλαμος non ſolum arundo menſoria erit, cui inciſa erat menſura pedum, ſed et arundo ſcriptoria, qua ad veterum morem arenae inſcriberet delineatam noui templi figuram. Ne ea quidem, quae infra c. 21, 22. adſunt, huic ſententiae multum repugnabunt, ſiquidem ea in coelo delineata viderat poeta, haec in terra delineat mortalis ipſe.

v. 3 ſqq. ita prioribus iunge: *Vtque hoc templum frequens ſit adorantium numero, claris et indubitatis oſtentis efficietur, vt tandem aliquando reſipiſcant homines et veriora amplectantur.* Hinc iam altius inſurgit oratio, coloremque nanciſcitur, qui vaticinia decet: miri ſaltus: promiſcue adhibita verborum tempora: ſacris involucris recondita omnia, nec ex poetae noſtri, ſed ex angeli eiusdem ore profecta, quem aut Meſſiae miniſtrum a ſecretioribus aut Meſſiam ipſum repraeſentare annotavimus iam ſupra, ad c. 10, init. poſteriorem autem ſententiam amplecti eo procliuiores ſumus, quod et librum illum, cui reſignando nemo alius par inuentus erat, nemini tradidiſſe alii hinc cogitandus eſt: et v. 3 eos qui martyrium melioris doctrinae ſubituri ſint, μάρτυράς *ſuos* nominat. Loquitur ergo, ni ex veterum vatum more Jouam ipſum loqui praetuleris, hic Meſſias, et oſtenta, quibus meliorem in hominum animis frugem effecturus ſit, haec fore annunciat:

Proxi-

καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα,

Proxime ante Meſſiae tempora Moſem et Eliam in terras de coelo redituros eſſe, conſtans erat Judaeorum opinio, Mal. 4, 5; Matth. 17, 3. (praeceſſerat autem Jeſum vere Meſſiam Joannes baptiſta). Iam vero, quum primus Jeſu in terras aduentus nondum firmum ſatis et ab aduerſariis intactum conſtituiſſe videretur rei chriſtianae regnum, ideoque eiusdem reditus ad conſummanda omnia exſpectaretur (cf. proleg. p. 63): annunciatur hic, fore, vt, quemadmodum olim Joannes *aduenientem* in terras, ita nunc duo martyres *redeuntem* Meſſiam antecedant, animosque ad ſuſcipiendum eum procliues reddant. *Duos* autem nominat, vel ad ſimilitudinem Moſis et Eliae, vel ad ſignificandum, reditum Meſſiae grauioris fore momenti, quam primum aduentum (cf, infr. ad v. 14). Hi autem martyres, ait, 1) ſumma cum vi et ενεργεια teſtimonium exhibebunt, v. 3 - 7. 2) Sed repudiabuntur ab omnibus, quid quod miſeranda morte peribunt, v. 8 - 10. 3) Reſuſcitabuntur autem, vt olim Meſſias ipſe, et in coelum ſuſcipientur cum multa hoſtium clade, v. 11. 12. 4) Et his tandem ſignis perculſi hoſtes Jeſum Meſſiam mox rediturum amplectentur, v. 13.

Δωσω ſc. poteſtatem, officium, munus, aut ſimile quid, vt ſaepiſſime in carmine noſtro, e. gr. 9, 5 etc. Debuerat inſequi προφητευειν: id autem ex Hebraismo effertur και προφητευσουσι, ונתתי ויתנבאו. Προφητευσουσι autem, quia ſunt μαρτυρες μου, de reditu meo loquuti (vt quondam Joannes baptiſta de aduentu meo μαρτυρ erat, Jo. 1, 15), ſubito me rediturum eſſe in terras ad vindictam ab aduerſariis meis exigendam: proinde non amplius reſiſtendum eſſe, ſed reſipiſcendum et obſequendum. Porro docebunt iſta περιβεβλημ. σακκους, ciliciis induti, ex more prophetarum ſummam calamitatem annunciantium (fere vt Jeſ, 20, 2. 3. 4), vt excitentur audientes, poenitentiam agere, et veſtimenta lugubria induere, Jon. 3, 6 ſqq.; Matth. 11, 21. Denique praedicabunt iſta ἡμερας 1260, (quod idem eſt ac 42 menſes, qui ſi per 30 dies multiplicantur, exit numerus 1260 dierum): *per omne tempus, calamitatis iſtius publicae* (ſupra

κοντα, περιβεβλημένοι σάκκους. Οὗτοί εἰσιν 4
αἱ δύο ἐλαῖαι καὶ αἱ δύο λυχνίαι, αἱ ἐνώπιον τοῦ
κυρίου τῆς γῆς ἑστῶτες. Καὶ εἴ τις αὐτοὺς 5
θέλει ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος
αὐτῶν,

VARIAE LECTIONES.

v. 4. Εστωτες. Ita legendum pro lectione recepta ἑστωσαι, ad mitigandam afperitatem efficta. Θεου autem pro Κυριου (J. C.) orthodoxorum dogmata refert. Proinde repudiandum vtrumque. Noftra lectio adeft in AC pluribusque aliis ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Syr. Ar. Copt. Aeth. Vulg. Andr. Areth. et apud varios latinos, prob. Mill. proleg. §. 655 et 1008.

(fupra ad v. 2), vt fignificent, cladem, qua nunc affliguntur mortales, nonnifi praefagium effe malorum multo grauiorum, quando ad repofcendam vltionem vere rediturus fit Meffias ipfe.

v. 4. Hinc iam in laudes horum martyrum excurrens ita incedit poeta, vt plurima, quae Mofi, legislatori primo, Eliae, qui ei dignitate par habebatur (1 Reg. 19, 10. coll. Exod. 34, 8. 9.), et Serubabeli, qui cum Jofua inftaurauerat Judaeorum ciuitatem (Esr. 2, 2; 3, 2; Hagg. 1, 1; Zach. 4, 6), magna contigerant et illuftria, in eis quoque apparitura praedicet. Ἐλαιαι, λυχνιαι. Vtraque imagine apud Zachariam 4, 2. laudes Serubabelis et Jofuae extolluntur, quod illi refurgentem Judaeorum rempublicam, et in nouis incunabulis debilem adhuc et labantem confilio fuo et auctoritate muniuerant, adeoque olearum inftar quafi oleum infuderant lampadi, aut lucernarum inftar tenebras diffipauerant. Ενωπ. τ. κυρ. τ. γης ἑστωτ. expreffum ex Zach. 4, 14, ita tamen, vt κυριος h. l. ad Jefum referendum videatur, cf. var. lect. Senfus ergo: "Iam non, vt olim, Serubabel cum Jofua, fed hi duo martyres mei digni funt, qui iftis encomiis ornentur: Diefs find erft die rechten Oelkinder (die kraftvolleften Landesretter), von denen Zacharias fpricht."

v. 5. Πυρ εκπορευεται. Indicatur verborum, quibus in-

αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν· καὶ
εἴ τις θέλει αὐτοὺς ἀδικῆσαι, οὕτως δεῖ αὐτὸν
6 ἀποκτανθῆναι. Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι
τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ ὑετὸς βρέχῃ τὰς ἡμέρας τῆς
προφητείας αὐτῶν· καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν
ὑδάτων, στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι
τὴν γῆν ἐν πάσῃ πληγῇ ὁσάκις ἐὰν θελήσωσι.
7 Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ
θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει μετ᾽
αὐτῶν

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Τὸ ἀναβαῖνον. Pro eo Cod. A legit τέταρτον nullo ſenſu: ſed is ſolus paruae auctoritatis eſt. Grotius ex coniectura: τὸ τερατώτιον, *das Wunderthier*.

increpabant aduerſarios, vis et pondus, imagine perſimili illi, quae cap. 1, 16. aderat. Apollodor. biblioth. 1, 6. de Typhone. Virg. Aen. 8, 199 etc. cf. Wetſten.

v. 6. Iam ex Eliae, vt v. 4 ex Serubabelis et Joſuae, vita mutuatur poeta auctoritatis horum martyrum ſymbola, quo v. 5 quidem nondum reſpexiſſe videtur, quia 2 Reg. 1, 10. 12. 14, vt vulgo affertur, non ex ore Eliae, ſed e coelo ignis prodibat, niſi explicare velis: ſimulac aperiunt os, ignemque e coelo prouocant, deſcendit illico flamma etc. — At quae ſequuntur, manifeſto inde ſunt petita. Κλεῖσαι etc. vt quondam Eliae temporibus 1 Reg. 17 ſq.; Jac. 5, 17. Eſt phraſis Judaica. *Targum. Hieroſ.* ad Gen. 30, 22: "Quatuor claues ſunt in manu Dei, *clauis pluuiae*, alimenti, ſepulcrorum, mulieris ſterilis." Cf. ſupra ad c. 1, 18. — Sed et ad Moſem reſpicitur. Εἰς αἷμα etc. vt Moſes fecit, Exod. 7, 17. Πατάξαι — θελήσωσι, ſicuti idem Moſes, cf. omnino Exod. c. 7. — c. 10. Nolimus autem hic reſpicere ad ea, quae vere euenerunt, ſicuti quidam reſpiciunt ad aquarum penuriam, qua laborabant Judaei, Joſ. B. J. 5, 9, 4. — Ceterum varie legitur hic verſiculus, ſenſu eodem.

v. 7. *Sed etiamſi ſumma auctoritate pollent, aliquando*

αὐτῶν πόλεμον, καὶ νικήσει αὐτοὺς καὶ ἀποκτενεῖ
αὐτούς. Καὶ τὸ πτῶμα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλα- 8
τείας

VARIAE LECTIONES.

v. 8. Το πτωμα. Ita ex difficiliore lectione legendum pro lect. recepta τα πτωματα, vt collectiue dictum ſit, Pſ. 79, 2; Eſ. 26, 19; Jer. 34, 20. Legitur ita in ABC, plur. all. ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 1 ap. Alt. 3 ap. Birch. Copt. Areth.

Ibid. αυτων legendum pro ἡμων, quod eſt in text. vulg. Sed noſtrum eſt in ABC, 17 all. ex vtr. fam. ap. W. et Gr. 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 6 ap. Birch. Editt. Compl. etc. Verſſ. Syr. Ar. Copt. Aeth. Vulg. Origen. Andr. Areth. prob. Mill. 1009. Lectio recepta ex aliis locis vulgaribus epiſtolarum Paullinarum etc. videtur efformata eſſe. Cf. commentar. Difficilior autem lectio praeferenda erit.

do tamen et in hos vi et ſuperbia agetur, et morte violenta occumbent. Μαρτυρια id. qu. προφητεια, עדות, *obteſtatio, vt ad meliorem frugem redeat gens, quandoquidem immineat Meſſiae reditus.* Hanc μαρτυριαν dicuntur τελεσαι ſeu πληρωσαι tunc, quum per tantum temporis ſpatium munere ſuo functi fuerint, quantum ex decretis diu. eis erat conſtitutum. — Iam dicendum erat: *morte ſuccumbent martyriumque implebunt:* — exornatius autem illud effert poeta necemque eis afferendam repetit a bellua immani; vt adeo hic prima bellua in theatrum prodeat, quales plures mox inſequentur. Quid per belluam iſtam indicatum velit poeta, dubitatur. Quia tamen articulus το eſt praefixus, cogitandum erit *aut* de re aliqua, omnibus nota; adeoque per prolepſin h. l. draconem illum, c. 12, 3, qui c. 20, 2. in abyſſum praecipitatus legitur, ſignificatum eſſe nonnulli, e gr. Langius, exiſtimant, *aut* de re alia, quae iam in carmine praeceſſit; atque hic Eichhornius collectiue dictum putat pro τα θηρια, et indicare locuſtas illas, quae c. 9 deſcribebantur: cui aſſentio, ſed eatenus, vt non collectiue ſit dictum, ſed ex innumera iſta θηριων copia vnum θηριον intelligatur, et quidem dux et anteſignanus Apollyon c. 9, 11. Cf. Varr. lectt. Grotius, Hammondus

τείας τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἥτις καλεῖται
πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ
9 Κύριος αὐτῶν ἐσταυρώθη. Καὶ βλέπουσιν ἐκ
τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν
τὸ πτῶμα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς ἥμισυ, καὶ τὰ
πτώ-

VARIAE LECTIONES.

v. 9. Βλεπουσιν pro lect. rec. βλεψουσιν, μνημα pro μνηματα, et v. 10. χαιρουσιν pro χαρουσιν etc.

dus etc. ad Barchochebam respiciunt, Adriani temporibus nomini christiano insidiatum.

v. 8. *Et, quod indignationem augeat, non occidentur solum, verum ne sepultura quidem afficientur.* Barbarum illud et piis Judaeis inauditum. Jos. B. J. 4, 5, 3. Τοσαυτην περι τας ταφας προνοιαν ποιουνται Ιουδαιοι, ὡστε και τους εκ καταδικης ανασταυρουμενους προ δυντος ἡλιου καθελειν τε και θαπτειν. Tanta igitur facinora non committi poterant in vrbe sancta, monte Sione, numinis sede, Hebr. 12, 22: sed digna ea erant, quae acciderent Sodomis, Jes. 1, 9. 10; Thren. 4, 6; Ezech. 16, 49; 2 Petr. 2, 7-9; aut in Aegypto, Ezech. 23, 8 sq. Sin tamen vere committebantur talia Hierosolymis, iam non erant Hierosolyma illa, sed Sodoma (cf. Deut. 32, 32; 3, 9; Jer. 23, 14.) et Aegyptus, et quidem πνευματικως, i. e. *tropice, allegorice*, vti οικος πνευματικος dicitur 1 Petr. 2, 5. Cf. Schöttg. hor. hebr. ad h. l. Ita supra c. 2. aderat alter et quasi πνευματικος Bileam, altera Jesabel, et 2 Reg. 9, 31. alter Simri etc. — Sed vt indignatio ad summum vsque accrescat, simulque ratio reddatur, sanctissimam vrbem haud immerito salutatam esse detestabili Sodomorum etc. nomine, additur, ὁπου και ὁ Κυρ. αυτων εσταυρωθη. q. d. "nec mirum sane, in martyres domini grassatos fuisse Judaeos, qui ne a domino ipso quidem iniustas manus abstinere potuerant." Κυριος αυτων dicitur J., quia is erat, cuius reditum futurum *ipsi* tanquam ministri annunciabant.

v. 9. Βλεπουσι, i. e. *cum delectatione aliqua et voluptate adspiciunt*, vt Matth. 24, 2; Marc. 13, 2. Εκ των φυλων etc. sc. οντες, i. e. inco-

πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνῆμα.
Καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαίρουσιν ἐπ' 10
αὐτοῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ δῶρα πέμψουσιν
ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν
τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ μετὰ τὰς 11
τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ
εἰσῆλθεν † αὐτοῖς, καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας
αὐτῶν, καὶ φόβος μέγας ἐπέπεσεν ἐπὶ τοὺς θεω-

† ἐν ροῦν-

VARIAE LECTIONES.

V. 11. Εισηλθεν αυτοις, praeferendum lectioni receptae επ' αυτους, quia dictum eſt inſolentius, ſed duriſſima lectio εν αυτοις, quam et in textum admittit Griesb. Eſt Hebr. בם, vti Luc. 9, 46. Praefert in Gnomone et Bengelius, atque ex terminatione vocis εισηλθεν εν vnum εν omiſſum eſſe, ſuſpicatur.

incolae Hieroſolymitani, ex omni terrarum orbe ibi congregati, Act. 2, 5. Ἡμερας τρεις ἡμισυ. id eſt *aliquamdiu, paulliſper*, cf. Excurſ. 2. Tantum ergo abeſt, vt indignationem moueant cadavera inhumata, vt potius oculos paſcant triſtiſſimo adſpectu etc. id quod eis, quae ſequuntur, augetur.

v. 10. Οἱ κατοικ. επι της γης *aduerſarii nominis chriſtiani*, ſupra ad c. 3, 10. Δωρα πεμψουσι, in ſignum laetitiae ex more orientali (HARMAR. *Beobachtung des Orients*, Th. 2. p. 1 ſqq.), Nehem. 8, 11. 13; Eſth. 9, 19. 22. Gaudebunt autem aduerſarii, quia liberati ſunt illis, qui dictorum factorumque vi et pondere (v. 5. 6.) tam moleſti fuerant, εβασανισαν; quae vox non corporis ſolum cruciatus exprimit, ſed omnem vexationem moleſtiamque, quam aliis faceſſimus, vt Matth. 8, 29; Marc. 5, 7; Luc. 8, 28; Marc. 6, 48; 2 Petr. 2, 8.

v. 11. *Poſt exantlatos tamen contumeliarum mortisque ipſius labores in vitam a numine reuocabuntur.* Μετα $3\frac{1}{2}$ ἡμερ. ſenſ. ſed non diuturna erunt aduerſariorum gaudia: namque *ſtatim poſt* etc. (ad v. 9). Πνευμα ζωης, halitus, animam

12 ϱοῦντας αὐτούς. Καὶ ˜ ἤκουσα· Φωνὴν μεγάλην
ἐκ τοῦ οὐϱανοῦ λέγουσαν αὐτοῖς· ἀνάβητε ὧδε.
Καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐϱανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ
13 ἐθεώϱησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθϱοὶ αὐτῶν. Καὶ ἐν
ἐκείνῃ τῇ ὥϱᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ
δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν
ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθϱώπων χιλιάδες ἑπτά·
καὶ οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν δόξαν

˜ ἤκουσαν τῷ

VARIAE LECTIONES.

v. 12. Ηκουσα neſcio quomodo recipit in textum Bengel. quum Griesb. lectionem receptam ſeruet ηκουσαν, quae et plurium grauiorumque teſtimonio innititur, (habent tamen ηνουσαν iuniores 5 ap. Wetſt. et Griesb. 3 ap. Alt. 1 ap. Birch. omnesque ap. Mt.) et contextui magis congruit.

mam diuinitus vitamque hominibus inflans, Geneſ. 2, 7; Hoſ. 6, 2; Ezech. 37, 10. Ex Eliae (cf. ſupra ad v. 4), et Jeſu ipſius hiſtoria haec ad martyres tranſtulit poeta. Iam vero, quia Elias viuus in coelum erat translatus, 2 Reg. 2, 11, quod de his, quorum corpora inhumata iacuerant, nequibat praedicari, in vitam primo rediiſſe eosdem ingenioſe fingit poeta, et tunc demum Eliae exemplum ſequutos in coelum eſcendiſſe. — Quae ſequuntur, ad ornandum locum et amplificandum adiecta ſunt. Εστησαν επι τ. ποδ., vt 2 Reg. 13, 21. Aoriſta tempora εισηλθεν, εστησαν, et quae v. 12 ſqq. ſequuntur, pro futuris ſunt poſita, cf. ad v. 3, init. Φοβος. Iam oſtento hoc percelluntur homines et meliora cogitant: agnoſcunt enim manifeſta diu. prouidentiae ſigna. Plura tamen efficiuntur v. 13 demum.

v. 12. 13. Ηκουσα turbat contextum, quia non narrat hic Joannes, quae audierit ipſe, ſed angelus loqui pergit. Proinde praeferatur ηκουσαν ſc. martyres illi. — Deſcribitur iam apparatus phaenomenorum, quibus comitantibus in coelum tollebantur, qui in re ſimili ſemper additur.

τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα 14
ἀπῆλ-

ditur. Νεφέλη, ἐθεώρησαν etc. vti Act. 1, 9, βλεπόντων αὐτῶν νεφέλη ὑπέλαβεν. Hic itaque non tam ad Eliam, quam ad Iesum ipsum respexisse poeta videtur. Σεισμός, qualia phaenomena et in Iesu ipsius historia acciderant, Matth. 28, 2. Sed tristis fuit hic terrae motus, et immenso hominum numero funestus; Χιλ. ἑπτὰ enim nil exprimit, nisi ingentem numerum: neque ad historiam quidquam est reuocandum: quamquam reuocatur a pluribus vel ad ingentem tempestatem eius noctis, qua Idumaei in vrbem irruperant (Ios. B. J. 4, 6), vel ad Barcochebae adeo motus, funestissimos illi vrbi, quae sub Adriano Hierosolymae loco exstructa erat. Ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ, i. e. *ad rectiora redierunt, resipuerunt*, ex oppos. eorum, qui sibi aut idolis, aut falsis prophetis etc. fidunt aut indulgent. Jo. 9, 24; Luc. 17, 18.

v. 14. His dictis disparet coelestesque sedes repetit angelus, qui cap. 10. descenderat, auditque vates ex illius angeli, qui c. 8, 13. clamore funestissimo aërem impleuerat, vocem illi similem, quae aderat c. 9, 12: "Finitus est actus secundus, ingressi terram sunt Romani, c. 9, 13: superest, vt vrbs ipsa obsidione cingatur expugneturque et solo aequetur: idque instabit proxime v. 15 sqq." Repetenda ergo e prioribus c. 9, fin. erit oratio, quae intercessione angeli c. 10, 1-11, 13. satis diu interpellata fuerat.

Sed disquirendum iam erit de his oraculis, quae inde a v. 3 prophetico sermone prolata legimus, impeditioribus merito carminis partibus accensenda. Magna hic est sententiarum diuersitas, creduntque, indicata hic et personarum figuris induta esse bina illa, *sacerdotium* et *regnum*, ἱερείαν et βασιλείαν, quae tributa sit hominibus christianis. S. V. Hänlein *N. theol. Journ.* B. 3. St. 5. p. 369 omnem christianorum ciuium Hierosolymitanorum multitudinem, oppressam primo sed laetissime postea reflorescentem, duorum effigie repraesentatam esse censet. Rectius tamen *doctores* omnes indicatos esse dixeris, quorum plures interimebantur quidem, sed alii in locum sufficiebantur et quasi resurgebant. Schedulae Koppianae de duobus prophetis christianis sermonem esse suspicantur,

ἀπῆλθεν· ἰδοὺ, ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ. Καὶ

tur, de quibus nil vlterius memoriae proditum nobis ſit, quos miracula edidiſſe aiunt, et oppreſſos fuiſſe a Judaeis et pro mortuis habitos, ſed iterum prodiiſſe in ſcenam atque diſparuiſſe. Alia omnia monet Hagen, doctores chriſtianos non potuiſſe bene indicari contendens, quia c. 12 demum e Judaismo prodiiſſe dicatur Chriſtianismus: cogitandum ergo eſſe de viris e gente Judaeorum. — Atque hic obtinuiſſe videtur ſententia eorum, qui duos pontifices Judaeorum, multa laude illuſtres, ſignificatos volunt, Ananum et Jeſum, quam ſententiam amplectuntur et illuſtres illi duumuiri, Herder et Eichhorn. Vltimi hi in rebus deſperatiſſimis et poſtremi fuerant, qui ſuaſerant meliora inſanumque Zelotarum furorem precibus, minis, conſiliis, eloquentia, auctoritate repreſſerant: ſed et illi calamitoſa illa nocte, inter horrendam tempeſtatem irrumpentibus in vrbem Idumaeis, miſerrima morte perierant. Vid. loc. claſſ. ap. Joſ. B. J. Lib. 4, circ. fin. Οἱ Ιδουμαιοι — — τους αρχιερεις (Ananum et Jeſum) ανεζητουν· ταχεως δε ἁλοντες διεφθειροντο· — προηλθον δε εις τοσουτον ασεβειας, ὡστε και αταφους ῥιψαι, καιτοι τοσαυτην etc. (vid. ad v. 8). Ουκ αν ἁμαρτοιμι δε ειπων, ἁλωσεως αρξαι τῃ πολει τον Ανανου θανατον, (iam ſequitur magnificum elogium, quo Ananus ornatur: quo finito et encomium pontificis Jeſu ſequitur,) παρεζευκτο δε αυτῳ και ὁ Ιησους, αυτου μεν λειπομενος κατα συγκρισιν, προυχων δε των αλλων etc. Ad hos, quaecunque h. l. narrantur, conuenientiſſime referri poterunt: ſumma auctoritas, qua pollebant, v. 4-6: odium, quo habebantur a Zelotis, qui duobus his vindicibus reſtingui ſuam potentiam moleſte ferebant, v. 10: miſera mors absque ſepultura v. 7-9: nox denique fatali tempeſtate horribilis, innumera clades, v. 13 (niſi ad ornatus poeticos ea referre malis): omnia certe a Joſepho l. c. ita deſcribuntur, vt conſpirent loco noſtro amiciſſime. Sed quae ex Moſis, Eliae, Jeſu C. vita illis attribuit noſter, clara et illuſtria, e. gr. miracula v. 5. 6, reſuſcitationem e mortuis et adſcenſionem in coelum, v. 11. 12, ea non quidem hiſtorice explicanda erunt, ſed ad ornamenta poetica

Καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγέ- 15
νοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγοντες·
Ἐγέ-

VARIAE LECTIONES.

v. 15. Λεγοντες etc. Lect. vulg. λεγουσαι· εγενοντο αἱ βασιλειαι. Sed nostra, vt durior, praeferatur, ficuti est in ABC, plurr. all. ap. V. et Gr. 1 ap. Mt. 6 ap. Birch. Complut. etc. Syr. Ar. Copt. Aeth. Vulg. Andr. Areth. etc. prob. Mill. 1112 etc. Cf. ad c. 4, 1.

oetica referenda, fenfu hoc erme: "indignis quidem ontumeliis affecti funt, fed t largiffimis poftea praemiis igni a Deo habiti." — Sunt amen, qui hos indicatos effe egent, quia Ananus inprimis aduerfarium fe gefferit ebus chriftianis, et Jacobum, oannis fratrem, fupplicio ffecerit. Ita argumentantur Langius, Hagen et fchelae Koppianae, intelligunt-ue perfonas binas non veras t hiftoricas, fed fictas et oeticas, quae ad numerum unc idcirco fint reuocatae, uia in hiftoria Ifraelitarum emper duo iunctim egerint, Mofes et Aaron, Serubabel t Jofua etc. Largimur haec t ipfi, fed iidem addimus, oetam, quum vere prodiiffe inos homines illuftres et adenti regno vltima quafi ulcra adhibuiffe compertum aberet, hos duos arripuiffe, osque tanquam μαρτυρας re-ituri Meffiae praedicaffe; uia et verum Jouae cultum eftauraturus erat Meffias, et illi ex piis verisque cultoribus Jouae poftremi fuerant, qui quidem dignitate aliqua pollerent. Neque enim ignoramus, poetam noftrum non Chriftianismo folum, fed et vero et pio Judaismo fauere vel maxime, nec nimis religiofe vtrumque diftinguere; vnde ne fupplicium Jacobi quidem, multis iam ante annis Anani ope illatum, prohibebat, quo minus in eius laudes excurreret. Meminerimus vero, ad Joannem apoftolum, interfecti Jacobi fratrem, carmen noftrum haudquaquam certa fide referendum effe. — Quod fi tamen offenduntur quidam iftiusmodi explicatione, qua res praeteritae vt futurae canuntur, reuocabunt in memoriam ea, quae ad cap. 9, init. fcripfimus, audientque Eichhornium Comment. part. 2. p. 74: "non ideo haec ad actum reuocantur, vt pro rebus ante euentum expofitis et enarratis habeantur (quod fuiffet impoftoris), — — fed res

Ἐγένετο ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου τοῦ Κυρίου ἡμω καὶ τοῦ χριςτοῦ αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς το αἰῶνα

res vulgari traditione notae sermone prophetico expolitae sunt etc."

---

v. 15 sqq. Post internos motus et seditiones rebellium c. 9, 1-12; grauissimamque, quae a Romanis hostili agmine terram ingressis inflicta erat, cladem, c. 9, v. 13-21, supererat tertium malum, obsidio vrbis et excidium. Obsidionem c. 9, 13 sqq. nondum significatam esse credo, quia agmen multo equitatu incedens magis quam vrbem cingens describi mihi quidem videtur. Vastabatur terra omnis: vrbs erat intacta: sed iam et ipsa cingitur obsidione, et tandem funestissima clade corruit; c. 11, 15 sqq. Hic tamen mirum lectorem habebit, quod poeta, qui priores miserias tanto imaginum terrore delineauerat, iam, quum exitium ipsum canendum sit, mitiora omnia et leniora carmini intexat. Neque enim vel illa quidem, quae infra v. 19 leguntur, aequiparanda sunt prioribus: v. 15 sqq. autem omnia laetissime efflorescunt, et perenni hymnorum modulamine personant: et quamvis resistant aduersarii, ad internecionem tamen prof gantur et victrici causs palma defertur c. 12. S talem se gerere videtur po ta, 1) quia, quo tempo haec canebat, de obsidion vrbis audiuerat quidem, s nondum de excidio ips cf. prol. p. 60, tum 2) qu sperabat, fieri fortasse poss vt resipiscerent Judaei et o sidione soluerentur, aut quia, etiamsi interitum vrb dilectissimae ex fato irreu cabili decretum esse nouisse noluit tamen multa verb facere de re sibi tam funes et lugubri: quamobrem supra satis ingeniose finx rat, interdictum sibi fuiss coelitus, ea promulgare c. 10, 4. Sapientissimum cert se praestat poeta, qui, qu niam Judaeochristianos allo quitur et consolari suscipi non iis immoratur, quae ex cidium cruenta imagine de pingunt, sed eis delectatu quae fausta rei christianae e salutaria ex ista ruina resur rectura augurabatur. Finga mus autem, id temporis mo mentum poetae hic obuers tum esse, quo obsidione du dum cincta vrbs multa iam a Romanis perpessa erat, at que cogitatione haec ferm secum volutasse credendu erit

αἰῶνας τῶν αἰώνων. Καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες 16
πρεσβύτεροι, οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ
τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα
αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, λέγοντες· 17
εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς, ὁ παντοκράτωρ,
ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, ὅτι εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν
μεγά-

VARIAE LECTIONES.

v. 17. Poſt ὁ ην lect. rec. inſerit: και ὁ ερχομενος, quod tamen deſideratur in A aliisque ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. ap. Birch. Editt. Complut. etc. Verſſ. Syr. Ar. Aeth. Vulg. Andr. Areth.

rit: "Siccine eo vsque pervententum eſt? obſeſſam iam ab hoſtibus vrbem audimus? Enimuero eadem eſt res, ac ſi vere iam ceciderit. Ecce ergo: adeſt Meſſias: iacent proſtrati hoſtes: res chriſtiana victrix exiſtit." Hic autem tertius quaſi actus perducitur vsque ad cap. 12, fin. hoc fere ordine incedens: 1) Laudibus perſonat coeleſte atrium, quod deuictis iam aduerſariis Joua ſibi et Meſſiae vindicauerit imperium gentium, v. 15-18. 2) Annuit Joua, hymnosque gratos ſibi et acceptos magnis naturae phaenomenis editis teſtatur: apparet arca foederis, in ſignum aduentantis Meſſiae v. 19. 3) Et redeunte Meſſia e Judaismo prodit chriſtianismus, c. 12.

v. 15. *Tandem victrix exſiſtet rel. chriſtiana.* Id proxime futurum iam vere accidiſſe indicatur: Εγενετο ἡ βασιλεια. Iam non regnabit Satanas, aut alius quis αρχων του κοσμου, ſed nonniſi Joua, κυριος, qui et apud veros piosque Judaeos regnat; verum non κυριος ſolum, ſed et ὁ χριστος αυτου (Pſ. 2, 2, quem locum menti obuerſatum fuiſſe credo, cf. infr. 12, 10), Meſſias: i. e. *regnabit nunc verus et pius Dei cultus ex religione Iudaica, et illa quidem, quam reformauit Ieſus Meſſias.* Vid. ad cap. 1, 2; cf. Pſ. 97, 1.

v. 16. Redduntur hymni et reſonant ex ore ſeniorum; cf. ſupr. c. 4, 10; 5, 14.

v. 17. Ὁ ων — ην, cf. ad c. 1. Ειληφας. Significare h. l. vide-

18 μεγάλην καὶ ἐβασίλευσας. Καὶ τὰ ἔθνη
ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου καὶ ὁ καιρὸς
τῶν νεκρῶν, κριθῆναι, καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς
δούλοις σου τοῖς προφήταις καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς
φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς
μεγάλοις, καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν
19 γῆν. Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ
καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν τῷ
ναῷ

videtur λαμβανειν *resumere, recuperare, denuo sibi vindicare,* fere vt Matth. 19, 29; 27, 6; Jo. 13, 12. "Suscepisti denuo in te regnum, quod ob peccata hominum missum feceras:" vel, si mauis, *vti, frui,* sicut Marc. 15, 23; 1 Tim. 4, 4. *Potestate tua vsus es.*

v. 18. *Hic vere rata facta sunt ea, quae canuntur* Ps. 2. Ωργισθησαν τα εθνη. Ps. 99, 1; Exod. 15, 14. Gentes Judaicae (non גוים) rebelles se exhibuerunt et quasi iratas Jouae suo, eo quod detrectabant eius verum cultum, verumque Messiam suscipere respuebant. Sed vltionem meditatus est Joua (σου, emphat.) et eius οργη contra illorum οργην insurrexit (per paronomas. vt infra διαφθειραι τους διαφθ.). Νεκροι h. l. sunt illi mortui, qui pro rel. christ. occubuerunt, supr. c. 6. qui iidem statim audiunt δουλοι, αγιοι etc. Hi κριθησονται, metonym. antec. pro consequ. Κρινειν est 1) *poenis* vt saepe, sed et 2) *praemiis* afficere. Ita h. l. Sens. *a culpa vacui et immunes publice declarabuntur, praemiisque afficientur.* Asperior autem est structura verborum, et subintelligenda nonnulla: καιρος εστι, νεκροις μεν (δουλοις σου), του κριθηναι, σοι δε, ὁ Θεος, καιρος εστι του δουναι μισθον αυτοις, και σοι εστι καιρος του διαφθειραι τους διαφθειροντας, opprimere illos qui scelere et flagitio religionisque contemtu summa imis miscere allaborabant, Zelotas, Idumaeos etc. Canuntur haec a poeta in solatium eorum, qui secum affligebantur.

v. 19. Atque, vt exauditos a se hymnos sancti senatus testificetur numen, aperiuntur valuae templi, et sanctissima illa, ad quae ne Judaei quidem omnibus aditus patebat, iam a cunctis sine discri

ναῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμὸς καὶ χάλαζα μεγάλη.

Καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν Cap. XII. 1

discrimine acceduntur. Respici tamen simul videtur ad Judaeorum opinionem, supra ad c. 2, 17. memoratam, fore, vt in aduentu Messiae iterum manifestaretur arca foederis, quae eo vsque occultata fuerat. Quae si placuerint, clarissima hic ostenta conspecta a se esse confitetur poeta, et certissima redeuntis iam Messiae pignora. Apparet autem hoc signum in illo templo, quod in theatro coelesti simul exstructum erat, c. 8, 3. Και εγενοντο αστραπαι — χαλαζα μεγαλη: ad antecedentia trahenda videntur, sensusque erit, *vel:* "inter mira naturae phaenomena et terribiles strepitus, vt omnia magna et insolita, ita et haec euenit insignis rerum conuersio:" *vel:* "dum in coelo laeta omnia et fausta eueniunt, in Hierosolyma ad euertendam vrbem detonatum est gratuissime." Sunt tamen, qui, praeeunte iam Aretha, ad sequentia haec trahant, veluti Langius, et terribilia haec omina indicia esse volunt magnae illius, quae c. 12 canitur, conuersionis: quemadmodum illa, quae leguntur c. 8, 5. magna et memorabilia ea, quae sequuntur, indicant. Atqui nec partus infantis, summas olim in rerum natura conversiones prolaturi, indignus eiusmodi phaenomenis videbatur; cf. Luc. 2, 9. Praefero tamen prius.

Cap. XII. Hinc iam declarat poeta, quo pacto e Judaismo redeunte Messia progressum Christianismum, debilem adhuc et infirmum, praesentissima tutela numinis susceptum conspexerit. Atque et haec, sicuti pleraque caetera, symbolis repraesentantur, sed euidentissimis, eoque tendentibus, vt declaretur: 1) ReligionemJudaicam, tanquam parturientem matrem, multo cum labore enixam esse religionem christianam, veluti infantem v. 1-6. 2) Insidiis multifariis illico a malo daemone petitum fuisse istum infantem, sed omnibus periculis ereptum, v. 7-12. 3) Conuersum tum esse genium malum ad matrem, sed quum et illa omnes declinasset

τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς
2 στέφανος ἀστέρων δώδεκα, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα
3 κράζει, ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. Καὶ
ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἰδοὺ, δράκων
μέγας

ſet inſidias, ad paganos ſe recepiſſe, vt cum eis apertum contra chriſtianum nomen bellum gereret.

v. 1. Σημειον, *ſignum*, quo tanquam ſymbolo alia res indicatur, vt e. gr. Matth. 24, 3. Μεγα, *graue, ominoſum*. Ουρανῳ. In eiusdem coeli parte aliqua, in quo et theatrum illud c. 4 inſtructum erat, cuius immenſum ſpatium varias ſcenas exhibere poterat commodiſſime. Eichhornius ſuſpicatur, extremam ſeu inferiorem aëris regionem indicari, quae omnis referta eſſe daemonibus credebatur, forte quia daemon peſſimus v. 3 apparet: ſed is tamen v. 7 et ipſe in eodem adeſt ουρανῳ, in quo angeli verſantur. Quare coelum omnino hic indicatum eſſe opinor. Γυνη: indicatur allegorice eccleſia Judaica, et quidem pia Jouae cultrix, non illa, quae inſano Zelotarum furore agitabatur. Sub feminarum imagine ſaepius repraeſentabantur populi, regna, vrbes, Jeſ. 23, 4; Ezech. 27, 3 ſq.; 28, 12 etc. Iam digniſſima laude Judaica religio ornatur; περιβεβλ. — αστερων δωδεκα, i. e. *vndique a capite ad calcem clariſſima luce fulgens:* Ornatum hunc mutuatus videtur poeta e Geneſ. 37, 9: et 12 aſtris ſeu, ſi mauis, 12 Zodiaci ſignis, 12 tribus Iſraeliticas repraeſentantibus, haud ambigue populus Judaicus innuitur, quem magno amore complectebatur poeta.

v. 2. Imago feminae parturientis etc. ſatis frequens etiamnum eſt ad indicandam cauſſam multorum effectuum. Et Judaei ipſi eccleſiam ſuam ſub eiusmodi imagine delineabant. *Sohar Exod.* fol. 47. col. 187: "percutient mulierem grauidam i. e. eccleſiam Judaicam."

v. 3. Sed nondum in lucem editus erat infans, cum iam mortem ei et interitum machinaretur Satanas. Is, omnium malorum daemonum princeps, ſicuti Judaeis reformidatus erat vt calumniator hominum et accuſator, ita et Judaeochriſtianis prima cauſſa et origo eorum habebatur, quae rei chriſtianae grauia et aduerſa acciderant: inprimis ei debere
ſe

μέγας πυῤῥὸς, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ἑπτὰ διαδήματα.

ſe opinabantur tam miſerias, quibus cruciabantur a ſecus ſentientibus, quia is calumniis infectabatur et inuiſum reddebat nomen chriſtianum, quam fraudes magiſtrorum falſa et peruerſa docentium, quia ſeducere alios et transuerſos agere amabat. Hunc itaque genium malorum quum rebus chriſtianis obeſſe perſuaſi eſſent et illi, quos noſter alloquitur, nil mirum illud eſſe, ait poeta, namque iam inde a primis incunabulis eundem Chriſtianiſmo aduerſatum eſſe, ſed incaſſum: proinde confidendum eſſe, omnia eius conamina et nunc vana fore et irrita. Hic tamen nonniſi illud infertur, inſidiatum eſſe hunc diabolum naſcenti rei chriſtianae, nec id ſecus, quam par erat, quando naſcebatur ille, qui euertere regnum Satanae ſuſceperat, 1 Jo. 3, 8. Eundem tamen prorſus et ad internecionem vsque perditum fuiſſe, infra demum, vbi conſummata ſunt omnia, quae in reditu Meſſiae futura exſpectabantur, narrabitur, c. 20.

Hunc itaque Satanam, quem prae omnibus aliis Judaei cum chriſtianis exſecrabantur, iam ſub terribili figura draconis conſpicit poeta (vti ſub alio ſimulachro Jeſus ipſe Luc. 10, 18), qui pluribus, vt quondam hydra Lernaea, capitibus horrendus, parturienti feminae ex aduerſo ſtat, infanti naſcendo diductis faucibus inhians. Id quidem commentum poetae non abſonum dixeris, ſiquidem dracones olim recens natis inhiare credebantur, Plin. H.N. 4, 14; Sil. Ital. L. 6. v. 197, et omnino multa terrorem incutientia de draconibus narrabantur fabuliſque ornabantur. Cf. Bochart. Hieroz. II. Lib. 3. c. 14; Franz. hiſt. anim. ſacr. P. 4. cap. 5. p. 531. Ac ſicut omnia ſerpentum peſtilentiſſimorum genera et mole corporis et malignitate excedere credebatur draco, cui veteres at. tribuebant *το αγριον, φονικον, αἱματοεν, ὑβριστικον* (vid. loc. ap. Wetſt.), ita et Satanas genios malos omnes longe pone ſe linquit atque ſub draconis effigie optime ſiſtitur. — Iam in exornanda draconis figura elaboratur. Eſt ille *πυῤῥος*, אדם, *rufus*, vel ad horrorem ex ſanguinis et ignis colore incutiendum, vt fortaſſe ſupra c. 6, 4, vel

4 ματα. Καὶ ἡ οὐρὰ αὐτοῦ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν.

vel ad imaginem colore aliquo imbuendam. Rubere autem de draconibus (vti ardere de ſigno coeleſti ſcorpionis, Virg. Georg. 1, 34; et Manil. 1, 653.) ſaepe dicitur. Hom. Il. β, 508; δαφοινος eſt. Plura vid. ap. Wetſt. Sed idem monſtrum plura gerit capita, vt Lernaea hydra, Cerberus, Chimaera etc., capitibusque cornua ſunt impoſita, vt ſerpentibus ceraſtis apud Graecos, Aelian. Hiſt. Animal. 1, 57, et alibi, vid. Wetſt. Schol. ad Nicandrum: εισι δε τετρακεραοι και δικεραοι. Capita ei plura attribuit, quia iam pluribus oribus et rictibus potuit peſtifer eſſe: capitibus autem imponit cornua, quia ea ſunt potentiae ſymbola (ad c. 5, 6). Capitum quidem numerum ſeptenarium, qui Judaeis eſt frequentiſſimus, praefert, cornua autem decem, nulla alia de cauſſa, quam quia et ille numerus Hebraeis rotundus, vt loquuntur, fuit (ſicuti et ex decadica numerandi ratione, omnibus fere gentibus communi, et inde quoque patet, quod decuplum numerum forma plurali numeri ſimplicis Hebraei exprimunt, vt שבע, שבעים), et poetae ita placuit variare. Quae tamen decem cornua quomodo imponenda ſint capitibus ſeptem (forte ita, vt tribus capitibus mediis bina, et duobus vtrinque extremis ſingula cornua innitantur): aut quibus argumentis aeſtheticis defendi queat iſta confuſio, id nos quidem parum curamus: multo minus ad res certas hiſtoricas, decem toparchias Judaeorum etc. alludi credimus. — Porro habet ἑπτα διαδηματα, ad regiam dignitatem indicandam, quia Satanas erat ὁ αρχων του κοσμου: neque id a horum animalium natura alienum eſt, Plin. H. N. Lib. 8. c. 33: "candida in capite macula velut diademate inſignis eſt baſiliscus." Teneamus autem hanc figuram, ſub qua delineare placuit Satanam ipſum (ſicuti et alii ſimilem imaginem exhibuerunt ſcriptores Judaici. *Kidduſchim* fol. 29, 2: "Viſus eſt Rabbi Achae daemon formae draconis, ſeptem habentis capita;"), quia infra, vbi monſtra in ſcenam prodibunt ſimilia, ad eam recurrendum nobis erit.

v. 4. Sed omnes artus horror occupat, ſi mouetur immanis iſta bellua et per aërem volitat: namque ipſa aſtra

γῆν. Καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς
τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα, ὅταν τέκῃ, τὸ τέκνον
αὐτῆς καταφάγῃ. Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄῤῥενα, ὃς 5
μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ·
καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ
πρὸς τὸν θρόνον αὐτοῦ. Καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν 6
εἰς

aſtra ſede deturbat et in terram praecipitat. Peius ſane omen, grauiora portendens, cogitari vix poterat, vid. ſupra ad c. 6, 13. Dicuntur autem non rictu ſolum ſed et cauda, qua verberant, graues eſſe dracones, perinde ac ſcorpii. Solinus polyhiſt. c. 43. Val. Max. 1. c. 8; Stat. Thebaid. Lib. 5. v. 538. Obverſatus hic poetae videtur locus Dan. 8, 10. Hoc igitur monſtrum aduerſum ſe gravidae illi mulieri collocat, et quidem ex draconis natura ἑστηκεν, *erecto capite ſtetit.* Plin. H. N. 8, 3: "nec flexu multiplici, vt reliqui ſerpentes, corpus impellit, ſed celſus et *erectus* in medio incedens." Καταφαγῃ. Jeſ. 51, 34.

v. 5. Iam naſcitur puer, inſidiisque draconis petitur quidem, ſed eripitur eius faucibus potentiorique Dei tutelae traditur, i. e. ex eccleſia Judaica prodit chriſtiana, parua primitus et debilis, multisque cum aduerſariis conflictata, ſed ſingulari tamen prouidentia Dei tuta. Symbola nonnulla ex hiſtoria nati Jeſu ipſius deſumta ſunt. Αῤῥενα. *maſculum,* ſicuti ad adipiſcendam futuram potentiam fieri debuit. Iſta potentia indicatur verbis Pſalmi 2, 9, quae iam ſupra 2, 27, adhibita erant, et in aliis quoque N. T. locis ad Jeſum transferuntur. Σιδηρᾳ: non *crudeli,* ſed *firmo* et *inconcuſſo imperio* aliquando eos moderabit ille, qui etiamnum debilis eſt infans. Και ἡρπασθη: breuiſſime dictum, ad indicandum, ne minimo quidem momento periclitatum fuiſſe infantem ab inſidiis draconis. Similia in *Jalkut Rubeni,* fol. 84, 4: "Rachel grauida fuit.— Hanc conculcauerunt, et puer prodiit ex viſceribus eius, et ſub lecto iacuit: et deſcendit Michael, et adduxerunt eum coram throno gloriae." Hic itaque adoleuit et vires nactus eſt puer, vt poſſet aliquando ποιμαινειν εν ῥαβδῳ σιδηρᾳ etc.

v. 6.

εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει ἐκεῖ τόπον ἡτοιμασμένον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 6. Ἐκει (ex Hebr. pleonasm.) deſideratur in lectione recepta, ſed adeſt in A, multisque all. ap. W. et Gr., 5 ap. Mt. 3 ap. Alt. 4 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Andr. Areth. probantibus Wetſt. Griesb. etc.

v. 6. Sed vti infanti recens nato conſultum eſt, ita et matri conſuletur: ſiquidem illa in deſertum fugit, ſuſcipiturque tutela ſublimiori, quae ipſi τοπον ἡτοιμασμενον aſſignauerat. Ὅπου εκει Hebr. אשר שם. Ibi iniunctum eſt non incolis, qui in deſerto nulli ſunt, ſed aut coruis, qui Eliam nutriuerant, 1 Reg. 17, 5, 6, aut herbis, graminibus, aliisque, quae in deſerto gignuntur (vt quondam Iſraelitis deſertum peragrantibus), ἱνα τρεφωσιν etc. vt vitam mulieris ſuſtineant modicis quidem alimentis, ſed haudquaquam ſine numine; neque enim per omnem vitam in deſerto illa manebit, ſed tantummodo 1260 dies = $3\frac{1}{2}$ annos, i. e. *aliquantiſper*, ſeu durante tempeſtate calamitoſa, Dan. 12, 11. cf. ſupra ad c. 11, 3. 11 etc. Quae cuncta, detracto allegoriarum veſtimento, indicabunt, eccleſiam Judaicam matrem inferiorem quidem multo fore chriſtiana, ſed non indignam tamen tutela diuina: imo cuſtodiendam eam eſſe, donec praeterierit publica calamitas, quo facto ad filium redituram eſſe eam in coelum, vnde egreſſa erat, ſeu eccleſiam Judaicam cum eccleſia chriſtiana in vnum coituram eſſe, Rom. 11, 26. Id ſane erat in votis poetae ardentiſſimis, qui genti ſuae propenſus erat vel maxime. Sed Langius exiſtimat, addita haec nonniſi eum in finem eſſe, vt imago plenior exhiberetur, nullaque ex parte lacera; re enim vera, poſt Hieroſ. excidium nullam exſtitiſſe eccleſ. Judaicam. Praefero tamen prius. Illorum autem ſententiam, qui fugam chriſtianorum e Judaea in Peraeam, Euſeb. H. E. 3, 5; Joſ. B. J. 2, 20. hic eſſe indicatam volunt, amplecti nequeo: quia turbatur eiusmodi conatibus allegoria, caeteroquin facilis et ſine impe-

Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ. ὁ Μιχαὴλ 7
καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ
δράκοντος, καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε καὶ οἱ ἄγγελοι
αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἴσχυσεν, οὐδὲ τόπος εὑρέθη 8
αὐτῷ

VARIAE LECTIONES.

v. 7. Πολεμησαι. Ad declinandum anacoluthon lectio recepta habet ἐπολεμησαν κατα. Noſtra lectio eſt in ABC multisque aliis ap. Wetſt. et Gr. 4 ap. Mt. 3 ap. Alt. 5 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Syr. Aeth. Arr. Andr. Areth, et pluribus latinis, probb. Mill. prolegom. §. 1112, Wetſt. Griesb. etc. Subaudiendum videtur ησαν του πολεμησαι i. e. *omnes et toti intenti erant in pugnam.* Sic Baſilius Seleucienſis, teſte Bengelio, in Gnomone, de Abele locutus, ait ὁλος του δωρου γενομενος, *totus in id, quod offerebat, intentus.*

v. 8. Ισχυσεν. Ita pro lect. rec. ισχυσαν A cum all. [ap. W. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Birch. Editt. Complut. etc. Verſſ. Ar. Copt. Aeth. Andr. variique latini, probb. Mill. 1112, Wetſt. Griesb. etc. — Pari modo pro αυτῳ in text. com. eſt αυτων.

impedimento procedens. Si ad fugam Chriſti in Aegyptum Matth. 2, *reſpexiſſe* poëtam dixeris, nil moror.

v. 7. Perſequitur tamen infantem draco ad thronum maieſtatis diuinae vsque: ſed in ſinum altiſſimi numinis receptus ille tutus eſt, propugnantibus eum legionibus coeleſtibus et contra draconem defendentibus. Fingitur itaque, ſicuti perſaepe in Homero circa corpus interemti herois (cf. Jud. v. 9), ita hic circa infantem recens natum pugna in coelo pugnata fuiſſe, qua metaphora vtuntur et ſcriptores Judaici. *Jalkut Rubeni*, fol. 87, 2: "bellum fuit graue in coelo." Coeleſti agmini praeficitur Michael, qui populi Hebraici tutelam iam olim ſuſcepiſſe dicebatur, quorum et αρχων audit, Dan. 10, 13. 21; 12, 1. *Jalkut Rubeni*, fol. 8, 3: "Michael et Gabriel ſunt principes magni, et amant Iſrael tanquam animas ſuas:" nam Michael quaſi ipſius Jouae, numinis Judaeorum tutelaris, perſonam ſuſtinet. *Schemoth*

9 αὐτῷ ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων
ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος Διάβολος
καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην,
ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετ'
10 αὐτοῦ ἐβλήθησαν. Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην
ἐν τῷ οὐρανῷ λέγουσαν· ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία
καὶ

moth R. Sect. 2. fol. 104, 3. Plura de Michaele vid. ap. Schöttg. ad h. l.

v. 8. Ουκ ισχυσεν. *Nil profecit*, Dan. 7, 21. Subaudi post haec: "imo tam foedam fugam capessere coactus est, vt ουδε τοπος etc." Mali daemones, quorum sedes erat in aëre seu inferiore coeli parte, nonnunquam in coelum superius irrumpere finguntur: sed inde deturbantur 2 Petr. 2, 4, quod idem h. l. contigit et principi eorum, Satanae.

v. 9. Enimuero nondum in abyssum seu tartarum praecipitatum eum, vt daemones alios, 2 Petr. 2, 4, poeta fingit: quod si contigisset, nullos iam hostes contra nomen christianum potuisset excitare; debellati iam fuissent omnes, reditusque Messiae consummatus esset, nec haberet carmen quidquam, quod amplius caneretur. Quia tamen potentissimos aduersarios Christianismo adhuc superesse sciebat, paganos, neque a quoquam alio instigatos eosdem credebat, quam a Satana ipso, parcendum vtique paullisper erat Satanae, ita puta, vt in coelo quidem nullam iam seditionem mouere posset, at vero in terra apud paganos summa ei superesset potestas. Cap. 20 demum ad internecionem vsque profligatur. Ὁ οφις ὁ αρχαιος, (cf. 1 Jo. 3, 8), *qui in antiquissimis documentis sub serpentis forma insidiatus iam est humano generi*, Gen. 3. Et Judaici scriptores angelum Sammael figura serpentis induunt vocantque הנחש קדמוני, vid. loca ap. Wetstenium et Schöttg. Διαβολος και Σατανας, synonyma, illud Graecum, hoc Hebraicum. Vtraque lingua nomen ex more suo exprimit poeta, vt supra c. 9, 11. Ὁ articulus ante Σατανας in variis codd. desideratur. Πλανων, transitiue vt c. 2, 20: "qui nil antiquius habuit, quam gentes contra verum Jouae cultum excitare."

v. 10.

καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἐβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ κατηγορῶν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας καὶ νυκτός. Καὶ 11
αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠγάπη-

VARIAE LECTIONES.

v. 10. Pro κατήγορος habet κατήγωρ A, ob quod in textum receptum cauillatur Griesbachium Matthaei. Probauit tamen et Bengelius in Gnomone, dicendo; "non vt Graecum, ſed vt Hebraicum ponitur, ſubſequente ſynonymo mere graeco ὁ κατηγορῶν."

v. 10. Sequitur carmen triumphale coelicolarum de profligato Satana. Σωτηρία i. e. vel *laus*, vti ſupra c. 7, 10, cf. de praedicatis omnibus ad c. 5, 12: vel pro *victoria et regnum*, ſenſu eodem, quo c. 11, 15, idque contigit ἄρτι: i. e. *ab hoc ipſo temporis momento*, quod in coelum irrumpere non amplius valet Satanas, ducendum eſt ſalutis noſtrae initium. Κατήγορος, ſeu κατήγωρ קטיגור, vt vox graeca prolata ſit terminatione Hebraica (cf. var. lect.) *accuſator*, *calumniator*, quod et vocibus διάβολος etc. exprimitur. Magna exemplor. Rabb. copia ap. Schöttg. Credebatur iſte daemon accuſationibus, calumniis, excitandis inimicitiis odiisque delectari vel maxime, Job. c. 1 et 2; Zachar. 3, 1. 2 etc. *Sohar Levit.* fol. 43. col. 171: "diabolus ſemper ſtat tanquam delator coram rege Israelis;" plura loca Rabb. vid. ap. Wetſt. Quotiescunque ergo apud gentes, veluti Antiochum Epiphanem, accuſati et ludibrio habiti fuerant Judaei ob cultum Jouae, aut quotiescunque apud Judaeorum proceres delati erant de religionibus coetus chriſtiani, diabolo acceptum ferebatur omne id. Sed idem et ob peccata accuſare credebatur homines coram Deo, vti Job. 2 et h. l., quia inuidet beatis beneuolentiam numinis, atque cauillando et obtrectando de ſumma beatitate detrahere quid conatur.

v. 11. Νικᾶν eſt etiam *cauſam obtinere in iudicio*, c. 5,

ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου.
12 Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς
σκηνοῦντες· οὐαὶ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ, ὅτι
κατέβη ὁ Διάβολος πρὸς ὑμᾶς, ἔχων θυμὸν μέγαν,
εἰδὼς, ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει.

Καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 12. ουαι τῃ γῃ και τῃ θαλασσῃ. Ita legendum pro pleniori, quod eſt in lect. recepta, ουαι τοις κατοικουσι την γην και την θαλασσαν. Sic eſt in BC multisque all. ap. W. et Gr. 4 ap. Mt. 4 ap. Alter. (apud Birch. nil exprimitur), Editt. Complut. etc. Verſſ. Syr. Copt. Aeth. Arr. Arm. Vulg. Andr. Areth. nonnullisque latinis probb. Mill. 1112, Wetſt. Griesb. etc.

c. 5, 5. νικαν τινα *cauſam obtinere contra aliquem.* Accuſati erant chriſtiani a Satana apud Deum iudicem; ſed ille fuit, vt loquuntur, pars ſuccumbens, nos obtinuimus. Et illa quidem victoria eis contigit 1) δια το αἱμα του αρνιου: quia ſcilicet accuſatori reſpondere poterant, abluiſſe ſanguinem Chriſti peccatorum labes, c. 1, 5; 7, 14; 2) δια τον λογον etc. quia reſpondere poterant, ſuſcepiſſe ſe rel. chriſtianam, eoque ipſo omnium anteactorum peccatorum veniam impetraſſe, Actor. 3, 19; 3) και (ὁτι) ουκ ηγαπησαν etc. quia tam conſtanti fide huic religioni inhaeſerant, vt ne morte quidem ab ea depelli ſe paſſi eſſent: ουκ ηγαπησαν, vt Actor. 20, 24; Jo. 10, 11. — Summo haec omnia ſolatio eſſe poterant chriſtianorum coetibus, qui, ſi vel morte pro rel. chriſtiana ſuccumberent, at poſt mortem ſaltem in beatorum ſedibus aeterna iam felicitate perfrui ſe poſſe hinc concludebant, quod e coelo praecipitatus ſit peſtilentiſſimus ille aduerſarius.

v. 12. Ευφραιν. — σκην. ex antiquo hymno petitum videtur, forte ex Jeſ. 49, 13. — Diabolo potentiam calumniandi et in terra et in coelo attributam fuiſſe, ad v. 10 monitum eſt. At quum in coelo iam ademta ei eſſet poteſtas illa, praeuidendum erat, eundem in terras praecipitatum violentius graſſaturum eſſe. Potuit autem

pergere

Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων, ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν 13
γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔτεκε τὸν ἄῤῥενα.
Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ αἱ δύο πτέρυγες τοῦ 14
ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον,
εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν
καὶ

VARIAE LECTIONES.

v. 14. ὅπου τρέφεται ἐκεῖ. Legitur et ὅπως τρέφηται, quod tamen ad declinandum pleonafmum Hebraicum efficium effe videtur. Eft ita in plurr. codd. ap. W. et Gr. 5 ap. Mt. 4 ap. Birch. Complut. etc. Arab. Andr. Areth., praeferente Matthaeio, qui ὅπου inuectum effe credit, quia modo de loco fermo fuerat.

pergere inuifos reddere et Judaeos, qui quidem ex publica clade fuperftites effent, apud Romanos, et chriftianos ciues apud Judaeos et Romanos: vel, quia Judaeorum potentia exftincta iam erat, aut quia cum Chriftianis coaluerant Judaei, apud Romanos potiffimum. Erat ergo metuendum, ne, etiamfi iam corruiffet Judaeorum imperium, grauior tamen tempeftas chriftiano nomini a Romanis ingrueret. Ita explicandus mihi videtur verficulus, atque *οἱ ουρανοι* imaginem exhibebunt chriftianorum, fiue ex Judaeis progrefforum fiue e gentibus, qui iam mortui erant martyriumque expleverant, *ἡ γη* etc. autem illorum, qui in viuis etiamnum erant. Eichhornius fub illis chriftianos e Judaeis, fub his e gentibus conuerfos intelligit. *Θυμον*, *iram fuam*, quod e coelo fit expulfus, terrae incolis eo grauiorem faciet, quia feftinandum fibi effe non ignorat, fiquidem aduentus J. C. *ταχυ* redituri iam imminet, eoque redeunte, actum erit de eo. Vid. infra c. 20, max. v. 10. Rei chriftianae ipfi non iam nocere valet Satanas: ea iacet in finu fummi regis: proinde eius cultoribus infeftiffimum fe exhibebit.

v. 13. Atque, vt metuebatur, ita accidit. In terras praecipitatus Satanas primo perfequitur Judaismi reliquias, feu feminam hanc, vt quondam draco Python Latonam, Hygin. Fab. 140, atque quum vanos vidiffet conatus et irritos, ad chriftianos conuertitur.

καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ
15 ὄφεως. Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ἐκ τοῦ στόματος
αὐτοῦ ὀπίσω τῆς γυναικὸς ὕδωρ ὡς ποταμὸν, ἵνα
16 αὐτὴν ποταμοφόρητον ποιήσῃ. Καὶ ἐβοήθησεν
ἡ γῆ τῇ γυναικὶ, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα
αὐτῆς,

v. 14. Perfuadet fibi poeta, verum fecundum leges Mofaicas cultum diu. etiamnum fub peculiari tutela numinis verfari. Αετου. Ex Aegypto quondam liberans populum Jona quafi alis aquilae, quae, vt alae omnino, fymbolum tutelae funt, fuftuliffe fuos et per defertum portaffe fe ait Exod. 19, 4. Aut huc aut ad fimile quid alludens poeta dicit definite *αἱ πτερυγες*, et quidem *δυο*, vt exprimeret dualem formam כְּנָפַיִם. Quemadmodum ergo Israelitae effugerant infidias Pharaonis, ita haec femina effugiet infidias Satanae. Εις τ. τοπ. αυτης, i. e. *αυτῃ ὑπο Θεου ἡτοιμασμενον* (fupra v. 6), *tanquam in afylum.* Nonnulli argutius credunt, aquilam a poeta effe adhibitam imagini, quia inter dracones aquilasque intercedat fempiternum odium, Ariftot. Hift. Animal. Lib. 10, c. 1; Plin. H. N. 5, 4; Horat. Odar. 4, 4, 1. Καιρος, vt עת, eft *annus*, Gen. 18, 10. Καιρον = 1, † καιρους = 2, † ἡμισυ καιρου = ½ efficit fummam 3½, emergitque idem numerus, quem nil aliud indicare fupra monitum eft, quam *aliquamdiu*, prorfus effictus ad imitationem Danielis 7, 25; 12, 7.

v. 15. Atque, vt quondam Israelitis Pharaonem fugientibus impedimento effe videbatur mare rubrum, ita et huic feminae mare aliquod obiicere tentabat Satanas, idque quia in deferto nullum aderat, ingentem vndarum torrentem ore euomit, vt aqua fuffocaretur mulier abripereturque. *Bava Bathra* fol. 166: "R. Jonathan — vidit pifcem quendam, qui e naribus in altum eructauit aquas, *velut quoddam diluuium, ad inftar duorum fluuiorum Syriae.*" Ποταμοφορητος. Vox efficta ab auctore et nusquam quidem apud Graecos occurrens (Albert. obf. facr. p. 489), fed ex analogia tamen linguae graecae, in qua ανεμοφορητος etc. dicitur, facile explicanda, et bene graeca. Hefych. απεπνιξε.

v. 16. Tandem, quemadmodum et Israelitae per mare erythraeum falui et fofpites per-

αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν, ὃν ἔβαλεν ὁ
δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ὠργίσθη 17
ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ, καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι
πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς,
τῶν

VARIAE LECTIONES.

v. 17. Pro λοιπων in cod. 29. et ap. Hippol. eſt ἁγιων, quod a manu aliqua ſeriore additum videtur: vid. infr. ad c. 16, 6; 18, 20.

permeauerant, ita et haec femina nullam iniuriam ab ingentibus his vndarum fluctibus patitur. Siquidem terram iubet dehiſcere poeta, vt vndae prius imbiberentur, quam feminam attingere ſecumque abripere poſſent.

v. 17. Iam omni ſua ſpe deluſus draco, laxatis furori frenis omnibus, quum feminam ipſam tangere nequiret, in caeteros eiusdem liberos iram immittit; i. e. euertere non valens Satanas reliquos pios cultores veri Jouae Judaeos, quos aliquando ad Chriſtianismum tranſituros poeta ſperabat, ad chriſtianos λοιπους, i. e. qui in perſecutionibus prioribus nondum occubuerant, conuertitur. Hic autem intelligi videntur Judaeochriſtiani, quia dicuntur τηρειν τας εντολας του Θεου, i. e. quia veri Jouae cultum profitentur, et quidem ſecundum confeſſionem Jeſu Chriſti, (και εχοντων την μαρτυριαν Ιησου). Apparet, confuſam et perturbatam eſſe imaginem: nam quae modo mater *auctoris* Chriſtianismi dicta erat, iam eſt et mater *diſcipulorum* eiusdem. Et ſane e Judaismo prodiit et Jeſus ipſe et Judaeochriſtiani omnes. Plura vrgenda in imagine et ad viuum reſecanda non ſunt. Neque cum Eichhornio hic chriſtianos, qui conuerſi erant e gentibus, indicatos et quaſi nepotes feminae appellatos fuiſſe dixerim. Omnino rariſſime de chriſtianis e gentibus progreſſis loqui in carmine videtur auctor, atque, e Judaeorum natione oriundus ipſe, Judaeochriſtianos maxime in mente habuiſſe, quia ſemper fere loquitur de *cultoribus* 1) Κυριου, *veri Iouae (quod pagani nunquam antea fuerant)*, *et* 2) *του αρνιου quoque. Illud Iudaeos*, hoc *chriſtianos* ſignificat, et vtrumque coniunctum *Iudaeochriſtianos.*

Sed quum noua bella inferre rei chriſtianae meditaretur Satanas, non potuit Judaeos

τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐχόντων
18 τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ. Καὶ ἐστάθην ἐπὶ τὴν
ἄμμον τῆς θαλάσσης.

VARIAE LECTIONES.

v. 18. Καὶ ἐστάθην. Memorabilis hic eſt lectionis varietas: legitur enim et ἐστάθη ſc. δράκων, in A, Verſſ. Syr. Arab. Aeth. Arm. Vulg. apud Tychonium, Victorinum etc. nec non in edit. Aldina, prob. Millio, et fere aequalem probabilitatis gradum assignante Griesbachio. Quod ſi genuina eſt lectio, verſus 18 vtique ad antecedentia pertinebit, ſenſu fere hoc: *noua bella chriſtianis machinatus Satan Romanorum auxilia circumſpexit, adeoque verſus Occidentem ad mare conſtitit.* — Sed lectio noſtra, dummodo ad cap. 13 referatur hicce verſiculus, commodiſſimum parit ſenſum: *maiori vi e ſtatione mea, in qua hactenus in apertum coelum intuebar, abreptus, ad mare translocatus ſum, vt viderem monſtra indicantia cladem, quam pagani, i. e. Romani, verſus Occidentem incolentes, illaturi ſint chriſtianis.* — Peruerſam autem hanc capitum diſtinctionem peperiſſe apud Latinos lectionem ἐστάθη ſuſpicatur Matthaei.

Judaeos iam in auxilium vocare (ii enim, euerſa vrbe, nulli ſupererant, et ſuperſtites exoſus erat vel maxime): proin recurrendum ei erat ad paganos; apud hos accuſandi chriſtiani homines, vt gentilium ſacrorum contemtores etc. Aliam ergo faciem gignunt res: et noua prorſus ſcena inſtruitur, in qua prodeunt noui hoſtes iique Judaeis multo potentiores, pagani: ſed et ii debellantur, profligatisque iis conſummata ſunt omnia, quae rediturum Meſſiam praecedere credebantur: advenit ipſe, nouumque regnum inauguratur.

Atque hic commodiſſime pedem ſiſtet interpretatio, verſumque decimum octavum, quo poeta maiore vi abreptus (vt Actor. 8, 40; Ezech. 8, 3; 11, 1. 24; Draco v. 36) conuertiſſe faciem a coeleſti theatro ad mare, ſeu ad Occidentem dicitur, deinceps exponet; quamquam enim in textu hic iam expreſſum dedimus, vt et vulgarem capitum diſtinctionem ſeruaremus, et, quae de varietate lectionis notanda erant, adiiceremus.

Apparet

Apparet iam ex eis, quae hactenus cecinit vates, quanto ſtudio et quanta arte carmen *de conſpecto iam a ſe Meſſiae reditu* *) contexere allaborauerit.

Protinus enim, vix dum dicta ſalute, conſpexiſſe ſe profitetur formam Meſſiae, nondum quidem reuerſi in terras, ſed ſubito tamen rediturum ſe affirmantis, monentisque ſimul idemtidem et obteſtantis, vt a nimio et temerario gaudio abſtinerent, quia et illis ipſis, qui nomen quidem ſuum profiterentur, ſed virtutis chriſtianae forent expertes, grauis futura eſſet illa *παρουσια* et ſuneſta.

Quo quidem tanquam prooemio praemiſſo panditur ſcena coeleſtis, vnde egreſſurus, vt par erat, exſpectabatur rediens in terras Meſſias: rapitur eo vates, et contemplatur maieſtatem ſummi numinis, et aſſiſtentem Jouae Meſſiam, librumque conſpicit, futuras in *επιφανειᾳ Χριστου* rerum viciſſitudines continentem, ſed ſeptem inuolucris ita munitum, vt reſignando ei praeter Meſſiam ipſum nemo in omni rerum natura par inueniretur.

Reſignato tandem libro, priora inuolucra ſex futuram cladem variis emblematibus portendunt: liber ipſe funeſtiſſimam ſtragem affert, et primo quidem Judaeis, qui inteſtinis motibus, agmine Romanorum, et obſidione vrbis ita angebantur, vt ruina et vrbis et gentis vniuerſae non longe videretur abeſſe.

Ipſum

*) Lactantius *diuin. inſtitutt.* Lib. VII. cap. 24, 9: "prophetae futurorum pleraque ſic proferunt et enunciant, quaſi iam peracta. Viſiones enim diuino ſpiritu offerebantur oculis eorum, et videbant illa in conſpectu ſuo quaſi fieri ac terminari."

Ipſum tamen interitum reticet poeta, et immoratur potius eis, quae ex clade iſta bona rei chriſtianae et ſalutaria ſperanda ſint.

Sed exacta ſic a Judaeis vindicta rediiſſe iam Meſſias, eaque quae ſecum ferebat eius ἐπιφάνεια, ex dimidio ſaltem conſummata eſſe videri poterant. At grauiores hoſtes debellandi ſupererant, Romani, qui Hieroſolymae, ſanctiſſimae Jouae ſedi, nefarias manus inferre non dubitauerant: et his tandem profligatis perfecta et abſoluta haberi παρουσία τοῦ Χριστοῦ, et de occiſis occidione hoſtibus triumphus agi poterat. Proinde quod cap. 11, 16. de deuictis Judaeis canitur epinicium, tenue admodum videtur et exiguum: certe non aequat magnificam illam pompam, quae cap. 18. et 19. inſtruitur: neque id ſecus quam par eſt: nam victoria, quam a Judaeis tantummodo reportauerat Chriſtianismus, nondum attulerat gloriam perpetuam et ſecuritatem: iacuit quaſi in infantia et primis incunabulis, vti in praefatione de imperio Romano ait Florus, res chriſtiana c. 12, at debellatis Romanis demum vires nacta eſt, et ad τελειότητα aetatisque virilis maturitatem peruenit c. 20 ſq., et tandem aliquando adeſt meta laborum afflictis, reſpirantque cultores Jouae et Jeſu Chriſti ab omnibus, quibus vbique opprimebantur, cruciatibus.

Ex his ſequitur, caput duodecimum, quia id ſaltem ſolatii afferebat, a Judaeorum quidem telis tutam eſſe rempublicam nouam, ad priora pertinere, neque, vt Langius exiſtimat, exordium eorum eſſe, quae inſequuntur; nec facile commodius vsquam in omni carmine ſubſiſtere poſſe interpretationem.

Vix fieri potuit ob locorum diſtantiam, quin ſphalmata nonnulla manerent, quae vel diligentiſſime plagulas retractantem fugerent tamen. Sunt in his, fatemur, nonnulla, quae aut incuria fudit, aut humana parum cauit ſollertia, qualia nec ignorantiae nec temeritati vertent, ſed homini permultis rerum agendarum occupationibus diſtricto condonabunt aequi bonique arbitri. Potiſſima eorum, quae in oculos incurrerunt, haec ferme ſunt:

Pag. 1, lin. antepenult. pro *quid quod* leg. *quin.*
— 8, not. 6, lin. 22 pro *Apocalyſe* leg. *Apocalypſe.*
— 22, lin. 21 pro *declarere* leg. *declarare.*
— 28, lin. 22 pro *exarauerat* leg. *exarauerit.*
— 37, not. 48, lin. 2 pro *ſuſtragari* leg. *ſuffragari.*
— 64, not. 74, lin. 10 pro *ominatur*, leg. *ominari?*
— 65, not. 76, lin. 9 pro *potiſſima* leg. *potiſſimum.*
— 73, Commentationibus nota 83 laudatis adde egregiam diſſertationem S. V. Schottii, quae proſtat in eius *Opuſculis exegeticis, criticis, dogmaticis,* Tom. 2, Nr. 11, p. 205 - 262: "Quo ſenſu Jeſus apud Matthaeum (24), Marcum (13), Lucam (21) aduentum ſuum in nubibus annuntiauerit, inquiritur."

Pag.

Pag. 79, lin. 18, mutetur (?) in (.)
— — not. lin. penult. pro *quodammvdo* l. *quodammodo*.
— 81, lin. 16 pro *ſcripſerat* leg. *ſcribebat*.
— 127, col. 2, v. 7, lin. 7 pro *quae* leg. *quod*.
— 129, text. lin. 2 deleatur alterum και ὁ ην.
— 135, col. 1, v. 13, lin. 4 deleatur *vis*.
— 138 in textu, lin. 2 pro ʿ ſcribatur ὁ.
— 144, Var. lect. lin. 6 pro κοπιαζειν leg. κοπιᾳν.
— 150, text. lin. 2; p. 159, lin. 1 et p. 167, lin. 3 poſt ιδου ponatur comma.
— — col. 2, lin. 23 pro *brabentes* leg. *brabeutes*.
— 157, text. lin. vltim. poſt Ιεζαβελ ponatur comma.
— 166, Var. lect. lin. 11 pro *lectis* leg. *lectio*.
— 167, text. lin. 6 poſt αυτους; lin. 7 poſt γνωσιν; p. 171 lin. 5 poſt οιδας etc. ponantur commata.
— 175, col. 2, v. 2, lin. 30 pro *habebatur* leg. *haberetur*.
— 179, col. 1, lin. 29, pro *dixeerat* leg. *dixerat*.
— 186, col. 2, lin. 30, pro *Neqnibat* leg. *Nequibat*.
— 198, col. 1, lin. 4 pro μετῳ leg. μεσῳ.
— 200, col. 1, v. 9. lin. 26 *eundem* rectius ad *tempus* refertur, adeoque legendum erit *idem*.
— 201, col. 2, lin. 14 pro *innumeram iſtam* leg. *innumerum iſtum*.
— 231, col. 2, lin. 14 pro *ſcorpis* leg. *ſcorpiis*.

Caetera beneuolus lector ipſe corrigat quaeſumus.

EPISTOLA IVDAE

GRAECE

COMMENTARIO CRITICO

ET

ANNOTATIONE PERPETVA

ILLVSTRATA

A

HENRICO CAROLO ALEXANDRO
HAENLEIN

THEOL. D. ET P. P. O. COETVS ACADEMICI SACRI
ANTISTITE ET SEMINARII HOMILETICI
DIRECTORE

Praemissa est commentatio in vaticinia Habacuci.

EDITIO NOVA ET EMENDATA.

ERLANGAE
APVD IOANNEM IACOBVM PALM
MDCCCIV.

Quod alio quodam loco me vberius aliquando expofiturum promifi, hymnum Habucuci, qui nunc tertium vaticiniorum huius prophetae caput occupat, e contextu fuo ereptum, capitique fecundo reftituendum videri *), id nunc data occafione argumentis; quantum quidem pro rei indole id fieri poterit, criticis et hermeneuticis, confirmare atque roborare apud animum conftitui. In quo negotio cum ultra probabilem veritatis fpeciem vix ulla euehi queat fententia, me fufceptam in me prouinciam rite adminiftraffe arbitrabor, fi, praemiffis aliquot obferuationibus fuper critica V. T. indole, neceffariaque textus hebraici emendatione, et defenfa dignitate coniecturalis criticae, quae altioris nonnunquam indaginis eft ea, quae colligendae lectionum variantium farragini, exfculpendisque litterarum ducti-

*) Vid. commentatio mea *de Theophaniis et Chriftophaniis* in libro menftruo: *Neues theologifches Journal.* Vol. II. Fafc. II. p. 93 feqq.

ductibus omnem operam, summumque studium impendit, primum difficultates, quae capitis tertii interpretationi obstant, ordinisque interrupti in vaticiniorum Habacuci volumine vestigia monstrauero, deinde transposito capite tertio, eoque intercalato inter capitis 2 versum 4 et 5, omnia faciliore ordine procedere, arctioreque nexu cohaerere vatis sacri carmina ostendero, denique argumenta, quibus eiusmodi transpositio impugnari posse videatur, nil contra nostram opinionem valere, eandem potius aliunde quoque, ex comparatione similium V. T. carminum, nouum robur sibi comparare posse, probauero. Itaque lectores peritos veniam mihi concessuros esse puto, si in opinionum magis certamine, quam in veritatis demonstratione, huius opusculi cardinem versari sentiant.

Superfluum fere videtur, post celebratos Kennicotti, Rossiique, labores, postque iterata sagacissimorum sacri codicis interpretum, criticorumque ingenii et doctrinae laude florentium studia, si quis denuo sacri textus paginas a mendis et interpolationibus vacuas haud mansisse, nec codicum aut versionum ope integritatem omnium locorum prorsus restitui posse, monstrare velit. Ea enim est, vt omnes norunt, librorum V. T.

an-

antiquitas, tantaque apographorum conſeruatorum et deperditorum ſemper fuit copia et varietas, vt miraculo, cuius nulla vllibi exſtat promiſſio aut veſtigium, opus fuiſſet ſingulari, ſi prouidentia diuina omnes, qui unquam in deſcribendis V. T. oraculis deſudarunt librarios, eosque ignaros ſaepe linguae et ſignificationis ac ſenſus librorum, ad quos depingendos magis quam deſcribendos mercede conducti erant, ab omni oculorum lapſu, ſtilique vitio liberos ſeruare voluiſſet. At enim vero fac vel ſingulo cuidam librario humani quid in deſcribendo codice ſacro accidiſſe, ab eoque vel tranſpoſita textus capita, vel addita aut demta quaedam, ſiue conſulto, ſiue ex incuria, iam proximis ab origine librorum temporibus fuiſſe, nonne idem vitium per omnes ex hoc fonte deriuatos codices manare debuiſſe, exiſtimandum erit? An non eandem labem, quae in ſerioribus libris omnis aeui et cuiuscunque linguae ſaepiſſime deprehenditur, etiam in ſingulis locis apographa vetuſtiſſima, omniumque, qui ad noſtros vſus ſuperſunt, ſacri textus teſtium aetatem antiquitate ſuperantia, nonnunquam maculare potuiſſe arbitrabimur? Vnde nobis tanta fiducia, vel potius negandi, quae aperta ſunt, et aſſeuerandi, quae nullo modo probari, poſſunt, ſolis-

opinionum commentis ſuffulciuntur, peruicacia? Habemus N. T. volumina, multis ſaeculis recentiora iis quae V. T. nomine comprehenduntur, habemus teſtes genuini horum voluminum textus, qui vix duobus ſaeculis ab eorum origine abſunt, teſtes, qui lingua graeca N. T. vernacula vtebantur, horumque librorum indolem facile noſſe poterant; at quis contendere audebit, horum librorum textum critica integritate adhuc gaudere, nec vllibi interpolatum, affectum, deperditum eſſe, quis perfricta fronte aſſeuerabit, nihil in hisce voluminibus tranſpoſitum, nil demtum aut additum vnquam fuiſſe, et teſtium ope omnia iam plana et perſpicua reddi poſſe, ita vt critices coniecturalis ope textus graecus prorſus carere poſſit *). Quanto magis illa ope

*) Videantur quae de hac re WETSTENIVS in prolegg. N. T. et MICHAELIS in introductione in libros N. T. §. 100 ſeqq. VOGEL, vir S. V. in egregio libello de coniecturae vſu in criſi N. T. Altorfii 1795, diſputarunt, quibuscum conferri poterunt *introductionis noſtrae in libros N. T.* pars prior cap. 3. pars poſterior cap. 2 ſeqq. et cel. MARSHII additamenta ad MICHAELIS introductionem in libros N. T. Tom. II. part. 2. p. 833—836. ed. anglicanae p. 412 ſeqq. edit. teutonicae a celeb. ROSENMÜLLERO procuratae.

ope indigere textum hebraicum librorum V. T. putabimus, cum probari nequeat pandectarum hebraicarum collectores poſt exilium integros aut plures, eosque ſemper accurate deſcriptos, codices nactos eſſe, librarios falli neſcios, apographa, quae mille annorum et quod excurrit plurium ſaeculorum ſpatio ab autographis diſtant, caſtigatiſſima ſemper fuiſſe, maſorethарum criſin omni exceptione maiorem, veterum interpretum ſtudia et ſubſidia omnibus numeris abſoluta, veterum lectorum teſtimonia certa ſemper et fide digniſſima eſſe? Verum enim vero non in ſingulis tantum litteris aut vocibus reſtituendis ſe exercere debet criticorum acumen, ſed multo magis integris propoſitionibus, ſectionibus, et libris, illud opem ferre, atque interdum, deficientibus diſertis teſtimoniis, vel coniiciendo aſſequi debebit, qualis fuerit genuinus textus ſacri habitus, aut quomodo primaeua illius pulchritudo et ſplendor reſtitui queat. Nec unquam verendum erit, ne textus ipſe ex his ſtudiis damno aliquo afficiatur, dummodo acumen ingenii, et veritatis ſenſus, linguae accurata cognitio, et ſenſus indagandi ſolertia, argumentorum pondus, et aſſeverandi verecundia, in critico non deſideretur, qui modeſte ſemper, ſe nihil pro certo venditare, nec unquam ultra veri ſpeciem progredi, ſe nihil

 aliis

aliis obtrudere, ſed peritorum examini ſubmittere, quaecunque ſibi vero ſimilia videantur, eorumque iudicium placide exſpectare velle profitebitur.

Prae aliis autem V. T. libris, prophetarum reliquiae, et vatum hebraicorum carmina, illud auxilium critici, tum in ſingulis verbis, tum in integris propoſitionibus, capitibus, et librorum ſectionibus, deſiderare, latumque, et minus adhuc excultum, campum eiusmodi exercitationibus ingenii critici aperire, nobis videntur. Siue enim primum horum librorum ortum, et conſignationem, ſiue eorum propagationem et conſeruationem, ſiue eorum collectionem et diuulgationem reſpicias, ubique ſe offerunt argumenta, tam interna, quam externa, quae opinioni noſtrae fauent. Prolata ſunt primitus haec oracula feruente ſpiritu a vatibus enthuſiasmo ſacro correptis, et ſaepius ſine vlla praemeditatione, coram regibus, ſacerdotibus, populo, enunciata; deinde litteris conſignata, mox ab autore ipſo, mox ab eius auditoribus, mox a ſerioris aeui hominibus, ad quorum memoriam oretenus ea tradita fuerant; propagata porro in paucis apographis inter cognatos, aut familiares, et populares prophetarum, et ſeruata ab interitu, collectis diſperſis foliis, a ſacerdotibus aut eruditis,

tem-

tempore naufragii populi et literaturae Ifraeliticae; deinde poft varia fata, et decurfum faeculorum, quae in patria et in exilio damno illa oracula afficere potuere multiplici, collecta denuo, et in maius corpus redacta, populoque tradita, extremis ante Chriftum natum faeculis, ab eruditis, quorum fcientiam, fubfidia, et fidem, nos nullo modo explorare poffumus; translata postea in graecam linguam ab ignotis Iudaeis in Aegypto commorantibus, et in chaldaicam ab anonymis interpretibus, ob interpretandi facultatem parum laudandis; defcripta denique et revifa, denuo recognita et edita, a librariis et criticis, quibus partim lingua originalis penitus ignota, partim parum cognita, et crifeos fubtilioris difciplina prorfus abfcondita fuit, quorum fidem magis et folertiam, quam acumen, doctrinam, et artem, laudandam effe omnes profitentur. — Quis itaque eorum volumina ab interpolationibus et gloffis, a mutationibus et tranfpofitionibus, ab additamentis et ommiffionibus, prorfus libera effe contendet! Quis non mirabitur, quod non plures loci affecti, interpolati, defperati, non plures criticorum cruces, horum librorum lectores et interpretes offendant? Quis non pio animo diuinam venerabitur prouidentiam, cuius ope, per varia variorum hominum ftudia, ea faltem loca illaefa

 ad

ad nos peruenerunt, quibus salutifera religionis cognitio nititur? Vix igitur est, quod perturbemur animo, et de religionis notitia certa desperemus, quamuis experientia testatur, variisque exemplis in Esaia, Ieremia, Zacharia, Iobo, Psalmis, et Prouerbiis, Cantico, et Ecclesiaste obuiis, id comprobat, antiquissimos horum librorum collectores corruptis nonnunquam et deprauatis in singulis locis codicibus vsos, saepius fragmenta tantum nactos esse, et dispersa folia, vel casu, vel traditione, vel arbitrio, in ordinem quendam redacta; canonis sacri autores nec multis, nec castigatissimis, apographis instructos, nec critica facultate, genuina a suppositititiis, vera a falsatis aut suspectis, discernendi, cuique autori, quae vere ab illius ore aut stilo prouenerant, tribuendi, cuique libro aut librorum sectioni aptum locum assignandi, abunde praeditos fuisse; tempore alexandrinae translationis duplicem iam extitisse textus sacri recensionem, quarum alteram aegyptiacam siue hellenisticam, alteram palaestinensem, nuncupare libet, quarum illa vario librorum ordine, vario singularum partium nexu, variis additamentis apocryphis, et appendicibus ex traditione ortis, ab hac diuersa erat; in formando textu masorethico plura quidem et discrepantia horum librorum exempla adhibita fuisse,

quae

quae tamen omnia ad vnam eandemque recensionem, palestinensem nimirum, pertinuisse, et scriptionis magis, quam lectionis varietate a se inuicem discessisse videantur; nos vero seriore tempore nec testes omnium mutationum, quotquot textus sacer per plus quam mille annorum decursum expertus erat, vllo modo reperire, nec ex disertis testimoniis, certisque documentis, integritatem textus genuini restituere posse, vnde necessario sequitur, eiusmodi mutationes, earumque ortum et medelam, coniecturis tantum ex interno textus habitu hauriendis indagandam, et veri speciem veritatis loco habendam esse, vbicunque ex sola coniectura et analogia difficultates textus recepti tolli posse videantur *).

Quod vero de reliquis V. T. libris, praecipue autem de prophetarum oraculis, valet, idem in examinando et constituendo textu Habacuci locum

*) Vid. quae de eodem argumento KENNICOTTVS et DE ROSSI in dissertationibus generalibus criticae textus sacri editioni praemissis disserunt, adeunda etiam LOWTHII praefatio ad interpretationem Esaiae p.66 seqq. versionis germanicae, EICHHORNII bibliotheca literaturae biblicae P. II. p. 562 seqq. 609 seqq. PAVLI clauis Psalmorum praef. p. VIII. seqq.

cum habere debet, cum huius prophetae vaticinia eodem modo orta, literis consignata, conseruata, collecta, propagata, et in vulgus emissa fuisse constet, eademque fata experta esse negari nequeat, quibus reliqua scripta vel prophetica vel didactica V. T. exposita fuere. Habacucum quidem, siue is tempore Hoseae et Esaiae vixerit, siue regnante Manasse, siue circa finem regni Iudaici, sub vltimis regibus, contra Chaldaeos vaticinatus fuerit *), carmina sua ipsum stilo elaborasse et litteris consignauisse, arbitror. At duplex carminum vatis nostri recensio, vt mihi videtur, vel ipso adhuc viuente, eamque procurante, vel statim sequente tempore, ortum cepit, quarum altera genuino ordine singula capita ita exhibuit, vt, quod nobis tertium est, et visionem aduenientis numinis continet, secundi locum, inter descriptionem cladis per Chaldeos

illatae

*) Mihi quidem posteriorem hypothesin arridere confiteor, eamque iisdem probari posse argumentis arbitror, quibus Ven. Ivsti oracula, Esaiae adscripta, quae exilium Iudaeorum praesagiunt, reditumque in patriam promittunt, serioris autoris genium spirare, probauit. Conf. *Vermischte Abhandlungen über wichtige Gegenstände der theologischen Gelehrsamkeit,* von *Leonh. Joh. Carl Justi. Erste Sammlung. Halle* 1795. *Zweite Samml.* 1797.

latae, et praesagitionem interitus hostium, ob-
nuerit, indeque a versu quinto capitis secundi
ique ad versum eiusdem capitis vigesimum, ter-
um caput notatum fuerit, sine vlla inscriptione
it subscriptione, qua nunc caput tertium in-
ructum, et a reliquo vaticinio disiunctum est; al-
ra vero nostro textui similis, posthabito ge-
uino ordine, visionem numinis e contextu ere-
tam, vltimoque loco annexam, et propter vsum
lius religiosum singulari inscriptione et subscri-
tione liturgica instructam, ad posteros tradiderit.
x posteriore recensione deinde apographa de-
ripta sunt, quibus haec vaticinia inter Iudaeos
ost exilium conseruata et propagata sunt. Eius-
em recensionis textus in manus collectorum ca-
onis sacri incidit, ab iisdem accurate seruatus,
: corpori scriptorum israeliticorum insertus, de-
ique ab interpretibus et lectoribus antiquis tritus
t. Prioris vero recensionis vestigia tantum re-
ant, eaque ex singulari capitis tertii titulo et
ıbscriptione, ex lacuna quae secundi capitis
exum initio versus quinti turbat, et ex analogia
milium carminum eruenda, quibus persequendis
uumuiros celeberrimos SCHNVRRERVM *) et
WAH-

*) in dissertationibus philologico - criticis p. 343
seq.

WAHLIVM *) iam aliquid ſtudii impendi video. Hanc itaque recenſionem originalem ſtituendi, vel ſaltem, exponendis meis qualib cunque ſuper hac re opinionibus, illius vberi inueſtigationi et reſtitutioni viam patefacien ſtudium, reliquas huius opuſculi paginas oc pabit.

In quo negotio rite adminiſtrando prin partes ſibi depoſcit difficultatum, quibus rece textus noſtri recenſio premitur, vberior expo tio, vnde clarius elucebit, qua via et quo mo illis occurrendum ſit. Caput Habacuci prim arcte inter ſe nexum eſſe, ſenſumque illius initio ad finem vsque nullis irretitum eſſe im dimentis, naturali potius ordine omnia, quae tis ſacri mentem laceſſebant, exponi, ac ſen moeſtitiae et fiduciae in deum, quos alebat p phetae animus, viuide depingi, nemo non ſen Moeſtus deplorat propheta reipublicae calami tem, queritur de violentia ac iniuria, Populo hoſtibus inflicta, opemque divinam ardentiſſi pre

*) in prolegomenis interpretationi Habacuci pr miſſis p. 18 — 20. p. 37. et in notis philologi p. 180 — 182.

recibus implorat, verſu 2 - 4. iamque deum ma-
ora adhuc mala populo per hoſtes barbaros, re-
naque vbique euertentes, immiſſurum eſſe, tri-
is auguratur, et ferociam Chaldaeorum, omnia
aſtantium, luporum voracium, et aquilarum in-
ar in praedam irruentium, omniaque diuina
umana proterue ſpernentium, viuidis imaginibus
verſu 5 ad 11. depingit. Sed ipſa haec victorum
nſolentia et ſacrilega temeritas ad deum conuer-
t poetae animum, eumque ſpe erigit fore, vt
eus impatiens huius iniuriae genti ſacrae illatae,
uxilium afflictis ferat, neque permittat, vt cul-
ores veri numinis prorſus exſtirpentur, atque
lololatria barbarorum victoriis porro promouea-
ır, a verſu 12 ad 17. Hiſce optime congruit
apitis 2 initium, a verſu 1 ad 4 vsque. Compa-
at ſeipſum vates ſpeculatori in loco alto conſti-
uto, et exſpectanti quid eueniret, et quid deus
d preces vatis ſui reſpondeat, et oraculo recrea-
ır atque viſione, cuius promulgationem numen
li imperat, vt quicunque numini fidem habitu-
ıs ſit, ſaluus tandem euadat. Additur iſtud ora-
ılum paucis verbis et dictione magnifica prola-
ım verſu 2. 3. et 4. At vbi exſtat viſio prophe-
e promiſſa? Reliquam capitis ſecundi partem
lam non continere, in aprico eſt, nam illa
aud viſionem ipſam exponit, ſed ſpem ex hac
viſione

viſione in mente vatis enatam vberius explicat
vindictam numinis contra Chaldaeos ita annun
cians, vt numinis, vlciſcentis iniuriam, populo
que contra Babylonios excitantis, apparitio prae
cedere debuiſſe videatur, Depingitur nimirum
verſu 5 vsque ad 17 ferocientis victoris interitus
poenaeque illi eo conſilio inferendae, vt omn
bus appareat, deum ſcelera auerſari, eumque ſ
lum pie colendum eſſe, clauditurque comparati
ne egregia inter idola, eorumque cultores in
nos, et deum omnipotentem ſanctiſſimumque i
ſtituta, qua docetur, fruſtra ab idolis auxiliu
aut defenſionem exſpectari, Iehouam vero omni
quae gentibus barbaris minatus ſit, certiſſim
euentu comprobare, eiusque voluntati omne
rerum naturam obſequentem ſe praebere.

Verſus huius capitis quintus neque eande
idearum ſeriem perſequitur, neque eodem o
tionis filo nectitur, quo in antecedentibus verſic
lis vates vſus erat. Praecipue verba ואף כי h
tum produnt, cum nihil praeceſſerit, ad qu
illa referantur. Siue enim pro tranſeundi, ſi
pro aſſeuerandi particula illa habeamus, ſiue i
teriectionem et exclamationem eſſe dicamu
quod WAHLIO placuit, ſemper aliquid prae
dat neceſſe eſt, cui hic tranſitus, haec aſſeue
ti

tio, aut exclamatio, se adiungere possit, quod vero in antecedentibus qnatuor versibus, nisi vim inferamus sensui, aut ellipses statuamus obscurissimas, vix reperiri poterit. Hinc nonnulli interpretes hanc sectionem ad illa, quae in posteriore capitis primi parte continentur, referendam esse contendunt, parum cogitantes, prorsus nouam initio capitis secundi orationis seriem ordiri, vatisque mentem, quae praesenti hucusque calamitati inhaeserat, nunc ad sublimiora futuri temporis vaticinia efferri, caputque secundum, quamuis non temporis interuallo, tamen conceptuum et sensuum diuersitate, a priori seiunctum esse, nec particula copulatiua, nec transeundi, aut asseuerandi, aut exclamandi, formula, cum illo coniungi, interpositis quatuor versibus, posse. Multo maioribus vero difficultatibus argumentum et consilium capitis tertii, ex recensione masorethica, laborare, nec eiusdem nexum cum antecedentibus facile demonstrari posse, interpretum varia in explicando hoc capite studia satis superque docent. Alii enim illud elegiaco orationis genere scriptum, alii hymnis annumerandum esse statuunt, alii praeteritorum, quae deus fecit saluandae gentis causa, mirabilium imaginem, alii praesentis dei vindictam, alii futurorum exspectationem precibus vatis efflagitatam, hic depingi

pingi autumant, alii illud cum primo, alii cum ſecundo capite cohaerere contendunt, alii deperditum quoddam oraculum hic reſpici, alii ſingulare, neque cum reliquis arcte cohaerens, vaticinium illius argumentum conſtituere putant. Vt melius cognoſcatur fluctuans interpretum de huius vaticinii ſenſu et nexu iudicium, aliquot commentatorum ſententias ſub examen vocare mihi licebit.

Antiquiores interpretes in enucleando huius capitis argumento a veritatis tramite aberraſſe haud miramur, cum ſola inſcriptione, cuius authentia dubia eſt, eaque etymologice tantum explicata, omnis eorum interpretatio nitatur. *Deprecationem peccatorum populi, et ſpem liberationis ex captiuitate hoſtium, recordatione antiquiorum dei factorum fretam*, hoc capite contineri, omnes fere vno ore profitentur, parum in ſingulis partibus enarrandis a ſe inuicem diuerſi, MVNSTERVS, VATABLVS, DRVSIVS, TARNOVIVS, SALOMO VAN TIL, CALOVIVS et alii, a quibus in eo tantum GROTIVS receſſit, quod titulum תפלה על שגיונות non etymologice, *de oratione pro peccatis populi*, ſed ſenſu alio de *carmine ad modulos veteris cantici, quod his verbis* על שגיונות *incipiebat, canendo*, inter-

terpretatus eſt, et in verbis verſus ſecundi: *viuifica opus tuum*, cardinem totius orationis verſari putauit. Arbitratur nimirum, et ſine idoneis argumentis id ſumit, ſub opere dei gentem iſraeliticam intelligi, cuius liberationem e captiuitate vates precibus a deo efflagitare cupiat, omniaque, quae a verſu tertio uſque ad 15 adiiciuntur, epiſodion eſſe, eo tantum conſilio additum, vt vates ex hiſtoria gentis probet, iure ſe iſraeliticam gentem nomine operis dei inſignire. Verum enim vero nihil in vniuerſo capite occurrit, praeter vltima verſus 2 verba, eaque ſatis ambigua, et lectionis varietate dubia, quod precationis formam prodat. nulla iniicitur vllibi peccatorum populi iudaici mentio, nulla poenarum populo ob delicta inflictarum reperitur deprecatio. Grotiana autem interpretatio a *Calouio* iam iure caſtigata et reiecta eſt.

Nec minus mihi a vero ſenſu aberraſſe videntur plurimi recentiores interpretes, qui vel in ſupplicatione totum capitis argumentum verſari, vel digreſſione nimis verboſa nexum turbari, a verſu 3 ad 15, vel tenui tantum filo huius capitis argumentum cum reliquis huius vatis oraculis cohaerere perhibent. MICHAELIS *)

qui-

*) In notis verſioni prophetarum minorum ſubiectis.

quidem panegyrin praeteritorum ſimul ac futurorum, quibus populum e malis liberauerit, dei miraculorum hoc capite contineri ait. PERSCHKIVS *) atque DATHIVS **) in duas partes hymnum diſpeſcunt, quarum prior, reſpectu ad caput ſecundum habito, cladem Chaldaeorum numinisque gloriam hac clade hoſtium augendam a verſu 3 - ad 15 imaginibus e veteri hiſtoria deſumtis viuide depingat, poſterior, quae ad capitis primi verſus 5 - 17 relata ſit, triſtem vaſtationis terrae iudaicae a Chaldaeis inferendae et calamitatis ciuium memoriam, ſpeique meliorum temporum et fiduciae in deo poſitae ſolatia deſcribat verſu 16 - 19. SCHROEDERVS ***) carmen in alternos chōros diſtribuendum eſſe exiſtimat, hoc modo, vt chorus primus precetur, velit deus maturare populi liberationem, hoſtiumque interitum, verſu 2, chorus ſecundus profiteatur bonam ſpem opis diuinae, eamque fundet in

priſti-

*) In libro anonymo Habakuk vates olim hebraeus imprimis ipſius hymnus denuo illuſtratus, 1777. 8.

**) In verſione prophetarum minorum, edit. 3. 1790.

***) In diſſertatione philologica in canticum Chabacuci Groningae 1781.

priſtinis dei beneficiis, quae ordine paene hiſtorico, ſtilo tamen poetico enarret, verſ. 3 - 15, chorus primus ſermonem reſumat, de grauitate ſui metus, et conſternationis ob imminentes calamitates conqueratur, ſimul tamen declaret, animum diuino iudicio et voluntati ſubmittendum verſ. 16. 17., chorus ſecundus plenus ſpei ex priſtinis beneficiis conceptae, certam fiduciam de futura liberatione ex captiuitate, reditu in patriam, et reipublicae inſtauratione, teſtetur verſ. 18. 19. Similis fere huic hypotheſi eſt GREENII opinio *), qua primo moerorem de poenis, quas deus Iudaeis minatus fuerit verſ. 2., hinc perſuaſionem ſuam de futuro dei auxilio. hiſtoriae monumentis fretam, verſ. 3 - 15. inde nouos timoris ſenſus propter inſtantia mala, et preces ad deum, vt morte illum ab hoc malorum ſpectaculo liberet, antequam patriae vaſtatio ingruat, verſ. 16. 17. denique firmioris fiduciae declarationem verſ. 18. 19., hoc capite enarrari arbitratur. SCHNVRRERVS contra **) poetam reſpexiſſe putat ad oraculum quoddam, vati diuinitus datum, atque etiam

*) GREENS *kritiſch - exegetiſcher Kommentar über einige poëtiſche Stücke des A. T. Gieſſen* 1784.

**) In diſſertationibus philologico - criticis p. 342. ſeqq.

iam ab hoc haud dubie in vulgus editum, fed quod prorfus intercidit, ex genere illorum, quae comminationes habeant et denunciationes calamitatum. Tali numinis fententia animo vatem percuffum, deum obteftari, velit in ifta calamitate feruare populum. ab fe quafi factum formatumque, verf. 2., fubire deinde illius animum recordationem fuperiorum temporum, occurrere uniuerfam mirabilium facinorum feriem, in gratiam populi quondam editorum, in hanc igitur materiam grauiffimam illum fubito ingredi et longius euagari, animoque tantopere indulgere, vt haec pars orationis iuftum modum fere excedere videatur. Verfu tandem 16 redire illum vnde digreffus eft, terroris fenfum denuo vberius fignificare, et delineare diram faciem, quam mox habitura fit patria, verf. 17., fed protinus illum defiftere, abhorrentem quafi animo ab illa triftiffima imagine, atque ad Iehouam fefe conuertere, cuius praefidium fibi haud defuturum effe laetus confidat, vt quae a querimoniis exorfa effet oratio, eadem nunc in triumphum fere defінat. BAVERUS ad elegiarum genus hoc carmen retulit, deprecationem miferiae Iudaeis imminentis, et fpem auxilii diuini illo expofitam effe, longoque interiecto epifodio a vf. 3. ad 15. infignia numinis facta eo confilio defcribi ratus

eft,

eſt, vt Ioua moneatur de noua auxilii praeſtatione. Nexum vero eſſe ait huius carminis argumentum cum illis, quae capite primo, de calamitate ciuibus Habacuci a Chaldaeis inferenda, praeceſſerant *). Ingenioſe, vt ſolet, HERDERVS obſeruauit **), duplex per vniuerſum carmen regnare affectuum genus, timoris et ſpei, angoris et fiduciae, ex argumento diuerſo duorum praecedentium vaticiniorum enatum, et elegiaco ſermone deſcriptum. Poetam ſenſu comminationum diuinarum, quas capite primo annunciauerat, et grata praeteriti temporis, quo deus ſaepius opitulantem ſe magnifice manifeſtauerat, memoria, ſimulque promiſſionis, capite 2 verſu 1-4. datae fiducia, perculſum animo, trepida et ſupplici oratione dei auxilium implorare verſu 2, atque illius ſpem ali recordatione miraculorum dei verſu 3 - 15. poetice deſcriptorum, deprimi vero iterum vatis mentem timore inſtantis calamitatis verſu 16. 17., denique firma auxilii diuini fiducia omnes dubitationes vinci, eumque laetantem triumphantis numinis gloriam celebrare. Simili ſe-

*) Vid. BAVERI commentarius in proph. min. p. 26. 40. P. II.

**) *Geiſt der ebraeiſchen Poëſie* P. II. p. 102. ſeqq.

re modo WAHLIVS *) ortum hoc carmen putat ex oraculis, in superioribus capitibus a propheta enarratis, illudque singulari etiam odarum huius poetae volumini adiectum fuisse, titulumque, a vate ipso operi suo praefixum, carmen futurorum augurio plenum, et ex collectione hymnorum prophetae huius vaticiniis adscriptum, significare arbitratur. Argumentum itaque carminis versari in futuri temporis praesagitione, auxiliique diuini tempore praefinito praestandi descriptione. Augurari vatem, postquam opem numinis implorauerat, maiestate plenum numinis aduentum ad vindictam aduersus Chaldaeos exercendam, sed deplorare simul vastationem patriae ab hostibus inferendam, at eodem momento animum vatis erigi laeta futuri temporis exspectatione. Parum ab eo diuersus KOFOD **) singulas huius carminis partes ita dispositas esse autumat, vt oratio ad deum versu 2, auxiliorum diuinorum, tam futurorum quam praeteritorum, recensus vs. 3-15. terroris, qui omnibus perpensis vatem angebat, signi-

*) In prolegomenis commentario in carmina Habacuci praemissis, notisque huic commentario adiunctis.

**) Chabacuci vaticinium commentario critico atque exegetico illustratum. Hauniae 1792.

fignificatio, firmioris denique animi fiducia in deum verfu 16 - 19. contineatur. Nouiffimus denique Habacuci interpres, FRIDERICVS PLVM *) recte, vt mihi videtur, verfu 3 - 15. aduentum dei magnificum ad Chaldaeos puniendos, quem auguratus erat, et enixiffimis precibus efflagitauerat vates, viuidis coloribus, ex veteris hiftoriae monumentis defumtis, depingi afferit, verfumque 16. terrorem defcribere contendit, quo vatis, Iouae maieftatem, numinisque auguftiffimi apparitionem oculis quafi praefentem confpicientis, mens percuffa fuerit, indeque prophetam animo commotum ad expectationem calamitatis et patientiae admonitionem fe conuertere, donec mens deiecta, futurae falutis fpe iterum confirmetur et in laudes Iehouae effundatur.

Omnia haec interpretum doctiffimorum, atque ingenii acumine florentiffimorum ftudia, quod pace tantorum virorum dixerim, triplici magis minusue laborare mihi videntur difficultate. Primam, quae animum lectoris offendet, affenfumque morabitur, in eo pofitam effe arbitror,

*) Obferuationes in textum et verfiones maxime graecas Obadiae et Habacuci. Hauniae 1792.

tror, quod fere omnes ad ſupplicationum genus hoc carmen referunt, et qui in exordio tantum animum vatis, ad deum ſe conuertentis, numinisque maieſtatem contemplantis, afficit precandi affectum, eundem per vniuerſum hymnum regnare perhibent, quamuis nulla eiusdem veſtigia praeter inſcriptionem et verſum ſecundum inueniantur. Verum enimuero ipſam etiam inſcriptionem תפלה huic hypotheſi parum fauere celeb. WAHLIVS *) illumque ſecuti interpretes Ven. KOFOD. et PLVM **) tam ex etymologia, quam ex vſu vocabuli monſtrarunt, et ſignificationem aliam huic loco praeprimis aptam: *augurium*, *diuinatio ab entheo vate prolata*, e cognatis dialectis, praeeunte MICHAELIS, eruerunt. Nec maius vulgari interpretationi robur accedere arbitror phraſibus verſus ſecundi

בקרב שנים חייהו
בקרב שנים תודיע
ברגז רחם תזכר

quas

*) In commentario p. 220-222.

**) Ille in commentario p. 108. hic in obſeruationibus philologico criticis p. 57. quibuscum conferri poſſunt, quae MICHAELIS in ſupplementis ad lexica hebraica ſub numeris 2038-2040 p. 2017-2019 collegit, et EICHHORNII bibliotheca Vol. V. p. 552-556.

quas vertere ſolent: *in medio annorum* (i. e. intra annos praefinitos, vel circa illud tempus) *illud* ſc. *opus tuum*, *conſerua aut viuifica*, *in medio annorum patefiat*, *te*, *quamuis iratum*, *tamen iterum miſereri*. Dubia enim eſt vocis חייהו autoritas, et inſolens phraſis חיה פעל, nec ſatis probata verbi פעל יהוה ſignificatio, a GROTIO et SCHNVRRERO defenſa, qua populum Iudaeorum ita nominari contendunt. Meliorem vero ſenſum nobis offert lectio חיינו, in Hieronymianis codicibus obuia, (vnde, vt obiter hoc moneam, partim maſorethica lectio חייהו, partim Alexandrinorum interpretum textus חיים leui litterarum mutatione vel ſcribendi vitio, orta eſſe videtur) et auctoritate codicis Kennicottiani 432 firmata, qua admiſſa commodus ſenſus enaſcitur hicce: *dum adhuc viuemus*, *intra praefinitum tempus*, *patefacies*, *quod decreuiſti*, (פעלך) *te*, *miſericordia commotum*, *operis tui recordari*. Deinde contra reliquam vatis noſtri concinnitatem pugnare videtur hypotheſis eorum interpretum, qui maximam capitis tertii partem pro epiſodio aut digreſſione, ornatus tantum cauſa addita, et longius quam fas erat a ſcopo aberrante, venditant, nec in hoc loco praecipuum capitis argumentum tractari concedunt, nec viſionem diuinitus reuelatam futurorumque augurio plenam,

 ſed

ſed praeteritorum tantum memoriam, his verſibus graphice deſcribi putant. Alii contra interpretes, cardinem totius oraculi in hoc loco verſari ſtatuentes, videant, ne hyſteron proteron poetae imputent, illumque Iliadem poſt Homerum ſcripſiſſe, afferant, cum Chaldaeorum poenae, ex ipſorum ſententia, iam capite ſecundo depictae ſint, et nunc capite demum tertio numinis aduentus ad hanc cladem inferendam hoſtibus praecinatur. Quorſum tandem haec theophania poſt victoriam iam de Chaldaeis deportatam? Denique idearum nexum capite tertio impeditum eſſe, nec ſine variis artibus reſtitui poſſe, iam nobis non monentibus diuerſarum opinionum enarratio, quam antea exhibuimus, docebit, idemque de nexu inter verſum quartum et quintum capitis ſecundi valere ſupra demonſtrauimus, nec facilem eſſe capitis tertii cum primo aut ſecundo cohaerentiam, reliqui etiam commentatores teſtantur, dum alii ad deperditum oraculum ſenſum huius vaticinii referendum, alii appendicis loco, et elatiore dicendi genere, ſummam priorum capitum in hoc loco repetitam, alii id aliunde vaticiniis prophetae adiectum eſſe perhibent.

Aſſentior contra WAHLII, KOFODJI et PLVMII ſententiae ſupra expoſitae, de ſignifica-

ta

tu vocis תפלה, et variorum dubiis de authentia tituli et ſubſcriptionis huius capitis, atque HERDERI argumentis, quibus ſenſuum et affectuum, e vaticiniorum capitis primi argumento enatorum, turba prophetae animum obrutum, mox angoris et timoris vi perculſum, mox ſpei et fiduciae blandimentis delinitum, nunc praeſentis calamitatis triſti ſpectaculo depreſſum, nunc veteris hiſtoriae memoria ſolatio adfectum, graphice hic depingi, viſionemque et aduenientis numinis apparitionem menti illius obuerſantem deſcribi, indeque illum initio terrore perculſum, deinde fiducia plenum, denique de auxilio diuino firmiſſima mentis perſuaſione gloriantem, ſiſti, euincitur, ſummamque carminis pulchritudinem in affectuum viuida imagine, et maieſtatis diuinae egregia pictura conſiſtere, probatur.

Ortis vero ex recenſione maſorethica difficultatibus nullo alio modo ocurri, nexumque turbatum totius vaticinii vix aliter reſtitui, et capitis tertii natiuam vim, verumque conſilium et argumentum, haud ſatis perſentiri poſſe arbitror, niſi hoc nobis concedatur, caput tertium continere eandem, quam deus vati cap. II. verſu 2. et 3. promiſerat, et euulgare praeceperat, viſionem, depreſſum prophetae animum erigentem, illud-

illudque integrum, excepto titulo et ſubſcriptione, poſt capitis ſecundi verſum quartum inſerendum eſſe, Quo admiſſo ſimul lacuna initio verſus 5. a multis obſeruata expletur, et quae inde a verſu quinto capitis ſecundi ad finem vsque narrantur, apparitionis diuinae ad puniendos Chaldaeos vberiorem expoſitionem, et, vt ita dicam, commentarium propheticum theophaniae conſilium explicantem, continent, egregia abſolutum clauſula, monente de numinis veri prae idolis excellentia, ad eiusque pium cultum omnem terrarum orbem exhortante. Oraculum exſpectans vates diuinitus edocetur, inſtare ſibi numinis apparitionem, publice reuelandam, et futuri auxilii nunciam, cuius euentus ſpem credentium minime fallat. Oraculi argumentum paucis hisce verbis commemoratur. *increduli et rebelles* (Chaldaei) *malis opprimentur*, *iuſti vero fidemque numini habentes* (Iudaei) *ſalvi aliquando evadent. Audio*, inquit reſpondens deo vates, *effatum tuum, et animo vehementer commoto quid moliaris exſpecto. Nobis adhuc viuentibus* (בקרב שנים חיינו) *intra tempus praefinitum* (בקרב שנים) *declarabis, te, hoſtium iniurias vlciſcentem*, (ברגז) *noſtrum iterum miſereri.* Exſurgit nunc altius poetae animus ad vlciſcentis numinis repraeſentationem, recreaturque theophaniae viſione, et magnificum

dei

dei, ad poenas Chaldaeis inferendas aduenientis, ſpectaculum viuidis coloribus, e veteris hiſtoriae monumentis ſumtis, depictum lectorum oculis ſubiicit; deſcribit porro vates quomodo ipſe augusta numinis apparitione animo affectus fuerit, trementem ſe ac ſtupentem miracula, quae deus editurus ſit, ſpectaſſe, vixque animum colligere potuiſſe, inſigni reuelatione diuina perculſum, demonſtrat vſ. 16. Mox vero ſpei et fiduciae, inter medias populi calamitates, dei auxilium placide exſpectantis, ſenſus, mentem prophetae iterum occupat, et numinis praeſidio ſe fretum eſſe declarat, atque futurorum conſcius, gaudio iam exultans, de Iouae auxilio gloriatur *). Sequitur nunc capitis ſecundi (quod ex noſtra ſententia

*) Vocem nimirum אשר, quae plurimos interpretes vexauit, noui verſus initium facere, atque ad ſequens ואני referendam eſſe arbitror, hoc ſenſu: *quamuis* tempora aduerſa (numinis iuſſu cap. II. 3. admonitus) exſpectare debeam, cum aſcendet contra populum hoſtis, qui nos depopulabitur, cum ficus non florebit, nec erit proventus in vineis, cum olea ſpem mentietur, nec arua frugem ferent, cum pecus ex caulis auferetur, nec ſupererit in ſtabulis armentum, *tamen* ego per Iouam exultabo, laetabor de deo ſalutis meae auctore.

tentia tertii locum occupare debet) verſu 5 . 17
huius viſionis vberior expoſitio, et ad praeſagien
dum hoſtium interitum applicatio. Barbari prae
dones mox poenas ſacrilegiorum luent, numei
populi ſui iura vindicabit, victores humanitati
omni ſenſu priuati populis quos debellauerant lu
dibrio erunt, ipſosque eadem, qua reliquos affe
cerant, fors diuinitus conſtituta manebit s). De
nique in eo terminatur vatis ſacri oratio, vt de
nuo ex hoſtiûm interitu barbaros de idololatria
inſania conuictos fore auguretur, ſimulque lo
uam laudibus efferat. Vix vlla clauſula magi
apta inuenietur huic vaticinio, vix quidquam me
lius congruens totius oraculi argumento, piisqu
vatis ſenſibus magis accomodatum, eo, quod co
lophonis inſtar addidit, epiphonemate: *quid prod
eſt ſculptum ſimulacrum, quod faber fecit? au
fuſum idolum, quod mendacium docet? qui conf
dat opifex operi ſuo, quamuis muta fecerit ſimu
lacra? O ſtultos, qui ligno dicunt, expergiſce
re*

*) Initium verſus quinti de cuius interpretation
conferri poteſt egregia *commentario critica i
loca quaedam prophetae Habacuci*, quam celeb
FABER Onoldi 1779 publici iuris fecit, ho
ſenſu accipio: *Profecto vinum fallet virum
proſternetur et non conſiſtet.*

re! et lapidi surdo, exsurge! Num is oracula edet? Auro quidem et argento est obductus, at nullus ei inest spiritus! At Ioua in templo suo sanctissimo habitat, illum reuereatur vniuersus terrarum orbis!

Ex hac itaque textus prophetici recensione integrum vaticinium hisce capitibus absoluitur: I. Epigraphe versu 1. cap. I. II. calamitatum quibus respublica iudaica pressa erat descriptio cap. I. versu 2. 3. III. causarum miseriae enumeratio, hostiumque barbarorum omnia vastantium imago cap. I. vs. 4 - 11. IV. liberationem ciuium et hostium interitum a deo precibus vates efflagitat cap. I. 12 - 17. V. oraculo recreari cupit, deus visionem promittit, eumque brevi oraculo consolatur cap. II. 1 - 4. VI. respondens vates sacro enthusiasmo corripitur, deique aduenientis maiestatem contemplatur cap. III. 2 - 15. VII. hinc animus illius primo terrore percellitur, mox vero spe et fiducia repletur, tandem laetus praesidio diuino gaudet et triumphat cap. III. 16 - 19. VIII. exponit deinde oraculi vim et theophaniae consilium explicat, hostibus interitum minatus epinicio, quod per quatuor strophas decurrit, cap. II. vs. 5 - 8. vs. 9 - 11. vs. 12 - 14. vs. 15 - 17. IX. epiphonema addit, quo pios cultoris veri dei sensus

ſus prodit, et Iehouam idolalatras gentes debellantem laudibus effert cap. II. verſu 18 - 20.

Simile hoc modo redditur vatis noſtri volumen reliquis prophetarum oraculis conſolatoriis, quae ab intuitu praeſentium vel mox inſtantium calamitatum fere ſemper exorſa, praeteritorum laeta memoria a deſcriptione malorum triſtitiaeque ſenſu ad meliorum temporum ſpem progrediuntur, futurique temporis proſperos euentus, vel per oracula vel per apparitiones numinis vati reuelatos, augurantur, atque ad veri dei cultum barbaros, ad fiduciam in Iehoua ponendam Iſraelitas, ad numinis venerationem omnes adhortantur.

Neque tamen reticere cupio varias, quae meae opinioni fortaſſis obiicientur, difficultates. Haerebunt enim nonnulli in diuerſo dicendi genere, quo tertium caput a primo et ſecundo differt, alii deſiderabunt argumenta, quibus permoti iam antiquiſſimis temporibus, vel lectores oraculorum Habacuci, vel ipſe autor libri, capitum genuinum ordinem deſeruerint, alii inſcriptionis et ſubſcriptionis autoritatem mihi obiicient, alii denique criſin noſtram nimis audacem eſſe clamabunt, et ne arbitrio nimium in diſponendis

libro-

librorum facrorum partibus indulgeatur verebuntur. Sed plura funt, quae accufatoribus refpondeam.

Mutatum atque elatius dicendi genus argumenti varietate, fenfuumque animi diuerfitate, fatis excufari poffe arbitror. Adtemperat vates fermonem vbique argumento quod tractat, elegiaco carmine vtitur vbi triftem rerum faciem depingit, ironico vbi ferocibus hoftibus interitum minatur, fupplicibus vocibus deum obteftatur, vt auxilium inopi genti ferat, quidni etiam furgat oratio illius vltra folitum dicendi genus in defcribendo magnifico apparentis dei fpectaculo? Nonne fermonem magis ornatum et fplendidum pofcit numinis praefentia? Nonne ftili fublimitas et magnificentia aequare faltem ex parte debet auguftiffimam apparitionem dei? Nonne imagines vati aliunde fuppeditatas fuiffe arbitrabimur fplendidiffimas, cum in loco verfatur, quem faepius iam ab antiquioribus poetis tractatum, re et verbis folennem, nouerat, quem Mofaica fcripta (Exod. cap. 15 Deuteron. 33) Dauidis hymni (Pf. 18 50. 68 77.) et Efaiae carmina iam pridem nobilitauerant *)? Tantum igitur abeft, vt hoc argumento

*) Conferantur ea, quae de ortu et progreffu notionum de theophaniis fcripfi in libro menftruo. *Neues theologifches Journal* T. II.

mento, de altius exaggerata oratione et grandiore atque cothurnato ſtilo, quo huius capitis maxima pars conſcripta eſt, deſumto, opinio de authentia textus recepti firmari, noſtraque hypotheſis impugnari poſſit, vt potius ipſa hac ſtili et argumenti concinnitate, et arctiſſimo idearum nexu, illam magis roborari arbitremur.

Neque me mouet cauſarum tranſpoſiti textus ignorantia. Variae enim indicari poſſunt rationes, e quibus recenſionis receptae ortus explicari poſſit: principem in eo poſitam fuiſſe puto, quod ſingulare huius capitis argumentum lectorum animos magis quam reliqua vaticiniorum pars attraxerit, et ad vſus religioſos, conſolandosque populi hoſtibus oppreſſi animos, aeque ac ſeruandam beneficiorum numinis memoriam, aptum fuerit. Continet nimirum materiam grauiſſimam, ſummo orationis ornatu expolitam, numinis ad auxilium populi ſui venientis gratiſſimam repraeſentationem, quae nunquam non Iudaeorum animos malis depreſſos erigere, et ad firmam in Iehoua ponendam fiduciam illos excitare potuit. Hinc vel ab auctore ipſo, quod cel. WAHLIVS voluit, vel ab alio quodam, hanc oden a reliquis oraculis ſeiunctam, atque libro odarum religioſarum inſertam, additis modis cantui aptatam, vſui

vſui liturgico deſtinatam, et ſingulari titulo atque ſubſcriptione inſtructam fuiſſe, vero haud diſſimile videtur. Aliis deinde Habacuci apographis in fine tantum annexa fuit haec oda eo conſilio, vt ſingularis eius vſus liturgicus et muſicus in titulo et fine notari poſſit.

Parum porro refert, vtrum ab auctore ipſo, an ab alio quodam additus fuerit titulus, dummodo verum ſit, in quo omnes conſentiunt, eius argumentum, auctoris nempe nomen, et carminis genus. Idem de ſubſcriptione valet, quae muſicum huius carminis vſum declarat. Quae autem intercalata eſt vox *Sela*, ſignum varietatis muſicae eſt, et cantus mutatos modulos indicat *). Eam primo in margine poſitam fuiſſe arbitror, deinde in textum ipſum receptam, vnde errore factum fuiſſe videtur librarii, vt non ſemper initio eius verſus vox anteponeretur, qui modulorum mutationi locum praebuit, ſed in fine antecedentis verſiculi adderetur. Itaque in noſtro

*) Vid. WAHLII excurſus IV. commentario in Habacucum annexus p. 225 - 230. HERDERI *Geiſt der ebräiſchen Poeſie* P. II. p. 376 - 378. MICHAELIS ſupplementa ad lexica hebraica p. 1760. ſeqq. EICHHORNII bibliotheca litteraturae biblicae T. V. p. 542 - 551.

ſtro carmine hoc vocabulum reſtituendum erit initio verſus 3. 9. et 13., vt ſtropharum genuinus ordo ſeruetur. Prima nimirum, apparitionem ad: venientis numinis celebrans, eiusque maieſtatem deſcribens, aduentusque cauſam ſignificans, ſtrophe, a verſu 3. uſque ad finem verſus 8. decurrit, altera a verſu 9. ad 12. vſque effectus apparitionis diuinae in terra conſpicuos, populisque infeſtis deo noxios, exponit, tertia a verſu 13. vſque ad finem verſus 15. beneficia, quibus numen populum oppreſſum beare vult, hoſtiumque interitum enarrat, quarta denique a verſu 16. vſque ad 19. nouas quidem modulorum mutationes depoſcere videtur, ſed potuit etiam cum antecedente cantando coniungi, quoniam ſenſus animi declarat ex ſuperioribus ortos, et cum eorum argumento arcte connexos.

Denique vix eſt, quod damnum inferri libris ſacris hypotheſi noſtra aliquis timeat. Nihil ea demit, nihil obtrudit vatis carmini, nihilque derogat eiusdem veritati, pulchritudini, atque auctoritati diuinae, dignitatem potius atque decus huius vaticinii auget, nexumque et argumenti concinnitatem reſtituit. Praeter titulum et ſubſcriptionem, et adiectum *Sela*, nihil reiicitur, quin ipſa haec additamenta ſeriori tantum recenſioni, ab ipſo vate, vel a coaeuo profectae, tribuun-

buuntur, nec ſuſpecta redduntur. Et quis neſciat, idem in Pſalmis ſaepius locum habuiſſe, vt ab autore ipſo, vel vetere quodam critico, denuo editi, aliorum hymnorum collectioni inſerti, et inſcriptionibus aut ſubſcriptionibus, auctoris nomen, carminis argumentum, et cantionis modulos indicantibus, inſtructi fuerint. Exſtant exempla in Pſalmo 18. cum capite 22. libri poſterioris Samuelis collato, in Pſalmo 14 et 53, 40 et 70, 108 et 57 ac 60, quorum duplex recenſio, ordine, vſu, inſcriptione, a ſe inuicem diſcrepans, ad noſtra vſque tempora ſeruata eſt. Idem in omnis aeui litteris, omniumque cultorum populorum monumentis ſcriptis accidiſſe, vt eiusdem textus diuerſus fuerit diuerſis temporibus habitus, vt modo vna tantum, modo plures eiusdem editiones, poſteritati traditae fuerint, tum diſerta teſtimonia, tum criticorum coniecturae teſtantur. Nimis itaque anxii, vel nimis ignorantes, aut pertinaces eſſe videntur, quicunque detrimento religionem ipſam, quae certe non verbis et litteris, ſed argumento librorum ſacrorum nititur, aut ſaltem religionis libros, affici eiusmodi coniecturis clamitant.

Ad confirmandam ſententiam noſtram, de genuino carminum Habacuci ordine reſtituendo, haud parum roboris accedit ex collatione aliorum

carminum hebraicorum, quae eosdem animi ſenſus produnt, eademque idearum ſerie ſimile argumentnm tractant, quorum alterum aliquot ſaeculis antiquius, alterum haud multo recentius noſtro eſt, pſalmi nimirum ſecundi et ſeptuageſimi ſeptimi. Pſalmi ſecundi auctor eodem modo, quo vates noſter, in medias res rapit lectores, ſtatimque in exordio oculis eorum repraeſentat tumultus bellici et euerſi ordinis ac ſtatus ciuilis triſte ſpectaculum, hoſtiumque humanas diuinasque leges migrantium furorem, cuius aſpectu ipſius poetae animus maxima perculſus fuerat moeſtitia. (cf. Pſ. II. verſ. 1. 2 3. cum Habacuci cap I. verſu 2 - 14) Tunc ſurgit vatis mens ad diuini numinis contemplationem, in eaque aliquantum requieſcit, dum deum cogitat, qui ferre inſanos hoſtium conatus aequo animo, illorumque iniurias inultas tolerare, nequeat. (cf. Pſ. II. vſ. 4. cum Prophetae cap. I. 12 - 17) Reſpondet votis cultoris ſui deus, oraculoque illum, vana futura eſſe barbarorum et rebellium molimina, edocet, numinisque praeſidium piis dei cultoribus promittit. (cf. Pſ. II. 5. 6. cum Hab. II. 1 - 4.) Vberius hunc locum grauiſſimum tractat, ſibique mire in illo exornando placet, propheta noſter, praeter oraculum etiam numinis apparitione auguſtiſſima dignatus; pſalmi contra auctor breuibus tantum

ver

verbis, qualem ipſius mens ſibi finxerat dei imaginem, exponit. (cf. Pſ. II. 4. 5. cum Hab. III. 2 - 19.) Ambo autem in eo iterum conſentiunt, quod in oraculi et apparitionis ſenſum ſuis verbis commentantur, eiusque argumento vtuntur ad denunciandam hoſtibus poenam (cf. Pſ. II. 7 - 9. cum Hab. II. 5 - 17.) Finem denique facit poeta epiphonemate adhortatiouibus pleno, et beatos veri numinis cultores praedicat. Illud idem, et fere eodem modo feciſſe prophetam noſtrum, vltimi verſus capitis ſecundi teſtantur. (cf. Pſ. II. 10 - 12. cum Hab. II. 18 - 20.) Alia ex parte vatis noſtri textus, ex coniectura noſtra priſtino ordini reſtitutus, lucem accipit, comparato pſalmo ſeptuageſimo ſeptimo, cuius auctor (Aſſaphum titulus nominat, parum in hoc probandus) iisdem rebus eodem modo affectus, ſimiles ſenſus animi prodit, et qualis fuerit animi conditio, qualis cogitationum et effectuum inter ſe nexorum ſeries in mentibus vatum entheorum clarius, quam alibi id aſſequi nobis licet, demonſtrat, cum autor magis enarret, quae ſenſerit, quomodo affectus fuerit, quidue cogitauerit, quam ipſos ſenſus animi erumpere ſinat. Grauiſſima afflictione oppreſſus poeta, in eoque vati noſtro ſimilis, extremam animi ſui deiectionem et perturbationem exponit, moeſtam rerum fa-

 ciem

ciem ob oculos verſantem deplorat, et de populi ſui miſeria conqueritur, Verſ. 1 - 5, quibuscum conferendus Habacuci textus cap. I, 2 - 11. Tum ſuperiorum temporum recordatione dolorem ſuum lenire cupit, atque deum ſemper populi ſui praeſidium fuiſſe meminit; ſed ipſa hac memoria praeteritae felicitatis, eiusque cum praeſentibus malis comparatione, triſtitiae ſenſus ingraueſcit, animoque deiecto querelas extorquet; donec vates, reputans ſecum conſilia dei, recogitansque prolixum eius erga populum ſuum fauorem, diuinamque benignitatem atque ſanctitatem; ea meditatione recreatur, nouamque ſpem animo concipit, vſ 6 - 13., quibus ſimilia fere ſunt, quae apud prophetam cap. I. 11 - 16. leguntur. Poetice hinc depingitur auxilium, quod ſaepius oppreſſo populo deus attulit, imagines ſplendidae miraculorum, quondam in gratiam Iſraelitarum editorum, cumulantur, numinisque laudes ardentiſſimo cum affectu, cui par eſt ſermonis magnificentia, celebrantur. Sed altius aliquanto exſurgit prophetae ingenium, qui oraculo et apparitione numinis recreatus, praeteritorum memoriam cum futurorum euentuum meditatione copulat, et omnia tanquam praeſentia lectorum oculis ſubiicit. Conferantur igitur argumento pares, ſermone diuerſi verſus 14 - 21. laudati pſalmi, et Habacuci

caput

caput II. vſ. 1-4. cap. III, vſ. 2-15. Deſideratur quidem in pſalmo vſus imaginum, theophaniam adumbrantium, ad conſolandam vatis mentem, et firmandam eius fiduciam, atque augendam animi in tolerandis malis conſtantiam, deſunt minae, hoſtibus populi diuinitus interitum augurantes, et excellentiae veri numinis laudes, quibus Habacuci vaticinium terminatur. Sed ab aliis etiam obſeruatum eſſe animaduerto, quod ipſe in lectione huius pſalmi ſemper ſenſiſſe mihi videbar, truncatum hoc carmen ad nos perueniſſe, et temporum iniuria in fine mutilatum*). At praeter argumenti comparationem, ſingularum etiam imaginum et phraſium ſimilitudo, quae inter Pſalmum 77. et Habacuci vaticinia, praeſertim illius hymnum, intercedit, memoratu digna eſt, cuius exempla, partim ab aliis iam animaduerſa, partim adhuc non notata, hic apponam. Conferantur itaque inter ſe haec loca Pſ. 77. vſ. 2-4. cum Hab. I. 2, Pſ. vſ. 5. cum Hab. II. 1. Pſ. vſ. 6. cum Hab. I. 11, Pſ. vſ. 8-10. cum Hab. I. 12. Pſ. vſ. 13. cum Hab. III. 2. Pſ. vſ. 14. 15. cum Hab. II. 18-20. Pſ. vſ. 16. 21. cum Hab. III. 13. Pſ. vſ. 17. cum Hab. III. 8-10. Pſ. vſ. 18. cum Hab. III. 11. Pſ. vſ. 19. cum Hab. III. 6. 11. 12. Pſ. vſ. 20. cum Hab. III. 15. in quibus omnibus vel

 cogi-

*) cf. PAVLI clavis pſalmorum p. 192.

cognitationum, vel imaginum, vel ſenſuum, vel dictionis, ſimilitudo inſignis occurrit, quae vix caſui adſcribenda erit, aut materiae, in qua exornanda vterque verſatur, analogiae, cum in tam arcto paucorum verſuum complexu toties inueniatur. Vtrumque igitur vatem ex antiquiore carmine ita hauſiſſe dicamus, vt non tantum materiem, ſed eiusdem etiam exponendae modum, atque imagines et verba ſingula, ſua fecerint? Id quidem in pſalmi 77. auctore admitti poſſe non negauerim, cuius ingenii vim tantam fuiſſe vix concederem, quantam LOWTHIUS *) illi tribuit; ſed in prophetam noſtrum vix cadere poteſt eiusmodi ſuſpicio, qui in multis quidem antiquorum poetarum veſtigia perſequitur, at imitatoris minus quam aemuli nomine notandus **). Reſtat igitur, vt alterum alterius ſcripta legiſſe, et in ſuos vſus conuertiſſe putemus. Sed tantum vincit propheta, tum ingenii excellentia, tum dictionis pulchritudine, pſalmi auctorem, vt illum ab hoc aliquid mutuatum eſſe haud credam. Cum vero ex verſu pſalmi 16. conſtet, Aſſaphum cui

*) De ſacra poeſi hebraeorum p. 514-517. editionis Goettingenſis.

**) Vid. EICHHORNII introductitio in libros V. T. P. III. p. 381. WAHLII commentarius p. 30-34.

cui titulus illum tribuit, autorem eſſe non poſſe, ſed ſequioris aetatis poetam hoc carmen compoſuiſſe, quid nos impedit, quo minus illum poſt Habacuci tempora vixiſſe, et vatis noſtri oraculis tanquam typo vſum fuiſſe concedamus? Quin immo, ſi hoc concederetur, neque vltimi pſalmi verſus caſu intercidiſſe viderentur, vlterius aliquanto progrediens coniecturae audacia, id etiam ſuſpicari poſſet, pſalmi autorem aut tertio tantum Habacuci capite, ſigillatim ſcripto vſum fuiſſe, aut ſi etiam in vniuerſae materiae tractandae modo noſtrum prophetam imitatus fuerit, eum ſaltem in apographum incidiſſe, quod vulgaris recenſionis textum ita exhibuerit, vt theophaniae imagines, et apparentis numinis pictura, in fine collacatae fuerint.

Caeterum haec comparatio vaticiniorum Habacuci cum pſalmis eo etiam nos deducere poteſt, vt tum mentis ſtatum, idearumque et affectuum, quibus, diuina prouidentia gubernante, animus vatum ſacrorum plenus erat, ortum, et progreſſionem, atque effectus, clarius diſpicere, tum carminum Habacuci dignitatem et excellentiam melius diiudicare poſſimus. Videmus nimirum ex hac collatione, praeſentium malorum ſenſu animum vatis primo perculſum fuiſſe, eumque lectores, viuida calamitatum pictura, ſenſuum-

fenfuumque, quibus ipfe affectus erat, expofitio
poetica, iisdem motibus afficere voluiffe. Dei
de illum cogitaffe diuini numinis fanctitatem
benignitatem, quae fcelera hoftium, barbaroru
que infolentiam victoriis auctam, tolerare nequ
at, cuius auxilium differri quidem, fed deneg
populo nullo modo poffit. Hac meditatione
creatus nouam fiduciam alit, atque ita compo
tus animo eft, vt accipiendo oraculo diuino,
reuelatione, per apparitionem numinis exhibend
dignus fit. Annunciatione huius oraculi, et d
fcriptione vifionis, ciuium quoque fuorum animu
deiectum erigit, et ad alendam fpem atque fid
ciam firmat. Edit nunc vaticinia, minis et exho
tationibus repleta, admonet fuos, increpat hofte
praefidium et liberationem e malis piis dei cult
ribus promittit, poenas et interitum barbaris n
tionibus, deo et populo dei infeftis, minatur, fp
rituque commotus iam reddi videt interuenient
numine iniurias hoftibus, verum dei cultum eue
tentibus, hominum fanctiffima iura violantibus
et pacatarum gentium quietem turbantibus. Si
poft tenebras et procellas, quibus praefentia vn
dique obfcurantur et agitantur, nouam lucem, futu
rique temporis gratam ferenitatem profpicit, hila
rique animo meliora fata exfpectat, quae felici
tatem populo fuo iterum afferant, et religionis

verae

verae ſuper idolloatras gentes victorias augeant. Sic ſuos etiam, vt mala aequo animo ferant, deoque confidant, et reliquas gentes, vt ab idolorum cultu deſiſtant, Iehouamque, ſanctiſſimum et auguſtiſſimum Iſraelitarum numen, venerentur, admonet.

Quae hactenus obſervata ſunt, iisdem alia etiam loca V. T., pluraque carmina, vel ſingulorum mala deplorantia, vel vniuerſae gentis calamitates depingentia, illuſtrari poſſe arbitror, ſed arcti huius opuſculi limites me impediunt, quo minus ea vlterius perſequi poſſim. Hoc tantum addam, quod ex praemiſſis animaduerſionibus clarius elucebit, Habacuci vaticinia, quod ad ingenii poetici vim, et dictionis dignitatem et magnificentiam attinet, medium, inter pſalmum ſecundum et ſeptuageſimum ſeptimum, locum obtinere. In illo inſignis breuitas, ſermonis ſplendor, et ſublimitas, qua prophetae carmen vincitur, in hoc vero omnia magis prolixa, et diluta, quam apud vatem noſtrum reperiuntur. Pſalmus 2. ſingularem ingenii vim, proprio motu ſe exſerentem, propheta magis ſtudium, et ingenium lectione expolitum prodit, pſalmi autem 77. auctor fere totus ab aliorum imitatione pendet, cumulandis locis communibus, et phraſeos varietate delectatur, (cf. vſ. 2. 3. vſ. 4. 5. vſ. 8.

10.

10. vſ. 12. 13.) et in fine demum ad altiorem ſublimitatis gradum exſurgit, in deſcribendis mirabilibus numinis facinoribus vſ. 17 - 21. argumento quippe intentus, cuius exornationi ſplendidiſſima V. T. carmina decus ſingulare iam pridem a Moſis inde temporibus, debere videmus.

Sed finem operi iam imponendum eſſe cenſeo neque diutius illuſtrandis ſingulis poetae noſtri effati immorari me patiuntur arctiores huius opuſcul cancelli. Auocat nimirum ab incepto opere ani mum rei ipſius, quae huic commentationi euul gandae occaſionem praebuit, ſignificatio. E enim conſilio haec a me ſcripta ſunt, vt praele ctionem publicam, in inaugurando doctoratus theologici munere habendam, quae coniunct erit cum piae grataeque mentis erga Auguſtiſſi mum huius Academiae Nutritorem, qui public litterarum ſacrarum Doctoris prouincia me fung iam pridem clementiſſime voluit, teſtificatione vſitato more indicerem. Quare Magnificum aca demiae *Prorectorem;* Comitem Illuſtriſſimum litterarum diuinarum humanarumque Doctores Ce leberrimos, et reliquos vrbis noſtrae Proceres et praenobiliſſimos genere, doctrina, et virtute Ciues Academicos, cum iis omnibus, qui Muſi noſtris fauent, ea qua decet pietate, obſeruan tia, et humanitate, rogatos eſſe cupio, vt in craſtino die, *de eo, quod praeſtandum reſtat i re critica Veteris Teſtamenti*, verba facientem beneuole audire, et hunc actum ſolemnem prae ſentia ſua ornare ne dedignentur. Scr. in Regi noſtra literarum Vniuerſitate d. 30 Oct. MDCCXCV

INTRODVCTIO IN EPISTOLAM IVDAE.

§. I.
DE EPISTOLAE AVCTORE.

IVDAM fuiſſe huius epiſtolae auctorem, tum titulus eiusdem, tum innumera ſcriptorum eccleſiaſticorum teſtimonia, nullo eorum contradicente, aſſerunt. Sed quisnam ille fuerit, vtrum apoſtolus, an diſcipulus Chriſti, aut ſequioris aeui ſcriptor autoritate apoſtolica carens, variis argumentis dubitatum fuit; nec hiſtoricis teſtimoniis vllo modo hanc litem dirimi poſſe, docti iudices huius controuerſiae iam pridem cenſuerunt. Ea igitur eligenda tantum reſtat opinio, quae proxime ad probabilem veritatis ſpeciem accedere videatur, et plurimis ex argumento epiſtolae petitis rationibus defendi poſſit. Scio equidem eſſe nonnullos, qui ullum omnino Iudam huius epiſtolae auctorem agnoſcere recuſent, eamque ab anonymo, qui clarum aliquod nomen mentiri voluerit, ſecundo demum ſaeculo conſcriptam fuiſſe aſſerant. At nullis tueri poſſunt hanc opinionem argumentis hiſtoricis; contradicente potius antiquitate, ex ſilentio tantum quorundam

teſtium

teſtium ſecundi et tertii ſaeculi, ex dubiis, quae contra apoſtolicam huius epiſtolae auctoritatem ab aliis proferuntur, et ex argumento, quod plura contineat, quae apoſtolo aut diſcipulo Chriſti, auctoritate apoſtolica praedito, parum digna viderentur, concludunt, ſuppoſititiam eſſe, et vel pia fraude, vel dolo malo confictam. Verum enim vero illud ſilentium non eo valet, ut authentia epiſtolae ſtatim conuellatur, quae ſilentio praeteriri potuit, quoniam ignota nonnullis ſaeculo primo et ſecundo, ab aliis non magni aeſtimata fuit, propter ſingulare quod tractat argumentum, aut propter breuitatem, aut propter ſimilitudinem cum altera Petri epiſtola, aut propter loci, vnde primo cum reliquis eccleſiis communicata fuit, obſcuritatem, aut propter abuſum, cui iam primis forte temporibus ſubiecta fuit. Nec maioris ponderis ſunt dubia, a veteribus prolata. Ea enim non tam hiſtorici, quam dogmatici argumenti ſunt, nec eum in finem a veteribus proferuntur, vt fictam eſſe epiſtolam probetur, ſed eo tantum conſilio, vt eam cedere auctoritate apoſtolorum ſcriptis doceatur. Argumenta denique, quae vocant interna, parum curanda eſſe, dummodo de doctrina, quae apoſtolo digna eſt, et de ſtilo, qui a reliquorum N. T. librorum ſcriptione neutiquam abhorret, recte

iudice,

iudicetur, infra vberius declarabitur. Improbanda igitur eſt SEMLERI hypotheſis, qui perſonam tantum Iudae, fratris Ieſu, ſumſiſſe putat ſcriptorem ignotum, eo conſilio, vt auctoritate apoſtoli, per piam fraudem, ad abſtrahendos chriſtianorum animos a falſis et improbis doctoribus abvteretur *). Sed quamuis ex hac parte authentia huic epiſtolae tribuenda videtur, quod illa vere a Iuda, claro chriſtianorum doctore, et Iacobi cuiusdam, clarioris adhuc doctoris fratre, profecta ſit: tamen nondum efficitur, eam ab apoſtolo Iuda ſcriptam eſſe, ſed ex internis aeque ac externis teſtimoniis definiendum reſtat, quinam ex iſtis; qui Iudae nomine primis chriſtianiſmi temporibus inclaruerunt. auctor huius epiſtolae fuerit. Priusquam vero diſquiratur, quinam ex apoſtolis, aut apoſtolicis viris, eam ſcripſerit, breuiter attingenda eſt GROTII opinio, quae Iudam,

*) Conf. SEMLERI paraphraſis in epiſtolam Iudae p. 169 - 172. comparari etiam poſſunt, quae Ven. KLEVKERVS in libro: *Ausführliche Vnterſuchung der Gründe für die Aechtheit und Glaubwürdigkeit der ſchriftlichen Urkunden des Chriſtenthums* B. I. p. 323 - 325. de veritatis ſignis, in argumento et ſtilo huius epiſtolae obuiis, breuiter monuit, cum iis, quae in *enchiridio noſtro introductionis in libros N. T.* P. I. p. 109 - 115. p. 172 - 188. reperiuntur.

Iudam, epifcopum Hierofolymitanum fub Hadria- no, auctorem huius epiftolae effe, finxit. Breuiffimis ea refelli poterit verbis. Nititur enim non hiftoricis argumentis, fed dogmaticis affertis, et hypothefibus, quae facile corruunt, quamprimum hiftoriae luce colluftrantur. Palmarium, quo GROTIVS vtitur, argumentum de Carpocratianorum erroribus, feculo demum fecundo ortis, defumtum eft, quibus refellendis auctorem huius epiftolae intentum fuiffe arbitratur. At enimuero nec tam diftincte Carpocratis dogmata in hac epiftola refutantur, nec hiftoria Carpocratianifmi tam clara eft, vt inde temporis momentum, quo ea fcripta fuerit, certius definiri poffit. Nam ficuti Gnofticorum errores vniuerfim iam ante Cerinthum femina fua fparfiffe, et radices inter Chriftianorum coetus egiffe conftat, ita etiam Carpocratis improba difciplina, antequam eius nomine notata fuerit, iam variorum fuffragiis recepta fuiffe videtur *). Nec firmius eft argumentum, quod ex titulo δȣλος I. Χϱ. etc. exfculpfit GROTIVS: conftat enim alios etiam apoftolos faepius hoc nomine δȣλȣ infigniri, illudque cum apoftolorum titulo prorfus fynonimum effe. Nec denique ferenda eft GROTII audacia, quae nullis adftipulantibus teftimoniis

*) Cf. *Vitringae* obff. L. IV. p. 1004.

niis, verba ἀδελφος δε ιακωβȣ e textu eliminauit *). Miſſo igitur illo epiſcopo Hieroſolymitano, quem GROTIVS nobis obtrudit, diſquiramus, quisnam alius epiſtolae auctor fuerit. In qua re initio ſtatim declarandum eſt, ſi genuina videatur epiſtolae επιγραφη, vix alium admitti poſſe eiusdem auctorem, quam, qui claro inter primos chriſtianos nomine celebratus fuerit, factisque et doctrina pluribus eccleſiis apoſtolicis innotuerit; itidemque eius fratrem Iacobum, nominis celebritate nobilitatum, et eccleſiis, quibus haec epiſtola ſcripta eſt, notum eſſe debuiſſe; ideoque vel apoſtolum, vel ſaltem diſcipulum Chriſti, ad apoſtolicam auctoritatem proxime accedentem, pro auctore habendum eſſe. Quaeſtio igitur de Iuda, epiſtolae huius auctore eo redit, vt videamus, quisnam ex illis, qui Iudae nomine in N. T. libris occurrunt, noſter fuerit; et quisnam ille Iacobus, cuius fratrem ſe nominat, perhibendus ſit? Atqui reperimus diſcipulos Chriſti

*) *Grotii* aduerſarios vberius indicat WOLFIVS in curis philologicis atque criticis a. h. l. quibus addi poſſunt, quae SCHMIDTIVS in commentario in epiſtolam Iudae, et in eiusdem prolegomenis, atque Ven. POTTVS ſimile argumentum tractans, in prolegomenis in poſteriorem Petri epiſtolam, contra eandem GROTII hypotheſin recte monuerunt.

ſti tres hoc nomine inſignitos, Iudam proditorem *), Iudam Barſabam **) et Iudam Iacobi ***). Primus ne in cenſum quidem venire poteſt; ſecundus, cognomine ab auctore epiſtolae differt, nec ratio vlla reddi poterit, cur hoc cognomen reticuerit, aliudque adſciuerit; tertius vero idem cum epiſtolae auctore eſſe videbatur plurimis, tum ob cognominis ſimilitudinem: tum ob ſcriptorum eccleſiaſticorum ſuffragia, hanc epiſtolam illi tribuentia. At enim plura reſtant in huius Iudae hiſtoria, clariore luce illuſtranda, antequam in horum interpretum partes abeamus. Prima eſt in nomine huius apoſtoli difficultas, τριονυμον enim illum fuiſſe, vt eum Hieronymus †) appellauit, N. T. libri teſtantur. Matthaeus illum Lebbaeum, cognomine Thaddaeum vocat: Marcus Thaddaei nomen ſolum exhibet: Lucas illum Iudam Iacobi nominat. THADDAEI nomen forma tantum et pronunciatione, non ſenſu a Iudae nomine differre, LIGHTFOOTVS ††) recte

*) Matth. 10, 4.

**) Actor 15, 22.

***) Matth. 10, 3. Marci 3, 18. Luc. 6, 16. Actor 1, 13.

†) In commentario ad Matth. 10, 3. Opp. T. IV. p. 37.

††) In horis hebraicis ad Matth. 10, 3.

recte monuit. LEBBAEI cognomen vnde fluxerit, vtrum a לב vt Hieronymus opinatur, qui *corculum* illud interpretatus eſt, an a לביא *leo*, quod Iudae patriarchae cognomen Gen. 49. occurrit, an ab vrbe Galilaeae, *Lebba* dicta, cuius Plinius H. N. L. V. c. 19. mentionem fecit, quae LIGHTFOOTI ſententia fuit, parum intereſt. Tertium vero cognomen: *Iudae Iacobi*, duplici ſenſu accipi poteſt, ſiue ita, vt Iacobi cuiusdam filius, ſiue, vt Iacobi frater eſſe dicatur. Prius placuit iam vetuſtiſſimo librorum N. T. interpreti ſyriaco, qui vocem בר ſupplet; poſterius vulgo ab interpretibus ſtatuitur. Vtraque ſententia probabilibus defenditur argumentis. Nam in eodem Lucae capite ſexto verſu 15. Iacobus minor a Iacobo filio Zebedaei ita diſtinguitur, vt ιακωβος αλφαιε nominetur, atque vocabulum υἱος ſupplendum ſit, et verſu eiusdem capitis 14. Simon Petrus atque Andreas, fratres germani, alio modo deſignantur, additis expreſſis verbis: τον αδελφον αυτε. Neque quidquam valet dubium a nonnullis motum, quod vero ſimile non ſit, patrem et filium ſimul in apoſtolorum familiam receptos fuiſſe. Quidni enim hoc fieri potuiſſet, cum alios etiam propinqua neceſſitudine iunctos, Ioannem et Iacobum maiorem, filios Zebedaei, et Petrum atque Andream, fratres ger-

 ma-

manos, in Apoſtolorum numero fuiſſe conſtet? Grauius eſt, quod ab aetatis ratione petitur, argumentum. Iacobus enim maior, Iohannis frater, vix ea aetate fuiſſe videtur, vt filium iam adultum habere potuerit, multo autem minus in Iacobum Alphaei hoc quadrat, qui ſemper minor natu, ſiue iunior illo Zebedaei filio, ab euangeliſtis dicitur. Verum enimuero nec neceſſarium eſt, vt Iudas eiusdem Iacobi, qui inter apoſtolos receptus fuit, credatur fuiſſe filius: potuit enim pater Iudae alius etiam eſſe Iacobus, ab vtroque apoſtolo diuerſus. Ab altera vero parte negari nequit, nec ab euangeliſtis ſermonis proprietatem, ita ſemper ſeruatam eſſe, vt analogia verſus 15. ſtatim ad explicandum verſum 16. applicari debeat; nec ſyriaci interpretis tantam eſſe auctoritatem, vt argumenti hiſtorici, quae ille affert, vim habeant. In dubio igitur relinquenda eſt quaeſtio, vtrum Iudas Thaddaeus Iacobi minoris frater, an alius Iacobi ignobilis filius fuerit? Poſterius tamen eam ob cauſam minus probabile mihi videtur, quoniam tum in epiſtolae noſtrae titulo Iudas ſe Iacobi cuiusdam *clari* fratrem fuiſſe profitetur; tum in euangeliſtarum etiam commentariis *) Iacobus, Ioſes, Simon, et Iudas fraternitatis vinculo iuncti eſſe dicuntur; tum etiam vna-

*) Matth. 13, 55.

vnanimis fere ſcriptorum eccleſiaſticorum *παραδοσις* Iudam Thaddaeum fratrem Iacobi fuiſſe perhibet, cui ipſa etiam ſyriaca epiſtolae Iudae verſio adſtipulatur, quae in ſubſcriptione addita habet: *finis epiſtolae Iudae apoſtoli, fratris Iacobi et Ioſetis.* Apoſtolum itaque Iudam, qui ſimul Thaddaei et Lebbaei cognomen tulit, filium Alphaei et Mariae, ſororis matris Ieſu, fratrem uero Iacobi minoris, Simonis, atque Ioſetis, eundemque Chriſti conſobrinum *) fuiſſe arbitror.

Altera difficultas ineſt huius Thaddaei hiſtoriae, et actis poſt reſurrectionem Chriſti. Referunt ſcriptores, apoſtolum Adaeum ſiue Thaddaeum, Chriſti in coelos euecti iuſſu ad Abgarum miſſum, primumque euangelii apud Syros interpretem fuiſſe. Alii vero non Thaddaeum apoſtolum, ſed alium quendam Adaeum, e diſcipulorum Chriſti numero, hoc munere perfunctum eſſe, apoſtolum autem, quod communi latinorum

*) De cognatione Chriſti cum quatuor his Alphaei et Mariae filiis conferantur Ven. POTT in commentarii in epiſt. cathol. T. I. proleg. et Ven. GABLERI diſſertatio de Iacobo epiſtolae eidem adſcriptae auctore, cum iis, quae Ven. HERDERVS in libro *Briefe zweier Brüder Ieſu in unſerem Kanon*, monuit.

tinorum patrum fide traditur, ad Perſas docendos abiiſſe, tandemque, multorum annorum interuallo, quod magorum idololatriam caſtigaſſet, crudeli ſupplicio affectum eſſe, ſyrorum vero doctorem iam anno duodecimo poſt Chriſti aſcenſionem extinctum fuiſſe. Alii denique vtrumque, Adaeum diſcipulum Chriſti, et Thaddaeum apoſtolum, euangelii inter Syros fundamenta poſuiſſe affirmant: illum nempe ſtatim poſt glorificationem Domini eiusque iuſſu ad Abgarum ab apoſtolo Thoma miſſum fuiſſe, hunc vero ſerius Edeſſam veniſſe, indeque ad Aſſyrios profectum, et poſt reditum, in Phoenicia trucidatum fuiſſe, perhibent. Videmus itaque non conſtare ſibi traditionem hiſtoricam, quam latini, graeci, et ſyriaci ſcriptores ſequuntur, et variationis cauſam in eo fortaſſe poſitam fuiſſe, quod partim apoſtoli nomen ſaepius ampliore ſenſu de primis omnino euangelii inter gentes praeconibus vſurpatum fuit, non ſolum de duodecim illis Chriſti legatis; partim αδελφος ιακωβȣ tam de fratre germano, quam de propinquo accipi potuit; partim Iacobi et Iudae ſiue Adaei aut Thaddaei nomine plures inter primos Chriſtianiſmi in orientalibus Aſiae regionibus doctores inclaruerant. Hoc vnum conſentiente antiquitate conſtat, Adaeum diſcipulum non vltra annum Chriſti 45, aetatem produ-

produixſſe, Thaddaeum apoſtolum vero ſerius e viuis ſublatum fuiſſe *). Quodſi igitur ea tantum teneamus ex Iudae apoſtoli hiſtoria, quae vel vnanimi ſcriptorum eccleſiaſticorum conſenſu nituntur, vel ſummam veritatis ſpeciem prae ſe ferunt, illum apoſtolatus munere per plures orientis regiones, nominatim vero etiam per Syriae, Aſſyriae, et Perſiae regna perfunctum eſſe, tardiusque quam plurimi apoſtoli mortem obiiſſe, nihil obſtare videtur, quo minus haec epiſtola illi tribuatur. Verum enimuero obiiciunt nonnulli, quod auctor ſeipſum non apoſtolum nominauerit, ſed potius verſu 17. ab apoſtolis ſe diſtinxerit, nec vniuerſum eiusdem argumentum apoſtolo dignum eſſe videatur, nec conſentientibus eius origo apoſtolica veterum ſcriptorum affirmetur ſuffragiis. Prius argumentum ipſe linguae vſus refutat, cum δȣλος in libris N. T. ſaepius ſit dignitatis nomen v. c. Phil. 1, 1. Rom. 1, 1. 2 Petr. 1, 1. neque neceſſe eſt, vt modeſtiae cauſa Iacobum et Iudam δȣλȣς I. Χρ. etc. quam αποϛολȣς ſe nominare maluiſſe dicamus.

 Alte-

*) Qui loca ſcriptorum eccleſiaſticorum ipſa legere velint, adeant SCHMIDTII obſeruatt. ſuper epiſtola Iudae proleg. cap. I. et MICHAELIS introductionem in libros N. T. §. 256. inprimis autem Aſſemanni biblioth. or.

Alterum argumentum itidem ex loco parallelo 2 Petr. 32, 15. refelli poteſt, vbi eodem modo Petrus ad Pauli ſcripta, et prophetarum atque apoſtolorum effata prouocat, neque grauius aliud argumentum afferre potuiſſet auctor, qui circa finem ſaeculi primi ſcripſit, de veritate doctrinae ſuae lectores conuincere cupiens, praeter hoc, illam cum aliorum quoque doctorum euangelii diſciplina prorſus eandem eſſe. Tertium argumentum infra vberius excutiendum erit in interpretatione eorum locorum, quae aliena ab apoſtolorum mente vel dignitate eſſe commentatoribus videntur. Quartum denique tamdiu nihil valebit, quamdiu alia etiam ex antiquitate in medium proferri poſſunt teſtimonia numero et pondere grauiora, huius epiſtolae authentiam et auctoritatem apoſtolicam aſſerentia, quibus recenſendis infra aptior erit locus.

§. 2.

Quo tempore et quibus lectoribus, Iudas hanc epiſtolam ſcripſerit?

Loci, unde miſſa fuerit haec epiſtola, nullum neque in ipſius argumento aut ſubſcriptione, neque in hiſtoriae eccleſiaſticae teſtimoniis, exſtat veſtigium; tempus autem, quo conſcripta eſt, ex ſola eiusdem cum poſteriore Petri

tri epiſtola comparatione aliquantiſper definiri poteſt. Nam miſſa etiam nunc quaeſtione, vtrum ex epiſtola Petri aliquid hauſerit Iudas nec ne, de qua infra uberius diſputabimus, id ſaltem effici ex ipſo eiusdem argumento poteſt, eam ſeriore tempore ſcriptam fuiſſe. Quae enim in Petri epiſtola, tamquam mox futura praeſagiuntur, ea iam accidiſſe noſter queritur; quae ille instare monet, noſtra epiſtola V. 4. 8. 10. ſeqq. 16. 22. lectoribus iam ob oculos verſari, peſſimaque vitiorum exempla praebere deplorat. Serius quoque ſcriptionis tempus arguere videtur verſus 17, ubi memores eſſe iubet chriſtianos eorum, quae praedicta ſint olim ab apoſtolis domini noſtri. Nec tamen nimis longum intervallum inter Petri poſteriorem et noſtram epiſtolam elapſum eſſe potuit: partim quoniam lectores alloquitur; qui monita apoſtolorum ex ipſorum ore accepiſſent; partim quia inter iuſtitiae diuinae ultricis exempla non refertur illuſtriſſimum, quod tum temporis exiſtitit, eiusdem documentum, Hieroſolymorum atque ciuitatis iudaeorum excidium. Quodſi igitur poſterior Petri epiſtola circa annum Chriſti ſexageſimum quintum ſcripta fuit, noſtra poſt hunc demum annum, ſed ante ſeptuageſimum eiusdem ſeculi exarata eſſe videtur. Alii aliter ſtatuunt. LARD-

NE-

NERVS opinatur, eam fcriptam fuiffe circa annum LXIV - LXVI. INFANS et BELLOSOBRIVS inter annum LXX et LXXV. DODWELLVS et CAVEVS circa annum LXX vel LXXI. MILLIVS circa annum XC. SCHMIDTIVS circa annum LXXV. Iudam fcripfiffe autumant, opinionibus magis et arbitrio fuo, quam firmis argumentis in definienda hac quaeftione innixi.

De lectoribus Iudae id certo conftat, eos fuiffe chriftianos ex Iudaeis. His enim folis apta eft vniuerfa, qua Iudas utitur, argumenta fua exponendi ratio, horum formulis dicendi, methodo probandi, imaginibus, comparationibus, allufionibus, confuetis mythis etiam atque traditionibus adhibendis, illum fummam dediffe operam, et in hoc fibi mirifice placuiffe apoftolum, vniuerfa epiftola ab initio ad finem vsque liquido teftatur; neque hoc auctoris ftudium, lectores eiusmodi, ex fuis ipforum notionibus, de veritate difciplinae apoftolicae, de grauitate officiorum quae illis inculcare voluit, et de foeditate vitiorum, quibus chriftianorum coetus inquinari viderat, conuincendi, ullo modo vituperandum, apoftoloque indignum effe, fed potius in hoc ipso infignem epiftolae, temporum et lectorum

ctorum rationibus maxime accommodatae, laudem consistere, indeque summam, qua animos primorum christianorum afficere potuit, vim vnice deriuandam esse arbitror. Prouinciam autem singularem, cui missa est haec epistola, pressius definire non possumus, neque antiquiorum doctorum sententiae certi quid de ea re pronunciant. Opinantur quidem nonnulli *) eam missam fuisse Christianis collectis ex iudaeis, qui post exsilium Babylonicum orientalis Asiae regiones, maxime Persiam et adiacentes prouincias, inhabitauerint, et huic opinioni fauere videmus inter nouissimos interpretes HERDERVM **) atque HASSIVM ***), eam praecipue ob causam, quoniam plura contineat epistola, quae ad singulares de religione opiniones, propriumque nonnullorum vocabulorum vsum, in his regionibus, ex antiquissima Zoroastris disciplina, receptum a Iudaeo-Christianis, alludant, atque ex hoc fonte optime deriuari et explicari possint. De hac vero conuenientia inter Persarum opiniones et epistolae argumentum dubia

*) quos FABRICIVS laudat in codice pseudepigrapho N. T. p. 591. seqq.

**) *Briefe zweier Brüder Jesu in unserm Kanon.*

***) *Der Brief Judä übersetzt und erläutert aus einer neueröffneten morgenländischen Quelle, von Friedr. Joacimm Hasse.* 1786. 8.

dubia omnia eſſe, ipſa epiſtolae interpretatio nos docebit, ipſam autem traditionem ortam eſſe patet ex alia, quae Perſarum apoſtolum Iudam fuiſſe aſſeuerauit. Sed refragantur etiam huic hypotheſi tum lingua, qua epiſtola noſtra ſcripta eſt, graeca, tum hiſtoria antiquior. Vix enim intelligi potuiſſet epiſtola graeca a lectoribus inter Perſas et alios orientis populos commorantes, neque tamen exſtat veſtigium ullum, eam alia quam graeca lingua initio ſcriptam fuiſſe. Neque littera orientis populis ſcripta tamdiu illis ignota, et a ſyriaca verſione abeſſe potuiſſet. Alii igitur iisdem lectoribus hanc epiſtolam deſtinatam fuiſſe putarunt, quibus utraque Petri epiſtola miſſa fuit, neque obſtat, quam ZACHARIAE et MICHAELIS vrgent, argumenti ſimilitudo, quo minus eosdem lectores Petri et Iudae epiſtolam accepiſſe putemus. Recte enim Ven. STORRIVS *) cenſet, Iudae epiſtolam ſcriptam fuiſſe poſt Petri ſecundam, quoniam fortaſſe poſt Petri obitum Iudae neceſſarium viſum eſt, veſtigia Petri premere, atque illius inſtar ſeſe opponere erroribus falſorum doctorum, chriſtianos in Aſia minore degentes turbantibus, et Chriſtianos ad conſtantem doctrinae verae et incorruptae profeſſionem excitare; reſpexiſſe ergo eum imprimis poſterio-

ris

*) in diſſertatione de epp. cath. conſilio.

ris epiſtolae Petri caput ſecundum, ſed ne eadem iisdem verbis diceret, nonnulla orationi petrinae adieciſſe, nonnulla abieciſſe, verba ſingula mutaſſe, et ut lectoribus ſuis in memoriam quoque reuocaret Iacobi epiſtolam, in inſcriptione libelli ſeſe nominaſſe Iacobi fratrem. Conſentit etiam huic hypotheſi SCHMIDTIVS, et frequentiores, quae in epiſtola Iudae inueniuntur allu-ſiones ad ſingula poſterioris epiſtolae Petri loca, idem confirmare videntur, vtramque iisdem lectoribus fuiſſe deſtinatam.

§. 3.

Qua occaſione, et quo conſilio, Iudas hanc epiſtolam ſcripſerit, inquiritur.

Quibus cauſis permotus huius epiſtolae ſcribendae conſilium ceperit ipſe auctor, vſ. 3. 4. 5. 12. 17. ſeq. 20. ſeqq. haud obſcure ſignificat. Occaſionem ſibi nimirum dediſſe ait prauos quosdam doctores, quouis vitiorum genere ſe inquinantes, qui nefandis moribus extremam naſcenti eccleſiae cladem inferre molirentur, ideoque velle ſe, inquit, fideles doctrinae apoſtolicae aſſeclas monere, ne respublica chriſtiana damnum capiat, eosque adhortari, vt ſtrenue ſe opponant moliminibus hominum pernicioſorum, quos atrox

diui-

diuinae vltionis poena maneat, diu a prophetis et apoftolis illis annunciata. Horum quidem aduerfariorum doctrinam perniciofiffimam, et vitia nefanda, breui delineatione Iudas in hac epiftola ob oculos lectoribus ponit, fed vix inde colligere licet, quosnam ex corruptis primi faeculi doctoribus, quorum nomina nobis in hiftoriae fragmentis feruata funt, ille innuat. Dicit nimirum fubrepere impios homines, quorum fcelera et poenae iam pridem praedictae fint (vf. 4. et 18.); qui peruertant gratiam falutarem, eaque abutantur ad libidinis impuritatem, Deoque et Chrifto obedire recufent. (vf. 5.); qui more Sodomitarum libidinum nefandarum ftudiofi, et fcortationibus dediti fint (vf. 7.); qui fomnia et vifiones iactent, (v. 8.) et imperia, maieftate praedita, contumeliofe contemnant, iisque obedientiam denegare non vereantur; qui Caini fceleftum odii exemplum, et Bileami quaeftus ftudium, et Corachi feditiofam mentem peffime imitentur (vf. 11.); qui chriftianorum agapas foeda fua confuetudine maculent inuerecunde fe ingurgitando (vf. 12.); qui obtrectent fuperioribus, fpemque chriftianorum falfis promiffionibus ludant, et quaeftus caufa aliis adulentur (vf. 16.). quosque vix ex pernicie ipfis inftante eripi poffe fperat apoftolus (vf. 23). Videmus itaque duplicem potiffimum infamiae

notam

notam fibi conciliaffe iftos peruerfores reipublicae chriftianae: primam, quod immune habuerint omne exercitium voluptatum, fcortationes, adulteria, inceftus, et fi qua alia impuritatum nomina dentur; alteram, quod magiftratibus in ecclefia et republica obedientiam praeftandam effe negauerint, et alios etiam ad libidinum nefandarum et feditionis crimina follicitauerint, quaeftus inde faciendi caufa. Similes itaque fuerant iis, quos Paulus faepius carpit, qui euangelica libertate tam ad libidinem impune exercendam, quam ad feditiones movendas abuterentur, quos etiam Iacobus, Petrus, et Ioannes, (quorum loca infra dabimus) femper reprehendendos et coercendos effe monuerunt. Quadrat quidem uniuerfa haec defcriptio in nonnullos eorum haereticorum, quos primi et fecundi faeculi hiftoria, nomine Simonianorum, Nicolaitarum, Valentinianorum, Cainitarum, et Carpocratianorum nobilitauit, et fere uniuerfos ambiguo Gnofticorum nomine complexa eft; fed tamen vix aufim pronunciare in tanta hiftoriae harum fectarum obfcuritate, et patrum, eorum errores et vitia fane exaggerantium, ambiguitate, Iudam eosdem impugnare voluiffe, quibus antiquiffima hiftoria ecclefiaftica hanc infamiae notam inuffit. Sed arbitrari malim, iam ante Gnofticorum originem, quinimo

ante ortum singularum, quas vixdum nominavi, sectarum, vixisse ubique, maxime vero in regionibus Asiae minoris, qua ad orientem et septemtrionem vergit, tam singulos, quam societate inter se iunctos haereticos, qui libertate christiana abvterentur ad libidinis effraenam licentiam, et ad seditiones vbique, praesertim inter christianos e Iudaeis conuersos, commouendas, turbasque excitandas, quorum erroribus, vitiis, et criminibus multi christianorum iam ita contaminati fuerant apostolorum aetate, vt verendum esset, ne genuina apostolorum et Domini ipsius doctrina, virtutem et veritatem solam commendans, et ad honestam, a vitiorum et superstitionis seruitudine, libertatem ducens, sensim corrueret, et christianismi disciplina suspecta Iudaeis et gentibus redderetur. Atqui hisce perniciosorum hominum moliminibus, scelestorumque prauis exemplis mascule sese opposuisse videmus praecipue Paulum in epistolis ad christianos exgentiles scriptis. Quoniam vero haecce Pauli monita partim non innotuerant christianis aliis, ex coetu iudaeorum collectis, partim ab illis non tanta, quanta decebat, verecundia recipiebantur propter odium, quo christianos ex ethnicis conuersos, eorumque doctorem clarissimum Paulum primis temporibus insectabantur isti quondam Iudaei, hinc etiam

apo-

apoſtolos circumciſorum, Petrum, Iacobum, et Iudam, ad hos eiusdem fere argumenti litteras ſcripſiſſe, Pauli ſalutarem diſciplinam illis commendaſſe, eiusdemque praecepta et monita ſuo ſtylo et ſua auctoritate repetiiſſe atque iterum inculcaſſe, denique etiam Ioannem circa finem primi ſeculi eadem tractaſſe, argumentum ſeptem catholicarum epiſtolarum, vti SEMLERVS et Ven. STORRIVS, acute perſpexerunt, nos docet. Itaque hoc etiam noſtri auctoris conſilium maxime fuiſſe arbitror, ut Pauli, Iacobi et Petri monita in animos iterum reuocaret lectoribus, ab iisdem, quibus reliqui apoſtoli, imprimis vero Petrus, aduerſantur, seductoribus, in extremum erroris atque vitioſitatis diſcrimen adductis, et a labis iam publice erumpentis contagio eos immunes praeſtaret, atque errorum ſectatoribus imminens exitium grauiſſimis minis denunciaret *). Huic

E 2 etiam

*) Alia doctorum iudicia de aduerſariis, quibus ſe Iudas oppoſuit, et de uniuerſo huius epiſtolae conſilio et argumento, videſis apud VITRINGAM Obſſ. ſacrr. L. IV. cap. 9. COTTAM in notis ad GERHARDI Loc. theol. T. II. p. 233. SCHMIDTIVM in Obſſ. ſuper epiſtola catholica Iudae. MICHAELEM in introductione in libros N. T. §. 255. TITTMANNVM de veſtigiis gnoſticorum in N. T. fruſtra quaeſitis p. 187. ſeqq.

CARP.

etiam ſcopo maxime accommodatum eſt vniuerſum huius epiſtolae argumentum. Praemiſſa enim inſcriptione et ſalutatione Vſ. 1. 2. ſtatim aperit lectoribus ſcribendi deſiderium immo neceſſitatem, ſummamque dicendorum in eo poſitam fore ait, vt illos adhortetur ad conſtantiam in fide ſemel ſuſcepta, eosque moneat de rebus ad communem ſalutem pertinentibus Vſ. 3. occaſionemque ſibi dediſſe huius epiſtolae mittendae, addit, prauos doctores, qui ingenuam indolem chriſtianam in libidinem vertant, dominique unicam auctoritatem contumelioſe ſpernant, Vſ. 4. Nunc ſtatim minatur hiſce vitiorum ſectatoribus poenas grauiſſimas Vſ. 5- 7. triaque proponit dira vltionis diuinae exempla, in Iſraelitas, angelos improbos, et Sodomorum incolas exhibita, quibus tam vitiis

1 CARPZOVIVM S. V. in commentario in epiſtolas catholicas p. 216. prae aliis vero Ven. STORRIVM in diſſertatione de epiſtolarum cathol. occaſione et conſilio 1794. 4. SEMLERVM in paraphraſi huius epiſtolae, ZACHARIAM *in der Erklärung der Briefe Iakobi, Petri, Iudä und Johannis*, praecipue in introductione huic commentario praemiſſa, quorum ſcripta tum ad confirmandam ſententiam noſtram, tum ad explorandum auctoris conſilium plura continent.

vitiis, quam eorum poenis, ſimiles eſſe aduerſarios ſuos pronunciat. Vberiori deinde vacat horum flagitiorum, a quibus ſe cauere iubet lectores, deſcriptioni Vſ. 8-13. variisque eorum peſſimum vivendi genus et pertinax veritatem peruertendi, atque imperium quoduis detrectandi ſtudium illuſtrat exemplis, ex popularium mythologia atque hiſtoria petitis. Denique affert vetuſta vaticinia Enochi talium hominum perniciem liquido augurantia, vſ. 14. 15. atque iterum inuehitur in perditos mores atque impuram doctrinam aduerſariorum, chriſtianorum coetus turbantium. vſ. 16. quorum crimina olim iam ab apoſtolis praedicta fuiſſe monet vſ. 17. - 19. Claudit apoſtolus epiſtolam iterata admonitione ad conſtantiam et firmitatem in ſeruanda fide, lectoresque hortatur, vt seductorum etiam curam agant, illosque velut e mediis flammis ereptos ab imminente interitu liberare conentur, ſed ipſi tamen omne cum profanis commercium, omnemque impuritatis ſpeciem fugiant. Vſ. 20 - 23. eandem denique lectorum in fide firmitatem, quam vt ſeruarent in votis ſemper habuerat apoſtolus, precibus enixiſſimis deo commendat, cuius doxologia in epilogo additur vſ. 24. 25.

§. 4.

De fontibus, unde ſententias et verba ſingula Iudas hauſerit?

Prouocat ipſe apoſtolus in hac epiſtola primum ad vetuſtiora ſcripta vſ. 4. deinde ad veterem gentis iſraeliticae hiſtoriam atque mythos vſ. 5-7. affert iterum mythum allegoricum vſ. 9. qui lectoribus aliunde iam notus eſſe debuit; denuo v. 11. varia in memoriam reuocat exempla Caini, Bileami, atque Corachi, Iudaeis; et Iudaeo Chriſtianis ex V. T. e libris apocryphis, et popularium traditione, ſatis nota; deinde vſ. 14. confirmat, quas pronunciauerat, poenarum minas, effato Enochi, quod vel ex libro apocrypho, vel ex traditione hauſtum noſſe potuit; denique vſ. 17. lectores meminiſſe iubet eorum, quae ab aliis domini noſtri apoſtolis iam praedicta fuerint. Videmus itaque auctoris noſtri tam ſententias, quam verba ſingula, variae lectioni deberi, et triplex potiſſimum fontium genus, vnde ſua tam hauriret, quam confirmaret, ab ipſo indicari 1) ſcripta V. T. 2) gentis ſuae traditionem mythicam, libris apocryphis fortaſſe conſeruatam, 3) ſcripta et effata apoſtolorum Chriſti, inter Chriſtianos diutius iam nota. Sed quaeri ſolet, annon praeter hos fontes, alii etiam Iudae aperti

ti fuerint, et annon pressius definiri possit, quales libros apocryphos, et quaenam apostolorum scripta ille maxime secutus sit, denique annon auctoritati et vsui huius epistolae aliquid derogetur, si auctorem e libris apocryphis, e traditionibus et mythis nonnihil sumsisse statuamus? Praebuit occasionem quaestioni tum mira inter epistolam Iudae et posteriorem Petri conuenientia; tum nonnullae, quae in vtraque epistola occurrunt, sententiae, et loquendi formulae, ex singularis sectae vsu, vti videbatur multis, deriuandae; tum scriptorum ecclesiasticorum testimonia, quibus exstitisse tertio et quarto saeculo plures libros apocryphos, similia iis, quae in epistola nostra leguntur continentes, efficitur, tum denique suspecta librorum apocryphorum in rebus historicis et dogmaticis auctoritas, cuius vsus ipsam epistolam nostram macula adspergere videbatur; de quibus singulis nunc agendum erit.

Iudae epistola cum posteriore Petri non consilio tantum et argumento, quod in confirmandis in fide vera christianis, vitiorum et errorum contagio paene infectis, versatur, sed in descriptione etiam lectorum et aduersariorum, in minis poenarum, in allatis exemplis, in additis admonitionibus, in singulis denique verbis et

 phra-

phrasibus tantam habet similitudinem, praecipue vero cum secundo epistolae Petrinae capite, quanta casu vix ac ne vix quidem accidere potuisset. Necesse igitur est, vt vel Petrum e Iuda, vel Iudam e Petro, vel vtrumque ex antiquiore et communi fonte plurima hausisse putemus. Quodsi vero ex communi fonte vterque hausisset, vix exspectanda fuisset tanta inter vtrumque similitudo, nisi descriptoris magis et plagiarii, quam epitomatoris et commentatoris partes apostolos egisse arbitremur. Neque indicari posset, qualis ille fons fuerit: V. enim T. oracula et libri Iudaeorum apocryphi, pauca tantum suppeditarunt vtrique exempla aut prophetarum effata, et vterque etiam ad apostolorum scripta et testimonia expressis verbis prouocat. Nil itaque restat, praeter hoc vnum, vt alterum alterius epistolam legisse, et alia simul, tam V. T. quam apocryphorum scriptorum loca in vsus suos conuertisse perhibeamus. Atqui Petrum ante Iudam scripsisse inde patet,, quod in epistola petrina praui, quibus ea opposita est, doctores semina tantum errorum et vitiorum sparsisse dicuntur, Iudas vero ea iam vndique erupisse, et aduersarios insolenter vbique se gerere queritur. Statuendum igitur erit Iudam, Petri epistolam ante oculos, eiusque declamationes atque minas contra peruersos

fos ecclefiam turbantes doctores dignas habuiffe, quas iterum inculcaret, nouaque auctoritate munitas repeteret, fimul vero apoftolum etiam iisdem, vnde Petrus iam plura hauferat, libris vfum fuiffe, et varia inde decerpta in vfus fuos conuertiffe. Hinc, arbitror, optime explicari poterit vtriusque epiftolae fimilitudo, quae comparatione locorum congruentium, extra omnem dubitationis aleam ponitur*), et fimul varia, quae Iudas addidit aut aliter difpofuit, inde lucem foenerantur. Ita nimirum vfus effe videtur Petro auctore, vt fibi maxime deligeret caput fecundum, cuius argumentum in epitomen redigeret, et fubinde nouis exemplis augeret, ad deterrendos a vitiorum et errorum confortio chriftianos, aptis. In compendium itaque redegit falutandi formulam, et occafionis fcribendae epiftolae fignificationem vf. 1. - 4. exemplis deinde vltionis diuinae addit vf. 5. hiftoriam Ifraelita-

 rum,

*) Comparandus nimirum eft Iudae Vf. 1-3. cum iis, quae Petrus Cap. I. 12-21. prolixo fermone expofuit, Iudae vf. 4. cum 2. Petri II. 1-3. vf. 5-7. cum 2 Petri II. 5-9. vf. 8-10. cum 2 Petri II. 10-12. vf. 11. cum 2 Petri II. 15. 16. vf. 12. 13. cum 2 Petri II. 13. 14. 17. vf. 16, cum 2 Petri II. 18. 19. vf. 17. 18. cum 2 Petri III. 1-4.

rum, ommiſſis iis, quae ex hiſtoria diluuii Petrus collegerat, prolixior porro eſt Iudas in alluſione ad traditionem de Michaelis archangeli cum Satana controuerſia; auget etiam exemplorum, quibus rebelles a Deo grauiter punitum iri docet, numerum, alluſione facta ad hiſtoriam Caini et Corachi, breuior autem eſt in enarranda Bileami nequitia: indulget deinde zelo in augendis increpationibus contra peruerſos pſeudodidaſcalorum mores, et nouum profert de ipſorum pernicie vaticinium ab Enocho quondam prolatum, contrahit vero iteratam aduerſariorum deſcriptionem, quam Petrus vberius expoſuit, et admonitiones de ſeruanda fidei conſtantia; addit denique ſingularem exhortationem ad emendandos, ſi fieri poſſet, eos, qui contagio malorum iam infecti eſſent, et preces atque doxologiam in fine epiſtolae. Omnia itaque, quae addidit Iudas, ita comparata ſunt, vt ex fonte iudaico facile deriuari poſſint: e. V. T. oraculis nimirum petitae ſunt alluſiones ad hiſtoriam Caini, Corachi, et Iſraelitarum, e traditione vero, vel oretenus propagata, vel ſcripta, ſumit angelorum malorum poenae, et pugnae inter Michaelem et Satanam exortae, deſcriptionem, ſimilem fere controuerſiae, cuius narrtionem Zacharias III. 2. habet, et Enochi vaticinia; ex ipſorum denique aduerſario-

rum

rum ſententiis et peculiari linguae vſu, varia colligere potuit vocabula rarius occurentia, de quibus infra in interpretatione epiſtolae plura monebimus. Neutiquam igitur recurrendum eſſe cenſeo ad fontem alium, Zoroaſtricum ſiue perſicum, longius ſane remotum a Iuda et eius lectoribus, neque magis purum, quam Iudaeorum apocrypha, cuius veſtigia Ven. HERDERVS atque cel. HASSIVS in epiſtola Iudae deprehendiſſe ſibi viſi ſunt. Num adhuc ſuperſtites habeamus eos fontes aopcryphos, quibus Petrus et Iudas vſi ſunt, maxime dubito, neque Origenis etiam aetate eos ſuperfuiſſe probari poteſt, quoniam non conſtat, vtrum e libris ſcriptis, an ex traditione orali apoſtolus ſua hauſerit. Nihil vero derogatur hac hypotheſi auctoritati epiſtolae noſtrae. Sint licet fabulae iudaicae, quae de altercatione angelorum verſu nono narrantur; dicantur ſane mythi ingenio hominum excogitati, quae de malorum ſpirituum poena verſus ſextus commemorat; dubitetur vtique de veritate traditionis, quae Enocho tribuit antiquum illud carmen, quod verſu decimo quarto et quinto Iudas repetiit; non repugnabo. Sed indignus non eſſe poteſt apoſtolo vſus, cui inſeruire poſſunt iudaeorum opinones, quando virtutis et veritatis commendatio, captui lectorum imprimis apta, inde

elici-

elicitur. Neque reprehendenda eſt, ſed potius laudanda auctoris induſtria, lectorum ingenio ſe accommodantis, et ad eosdem vſus, quos Chriſtum ipſum et omnes fere Apoſtolos inde repetiiſſe videmus, eorum opiniones, mythos, et ſententias auctoritate iam pridem praeditas, adhibentis *).

§. 5.

De auctoritate huius epiſtolae canonica.

Auctoritas huius epiſtolae canonica cum tota pendeat ab auctoris perſona, et epiſtolae ſcopo atque argumento, et iudicio eccleſiae antiquae, teſtimoniis hiſtoricis id effici debet, vt apoſtolum fuiſſe auctorem, et chriſtianos a primis inde temporibus eam in catalogum librorum ſacrorum N. T. retuliſſe, nobis perſuademus.

Atqui videmus Iudae epiſtolam permultis et grauiſſimis patrum eccleſiae ſuffragiis, atque catholicae eccleſiae vſu longinquo, aequalem cum reliquis chriſtianae religionis fontibus accepiſſe auctoritatem. Secundo iam ſaeculo *Clemens Alexandrinus* eam Iudae Apoſtolo tribuit, et contra haereticos eius effatis, tanquam vaticiniis deo auctore prolatis,

*) Conf. *indroductio noſtra in libros* N. T. Vol. I. p. 182 - 185.

prolatis, vtitur *) neque vnquam dubitat eam recipere in librorum canonicorum catalogum, quibuscum eam in libro hypotyposeon coniunxit, breuique commentario illustrauit **), et alio loco plurimos huius epistolae versus sub nomine Iudae laudat ***) TERTVLLIANVS non minus agnouit eius auctoritatem diuinam, quin ipsum etiam Enochi effatum eam ob causam, quod Iudas apostolus illo vsus sit, pro diuino habuit ****) ORIGENES mentionem quidem fecit dubiorum contra huius epistolae auctoritatem †), ipse tamen illam ab apostolo profectam, et summa auctoritate praeditam esse, nullus dubitauit ††), illamque inter

*) Stromat. libr. 3. p. 431. ait: επι τετων οιμαι (de Carpocratianis loquens,) και των ὁμοιων ἁιρεσεων προφητικως ιεδαν εν τη επιςολη ειρηκεναι. ὁμοιως μεν τοι και ἑτοι ενυπνι αζομενοι etc.

**) Euseb. H. E. VI. 14.

***) Stromat. Lib. III. p. 239. ειδεναι γαρ ὑμας φησιν ὁ ιεδας, βελομαι, ὁτι ὁ θεος ἁπαξ εκ γης αιγυπτε λαον σωσας etc.

****) De cultu foeminarum L. I. c. 3. eo accedit, inquit, quod Enoch apud Iudam apostolum testimonium possidet.

†) In Comment. in Matth. T. III. p. 463. ει δε και την ιεδα προσοιτο τις επιςολην, ὁρατω τι ἑπεται τω λογω etc.

††) In Comment. in Matth. 13, 15. ιεδας εγραψεν επιςολην, ολιγοςιχον μεν, πεπληρομενην δε των της ερανε χαριτος ερρωμενων λογων,

inter diuinos libros N. T. retulit †††), ipſumque librum apocryphum, *αναληψιν μωυσεως*, eam ob rationem oraculis diuinis annumerauit, quoniam Iudam apoſtolum eo vſum fuiſſe perhibuit ††††).

Clementis auctoritatem ſecutus apud Alexandrinos ſaec. IV. ATHANASIVS, eam in canone poſuit *), ac DIDYMVS inſuper eam illuſtrauit commentario, eosque reprehendit, qui eam repudiarent. Reſtat etiam antiquius teſtimonium ex occidente in catalogo canonis, qui Caio presbytero romanó adſcribitur**), vbi de hac epiſtola dicitur: epiſtola ſane Iudae in catholica (ſc. eccleſia) habetur. *Lucifer Calaritanus* eam ſub nomine Iudae glorioſi apoſtoli laudauit. AMBROSIVS etiam et EPIPHANIVS, CYPRIANVS et CYRILLVS HIEROSOLYMITANVS, EPHRAEMVS et GREGORIVS NAZIANZENVS, PHILASTRIVS atque RVFFINVS, AVGVSTINVS et HIERONYMVS et alii, teſtantur hanc epiſtolam a ſeculo inde ſecundo in eccleſia orientali atque occidentali, et ſaeculo iam tertio ac quarto vnanimi fere conſenſu ubique in

λογων, ὁϛις εν τω προοιμιω ειρηκεν· ιουδας, ιησου χριϛου δουλος, αδελφος δε ιακωβου.

†††) In Homilia 13. in Geneſin, et 7. in Ioſuam.

††††) De principiis libro III. c. 2.

*) Ep. 39. *ἑορταϛικη*.

**) Apud *Muratorium* in Antiquitt. Italiae med. aeui T. III.

in canonem receptam fuiſſe *), concilia item Carthaginenſe et Laodicenum ſaeculo quinto canonicam illi tribuerunt auctoritatem. Sed hisce ecclesiae ſuffragiis refragari videntur dubia nonnullorum priſcis temporibus doctorum, quorum EVSEBIVS H. E. III. 25. et II. 23. et HIERONYMVS in catal. ſcript. eccleſ. mentionem fecerunt, et quae ipſe etiam ORIGENES com. in Matth. p. 488. et GREGORIVS NAZIANZ. in iambis ad Seleucum innuunt. At enimuero HIERONYMVS cauſas huius dubitationis indicat leues ſane et mere dogmaticas, *quia de libro Enoch*, inquit, *qui apocryphus eſt, in ea aſſumit teſtimonium, a plerisque reiicitur, tamen auctoritatem vetuſtate iam et uſu meruit, et inter ſanctas ſcripturas computatur.* Grauius eſt dubium e ſilentio eccleſiae ſyriacae antiquioris ortum, quae hanc epiſtolam in vetuſtiſſima verſione non habet. Sed variae inueniri poſſunt rationes huius ſilentii, partim ignorantia, quoniam verſio ſimplex iam collecta fuerat, antequam haec epiſtola in ſyrorum dialectum transferretur, partim dubia, quae ex breuitate epiſtolae, ex eiusdem argumento ſingulari, ex obſcuritate eorum, qui primi hanc epiſtolam ad Syros transtulerunt, ex ſimilitudine eius cum petrina poſteriore, et ex auctoris incertitudine, hauſta fuiſſe videntur. Idem de

*) Conf. MILLIVS in proleg. §. 209. ſeqq. LARDNERVS credibility of the Goſpel hiſtory Vol. II. T. II. c. 38. et in ſupplementis Vol. III. p. 327 384. SCHMIDTIVS in proleg. obſeruatt. in epiſtolam Iudae, et in hiſtoria canonis p. 707 717. *Verſuch einer Beleuchtung der Geſchichte des iüdiſchen und chriſtlichen Bibelkanons* T. II. p. 291 - 295. et introductionis noſtrae in libros N. T. Vol. I. p. 178-182.

de filentio Iuftini et Irenaei valet. Saltem in ecclefia fyriaca mox feculo quarto eandem adepta eft haec epiftola cum reliquis canonicis auctoritatem, nam EPHRAEMVS T. I. Opp. fyr. p. 136. ad illius verba alludit, et T. III. Opp. graec. p. 62. 63. illam vniuerfam inferuit, et libri liturgici Syrorum illam agnofcunt et Iudae apoftolo tribuunt; neque defunt verfiones eiusdem fyriacae, a Pocokio editae, infignis, vt editori videbatur, antiquitatis, neque THOMAS HERACLEENSIS illam in verfionem fyriacam recipere dubitauit.

Hiftoricis itaque argumentis auctoritatem epiftolae fatis tueri nos poffe patet, neque vllus eft liber ἀντιλεγόμενος, qui tantis et tam grauibus nitatur teftimoniis, quin ipfa etiam dubia auctoritatem hanc conuellere nequeunt. Locum itaque in canone iure meretur, fi de authentia tantum libri, et origine apoftolica fermo eft, fed pretium illius internum multo maius effe debuit primis temporibus, et apud antiquiffimos lectores, quam apud nos. Auctor enim maxime indulget opinionibus et linguae vfui iudaeo - chriftianorum, et argumentis vtitur, quae minoris apud nos ponderis effe debent, quam apud eos, qui traditionis iudaicae veritatem indubitatam admitterent, atque totum fefe accomodat lectorum ingenio, quod a noftro coelitus diuerfum fuiffe nemo non fentit. Praeterea argumentum epiftolae errores et vitia tractat, iis tantum temporibus maxime noxia, neque vllum inde cognofcitur dogma, quod non aliunde etiam fatis notum nobis fit, et ex aliis N. T. libris melius erui atque confirmari poffit.

Ιȣδα *) Επιϛολη **).

Ιȣδας Ιησȣ Χριϛȣ δȣλος, αδελφος δε Ιακω- 1
βȣ,

VARIAE LECTIONES.

*) *Addunt* τȣ αποϛολȣ *Codd. et Edd. sed ommittuntur haec in codice Alexandrino et Regio Ephraemi, in versione coptica et multis editionibus.* **) *additam vocem* καθολικη *iterum ommittunt iidem testes A. C. Variant praeterea in inscriptione codd. verss. et edd. alii habent* τȣ αγιȣ Ιȣδα αποϛολȣ επιϛολη καθολικη, *alii aliter. cf.* Wetstenius *et* Schmidtius *in editione huius epistolae. Sed parum refert, nosse has variationes, cum omnes eiusmodi inscriptiones ex opinione lectorum serius appositas fuisse, in liquido positum sit.*

Versu 1. Grotii *conjecturam de ommittendis verbis* αδελφος δε ιακωβȣ *refutatam vide in sectione huius commentarii priore p. 49 51.* — *Post* τοις *additur* εθνεσιν *in duobus codd iunioribus, Harleiano 5620 et Genevensi primo, in utraque versione syriaca, et armenica. ex glossa ellipsin supplente.* — *Post* εν *additur* τῳ *in editionibus Bezae, et aliquot codd. minoris pretii.* — και *ante* πατρι *intrudunt duo codices exiguae auctoritatis.* — *Pro* ἡγιασμενοις

Vers. 1. 2. Praemittitur epistolae, ex more apostolorum, sollennis salutatio, auctorem atque lectores breviter indicans, et bona quaevis spiritualia a deo exhibenda illis apprecans. Haesitarunt

βȣ, τοις εν θεω πατρι ἡγιασμενοις, και Ιησȣ

VARIAE LECTIONES.

habent ηγαπημενοις *Cod. Alex. et Vaticanus, et ex emendatione Lincolnienſis ſecundus, utraque verſio ſyriaca, Arabs Erpenii, Coptica et Armenica, Aethiopica et Vulgata, nec non Origenes, Ephraem, Auctor ſynopſeos, Lucifer Calaritanus, Auguſtinus, Caſſiodorus, probante* Millio *in prolegg. p. 684.* Zegero, Bengelio, *et* Schmidio. *Sed recte* Semlerus *iudicat, ortam eſſe mutationem ex compendio litterarum male explicato* — Χριςȣ *in ſecundo caſu exhibent aliquot teſtes, quos fortaſſe terminatio praecedentis vocabuli* Ιησȣ *fefellit.* — *Ommiſit quatuor voces* και Ιησȣ Χριςω τετηρημενοις *verſio ſyriaca poſterior.* — *Pro* πληθυνθειη *interpres vulgatus legiſſe videtur* πληρωθειη; *habet enim* adimpleatur, *veteres autem latini codices rectius exhibent* multiplicetur. *Idem* πληρωθειη *in lectionibus Veleſianis exſtat, ex editione Stephani Vulgatae anni 1540. deſumtum. cf.* Herbert Marſh Anmerkungen und Zuſätze zu I. D. Michaelis Einleitung in die göttlichen Schriften des neuen Bundes, überſetzt von E. F. K. Roſenmüller. Erſter Theil im Anhange S. 521.

plures interpretes in eo, quod non ἀποςολὸν, ſed δȣλον I. Χρ. Iudas ſe nominaverit. Sed utrumque nomen prorſus eundem dignitatis gradum ſignificaſſe, teſtantur loca epiſtolarum Pauli, ubi ſe tam δȣλον ſimpliciter, quam δȣλον και αποςολον nominat vir, ſi quis alius, maxime ſemper tuendae dignitati apoſtolicae intentus. cf. Phil. 1, 1. Rom

Ιησȣ Χριϛω τετηρημενοις κλητοις. ελεος ὑμιν 2
και ειρηνη και αγαπη πληθυνθειη.

Rom. 1, 1. et poſterioris epiſtolae Petri inſcriptio, nec non Iac. 1, 1. ibique interpretes. αδελφος δε ιακωβȣ] videtur hoc fuiſſe cognomen Iudae Thaddaei, quo a primo inde tempore a Juda Iſcariote diſtingueretur, quodque poſt huius etiam e vita diſceſſum, inter chriſtianos illi haeſerit, ut ab alio Iuda, diſcipulo Chriſti claro, diſcerneretur. Vid. introductionis noſtrae §. 1. Notus ſine dubio lectoribus huius epiſtolae, et celebratus inter illos eſſe debuit Iacobus, Iudae frater, cum hic illius nomine auctoritatem ſibi comparare voluit, et apoſtolicam, quaornatus fuit, dignitatem eodem cognomine declaravit. τοις — ἡγιασμενοις] *per deum patrem ad ſanctiorem dilectorum Dei cultorum ſocietatem adductis*, εν ſicut hebraicum ב centies in N. T. pro δια occurrit, ἁγιαζεσθαι vero dicuntur, ex V. T. uſu, iudaei, qui dei beneficio ab idololatris ſeparati, et purioribus ſacris inſtructi, deoque peculiari modo conſecrati ſunt, accipit itaque verbum, quod ex etymologia ſecernendi, et ad ſingulares uſus conſecrandi vim habet, ſignificationem ex hiſtoria huius gentis, eiusque religione petitam, et ut ita dicam theocraticam. Transfertur deinde, ſimul cum reliquis verbis, populi quondam deo imprimis cari iura, privilegia, et honores exprimentibus, ad chriſtianorum coetum, illique, addita etiam interdum vitae ſanctioris notione, ab apoſtolis tribuitur. Triplex igitur, ſanctioris

ris disciplinae, purioris vitae, et largioris beneficiorum dei usus, notio huic vocabulo inhaeret. cf. Act. 20, 32. 26, 18. 1 Cor. 1, 2. Ebr. 10, 14. Eodem sensu triplici frequentius christiani vocantur ἁγιοι. Altera lectio ηγαπημενοις eodem fere redit, christianos dei beneficio peculiari ad coetum dilectorum dei cultorum adductos fuisse significans. και Ι. Χρ. τετηρημενοις] *atque dei beneficio in fide christiana conservatis, et ab insidiis seductorum custoditis.* Respicit fortasse Iudas ad formulam Christi precantis: τηρησον αυτους εν τω ονοματι σου Ioh. 17. 11. et ἁγιασον αυτους εν τη αληθεια v. 17. Supplendum vero ante τετηρημενοις iterum εν θεω πατρι, ut Ιησου Χριστω sit dativus subiecti, cui fideles dei provida cura servati sunt. κλητοις] iterum sollenne christianorum nomen, olim ad describendam populi israelitici dignitatem a Iudaeis usurpatum, qui se מקראי יהוה invitatos a deo ad insignem prae reliquis gentibus dignitatem atque felicitatem, nominare consueverant. Duplici modo vocabuli sensus erui potest, tam ex etymologia vocis καλειν, quae vocare, destinare ad aliquod opus, vel munus, aut commodum, significat, quam ex historia gentis israeliticae, cuius proavus Abraham deo vocante et iubente, patria relicta, novas sedes in regione Palaestinensi occupavit, seque ipsum cum posteris purioris doctrinae sacris singulari modo addictum fore spopondit. Orta hinc peculiaris vocis κλητοι significatio, qua omnes quibus Israelitae gloriabantur honores et fructus, ex singulari eorum erga Deum relatione oriundos, uno verbo exprimit. Translata denique a Iudaeis ad Christianos vox κλητοι, in-

Αγαπητοι, πασαν σπȣδην ποιȣμενος γρα- 3
F 3 φειν

VARIAE LECTIONES.

Verſu 3. poſt κοινης *inſerunt* ἡμων *Cod. Alex. Vatic. 5. 8. 17. 26. 27. 29. 33. 36. Verſſ. Syr. Sahid. Ar. Erpen. Lucifer, Cyrillus,* ὑμων *vero intrudunt Codd. 6. 7. 25. 31. 56. Verſſ. Vulg. Copt. Ephraem: poſt* σωτηριας *habet* ὑμων *cod. 22. ipſa huius additamenti varietas illud ex margine in textum*

invitatos eos fuiſſe a Deo per Chriſtum ad ſingularia beneficia purioris cognitionis et virtutis, majorisque felicitatis in regno Meſſiae percipiendae, ſignificat, omnemque, quo Meſſiae cultores in hac et futura vita fruuntur, honorem et beatitudinem, in memoriam revocat. cf. *Schmidii* programma, κλησεως Chriſtianorum notionem illuſtrans, Jenae 1790. *Mori* epitome theologiae p. 130. *Potti* Excurſus II. ad epiſtolas Petri, et *Eckermanni* ſymbolae theologicae T. II. p. 60. ελεος-αγαπη] omnis generis beneficia divina, amorisque Dei documenta, ex uſu formulae hebraicae חסד ושלום ואהבה exprimit, quorum largiſſimum uſum lectoribus apoſtolus apprecatur. cf. ſimilis ſalutationis formula χαρις ελεος, ειρηνη Tit. 1. 4. 2. Ioh. 3. 1. Tim. 1, 2. 2. Tim. 1, 2. πληθυνθειη] largiter vobis contingant conf. inſcriptio utriusque epiſtolae Petri, et Phil. 1, 2. qui locus ex noſtro ſupplendus eſt, ſubintellecta voce πληθυνθειη, in noſtro vero loco ex iſtis parallelis ſubintellegendum eſt απο Θεȣ πατρος, και I. Χρ. τȣ κυριȣ ἡμων.

V. 3. πασαν σπ. π.] cum ſollicite id ſemper egerim, ut vos admonerem

φειν ὑμιν περι της κοινης σωτηριας, αναγκην εσχον

VARIAE LECTIONES.

irrepsisse prodit. In fine versus 3. verba τοις ἁγιοις πιςει *vetus interpres latinus omisit, et eorum loco habet:* societati, *quod* Semlerus *ex lectione* fidei sanctae, *per compendium scripta et male intellecta, ortum duxisse arbitratur, idemque vir doctissimus et sagacissimus verba* αναγκην εςχον γραψαι ὑμιν, *quae in translatione vetere latina non inveniuntur, interpretationis causa a glossatore phrasi* πασαν σπȣδην ποιȣμενος γραφειν ὑμιν *addita fuisse putat.*

rem de retinenda salutifera religionis doctrina, atque ad scribendum vobis de communi salute me semper incitatum senserim, tum hoc maxime tempore opus esse duxi illud facere. Festinationis notionem, quam *Semlerus*, *Michaelis*, et alii, in his verbis quaesiverunt, epistolae quidem brevitas commendare videtur, sed communis linguae usus, et ommissa uberior declaratio brevitatis et festinationis in scribendo, vulgarem in explicanda hac phrasi sententiam praeferendam esse suadet. περι σωτηριας] de religione I. Chr., cui nos omnes salutem summam debemus. Est σωτηρια primitus conservatio, liberatio ab incommodis, et felicitatis procuratio; deinde κατ'εξοχην dicitur de salute, per Christum nobis parta, qua nos liberat a damno peccatorum, et beatitudinis participes nos reddit per doctrinam, et per merita, quibus vivens, morti obnoxius, atque ad sublime illud regnum coeleste evectus, humanum genus sibi obstrinxit; denique per

εσχον γραψαι ὑμιν, παρακαλων επαγωνιζεσθαι

 τῃ

per metonymiam denotat ipſam doctrinam religionis chriſtianae, huius ſalutis fontem perennem, ſive religionem ſalutiferam, quo ſenſu noſtro etiam loco accipienda eſt ἡ κοινη σωτηρια. " αναγκην εχειν] quod ſimiliter Luc. XIV. 19. legitur, idem quod αναγκαιον ἡγεισθαι neceſſarium ducere. In conſtructione verborum conſtituenda poteſt verbum γραψαι vel coniungi cum ſequente παρακαλων, hoc ſenſu, *iuvabat per litteras vos adhortari, ut pro religionis diſciplina publica ab apoſtolis quondam accepta decertetis*, vel mutata interpunctione, et poſito commate poſt prius illud ὑμιν, quod *Pricaeus* ſuaſit, cum antecedente περι της κοινης σωτηριας, hac ſententia: *cum ſtudio ſummo intentus fuerim ad ſcribendum vobis, neceſſarium nunc imprimis duxi ſcribere de re omnium graviſſima, nempe religione nobis omnibus ſalutifera. Adhortor itaque vos, ut eam, qua ſemel imbuti eſtis, religionis diſciplinam, contra adverſariorum depravationes porro tueamini.* Επαγωνιζεσθαι τη πιςει pro αγωνιζεσθαι επι τη πιςει poſitum, quod non differt a phraſi Siracidis c. IV 28. αγωνισαι περι της αληθειας, decertare pro veritate, pro vera religione, conſtanter reniti conatibus impiorum calumniatorum doctrinae apoſtolicae. Etymol. M. illud explicat per φιλονεικειν, προσκαρτερειν. conf. ſimplex αγωνιζεσθαι, quod *laborare intentis viribus* denotat Luc. XIII. 24. Col. 1, 20. ſimilis etiam Ciceronis locus in Epiſtolis ad Diverſos II. 6. *Ego ni te videre ſcirem, quantopere mihi eſſet in hac petitione Milonis omni non modo con-*

τῃ ἁπαξ παραδοθειση τοις ἁγιοις πιςει, πα-

contentione, sed etiam dimicatione elaborandum, plura scriberem. In hac defensione religionis verae calamitates quidem subeundas fuisse a veris christianis, dubio caret, quales vero illae fuerint, deficiente historiae testimonio ad liquidum perduci nequit, neque epistola nostra tam de vitae periculo, aut opum iactura, quam de seductione ad errores et vitia loquitur. Παραδȣναι in lingua hellenistica est *docere*, *instituere, praecipere sermonibus*, oppositum vero λαμβανειν *erudiri, imbui doctrina* conf. imprimis I. Cor. XI. 2. XV. 3. 2. Petr. II. 21. et Prov. IV. 2. similiter apud latinos *tradere et accipere* dicitur de doctrina. Ἁγιοι iterum denotat *christianos* in genere, non inclusa notione sanctitatis vitae, sed respectu tantum habito ad insignem eorum dignitatem Πιςις est obiective *religio ipsa* cum fide accipienda, ergo παραδοθειση πιςις *religio tradita christianis*, et quidem ἁπαξ *semel* i. e. *ab origine, olim iam ab apostolis tradita, nec per variorum doctorum commenta iterum depravanda.* Occurrit ἁπαξ eodem sensu apud Philonem de temul. T. II. p. 387. *plebs legum semel introductarum tenax credit* τοις ἁπαξ παραδοθεισι h. e. *iis, quibus semel, olim, innutrita est institutionibus.* Alii interpretes ἁπαξ vertunt *omnino, perfecte, prorsus*, quo sensu legitur Hebr. VI. 4. X. 2. et apud *Suidam*, qui, locum Ps. LXII. 11. LXXIX. 35. respiciens, inquit, ἁπαξ διολȣ, ὁλοσχερως, ἁπαξ ελαλησεν ὁ θεος, αντι τȣ αποφαντικως η παντελως, το ἁπαξ ȣκ επι τȣ αριθμȣ, αλλ᾽ επι τȣ παντως εσομενȣ

παρεισεδυσαν γαρ τινες ανθρωποι, οἱ παλαι 4
προ-

VARIAE LECTIONES.

Verſu 4 pro κριμα cod. 21. legit κατακριμα, pro Θεȣ cod. 4. habet σωτηρος, uterque Arabs vero do-

μενȣ, ſimiliter latinorum ſemel apud *Florum* II. 12. *Horatium Serm.* II. 8. 24. et *Tertull. Apolog* c. 9. 10. confer. etiam *Bielii* Theſ. et *Schleuſneri* Lexicon N. T. ſ. h. v. praeferimus tamen cum *Carpzovio* ſignificationem eam, qua ſynonimum eſt τȣ ποτε *pridem, olim, ab initio inde*, et huic loco et v. 5. aptam. Ex *Semleri* ſententia diſtinguendi hic ſunt ἁγιοι: chriſtianorum coetus, cui tradita eſt πιςις, ab illis, quos ſcriptor admonet, ut ne certamen adire detrectent pro conſervanda hac πιςεως formula; poſteriores enim putat eſſe doctores ſeu antiſtites ſocietatum; ſed vereor, ut firma ſatis ſit haec hypotheſis, quae ſolis doctoribus epiſtolam ſcriptam fuiſſe perhibet: partim enim conſtat, reliquos chriſtianos periculis haud minus expoſitos, et ut intentis viribus pro vera doctrina dimicarent eodem ſtudio monendos fuiſſe, quam eorum doctores, unde Petri etiam poſterior epiſtola omnes adhortatur c. III. 17. ὑμεις ȣν φυλασσεσθε, ἱνα μη τῃ των αθεσμων πλανῃ συναπαχθεντες, εκπεσητε τȣ ιδιȣ ςηριγμȣ, partim univerſum epiſtolae noſtrae argumentum ſermonem hic eſſe demonſtrat de vitandis ſeductionibus, quibus omnes abripi poterant, non de perſecutionibus et calamitatibus perferendis, quae doctoribus praecipue ingruebant.

Verſ. 4. παρεισεδυσαν *clam irrepſerunt fallendi* chri-

προγεγραμμενοι εις τȣτο το κριμα, ασεβεις, την

VARIAE LECTIONES.

mini. ὑμων *post* θεȣ *ommisit Verſ. Syr. Aeth. Sahid: et Lucifer Calarit. illudque olim a textu abfuiſſe* Semlerus *perhibet. In eodem Calaritani textu defuit vocabulum* μονον. θεον *omittunt Codd. A. C. 8. 18. 19. 26. 27. 29. 33. a prima manu, 36. 61. et alii duo. Verſſ. Copt. Aeth. Arm. Erp. Vulg Didymus. Cyr. Chryſoſt. Ephr. Oecum. Lucifer Caſſiod. Beda, probante* Grotio, Millio, Hammondo, Bengelio, Schmidio, Semlero, Roſenmuellero et Griesbachio. *Additum fuiſſe videtur hoc vocabulum a librariis, qui explicare volebant, quisnam eſſet* ὁ μονος δεσποτης, *idque praedicatum nunquam Chriſto, ſed ſaepius patri tribui noverant: et ſine dubio ex teſtium graviſſimorum auctoritate e textu illud iterum eliminandum eſt. Editio Complutenſis refragrantibus codicibus habet* τον μονον θεον και δεσποτην τον κυριον ἡμων ιησȣν χριϛον, *illamque ſequuntur Plant. Genev. edd.* και *ante* κυριον *non invenitur in cod. coislin. 200. et verſione ſyriaca ab Erpenio edita (non autem in MS.) atque copt. et ſahid. vid.* Woidii collectio varr. lectt. epiſtolarum Ioannis et Iudae e verſione aegyptiaca utriusque dialecti, *in h.* Michaelis Bibl. Or. *T. X. p. 211 - 214. Vniuerſa phraſis* και κυριον ἡμων *deſideratur in verſione aethiopica, probante* Millio, *qui vocem* κυριον *gloſſema praecedentis* δεσποτην *eſſe ſuſpicatur, prolegg. 1357.*

chriſtianos ſtudio, latenter et ſubdole in chriſtianorum coetus ſe inſinuarunt. Illuſtrat hoc verbum *Irmiſchius*

την τȣ Θεȣ ἡμων χαριν μετατιθεντες εις ασελ-

schius ad Herodian. I. 6, 2. V. II. 9, 18., utitur eo etiam *Plutarchus*, *Themistius*, et alii, quorum loca collegit *Wetstenius*, quocum conferendi sunt *Pricaeus* in commentariis ad h. l. et *Kypke* obss. SS. T. II. p. 453, occurrit etiam apud *Philonem* de mundi opificio p. 30 et de legg. spec. T. II. p. 314. et *Josephum* de B. J. XXIV. I. de irrepentibus vitiis, et errorum aut vitiorum sospitatoribus, omninoque de insidiosis hominibus. Quod Judas hic de tempore praeterito loquitur, idem Petrus tanquam futurum enunciavit Ep. post II. 1. παρεισαξȣσιν αἱρεσεις απωλειας, unde recte, Iudam post Petrum scripsisse, coniicitur cf. supra p. 59. Ex aliis etiam N. F. testimoniis apparet, plures tunc temporis fuisse religionis depravatores, qui tum sub specie insignioris pietatis, tum pollicitationibus maioris cognitionis usi, tum libertatis christianae ingenuam speciem prae se ferentes, in coetus et familias christianorum se insinuarent, et lucri aut libidinis causa eos ab apostolorum severa disciplina avertere studerent, cf. Gal. II. 4. II. Tim. III. 6. Sequens τινες *Pricaeus* non cum proxime sequente voce ανθρωποι, sed cum remotiore ασεβεις construendum, et intermedia omnia, quae per epexegesin apposita sint, parentheseos signo notanda, ideoque articulum οἱ ex fine, ut illi videtur, proxime praecedentis ανθρωποι male infertum, abiiciendum esse arbitratur; sed desunt idonea argumenta critica pro hac textus mutatione, nec orationis nexus hanc verborum constructionem necessariam reddit. Προγραφειν est 1) ante scribere Rom. XV. 4. Eph. III. 4. 2) pu-

ασελγειαν, και τον μονον δεσποτην και κυριον ἡμων

2) *publice proponere scriptum in tabula*, v. c. leges, iudicum sententias, quod etiam apud latinos *proscribere* dicitur cf. Gal. III. 1. 3) designare, destinare, iudicis sententia palam promulgata, quomodo etiam Iudaei capitis damnatos נכתבים למיתה nominare consueverunt, unde οἱ παλαι - κριμα *huic poenae pridem destinatos* denotat, κριμα enim, ut saepissime fit, pro κατακριμα, vel δικη positum, poenam infidelibus a Deo annunciatam significat, τουτο vero aut ad sequentia poenarum exempla referendum, *similes* poenas notat, aut de ipsa hac poena haereticorum adhibitum est, quod sibi ipsis per falsas doctrinas et flagitiosam vitam arcessant summam apud veros christianos infamiam et extremam demum nisi resipiscant perniciem. Simillimum locum *Phaedri* IV. 10. et *Plutarchi* in Aristide videsis apud *Wetstenium* et *Iosephi* verba parallela Antt. XI. 6, 11. παρασκευαζεσθωσαν παντες εις την προγεγραμμενην ἡμεραν parati sint omnes *ad destinatam diem*, conferenda etiam sunt verba Petri II. Ep. II. 3. ὁις το κριμα εκπαλαι ουκ αργει. *Michaelis* vocem κριμα crimina ipsa designare putat, quibus patrandis fato quasi divino istiusmodi homines destinati fuerint; sed adversatur huic sententiae locus parallelus in epistola Petrina, qui potius hanc interpretationem confirmat: olim iam poenas divinas perversis istis hominibus fuisse annunciatas, et referta esse librorum sacrorum volumina exemplis poenarum, religionis verae contemtoribus inflictarum. Alii voce προγεγραμμενοι alludi ad ipsum illum locum Petrinum perhibent, quibus vero obstat vox παλαι; *Hammondum* vero, qui ad o-

rationem

rationem Chrifti Matth. XXIV. de excidio Hierofolymorum Iudam refpicere arbitratur, refutatum videbis in notis *Clerici.* — Την τȣ Θεȣ η. χ. μ. ε. ασελγειαν eft defcriptio ασεβειας adverfariorum Iudae, *pervertunt religionem Dei beneficio nobis traditam in occafionem lafciviae* χαρις enim Θεȣ beneficium dei eft per metonymiam faepius in N. T. obviam, religionis doctrina falutaris, fummum, quo Deus chriftianos beavit, beneficium, cf. Ioh. I. 17. 2 Cor. VI. 1 Col. I. 6. 2 Tim. II. 1 Tit. II. 11. et 1 Petr. III. 7. V. 12. alii χαριν noftro loco fpeciatim de beneficio libertatis a legibus mofaicis, quod chriftianis conceffum eft, interpretari maluerunt, quo abufi eiusmodi homines vitiofi effraenam libidinem doctrina et exemplo chriftianis commendarunt, atque tueri hanc fententiam volunt locis Ioh. I. 17. Rom. VI. 14. et 1 Petr. II. 16. quibus haec fignificatio vocis χαριτος apta reperitur. Μετατιθεναι eft fimpliciter *mutare*, religionem vero mutare in lafciviam quid poteft effe aliud, quam eius doctrinam ita depravare, ut adiumentum fit et inftrumentum libidinis et improbitatis: latiffime nimirum hic patet ufus vocis ασελγεια, et omnem omnino impietatem et improbitatem pfeudodidafcalorum indicat. Και τον αρνȣμενοι *abnuentes folum dominum, et regis noftri I. Chr. imperium detrectantes.* μονος δεσποτης hic ut faepius eft Deus pater, cf. Luc. II. 29. Act. IV. 24, 2 Petr. II. 1 Apoc. VI. 10. 1 Tim. VI. 15. Iof. B. I. VI. 8. 5. VII. 8, 6. VII. 10, 1 Antt. XVIII. 1. Iac. V. 8. Prov. XXIX. 26. Ier. XVII. Sap. VI. 7. VIII. 3., cuius praeceptis morem gerere recufabant hi impoftores, vix enim credi poteft, eos dogmatice Deum abnegaffe, quoniam chriftiani in coetum fuum

suum nullo modo recipere potuissent homines, qui atheismum publice professi essent, igitur ἀρνεῖσθαι hic tam facta quam verba comprehendit, quibus rebelles erga Dei et Christi imperium se gesserant, eodemque sensu hanc vocem invenies Tit I. 16. 2. Ioh. 7. 2 Petr. II. 1. 1 Ioh. II. 22. 23. — Κύριος est Christus regnans, summum ecclesiae caput, ex usu syriaco vocis מָרָן, cf. 2. Cor. I. 2. III. 16. V. 8. X. 8. et ibi *Schulzii* animadverss. dignitatem igitur Christi, imperium in universum coetum cultorum veri Dei et asseclarum Messiae tenentis et summa vi exercentis, agnoscere nolebant hi pseudapostoli, quo vero modo huic imperio se opposuerint, utrum aperte negaverint Iesum esse Christum et Dominum, aut eius futurum reditum ad iudicium, maiestate conspicuum, ludibrio habuerint, an sola inobedientia praeceptorum religionis christianae maiestatem respuere conati sint, Iudas non indicat uberius, utrumque vero tunc temporis ab haereticis saepe factum fuisse, testimonia non solum nostrae epistolae, sed similes etiam loci in epistola posteriore Petri, prima Ioannis, Apocalypsi, et utraque ad Timotheum, probant cf. 1 Tim. IV. 3. 2 Tim. I. 10. IV. 10. 2 Petr. II. 3. 1 Iohan. I. Apocal. II. 6. III. 9. e quibus locis, prima seminahaeresium, saeculo secundo ineunte ob errores et vitia infamiae nota signatarum, et diversis nominibus inclarescentium, iam tunc temporis in Asia minore, Syria, Palaestina, et Aegypto, sparsa fuisse, apparet. Qui nostro loco Iesum Christum appellari solum dominatorem, deum, et regem, autumant, eoque utuntur in asserenda Christi dignitate divina, ii aut neglectae criseos sacri textus, aut posthabiti usus linguae, et

et contemtae analogiae scripturae, crimen sibi concilient, necesse est. Criticis enim argumentis probari potest, vocem θεον e textu esse eliminandam, nec lectionem complutensem τον μονον θεον και δεσποτην τον κυριον ἡμων I. Χρ. posse defendi contra codd. verss. et pattr. testimonia, cf. supra Varietatem Lectt: analogia vero N. T. et aliorum scriptorum eiusdem temporis, quorum loca supra enumeravimus, docet, nusquam Christum disserte appellari θεον και μονον δεσποτην, semper vero, ubi hoc vocabulum occurrit deum patrem illo designari, nec potuisse quidem ex linguae graecae usu Christum dici, δεσποτην, θεον, και κυριον, sed debuisse potius relate ad Christum haec ita enunciari: τον κυριον, και μονον δεσποτην, και θεον, aut τον μονον θεον και δεσποτην, και κυριον, ut vel ab insigniore dignitatis gradu descendat oratio ad inferiorem, vel ab inferiore se gradatim evehat ad supremum, quod etiam Complutenses editores sensisse, ideoque textum more suo refinxisse videntur. Neque nobis obiici potest locus, qui plurimis interpretibus, etiam Carpzovio, fraudi fuit, ex posteriore epistola Petri II. 1. quoniam ibi etiam verba ὁ αγορασας αυτȣς δεσποτης de deo patre intelligi possunt ac debent, qui interprete eodem apostolo 1 Petr. II, 9. olim Israelitas, postea vero Christianos sibi vindicavit, et gentem sibi peculiari modo propriam esse voluit. Cf *Michaelis* in notis ad 2 Petr. II, 1. et in introductione in libros N. T. p. 1486. seqq. et Wetstenius in notis ad locum nostrum, adque Pottius in interpretatione posterioris epistolae Petrinae l. l.

5 ἡμων Ιησȣν Χϱιςον αϱνȣμενοι. ὑπομνησαι δε ὑμας

VARIAE LECTIONES.

Verſ. 5. δε *ommittit cod 56, eiusdem loco habet* ȣν *cod. C.* ειδοτας *mutavit in* ιδοντας *cod. 13.* ὑμας *poſterius ommittunt A. B. C. 6. 7. 15. 18. 27. 29. 36 alii 3. verſſ. ſyr. utr. arr. vulg. Lucif. Hieron. Cyrill, idque e textu eliminandum eſſe* Semlerus *et* Griesbachius *recte cenſent. Lucifer poſt verba:* admonere itaque vos volo, *ita pergit,* dicens ſcientes omnia; *unde* Semlerus *antiquiſſimae lectionis veſtigia deprehendiſſe ſibi viſus eſt, repraeſentantis textum* ειπως ειδοτας ἁπαντα, *quae temporum iniuria mutata ſit in hanc lectionem* ειπων ειδοτας απαντα, *quam Calaritanus exprimit. Ingenioſa quidem et ſpecioſa* Semleri *coniectura. Sed potuit etiam res ita ſe habere, ut antiquus interpres latinus participium* ειδοτας *transtulerit:* licet ſcientes omnia, *et hinc aut textui graeco in aliis apographis eccleſiae occidentalis additum ſit* ειπως, *quod deinde oculorum*

Verſ. 5. Exemplis nunc, e veteri gentis hiſtoria et iudaeorum mythologia petitis, apoſtolus deterrere conatur lectores, ne ſe abripi a fide, et ad haereticorum commenta et vitia traduci patiantur, ſimulque ſeductoribus ipſis poenas divinas, ſive κϱιμα ad quod παλαι πϱογεγϱαμμενοι εισι minatur. Nota iam eſſe haec exempla lectoribus ſumit, ideoque pauciſſimis tantum verbis in eorum commemoratione utitur, unde Exiudaeos fuiſſe, ad quos haec epiſtola data ſit, recte coniicitur cf. ſupra p. 60. Tranſit ad haec exempla eadem fere formula, qua Petrus in epiſt.

ὑμας βϑλομαι, ειδοτας ὑμας ἁπαξ τϑτο, ὁτι ὁ

VARIAE LECTIONES.

aut calami vitio apud Luciferum in ειπων mutatum, ortum dedit verſioni: dicens ſcientes omnia, *aut vocabulum* licet *ſtatim lapſu ſcribarum latinorum mutatum ſit in* dicens, *ipſumque hoc* licet *ab initio in verſionem latinam irrepſerit ex loco parallelo 2 Petr. 1, 12.* καιπερ ειδοτας. *Certe textus graecus ex hoc unico teſte latino non emendandus erat* — ἁπαξ *deeſt apud Calarit. poſt* τϑτο *reiicitur in cod. 22. poſt* ὁτι *illud ponere voluit* Pricaeus, *poſt* σωσας *illud exhibent verſſ. copt et ſahid. poſt* Θεος *illud expreſſit* Schmidius *ex teſtimonio verſ. arab. ſyriacae a Pocoquio editae, et Clementis Alexandr.* — *Pro* τϑτο *legunt* παντα *A. B. C. 6. 7. 27. 29. copt. aeth. ſyr. p. Erp. Vulg. Hier. Lucif. Cyr. Ephr.* παντας *Syr. Eſt igitur* παντα *praeferendum propter antiquitatem lectioni* τϑτο, *ſed fortaſſe haec vox illata eſt in textum ex loco 1 Ioh. II, 20. et deinde mutata*

epiſt. poſt I. 12. utitur. ειδοτας pro καιπερ ειδοτας quamvis vobis nota ſint haecce poenarum divinarum in immorigeros inflictarum exempla, libris ſacris et gentis noſtrae traditione celebrata, tamen ea in memoriam brevibus revocanda eſſe duxi. ἁπαξ *ſemel* hic et verſ 3. poſitum eſt, pro *olim, pridem, dudum* referendumque eſt non ad ſequens δευτερον, ſed ad praecedens ειδοτας: *ab* ineunte aetate vobis cognitae fuerunt hiſtoriae iſtae, iam recordamini earum rurſus. Alii noſtro etiam loco ἁπαξ vertunt *plane, omnino,* alii *prima vice,* illudque

ὁ κυριος λαον εκ γης αιγυπτȣ σωσας, το

δευτε

VARIAE LECTIONES.

in τȣτο, unde tam hoc quam illud abiici posse videtur Griesbachio. *ὁ ante κυριος ommittunt A. 11. 17. pro κυριος habent ιησȣς A. B. 6. 7. 29. copt. sahid. vulg. Cyr. Didymus Hieron. Cassianus. probatque lectionem, argumentis parum firmis et maximam partem dogmaticis potius quam criticis nixus* Carpzovius. *θεός vero pro κυριος exprimunt cod. 5. 8. Syr. Erp. codd. latt. Clem. Al. Lucif. illudque praetulit* Schmidius, *qui textum ita restuxit:* ειδοτας παντας, ὅτι ὁ θεος ἅπαξ κ. τ. λ. *Vtrumque θεος et ιησȣς aut vitio scribarum ortum esse videtur, has voces per compendium litterarum scriptas* ΚΣ. ΘΣ. ΙΣ. *saepissime permutantium, aut interpretamento debetur, ad marginem adnotato dubiae vocis κυριον explicandae causa, quod admiserunt postea scribae in contextum.*

illudque transponunt, ut relatio ad sequens δευτερον clarior reddatur cf. Varr. lect. — ο κυριος. σωσας quod deus, postquam gentem suam, Israelitas, liberaverat ab imperio Pharaonis, quo graviter oppressi tenebantur in Aegypto. σωζει enim est eripere malis et incolumem praestare. τον λαον sc. ισραηλ vel αυτȣ ponitur enim λαος κατεξοχην pro λαος θεȣ quo cognomine Israelitae maxime gloriabantur. 1 Petr. II, 10. 2 Petr. II, 1. Ioh. XI, 50. δευτερον non est *secunda vice*, sed *postea, deinceps*, τȣς - απωλεσεν sc. εν τη ερημω respicitur enim ad eadem V. T. loca, quae Paulus etiam

in

δευτερον τȣς μη πιϛευσαντας απωλεσεν. αγ 6
G 3 γελȣς

VARIAE LECTIONES.

Verſ. 6. pro τε *habent* δε *cod A. 54. verſſ. copt. vulg. et ſyr. poſter. Clem. Al. Athanaſ. Hieron.* και *verſio ſahid et Lucif* — αρχην *vel mutatum in* ταξιν *legit, vel liberius transtulit Calarit. habet enim* ordinem. αλλα απολιποντας το ιδιον οικητηριον *omittit verſ. aeth. et ſahid. atque Vigil. tapſ.* — μεγαλης ημερας *apud Lucif.* magni dei *vitioſe pro* magni

in mente habuit 1 Cor. X, 5. 8. 9 10 nimirum Num. XXI, 6. XXVI, 65 μη πιϛευσαντας pro απειθησαντας qui inobedientia ſua firmam in deo fiduciam ſe non reponere oſtenderunt. Id ſaepius in deſerto factum eſſe conſtat cf. Exod. XVI. απωλεσεν mori iuſſit, perniciei et morti tradidit, per ſerpentes, per morbos, per angelum, per levitas, per hoſtes, ita ut adulti omnes praeter Ioſuam et Calebum in deſerto caderent cf. etiam Ebr. III. 16. 17. coll. Num. XIV. 29. 35. Tacite innuit apoſtolus quid iis etiam eventurum ſit, qui poſt profeſſam iam religionem chriſtianam, praecepta divina, morum integritatem commendantia, migrarent, et fovendis erroribus atque vitiis a Chriſto, cui fidem ſemel dederant, deficerent. Paene ſimilis admonitio Moſis ad univerſam concionem populi iſraelitici Deut. XXIX. 2. 23. legitur, nec tamen putem, Iudam ad eam reſpexiſſe, noſtrumque locum relate ad illum explicandum eſſe, in quo *Schmidius* optimus alioquin huius epiſtolae interpres, nimis anxie verſatus eſt.

Verſ. 6. alterum ſequitur poenarum divinarum exemplum.

γελες δε τες μη τηρησαντας την ἑαυτων αρχην, αλλα

VARIAE LECTIONES.

diei. ἡμερας ommittit cod. 22. a prima manu. — post δεσμοις habet αλυτοις και cod. 13. ex glossemate ad interpretationem vocabuli rarioris ἀϊδιοις in margine adscripto, et vitio librarii in textum recepto. deest ἀϊδιοις apud Lucif. Vigilius vero hunc locum sic affert: catenis igneis ligans. et tenebrosis carceribus retrudens, reservavit; orta haec lectio ex interpolatione, quae loco affini 2 Petr. II, 4. debetur. — pro ζοφον habet ζοφε cod 56. Antecedit apud Luciferum voces ὑπο ζοφον lectio sanctorum angelorum (ἁγιων αγγελων) apud Clem. Al. vero sequitur post ζοφον vox αγριων αγγελων paedag. L III. c. 8. Diversus huius additamenti locus iam confirmat acu-

exemplum, quo etiam Petrus usus est, angelorum, ex traditione mythica Iudaeorum, erga deum quondam rebellantium, et in carcerem subterraneum detrusorum cf. II. Petr. II, 4. Orta haec Iudaeorum, de malorum angelorum cri minibus et miserando fato, opinio procul dubio ex coniunctione philosophematis orientalis de dualismo cum systemate iudaico de deo summo omnium rerum gubernatore. Quod nimirum Orientalibus reliquis gentibus fuerunt numen bonum et malum, idem apud Iudaeos transiit in doctrinam de bonis et malis spiritibus, tam bona quam mala in mundo hoc sublunari, deo rectore, efficientibus. Hinc nulla malorum angelorum, a deo poenis afflictorum mentio in textu hebraico librorum sacrorum, sed plurima de eorum origine, et fato, at que

αλλα απολιποντας το ιδιον οικητηριον, εἰς κρισιν

G 4 μεγαλης

VARIAE LECTIONES.

tam Semleri *coniecturam*, *gloſſam illud eſſe, quae initio in margine ad nomen* αρχην *aut* οικητηριον *adſcripta*, *ſignificaverit*, *hos angelos ante in ordine* ſanctorum angelorum (*ἁγιων αγγελων*) *aut* Egregororum *ſive* Vigilum *i. e. ſummae dignitatis ſpirituum* (*αγρι ſeu εγρηγορων*) *locum ſuum tenuiſſe, deinde vero alieno loco in textum ipſum inſerta fuerit.* *De* Egregoris *vid.* Clem. Al. *paed. II. 9.* Fabricii *Cod. Apocr. V. T. T. I. p.* 179 - 199. *et* Semleri *paraphr. ep. Iudae p.* 258. *Fortaſſe vero ſine his interpretationis ambagibus, quibus mirifice ſibi placuit* Semlerus, *illud* αγριων *Clementis ſcribarum vitio ex ἁγιων ortum duxiſſe perhibendum eſt.*

que operationibus ac nominibus in verſione alexandrina et libris apocryphis, unde demum apoſtolorum aetate Iudaei et Iudaeochriſtiani ſuam hauſerunt mythologicam daemonologiam, gentilium ſuperſtitionibus et philoſophematibus paene ſimilem. Huius daemonologiae ſingula capita nec confirmat apoſtolus, nec refellit, ſed apud Iudaeos iis utitur tamquam exemplis ad commendandam morum emendationem, et ad demonſtrandos errorum ac vitiorum effectus lugubres apud homines eiusmodi maxime efficacibus. cf. Zachariae paraphraſis ad h. l. Explicare voluit *Herderus* et *Haſſius* locum noſtrum et reliquos huic ſimiles in noſtra epiſtola et in altera Petrina, ex placitis philoſophiae Zoroaſtricae, cuius varia dogmata ab *Haſſio* ex libro *Zend - Aveſta* afferuntur,

μεγαλης ἡμερας, δεσμοις αἰδιοις ὑπο ζοφον τετη-

feruntur, et uberrime explicantur. Quodsi nil aliud sibi volunt isti interpretes, praeter hoc, insignem similitudinem intercedere inter Iudaeorum sententias, et philosophiae orientalis vestigia in libro *Zend - Avesta* occurentia, lubens assentior. Si vero ex his libris Iudam eiusque lectores hausisse sua arbitrantur, sine idoneis caussis ac testimoniis historicis de genuina antiquitate illius libri, de Iudae lectoribus, et de regione, ad quam missa fuit haec epistola, id fieri, quivis sentiet, nec sine praeconceptis opinionibus haec statui posse arbitrabitur. Cf. quae de eadem re diximus in introductione in hanc epistolam p. 61. 75. certe propiorem habemus fontem in libris apocryphis et mythologia iudaica apertum. αρχη vel principatum et imperium hic notat, quod defectores angeli antea tenuerunt ex traditione mythica: eodem modo αρχη maiestatem, gloriam, et excellentiam significat Deut. XVII, 18. et metonymice de geniis maiestate praeditis dicitur Col. II. 15. Eph. VI. 12. vel statum et conditionem eorum priorem, excellentem et praestantem, e quo ipsorum culpa postea deiecti sunt, igitur virtutem et felicitatem eorum primaevam cf. *Bielii* Thes. s. v. αρχη p. 228. et locus Cyrilli Al. contra Iulian. p. 121. a *Carpzovio* laudatus: *dei consortio quasi valedicentes, in deteriora prolapsi, sortem sibi datam repudiarunt, reiecta obedientia deo debita, duri et superbi.* vel denique αρχη intelligi potest, quae est *Olearii* sententia, de principatu.

cipatu, quem deus summus omnium rerum gubernator, in hos malignos spiritus tenuit, et μη τηρειν sumi tanquam synonymum τȣ αθετειν, καταλυειν, quo modo occurrit μη τηρειν σαββατον pro αθετειν σαββ. ut sensus oriatur hic: *eos non agnoscere voluisse dei imperium, rebelles se gessisse adversus summum imperatorem, et hac re poenas sibi conciliasse.* Adversatur tamen huic interpretationi addita vox ἑαυτων, quae non passive, sed active ex linguae usu intelligi debet. Varias alias h. l. explicationes cum epicrisi narratas vide apud *Wolfium* in curis crit. atque philol. ad h. l.

αλλα—οικητηριον *relictis primaevis sedibus* sc. in coelo ipsis assignatis. οικητηριον domicilium vel dei est Ier. XXV. 30. vel angelorum habitatio in coelo, unde coelesti spiritus dicuntur; sed isti rebelles in tartarum inde detrusi sunt propter inobedientiam et fastum, secundum dogmata daemonologiae iudaicae. Vox autem απολιποντας non tam eiectionem e coelo, quam spontaneam secessionem horum spirituum ex habitatione coelesti indicare videtur, et fuit sane etiam opinio vulgaris inter Iudaeos et Iudaeochristianos, aliquot angelos coniuratione adversus deum facta, secessisse e coelo, et ab imperio lucis ad regiones fuscas terrae propiores se recepisse, aliquot autem ad seducendum hominum genus, et amore erga filias hominum incensos, derelicto coelo in ipsa terra sedes sibi elegisse. — εις κρισιν— ημερας *ad poenas maiores reservantur, magno illo iudicii divini die publice promulgandas.* κρισις enim non tam iudicium ipsum, quo sententia adversus rebelles spiritus pronunciabitur,

 quam

quam poenas ipsas, publice illis infligendas notare videtur, μεγαλη vero ημερα יום הגדול Malach. III. 19. 23. est conspicuus ille dies, quo deus iudex apparebit, sententiam vel absolutionis vel condemnationis super omnes creaturas ratione praeditas laturus, aeternumque fatum illis adsignaturus. V. T. et Rabbinorum de magno hoc theophaniae et iudicii divini die sententias collectas invenies apud *Wetstenium*, in quarum ortum uberius inquisivimus in *commentatione de Theophaniis et Christophanis*, libro menstruo: *Neues theol. Iournal von Haenlein und Ammon* Vol. II. inserta. Etiam orientales philos. et religionis doctores similes fovisse sententias videbis ex iis, quae *Kleukerus* in versione *Zend-Avestae* T. I. p. 53-56. et ex illo *Hassias* attulit in commentario in epist. Iudae p 63-69 — τηρειν posterius est reservare poenae sive supplicio, custodire reos ne elabantur aut poenae surripiantur, uti Act. XXV. 21. 2 Petr. II. 4. 9. III. 7. et apud Ios. Antt. I. 3. 7. vid. *Krebsii* Observ. Flavianas p. 410. δεσμοι ἀΐδιοι idem quod αιωνιοι vincula aeterna, insolubilia, αρρηκτοι, quae frangere et e quibus eripi nequeunt, quo sensu etiam Apuleius Metam. II. *aeternas pedicas* dixit, et Valer. Max. VI. 3. *aeterna vincula*, Seneca Herc. fur. 749. *vincula perpetua*. Haecce vincula alii de decreto divino nunquam immutando, quod eos quasi vinculis coercet, alii de terrore et irae divinae sensu, quo tanquam rei detinentur in carcere, atque de fato miserabili, cui subiecti sunt iure ex ipso conscientiae dictamine, explicarunt. Posterius praeplacet, haud enim cadunt in genios infestos vincula

vincula proprie dicta, sed terrores et cruciatus animi damnati, gravissimoque irae divinae sensu exagitati; nec obest linguae usus, eodem enim modo apud Petrum σειϱαι ζοφϐ de infausto fato, quod damnati in tartaro sustinent, et חבלים vincula apud Hebraeos de morbis, miseria, et doloribus dicitur, atque δεειν אסר esse potest: *terrere, damnare* Matth. XVI. 19. XVIII. 18. similiter ἁλυσεις σκοτϐς terrores tenebrarum aegyptiacarum denotat Sap. XVIII. 17-19. 22. atque sic ipse etiam Satanas dicitur δεειν constringere vinculis h. e. vexare sive excruciare homines apud Lucam XIII. 16. Sed cogitasse tamen nonnunquam Iudaeos in daemonologia exornanda de veris catenis ferreis, quibus vincti fuerint infesti spiritus, patet ex Midrasch Ruth in Sohar Genes. fol. 45, 178. ubi dicitur: *postquam filii dei* (i. e. angeli ex interpretatione iudaica loci Gen. VI. 2.) *filios genuerunt, sumsit eos Deus S. B. et ad montem tenebrarum perduxit, ligavitque eos catenis ferreis, quae usque ad medium abyssi magni pertingunt;* nec enim tam puros a corporis consortio cogitarunt malignos istos spiritus, sed corpore quodam materiali indutos putarunt. ἀϊδιος vox admodum ambigua, docente Clerico in Arte crit. Vol. I. p. 310). significat 1) aeternum a parte ante et a parte post v. c. Rom I. 30. 2) aeternum a parte post, ut Sap. II. 23. 3) quod per longius temporis spatium durat et manet, e. g. apud Xenoph. Cyrop. VII. 5, 26. νομος εν πασιν ανθϱωποις ἀιδιος consuetudo a longo inde tempore ubivis recepta, et apud Thucyd. VI. 24. μισθοφοϱια ἀϊδιος de perpetuo et annuo militum stipendio. Tertium significatum nostro loco

7 τετηρηκεν. ὡς σοδομα και γομορρα, και αἱ περι

VARIAE LECTIONES.

Verſ. 7. pro ως legiſſe videtur δε Calarit, habet enim: Sodoma autem. *pro αυτας legitur αυταις in cod. 56.* — τȣτοις τροπον *transponitur in cod. A. C. et apud Ephraem. ommittunt* τȣτοις *cod. 40. Vulg. Lucif. mutavit* τȣτοις *in* αυταις *cod. 41. Poſt* πολεις *ſahid. et copt. interpres addiderunt* aliae, *poſt* τροπον

loco aeque ac ſecundum aptum eſſe arbitror. Heſych. ἀιδιον. αει ὑπαρχον, ἀιδιον. αιωνιον Phavor. ἀιδιος. ὁ αει ων, ὁ μηδε ποτε αρξαμενος, μηδε ληγων — ὑπο ζοφον in caligine, in tenebricoſo carcere. ζοφος proprie idem quod σκοτος, αχλυς, deinde vero ſynonymum vocis ταρταρος locum ſubterraneum, in quo tam angeli, quam homines mali iudicii diem expectare putabantur, et quem tenebricoſum ſibi fingebant animo, denotat conf. loca Etymol. Euſtathii, Platonis, Homeri, Nonni et aliorum apud *Wetſtenium* in notis ad hunc verſum et ad 2. Petr. II. 4. *Schleusnerum* in lexico ſ. v. ζοφος et *Pottium* ad 2. Petr. II. 4. atque *Schmidium* in commentario ad hanc epiſtolam p. 33. coacervata. Carcer vero ipſe caliginoſus ſummae malignorum ſpirituum miſeriae vividam imaginem animo repraeſentat. *Grotii* ſententiam, qui non carcerem tenebroſum, ſed regiones äeris terrae propiores ſub ζοφω intelligendas eſſe ſtatuit, collato Eph. II. 2. ubi cacodaemonum princeps αρχων της εξȣσιας τȣ αερος dicitur, refutavit *Pottius* l. l.

Verſ. 7. additur tertium exemplum irae divinae adverſus

περι αυτας πολεις, τον ὁμοιον τȣτοις τροπον εκπορ-

VARIAE LECTIONES.

Sahid. addidit ἀπειθειας *sine dubio ex glossemate, orto fortassis ex loco Hebr. IV, 11.* — ἑτερας *ommisit Ar. pol. mutatum fuit in* τεφρας *aut* τεφροσεως *in codice Calaritani, qui habet:* cinis propositae sunt exemplum. *Recte de hac lectione iudicat* Millius *prolegg. §. 777. eam ortam esse ex glossa, quam in margine aliquis adscripsit, conferens voces* πυρος αιωνιȣ *cum phrasi Petrina* τεφρωσας, *quod scriba partem contextus esse existimans, nec sciens quo pertineret, inepte suffecit in locum* τȣ ετερας, *interpres autem absurde vertit* cinis; *nec rara sunt huius ge-*

versus pravos errorum et vitiorum sospitatores saevientis, idque desumtum quidem ex veteris testamenti historia Gen. XIX, sed exornatum variis traditionibus, quibus seriores magistri Iudaeorum illam historiam auxerunt. Eodem exemplo etiam alii tam V. quam N. T. scriptores saepius utuntur, ubi omnem sceleris atrocitatem et poenarum divinarum gravitatem paucis verbis ob oculos lectorum ponere cupiunt. cf. Deut. XXIX 23. Es. XIII. 19. Ier. L. 40. XLIX. 18. Hos. XI. 8. Amos. IX. 11. Matth. X. 15. XI. 23. 24. Marc. VI. 11. Luc. X. 12. XVII. 29. Rom. IX. 29. 2. Petr. II. 6. Historiam ipsam destructionis quinque urbium amoenissimae vallis, Sodomorum, Gomorrhae, Adamae, Zeboim, et Zoar, quae communi nomine Pentapolis dictae erant, breviter enarrat etiam *Iosephus* Antt. I. 11. 4. cf. *Krebs* in Observatt. Flavianis p. 406 et *Philo* de Abrahamo p. 369.

εκπορνευσασαι, και απελθȣσαι οπισω σαρκος ἑτερας

VARIAE LECTIONES.

neris exempla, quae confirmant, primum interpretem latinum fuiſſe rudem, atque minime adſuetum phraſibus graecis N. T. ετεροις *legendum eſſe coniecit male* Battierius *in Muſeo Bremenſi T. II. p. 198. reprehenſus a* Theod. Haſaeo *ibidem in notis, et a* Wolfio *in curis ad h. l. Verſio coptica habet pluralem* σαρκας ἑτερας. προκεινται *ſingulari numero* προκειται *legunt 3 codd. minoris pretii* ὑπεχȣσαι *mutat in* απεχȣσαι *cod. 40. in* ὑπερεχȣσαι *cod. Alex.* δικην *mutavit in* δικας *cod. 47.*

369. coll. cum *Loesneri* Obſervatt. ex Philone ad N. T. p. 490. *Strabo* Geogr. L. XVI. et *Tacitus* hiſtoriarum L. V. c. 6. 7. uberius vero omnem rem perſequuntur *Clerici diſſertatio* lectu digniſſima *de Sodomae finitimarumque urbium ſubverſione*, annexa eiusdem commentario in Geneſin, et *Michaelis commentationes* animadverſionibus optimae frugis plenae, *de mari mortuo*, inſertae collectioni commentationum in ſocietate ſcientiarum Goettingenſi per annos 1758 - 1762 praelectarum, p. 61 - 133.

ὡς pro ȣτως vel ὁμοιως ſimiliter tranſitum facit ad ultimum poenarum divinarum exemplum; alii id referunt ad ſequens ομοιως verſu 8, *eodem modo quo Sodomorum et Gomorrhae cives, ſimilibus vitiis ſeſe polluentes, ſtupris infames, et praepoſterae libidini nefario modo indulgentes, exſtincti ſunt, ipſaeque urbes triſte ſpectaculum irae divinae, igne illas in perpetuum vaſtantis, etiam num* ob

ἑτερας, προκεινται δειγμα, πυρος αιωνιε δικην υπεχεσαι.

ob oculos ponunt, ita etiam hi somniatores corpus polluunt, imperium quodvis detrectant, et maiestate praeditos conviciis lacessunt. Sed ὁμοιως versu 8. melius refertur ad tria illa exempla vitiorum et poenarum, tribus antecedentibus versibus exposita, Israelitarum, Angelorum malorum, et incolarum urbium SodomorumetGomorrhae. και αι περι αυτας sc. κειμεναι πολεις sunt Adama Zeboim et Zoar. Zoar quidem ob Loti preces prius servata fuerat, post exitum tamen illius, etiam hanc civitatem cum universa Pentapoli terrae hiatu absorptam esse, Suidas et Theodoretus referunt. τον ὁμοιον τροπον pendet a subintellecto κατα. τ. τοις varie connectitur cum reliqua orationis serie; alii id referunt ad praecedens αγγελες, quasi alluderet ludas ad notam illam fabulam, qua angeli quondam cum filiabus hominum carnali copula coniuncti fuisse narrantur, cf. Gen. VI, 2. apud LXX. et locus ex Aboth Eliezer 22. apud *Wetstenium* atque *Fabricii* cod. apocr. V. T. T. I. p. 172. alii ad proxime praecedens σοδομα και γομορρα, quarum urbium incolas libidinis nefandae exemplum fuisse saepius traditur, alii ad subiectum, quod scriptori in mente versatur, seductores nimirum christianorum, ad vitia libidinis et impurae Veneris eos pellicientes. Prius ineptum, alterum repugnare videtur grammatices regulis, nomina enim urbium, quamvis illa sint neutra pluralia uti σοδομα et γομορρα Gen. XIII. 10. Ier. L. 40. Marc. VI. 11. Rom. IX, 29. feminino sin-

ſingulari pronominis relativi iunguntur, ſi de una ſermo ſit, plurali, ſi de duabus pluribusve agatur v. c. noſtro loco αὐτας cf. Thren. IV. 6. Deut. XXIX. 23. Ezech. XVI. 49. apud Alexandrinos, dicendum itaque fuiſſet ταυταις, cum praeceſſerit αὐτας; igitur vel tertium admittendum eſt, vel reſpiciendum ad incolas urbium Sodomae et Gomorrhae, ut conſtructio non tam ad litteram, quam ad ſenſum relata ſit. Nec inſolens hoc eſſe, exempla huius figurae, quam ſyneſin grammatici vocant, probare poſſunt, apud Ioſephum in Vita ſua §. 69. et Xenophontem L. II. Memor. Socr. c. 2. exſtantia, et a *Krebſio* in obſervatt. flavianis p. 410. 411. uberius illuſtrata, quocum conferendus eſt Duckerus ad Thucydid. L. I. p. 5. L. II. c. 47. — ἐκπορνευσασαι in foedam libidinem proiectae non differt a ſimplici πορνευσασαι, promiſcue enim hebr. זנה modo πορνευεσθαι, modo ἐκπορνευεσθαι vertitur, ſine ulla emphaſi verbi compoſiti. Vitiorum et vitae flagitioſae incolarum harum urbium deſcriptionem habes Ez. XVI. 49. ἀπερχεσθαι ὀπισω σαρκὸς ἑτερας eſt hebraica periphraſis vitiorum carnis, ſtupri, adulterii, et praepoſterae Veneris crimina per litotem exprimens, ἐρχεσθαι ὀπισω τινος הלך אחרי פלני eſt nimirum, adhaerere alicui, ſectari aliquem cf. Ex. XXXIV. 15. et σαρξ ἑτερα vel σωμα ἑτερον uſurpatur tam de muliere aliena, quam de maribus effoeminatis: ſequi igitur corpus alienum, eſt rem habere cum alienis ſive uxoribus ſive maribus, quo nomine peſſime olim audiebant Sodomitae. Affinis eſt phraſis Petrina 2 Petr. II. 10. ὀπισω σαρκος ἐν ἐπιθυμιᾳ μιασμȣ πορευεσθαι cf. ibi

Pot-

Pottius. Ponitur etiam σαρξ pro corpore humano Rom. 13, 14. 2 Cor. 4, 11. quod vero *Koppius* in excurſu IX. in epiſt. ad Galatas voluit, per euphemiſmum σαρξ pro partibus corporis verendis adhiber id neque ex Lev. XV, 2; neque ex Eph. II, 11. ſatis probatur. προκεινται δειγμα vel εισι δειγμα ſive παραδειγμα exemplum diſciplinae praebent, (nimirum poſteris ſaeculis, quod in loco parallelo 2 Petr. II, 6 expreſſe additur ὑποδειγμα μελλοντων ασεβειν) cf. 3 Maccab. 2, 5. ſpectaculo poenae palam exhibentur; eodem modo Libanius de Troja ait: κειται παραδειγμα δυςοχιας πυρος αιωνιυ ab aliis cum antecedente δειγμα iungitur, ab aliis cum ſequente δικην ὑπεχυσαι, utrumque ſermonis legibus, et loci nexui non adverſatur, aeque enim dici poteſt, has urbes propoſitas eſſe exemplo incendii, cuius veſtigia in aeternum manſura ſint, et ſic poenam luere perverſitatis, quam, illas palam exhiberi ſpectaculo, incendii perpetuo fumantis poenam luentes. Nimirum abſurda ſunt, quae de igne aeterno, et ſupplicio gehennae, commentatores hic ſibi invenisse videntur, πυρ αιωνιον poteſt quidem eſſe, vel ignis ab aeterno ardens, vel ignis per ſecula non exſtinctus, vel ignis poſt hanc vitam in poenam aeternam malis deſtinatus, ſed loci contextus ſecundam ſignificationem flagitat, quae ſimilibus etiam ſententiis 2 Petr. 2, 6. Cap. 10, 7. 3 Maccab. 2, 5. confirmatur. Maxime vero huc pertinet ad confirmandum hunc uſum loquendi epigramma Eveni, quod *Wakefieldius* in ſilva critica P. I. p. 84. ſect. 38. emendavit, et noſtro loco accommodavit: ξεινοι,

 τη,

την περιβωτον εμε πτολιν, Ιλιον ἱερην, την παρος ευπυργοις τειχεσι πληζομενην, αιωνος τεφρη κατεδηδοκεν. Rem ipſam vero, urbes Sodomorum et Gomorrhae incendio periiſſe, cuius veſtigia fumantia per plura ſecula arſerunt, nec etiamnum exſtincta ſunt, illuſtrant loca Philonis et Ioſephi a *Loesnero* et *Krebſio* ad noſtrum locum illuſtrandum uberius expoſita, et *Brocardus* auctor Saeculi 13. in deſcriptione locorum terrae ſ. referens, ſuis ſe oculis adhuc vidiſſe ignem, tum amplius ſub cinere gliſcentem, quibuscum, praeter eos ſcriptores, quos ſupra iam pag. 108. laudavimus, conferri poſſunt, *Henke Magazin für Religionsphiloſophie, Exegeſe und Kirchengeſchichte*, B. I. St. 3. Abh. 4. B. III. St. I. 3. 67. *Dahl* Amos p. 140 ſeqq. *Seemillerus*, *Grotium* ſecutus, interpretatur: poenam *velut* ignis aeterni ſuſtinentes, i. e. poenam ſuſtinentes, ſimilem poenae ignis aeterni, ut harum urbium vaſtatio et combuſtio ſit quaſi imago damnationis aeternae, quae impios poſt mortem manebit: at πυρ h. l. non ignem, ſed incendium ſignificat, has urbes vaſtans, et veſtigia nunquam interitura relinquens, cf. Act. 2, 19. et 1 Cor. 2, 13. nec non interpretes Alexandrinos Gen. 11, 3. Amos 4, 11. hebraicum שְׂרֵפָה *incendium*, voce πυρ exprimentes; praeterea huius incendii veſtigia ſola id ſunt, quod publice expoſitum omnium ſpectaculo dici poterat. δικην ὑπεχειν poenas luere, Polybius etiam dicit obſervante *Raphelio*, Pruſiam pro iniuriis bello illatis Attalo δικας ὑποσχειν, et θανατȣ κρισιν ὑπεχειν, cf. loca Aeliani, Xenophontis et Herodiani, a *Schleusnero* in lexico N. T. laudata, Heſy.

8. ὑπεχουσαι. ὁμοιως μεντοι και ουτοι ενυπνιαζο-

VARIAE LECTIONES.

Verſu 8. pro ὁμοιως *Cod. Alex. habet* ὁμως *pro-bante* Grotio, *et adſtipulante loco Ioh. 12, 42.* μεντοι *omiſit Cod. Monaſt. S. Galli, referente* Goldaſt *in Not. in Valerianum Cimel. p 27.* μεν *habet cod. Wetſt. 15.* μεν αυτοις *legiſſe videtur Clem. Alex.* ενυπνιαζομενοι *omiſit Vulg. ſed habet Lucifer Cala-rit.* Semlerus *hanc vocem ſec. 2. vel 3. additam fuiſſe arbitratur contra Montaniſtas, et lectionem Vulgati interpretis praefert. Adſtipulantur Vul-*

Heſychius ὑπεχει· ὑπομε-νει, διδωσιν plurima alia loca, eandem phraſin grae-cam exhibentia, collegit *Wetſtenius* ad h. l.

Verſ. 8. accomodat Iu-das haec flagitiorum et poenarum exempla ad fal-ſos doctores ſui temporis: enimvero iſti quoque ſi-militer vanis opinionibus inflati, foedis libidinibus ſe contaminant, auctori-tatem ſpernunt, et quid-quid honore dignum eſt, convitiis ſuis laceſſunt. ὁμοιως μεντοι vel ſi ma-vis ὁμως μεντοι eſt mera particula tranſeundi ad apodoſin, et reſpicit ex-empla verſu 5 7. expoſi-ta, *at enimvero, aeque vero;* alii vertunt: *nihilo-minus,* quamvis ſc. ter-ribilia divinae vindictae exempla vident. ουτοι iſti ſupra verſu 4. iam notati errorum atque ſcelerum fautores ενυπνιαζομενοι ab omnibus fere iungitur cum ſequentibus μιαινουσι, αθετουσι, βλασφημουσι, quo facto ſola ſcelerum ſimilitudo, quae inter ad-verſarios Iudae et inco-las Sodomorum, angelos rebelles, et Iſraelitas fla-gitioſos intercedit, ab

apo-

μενοι, σαρκα μεν μιαινουσι, κυριοτητα δε αθετουσι,

VARIAE LECTIONES.

gatae lectiones Velesianae, textum, uti solent editionis Stephanianae anni 1540 hic etiam secuti cf. Herbert Marsh *l. c. p.521.* Bengelius *interpretem verbi non facillimi oblitum fuisse putat.* δοξας δε βλασφημουσι *omittit haec verba Cod.1. apud Wetst. et Lucifer. calarit. mutata ex loco parallelo 2 Petr. 2, 10. illa sic exhibent* δοξας ου τρεμουσι βλασφημουντες *cod. 4, 21. Wetst. similiter versio slavonica legisse videtur* Altero *Vol. II. p.1038.* δοξαν *legunt. cod. 3, 55. apud eundem Wetst., item Vulg.*

apostolo notatur, melius igitur *Carpzovius* post ενυπνιαζομενοι colon posuit, et subintellecta phrasi: ουκ εκφευξονται ενδικον μισθαποδοσιαν, vel δικην τισουσι, aut alia eiusmodi, poenarum etiam similitudine adversarios Iudae reliquis contumaciae graviter punitae exemplis propius adiunxit. Ipsa vox ενυπνιαζομενοι non solum vanis opinionibus deditos, multo minus vero sceleftis aut obscoenis per somnia cupiditatibus et libidinibus delusos, sed potius insanientes, et oppressos gravi vitiositatis veterno ac lethargo, stupidos et securos significat, eodem modo quo רוח תרדמה Es. 29, 10. et πνευμα κατανυξεως Rom. 11, 8 ὑπνος Rom. 13, 11. summam vitiosorum socordiam, et veritatis ac virtutis contemtum denotat. *Semlerus* illos per somnia et visiones, quas ex more pseudo-prophetarum divinitus accepisse gloriabantur, christianos seduxisse arbitratur, quod praesertim inter

inter Montaniſtas paulo poſt factum fuiſſe hiſtoria haereſium teſtatur. Simili fere modo *Schmidius* viſis daemoniacis, quae vel ipſi viderent, vel aliis divinandi cauſa immitterent, hos praeſtigiatores gloriatos fuiſſe putat, quod Carpocratianorum ſectae ſequiore aevo ab Euſebio H. E. 4, 7. et Clem. Alex. p. 430. vitio vertitur. Sed longius, quam par eſt, quaeſita haec interpretamenta nobis videntur, certe nimis obſcure Iudas locutus eſſet, ſi hoc adverſariorum crimen innuere voluiſſet. σαρκα μεν μιαινουσι inverſo ordine Iudas nunc alludit in recenſendis pravorum flagitiis ad exempla verſu 6—8. allata, libidine et obſcoena vita incolis Sodomorum et Gomorrhae, faſtu et ſeditionis cupiditate angelis rebellibus, maledictis et convitiis in eos, qui auctoritate conſpicui ſunt, Iſraelitarum proavis eos ſimiles eſſe pronuntians. μιαινειν σαρκα vel σωμα polluere corpus ſuum, varia libidinum genera exercendo, idem quod in parallelo loco petrino eſt πορευειν οπισω σαρκος εν επιθυμια μιασμου vitiis carnis et obſcoenis libidinibus deditum eſſe. Fuiſſe vero praeter Nicolai, Valentini, Simonis, Carpocratis, et aliorum eiusdem generis haereticorum aſſeclas, primis iam religionis chriſtianae temporibus complures, qui partim pravis de libertate chriſtiana opinionibus deluſi, partim erronea doctrina de materie corporea, tanquam omnium peccatorum fonte et maligni ſpiritus opere, decepti, libidines foedas omnis generis exercerent, et venere vaga atque praepoſtera corpus polluerent, hiſtoriae monumenta, et librorum ſacrorum N. F. oracula produnt, nec opus eſt, ut ſingulare quoddam genus flagitiorum volupta-

tis his verbis indigitari, aut cum *Schmidio* scelera eorum, qui philtris magica arte elaboratis ad foedam libidinem foeminas concitare in conventibus sollemnibus studebant, praecipue innui dicamus. κυριοτητα δε αθετουσι idem quod Petrina phrasi κυριοτητα καταφρονουντες exprimitur 2 Petr. 2, 10 αθετειν nimirum est non modo *abolere*, sed etiam *contemnere*, *nihili facere*, ut 1 Thess. 4, 8 et exprimit hebraeorum בגד apud LXX Ier. 3, 20. quod Habac. 2, 5 similiter per synonimum καταφρονειν redditur. Quid vero intelligendum sit sub voce κυριοτης, quae metonymice eum, qui imperium tenet, significat, varie ab interpretibus disputatur, alii nimirum deum, aut Christum ecclesiae dominum, alii angelos bonos, ac malos, et praecipue Satanam, alii magistratus, vel civiles, vel ecclesiasticos, ea denotari putant. Primam sententiam a *Calovio* ad h. l. amplissime propositam, *Hassius* eo etiam ornare studuit, quod Zendavesta deum semper regem, dominum, nominat, ipseque Iudas versu 9. deum κυριον versu 4. δεσποτην appellat; sed neutiquam probabile est, contemtores dei, eiusque imperium detrectantes, in coetum christianorum fuisse receptos, igitur si hanc admittere velis interpretationem, deum simul cum Christo dominum dici christianorum, et αθετειν eodem modo, quo αρνεισθαι versu 4. inobedientiam erga praecepta divina Christi exprimere dicendum est; vid. supra 93—95. Altera sententia, quae hos homines tam angelos bonos, quam malos irreverenter tractasse statuit, plures fautores nacta est, provocantes ad historiae ecclesiasticae testimonia, quibus, primo iam seculo exeunte, plu

res

res irrepſiſſe errores in doctrinam de angelis, et chriſtianos ex iudaeis aeque ac exgentiles, partim nimia erga angelos reverentia et daemonum metu, partim contemtu eorum, quos magicis artibus ſibi ſervos reddere poſſe gloriabantur, et contumelioſis convitiis profcindebant, a veritate aberraſſe, conſtat. *Michaelis* eos maxime ſpectari putavit, qui demiurgum, quem a Iudaeis cultum fuiſſe dicebant, et varias, quas ſibi fingebant, ſpirituum claſſes, omnium malorum auctores, et vitiorum ac voluptatum exempla eſſe docuerunt. *Schmidius* Carpocratianos de ſubiectis ſuo arbitrio ſpiritibus malis gloriari, deque illis infra modum ſentire ſolitos fuiſſe, teſte Iren. adv. haereſ. I. 24. Epiphanio haereſ. 27. ait, itaque per κυριοτητα Satanam Denotari arbitratur, quem Iudas verſu 9. memorat, et qui alias κοσμοκρατωρ audit, cf. Eph. 1, 21. 6, 12. Col. 1, 16. Ex eadem ſententia derivanda eſt gloſſa Phavorini; κυριοτητες εισι δυναμεις αγιαι λειτεργικαι κυριε. Similiter etiam ſcholia codicum Mosquenſium, quae apud *Matthaeum* in editione N. T. ad h. l leguntur, tum deum ipſum, tum Chriſtum, tum demiurgum, ab his hominibus contumelioſe tractatum fuiſſe perhibent. Calculum eidem ſententiae adiecit *Pottius* in commentario loci paralleli 2 Petr. 2, 10. angelorum convitiatores hic vituperari contendens. Defenditur etiam ab aliis haec ſententia eo, quod verſu 10. dicitur, eos blaſphemare id, quod non norint cf. 2 Petr. 2, 12. Col. 2, 18. quod e contrario archangelum Michaelem tanquam exemplum honeſtae cum Satana contentionis, et reverentiae debitae erga ſpiritum ſub-

 limem,

limem, his oppoſuit apoſtolus. Sed obſtat huic interpretationi obſcuritas locorum parallelorum, quibus aeque incertum eſt, utrum angeli an magiſtratus vocibus κυριοτης et δοξαι denotentur, ambiguitas locorum hiſtoricorum, quibus evinci ſaltem nequit, apoſtoli iam tempore, et in iis locis, quibus epiſtola noſtra deſtinata fuit, falſas, quas ſupra notavimus, opiniones doctrinam de angelis obumbraſſe, quamvis Irenaei, Tertulliani, et Epiphanii tempore id factum fuiſſe non negamus. Tertiam igitur praeferimus ſententiam a *Grotio*, *Clerico*, *Benſono*, *Semlero*, *Carpzovio*, et pluribus aliis defenſam, quae magiſtratus contemtum, et rebellandi libidinem, his hominibus vitio verti aſſerit, nec tamen cum *Hammondo* magiſtratus eccleſiaſtici, atque ipſorum apoſtolorum auctoritatem voce κυριοτητος et δοξας exprimi putamus, quoniam haec horum vocabulorum ſignificatio exemplis idoneis probari nequit, ſed magiſtratus civiles intelligendos eſſe arbitramur, quibus ſe illis temporibus ſemper oppoſuit Iudaeorum et Iudaeo chriſtianorum effraena libertatis cupido. Ipſa apoſtolorum doctrina de libertate chriſtiana, et de regno coeleſti, his turbis civilibus, ex mala ſceleſtorum hominum interpretatione, occaſionem nonnunquam dediſſe videtur. δοξας δε βλασφημουσιν) iterum abſtractum δοξαι pro concreto ενδοξοι *maieſtate conſpicui*, magiſtratus honore proſequendi poſitum eſt, et hic ut in petrino loco itidem de ſummis magiſtratibus, tanquam ſynonimum praecedentis κυριοτητα, accipiendum eſt. βλασφημειν eſt conviciis atque maledictis proſcindere, nec de ſolis in deum

pro

σι, δοξας δε βλαςφημεσιν. ὁ δε μιχαηλ ὁ

H 5 αρχαγ-

VARIAE LECTIONES.

Verſu 9. Verba ὁ δε *deſunt in cod. Barberino 1. vulg. Clem. Alex. Caſſiodor. etiam* ὁτε *deeſt in Barberino 1.* διακρινομενος *non exprimitur in Lucifero, nomen* μωσεως *in multis codd.* μωυσεως *ſcriptum reperitur, verba* μωσεως σωματος *tranſponuntur in cod. 4. Wetſtenii, pro* μωσεως *legendum eſſe* ιησε *coniecit* Vitringa. επενεγκειν *mutatur in* ὑπενεγκειν *in cod. d. et k. Matthaei, cod. 34 Lambecii apud* Alterum, *cod. 46. apud Wetſt. et ex emendatione 56. pro* κρισιν *expreſſit* λογον *memoriae vitio Epiphanius haereſ. 26.* επιτιμησαι *ſcribitur* επιτιμησει *in codd. Stephani* δ. *et* ια, *qui ſunt apud Wetſtenium 5. et 8. Apud Luciferum reperitur* imperet tibi deus, *quod Hier. etiam Vulg. et Ambroſius habent, accuratius ex* Semleri *ſen-*

prolatis convitiis, ſed etiam de calumnioſa hominum vituperatione adhibetur.

Verſu nono petulantiam adverſariorum Iudas caſtigat, exemplo contrario Michaelis archangeli, qui vehementer cum Satana contendens aliquando, tamen non eo proceſſit audaciae, ut malorum angelorum principem convitiis laceſſeret, et iuſtitiae divinae, poenas illi decreturae, vindictam praeriperet. Hoc itaque exemplo inſaniam et contumeliandi rabiem haereticis exprobrare, modeſtiam vero, et debitam erga perſonas maieſtate praeditas reverentiam, lectoribus ſuis commendare voluiſſe apoſtolum, dubio caret. Vtrum vero ficta, an

αρχαγγελος, ὁτε τω διαβολω διακρινομενος, διελε-

VARIAE LECTIONES.

tentia ſcribendum fuiſſet: improperet, *quod pro increpet in uſu fuiſſe gloſſarium vetus teſtatur,* ονειδιζει *vertens* improperat, *ſic itaque corrigi debuiſſe compendium ſcribendi arbitratur* Semlerus, *non ut Hieronymus alibi habet:* increpet. σοι κυριος *cod. l. apud* Matthaeum *legit* σοι ὁ κυριος. *idem exhibet Epiphanius haereſ. 26. et cod. Reuchlini. poſt vocem* κυριος *addunt* διαβολε *codd. 25. 40. Euthal. deſumta haec gloſſa ex verſione Alexandrina Zach. 3, 2. cod. a apud Matthaeum ad marginem notatum habet* μωυση αποκρυφυ, *i. e. ex apocrypho libro Moſis. pro* σοι *legunt* εν σοι *27. 29. Wetſt.* σε *ed. Compl. et cod. Seidel.* κυριος *mutatur in* θεος *apud Vulg. et Aeth. cui adſentiunt cod. 27. 29.*

an vera ſit haec diſceptationis archangeli cum Satana hiſtoria, quid illi contentioni occaſionem dederit, et unde apoſtolus illam hauſerit, utrum ex traditione orali gentis ſuae, an ex libro apocrypho, an ex doctrina Zoroaſtrica, an ex revelatione divina, an ex interpretamentis oraculorum V. T. ſub iudice lis eſt. Obſcurius ad eandem narrationem alludit poſterior Petri epiſtola cap. 2, verſu 11. his verbis. αγγελοι ισχυϊ και δυναμει μειζονες οντες υ φερυσι κατ᾽ αυτων παρα κυριω βλασφημον κρισιν, ubi pro κατ αυτων fortaſſe melius ſcriberetur καθ᾽ ἁυτων contra ſe invicem non contumelioſas ſententias proferunt, ut alluſio iſta clarius exprimatur. Talia vero non ad religionem chri-

διελεγετο περι τȣ μωσεως σωματος, ȣκ ετολμησε

christianam, sed ad τροπον παιδειας illis temporibus, atque ingeniis accomodatum pertinere, et Iudam partim ingenio lectorum in recensendis his exemplis mythologicis indulsisse, partim ad versarios, qui e libris apocryphis consilia fanatica colligebant ac defendebant, totique in recensenda daemonologia versabantur, et oracula talia amabant, propriis armis oppugnasse, ideoque nec nobis haec capita tanquam fidei digna obtrudi posse, supra iam monuimus in introductione ad hanc epistolam pag. 60. 61. 62. 70. 74—76.

Recte itaque *Semlerus* ὁ πανυ iudicat: "et mihi "et aliis licet, nihil quic"quam eius rei sic cre"dere, ut credimus res "historicas. Talia per"tinent ad mythologiam "iuniorum iudaeorum, "tam hebraicorum, quam "graecorum, alexandri"norum maxime, quibus "debemus magnam co"piam talium picturarum. "Haec sunt σαρκικα, a "quibus omnes πνευμα"τικοι longe absunt." Sed dispiciamus primo de singulis verbis, deinde de sensu et fonte universae narrationis plura disseremus. δε connectit haec cum antecedentibus, *atqui, atenimvero*, ut latinorum *et* in initio periodi nonnunquam pro *et-tamen* usurpatur. μιχαηλ nomen hebraicum, quod in daemonologia iudaica semper tribuitur angelorum cuidam principi, reliquis cohortibus coelestibus maiori, qui curam praecipue gentis iudaicae gerere credebatur, cf. Dan. 10, 13. 12, 1. et Targum ad Cant. 8, 9. Deut. 34, 6. nec non Apocal. 12, 7.

αρχαγ-

μησε κρισιν επενεγκειν βλασφημιας, αλλ' ειπεν· επιτι-

αρχαγγελος nominatur ex opinione iudaeorum, varias angelorum classes, principibussubiectas, exercitus spiritualis aliquot duces ac tribunos, et regis coelestis amicos intimos, sibi fingentium, et quatuor angelorum praefectos Michael, Raphael, Uriel, et Gabriel, maximis laudibus celebrantium cf. 1 Thess. 4, 16. describit itaque haec phrasis spiritum eximia potentia ac dignitate praeditum. διαβολος ex eadem iudaeorum doctrina idem ac Satanas, angelorum malorum antesignanus, in deum rebellis, hominibus infestus, spirituali tamen natura, atque insigni vi, et excelsa quondam dignitate conspicuus, vide nos supra ad vers. 6. διακρινεσθαι contendere, disceptare, rixari cf. Act. 11, 2. construitur partim cum dativo personae, partim cum praepositione προς, prorsus synonimum huic est διαλεγεσθαι, quod Alexandrini etiam pro הריב posuerunt Iud. 8, 1. quamvis alias de colloquio et disputatione pacifica simpliciter usurpatur, igitur διακρινομενος διελεγετο nil aliud quam διεκρινετο, unde factum etiam est, ut alterutra vox a nonnullis omitteretur cf. lect. varietatem. Coniectura Vitringae L. IV. c. 9. §. 35. observatt. Sacrr. qua ιησε, id est, Iosuae, pro μωσεως legendum esse suadet, nititur comparatione loci apud Zachar. III., ubi Iosuas sacerdos coram deo cum Satana litigat. Sed Iudam respexisse ad illum prophetae locum, maxime mihi dubium est. σωμα non simpliciter corpus, sed praecipue *corpus*

pus mortuum, five *cadaver* hic intelligendum esse plurimi volunt, atque hanc verbi significationem confirmat loquendi usus N. T. Matth. 14, 12. 27, 52. 58. 59. Luc. 17, 37. Ioh. 20, 12. Hebr. 13, 11. et pluribus aliis locis obvius, nec graecismo puriori ignotus, et hellenismo etiam in translatione vocum hebraicarum נבלה Deut. 21, 23. Iof. 8, 29. et פגר Ef. 37, 36. Gen. 15, 11. sollemnis, alii σωμα hic metaphorice interpretantur, ut vel sola periphrasis sit personae Mosis, vel eius leges et instituta, vel civitas iudaeorum, vel populus israeliticus, vel libri Mosis, hac voce exprimi perhibeantur, sed nec usquam σωμα simpliciter positum hoc sensu occurrit, nec contextus loci nostri aliam, praeter eam quam illustravimus, significationem postulat. κρισιν βλασφημιας ex hebraismo positum esse pro κρισιν βλασφημον locus petrinus docet, non igitur cogitandum est de iudicio damnatorio *propter* maledicentiam diaboli, sed de sententia damnatoria asperis verbis expressa. ουκ ετολμησε *non sustinuit*, modestia nimirum prohibitus, et imperii divini, cui soli competit iudicium, probe conscius, non sibi hoc arrogavit, sed infra dignitatem suam esse putavit, turpissimum spiritum convitiari, aut condemnare, ideoque deum precatus est, ut illum coerceat. Alii hanc phrasin pleonastice positam esse, pro ουκ επεφερε, quo modo τολμαν Ioh. 21, 12. 1 Cor. 6, 1. et saepius apud auctores graecos invenitur. Nec id male, quamvis significantior esse videtur, ad designandam archangeli modestiam et verecundiam, mitior verbi ου τολμαν

non

non ſuſtinere, non animum inducere, ſenſus, quem fuſius probat *Gatakerus* in adverſariis miſcellaneis p. 274 ſeqq. cf. *Heinſii* exercitatt. ſacr. p. 559. ἐπιτιμήσαι σοι κύριος vel quod ſenſum praebet eundem ἐπιτιμήσει ἐν σοὶ ὁ κύριος eſt formula conſueta imprecationis poenarum apud hebraeos, ſaepius in V. T. occurrens, cf. Zach. 3.2. 2Sam. 22, 16. Ioh. 26, 11. Pſ. 9, 6. 68, 31., ubi hebraicum גער, quod vertitur ἐπιτιμᾶν, de minis atque poenis divinis, quibus vel naturae vis, vel malorum hominum licentia, vel daemonum effraena malignitas, coercetur, poſitum videbis: ſenſus itaque eſt: *coerceat te poenis ſuis dominus, puniat te deus.*

Vniverſam huius concertationis diabolicae cum archangelo hiſtoriam qui ex ſingulari revelatione divinitus facta derivare volunt, ii omni prorſus fundamento deſtituuntur. Melius ex traditione oretenus inter iudaeos propagata, vel ex libro apocrypho, apoſtolo et eius lectoribus noto, illam deſumtam eſſe ſtatuitur. Fuiſſe certe plures eiusmodi narrationes mythologicas in ore iudaeorum, easque paſſim pro hiſtorice veris, paſſim vero rectius pro parabolice fictis, et ad veritatem animis rudiorum inculcandam ingenioſe exornatis fabulis habitas fuiſſe, loca rabbinorum et apocryphorum ſimilia teſtantur. Sic in Schemoth Rabba S. 18, f. 117. *R. Ioſe dixit: Michael et Samael ſimiles ſunt* συνηγόρῳ *et* κατηγόρῳ, *qui in iudicio ſunt, loquitur uterque et ſermonem abſolvit — ſic quoque Michael et Samael ſtant coram Schechina, et Satanas accuſat, Michael vero merita Iſraelitarum proponit. Satan venit ad loquendum, Michael ſilentium ei imponit.* in

Ialkut

Ialkut Ruben legitur f. 43, 3. *eo tempore, quo ligatus erat Iſaacus contentionem exortam eſſe inter Michaelem et Satanam, Michaelem quidem adduxiſſe arietem, ut Iſaacum liberaret: Satanam vero illum arcere voluiſſe, ut Iſaacus mactaretur*: in Debbarim Rabba XI. refertur: *ea hora dixit S. B. Gabrieli, i et adduc animam Moſis. Dixit coram Deo S. B. ille, quomodo ego potero videre mortem eius? et in quo ſunt talia verba, quomodo ego potero illi iraſci? Poſt dixit Michaeli: i adhuc animam Moſis. Reſpondit coram Deo S. B. ego fui ipſius praeceptor, et ille fuit diſcipulus meus, non poſſum videre mortem eius. Poſtea dixit Samaeli peſſimo, etc.* — *Deus S. B. deſcendit de coelo ſupremo, ut auferret animam Moſis cum tribus angelis miniſterii, Michaele, Gabriele, et Sagſagele: Michael Moſi ſternebat lectum, Gabriel linteum puriſſimum capiti eius ſubſternebat, Sagſagel pedibus. Michael et Gabriel ſtabant ab utroque latere etc.* — *Angelus Samael ille impius, caput omnium diabolorum, ſingulis horis ſpeculabatur mortem Moſis, dicebatque, quando erit Michael plorans, ego vero os meum riſu impleam? donec ei reſponderet Michael: impie, egone plorarem, tu vero rideres?* cf. *Surenhuſii* βιβλον καταλλαγης p. 698. ſeqq. Eiusmodi vero parabolas litteris etiam mandatas fuiſſe ſcimus, tam ex teſtimoniis patrum eccleſiae, qui eiusmodi libros apocryphos legerunt, quam ex reliquiis eorum noſtris adhuc temporibus ſervatis. Narrant enim Clemens Alexandrinus, Origenes, Acta Synodi Nicaenae, Evodius, Didymus Alexandrinus, Athanaſius, Nicephorus, ſe legiſſe

legiſſe librum αναβασις ſeu αναληψις μωυσεως, qui talia figmenta certaminis inter Michaelem et Satanam ſuper corpore Moſis contineret, cf. *Fabricii Codex pſeudepigraphus V. T.* Vol. I. p. 402. 403. 840 - 847. et exſtat adhuc recentior foetus ingenii iudaici, ſimiles parabolas recitans, ſub titulo פטירת משה editus primo Conſtantinopoli 1518, deinde Venetiis 1544 et 1605 repetitus, denique ex alia recenſione typis mandatus, curante *Gilberto Gaulmin* Lutetiae 1629. et recuſus autore *Fabricio* Hamburgi 1714. de quo videantur *Chr. Fr. Schmid commentarius in epiſtolam Iudae*, p. 45. ſeqq. et *Michaelis Einleitung in die Schriften des neuen Bundes*, §. 259. Differunt quidem narrationes huius certaminis, et cauſarum rixae, quas patres antiquiores ex libro αναληψις μωυσεως repetunt, ab illis, quas Oecumenius, et ſcholia codicum Mosquenſium habent, nec non ab his, quas liber hebraicus פטירת משה recenſet, alii enim Satanam exprobraſſe Moſi communem omnium hominum vitioſitatem, alii caedem Aegyptii illum vitio vertiſſe legislatori iudaico, illumque ideo honore ſepulturae indignum monſtrare voluiſſe, alii Satanam animam eripere voluiſſe Moſis, et gaviſum eſſe ſuper eius morte, alii cadaver Moſis illum ſibi, tanquam materiei corporeae domino, vindicaſſe, alii illum eo conſilio prodere voluiſſe locum, ubi curante deo per angelos ſepultus fuerat Moſes, ut Iſraelitas ad idololatriam et necromantiam ſeduceret, Michaelem vero his auſis diabolicis fortiter reſtitiſſe autumant. Sed quid refert, utrum hoc vel illo modo hoc certamen ſibi finxerint ingenia

iudai-

10. ἐπιτιμησαι σοι κυριος. ουτοι δε, ὁσα μεν ϐκ οιδασι,

VARIAE LECTIONES.

Verſu decimo pro ϐτοι δε legit ϐτοι μεν Cod. c. apud Matthaeum, *nec non 21 40. apud* Wetſt. *poſt ϐκ οιδασι Epiphan. lapſu fortaſſis memoriae ad-*

iudaica, dummodo conſtat, notas fuiſſe inter iudaeos eiusmodi parabolas, et decoram ſemper in earum expoſitione fuiſſe Michaelis, cum diabolo altercantis, perſonam, modeſtiaque conſpicuam. Hanc enim virtutem exemplo commendare archangeli, non univerſam narrationem confirmare voluit apoſtolus. Nec opus eſt, ut auxilium ad explicandam hunc Iudae ſententiam petamus, a loco Zachariae III, 2. qui in hoc tantum aequalis eſt noſtro, quod ibi etiam rixa inter Iosuam pontificem et Satanam, ſive adverſarium populi iudaici, coram angelo iudice exorta, parabolice exponitur, et Satanae accuſatio reprimitur formula: *increpet tibi dominus Satanas;* diſtat vero a noſtro loco in eo, quod non de corpore Moſis, ſed de reſtitutione templi, et de ſacerdotio Ioſuae, ibi oritur altercatio, nec archangelus, ſed pontifex, cum Satana litem coram iudice coeleſti gerit. cf. *Michaelis Einleitung* l. c. p. 1511. ſeq. Multo remotiora adhuc a noſtro loco ſunt ea, quae *Herderus* in libello: *Briefe zweier Brüder Ieſu in unſerem Canon,* p. 81. 82. et *Haſſius* in commentario in epiſtolam Iudae p. 77. ſeqq. p. 45. ſeqq. p. 60. ſeqq. ex libris ſacris Zendaveſta afferunt, cf. quae diximus ſupra p. 75.

Verſu decimo applicatio fit huius exempli ad

 falſos

ειδασι, βλασφημȣσιν· ὁσα δε φυσικως, ὡς τα αλογα ζωα, επιςανται, εν τȣτοις φθειρονται.
Ουαι

VARIAE LECTIONES.

didit φυσικως. *Vocem* αλογα *omiſerunt Syr. et Arr. mutarunt vero in* αφωνα *Syr. mſ. et Vulg.* επιςανται *omiſit Copt.*

falſos iſtos doctores, qui irreverenter de rebus ſpiritualibus, et perſonis dignitate conſpicuis loquentes, ſenſuumque voluptatiſolummodo dediti, brutis animalibus ſimiles, ſibi ipſis perniciem ſceleribus nefandis conciliant. ὁσα μεν ȣκ οιδασι ſpirituum nempe et dei ipſius naturam, vel magiſtratuum dignitatem, et munus, legumque, quarum uſum non intelligunt, maieſtatem, convitiis proſcindunt, cf. verſ. 8. et 2 Petr. 2, 12. ubi ſimilis locutio εν ὁις αγνοουσι βλασφημȣντες, atque 2 Tim. 3, 2. Pendet ſenſus verborum ὁσα - οιδασι - ab interpretatione phraſeos δοξαι et κυριοτητες verſu 8, de qua vide quae ſuperiore loco diximus. *Semlerus* putat ſignificari his verbis, hos homines inſtituta et doctrinam apoſtolorum v. c. eorum admonitiones de obſequio magiſtratibus ethnicis debito, de quaerendo victu iuſto labore, de amore et officiis erga omnes homines, de eligendis doctoribus et presbyteris idoneis, et alia, publice vituperaſſe, licet minime ſatis unquam didiciſſent. Sed verſus 8. ad quem noſter locus aperte reſpicit, vix aliam admittit explicationem, quam de irreverentia, vel adverſus angelos, vel adverſus magiſtratus et miniſtros publicos. ὁσα δε φυσικως επιςανται, quae natura

11. Ουαι αυτοις ὁτι τῃ ὁδῳ τȣ Καϊν επορευ-
I 2 θησαν,

VARIAE LECTIONES.

Versu 11. Pro αυτοις *legitur* τοις απιςοις *in Codice 16 Wetst. Verbum* ὁτι *lectiones Velesianae mutarunt in* ὁι εν, *adhaerentes iterum textui latino editionis Stephanianae, qui habet:* qui in via *pro eo, quod in reliquis Vulgati textus editionibus, etiam in Complutensi textu latino est:* quia in via cf. Marsh *l. c. p. 528. Pro* τῃ ὁδῳ *habet* την

natura duce cognoscere possunt, ad quae naturae sensu et instinctu feruntur, voluptates puta corporeas, libidinem et gulae intemperantiam, illis abutuntur ad perniciem. ἐν τουτοις φθειρονται per haec sibi ipsis interitum parant, brevius Petrus ὡς αλογα ζωα, φυσικα, γεγεννημενα εις ἁλωσιν και φθοραν, ἐν οἱς αγνοȣσι βλασφημȣντες, ἐν τῃ φθορᾳ ἀυτων καταφθαρησονται voluptates nimirum et sensuum illecebrae quasi esca sunt, ut divinus Plato, referente Cicerone de senectute c. 13. ait, malorum, quod ea homines capiuntur, ut hamo pisces. Φθειρονται sensu reciproco: sibi ipsis, ut bruta, quae voracitate et libidine alliciuntur, retibusque capta mactantur, damna praeparant, inque poenas divinas irruunt. Mores perditos pseudo christianorum, infra sortem brutorum se dehonestantium, et flagitiosis hisce adversariis Petri similium, descripsit Clemens Alexandrinus Stromatum libro 3. cap. 2. Iustinus M. Apol. II. et Euseb. H. E. 4, 7.

Iam versu 11 - 13 uberius describit Iudas flagitia haereticorum, illisque poenas

θησαν, και τῃ πλανῃ τȣ Βαλααμ μισθȣ εξεχυθη·

VARIAE LECTIONES.

ὁδον Cod. c. apud Matthaeum. *βαλααμ textus* Luciferi Calaritani *ex vitio ſcribarum mutavit in* Baal, *item κοϱε in* Choreb, *in cod. a Moſquenſi apud* Matthaeum *ſcriptum eſt κωϱε. μισθȣ deeſt in verſ. Arab. et apud Clementem Alex. pro εξεχυθησαν* Hammondus *coniicit εξεκαυθησαν ex collatione loci paralleli Rom. 1, 27, et ex verſione ſyriaca, quae habet* exarſerunt. *In fine verſus addunt Coptica verſio et Codex regius pariſienſis C. ſcholion hoc ex verſu 16: γογγυςαι, μεμψιμοιϱοι, ποϱευομενοι κατα τας ἑαυτων επιθυμιας.*

poenas divinas minatur, alludens ad exempla hominum perditiſſimorum, quae V. T. libri proponunt, ut crimina ſimul atque poenas adverſariorum lectores abhorrere diſcant, et cumulans, quascunque natura offert, ferociae, inconſtantiae, corruptelae, et triſtiſſimi fati imagines, ad depingendam horum hominum malitiam et infelicem ſortem. Iam primis vocibus *ουαι αυτοις* non tam imprecatur illis mala, quam annunciat exitium, peſſima, ait, eorum ſors erit, ruunt enim per vetitum nefas in perniciem. ὁτι ut hebraicum כי aſſeverandi vim habet: *certe. τῃ ὁδῳ εποϱευθησαν* Caini ſimiles ſunt moribus, ſed ſimiliter etiam poenas luent. *ὁδος* enim ut hebraicum דרך univerſam cogitandi ſentiendique rationem hominum, ſimul cum iis, quae inde pendent, effectibus exprimit, et *ποϱευεσθαι* hebraice התהלך ſaepius

χυθησαν, και τῃ αντιλογιᾳ τȣ Κορε απωλοντο.

I 3

VARIAE LECTIONES.

Versu 12. post ὀυτοι εισιν additur οἱ in Cod. Alex. Lambec 34. Wetst. 13. 14. a prima manu 15, 26. 27. 29. 33. 36. 56. ed. Stephani 2, et Colinaei, Syr. utr. et Cod. lat. recte igitur Griesbachius *illud in textum recepit, adversante tamen* Carpzovio. *αγαπαις mutarunt aliquot testes in απαταις Alex. et regius Parisinus, codices Vallae et Stephani 7. decepti lectione loci paralleli 2 Petr. 2, 13. cuius tamen verba ex industria mutavit Iudas: ex interpretamento in cod. Stephani 5. legitur ευωχιαις pro αγαπαις, quod etiam in Lambecii 34. super αγαπαις scriptum exstat. Pro ὑμων reperitur ἀυτων in Cod. Alex. Syr. Vulg. Lucif. et lectt. Velesianis, quae hic iterum sequuntur Stephani textum latinum,* epulis suis. Semlerus *utrumque ὑμων et ἀυτων serius additum fuisse putat. Pro σπιλαδες exhibent σπιλοι lectiones Veles. iterum secuti, contra auctoritatem omnium codd. et patrr. graecorum, latinum Stephani textum, piamque*

saepius mores et vivendi atque agendi indolem describit, ex nota metaphora, qua vita cum itinere comparatur. Cain vero exemplum est infesti erga fratres animi, odio, impietate, et caedis cupiditate, repleti, tam apud N. T. scriptores celebratum v. c. 1 Ioh. 3, 12. Hebr. 11, 4. quam apud iudaicos doctores, variis de impio atque malevolo Caini animo narrationibus exornatum cf. *Surenhusii* βιβλος καταλλαγης pag. 703. seqq. et

12. λοντο. ὁυτοι εισι ὁι εν ταις αγαπαις ὑμων σπιλαδες,

VARIAE LECTIONES.

Velesii fraudem aperte prodentes cf. Marsh *l. c. p. 516 ex coniectura etiam* Pricaeus *legendum putavit* σπιλοι, *ut nimirum pressius sequatur Iudas locum Petri, quem tamen imitari, non verbotenus describere voluerat.* συνευωχȣμενοι *omittit Calaritanus* ὑμιν *post* συνευωχȣμενοι *addunt Cod. Reg. et Steph 1 5 ac 10. Laud 2. Hunt. 1. Covelli 4. et Seidel. apud* Millium, *quibus addidit* Wetstenius *cod. 11. 17 et edd. Compl. Plant. Genev. et* Matthaeus *quatuor codd. Mosq. haud tamen recipiendum esse in textum recte iudicat* Millius, *translatum enim est in nostrum locum ex loco parallelo 2 Petr. 2, 13.* Griesbachius *interpunxit post* αφοβως, *melius vero, observante iam* Carpzovio, *refertur haec vox ad sequentia* ἑαυτȣς ποιμαινοντες. *Pro* ὑπο ανεμων *legitur* παντι ανεμω *in Cod Cov. 2 et Codd Medicaeis, nec non apud Lucif. quae lectio ortum debere videtur loco simili Eph. 4, 14.*

et *Fabricii* codex pseudepigr. V. T. T. I. p. 104 seqq. Hinc etiam *Cainistarum* nomine haereticorum nonnulli in prioribus saeculis a patribus ecclesiae insigniuntur, permotis sine dubio loco nostro, ut hanc maxime infamiae notam illis inurerent, quamvis probari nequit, apostolum hanc peculiarem pseudo christianorum sectam hoc loco describere voluisse cf. *Christ. Fried. Schmid* in commentario ad Ebr. XI, 4. p. 813 seq. et *Clem. Alex.* Strom. l. 7. p. 765. *Irenaeus* adv. haeret. l. 35. *Epiph.*

λαδες, συνευωχεμενοι, αφοβως ἑαυτες ποιμαι-
I 4
νοντες

VARIAE LECTIONES.

ὑπο ανεμε exhibet Patav. 3. Sequens περιφερομεναι *(pro quo Cod. Covelli 2. vitiose scriptum habet* περιφερομενοι *et Coisl. 26.* φερομενοι*) permulti testes mutarunt in* παραφερομεναι *Alex. Reg. et 29 alii, decem Codd. Mosq. Editt. 2. priores Rob. Steph. Compl. Plant. Genev. Bengelii. vers. arab. Euthal. prob.* Millio, Bengelio, Griesbachio. *Respondet* παραφερομεναι *Petrino* ελαυνομενοι, *et eandem phrasin ad haereticos accomodatam videmus Hebr. 13, 9.* περιφερομεναι *ortum debuisse videtur loco Eph. 4, 14.* Carpzovius *tamen ac* Matthaeus *tuentur lectionem vulgarem, et* παραφερομεναι *tanquam exquisitius vocabulum ex correctione ortum esse putant.* δις *omisit Calaritanus. Ante* εκριζωθεντα *inserunt* και *Codd. 2. 15. 26. 36. apud* Wetstenium, *et codd. b. c. e. apud* Matthaeum *simulque editt. Erasmi 2. 3. 4. 5. Colin. Vers. Syr. et editus textus Oecumenii.*

Epiph. haer. 38. *Tertull.* de praescript. adv. haer. c. 33. και εξεχυθησαν *et effuso impetu ruunt in vitia, mercedis cupiditate instar Bileam decepti.* πλανη non aberrationem tantum a recta via sensu proprio, sed metaphorice etiam tum fraudem, deceptionem, qua quis alterum seducit, et a veritatis et virtutis tramite aberrare facit v. e. Eph. 4, 14. 2 Thess. 2, 11. tum errorem mentis, quo quis decipitur, atque impietatem perversamque, cui se tradidit, vitae rationem denotat,

v. c.

νοντες· νεφελαι ανυδροι, ὑπο ανεμων παραφερο- μεναι

v. c. Rom. I, 27. ubi πλανη non ad falſas tantum idololatrorum opiniones verſu 21-23. notatas, ſed ad vitia quoque perditamque vitam, quam gentilibus Paulus exprobravit verſu 24-27. referendum eſt, et Iac. 5, 20. ubi πλανη ὁδȣ aperte ἁμαρτωλων ſentiendi atque vivendi rationem exprimit, ponitur etiam in verſione Alexandrina pro hebraico פֶּשַׁע Ier. 23, 17. Ez. 33, 10. quod alias per αδικιαν et ασεβειαν vertunt. Ex priori ſenſu locus noſter ſic intelligendus eſſet: ſequuntur conſilia fraudis plena et impia, quae Bileam, mercede conductus, ſuaſerat, i. e. flagitiis carnis ſine fine et modo ſe inquinant. Poſteriorem vero ſignificationem noſtro loco apprime aptam eſſe, inde etiam patet, quod Bileam apud Iudaeos non tam ſeducti, quam ſeductoris, ad vitia idololatriae atque libidinis, perſonam agit. Avaritiae igitur, et libidinoſae vitae, cum defectione a veri dei cultu coniunctae, vitium his verbis deſignari putamus, cui ſe inſano impetu dederant haeretici, quos Iudas caſtigat. Hinc adhibet vocem μισϑȣ ſc. ἑνεκα, quod infra v. 16. dicitur ωφελειας χαριν, quoniam Bileamus avaritia deceptus, et donis regis Moabitarum permotus, maledicere genti iſraeliticae auſus eſt, et ad flagitia ſcortationis ac inceſtus illam ſeduxit, et ſimiliter hi quaeſtum corporis ipſi faciebant, atque chriſtianos ad libidinis varia genera incitabant, ut lucrum inde caperent. Ad augendam horum criminum pra-

μεναι, δενδρα φθινοπωρινα, ακαρπα δις,
15 *απο,*

pravitatem additur εξεχυθησαν ruunt in ſcelera, tanquam aggere rupto flumen, εκχυθηναι enim, uti ſimilis locutio 1 Petr. 4, 14. συντρεχειν εις την της ασωτιας αναχυσιν, ducta a flumine aut mari metaphora, quod perrupto aggere fluctuans omnia inundat et pervertit, traducitur ad deſcribendam vitiorum, praecipue voluptatis, effraenam libidinem, quae nec legum maieſtatem, nec proprii exitii diſcrimen amplius curat, ſed ſolis cupiditatibus obtemperat, et praeceps in perniciem ruit, aliosque in eandem ruinam proripit. Hinc *Livius* XXXIV. 6. abrogata lege effundi ad luxuriam *Tacitus Ann.* I. 54. Maecenate effuſo in amorem Bathylli, *Curtius* VIII. 5. in amorem virgunculae effuſus. *Polybius* in excerptis virtutum et vitiorum libro 31. οι μεν γαρ εις ερωμενους των νεων, οι δε εις εταιρας εξεκεχυντο, *Diodor. Sic.* T. II. p. 598. προς τας αισχιστας ηδονας εκκεχυμενος, et in teſtamento XII. patriarcharum Ruben cap. 1. ait εν πορνεια εξεχυθην cf. Gen. 49, 4. Similiter de fuga praecipite militum dicitur εκχυθεντες εφευγον Iudith 15, 2. et Sirac. 37, 32. legitur εκχυεσθαι επι εδεσματων inſatiabili cupiditate gulae ſervire et luxuriae. Superflua igitur eſt *Hammondi* emendatio εξεκαυθησαν *ardore libidinis incenſi ſunt,* quia haec notio iam ineſt in voce εκχυθηναι. Nec probare poſſum aliorum interpretum ſtudium conferendi Pſ. 72, 2. apud LXX ubi εξεχυθη de lapſu morali ſenſu leniore uſurpatur. De Bileamo ipſo, praeter hiſtoricas

cas notitias Numer. 22. 25. 31. multae traditiones ferebantur inter Iudaeos, quae avaritiam, lenocinia, malitiamque huius praestigiatoris testarentur, et poenas illum tulisse narrarent, v. c. in Ialcut Simeoni fol. 244. col. 4 ex codice talmudico Sanhedrin. cf. *Fabricii* codex pseud. ep. V. T. Vol. I p. 801-813. et *Wetstenius* ad 2 Petr. 2, 15. aliique ibidem interpretes. Hinc inter haereticos priorum saeculorum Bileamitas vel Nicolaitas enumerant scriptores ecclesiastici, nomen sectae e nostro loco et ex 2 Petr. 2, 15. et Apocal. 2, 14. 15. haurientes, illosque sacrificiorum ethnicorum esum atque fornicationem inter res licitas numerasse, sibi fingunt cf. *Vitringa* Obss. sacr. L. IV. cap. 9. §. 23-34. και - απωλοντο *intereunt instar Corachi propter rebellionem* απωλοντο praesens atque futurum exitium simul notat. αντιλογια dativus causae pro δια της αντιλογιας αυτων propter seditiosa molimina, quibus deo legibusque divinis, aeque ac civilibus et magistratui sese opposuerant, αντιλεγειν enim est rebellare, Ioh. 19, 12. et Es. 22, 22. 65, 2. apud Alexandrinos, ipsum vero αντιλογια exprimit hebraicum מרי rebellio Prov. 17, 11. τȣ κορε pro ὡς κορε qua similes sunt Corachi, tam criminequam poena. Historia Corachi, simul cum aliis coniuratis Dathane et Abiramo, et 150 affeclis, auctoritati Mosis et Aaronis se opponentis, et terrae hiatu absorpti, ex Num cap. 16. nota est. Observanda denique est in tribus his criminibus infesti animi, avaritiae ac libidinis, seditionis denique ad perniciem ducentis, eorumque poenis, et simul, in verbis ipsis πορευεσθαι

θαι perverse vivere, ἐκχυθῆναι in scelera effundi, et ἀπολλυέσθαι ruere in perditionem, gradatio elegans, a *Bensonio* et *Carpzovio* iam notata.

Comparat nunc Iudas adversarios rebus horrendis, perniciem minantibus, et spem vanam mentientibus, quascunque rerum natura offert, scopulis marinis, nubibus vento agitatis et imbrem negantibus, arboribus infructuosis etmarcidis,quinimo emortuis et eradicandis, fluctibus rapidis coenum et spumam eiicientibus, stellis erraticis, quae parum lucis emittunt, et mox tenebris in perpetuum obfuscantur. ἀγαπαι erant publica christianorum convivia, amoris mutui testandi atque firmandi causa instituta, et ex more coetus hierosolymitani cf. Act. 2, 42. 46. 6, 2. etiam in aliis ecclesiis introducta, quorum etiam apud Paulum 1 Corinth. 11, 16. mentio iniicitur. Pulchre ea descripsit *Tertullianus* in apologetico c. 39, cuius tamen narrationem auctoritate iusta carere *Semlerus*, in notis ad h. l. contendit, argumentis non sat idoneis. Tam pauperes, quam divites, in his conviviis cibum, ab illis allatum, sumebant promiscue, epulae frugales etiam cum peregrinis absentibus et aegrotis communicabantur, omnes se invicem ad mutua charitatis officia admonebant, laudesque deo et Christo canebant, et coenam domini simul celebrabant, in publico conventus sacri loco. Sed quoniam temporum progressu ea abierant in luxum et lasciviam, tandem concilium laodicenum seculo 4 hunc morem abolendum iudicavit, et canon. 28. vetuit ea in conventu ecclesiastico porro habere.

cf.

13 αποθανοντα, εκριζωθεντα, κυματα αγρια θαλασ-

VARIAE LECTIONES.

Versu 13. Pro επαφριζοντα *legunt* απαφριζοντα *Steph. cod. 5. et 10. Coisl. 205. Covelli 4. Genevensis, Lincolniensis 2.* αγριας θαλασσης *habet Clem. Alex in latinis Cassiodori.* θαλασσης *abest in Cod. k.* Matthaei. επαφριζουσης *legisse videtur Lucifer, qui habet: despumantis.* αστερες πλανηται *idem expressit verbis: procellae seducentes, Beda itidem, liberius haec transtulit: sidera seductionis. Sequentia verba:* ὁ ζοφος τȣ σκοτȣς *idem Calaritanus reddidit per: tempus, (sive ut Millius coniecit: tempestas) tenebrarum. Vulg. procella tenebrarum.* Semlerus *arbitratur istud* tempus *fortasse ortum duxisse ex voce* χρονος, *quam aliquis ex ingenio suo adscripserat in margine, quia meminisset* χρονον

cf. scriptores a *Wolfio* in curis ad h. l. laudatos, uberius de hoc more differentes, quibus addendi *Casaubonus* in exercitatt. antibaron. c. 16. p. 367. et *Pfaffius* de Origg. Iur. eccles. p. 68. *Havercampius* ad locum Tertulliani supra allatum, atque *Bensonius* ad nostrum locum. Abusum horum conviviorum inter haereticos secundi saeculi, similem ei quem Iudas noster carpit, descriptum habes a Clem. Alex. Strom. L. III. p. 430. coenam vero Gnosticorum impuram depinxit Minutius Felix p. 87 — σπιλαδες sunt scopuli marini, ad quos offendunt naves, metaphorice hic pro hominibus periculosis positi, quorum commercium fidem et virtutem christianorum in discrimen

θαλασσης, επαφριζοντα τας ἑαυτον αισχυνας,

αςερες

VARIAE LECTIONES.

a Iove ταρταρωθηναι, eamque vocem graece in textum receptam fuisse, quam postea librarii mutarint in tempus. Sed nimis quaesita videtur haec coniectura, melior vero Millii *opinio,* tempus *ortum esse ex epitomata voce* tempestas, *quae convenit cum* procella, *quam Vulgatus habet.* τον *ante* αιωνα *omittunt Cod. Alex. 1. 21. 38. 40 45. 47.* Wetstenii, *et codd. plurimi teste* Millio, *quibus addendi sunt cod. Lambec. 35. 36. referente* Altero. *a. c. f. k. Mosqq.* Matthaei. *eandem lectionem habent ommisso* τον *epistola concilii Lateranensis, Ephraem, Oecum. nec non editio Compl. Erasm. Plantin. Genev. Colin. Bengelii.* εις αιωνας *exhibet Lambec. 37.* apud Alterum *et l. m.* apud Matthaeum.

crimen adducere potuisset, sensus igitur est: cavete ab istis, qui convivantes vobiscum animis vestris insidiantur. Simili modo *Florus* Antonium L. IV. c. 9. scopulum et nodum ac moram publicae securitatis nominat. Alii praeferunt lectionem σπιλοι *maculae* (i. e. homines maculati, impii, quodvis enim peccatum macula animo adspersa dici a scriptoribus sacris solet, scelerati, quos nos *Schandflecke der menschlichen Gesellschaft* dicimus) ut pressius sequatur Iudas Petri verba. Alii saltem σπιλαδες eodem sensu, quo σπιλοι, ab apostolo usurpari contendunt, provocantes ad Hesychii auctoritatem, qui duplici scholio σπιλαδες pro μεμιασμενοι, et pro πετραι περιεχομεναι

τη

τῃ θαλασσῃ poni afferit. αφοβως vel iungi poteſt praecedenti συνευωχȣμενοι, ut ſenſus ſit: ſine ulla reverentia vobiscum epulantur, irreverenter ſe gerunt in agapis veſtris, ingurgitantes ſc. ſeipſos cibo et potu, et voluptatibus indulgentes, vel conſtrui cum ſequentibus, αφοβως ἑαυτȣς ποιμαινοντες perfricta fronte ſe ipſos ſaginantes, in patinis tantum animum habent, gulae ac laſciviae dediti, nec deum, quem meliores chriſtiani his agapis colunt, reveriti, nec pauperum, quorum amorem prodere his epulis debuiſſent, curam habentes. ποιμαινειν ἑαυτον ſe ipſum paſcere, non oppoſitum arbitror officiis doctorum, qui gregem chriſtianam paſcere debebant, ſed ſimpliciter intelligendum de luxuria horum hominum, qui ſui tantum corporis curam agebant, et impendio aliorum ſuis commodis unice proſpiciebant, fide vera et virtute omni prorſus poſthabita, quae ſcelera Petrus ſimiliter deſcripſit 2 Petr. 2, 13. dicens: ἡδονην ἡγȣμενοι την εν ἡμερᾳ τρυφην, σπιλοι και μωμοι, εντρυφωντες εν ταις απαταις αυτων, συνευωχȣμενοι ὑμιν, οφθαλμȣς εχοντες μεϛȣς μοιχαλιδος και ακαταπαυϛος ἁμαρτιας, δελεαζοντες ψυχας αϛηρικτȣς, καρδιαν γεγυμνασμενην πλεονεξιας εχοντες. Prorſus aliam *Wakefieldius* in ſilva critica P. II. p. 87. exſculpſit vocis ποιμαινειν ἑαυτον ſignificationem nimirum: *fallere ſeipſum*, illamque reſpondere putat petrinae phraſi εν ταις απαταις αυτων. Sed tam inſolens eſt haec huius vocabuli vis, vix ex loco Theocriti Idyll. undecimo, et Euripidis Hippol. 153. probanda, ut vel ideo hic in cenſum venire nequeat. νεφελαι ανυδροι nubes aridae, vento diſperſae, quales

quales Virgil. Georg. III. 196. et Ovid. Metam. VI. 620. defcribit, funt imago doctorum, qui multa iactabant, nihil vero praeftabant, nec inftituendis nec emendandis chriftianorum animis, comparatur enim doctrina pluviae, doctores vero fontibus et nubibus, falutiferum imbrem demittentibus, hinc Petrus coniunxit utramque imaginem 2 Ep. 2, 17. ὑτοι εισι πηγαι ανυδροι, νεφελαι ὑπο λαιλαπος ελαυνομεναι cf. fimiles imagines Prov. 10, 11. 25, 14. fallunt fpem hominum nubes aridae, aut vento diffipatae, fic hi etiam fpem bonae frugis fallunt, inanibus cupiditatibus fuis modo huc modo illuc ad vitia abrepti, fpeciem habent pietatis, fed eius vim abnegant 2 Tim. 3, 5. caeterum fenfum etiam meliorem praebet lectio παραφερομεναι difperfae, et a ventis abreptae a regionibus, quae pluviam expectabant, nubes, quas ελαυνομενας Petrus dixit, quam περιφερομεναι modo huc modo illuc agitatae, quod ex Eph. 4, 14 ortum eft, et inconftantiam folummodo, non vero infaniam adverfariorum Iudae, denotat. δενδρα φθινοπωρινα non funt arbores, quae producunt marcidos et corruptos fructus, απο τϐ φθινεθαι τας αυτων οπωρας fic dictae, quod idem fit ac ολλυειν τον καρπον, quomodo Homerus *falicem* vocat αλεσικαρπον et Plinius *frugiperdam*, hanc enim *Carpzovii* interpretationem redarguit fequens epitheton ακαρπα δις, quod eas per duos annos nullum, ideoque nec marcidum et corruptum, fructum tuliffe ait. Sed derivanda eft vocis fignificatio ab οπωρα *autumnus*, et φθινω deficio, ad finem vergo, ideoque funt arbores tali fpecie, qualis eft autumno extremo, fine foliis et fructi-

fructibus. cf. *Hammondum* et *Clericum* ad h. l. et loca a *Wetstenio* collecta, maxime vero Plut. Sympof. VIII. 10. Tertium comparationis iterum quaerendum eft in eo, quod hi pfeudodidafcali omnem fpem fallunt, et nulla ab illorum conatibus vanis ad ecclefiam redundat utilitas. δις ab omnibus fere interpretibus iungitur fequenti vocabulo αποθανοντα, fed quid effe poffunt arbores bis mortuae, nam homerica phrafis διςθανεες Od. XIII. 22. et horatianum: *pro quo bis patiar mori?* eft ex alio prorfus genere, nec huc quadrat θανατος δευτερος, qui Apoc. 2, 11. 20, 6. 14. 21, 8. occurrit. Melius igitur connectitur cum praecedente ακαρπα δις arbores, quae per duos iam annos fpem agricolae fefellerunt, de quibus igitur omnino defperandum eft, quae eradicandae et comburendae funt. Apte conferri poteft ad hanc phrafin illuftrandam Luc. 13, 7. ubi δενδρον defcribitur τρις ακαρπον. εκριζωθεντα *eradicandae*, ponitur enim faepius aoriftus pro futuro, vel pofitum pro εκ ριζων εξηραμενα usque ad radices exficcatae, fundidus perditae. Ad ipfam horum hominum comparationem cum arboribus illuftrandam conferri poffunt aliae eiusdem generis fimilitudines Pf. 1, 3. Ier. 17, 8. Matth. 3, 10. 7, 19. 15, 13. — κυματα αγρια θαλασσης imago elegans impetuofae ferocitatis et indomiti faftus haereticorum, turbas in ecclefia excitantium, quae ortum debet fimili loco Ef. 57, 20. cf. etiam Sap. 14, 1. αγριον enim, quod proprie de herbis fponte nafcentibus, et de beftiis feris ufurpatur, transferri folet etiam ad omne quod eft ferum, faevum, crudele,

dele, hinc Oppianus ἁλιευτικῶν III. 505. prorsus eadem phrasi utitur νοος δε οἱ ἠυτε κυμα εἰλειται Sicuti vero mare aestuans spumam, coenumque eiicit, sic isti iactitant facinora, et effutiunt palam flagitia, et impura quaevis docent aguntque, immani furore correpti. αἰσχυναι enim sunt flagitiosa dogmata et crimina eorum, quibus gloriantur, maxime vero scelera voluptatis, quae similibus verbis etiam alibi reprehenduntur cf. Rom. 1, 27. Phil. 3, 19. Imitatus est phrasin nostram Hieronymus, *venter*, inquiens, *mero aestuans cito despumat in libidines.* ἀστερες πλανηται alia imago inconstantiae, et interitus adversariorum Iudae, quae falsos doctores, christianos ad errores ac vitia abripientes, vivide depingit. Saepius in litteris sacris doctores comparantur cum stellis, cf. Apoc. 1, 20. 2, 28. 22, 16. et merces gloriosa fidelium doctorum cum radiis et splendore solis ac siderum, Dan. 12, 3. ideoque hos errorum ac vitiorum apostolos stellis erraticis, et ignibus fatuis assimilat, quae seducunt falsa luce, et ipsae mox dissolvuntur et obducuntur tenebris ἀστερες πλανηται stellae vagae, esse possunt vel eaedem, quas nos planetas vocare solemus, quae non proprio sed mutuato lumine fulgent, et ex opinione vulgi, cui nomen debent, vago cursu per coelum feruntur, vel cometae, mala augurantes, ut vulgo creditur, hominibus, et subito disparentes, vel ignes fatui aut meteora, qualia similibus coloribus *Miltonus* descripsit, in *Paradise lost* L. IX. v. 634. seqq., quae etiam ab Aristotele Meteor. I. 1. ἀστερες διαθεοντες dicuntur, quae, exiguo tractu coeli aut aëris peragrato, in

14. αϛερες πλανηται, οἱς ὁ ζοφος τȣ σκοτȣς, εις αιωνα

VARIAE LECTIONES.

Verſu 14. δε *omittit Cod. Alex. Baſileenſis. Millii Lu. Verſ. Syr.* και *deeſt in 4. 21. 29.* Wetſten. ὁ *ante* κυριος *addunt 33. 40. et Lambec. 34.* θεος *pro* κυριος *habet verſio Aeth.* ἁγιαις μυριασιν *optimi et plurimi codd. exhibent, Alex. et 21 alii apud* Wetſten *10. codd. Moſqq. apud* Matthaeum, *per*

in perpetuum exſtinguuntur, denſiſſimam caliginem poſt ſe relinquentes cf. Plinii H. N. II 8. et 35 ſeqq. Doctiſſime hanc phraſin expoſuit *Io. Henr. a Seelen* in meditatt. exegeticis p. 98 — 142. οἱς . τετηρηται prorſus eadem phraſis, poenas quibus digni ſunt pſeudodidaſcali exprimens, qua etiam Petrus utitur 2 ep. 2, 17. quos aeternae inferorum tenebrae exſpectant, i. e. quibus aeternum duratura ſupplicia in tartaro parata ſunt. ζοφος enim ut ſupra v.6. pro ταρταρος ponitur, carceremque tenebricoſum ſubterraneum, et ſupplicia in tartaro olim ſuſtinenda exprimit, οἱς pro αλλα αυτοις poſitum, non ad ſtellas, ſed ad haereticos referendum eſt. τȣ σκοτȣς idem ac σκοτεινοτατος. τηρεισθαι adhibetur de poenis, quae illis imminent, et idem eſt quod ἡτοιμαϛαι Matth. 25, 41. cf. 1 Petr. 1, 4. 2 Petr. 2, 4. 9. 17. 3, 7. εις αιωνα referri poteſt ad τετηρηται, ut tempus longum, uſque ad extremi iudicii diem durans, exprimat, per quod illis poenae reſervantur, vel ad ζοφος, ſupplendo εις αιωνα μενων, ut ſupplicium ipſum aeternum duraturum deſignetur.

Poenarum mentio in fine verſus 13. iam in memoriam revocat aucto-

ri

αιωνα τετηρηται. προεφητευσε δε και τουτοις
K 2 *ἑβδο-*

VARIAE LECTIONES.

multae editt. Chron. pasch. Oecum, versio Vulg. Aeth. ἁγιοις μυριασιν exhibent cod. Uffenbach 1. et Photius. *μυριασιν ἁγιοις* Wetstenii *cod. 4. Steph. et al. ed. μυριασιν ἁγιων Syr. ἁγιοις μυριασιν αγγελων cod. 17. 19. Ephraem. μυριασιν ἁγιων αγγελων cod. 8. 25. 26. Copt. Arr. μυριασιν ἁγιαις αγγελων cod. 33. 40.* Wetst. *Euthal. Vers. Slav. μυριασιν αγγελων omisso ἁγιοις vel ἁγιων Lucifer et scriptor ad Novatian. apud Cypr. Vigil. αυτου omittit Syr. Orta videtur lectionis varietas, et appositio vocis αγγελων ex comparatione loci paralleli Hebr. 12, 22.*

ri vetus oraculum, theophaniam ad destruendos hostes veritatis ac virtutis minitans, quod nunc addit versu 14 et 15, parentheseos signo includendum, quoniam versu 16. pergit in reprehendenda haereticorum doctrina et vita. *τουτοις* idem ac *περι τουτων* contra eiusmodi peccatores, et sceleratos dei adversarios, olim iam vaticinatus est propheta, vel, ut *τουτοις* sit dativus commodi, vaticinatus est, quae ad eiusmodi homines pertinent. Nec tamen Iudas hoc voluit, Enochum in proferendo hoc oraculo in mente habuisse hos ipsos apostolorum hostes, sed consueta formula usus est allegandi loca V. T. etiam ea, quae propter similitudinem tantum accommodantur ad seriorum temporum personas et facta. cf. *Surenhusii βιβλος καταλλαγης* p. 32. thes. 51. et Matth. 45, 7.

ενωχ.

ἑβδομος απο αδαμ ενωχ, λεγων· ιδε, ηλθε
15. κυριος

ενωχ, ἑβδομος απο αταμ est enim Enochus septimus in serie patriarcharum, incluso Adamo, hac serie ortus, Adam. Seth. Enos. Cainan. Mahaleel. Iared. Enoch. cf. *Surenhusius* l. c. p. 111. thes. 32. et p. 708. seqq. idem nomen Iudaeorum doctores Enocho tribuunt, eumque similiter prophetico munere functum fuisse referunt cf. Bechai ad Num. 25, 12. et Menachem ad Gen. 5, 24. apud. Surenhusium l. c. et loca rabbinica a *Wetstenio* in notis collecta, plura etiam de Enochi vita, munere, libris, et fato, invenies in *Fabricii* Cod. Apocr. V. T. Part. I. p. 160—223. Part. II. p. 55.—61. quocum comparandus est *Suicerus* in Thes. eccl. T. I. p. 1131. et *Schmid* in observatt. super epistola Iudae p. 59—62. Extitisse vero librum vaticiniorum Enochi patres ecclesiae testantur, qui illum a Iuda hic allegatum esse voluerunt, et propter hanc allegationem libro auctoritatem canonicam tribuerunt, sed analogia similium traditionum et librorum apocryphorum, ipsaque librorum Enocho adscriptorum fragmenta docent, fuisse eos libros ingenii iudaici foetus, partim post Iudae epistolam, et respectu ad locum nostrum habito, conscriptos, partim iam antea in vulgus emissos, et apostolum ex traditione orali, quae hic infert, hausisse, iisdem, quibus supra ad vers. 9. usi sumus argumentis probabile redditur.

Enochi liber apocryphus, aethiopice scriptus, qui hoc ipsum a Iuda expositum vaticinium continet. describitur in *Michaelis* bibliotheca orientali Vol. VI.

15. κυριος εν ἁγιαις μυριασιν ἁυτȣ, ποιησαι κρι-

σιν

VARIAE LECTIONES.

Versu 15. Ante ποιησαι *inserit* τȣ *Cod. Genev. Meadii c. et Lambecii 34. qui istud* τȣ *supra scriptum exhibet. Pro* κατα παντων *Pricaeus legere maluit* μετα παντων *idemque* μετα *vitio typographi in textum Wetstenianum irrepsit, sed nulla codicum auctoritate defenditur. Pro* εξελεγξαι *plurimi testes, iidemque sat graves, habent* ελεγξαι *Cod. Al. et quindecim alii, quos* Wetstenius *et* Griesbachius *contulerunt, item novem codd. Mosqq. referente* Matthaeo, *nec non Lambec. 34. 28. 36. 37. teste* Altero, *quibus accedunt etiam Editio Compl. Plant. Genev. Ephraem. Photius et Chron. paschale. Prius* αυτων *omittunt cod. Alex et Regius 13. 15. 17. 18. 26. 33. 36. 61. apud* Wetst. *et* Griesbachium, *quibus addendi Molshemiensis, Barberini 3. et Mosqq. b. c. atque Lambec. 34, qui* τȣς *ante* ασεβεις *aeque*

VI. p. 224 — 232. Ipsa vaticinii verba nihil innuunt, praeter theophaniam ad puniendos sceleratos dei adversarios, imaginibus depictam iisdem, quibus plures utuntur prophetae, deum vel benificum vel punientem adumbrantes cf. quae de eiusmodi theophaniarum descriptionibus uberius a nobis exposita sunt, in commentatione: *Ueber Theophanien und Christophanien*, in libro menstruo a nobis edito: *Neues theologisches Journal Vol. II. part. II. et III.* ηλθε κυριος idem ac illud μαραν αθα 1 Cor. 16, 22. est formula comminandi poenas, ηλθε enim prophetarum more pro futuro

ελευσε-

σιν κατα παντων, και εξελεγξαι παντας τ8ς ασεβεις αυτων περι παντων των εργων ασβειας αυτων,

VARIAE LECTIONES.

ac sequens αυτων punctis notatum habet, Verss. item Syr. utr. Vulg. Ar. Erpenii. Copt. atque Chron. pasch. probante omissionem Bengelio *et* Griesbachio. *ασεβειας αυτων deest in Cod. Steph. ε. ι. Covelli 3. Genev. Syr. Ar. Erp. ασεβειας solum deficit in Cod. Reg. Coisl. 25. et 202. et Novi Colleg. Oxon. 1.* Millii, *Damasc. in cod. Lambec 34. idem ασεβειας αυτων punctis notatur. Chron. pasch. loco ασεβειας legit εργων πονηρων αυτων. Auctor libri ad Novatianum apud Cypr. legisse videtur εργων των ασεβων, habet enim:* facere iudicium de omnibus, et perdere omnes impios, et arguere omnem carnem de factis impiorum s. operibus impietatis eorum. *consentit cum illa Vigil. taps. et Lucif. Calarit. unde* Semlerus *arbitratur, vel coivisse plures latinas translationes in unum, vel ad-*

ελευσεται ponitur. Adumbratur nimirum deus ultor sub imagine regis, agmine coelesti et aulicorum comitatu stipati, et in comitiis populi sententiam damnatoriam promulgantis. *εν ἁγιαις μυριασιν cum* multis millibus sanctorum angelorum. εν uti saepius positum pro συν. ἁγιαι vero μυριαδες est phrasis sollemnis angelorum multitudinem exprimens, quorum comitatu dei adventantis gloria celebratur, vid. Deut. 33, 2. Ps. 68, 18. 19. Dan. 7, 10. Zachar. 14, 5. Apoc. 5, 11. ποιησαι κρισιν est hebraicum לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט positum

αυτων, ὡν ησεβησαν, και περι παντων των σκληρων, ὡν ελαλησαν κατ᾽ αυτȣ ἁμαρτωλοι ασεβεις.

VARIAE LECTIONES.

iuncta fuisse quaedam ex libro apocrypho Enochi. Coptica versio legisse videtur Millio πασαν ψυχην περι παντων των εργων, ὡν ησεβησαν ἁμαρτωλοι, *nec mirari debemus variationes eiusmodi, in recitando hoc apophthegmate prophetico, quod sine dubio saepius contra haereticos et scelestos adhibitum fuit, et memoriter allegatum, facile introductas.* ὡν *mutarunt in* ὡς *Cod. Medicaei,* ησεβησαν *in* ητεθησαν *Lambec. 23. post* ησεβησαν *addit versio Syr. posterior in margine* ὁτι κατελιπον τον κυριον. *Post* σκληρων *inserunt* λογων *cod. C. 6. 8. 13. 15. 18. 25. 27. 29. 36. 43. 56.* Wetst. *Lambec. 28. Mosq. c. Syr. Arr. Ephr. Damasc. Auct. libri ad Novat. Lucifer. Pro* κατ᾽ αυτȣ *habent* κατα θεȣ *Vulg. Auctor ad Novat. Lucifer. Ultimum* ασεβεις *non expresserunt Auct. ad Novat. Lucif.*

positum pro κρινειν, vel κατακρινειν cf. Ioh. 5, 27. Ps. 149, 9. pronunciare et exsequi sententiam. κατα παντων sc. ασεβων vel ἁμαρτωλων contra omnes homines, qui peccarunt. ελεγξαι vel εξελεγξαι est sicut hebraicum הוכיח redarguere, ulcisci, poenis coercere. cf. Sap. 1, 8. 9. 4, 20. Ex hebraico enim in graecum idioma translatum fuisse hoc vaticinium, perspicuus membrorum parallelismus iam testatur, nam aperte sibi respondent duo priora membra ποιησαι κρισιν et ελεγξαι κατα παντων et παντας τȣς ασεβεις: et duo posterio-

16. βεις. ʽΟυτοι εισι γογγυϛαι, μεμψιμοιροι, κατα

VARIAE LECTIONES.

Versu 16. 17. μεμψιμοροι *vitio scribae exhibet Mosquensis b.* αυτων *post* επιθυμιας *mutant in* ἑαυτων *7. codd. Mosqq. Lamb. 34. qui supra* αυτων *scriptum habet* ἑ, *et Lamb. 28 35. et 6. codd.* Wetst. *editio Compl. Erasm. 1. 2. 3. Colin. Steph. 1. 2. Ephraem. ex versu 18, ut videtur, desumtum.*

steriora περι παντων των εργων ασεβειας αυτων et περι παντων των σκληρων, ὡν ησεβησαν et ὡν ελαλησαν κατ' αυτȣ· περι παντων-ησεβησαν propter facinora impia, quae patrarunt cf. Zephan. 3, 11. עֲלִילוֹתַיִךְ אֲשֶׁר פָּשַׁעַתְּ בִּי εργα ασεβειας ex consueto hebraismo idem sonat, ac εργα ασεβη, et ad imitandam formulam hebraicam additur, intensionis causa ὡν ησεβησαν. και περι παντων των σκληρων sc. ρηματων vel λογων, ὡν vel ἁ ελαλησαν et propter blasphemias aut impios sermones, quibus usi sunt nefarii peccatores. σκληρον enim respondet hebraico רֶשַׁע impietas apud LXX. Num. 16, 26. poenas igitur dabunt vitiorum et scelerum, quibus sese contaminarunt cf. supra vers. 4 — 7. et conviciorum, quibus contumeliose tractarunt deum, et magistratus a deo constitutos cf. vers. 8 — 10. ἁμαρτωλοι ασεβεις profani peccatores, sic pariter iunguntur hae voces Prov. 11, 31. ubi hebraicum רָשָׁע וְחוֹטֵא transfertur ab Alexandrino interprete ασεβης και ἁμαρτωλος.

Rursus invehit Iudas versu 16. in acerbos impiorum

κατα τας επιθυμιας ἀυτων πορευομενοι, και το

K 5 ςομα

VARIAE LECTIONES.

Post πορευομενοι *addit* τῃ ασεβειᾳ και τῃ παρανομιᾳ *cod. Steph.* ια. *et Medic,* το *ante* ςομα *punctis notat Lamb 36. Pro* ὑπερογκα *exhibent* την αλαζονειαν *lectt. Velef. sequentes iterum Stephani textum latinum ed. 1540. qui habet:* loquitur fuperbiam: *ex mero typographi vitio ortam vero esse hanc lectionem* fuperbiam *pro* fuperba, *quod ed. Stephani 1534. habet, quoniam sequens verbum* mirantes *litera* m *incipit*, Marfhius *arbitratur l. c. p. 529.* αγαπητοι *mutarunt in* αδελφοι *vers. aethiop. et Lucif. Calar. Pro* μνησθητε *habent* μνημονευετε *Covelli 4. et Genev.* των ρηματων *punctis notatur in cod. Lamb. 34. idem habet* ειρημενων *loco verbi* προειρημενων, *et deinde post* ειρημενων *supra scriptum exhibet* ρηματων, *transposuerunt verba* προειρημενων ρηματων *Alexandrinus, Ephraem. et Lucifer.* πρωην ειρημενων *legit Covelli 3. Pro* ὑπο *habet a prima manu* απο *cod. 4.* τȣ κυριȣ ἡμων *omisit Lucifer.* ἡμων *omisit cod. 17.* ἡμιν *omissis verbis* τȣ κυριȣ *legit cod. 37.*

piorum fermones, et fcelesta eorum facta, et post interiectam verfu 14. 15. parenthefin, ulterius defcribit profanos chriftianorum feductores. γογγυςαι murmurantes, contentiofi, et ad rixas proni, vocantur falfi doctores, quoniam rebelles contra deum eius praeceptis fe opponebant, et pugnandi libidine abrepti, apofto. lis obloquebantur, et eos fimul cum magiftratibus conviciis profcindebant, fic

ϛομα αυτων λαλει ὑπεϱογκα, θαυμαζοντες πϱοσωπα, ωφελειας χαϱιν.

17. Ὑμεις

ſic hebraicum כִּרְגָּן contentioſus Prov. 26, 21. a Theodotione redditur per γογγυϛης, pro quo Alexandrini habent λοιδοϱος, Eſ. 58, 9. Alexandrini γογγυσμον pro hebraico אָוֶן adhibent, et 1 Cor. 10, 10. γογγυζειν dicuntur Iſraelitae, qui in deſerto ſuperioribus obtrectarunt, adde Sap. 1, 10. 11. et LXX. Num. 14, 27. 29. μεμψιμοιϱοι ſunt queruli contra deum, et ſorte ſua nunquam contenti: Heſychius μεμψιμοιϱος· ὁ μεμφομενος το αγαθον, η φιλεγκλημων, η φιλαιτιος, uberius eiusmodi homines deſcripſit Theophraſtus charact. 17. πεϱι μεμψιμοιϱιας ubi conferendus eſt *Caſaubonus* in commentario, et *Wetſtenius* in notis ad h. l. Fuiſſe vero tum temporis plures inter iudaeos atque chriſtianos ſorte ſua parum contentos, et falſa ſpe regni terreſtris Meſſiae ad vanas querelas de iniquitate dei abreptos, tam novi teſtamenti libri, quam hiſtoriae motuum et ſeditionum, a iudaeis et chriſtianis coeptarum, teſte Ioſepho et Suetonio, docent. Sequens καταποϱευομενοι ſuis tantum cupiditatibus indulgentes, non tam de cupiditatibus libidinoſis, quam de contentionis ſtudio, et faſtu animi horum hominum acceperim, quo abrepti omnia reprehendebant, et obedientiam magiſtratibus et apoſtolis denegabant, et ſibi ipſis perniciem conciliabant. Sed ſi quis malit libidinis oeſtrum intelligere, quo inſtigati flagitiis ſeſe dederant haeretici, conferendus illi eſſet locus petrinus 2 epiſt. 3, 2 — 4. ubi eiusmodi homi-

homines proxime venturos apoſtolus annunciat. και·ὑπερογκα ſc ῥηματα magnas res pollicentur et iactant, libertatem et felicitatem promittunt aliis, mira gloriantur de ipſorum ſcientia, vi, atque dignitate, vanisque promiſſionibus et grandiloquentia ſua alios fallunt. Similes pſeudodidaſcalos deſcribit Petrus 2 ep. 2, 14. 18. 19. ογκος eſt tumor, onus, moles, et metaphorice faſtus, Heſych. ογκος. φυσημα, ὑπερηφανεια, επαρσις, μεγεθος. hinc ὑπερογκον praetumidum, quod mole et onere ſuo modum excedit, et per metaphoram omne arduum, difficile, faſtuoſum, et inflatum, ῥηματα igitur ὑπερογκα verba tumida, arrogantiam et faſtum horum hominum prodentia, quae vel eſſe poſſunt vanae promiſſiones de regno meſſiano terreſtri, vel convicia et blaſphemiae, quibus deum et magiſtratus proſcindebant: Heſych. ὑπερογκον· μεγα, ὑψηλον, ὑπερμετρον. cf. phraſis Petrina 2 ep. 2, 18. φθεγγομενοι ὑπερογκα ματαιοτητος et ibi *Pottius*, ſimulque *Bielii* lexicon ſ. v. ὑπερογκος. θαυμαζειν προσωπα perſonarum reſpectum habere, reſpondet hebraico נָשָׂא פָנִים quod proprie de iudicibus dicitur, qui non quid ſit, quod aliquis dicat aut faciat, ſed quis dicat aut faciat, reſpiciunt, et omnia gratiae atque ambitioni dant, aut externa ſpecie metiuntur, θαυμαζειν enim eſt nimium ſuſpicere, et προσωπον univerſam conditionem externam hominis denotat, ex uſu τοις LXX. familiari cf. *Bielii*, Lexicon ſ. h. v. Superbia itaque erga inferiores, et aſſentatio erga divites atque potentes, culpae his haereticis vertitur ab apoſtolo, qui

ſor-

17. Ὑμεις δε, αγαπητοι, μνησθητε των ρηματων, των προειρημενων ὑπο των αποστολων τȣ κυριȣ ἡμων ιησȣ

VARIAE LECTIONES.

Verſu 18. Pro ὁτι *in initio verſus habet* ὁτε *cod. Uffenbach. 1., idem* ὁτι *mutarunt in* ὁι, *vel* ὁιτινες *per compendium ſcriptum ſibi ante oculos verſari arbitrati ſunt, interpres Syrus et Vulgatus, idem* ὁι *exhibent lectt. Veleſianae, iterum ad latinum Stephani textum accommodatae, Calaritanus vero habet* quoniam dicebant. *Pro* ελεγον *cod. Moſq. g. legit* ελεγεν. ὑμιν *mutatur in* ἡμιν *in cod. Moſq. d. et in Wetſtenii codice 4, omittitur a Calaritano,* εν *omiſit Moſq. e. et Wetſtenii 1. Pro* εν εσχατω *legiſſe videtur* εν εσχατοις χρονοις *Vulg. interpres, qui habet: in noviſſimis temporibus, pro quo Lucifer vertit: in noviſſimis diebus,* επ εσχατȣ τȣ χρονȣ *legunt Alex. et Wetſt. 22. atque Cyrillus,* επ εσχατȣ χρονȣ *C 5. 8. 13. 33. Barber. 2,* επ εσχατȣ των χρονων *6. 7. 15. 18. 27. 29 36.*

ſordidam avaritiam et lucri cupiditatem tanquam fontem horum vitiorum deſignat, additis verbis ωφελειας χαριν, quocum conſentiunt loca 2 Petr. 2, 3. 14. 1 Tim. 6, 5. ſeqq. 2 Tim. 3, 2. et Iud. 11. ubi ſimiles pſeudodiſcali deſcribuntur, indulgentes vitiis divitum, ut ex eorum largitionibus quaeſtum facerent.

Verſu 17. 18. nondum finita haereticorum deſcriptione, apoſtolus iterum, uti verſu 14. et 15. iam fecerat, chriſtianos in parentheſi monet, eiusmodi adverſarios veritatis atque virtutis iam pridem expectaſſe apoſtolos Chriſti

18. ἐπισ Χριϛȣ ὅτι ἐλεγον ὑμιν, ὅτι ἐν ἐσχατῳ χρονῳ

VARIAE LECTIONES.

Mosq. m. Lambec. 34 Copt. Chrys. Ephr. ἐπ ἐσχατων των χρονων 17. 26. *Lambec. 37. Syr Hippol. Cyr. Mirum non est variasse librarios in describenda hac phrasi, centies in N. T. libris obvia, et variis modis expressa, integro tamen sensu.* ἐσχατοις χρονοις *omisso* ἐν *exhibent lectt. Velesianae, sequentes contra omnium codd. graecorum testimonia latinum Stephani textum, qui habet: novissimis temporibus cf.* Marsh. *l. c. p. 530. verba* ἐν ἐσχατῳ χρονῳ ἐσονται *prorsus omissa sunt in cod. Viennensi, sive Wetstenii 43. Pro* ἐσονται *legunt* ἐλευσονται *A. C. 5. 6. 7. 8. 13. 22. 26. 29. 33. 36 Molshem. lectt. Veles. Lambec. 34. editio Colinaei, Vulg. Aeth. Ar. polygl. Ephr. Cyrill. ortum duxisse videtur haec lectio ex loco parallelo Petri 2 ep 3, 3. Lucifer legit* ἐσονται. *Pro* ἑαυτων ἐπιθυμιας *Hippolytus habet* ιδιας ἐπιθυμιας *quod etiam 2 Petr.*

Christi, eorumque adventum mox futurum praedixisse, ideoque multo magis eorum commercium a verae doctrinae apostolicae sectatoribus esse vitandum. Exhortatio ipsa versu 20. demum incipit, versus 19. vero arcte cohaeret cum descriptione sceleftorum, quae versu 12 verbis ὀυτοι εισι σπιλαδες inchoata, et, post intercalationem veteris oraculi poenam minantis, versu 16. verbis ȣτοι εισι γογγυϛαι continuata fuerat. Imitatur Iudas vers. 17. 18. Petri epistolam posteriorem III. 2. 3. eiusque verba leviter immutata repetit. Similia apostolorum

χρονῳ εσονται εμπαικται, κατα τας ἑαυτων επι-

VARIAE LECTIONES.

3, 3. et 2 Tim. 4, 3. occurrit. Transpofita ordine exhibent επιθυμιας ἑαυτων *Complutenfis et Mofq. k. fimulque Corfendoncenfis, et editio Genev. atque verfio Vulg. Lucif. Pro* των ασεβειων *Vulg. habet: in impietatibus, alii latini: in impietate, legiffe igitur videntur* εν ασεβειᾳ *vel* εν ασεβειαις. *Lucif. habet: impias, quod effet* ασεβεις. *Lambec. 37. legit* των ασεβειων αυτων. Bentleius *coniicit, pro* ασεβειων *legendum effe* ασελγειων *uti 1 Petr. 4, 3. 2 Petr. 2, 18. exftat, fed idoneis argumentis neque hanc coniecturam neceffariam, aut veri fimilem effe, neque vero expungendas effe, ut alius maluit, duas voces, quoad fenfum fuperfluas,* των ασεβειων, *demonftravit* Wolfius *in curis philologicis et criticis ad h. l. quocum conferendus eft* Mofhemius *in libro I. obfervatt. facrarum p. 98.*

ftolorum dicta etiam Paulus in memoriam revocat presbyterorum Ephefi Act. 20, 29. 30. et Timothei 1 Tim. 4, 1. 2 Tim. 3, 1—9. nec non Ioannes ad eadem oracula chriftiana lectores refpicere iubet, ut ab adverfariis Chrifti fibi caveant. 1 Ioan. 2, 18. Caeterum ex eo, quod ablegat Iudas lectores ad effata apoftolorum, effici nequit, eum caruiffe auctoritate apoftolica, quoniam iisdem verbis utitur, quibus Petrinae pofterioris auctor, qui, fi quis alius, certe apoftolatus dignitatem fibi maxime vindicat. cf. *Pottii* prolegomena p. 181. feqq. Id unum ex hoc loco concludi poteft, lectores

ctores Iudae aliorum etiam apoſtolorum inſtitutione gaviſos fuiſſe, vel ſaltem aliunde eorum cum Iudae praeceptis conſentientem doctrinam cognitam habuiſſe, niſi vocem αποςολων ſenſu generaliori de omnibus chriſtianae religionis doctoribus legitimis hic uſurpari ſtatuamus. Ipſa vero quae Iudas in memoriam revocat, apoſtolorum oracula, eccleſiae perturbationes et ſcelerum propagationem minitantia futuris temporibus, non ſolum in ſupra laudatis ſcriptorum Pauli, Petri, atque Ioannis, locis quaerenda eſſe, ſed etiam oretenus pridem prolata intelligi, iam ex formula, qua utitur, μνησθητε των ϱηματων, των πϱοει ϱημενων, ὁτι ελεγον ὑμιν, patet. εν εσχατω χϱονω באחרית הימים non praeciſe tempus poſt everſionem Hieroſolymorum, aut ultimos aevi apoſtolici annos, aut tempora novi foederis, aut finem mundi, ſed ſicuti petrina phraſis επ εσχατȣ των ἡμεϱων ſimpliciter *tempus futurum deinceps, paulo poſt*, ut Gen. 49, 1. ſignificat cf. *Heinrichs* Excurſu 1. ad epiſtolam ad Hebraeos et *Koppe* in excurſu 2. ad epiſt. ad Theſſal. εμπαικται hebr. לצים irriſores, veritatis atque pietatis contemtores, non vero, quod *Schmidius* et alii volunt, cavillatores futurarum rerum, reditus Chriſti, reſurrectionis mortuorum, vitaeque futurae doctrinam ludibrio habentes. επιθυμιαι των ασεβειων ex noto hebraiſmo idem ac επιθυμιαι ασεβεις profanae libidinis et ſeditionis pruritus, quem ſecuti pſeudodidaſcali eccleſiae perniciem, ſibique ipſis poenas divinas et interitum conciliabant, uti ſupra Iudas monuit.

Verſu 19.

19. επιθυμιας πορευομενοι των ασεβειων. ὁυτοι
εισιν

VARIAE LECTIONES.

Verſu 19, Pro αποδιοριζοντες reperitur αποδιορισαντες in editione Genevenſi. ἑαυτȣς omittunt Alexandr. 1. 2. 4 16 22. 28. a prima manu, 38 40. 43. 47. 55. editio Complutenſis, Eraſmi, Bogardi, Stephani, Plantini, Genevenſis, Curcellaei, verſio Syr. utraque, Copt. Aeth. Arab. Clem. Alex. ad. umbr. lat. Cyrill. Ephraem. Oecum. ed. Lucif. quibus addi poſſunt teſte Altero *cod. Corſendoncenſis et Lamb. 38, et referente* Matthaeo, *Moſqq. c. d. f. g. k. l. et ſcholia codd. h. et d. atque catena in-*

Verſu 19. tandem finitur haereticorum deſcriptio eo, quod ipſos diſſidiorum inter chriſtianos auctores perpetuos, meris ſenſuum cupiditatibus deditos, perfectione cognitionis et voluntatis, vitaeque ſanctioris moribus, prorſus deſtitutos, ideoque ab omnibus, qui meliorem indolem ope religionis nacti ſunt, vitandos eſſe dicit. αποδιοριζοντες ſc. ἑαυτȣς ſe ipſos ſegregant a coetu chriſtiano, cf. 1 Ioan 2, 19. dum maiorem cognitionem ſe poſſidere, altiusque faſtigium perfectionis aſcendiſſe gloriantur, aliosque contemnunt, et revera, inquit Iudas, a nobis ſegregati ſunt, quoniam ſenſu ingenuo veritatis atque virtutis carent, qui veros chiſtianos decet. Poſſet vero etiam αποδιοριζοντες omiſſo ἑαυτȣς verti: qui ſchiſmata in eccleſia efficiunt, cf. 2 Pet. 2, 1. Act. 20, 29. 30. ψυχικοι ſunt, qui tanquam animalia, ſenſibus tantum ducuntur, nondum emendati

ειςιν οἱ ἀποδιοριζοντες ἑαυτȣς, ψυχικοι, πνευμα μη εχοντες.

20. Ὑμεις

VARIAE LECTIONES.

edita, in quibus διασπωντες *legitur explicationis caufa, quod fatis declarat,* ἑαυτȣς *olim abfuiſſe, probant etiam omiſſionem* Grotius, Bengelius, Griesbachius, *atque* Matthaeus. *Legunt quidem* ἑαυτȣς *codd.* 5. 6. 7. 8. 13 25. 26. 28. *in margine*, 61. *Mofq. a. alii, editio Colinaei, et Bezae, et inde recentiores, verſioque latina, ſed orta videtur lectio ex gloſſa,* cuius origo repeti poteſt aut ex verſu ſequente, aut ex loco parallelo Eſaiae* 45, 24. *apud* LXX.

dati per religionem chriſtianam, ſed ſolam voluptatem, honores, opes in re chriſtiana quaerentes, cf. 1 Cor. 2, 14. Iac. 3, 15. et ibi interpretes, idem quod alias σαρκικοι. Suidas: ὡσπερ σαρκικος ανθρωπος λεγεται, ὁ τῃ σαρκι δȣλευων, ȣ̔τω ψυχικον καλει ὁ αποςολος τον τοις ανθρωπινοις λογισμοις τα πραγματα επιτρεποντα, και την τȣ πνευματος ενεργειαν μη δεχομενον. πνευμα oppoſite ad σαρξ et ψυχην emendatos animi motus, melioremque vitae indolem denotat, quam ope religionis veri chriſtiani adipiſcuntur, deo et virtuti unice ſervientes, et praeceptis ac exemplo Chriſti ducti, ſpiritusque ſancti auxilio adiuti, vitae integritatem, vitiis omnibus atque voluptatibus poſthabitis, intemeratam conſervantes cf. *Krebs Obſſ. Flav.* p. 346. et 411. et *Schleuſneri* Lexicon N. T. ſ. v. πνευμα et ψυχη.

Ultima

20. Ὑμεις δε, αγαπητοι, τῃ ἁγιωτατῃ ὑμων πιϛει

VARIAE LECTIONES.

Versu 20. Pro ὑμεις *legitur* ἡμεις *in cod. C. pro* αγαπητοι *expresserunt* αδελφοι *Aeth. Calarit.* τῃ *omissum Curcellaeus testatur in varr. lect. editioni suae subiectis, in iisdem codd. Curcellaei aliquot desiderantur suo loco verba* τῃ ἁγιωτατῃ ὑμων πιϛει, *et ad finem versus 21. reposita sunt.* ὑμων *mutarunt in* ἡμων *cod. C. Stephani ε et ι. Lambecii 34. ex correctione, lect. Veles. editio Compl. in textu*

Ultima denique huius epistolae sectio incipit versu 20, continens admonitiones ad lectores christianos, ut seipsos in fide firmos praestare, amore dei dignos se praebere, et spem futurae felicitatis a domino impertiendae inconcussam retinere, curent, corruptos fratres emendare, sceleftorum autem societatem fugere studeant, subiunctis precibus ad deum fusis, et doxologia.

V. 20. πιϛις est religio christiana ipsa cf. vers. 3. quae ἁγιωτατη sanctissima et veneratione dignissima dicitur, eodem modo quo Petrus 1 Ep. 2, 21. eam ἁγιαν εντολην vocat, quoniam divinitus data est, et ad cultum dei pertinet. εποικοδομειν metaphora ducta ab aedificiis, quae firmis fundamentis nixa superstruuntur et in altum exsurgunt, transfertur ad res christianas, studiumque denotat, religionis notitiam et usum inter christianos, qui templum dei dicuntur, magis magisque propagandi, perfectionemque cognitionis, voluntatis, vitae, et externae conditionis coetus christiani augen-

πιϛει εποικοδομȣντες ἑαυτȣς, εν πνευματι ἁγιῳ
L 2 προσ-

VARIAE LECTIONES.

graeco et latino, Genevenſis, codd. latini. Ephraem. Transpoſitis verbis ſequentia ſic exhibet: εποικοδομȣντες ἑαυτȣς τῃ ἁγιωτατῃ ἡμων πιϛει *Cod. C. et* εποικοδομȣντες ἑαυτȣς τῃ ἁγιωτατῃ ὑμων πιϛει *cod. A. Vulg. Copt. Clemens Alex. Vitioſe Syrus verba* ἑαυτȣς - τηρησατε *transtulit:* nos ipſos - cuſtodiamus.

augendi. Univerſa igitur phraſis hunc ſenſum habet: *operam date ut ulteriores in cognoſcenda et exercenda religione profectus faciatis, indeque perfectiores indies evadatis,* quod ſine his verborum ambagibus 2 Petr. 3, 18. dicitur αυξανετε εν χαριτι και γνωσει τȣ κυριȣ ἡμων. cf. loca ſimilia 1 Petr. 2, 5. Eph. 2, 21. 1 Cor. 14, 5. 13, 10. Epheſ. 4, 12. Act. 20, 32. Col. 2, 7. ἑαυτȣς vel pro ὑμας αυτȣς, vel pro αλληλȣς accipiendum eſt, utrumque uſui linguae, et orationis nexui aptum eſt, *vosmetipſos,* vel *vos invicem confirmantes in fide.* Verba ſequentia εν πν. αγ. vel iungi poſſunt cum antecedentibus hoc ſenſu: *auxilio ſpiritus divini adiuti,* vel cum ſequente προσευχομενοι, ut ſit: *agitati viribus ſpiritus ſancti preces ad deum fundite, ut illius amore digni ſemper ſitis,* cf. Rom. 8, 26. 27. Eph. 6, 18. et *Griesbachii* commentationes duas de vera notione vocabuli πνευμα in cap. 8. ep. ad Rom. Quicquid enim ex religionis ſenſu meliore proficiſcitur, aut meliorem animi

21. προσευχομενοι, ἑαυτους εν αγαπη Θεου τηρη-
σατε,

VARIAE LECTIONES.

Verſu 21. Pro ἑαυτους *habent* ἑαυτοις *codd. Moſqq. d. l. m. g. referentes illud ad verſum antecedentem, quibuscum conſentiunt cod. Reuchlini, et Medicaei, teſte* Wetſtenio. *Poſt* εν *additur* τη *in ed. Colinaei, et poſt* αγαπη *legitur* του *in codd. Medicaeis. Verba* ἑαυτους εν αγαπη Θεου τηρησατε προσ-

animi indolem prodit atque porro promovet, id N. F. auctores ab auxilio ſpiritus divini repetere ſolent: cf. *Herderi* liber *Vom Geiſt des Chriſtenthums* p. 38 - 71. 131 - 141. Animadverſione digna praeterea eſt oppoſitio ſententiarum huius verſus, et deſcriptionis haereticorum, quae antecesſerat vſ. 19. Falſi doctores turbant eccleſiae unitatem, et ſchiſmata creant, veri chriſtiani ſe invicem magis confirmant in fide et ſanctitate, illi ſenſuum cupiditatibus reguntur, et nobiliori ſpiritu carent, hi vero ſpiritu divino acti id tantum in votis habent, ut dei amore dignioris fiant, et felicitatem ſpiritus a Chriſto paratam olim obtingant. αγαπη Θεου poteſt vel *active* ſumi pro amore et cultu, quo homines deum proſequuntur, vel *paſſive* pro amore atque beneficiis, quibus ipſi a deo cumulantur, conf. 1. Io. 4, 9. Rom. 8, 39. utrumque tum huius loci ſenſui, tum aliis N. T. oraculis conſentaneum eſt, praetulerim vero poſterius, quia ſynonymum ſequitur ελεος χριστου, quod ſine dubio de beneficiis a Chriſto promiſſis atque paratis explicandum eſt. Verba igitur ἑαυτους - τηρησατε vertenda

σατε, προσδεχομενοι το ελεος τȣ κυριȣ ἡμων
L 3 ιησȣ

VARIAE LECTIONES.

δεχομενοι desunt in cod. Petav. 3. Vitiose exhibent προδεχομενοι editio Erasmi prima et Aldina. ελεος *mutatur in* τελος *in margine versionis syriacae posterioris, eandem lectionem* τελος *habet cod. Mosq. f. Post* αιωνιον *addidit* ἡμων *interpres Syrus.*

tenda sunt: *vosmet ipsos dei amore atque beneficiis dignos praestate.* Simile est quoad sensum, quod 2 Petr. 1, 10 dicitur: σπȣδασατε βεβαιαν ὑμων την κλησιν και εκλογην ποιεισθαι. προσδεχομενοι resolvendum est in: και ȣτως δυνησεσθε προσδεχεσθαι *ut firmissima spe exspectare possitis fructum felicitatis a Christo vobis partae in vita futura.* Nempe si fidem ac virtutis studium alimus, si meliorem animi conditionem ope religionis adepti sumus, si deum sincere veneramur, et eius amore dignos nos praestamus, manet nos sempiternus felicitatis christianae usus, et animus iucunda spe beneficiorum domini nostri semper erigitur. ελεος hebr. חסד idem ac αγαπη aut χαρις Χριςȣ, complectitur omnia beneficia a Christo nobis promissa, et in regno illius spirituali nunc et olim nobiscum communicanda, vid. supra p. 85. Similes sententias, aliis verbis expressas colligere possumus ex locis 1 Cor. 1, 7. Phil. 3, 20. Tit. 2, 13. 1 Ioh. 3, 2. εις ζωην αιωνιον duplicem admittit sensum, potest nimirum εις accipi pro εν, ut sit appositum ad ελεος, benefi-

22. ιησ8 χριϛ8 εις ζωην αιωνιον. και ὃς μεν ελεειτε δια-

VARIAE LECTIONES.

Verſu 22. et 23. maxime variant codices, verſiones et editiones, plurima vero pars lectionum tam transpoſitioni et mutationi verborum, ob ὁμοιοτελευτον, *quam gloſſis antiquiſſimis, et ſeculo ſecundo iam adpictis, originem debuiſſe videtur. Pro* ελεειτε διακρινομενοι *legitur* ελεγχετε διακρινομενȣς *in codd. A. C. 5. 6. 7. 11. 27. 29. 33. 40. collationis Wetſtenianae, praeterea in Barber. 1. Moſq. f. lect. Veleſ. Lamb. 34. ex emendatione, et nonnullis exemplaribus graecis apud* Zegerum, *in Oecum. et ſcholiis codd. 10. 12. 16. 18. Vulg. Copt. Arm. Aeth. Arab. Ephr. Baſil. Theodor. Beda, probantibus* Grotio, Hammondo, Bengelio, Schmidio, Griesbachio. ελεγχετε διακρινομενοι *in codd.* Vallae *probante* Semlero.

neficia Meſſiae in vita aeterna nobis deſtinata, vel poteſt εις indicare finem τȣ ελεος, expectare beneficia, quae nobis contingunt, ut conſequamur felicitatem aeternam. ζωη enim ſaepiſſime pro ευδαιμονια poſitum reperitur: de voce αιωνιος cf. quae ſupra ad vſ. 7. notata ſunt, et ad univerſam phraſin ελεος χριϛȣ εις ζωην αιωνιον Rom. 6, 23. 1 Petr. 1, 13. Aliter *Zachariae: donec per ipſum aeternae felicitatis participes facti eſtis*, ſed hunc ſignificatum vocabuli εις in iis tantum locis valere, ubi cum verbo iunctum accuſativum cum infinitivo regit, uſus loquendi N. T. docet cf. 2 Theſſ. 1, 5. 2, 6.

Verſu 22. ſequuntur admonitiones, quo modo ſe gerere debeant erga varias

23. διακρινομενοι. ὁυς δε εν φοβῳ σωζετε, εκ τȣ
 πυρος

VARIAE LECTIONES.

ελεᾶτε διακρινομενȣς *Clem. Strom. 6. Verba* εν φοβῳ *ante* σωζετε *omittunt teſtes plurimi atque optimi, A. C. 5. 6. 7. 8. 13. 15. 17. 18. 25. 26. 27. 29. 36. 40. Lamb. 34. Moſq. f. Barb. 1. Veleſ. Vulg. Copt. Syr. utr. Armen. Aeth. Clem. Ephr. Oecum. Caſſiod. Beda probb.* Hammondo, Bengelio, Schmidio, Griesbachio, Semlero. σωζεται *vitio ſcribae habet Lamb. 37. Poſt* σωζετε *addit* ὡς *cod. Laud. 2.* τȣ *ante* πυρος *omittunt A. C. 1. 2. 3. 4. 11. 22. 45. 46. 56. Moſq. f. a. c. d. l k. m. g. editt. Colinaei, Bogardi, Ephr. probante* Bengelio, Schmidio, Semlero, Griesbachio. *Poſt* ἁρπαζοντες *denique aliquam partem verborum ſupra omiſſorum addunt plurimi teſtes, nimirum* ȣ̔ς δε ελεειτε *vel etiam* ȣ̔ς δε ελεατε εν φοβῳ *legunt ante* μισȣντες *A. 5. 7. 17. 27. 29. 33. 40. Lamb. 34. in marg. Moſq. f. Barber. 2. Vel. Vulg. Syr. Copt. Armen. Aeth. Clem. Ephr. Oecum. et ſcholia codd. 12. 15. 16. 49, probante* Grotio, Hammondo, Bengelio, Schmidio, Griesbachio, *contradicente* Semlero, *qui omnem varietatem ſerius tantum ex gloſſa, quae idem per idem exprimit, ortam fuiſſe putat: alii addunt poſt* ἁρπαζοντες *verba* ȣ̔ς δε ελεγχετε εν φοβῳ, *nimirum 8. 15. 18. 37. 43. 56. Lambec. 28. alii ſola verba* ȣ̔ς δε ελεγχετε *ante* μισȣντες *inſerunt, nempe 25. 26. alii denique ſola verba* εν φοβῳ *poſt* ἁρπαζοντες *le-*

varias adverſariorum veritatis atque virtutis claſſes, quarum alii interpretes duas, alii tres ſtatuunt cf.

lectt.

πυρος ἁρπαζοντες, μισȣντες και τον απο της σαρκος εσπιλωμενον χιτωνα.

Τω

VARIAE LECTIONES.

gunt, nempe C. et ſyr. poſt. quod, ut Semlerus *inquit, confirmat ſeriorem originem gloſſarum. Syrus interpres legit:* ȣ̔ς μεν εκ πυρος ἁρπαζετε, ȣ̔ς δε ελεειτε διακρινομενȣς εν φοβω. *Arabs Erpenii vero:* ȣ̔ς μεν ελεγχετε, ȣ̔ς δε ελεειτε διακρινομενȣς, ȣ̔ς δε σωζετε εκ τȣ πυρος ἁρπαζοντες; *Lucifer Calaritanus:* et alios quidem de igne rapite, aliorum vero, qui iudicantur, miſeremini: *hic igitur proxime accedit ad Syrum, et legiſſe videtur:* ȣ̔ς μεν εκ πυρος ἁρπαζετε, ȣ̔ς δε ελεειτε διακρινομενȣς. Bengelius *in Gnomone iudicat, oſcitanter librarium verſu* 22. *arripuiſſe* ελεειτε *pro* ελεγχετε, *propter alliterationem ad ſuperius* ελεος, *et cum ſemel ſcriptam vocem* ελεειτε *delere nollet, reliqua, uti commodum ipſi videbatur, accommodaſſe.* Semlerus *vero antiquiorem lectionem ſic ſe habuiſſe arbitratur:* και ȣ̔ς μεν ελεγχετε διακρινομενοι, ȣ̔ς δε σωζετε εκ πυρος ἁρπαζοντες alios arguite et ſeiungite omnino a vobis, alios ſalvate, quaſi ex igne rapientes, qui ſcilicet non ſunt inſanabilis ingenii. *A textu recepto autem ſtant, obſervante* Bengelio, *cum exceptione aliqua codd. Barberini neſcio qui, Colbert. 7. Covelli 2. 3. Novi Collegii Oxonienſis 1. 2.* (Wetſtenii *13. 25. 26. 36. 37.*) *et ſine exceptione Baroccianus, Cant. 2. Huntingd. 1. Laud. 2. Magdal. Petav. 1. vel etiam Baſil. 2. Lu. Petav. 2. Seidel. Sinait. Steph. ζ. ϑ.*

lectt. varietatem. Ex recepta lectione ȣ̔ς μεν ελεειτε διακρινομενοι ſenſus oritur hic: *alios mitius tractate*

(Wetſtenii *2. 19. 21. 23. 24. 28. 30. 32. 35. 38 39. 42. 50. et Vindobonenſis caeſareus 23. probantibus* Pricaeo, Benſono, Wolfio, Carpzovio. *Puto igitur in initio verſus propter teſtium grauitatem praeferendam eſſe lectionem* και ὃς μεν ελεγχετε διακρινομενους, *variationem vero* ελεειτε διακρινομενοι *ortum duxiſſe partim a ſimilitudine ductus litterarum, partim ab alliteratione ad antecedens* ελεος: *verſu autem 23. omiſſis verbis* εν Φοβω *et* του *ante* πυρος *antiquior lectio fuiſſe videtur:* ὃς δε σωζετε εκ πυρος αρπαζοντες, *tandem in fine poſt* αρπαζοντες *ex teſtimonio antiquiſſimorum et probatiſſimorum codicum, verſionum, atque patrum, eorundem fere qui utramque priorem lectionem defendunt, addenda eſſe haec verba* ὃς δε ελεειτε, *fortaſſe ſine* εν Φοβω, *ut quadruplex ſit admonitio, quam Iudas lectoribus ſuis reſpectu haereticorum inculcavit 1) ut eos, qui ſe ſeparent a coetu, argumentis convincere et graviter corripere, 2) alios, qui erroribus et vitiis quidem contaminati, attamen nondum inſanabiles ſint, ex interitu, quem ſibi paene conciliaverant, eripere, 3) reliquos, qui ad errorem proni, at emendationis cupidi ſint, mitius tractare, cautione tamen adhibita, ſtudeant, 4) ſeipſos vero ab omni vitioſitatis ſpecie, et a commercio cum corruptis et voluptatibus deditis adverſariis apoſtolorum, immunes ſervent.*

ctate habito delectu. ελεειν enim ſynonimum eſt του αγαπαν benignius et manſuetius tractare, oppoſitum του μισειν, σκληρυνειν, cf. Rom. 9, 18. poſt διακρινομενοι ſupplendum eſſet μεταξυ αυτων και των αλλων. Ex altera vero lectione ὃς μεν ελεγχετε

χετε διακρινομενες prodit sensus: *alios corripite, vel redarguite, qui se segregant a coetu*, aut: *alios convincite argumentis, qui dubitant, et ancipites haerent inter sectas et veram doctrinam.* cf. hunc sensum vocis ελεγχειν hebr. הוכיח Tit. 1, 9. 13. 2, 15. et significatum verbi διακρινεσθαι Act. 10, 20. Iac. 1, 6. Matth. 21, 21. *Semlerus*, qui praefert lectionem ελεγχετε διακρινομενοι; sensum sic expressit: *alios arguite, et seiungite omnino a vobis. Grotius*: *reprehendite illos, qui se caeteris praeferunt.* Altera admonitio sequitur: ὃς δε σωζετε εκ πυρος αρπαζοντες *alios servare studete ab interitus periculo, quod proxime illis imminet*, est enim εκ πυρος αρπαζειν locutio proverbialis de evasione e periculo, quod evitari vix et ne vix quidem potest, cf. 1 Cor. 3, 15. Amos 4, 11. Zach. 3, 2, Sir. 51, 4. graeca et latina exempla eiusdem generis permulta commemoravit *Pricaeus* et *Wetstenius* ad h. l. et ad 1 Cor. 3, 15. cf. *Abresch* animadv. ad Aeschylum Libr. I. 3. Describuntur igitur homines, qui errorem iam amplexi, et voluptatibus contaminati essent, et, nisi eriperentur, in praesentissimo poenarum simul cum haereticis luendarum periculo versati essent, quos igitur omni opera adhibita vix servari posse putat. πυρ est periculi et interitus imago, minime vero ignis aeternus, qui ex dei decreto profanis imminet. Addita in nonnullis codd. verba εν φοβῳ duplicem admittunt sensum, vel: *incusso metu poenarum, adhibitis minis irae divinae illos servare studete*, vel, quod magis arridet, atque imagini ereptionis ex incendio melius convenit:

festi-

festinantes et trepidantes, *eorum ritu qui aliquid ex flamma rapiunt*, *illos eripite e periculo*, omnem curam adhibete, nullamque occasionem negligite illos eripiendi faucibus malorum. Sic etiam alias verba εν φοβῳ vel μετα φοβȣ και τρομȣ occurrunt v. c. 1 Petr. 1, 17. Eph. 6, 5. Phil. 2, 12. Sed probabilius est duo vocabula εν φοβῳ esse glossam, ad explicationem verborum εκ πυρος αρπαζοντες, vel interpretandis sequentibus verbis μισȣντες - χιτωνα in margine primum adscriptam, deinde vario loco textui insertam. Tertia admonitio respectu corruptorum, si lectionem optimorum codicum sequimur, est tandem ȣς δε ελεειτε *alios benevole tractate*, *et miti animo illis succurrite*, qui nimirum non tantopere depravati sint. Eandem adhortationem Paulus commendat Gal. 6, 1. 1. Thess. 5, 14. 2 Tim. 2, 24. seqq. inprimis vero conferendus est locus 2 Tim. 4, 2. ubi eadem gradatio ελεγξον, επιτιμησον, παρακαλεσον, et paene iisdem verbis, quae hic exstant: ελεγχειν, σωζειν και εκ πυρος αρπαζειν, ελεειν. Quarta denique regula, quam lectoribus praescribit, hyperbolice expressa, eo tendit, *ut seipsos ab omni contaminatione errorum vitiorumque immunes praestare studeant*, *et omne cum perditis hominibus commercium fugiant*, cf. 1 Thess. 5, 22. et 2 Thess. 3, 14. 15. ubi vel hoc modo aliquos forsan pudore confundi, et emendari posse Paulus inquit. Comparantur vero profani vestibus maculatis, et foeda infectione pollutis, quibus uti vetitum erat lege mosaica. χιτων vestis interior et corpori propior, metaphorice ad ipsum hominem transfertur, qui vestibus utitur, igitur χιτων εσπιλωμενος απο της

σαρκος eosdem denotat, quos supra σαρκικους, ψυχικους, πνευμα μη εχοντας, σπιλαδας, ενυπνιαζομενους, σαρκα μιαινοντας etc. vocaverat apostolus, allusione tantum facta ad externos mores, quibus pravi homines se quasi amiciant cf. Apoc. 3, 4. 7, 14. 19, 7. et locum *Arriani* I. 25. ab *Elsnero* laudatum, ubi το τελεταιον χιτωναριον, τουτεστι το σωματιον occurrit, itemque *Athenaei* loca a *Wetstenio* allata, ubi αποδυς τον της αρετης χιτωνα, ἀνθινα μετημφιασατο et εσχατον τον της δοξης χιτωνα εν τῳ θανατῳ αυτῳ αποδυομεθα dicitur, nec non *Gatakerum* ad Antonin. X. 1. pag. 288. Aliae allusiones quas interpretes in voce χιτων quaesiverunt, minus quadrant. σπιλοω proprie est polluo, maculo, et metaphorice vitiosum reddo, v. c. Iac. 3, 6. sic alia etiam verba, quae sordes vestium denotant, ad vitiorum impuritatem exprimendam adhibentur cf. Zach. 3, 3. 4. et Apoc. 3, 4. 7, 14. σαρξ vero ex noto N. T. usu, omnem omnino vitiositatem designat cf. Koppe Excurs. IX. in epist. ad Gal. et Schleusnerum in Lexico N. T. Recte igitur scholia graeca, quae in *Matthaei* editione N. T. excusa sunt, verba Iudae sic explicant: τον εκ των ἁμαρτιων κεκηλιδωμενον βιον. Sed possumus etiam sic resolvere verba Iudae: μισουντες τους σαρκικους, ὡς χιτωνα εσπιλωμενον, ut comparans et comparatum non satis distincte ab apostolo expressum esse dicamus, et vestem sensu proprio accipiamus. Aliter *Michaelis* ex orientalismo, quo *vestis* nuncupatur, quicunque arcte nobiscum iunctus est, v. c. foemina vestis mariti, sensum sic constituit: *etiam proxime nobiscum iunctorum hominum societatem fugiendam esse, quando illos vitiis contaminatos deprehendimus*, et commendatur haec interpretatio vocabulo και, quod loco nostro post μισουντες positum, nihil aliud significare potest, quam: *imo*, *quin*.

Versu

24. Τῳ δε δυναμενῳ φυλαξαι ὑμας απταιςους,
και

VARIAE LECTIONES.

Versu 24. Post δυναμενῳ φυλαξαι legunt ἡμας Alex. et Basileensis ex emendatione, αυτους 1. 2. 10. 11. 14. 19. 21. 38. 45 47. 55. Mosq. a in margine, et Mosq. b. a 3, e. g. k. l. m in textu. Lambec. 34 sed punctis notatur, et supra scriptum est ὑμας. Corsendoncensis, editio Complutensis, Erasmi, Stephani, Plantini, Bengelii, Genevensis. Cyrillus. Oecum. Curcellaei lectt. Vers. slavica: ὑμας atque αυτους omisit cod. 4. a prima manu. ὑμας vero legunt Steph. δ. ε. ι. ια. Lin. Cov. 2. 3. 4. N 1. Velef. (Wetstenii *5. 6 7. 8. 25. 26. 27. 33. 36.) Mosq. a in textu, Lambec. 23. Syr. Vulg. Beza et recentt. editt. Quodsi igitur ex testimoniorum pondere res diiudicanda est, praeferri debet ὑμας. quod testimoniis utriusque recensionis antiquissimis defenditur, praeterea idem contextae orationi aptissimum est, et convenit cum Rom. 16, 25, quem locum ob oculos habuisse Iudas videtur Grotio; αυτους vero est lectio difficilior, quae facile propter locum parallelum Rom. 16, 25 mutari potuit in ὑμας, quamvis eandem admittit explicationem, quoniam ex notissimo hebraismo idem saepius valet quod ὑμας αυτους v. g. Matth. 23, 37. et Luc. 13, 34 ubi προς αυτην idem est ac προς σε, quam ob causam etiam* Schmidius *αυτους in textu servare maluit.*

Vers. 24. 25. Tandem precibus et doxologia concludit Iudas epistolam, imitatus fortasse Pauli locum Rom. 16, 27. φυλαξαι idem ac τηρειν conservare. απταιςος proprie de equo dicitur, quod gressu non offendit, metaphorice de iis, qui vacui sunt ab offensione morali h. e. a vitiis. *Hesych.* απταιςος ακαταγνωςος. verbum ipsum πταιειν pro ἁμαρτανειν positum videbis Iac. 2, 10. 3, 2. ςησαι.

δοξης

και ϛησαι κατενωπιον της δοξης αυτȣ αμωμȣς εν αγαλ-

VARIAE LECTIONES.

Ante ϛησαι *inserunt* ασπιλȣς *cod. C. ut videtur, 8. 26. 27. 29. 36. 43. Mosq. a. (sed idem codex parte tertia, ubi lectt. ecclesiasticas exhibet, vulgatam habet.) Lamb. 34. in margine. Lamb. 28. Syr utr. Erp. Ortum duxisse videtur ex loco simili 2 Petr. 3, 14.* ασπιλȣς και *legit 17. post* ϛησαι *addunt* και *26. 27. Pro* κατενωπιον *legunt* ενωπιον *cod. C. et Mosq. a.* της δοξης *deest in cod. 21.* κατενωπιον της δοξης *omisit Copt. Pro* αμωμȣς *habet e glossemate* αμεμπτȣς *cod. Alex.* εν *ante* αγαλλιασει *deest in codd. plerisque teste* Zegero. *In fine versus 24. adduntur verba:* in adventu domini Iesu Christi, *in versione vulgata, sed Lucifer, Fulgentius, Beda, codd. latini aliqui, et libri graeci omnes non agnoscunt hoc additamentum, ex 1 Thess. 3, 13. aut 5, 23. desumtum. Velesius, qui habet* εν τῃ παρȣσιᾳ κυριȣ ἡμων ιησȣ χριϛȣ, *sublestam fidem eo iterum prodit, quod lectionem affert, quam nullus codex graecus, nulla versio orientalis, nullus patrum graecorum aut latinorum, quin etiam non omnes vulgatae versionis codd. exhibent, et quod articulum* τȣ *ante* κυριȣ *ex oscitantia omisit, et phrasin in N. T. nunquam obviam* παρȣσια κυριȣ *pro solita* παρȣσια τȣ κυριȣ *posuit.*

δοξης αυτȣ *sistere coram maiestate sua*, est solennis formula christiana, *pro participes reddere praemiorum in vita futura* cf. Eph. 5, 27. Col. 1, 22. petita ex similitudine regis, ad deum aut Christum iudicem translata, qui insontes in iudicio absolvit, et loco honorifico collocat. αμωμος purus, mundus a labe et vitio, idem ac αμεμπτȣς, ανεγκλητȣς. εν αγαλλιασει est periphrasis participii αγαλλιασομενȣς *gaudiorum vitae beatae parti-*

25. αγαλλιασει, μονῳ θεῳ, σωτηρι ἡμων, δια ιησȣ χριςȣ τȣ κυριȣ ἡμων, δοξα και μεγαλωσυνη, κρατος

VARIAE LECTIONES.

Versu 25. *Post* μονῳ *deest* σοφῳ *in codd. A. B. C. 6. 7. 13. 17. 27. 29. 40. 56. Barber. 2. Velesf. ed. Colinaei Syr. utr. Copt. Aeth. Arm. Ar. Erp. Vulg. Ephr. Euth. Lucif. Fulgent. probante* Hammondo, Millio, Bengelio, Schmidio, Griesbachio, *qui ex Rom.* 16, 27. *hanc glossam in textum irrepsisse recte iudicarunt: cf.* Schmidium *p.* 80. *Ante* σωτηρι *inseritur* και *in cod. Mosq. k. et Lambec.* 34. *ex emendatione.* θεῳ *omisit* 41. *et ed. Compl. Post* ἡμων *addunt* δια ιησȣ χριςȣ τȣ κυριȣ ἡμων *A. B. C* 5. 7. 13. 15. 17. 21. 25. 26. 27. 29. 36. 40. *Mosq. a, qui tamen in tertia parte, quae lectiones ecclesiasticas continet, hoc additamentum omittit, nec id agnoscunt Mosq. b. g. k. et reliqui, Barber. 2. Velesf. Vulg. Copt. Syr. Arr. Euthal. Fulgent, (Aeth. habet solummodo verba* δια ιησȣ χριςȣ *adstipulante cod. Mosq. c. Lincolniensi 2. Wetst. 33.) probantibus* Hammondo, Millio, Bengelio, *sed contradicente* Schmidio, *qui hanc formulam primum seculo secundo e doxologiis solemnibus in Vulgatam migrasse, indeque ad reliquos codd. propagatam fuisse putat,* Millium*que oppugnat, qui haec verba ex Rom.* 16, 27. *Iudam ipsum desumsisse arbitratus erat. Omnino ad liquidum perduci res nequit, in istis formulis ecclesiasticis doxologiae, cum nunquam frequentiores sint ecclesiasticae interpolationes.*

participes futuros. σοφῳ huc non pertinet vid. V. L. μονῳ θεῳ deo summo, optimo maximo cf. 1 Tim. 1, 17. Pf. 86, 10. Ef. 37, 20. σωτηρ non Christi tantum, sed patris etiam, ad quem haec doxologia referenda est, praedicatum cf. 1 Tim. 2, 3. Tit. 1, 3. 3, 4. quoniam salutem nobis per Christum paravit et obtulit. δοξα hebr. כָּבוֹד est maiestas, μεγαλωσυνη hebr. גדל

τος και εξεσια, και νυν, και εις τες αιωνας, αμην.

VARIAE LECTIONES.

Quodsi vero testium arbitrio dirimenda res est, inserenda omnino videntur haec verba, antiquissimis et optimis testimoniis probata. Ephraem legit δια ιησεν χριςον τον κυριον ἡμων, et Syrus Pocoquii, omisso priori ἡμων, (quod etiam deest in Petav. 3.) et inverso constructionis ordine habet: solus ille deus servator per I. Chr. dominum nostrum. *και post δοξα omittunt A. C. 11. 13. 17. 33. codd. latt. Ephr. Pro μεγαλωσυνη habent μεγαλοπρεπεια Covelli 4, Barb. 1. fortasse etiam Vulg. qui habet:* magnificentia. *και χαρις Copt. τιμη, δυναμις, δοξα, και εξεσια Lucifer Calarit. qui habet:* honor, potentia, claritas, et potestas. *Post εξεσια additur προ παντος τε αιωνος in codd. A. C. 5. 6. 13. 15. 17. 18. 25. 26. 27. 29. 33. 36. 40. 41. 56. Molshem. Mosq. a. f. m. Lamb. 35. Vulg. Copt. Syr. poster. Aeth. Ephr. Fulgent. Velesius iterum male e latino Stephani textu concinnavit lectionem προ παντων αιωνων contra omnium codd. fidem. και ante νυν omittunt aliqui, item παντας, aliis και νυν deest, aliis αμην, alii habent και νυν και αει, alii addunt post αιωνας verba των αιωνων. Sed nullius haec sunt pretii, et facile patet, totam formulam auctam atque variatam fuisse e doxologiis ecclesiasticis, quas memoria tenebant scribae. In fine notantur ςιχων ξη. in aliis ςιχοι οα in Copt. ςιχοι Θ. apud Euthalium legitur: ὁμε των ζ καθολικων ςιχοι αμς.*

גֹּדֶל vel גְּדֻלָּה magnitudo, κρατος hebr. עֹז idem quod τιμη gloria laus, εξεσια summum in omnes res imperium cf. doxologias similes 1 Petr. 4, 11. 5, 11.

2 Petr. 3, 18. και νυν — αιωνας αμην per omnem aeternitatem מעתה ועד עולם Subscriptiones serioris aevi tantum commenta et coniecturas exhibent.